
VELKÉ ZÁHADY MINULOSTI

CO SE SKRÝVÁ
V POZADÍ
HISTORICKÝCH
UDÁLOSTÍ

Velké záhady minulosti Co se skrývá v pozadí historických událostí

Záhady máme rádi všichni. Ale když se jedná o slavnou osobnost nebo když kolem velkých historických událostí zůstávají některé otázky nezodpovězené, získává děj nový rozměr, jaký byste marně hledali třeba v románu. Tento soubor jednadvadesáti příběhů vám přiblíží dramatické okamžiky minulosti, kde chamtivost, tajnůstkářství, intriky, zrada, vášeň, pošetilost a vražda až příliš často ovlivňovaly chod dějin a vytvořily spletité bludiště hádanek, které se odborníci snaží rozmotat ještě dnes.

Poutavé vyprávění vás zavede přímo do středu těžko uvěřitelných, ale přesto pravdivých událostí a seznámí vás s nejslavnějšími i nejzlotřilejšími osobnostmi několika posledních století. Uvedené příběhy jsou řazeny spíš tematicky než chronologicky a téměř každý z nich doprovází jedno i dvě vložená okénka, zkoumající obdobné události nebo uvádějící podobné osobnosti. To vše vyústí uje do napínavého vyprávění, plného pozoruhodných odhalení a důležitých nových poznatků.

"Zmizeli beze stopy", první ze sedmi částí, vypráví například, jak obě lodi arktické výpravy sira Johna Franklina zmizely tak dokonale, že se téměř deset let nenašel žádný doklad o jejich osudu; dozvíte se, proč se chtěl Mao zbavit soupeře v boji o moc nad rudou Čínou; a co se pravděpodobně stalo proslulému dirigentovi Glennu Millerovi během letu do Francie v roce 1944. "Smrt za podivných okolností" odhaluje prazvláštní události kolem smrti generálního tajemníka OSN Daga Hammarskjölda, Wolfganga Amadea Mozarta, sovětského diktátora Josifa Stalina a řady dalších. Mezi pozoruhodnými postavami v části nazvané "Zvláštní a záhadné osobnosti" jsou Lawrence z Arábie, zhýralý mnich Rasputin, lord Byron i Albrecht z Valdštejna.

"Vinen, či nevinen?" Tato otázka se dosud vznáší nad osudem anarchistů Sacca a Vanzettiho, nad vyzvědačkou Matou Hari, popravenou za 1. světové války, nad rolí prezidenta Nixona v aféře Watergate. Jejich životní osudy spolu s příběhy dalších osobností najdete ve čtvrté části. Král Artuš na Kamelotu, hrabě Drakula, lady Godiva, Romeo a Julie - historikové i literární detektivové se snaží oddělit fakta a fikci v části "Pravda, nebo legenda?" Věděly Spojené státy, že Japonsko napadne Pearl Harbor? Kdo skutečně psal Shakespearovy hry? Jak se mohl Rutheford B. Hayes stát prezidentem, když volby v roce 1876 prohrál? Proč Sověti v roce 1983 sestřelili korejské dopravní letadlo? V části nazvané "Nezodpovězené otázky" předkládají odborníci svoje názory. A v poslední části, "Osudné omyly", se dozvíte, proč Hitlerova invaze do Ruska v roce 1941 skončila fiaskem, proč Custer u Little Bighornu zaútočil na početně silnější Siouxy a jak selhala Napoleonova válečná taktika u Waterloo.

Redaktoři Reader's Digestu se snažili pátrat mezi řádky dějepisu, aby vám pro tuto výpravu do minulosti vybrali nejpoutavější události a nejzajímavější osobnosti. Hledají pravděpodobná řešení hádanek, rébusů a hlavolamů; předkládají vám názory odborníků; nabízejí vám odpovědi na otázky a klíče k záhadám - a opět ukazují, že skutečnost je mnohdy daleko podivnější než fikce.

Obsah

1

Zmizeli beze stopy

Cíl cesty: Velké jižní moře

V roce 1785 vyplul francouzský badatel La Pérouse na cestu kolem světa.

Kam zmizely poklady nacistů?

Zlato a umělecká díla v hodnotě mnoha milionů dolarů se v roce 1945 ztratily.

Tajemství londýnského Toweru

Syny anglického krále Edwarda IV. mohl dát zavraždit jejich strýc.

Politický karambol

Čínský ministr obrany se chystal uchopit moc, zahynul však při letecké katastrofě.

Ztracený průzkumník Austrálie

V roce 1848 se nezkušený německý badatel jako první vydal napříč kontinentem.

Konec velké lásky

Pohledný mladý kavalír si zahrával se smrtí, když se pokusil přemluvit vdanou princeznu, aby s ním utekla.

Do zeleného pekla

Britský plukovník byl přesvědčen, že se v brazilské džungli skrývají zapomenutá města.

Hledá se Raoul Wallenberg

Odvážnému švédskému diplomatovi se dařilo klamat nacisty, ale s příchodem sovětských vojsk zmizel.

Zmizelá kolonie

V roce 1590 se anglický guvernér vrátil do Virginie, místo osady však našel jen záhadný vzkaz vyřezaný do stromu.

Do Francie nedoletěl

Glenn Miller odletěl bavit vojáky, ale jeho letadlo se už nikdy nenašlo.

Smrt v arktickém ledu

Zkušený mořeplavec doufal, že objeví Severozápadní průjezd. Místo toho řadu let další výpravy pátraly po něm.

Útěk do jiného světa

Nadaný fyzik nastoupil na noční loď na Sicílii. Skončil v Argentině?

2

Smrt za podivných okolností

Šílený monarcha

Bavorský král Ludvík II. žil snový život v pohádkových zámčích. Jak to, že se on i jeho lékař utopili v alpském jezeře?

Smrt v Ndole

Generální tajemník OSN Dag Hammarskjöld se snažil ukončit válku v Kongu, když se jeho letadlo za záhadných okolností zřítilo.

Zabit v hospodské rvačce

Dramatik, který se mohl rovnat Shakespeareovi, zemřel na bodnutí nožem. Věděl snad příliš mnoho?

Osud carské rodiny

Poslední ruský car byl neschopný panovník, ale milující otec. Vyvraždili bolševici celou jeho rodinu?

Královský trojúhelník

Anglická královna Alžběta I. si oblíbila jistého dvořana. Jejich sňatku však stála v cestě překážka - byl ženatý.

Génius v neoznačeném hrobě

Wolfgang Amadeus Mozart dospěl k přesvědčení, že skládá Rekviem na svůj vlastní pohřeb.

Kdo zavraždil Kennedyho?

Ještě po třech desetiletích mnoho Američanů věří, že se o atentátu v Dallasu nedozvěděli pravdu.

Syn proti otci

Španělského krále Filipa II. soudily dějiny příkře. Skutečně dal zavraždit svého syna?

Kremelské intriky

Zprávu, že Josif Stalin zesnul přirozenou smrtí, přijalo mnoho lidí s nedůvěrou.

Vražda filozofa?

René Descartes zemřel ve Švédsku, údajně na zápal plic. O tři sta let později

výzkum naznačil, že mohl být otráven.

Císař v exilu

Napoleon před smrtí napsal, že se stal obětí špinavé hry. Nové poznatky naznačují, že se možná nemýlil.

Nežádoucí manžel

Láska skotské královny Marie k mladému manželovi rychle vyprchala. Měla podíl na jeho smrti?

Tragédie v Mayerlingu

Jenom služebnictvo vědělo, že si arcivévoda tajně přivezl společníci. Dostaveníčko skončilo smrtí obou milenců.

Podvodník na ruském trůnu?

Byl carův syn v roce 1591 opravdu brutálně zavražděn? Po dvanácti letech se údajně mrtvý carevič náhle vynořil v Polsku.

Vražda, nebo sebevražda?

Slavný průzkumník Meriwether Lewis, pronásledovaný depresemi a obviněním ze zpronevěry, předčasně zahynul ve srubu v Tennessee.

Předem ohlášená smrt

Předseda polské exilové vlády zahynul roku 1943 při leteckém neštěstí. Jeho smrt byla oznámena šest týdnů předem.

Zvláštní a záhadné osobnosti**Lawrence z Arábie**

Statečného zastávce nezávislosti arabských národů vedly možná do bojů velmi osobní důvody.

Zhýralý mnich

Rasputinovu kouzlu podlehla celá carská rodina. Provázelo je až k hrobu?

Idol své doby

Básník lord Byron šokoval národ svým způsobem života, ale vdechl celé generaci touhu po svobodě.

Víra ve hvězdy

Nejslavnější vojevůdce třicetileté války pevně věřil v astrologii. Byl horoskop i příčinou jeho pádu?

Prorok, nebo šarlatán?

Francouzský lékař Nostradamus předpověděl v 16. století události na dva tisíce let

dopředu. Do jaké míry byl přesný?

Otec atomové bomby

J. Robert Oppenheimer významně přispěl k vítězství Spojených států ve 2. světové válce, ale v roce 1954 byl obviněn ze zrady.

Objevitel Troje

Vyšel z chudých poměrů, ale později jako milionář uskutečnil svůj životní sen - objevil dávné město opěvované Homérem.

Kající despot

Vešel do dějin jako Ivan Hrozný - první ruský car na smrtelné posteli prosil, aby se modlili za jeho oběti.

Proradný hrdina

Byl jedním z nejlepších Washingtonových velitelů. Dnes je jeho jméno synonymem zrádce.

Drama na ledě

Robert F. Scott prohrál závod k jižnímu pólu. Smrt z něho učinila hrdinu.

Posel míru?

Rudolf Hess chtěl ukončit válku s Británií. Nakonec strávil desítky let ve vězení.

Osamělá žena v pralese

Dian Fosseyová zasvětila život záchraně ohrožených horských goril ve východní Africe. Kdo chtěl její smrt?

Bohatství vědě

Odkaz Angličana, který nikdy Ameriku nenavštívil, položil základy významného Smithsonianova ústavu.

4

Vinen, či nevinen?

Nerozluštěná hádanka Watergate

"Druhořadé vloupání" vedlo k odstoupení prezidenta Nixona. Kolik toho věděl?

Okno úsvitu

Jméno Mata Hari je symbolem špionáže. Byla skutečně vyzvědačkou? A pro koho?

Spiknutí kardinálů

Papežský dvůr v renesančním Římě býval semeništěm intrik. Jeden z kardinálů se pokusil uchopit moc příliš přímočaře.

Příliš drahý i pro královnu

Marie Antoinetta odmítla náhrdelník za osmdesát milionů, ale skandál kolem jeho prodeje se obrátil proti královně.

Selhání spravedlnosti

Proces s Alfredem Dreyfusem rozdělil Francii na dva nesmiřitelné tábory.

Vládychtivá manželka

Kateřina Veliká získala ruský trůn, když její muž v pravou chvíli zemřel.

Zrádce, nebo vlastenec?

Pro irské vlastence je Roger Casement hrdinou hnutí za nezávislost. Britové ho popravili pro velezradu.

Záhada jako z románu

Detektivka Edgara Allana Poea vycházela ze skutečné události. Kolik toho autor o vraždě věděl?

Pád oblíbenec

Sir Walter Raleigh býval důvěrníkem královny Alžběty I. Její nástupce ho poslal na smrt.

Smrt pro atomové špiony

Ethel a Julius Rosenbergovi byli popraveni pro velezradu. Čím se provinili?

Obžalovaná královna

Anglický král Jiří IV. se usilovně snažil zbavit se své královské choti. Mohl dokázat její nevěru?

Spravedlnost rovným dílem všem?

Stali se anarchisté Sacco a Vanzetti oběťmi politické hysterie? Nebo byl jeden z nich opravdu vinen?

Sebevražda na vůdcův rozkaz

Erwin Rommel byl nejslavnějším generálem nacistického Německa. Proč mu Hitler přikázal vzít si život?

Drtivé důkazy

Byl Bruno Richard Hauptmann, muž popravený za únos a smrt Lindberghova syna, skutečným viníkem?

Pravda, nebo legenda?

Pátrání po králi Artušovi

Žil v rytířských dobách - alespoň podle legendy. Skutečnost je zcela jiná.

Upír vlastenec

Drakula je ztělesněním hororu. Jeho historického předchůdce považují v Rumunsku za hrdinu.

Zbojníkovi na stopě

Robin Hood je spojován s bojem prostého člověka za svobodu. Badatelé však musejí teprve dokázat, že skutečně existoval.

Smlouva s ďáblem

Faust jako literární postava zaprodal duši ďáblu. Nebo byl jedním z prvních vědců?

Žena na papežském stolci

Středověký Vatikán údajně ovládaly ženy. Opravdu jednu z nich zvolili papežem?

Pomsta za Siegfrieda

Starý germánský epos vypráví o podivuhodných činech udatných hrdinů. Badatelé objevili jejich historický základ.

Bandita pochybným hrdinou

Jesse James, vůdce známé bandy lupičů, záhadným způsobem získal pověst amerického Robina Hooda.

Dáma s kaméliemi

Proslulá kurtizána Marie Duplessisová se stala nesmrtelnou díky románu a divadelní hře.

Hledání Eldoráda

Indiáni vyprávěli conquistadorům o náčelníkovi, pokrytém zlatým prachem. Jeho bájnou zemi však nikdo nenašel.

Otec švýcarské svobody?

Vilém Tell sestřelil jablko z hlavy svého syna a zabil tyrana, který to nařídil. Je však těžké dokázat, zda skutečně žil.

Na koni do dějepisu

Opravdu projela paní Godiva nahá na koni městem, aby pomohla svému lidu od tíživých daní?

Nejslavnější románový trosečník

Hrdina prvního anglického románu Robinson Crusoe měl v 17. století své historické předchůdce.

Za kříž a korunu

Roland údajně položil život, aby chránil zadní voj Karla Velikého před útokem muslimů. Příběh však vůbec neodpovídá skutečnosti.

Mladí milenci z Verony

Díky Shakespeareovi se Romeo a Julie stali nejslavnějšími milenci na světě. Jak se ten nesmrtelný příběh zrodil?

Nezodpovězené otázky**Ošidili ho o právo na trůn?**

V Německu byl zavražděn mladík, který neměl tušení, odkud přišel. Byl snad následníkem trůnu?

Překvapení za úsvitu

Drtivý japonský útok na Pearl Harbor vyvolal válku. Byly Spojené státy varovány předem?

Neznámý génius

Shakespearovy hry se i po čtyřech stoletích hrají po celém světě. Přesto o jejich autorovi víme překvapivě málo.

Ukradené volby

Rutherford B. Hayes se stal prezidentem v březnu 1877. Historikové se domnívají, že volby ve skutečnosti vyhrál jeho protivník.

Vraždy na nábřeží Temže

Brutální vraždy na podzim roku 1888 vyděsily Londýn. Jack Rozparovač nebyl nikdy identifikován ani dopaden.

Plameny nad Berlínem

Hitler obvinil komunisty, že zapálili Říšský sněm. Opravdu existovalo spiknutí, které chtělo svrhnout nacistický režim?

Muž s maskou

Čeho se Ludvík XIV. obával od vězně, jehož tvář nesměl nikdo spatřit?

Černá ruka

Sarajevský atentát vyvolal 1. světovou válku. Kdo za něj nesl odpovědnost?

KAL 007 se nehlásí

V roce 1983 sestřelil Sovětský svaz korejské dopravní letadlo. Měl k tomu oprávněný důvod?

Řeznický syn králem?

Viktor Emanuel II. na potomka královského rodu příliš nevypadal. Nahradilo snad po požáru malého prince jiné nemluvně?

Cíl zasažen - potopen!

Vina za potopení Lusitanie v květnu 1915 padla na Německo. Vyprovokovali útok Britové?

Ztracený dauphin

Následník francouzského trůnu zemřel v zajetí v červnu 1795 - nebo snad přežil?

Osudné omyly

Nepřemožitelné loďstvo

Král Filip II. z neznámých důvodů nezkoordinoval španělský útok na Anglii.

Blesková válka nevyšla

Hitler porazil Francii a izoloval Británii. Proč se pak obrátil na východ a probudil spícího ruského medvěda?

Zemřel jako hrdina?

Zbrklý velitel jezdeckva bez ohledu na rozkazy rozdělil u Little Bighornu své jednotky a poslal je do útoku proti přesile.

Mocenská hra v Římě

V červenci 1943 už Mussolini věděl, že ho jeho protivníci chtějí odstranit. Proč nic nepodnikl?

Nepotopitelná loď

Zavinila zkázu Titaniku v dubnu 1912 pouhá nedbalost?

Sewardova lednice

Rusko bylo přesvědčeno, že prodejem Aljašky Spojeným státům za 7,2 milionu dolarů udělalo výnosný obchod.

Císařova poslední bitva

Napoleon útok u Waterloo pečlivě plánoval. Proč osvědčená strategie tentokrát selhala?

Hitlerovy tajné deníky

Měla to být novinářská bomba. Jak se mohli dát redaktoři německého časopisu tak snadno oklamat?

Debakl v poušti

Americké rukojmí držené v Íránu se nepodařilo osvobodit diplomatickou cestou. Proč ztroskotal i vojenský zásah?

Zahozené vítězství?

Švédský král Karel XII. ušetřil caru Petrovi Velikému drtivou porážku. Proč ho nepronásledoval do Moskvy?

Zmizeli beze stopy

Cíl cesty:

Velké jižní moře

La Pérouse předpokládal, že jeho výzkumná plavba potrvá čtyři roky.

Do Francie se měl vrátit v létě roku 1789. Jeho dvě lodi byly naposledy spatřeny v okamžiku, kdy mířily na severovýchod od australského pobřeží.

Ani jeden z více než čtyř set účastníků nebyl nikdy nalezen.

"Mám tu čest Vám oznámit, že La Boussole a L'Astrolabe vypluly dnes o čtvrté hodině ranní s větrem vanoucím od severozápadu. Byly vypraveny dvě šalupy, aby lodě doprovodily na otevřené moře. La Pérouse dnes zahájil cestu kolem světa."

Touto zprávou z 1. srpna roku 1785 informoval admirál Jean François de Galaup, hrabě de La Pérouse, krále Ludvíka XVI., že vyplouvá z francouzského Brestu přes Atlantský oceán na Velké jižní moře, jak se tehdy říkalo Tichému oceánu.

Přestože Pacifik objevil téměř o tři sta let dříve španělský dobyvatel Balboa, důkladněji oceán prozkoumal a zmapoval až britský kapitán James Cook během tří cest v letech 1768 - 1779. La Pérouseova výprava měla Francii zajistit rovnocenné postavení po boku tehdejší námořní velmoci, Británie.

Ostřílený mořeplavec

Když bezmála čtyřiačtyřicetiletý La Pérouse opouštěl Brest, byl právě na vrcholu své námořní kariéry. Na počátku sedmileté války mezi Francií a Británií v roce 1756 se jako patnáctiletý mladík přihlásil k námořním kadetům. V roce 1783 se po osmnácti válečných taženích ve službách vlasti usadil na rodinném sídle na jihu Francie - odkud ho povolali, aby vedl výpravu, jejímž cílem bylo "objevit všechny země, které unikly pozornosti kapitána Cooka".

Na nákladech výpravy se nešetřilo. Dvě fregaty o výtlaku pěti set tun - příhodně pojmenované La Boussole ("Kompas") a L'Astrolabe ("Astroláb", přístroj, kterým se měří vzdálenost hvězd od horizontu a zjišťuje zeměpisná poloha) - vezly zásoby na čtyři roky. Lodní knihovny byly vybaveny nejnovějšími mapami a záznamy předchozích plaveb, na palubách byly instalovány přenosné observatoře. Mezi dary a předměty určenými na výměnu s domorodci nechybělo na 600 zrcátek, 2600 hřebenů, přes půl tuny skleněných korálků a 50 000 jehel.

O čtyři sta volných míst na obou lodích se ucházel nebývalý počet zájemců, mimo jiné jistý šestnáctiletý podporučík z vojenské akademie v Paříži, Korsičan Napoleon Bonaparte. Přestože se dostal na předběžný seznam uchazečů, nakonec vybrán nebyl a zůstal ve Francii - což mělo pro jeho zemi nedozírné následky.

Konečně nastal dlouho očekávaný okamžik: La Boussole a L'Astrolabe vypluly před setměním onoho srpnového dne, provázeny nadšeným jásosem příznivců a pozdravnými salvami z děl. Cesta do neznáma začala.

Tragédie na Aljašce

Po zastávkách na několika ostrovech v Atlantském oceánu obepluly 25. ledna 1786 obě lodi mys Hoorn a ocitly se v Pacifiku. Po zastávce v chilském Valparaísu dosáhly 8. dubna břehů Velikonočního ostrova. Další zastávkou bylo Maui v Havajském souostroví, které objevil o pouhých osm let dříve kapitán Cook (a kde tohoto britského mořeplavce zabili nepřátelští domorodci). Když La Pérouse přistál

28. května v zátocě, jež dnes nese jeho jméno, odmítl cokoli zabrat ve jménu Ludvíka XVI. "Evropané si při takových příležitostech počínají naprosto směšně," prohlásil

Ze severoamerického kontinentu se jako první objevila na obzoru hora Svatého Eliáše v severním cípu Aljašského zálivu. Cestou podél pobřeží k jihu pak stihlo francouzskou výpravu neštěstí. Dva průzkumné čluny, které prováděly měření hloubky dna před vstupem do jakéhosi zálivu, se ve vlnách převrhly. O život přišlo jednadvacet mužů včetně šesti důstojníků. La Pérouse však pokračoval po celé léto v průzkumu pobřeží až po Monterey v Kalifornii.

Z Kalifornie vyplula francouzská výprava přes Tichý oceán na západ a 3. ledna 1787 dosáhla břehů portugalské kolonie Macaa při ústí Perlové řeky v Číně. Na Filipínách nechal La Pérouse opravit lodi a doplnit zásoby a v dubnu zamířil na sever, aby zmapoval asijské pobřeží. Cestou minul Tchaj-wan, mezi Koreou a Japonskem proplul do Japonského moře a odtud úžinou mezi Japonskem a ruským ostrovem Sachalin.

Ke konci druhého léta na moři dorazily lodi ke břehům ruského poloostrova Kamčatky. Tam zanechal La Pérouse rusky hovořícího důstojníka jménem de Lesseps, který měl za úkol dostat se přes Sibiř do Evropy se zprávami o dosavadních výsledcích výpravy.

Druhé neštěstí, náhodné setkání, mlčení

V září 1787 se výprava nacházela opět v jižních zeměpisných šířkách. Zastavila se pro čerstvou vodu na ostrově Tutuila, kde je dnes správní středisko Americké Samoy. Domorodci, ozbrojení pouze klacky a kamením, napadli čluny a zabili dvanáct mužů, mezi jinými i Fleuriota de Langleho, kapitána lodi L'Astrolabe a La Pérouseova zástupce. Do bezpečí se podařilo doplatit třiadvaceti mužům, z nichž polovina utrpěla vážná zranění. Francouzi se rychle stáhli a zamířili k východnímu pobřeží Austrálie.

Když koncem ledna 1788 vpluli do Botany Bay, překvapeně hleděli na britskou flotilu. Byla to slavná První flotila čítající sedm plavidel, které vezly zhruba sedm set padesát britských trestanců - mužů, žen i dětí -, zakladatelů první kolonie v Austrálii. Po Britech, kteří se vraceli domů, poslal La Pérouse další zprávy a dopisy. V jednom z nich sliboval, že se vrátí do června 1789.

10. března vypluly obě lodi z Austrálie směrem na severovýchod a od té doby už je nikdo nespatriil. "Zmizel beze stopy v modravých dálavách oceánu," napsal později o La Pérouseovi skotský esejist Thomas Carlyle, "a ve všech srdcích a vzpomínkách se navždy vznáší jenom jeho truchlivý, tajemný stín."

Neúspěšná záchranná akce

V létě 1789 uplynul více než rok od doby, kdy přišla od La Pérousea poslední zpráva. Francie však měla v té době důležitější starosti než se zabývat nějakým pohřešovaným mořeplavcem. 14. července zaútočil pařížský dav na neblaze proslulou věznicí Bastilu a začala revoluce, v níž se zmítala celá země až do roku 1804, kdy se Napoleon Bonaparte korunoval císařem.

Teprve po dvou letech si francouzská vláda našla čas, aby vypsala odměnu za jakoukoli zprávu o La Pérouseovi, a vypravila pátrací výpravu do Pacifiku. 25. prosince 1791 vyplul z Brestu se dvěma loděmi kontraadmirál Joseph Antoine de Bruni d'Entrecasteaux - šest let poté, co z téhož přístavu vyplul s takovou slávou La Pérouse.

D'Entrecasteaux pročesával Tichý oceán a hledal La Pérousea, ale přitom učinil mnohé vědecké a zeměpisné objevy. V květnu 1793 se zastavil na ostrově Vanikoro v souostroví Santa Cruz, ležícím severovýchodně od Austrálie.

Posádka zpozorovala dým, stoupající z několika kopců na hustě zalesněném, hornatém ostrově. Byl to snad signál ztroskotaných Evropanů, kteří doufali, že je

zachrání nějaká loď? D'Entrecasteaux byl přesvědčen o tom, že našel La Pérousea nebo alespoň ty, kdo přežili. Když však jeho lodi jen o vlásek minuly zrádné útesy kolem ostrova, d'Entrecasteaux byl nucen odplout, aniž vyslal na břeh průzkumnou skupinu. Admirál onemocněl a dva měsíce nato zemřel. Na podzim toho roku se na Jávě zmocnili obou lodí Nizozemci, protože revoluční Francie v té době vedla válku s Nizozemskem a většinou evropských zemí. Později už Francouzi žádnou záchrannou výpravu nevyslali.

Po čtyřiceti letech: první stopy

V květnu 1826 se Ir Peter Dillon - který brázdil jižní Pacifik za obchodem a dobrodružstvím - vylodil na ostrůvku Tikopia v souostroví Santa Cruz. Když se zajímal, odkud mají domorodci náhrdelníky ze skleněných korálků, ukázali mu další předměty, které bezpochyby pocházely z Evropy: stříbrnou vidličku a lžici, nože, hrnky, železné svorníky a stříbrný koš z kordu s monogramem J. F. G. P. Dillon se dozvěděl, že věci získali výměnou s domorodci z ostrova Vanikoro, vzdáleného dva dny plavby.

Dillon okamžitě pochopil, že iniciály na koši znamenají Jean François Galaup de La Pérouse. Na Vanikoro však nedoplul, protože loď zůstala nejprve trčet v bezvětrí a posléze začala nabírat vodu. Nezbylo mu než se vrátit na Jávou. Koncem léta shromáždil opět prostředky, aby mohl vyplout a hledat ty, kdo La Pérouseovu výpravu přežili, ale trvalo celý rok, než konečně přistál u břehů Vanikora.

Jeden domorodec mu vyprávěl, že před mnoha lety najely při bouři na útesy u ostrova dvě lodi. Jedna z nich okamžitě klesla ke dnu a většina členů posádky se utopila nebo padla za oběť žralokům. Druhá loď však uvízla na útesu. Těm, kdo zůstali naživu, se podařilo postavit z vraku lodi malý člun, na kterém "po mnoha východech měsíce" odpluli pryč. Dva z cizinců - "náčelník" a jeho sluha - zůstali na ostrově a zemřeli teprve před pár lety. Dillon našel po celém ostrově známky toho, že tam žili Francouzi, včetně lodního zvonu zdobeného rytinami a prkna s vyřezaným květem lilie, jaký býval na královském erbu Francie.

Rozhodující důkaz

V únoru 1829 přicestoval Dillon do Paříže s žalostnými pozůstatky La Pérouseovy nešťastné výpravy. Jejich pravost potvrdil de Lesseps, onen důstojník, kterého koncem léta 1787 vysadili na Kamčatce se zprávami o prvních dvou letech výpravy a jemuž trvalo celý rok, než se dostal přes Sibiř domů.

Zprávy o Dillonových objevech dorazily do Paříže dřív než samotný Dillon a do jižního Pacifiku byla ještě před jeho návratem vyslána průzkumná výprava. Velel jí Jules Sébastien César Dumont d'Urville. Počátkem roku 1828 zakotvil Dumont d'Urville u Vanikora.

Domorodci mu ukázali průliv mezi útesy, kterému stále říkali "zrádný" nebo "cesta vraků". Onoho bouřlivého dne před tolika lety plula La Pérouseova vlajková loď La Boussole jako první do očividně bezpečného přístavu, načež ztroskotala na ostrém korálovém útesu skrytém těsně pod hladinou. Druhou loď, L'Astrolabe, která jí připlula na pomoc, stihl stejný osud. "Na dně moře, tak tři čtyři sáhy pod hladinou, viděli naši muži ležet kotvy, děla, koule a obrovské množství olověných plátů," napsal Dumont d'Urville. Když se jeho posádce podařilo z korálového útesu zachránit pozůstatky La Pérouseových lodí, bylo nadevší pochybnost, že objevil místo, kde výprava ztroskotala. Před svým odjezdem postavil Dumont d'Urville na Vanikoru pomník La Pérouseovi a čtyřem stovkám členů jeho nešťastné výpravy. Přestože se na Vanikoru naposledy pátralo ještě v roce 1964, nikdo už se nikdy nedozví, jestli La Pérouse ztroskotání přežil a zůstal na ostrově, kde ještě tři roky před Dillonovým příjezdem v roce 1826 údajně žili dva Francouzi, nebo se po katastrofě vydal na provizorním člunu neznámo kam.

Tichý oceán si uchovává svá tajemství, ale La Pérouse v něm zůstává navěky

přítomen zeměpisnými názvy od Velikonočního ostrova po Havajské ostrovy, Japonsko a Austrálii.

Spolupráce mezi nepřáteli

Značnou část své námořnické kariéry strávil La Pérouse bojem s Brity. Přesto se mu při výpravě dostalo od bývalých nepřátel podpory a spolupráce - díky lidskému gestu, které učinil během americké války za nezávislost.

Britský obchod s kožešinami v Kanadě byl důležitým zdrojem příjmů - jeho zničením mohli vzpurní kolonisté a jejich francouzští spojenci mnoho získat. Když kapitán La Pérouse dostal v roce 1782 rozkaz zaútočit na britské kožešnické dílny v Hudsonově zálivu, jednal rychle a rozhodně. Dobyl a zničil pevnosti, ale ušetřil příbytky Britů, kteří uprchli do nehostinné kanadské divočiny. Když odtáhl, zanechal jim dokonce zásoby potravin, aby přečkali nadcházející zimu. Jednat opačně, řekl La Pérouse na vysvětlenou, by bylo nelidské.

La Pérouseovi nadřízení v Paříži patrně nebyli jeho chvályhodnou ohleduplností nijak nadšeni, ale v Británii se na jeho čin nezapomnělo. Když se o tři roky později chystal vyplout do Pacifiku, Britové ochotně souhlasili s tím, že budou s jeho výpravou spolupracovat.

Jeden francouzský prostředník směl nahlédnout do všech map, topografických náčrtů a zpráv kapitána Jamese Cooka, který si třemi plavbami po Pacifiku v letech 1768 - 1779 získal pověst největšího mořeplavce své doby. Mezi Cookovými písemnostmi bylo rovněž dvacet hustě popsaných stránek o prevenci a léčbě kurdějí. La Pérouse se u Cooka bezpochyby poučil, protože není známo, že by některý z členů jeho posádky trpěl touto nemocí během tří let plavby, z nichž se dochovaly záznamy.

Když La Pérouse v roce 1785 vyplul z Brestu, vzal si s sebou dvě "inklinační magnetky", neboli kompasy, které obepluly svět s kapitánem Cookem. Dostal je darem od britské Královské společnosti a podle jeho vlastních slov bral tyto pamětihodné předměty do rukou "s pocitý hraničícími téměř s posvátnou úctou k památce toho velkého a jedinečného mořeplavce".

Tahanice o Venuši

Objev pozůstatků z La Pérouseových lodí nepatřil zdaleka mezi nejvýznamnější nálezy, které Dumont d'Urville jako námořní výzkumník učinil.

V letech 1819 - 20, téměř deset let před svou zastávkou na ostrově Vanikoro, se jako mladý důstojník zúčastnil francouzské výpravy k řeckému souostroví. Během zastávky na ostrově Mélos (též Mílos) spatřil náhodou sochu, kterou nedávno předtím vykopal ze země jistý venkovan a uložil do kozího chlívku. Vzdělaný Dumont d'Urville poznal v ženské postavě Venuši, tedy Afroditu, řeckou bohyni lásky; v ruce držela jablko, které jí věnoval Paris jako nejkrásnější ze tří soupeřících bohyň. Přestože cena, kterou si venkovan za sochu řekl, byla v tu chvíli nad jeho možnosti, Dumont d'Urville nepochyboval o umělecké hodnotě díla. Neznámý sochař z druhého století před Kristem vytvořil mistrovský kousek, v němž měkkost odhaleného torza bohyně kontrastovala s bohatě našaseným sukrem, zakrývajícím spodní polovinu těla. D'Urville musel sochu získat pro Francii. Přesvědčil francouzského velvyslance v tehdejší Konstantinopoli, aby s ním nazpět na Mélos poslal diplomata pověřeného koupí sochy. Venkovan ji však mezitím prodal nějakému tureckému vládnímu úředníkovi a vzácný poklad už zabalil. Po štědrém úplatku si venkovan nakonec vzpomněl, že sochu si už předem zamluvili Francouzi a nemůže být tedy odeslána do Turecka. Venuši v bedně dopravili na nosítkách ke břehu, kde kotvila d'Urvilleova loď. Ještě předtím se však objevili Turci. Došlo k šarvátce, ve které socha přišla nenávratně o obě paže.

Kam zmizely poklady nacistů?

Zatímco se Německo hroutilo, jeho fašističtí pohlaváři se snažili ukrýt sedm a půl miliardy dolarů ve zlatě a tisíce nakradených uměleckých děl nesmírné hodnoty. Většinu z těch pokladů už nikdo nikdy neviděl, ačkoliv v roce 1990 se zlomek z nich objevil - až za oceánem v malém texaském městečku.

"Bombometčky! Zavíráme dveře! A teď honem pryč!" zvolal 3. února 1945 mladý bombometčík amerického letectva poté, co 950 bombardérů shodilo na Berlín 2265 tun výbušnin. Při tomto rozsáhlém bombardování zahynulo kolem dvou tisíc lidí, sto dvacet tisíc jich přišlo o střechu nad hlavou a celé čtvrti zmizely z mapy. Mnoho důležitých vládních budov včetně Hitlerova hlavního stanu bylo zničeno do základů nebo vážně poškozeno.

Onu osudnou pracovní sobotu se hluboko ve sklepním bunkru krčilo na pět tisíc zaměstnanců ústřední Říšské banky, jejíž impozantní budovu z přelomu století rozmetalo jedenadvacet samostatných útoků. Všichni zaměstnanci Říšské banky i její světoznámý prezident Walther Funk bombardování přežili. Zkáza finančního nervového centra spustila bizarní sled událostí, jež měly za následek jednu z nejpozoruhodnějších a dosud nevyřešených záhad historie. Zatímco spojenecká vojska obsazovala zemi, německé bohatství se na oko odklízelo do bezpečí. Ve skutečnosti si nenasytní úředníci pro sebe ulili miliony a zlaté pruty a peníze ukryli tak dobře, že se už nikdy nenašly.

V trezorech Říšské banky byla uložena většina zlatých zásob nacistického Německa, jejichž hodnota se dnes odhaduje na 7,5 miliardy dolarů, včetně italského zlata v hodnotě 1,5 miliardy dolarů.

Tajně ulité miliardy

Doktoru Funkovi stačil jediný pohled na hromadu trosek a doutnající ohně. Okamžitě rozhodl, že nejvyšší bankovní úředníci budou banku řídit z poboček v jiných městech, a zlaté a peněžní rezervy dal uložit do velkého solného dolu 320 kilometrů jihozápadně od Berlína. Opuštěný důl Kaiseroda, vzdálený téměř padesát kilometrů od nejbližšího města, skýtal úkryt osm set metrů pod zemí. K podzemním chodbám o délce bezmála padesáti kilometrů vedlo pět samostatných vchodů. K tajnému převozu veškerého nacistického bohatství, které činilo sto tun zlata a tisíc pytlů bankovek, bylo zapotřebí třinácti železničních vagonů.

Během pouhých sedmi týdnů však měla do této oblasti postoupit 3. americká armáda pod velením generála George S. Pattona. Vzhledem k velikonočním svátkům se nepodařilo potřebný počet vagonů na převoz zlata zajistit, ale představitelé Říšské banky zachránili na čtyři sta padesát pytlů bankovek. 4. dubna přijeli Američané. O dva dny později sebrali dva vojenští policisté na venkovské silnici dvě Francouzky bez přístřeší. Protože platil zákaz volného pohybu civilních osob, vezli obě ženy do města Merkes. Když míjeli Kaiserodu, jedna z žen poznamenala: "V tomhle dolu je schované to zlato."

Američtí důstojníci sjeli 7. dubna výtahem do jeskyně vyhloubené v solné skále sedm set metrů pod povrchem a objevili miliardu říšských marek v 550 pytlích. Když odstřelili ocelové dveře do komory č. 8, našli v místnosti padesát metrů dlouhé, pětadvacet metrů široké a čtyři metry vysoké přes sedm tisíc číslovaných pytlů. Poklad obsahoval mimo jiné 8527 zlatých prutů, zlaté mince z Francie, ze Švýcarska a ze Spojených států a další pytle s bankovkami. Zlaté a stříbrné přebory a nádobí, slisované pro snadnější uskladnění na pláty, byly uloženy v krabicích a lodních kufrech. Našly se kufry plné perel, diamantů a jiných drahokamů, zabavených obětím táborů smrti, včetně pytlů se zlatými zubními můstky a plombami. Spolu s menším množstvím britských, norských, tureckých, španělských a portugalských peněz šlo v té době o jeden z největších pokladů na světě. Na konci války

představoval neuvěřitelných 93,17 procenta veškerých finančních zásob Německa. To ale nebylo všechno. V dalších štolách, kterými byla měkká skála protkána, objevili vyšetřovatelé čtyři sta tun uměleckých děl včetně obrazů z patnácti německých muzeí a vzácných knih z Goethovy sbírky ve Výmaru. Poklady z dolu naložili za přísných bezpečnostních opatření do 11 750 kontejnerů a převezli dvaatřiceti desetitunovými nákladními vozy do Frankfurtu, kde je uložili v trezoru místní pobočky Říšské banky. Přestože dlouho kolovaly zvěsti o tom, že se jeden z nákladních vozů z konvoje vypařil, během transportu žádné zlato ani umělecké předměty nezmizely.

Ztracený poklad

Podle Hitlerova šéfa propagandy Josepha Goebbelse padl národní poklad do rukou Spojenců vinou Funkova "trestuhodného zanedbání povinnosti", ale vůdce s pokusem odvézt všechny zbylé rezervy do bezpečí souhlasil. Tento plán byl ve skutečnosti dílem důstojníka Hitlerovy osobní ochrany, policejního plukovníka Josefa Raucha. Po vzoru gestapa - které mezitím začalo rozvážet své zlato, šperky, umělecké předměty a bankovky do dolů, jezer a dalších úkrytů v horách jižního Bavorska a severního Rakouska - plukovník Rauch navrhl, aby se 6,83 procenta oficiálních zlatých rezerv, které zůstaly v Říšské bance, poslaly do úschovy do Bavorska. Zlaté pruty a mince, které se měly z Říšské banky odeslat, by dnes měly hodnotu 150 milionů dolarů.

Spojenecké bombardování přerušilo v následujících měsících veškeré možnosti komunikace a v důsledku soukromých intrik vznikla nepřehledná situace, kterou dosud nikdo uspokojivě nevysvětlil. Bankovky naložili na dva vlaky, zatímco na přepravu zlata a mincí připravili konvoj nákladních automobilů. Vzhledem k chaosu v hroutící se říši urazily vlaky 750 kilometrů na jih do Mnichova za plné dva týdny. Cestou nechal Funkův kolega Hans Alfred von Rosenberg-Lipinski přeložit pytle s bankovkami do nákladních automobilů. Ty nakonec odvezly peníze, zlaté mince, zlaté pruty a cizí měnu do malého městečka v bavorských Alpách, zatímco vlaky pokračovaly dál do Mnichova. Rosenberg-Lipinski si mezitím přivlastnil jeden pytel cizí měny a pět menších krabic "pro jisté účely". Nikdo neví, co se s nimi stalo, ale s ohledem na blížící se porážku nacistického Německa je pravděpodobné, že si tento bankovní úředník zajišťoval bezstarostnou budoucnost.

Podobně jako on jednali i jiní. Nákladní vozy plné pokladů mířily hustě zalesněnými Karwendelskými horami k jistému výcvikovému středisku pro pěchotu. Zatímco pronásledovaní důstojníci uvažovali, kde ukrýt stále se tenčící poklad, zaměstnanec Říšské banky Emil Januszewski vzal patrně "do úschovy" dva zlaté pruty (jejichž hodnota by dnes činila půl milionu dolarů). Když se kdosi marně pokoušel zatopit v kamnech v kantýně školních důstojníků, zjistil, že průduch je ucpaný zlatými pruty. Stárnoucí, vysoce vážený Januszewski nato spáchal sebevraždu. Zbytek zlatého pokladu mezitím uložili do vodotěsných jam nedaleko jedné odlehlé horské chaty známé jako Lesní dům. Bankovky rozdělili na tři díly a zakopali na třech vrcholcích v okolí. Dva odhalené zlaté pruty a značné množství peněz vzal posléze pod ochranu místní funkcionář Karl Jacob. Nikdo už je víckrát nespatriil. Při ukrývání pokladu zřejmě podlehl svodům ještě několik dalších nacistických pohlavárů menšího kalibru, mezi nimiž nechyběli významní důstojníci.

Doktor Funk a další vysoce postavení nacisté se brzy ocitli pod dohledem Spojenců, ale nikdo z nich neměl údajně ani potuchy, kam se chybějící zlaté rezervy poděly. Američtí vojáci nakonec objevili zlato z Říšské banky v hodnotě zhruba 14 milionů dolarů a německé zlato z jiných vládních ústavů v hodnotě 41 milionů dolarů, ale poklad v okolí Lesního domu nalezen nebyl. Američtí vyšetřovatelé se pokoušeli celou záhadu objasnit ještě čtyři roky, ale nakonec jim nezbývalo než konstatovat, že přibližně 3,5 milionu dolarů (46,5 milionu dolarů dnes) ve zlatě a dva miliony (12

milionů dnes) v bankovkách zmizelo beze stopy.

Drancování vítězů

Neočekávaných možností, které umožňovalo rozsáhlé rozptýlení zlata, peněz a jedinečných uměleckých předmětů, nevyužili jen Němci. Do této záležitosti se namočil zneklidňující počet amerických vojáků, což vyděsilo nejvyšší spojenecké velení. Například generál Patton se nacistickým pokladem zabýval velice nerad: "Nechci, aby později někdo tvrdil, že tomu parchantovi Pattonovi něco z toho zůstalo za nehty," prohlásil. Je známo kolem tří set případů ilegálního převozu vzácných uměleckých děl do Spojených států. Viníci byli obžalováni z odcizení nakradeného majetku a posláni do vězení nebo potupně propuštěni ze služby. V roce 1990 pak obletěla svět šokující zpráva, že dědici neznámého veterána z malého farmářského městečka v Texasu zcela nezodpovědně nabízeli na prodej německé umělecké poklady včetně jednoho z nejceněnějších a historicky nejvýznamnějších dochovaných uměleckých děl středověku.

Pěstitel orchidejí a majitel železářství Joe T. Meador údajně až do své smrti v roce 1980 uchovával vzácný rukopis čtyř evangelíí z 9. století zabalený v příkrývce. Doma ve Whitewrightu, ležícím asi sto kilometrů severně od Dallasu, ho často ukazoval přátelům a příbuzným. Tento 1100 let starý iluminovaný rukopis, vázaný v jemně tepaném stříbře a zlatě, pocházel z kostela v německém Quedlinburgu. Najednou ho někdo koupil ve Švýcarsku za "nálezný" - dalo by se říct výkupné - tři miliony dolarů.

"Jde zcela nepochybně o národní poklad," poznamenal tehdy generální tajemník západoněmecké Státní kulturní nadace. Rukopis, jehož cena se odhaduje na třicet milionů dolarů, je o šest set let starší než Gutenbergova bible. Byl psán zlatem pro císařský dvůr a klášteru ve středověkém hradním městě ho patrně koncem 10. století věnovali císař Otto III. a jeho sestra Adelaida, abatyše kláštera.

Jak se ukázalo, Meadorův poklad obsahoval také rukopis z roku 1513 v ozdobné zlaté a stříbrné vazbě a relikviář z 9. nebo 10. století, zdobený zlatem, stříbrem a drahými kameny. Další relikviáře ve sbírce měly tvar srdce a talíře, ale nejhodnotnějším kouskem byla křišťálová baňka ve tvaru biskupské hlavy, která údajně skrývala pramen vlasů Ježíšovy matky Marie. Meadorova sbírka obsahovala také zlaté a stříbrné kříže, hřeben Jindřicha I. z 12. století a nesčetné další umělecké předměty mimořádného historického a náboženského významu.

Když se v posledních dnech 2. světové války přiblížila k této oblasti spojenecká vojska, poklady z quedliburgského kostela byly převezeny do jedné důlní štoly. Podle záznamů americké armády z dubna 1945 našli úředníci pověřeni inventarizací pokladu "všechny položky neporušené". O několik dní později však vyšlo najevo, že několik uměleckých děl chybí. Ačkoliv bylo zahájeno vyšetřování a ještě následující tři roky byla evidována hlášení, neobjevila se žádná stopa. Od rozdělení Německa v roce 1949 do pádu berlínské zdi roku 1989 byl pro východní Němce styk se Západem trestný, a církev tedy nemohla krádež vyšetřovat.

Je zřejmé, že Meador jako poručík americké armády předměty ukradl a poslal domů do Spojených států. Úspěšně tak spáchal jednu z největších krádeží uměleckých děl ve 20. století. Zkrachovalý učitel výtvarné výchovy, kterého osobní důvody přinutily prodávat v rodinném železářství, se jednou svěřil příteli, že vnitřně kolísá mezi pocitem viny a hlubokým obdivem k těm překrásným mistrovským dílům nevyčísitelné ceny.

Když Meadorovi dědicové začali po jeho smrti nabízet předměty z Quedlinburgu na prodej, upoutali na sebe pozornost daňového úřadu a FBI. Po měsících soudního lavírování dědicové svolili, že se vzdají celého pokladu za 2,75 milionu dolarů, což byl obnos o milion dolarů vyšší než záloha, kterou mezitím přijali za evangelia. Přestože pro německou stranu se tak případ smírně uzavřel, mnoho lidí takové

řešení odsoudilo.

Ztracená komnata

Dodnes není zřejmé, jaký byl osud pozoruhodné "jantarové komnaty carů", vyrobené z ozdobně vyřezávaného jantaru. Původní vlastník, pruský král Bedřich Vilém I., jej v roce 1716 daroval svému ruskému spojenci caru Petru Velikému, kterému "nevýslovné kouzlo" překrásného nábytku učarovalo. Petr dal zvětšit jeden palác u Petrohradu na hodovní síň, vystavil tento štědrý dar a přidal čtyřicet zrcadel a perleťovou podlahu. Když Němci o dvě století později během 2. světové války napadli Rusko, dar zabavili a odvezli na zámek v baltském přístavu Königsbergu (nynějším Kaliningradu), kde ho nechali zrestaurovat. Na krátkou dobu komnatu zpřístupnili veřejnosti, pak nábytek zabalili do beden a uložili ve sklepě ještě předtím, než v srpnu 1944 zničily město britské bomby.

Po válce nezbylo po jedinečném pokladu ani památky. Kolovaly zvěsti o tom, že nacisté komnatu tajně přeložili na loď a tu potopila sovětská ponorka. Svědectví z roku 1959 naznačovalo, že jantarová komnata je spolu s dalšími uměleckými díly uschována v jednom solném dole. Když se však vyšetřovatelé k domnělému úkrytu přiblížili, došlo k nečekanému výbuchu a šachtu zaplavila voda. Pátrání dodnes pokračuje v Německu a také v bývalém Sovětském svazu.

Uloupené umělecké dědictví Evropy

Po překvapivém nálezu zavítal do dolu Kaiseroda nejvyšší velitel spojeneckých armád Dwight Eisenhower se čtyřmi generály včetně George Pattona. Svěrázný Patton vyjádřil svůj první dojem ze vzácných obrazů takto: "Ty, které jsem viděl, měly podle mého názoru hodnotu dvou a půl dolaru. Přesně takové visí po hospodách v celé Americe." Ostatní měli poněkud odlišný názor. Sbíрка totiž zahrnovala mistrovská díla Renoira, Tiziana, Raffaela, Rembrandta, Dürera, Van Dycka a Maneta. I takové kousky však předčilo nejcenější umělecké dílo, jaké kdy Německo vlastnilo: proslulá, 3000 let stará hlava krásné egyptské královny Nefertiti. Další poklady se našly v okolních dolech.

Nacističtí diktátoři nahromadili obrovské množství uměleckých předmětů, pocházejících ze soukromých sbírek a z muzeí dobytých zemí. Mnohá díla patrně válku nepřečkala, ale díky neúnavnému úsilí kurátorů, působících pod americkými ministerstvy zahraničí a obrany, se jich řada vrátila právoplatným majitelům. Tisíce dalších však nebyly nikdy nalezeny. Podle seznamu vypracovaného nedávno v Mnichově se pohřešuje na čtyři tisíce evropských obrazů.

Krádeže uměleckých pokladů na dobytém území nejsou v historii ničím neobvyklým. Jsou zaznamenány už v análech armád Asýrie, Egypta, Řecka a Říma a pokračují přes Napoleonova válečná tažení a britské koloniální výboje. Tak například impozantní červené porfyrové sloupy mešity Hagia Sofia v Istanbulu ukradli z perské Persepole dobyvační Římané. Ze starověké Konstantinopole pocházeli slavní čtyři koně, vzpínající se na vrcholu katedrály svatého Marka v Benátkách do doby, než je bylo nutno ukrýt před ničivým vlivem znečištěného ovzduší.

Úmluva o zákonech a obyčejích války pozemní, uzavřená v Haagu v roce 1907, výslovně povolovala "záchranu uměleckých pokladů ze všech oblastí bojů", ale nenasytní nacističtí vůdci šli mnohem dál a odvezli umělecké předměty v hodnotě mnoha milionů dolarů i z podrobených zemí. Některé z nich byly vystaveny v německých muzeích, zatímco další tajně uschovány nebo vystaveny v bohatých domech členů Hitlerovy suity, kteří si libovali v přepychu.

K zvláštním konfiskačním oddílům patřil mimořádně výkonný Bildende Kunst (Výtvarné umění), čítající na 350 knihovníků, archivářů a historiků umění. Ti měli za úkol pořádit seznam neocenitelné kořisti, pečlivě ji balit do beden pro bezpečnou

přepřavu a v mnoha případech najít úkryt v době, kdy se třetí říše začala rozpadat. Podle odborníků je docela možné, že se některé z chybějících uměleckých předmětů nikdy nenajdou, protože se v posledních dnech 2. světové války většina údajů o úkrytech ztratila nebo podlehla zkáze.

Tajemství londýnského Toweru

Necelý měsíc po svém nástupu na anglický trůn vstoupil dvanáctiletý Edward V. do londýnského Toweru, kam jej později následoval i jeho mladší bratr. Nikdo je už víc nespatriil a nikdo se už nikdy nedozvěděl, kam zmizeli.

Dne 9. dubna 1483, krátce před svými jednačtyřicátými narozeninami, anglický král Edward IV. náhle zemřel. Jeho staršímu synovi bylo teprve dvanáct let, a proto král ve své poslední vůli jmenoval svého mladšího bratra Richarda, vévodu z Gloucesteru, prorektorem království.

Britské ostrovy sužovala před tím téměř třicet let bezútešná občanská válka mezi rodem Yorků, který měl ve znaku bílou růži, a rodem Lancasterů s růží červenou. Ten zápas o moc, kde střídavě vítězila jedna nebo druhá strana, se později romanticky nazýval válkou růží. Edward IV. sice získal vítězství Yorkům a prohlásil své tři lancasterské předchůdce za samozvance, ale svým postavením si rozhodně nemohl být jist. Určitě si uvědomoval, že jeho mladý syn Edward, princ z Walesu, nebude jediným uchazečem o královský trůn.

Richard se ve službách bratra Edwarda IV. osvědčil jako věrný a pohotový voják a princ z Walesu přísahal věrnost. Podnikl rozhodné kroky, aby vyplnil nastalé mocenské vakuum v království. 29. dubna zastavil průvod, převážející mladého Edwarda do Londýna, zajal chlapcova strýce z matčiny strany, který byl za prince zodpovědný, a osobně doprovodil svého synovce zbytek cesty do hlavního města. Korunovace Edwarda V., původně plánovaná na 4. květen, byla odložena na 22. červen a mladý panovník byl ubytován v královském sídle v Toweru.

Alžběta Woodvilleová, vdova po Edwardu IV., pohnutkám svého švagra nedůvěřovala. S mladším synem a dcerami se uchýlila do Westminsterského opatství. V polovině června se prorektorovi podařilo přesvědčit Alžbětu, aby vydala svého syna, devítiletého Richarda, vévodu z Yorku. Mladý král se prý v Toweru cítí osamělý a potřebuje si s někým hrát.

V neděli, kdy se měla konat korunovace, Edwardovi V. zabránili přijmout nástupnictví. Jistý Ralph Shaa, doktor teologie, měl před katedrálou svatého Pavla v Londýně kázání, v němž zpochybnil Edwardův původ. Doktor Shaa tvrdil, že Edward IV. byl už v době svého sňatku s Alžbětou Woodvilleovou oddán s jinou ženou, že jeho manželství s Alžbětou je podle tehdejších zákonů neplatné a jejich děti včetně mladého krále jsou nemanželské. Jeden z protektorových nejvěrnějších přívrženců opakoval toto tvrzení o dva dny později před skupinou předních občanů Londýna a nakonec dodal: "Běda království, jemuž vládne dítě."

26. června vévoda z Gloucesteru po okázalém zaváhání přijal korunu a byl prohlášen králem Richardem III. Panování mladého Edwarda trvalo necelé tři měsíce.

Obviněný: Richard III.

V červenci si nekorunovaný Edward V., teď s opovržením přezdívaný "panchart Edward", hrál s mladším bratrem na nádvoří Toweru. Potom však je podle svědectví jednoho současníka uzavřeli do komnat hluboko v paláci. Stále řidčeji je někdo zahlédl za zamřížovanými okny, "až docela zmizeli lidem z očí".

Na podzim 1483 už kolovaly rozsáhlé zvěsti o tom, že oba princové byli v Toweru zavražděni - ale kým? V lednu 1484 varoval francouzský kancléř před nebezpečím, které v sobě skrývá panování nedospělého krále - francouzskému králi Karlu VIII. bylo teprve čtrnáct let. Syny Edwarda IV., prohlásil rozhodně, zavraždil jejich strýc a

koruna tak přešla na úkladného vraha.

Alžběta Woodvilleová se mezitím spojila s Richardovými nepřáteli. Ruku své nejstarší dcery nabídla lancasterskému nápadníkovi, Jindřichu z Richmondu (pozdějšímu Tudorovi). Richard III. se s ním střetl v srpnu 1485 v bitvě u Bosworthu. V rozhodujícím okamžiku jeden z králových stoupenců přešel na Jindřichovu stranu a Richard padl. Přeběhlík sňal korunu padlému králi a nasadil ji na hlavu Jindřichu VII. Válka růží skončila, Anglii čekala vláda Tudorců a období nebyvalého rozkvětu.

Zatímco Richarda III. pronásledovaly pověsti o tom, že zabil oba malé prince, Jindřicha VII. pro změnu znepokojovaly dohady, podle nichž dosud žili a představovali tak hrozbu jeho postavení. Nakonec se mu podařilo rozšířit pověst, podle níž byli chlapci na Richardův příkaz udušeni pod peřinou a jejich těla zakopána pod schodištěm v Toweru.

Vhodným obětním beránkem se stal jistý sir James Tyrell, který byl v květnu 1502 odsouzen a popraven za "blíže neurčenou zradu". Později bylo oznámeno, že se Tyrell k vraždě princů přiznal ještě předtím, než byl sťat. Tento příběh se ujal a dostal se do učebnic dějepisu spolu s životopisem Richarda III. z pera sira Thomase Morea. Kniha vyšla v roce 1534 a inspirovala drama Richard III. z ní čerpal i Shakespeare.

Opožděný pohřeb

V roce 1674, téměř dvě stě let po domnělých vraždách, se při stavebních úpravách v Toweru našla dřevěná truhla se dvěma dětskými kostrami. Kostí byly identifikovány jako pozůstatky zavražděných princů a pohřbeny ve Westminsterském opatství. V roce 1933 si kosti prohlédli lékaři odborníci, jejichž závěr zněl: kostry patřily chlapcům ve věku, jehož dosáhli Edward V. a jeho mladší bratr v době svého zmizení. Příčinu smrti nebylo možné určit, ale čelist staršího z chlapců nesla stopy vážného poškození.

Jako jeden z posledních navštívil prince v Toweru královský lékař, který byl přivolán, aby Edwardovi léčil bolesti zubů. Mladý král se prý denně modlil a konal pokání v přesvědčení, že jej čeká smrt. "Běda," řekl údajně, "ať přijdu o své království, jenom když strýček ušetří můj život."

Shakespearův zloduch

Přestože vláda Richarda III. patřila v dějinách Anglie k nejkratším, téměř všechny následující generace učenců podrobovaly postavu tohoto krále novým výkladům - jednou byl popisován jako udatný rek, jindy jako ohavný netvor. V našem století vznikly společnosti Richarda III., které brání jeho jméno. Proti géniu Williama Shakespeara však nemají valnou naději na úspěch. Richard III. byl ještě za svého života nařčen z vraždy obou princů a o století později si získal nesmrtelnou proslulost jako zloduch v jedné z ranějších Shakespearových her, historickém dramatu Richard III.

Shakespeare psal tuto hru v 90. letech šestnáctého století za vlády královny Alžběty I. a nikterak nepřekvapí, že jeho příběh vyznívá ve prospěch Jindřicha VII., Alžbětina dědečka a prvního krále z tudorovské dynastie. Richarda vylíčil jako nenávidného uzurpátora, který neváhá přikázat jistému poskokovi, aby zavraždil "dvě škůdců mého klidu, rušících můj sladký spánek... mním ty dva bastardy tam v Toweru". Když je po všem, Richard se chladnokrevně uchází o přízeň starší sestry malých princů, zaslíbené jeho protivníkovi, Jindřichu Tudorovi. Menší tělesná vada - Richard měl patrně jedno rameno výš než druhé - nabyla přehnaných rozměrů a ze Shakespeara Richarda se tak stává bolestínský hrbáč nebo - slovy jeho vyvolené - "hrouda nestvůrná". V šťastném závěru hry na Bosworthském poli Jindřich Tudor prohlašuje: "Mrtev jest ten krvelačný pes... mír živ je zas."

Politický karambol

Platil za druhého nejmocnějšího muže Číny a oficiálního Mao Ce-tungova nástupce. Byl však ministr obrany Lin Piao ochoten trpělivě čekat, až převezme vládu - nebo se chtěl pokusit získat moc vojenským převratem?

Na pekingské náměstí Tchien-an-men se snesl soumrak. Celé odpoledne vyhrávala z tlampačů vojenská hudba a tisíce studentů a školáků nacvičovaly na přehlídku, která se měla konat 1. října na počest dvaadvacátého výročí založení Čínské lidové republiky - tedy za pouhého dvaapůl týdne. Teď však bylo náměstí tiché a liduprázdné.

Noční klid znenadání vystřídal hluk motorů, když se na náměstí vyřítilo na padesát černých limuzín. Zastavily před Velkým lidovým palácem, místem konání nejdůležitějších zasedání vlády. Z vozů vystoupili přední členové čínské vlády a vládnoucí komunistické strany - až na ministra obrany Lin Piaa.

O několik hodin později vzlétlo z letiště nedaleko přímořského letoviska Pej Taj-chu, ležícího necelých tři sta kilometrů na východ od Pekingu, proudové letadlo Trident. Letělo směrem na severozápad, překročilo hranice s Mongolskou lidovou republikou a zhruba v půl třetí ráno se zřítilo. V troskách se našlo devět zpola ohořelých těl, zbraně, dokumenty a zařízení, které svědčilo o tom, že letadlo patřilo čínskému vojenskému letectvu. Těla byla na žádost čínské vlády pohřbena na místě havárie.

Výroční oslavy 1. října, na nichž měl Lin Piao stanout po boku předsedy komunistické strany Mao Ce-tunga, byly bez vysvětlení zrušeny. Ve vládou ovládaném tisku od té doby nepadla o Linovi a několika dalších vysoce postavených vojenských velitelích ani zmínka.

To byl sled událostí, k nimž došlo v noci z 12. na 13. září 1971 - jak je zaznamenaly sdělovací prostředky. Existovala nějaká souvislost mezi nočním shromážděním čínských vůdců, zřícením letadla následujícího rána a zrušením oslav? Během příštích dvanácti let se vynořil těžko pochopitelný příběh - alespoň mimo Čínu. Cesta vzhůru

Lin Piao, dlouholetý vojenský velitel komunistických jednotek, které v roce 1949 porazily Čankajška, se stal ministrem obrany v roce 1959. O sedm let později byl jmenován místopředsedou komunistické strany a v roce 1969 nástupcem předsedy Maa. Jeho vzestup provázela naprostá oddanost Maovi - o Linovi se například tvrdí, že sestavil "Citáty předsedy Mao Ce-tunga". Tuto rudou knížečku u sebe nosili příslušníci studentských rudých gard, které řádily během Velké proletářské kulturní revoluce, vyhlášené Maem v roce 1965.

Kulturní revoluce, namířená proti "lidem na rozhodujících místech ve straně, kteří se ubírají kapitalistickou cestou", zmobilizovala čínskou mládež na obranu komunismu. Současně s tím vedla k odvolání Liou Šao-čchiho z funkce hlavy státu a k posílení Maovy svrchované moci na postu hlavy komunistické strany. Když politické nepokoje hrozily přerůst v krvavou občanskou válku, Lin v čele vojenských jednotek nastolil v neklidné zemi pořádek.

Pouze jako divák přihlížel premiér Čou En-laj. Opovrhoval neplodnými ideologickými kontroverzemi a usiloval pouze o jediné - postavit na nohy rozvrácené čínské hospodářství. Když však Čou začal opět jmenovat stranické funkcionáře, odvolané během politických nepokojů, dostal se do střetu s Linem, který chtěl získat rozhodující moc v zemi pro armádu. Čou na rozdíl od Lina věděl, jaké nebezpečí v sobě skrývá druhé mocenské postavení po moci posedlém Maovi, a spokojil se s tím, že si na svou příležitost počká jako třetí nebo dokonce čtvrtý v řadě.

Dvašedesátiletému Linovi však už nestačilo, že byl pouze jmenován Maovým

nástupcem, a na jednom stranickém shromáždění v srpnu 1970 podnikl odvážný krok. Nejprve mezi nehoráznými lichotkami navrhl dodatek k ústavě, který by Maa prohlásil za "génia", a poté Lin předložil návrh na obsazení uvolněného místa po odvolaném Liou Šao-čchim a na jmenování stranického předsedy Maa současně i hlavou státu. Lin navrhoval, aby pokud Mao úřad nepřijme, byl na toto místo jmenován někdo jiný - patrně on sám. První návrh odmítl sám Mao. "Génius není závislý na jediném člověku nebo na skupince lidí," prohlásil s neobvyklou skromností. "Je závislý na straně, předvoji dělnické třídy." Odmítnutím funkce hlavy státu dal zřetelně najevo, že měla zůstat neobsazena. Všem bylo zřejmé, že Linovy průhledné manévry vyvolaly u předsedy strany nelibost.

Cíl: předseda Mao

Podle jedné teorie znamenala tato rozepře mezi Maem a Linem začátek spiknutí, které vyvrcholilo v noci z 12. na 13. září 1971. "Co Lin Piaovi zbývá, když neexistuje funkce hlavy státu?" stěžovala si Jie Tün, Linova manželka a politická důvěrnice. "Kam s ním?" Mao Ce-tung neprojevoval ve svých sedmasedmdesáti letech sebemenší známky únavy a nepomýšlel dokonce ani na odchod z nejvyšší funkce v zemi. Podle Jie Tün měl její manžel tři možnosti: čekat trpělivě na Maovu smrt; vzdát se svého snu o moci; nebo odstranit Maa a převzít moc v zemi.

Na podzim roku 1970 vyslal Lin Piao svého syna Lina Li-kua, jemuž zajistil vysoké místo u vojenského letectva, na tajnou misi po největších čínských městech. Měl za úkol zorganizovat síť věrných a důvěryhodných důstojníků, nazvanou Spojená letka. Na jaře 1971 měli spiklenci připravený plán na vojenský převrat, usilující o svržení Mao Ce-tunga z vrcholu moci, na níž tak vytrvale lpěl. Plán nesl krycí název Projekt 571 - čínská slova vyjadřující tyto tři číslovky jsou obsažena rovněž v sousloví "ozbrojené povstání". Mao dostal podle amerického bombardéru přezdívku "B-52". Lin byl přátelsky nakloněn Sovětskému svazu a upřímně nenáviděl všechno, co se týkalo Spojených států.

Došlo ke třem pokusům o atentát na Maa: letecký útok na předsedovu rezidenci v Šanghaji; zničení jeho soukromého vlaku na cestě z Šanghaje do Pekingu; a vyslání úkladného vraha, přestrojeného za posla, do jeho domu v Pekingu. Když všechny tři pokusy selhaly - poslední z nich 12. září večer - Lin Piao, jeho žena, syn a několik dalších spiklenců chvatně nastoupilo do Tridentu na letišti nedaleko Pej Taj-chu.

Útěk do Sovětského svazu

Dopadení posla a jeho následné doznání prokázaly Linovu účast na spiknutí.

Vzhledem k tomu, že nebylo zřejmé, jakou podporu má ministr obrany ve vojenských kruzích, Mao a Čou En-laj svolali v pozdních nočních hodinách schůzi do Velkého lidového paláce. Zatímco rokovali, Trident vzlétl. Ačkoliv Lin hodlal původně letět na jih, aby zajistil pro svůj převrat vojenskou podporu, ve vzduchu si to patrně rozmyslel a rozhodl se pro útěk do Sovětského svazu. Před lety se tam tři roky zotavoval ze zranění, která utrpěl ve 2. světové válce, a spoléhal na to, že od svých ruských přátel získá přinejmenším ideologickou podporu proti Maovi. Lin Piao a jeho skupina však zahynuli při leteckém neštěstí v Mongolsku.

Takovou verzi celé události přinesl nejprve světový tisk a následující rok ji víceméně potvrdila čínská vláda. Odlišný a mnohem zarážející výklad se objevil v roce 1983, kdy byla ve Spojených státech publikována zpráva, tajně vyvezená z Číny. Její autorství je připisováno člověku, který měl přístup k důvěrným informacím a jehož pseudonym zněl Jao Ming-le.

Hra na válku

Podle Jaa probíhala dvě různá spiknutí. První, nazvané Projekt 571, organizoval Lin Li-kuo a jeho cílem byl atentát na Maa. Lin Piao však toto spiknutí zrušil ve prospěch promyšlenějšího plánu, nazvaného Nefritová hora podle skupinky luxusních vil za Pekingem, které obývala mocenská elita. Tam měl být Mao lapen do

pasti.

Linův nebezpečný plán počítal s tajnou pomocí Sovětského svazu. Ten měl předstírat útok na Čínu. To by Linovi umožnilo vyhlásit stanné právo, vzít Maa a Čou En-laje do "ochranné vazby", nechat je zabít a posléze převzít moc v zemi.

V červenci 1971 se pak překvapený svět dověděl o tajné návštěvě amerického ministra zahraničí Henryho Kissingera v Číně, kde jednal s Čou En-lajem o uvolnění napětí, provázející vztahy mezi oběma zeměmi od komunistického převratu v roce 1949. Počátkem následujícího roku měl přijet na návštěvu Číny prezident Richard Nixon. Vzhledem k očividnému urovnání vztahů se Spojenými státy - a naopak k jejich dalšímu zhoršení se Sovětským svazem - bylo nutné uskutečnit plán Nefritová hora co nejdříve. Volba padla na 11. září, kdy se měl Mao vrátit z cesty na jih, nebo na nejbližší dny.

Čou En-laj však mezitím přiměl Istí Linovu dceru, Lin Li-cheng, aby prozradila alespoň spiknutí svého bratra. Čou varoval Maa a oba pak nastražili na Lina past. Večeře u předsedy Maa

Lin Piao a jeho manželka se 12. září večer zúčastnili u Maa slavnostní večeře na uvítanou v předsedově vile na Nefritové hoře. Samotný Mao zahájil oslavu otevřením láhve císařského vína, zapečetěné ve váze z doby dynastie Ming před 482 lety. Na banketu se podávaly pochoutky z celé Číny. V jeden okamžik Mao nabral svými tyčinkami z podnosu tygří šlachy a položil je Linovi na talíř. Po dezertu z čerstvého ovoce Jie Tün poznamenala, že se připozdívá; měli by prý s manželem odejít, aby si předseda mohl po náročné cestě odpočinout. Mao však vypadal, že nechce příjemné setkání ukončit, a naléhal, aby se zdrželi ještě půl hodiny. Těsně před jedenáctou doprovodil Mao manželský pár k jejich vozu. Na cestě, svažující se od Maovy vily, vypálila z úkrytu skupina členů předsedovy ochranky na vůz několik protitankových střel.

Čou En-laj osobně potvrdil, že zuhelnatělá těla skutečně patří Lin Piaovi a Jie Tün. Poté navrhl předsedovi, že by bylo vhodné zmizení ministra obrany náležitě vysvětlit, aby se z Lina nakonec nestal "hrdina". Bez pohnutí nad smrtí muže, který sloužil jemu a komunistické straně přes čtyřicet let, Mao nařídil premiérovi, aby co nejrychleji zajistil podrobnosti kamufláže.

Podle této verze spiknutí uletěl v Tridentu pouze Lin Li-kuo. Když pronásledující čínské stíhačky zahájily úspěšný raketový útok, letadlo se zřítilo přes hranice do Mongolska. Čínské úřady později podporovaly všeobecnou domněnku, že v letadle zahynuli také rodiče - což je mnohem uhlazenější verze než slavnostní večeře zakončená atentátem.

Ať už je pravdivá kterákoli z verzí, rozhodující bylo, že se Maovi podařilo zlikvidovat svého soupeře. S věrným premiérem Čou En-lajem po boku přivítal následujícího roku v Pekingu prezidenta Nixona. Když třiaosmdesátiletý Mao Ce-tung v roce 1976 umíral, stále vládl té Číně, na jejímž vzniku se podílel. Do samotného konce se vyvaroval toho, aby s kýmkoli sdílel moc nebo jmenoval svého nástupce na nejvyšší post nejlidnatější země světa.

Divadlo jako politika

Evropany, kteří navštívili Čínu v 19. století, okouzila a zároveň zmátla ojedinělá lidová zábava s hudbou, zpěvem, pantomimou a akrobacií. Kulis bylo poskrovnu, zato vystupující měli na sobě překrásné kostýmy a důmyslné masky. Vzhledem k tomu, že představení kombinovala drama a zpěv jako v opeře, která nebyla návštěvníkům neznámá, začali je označovat názvem pekingská opera.

Mao Ce-tung si byl velice dobře vědom toho, že literatura a umění můžou posloužit jako mocné nástroje propagandy k šíření jeho komunistických poselství. "Literatura a umění jsou určeny masám," napsal už v roce 1942, "...jsou tvořeny pro dělníky,

rolníky a vojáky a mají sloužit především jim." Ťiang Čching, Maova čtvrtá a poslední žena, provedla během kulturní revoluce reformu pekingské opery. Nelíbilo se jí, že v dramatech vystupuje hrstka statkářů, bohatých farmářů a buržoazních živlů, jako by v Číně neexistovalo na 600 milionů dělníků, rolníků a vojáků. Revizionisty v čele s odstraněnou hlavou státu Liou Šao-čchim obvinila, že z pekingské opery udělali "nezávislé království". Ťiang Čching chtěla zpřetrhat všechny svazky s divadelní minulostí a vytvořit nové umělecké formy, které by oslavovaly komunismus.

Po smrti svého manžela v roce 1976 byla Ťiang Čching a tři další vůdci kulturní revoluce - označovaní jako Gang čtyř - postaveni před soud. Ťiang odsoudili k trestu smrti, nebyl však vykonán. Radikální rozchod s minulostí, který vyžadovala v oblasti umění, nepřežil její krátké období u moci. Dnes v Číně opět rozkvetla tradiční pekingská opera.

Vláda teroru za Francouzské revoluce

Odstranění Liou Šao-čchiho na počátku Velké proletářské kulturní revoluce a záhadná smrt Lin Piaa v roce 1971 nepatřily v krátké, ale bouřlivé historii Čínské lidové republiky k nijak výjimečným událostem. Tak náhlé pády z mocenských pozic a následující smrti nejsou ovšem charakteristické jenom pro revoluční Čínu. K podobným událostem došlo téměř o dvě století dříve během Francouzské revoluce. Dva roky po útoku na smutně proslulou pařížskou věznici Bastilu, který znamenal počátek revoluce, byl při pokusu o útěk z Francie zajat král Ludvík XVI. Následujícího roku, 21. září 1792, byla Francie prohlášena republikou; krále popravili v roce 1793. Zanedlouho získal v republice téměř neomezenou moc devítičlenný Výbor veřejného blaha.

O vedení výboru soupeřili Georges Jacques Danton a Maximilien Robespierre. Zkušený řečník Danton svolal revoluční tribunál, který měl odstranit nepřátele republiky. V době, známé jako vláda teroru, byly oběti tribunálu neprodleně popravovány gilotinou, postavenou na největším pařížském náměstí. V dubnu 1794 se Robespierrovi podařilo Dantona uvěznit, soudit, odsoudit a popravit. Robespierre přežil svého bývalého protivníka o necelé čtyři měsíce. Koncem července byl spolu se stovkou svých stoupenců popraven. Lid, znechucený vzájemným vražděním revolučních vůdců, žádal konec násilností. Gilotinu rozebrali a náměstí, kde se konaly popravy, přejmenovali na Place de la Concorde (Náměstí svornosti).

Ztracený průzkumník Austrálie

Australské pobřeží sice zahlédli Holanďané už v roce 1606, ale když se o dvě a půl století později vydal německý dobrodruh napříč kontinentem od východu na západ, mířil pořád ještě do velkého neznáma. Vnitrozemí totiž Evropané ještě zdaleka neprobádali.

Dokonce i v Leichhardtově rodném Německu dnes znají jeho jméno jenom studenti dějin objevitelských cest. V Austrálii mu však jeho sporné úspěchy i záhadné zmizení získalo věčnou slávu.

Leichhardtovo jméno nese řeka, pohoří, horský štít a čtvrť v Sydney, kde také stojí jeho socha. Před pár lety tu založili Nadaci Ludwiga Leichhardta. Australský spisovatel Patrick White, nositel Nobelovy ceny za literaturu, zapracoval příběh tohoto průzkumníka do románu Poušť Johanna Vosse, který se stal později předlohou k opeře. Od roku 1848, kdy Leichhardt s šesti společníky zmizel během své poslední výpravy, prohledalo kontinent devět velkých a bezpočet menších pátracích výprav. "Osud těch sedmi je největší záhadou v dějinách objevování mé země," tvrdí australský spisovatel Gordon Connell. Leichhardtova proslulost se

nám ukáže v mnohem zajímavějším světle, nahlédneme-li i do jeho minulosti a pokusíme se zhodnotit vše, čeho dosáhl.

Studentská záliba v cestování

Ludwig Leichhardt se narodil 23. října 1813 v Prusku a jako syn sedláka nemohl od budoucnosti očekávat mnoho vzrušení. Pro výrazné nadání ho však přijali na univerzitu v Göttingenu, kde měl získat kvalifikaci středoškolského učitele. Jeho dva spolužáci, bratři John a William Nicholsonovi z Anglie, patrně vytušili Leichhardtovy schopnosti a přesvědčili ho, aby šel studovat přírodní vědy a lékařství na berlínskou univerzitu - nabídli se dokonce, že ho budou během studií podporovat.

Po dvou letech studia v Berlíně odjel Leichhardt v květnu 1837 za Williamem Nicholsonem do Londýna, aby se vyhnul povinné vojenské službě. Později se oba toulali po Francii, po Švýcarsku a po Itálii a začali plánovat cestu do Austrálie - tento prakticky neznámý kontinent začali Britové osídlovat pouhé půlstoletí předtím. Když nastal čas odjezdu, Nicholson změnil rozhodnutí, ale příteli zaplatil cestu a dal mu do začátku nějaké peníze. Takto obdarován se Ludwig Leichhardt - nebo doktor Leichhardt, jak se s oblibou tituloval, - vydal v říjnu 1841 na dlouhou plavbu na jižní polokouli.

Průzkumníkem snadno a rychle

Jeden současník popisoval osmadvacetiletého Němce, který připlul do Sydney 14. února 1842, jako "muže přes metr osmdesát, s vysokým čelem intelektuála, malýma, šedivýma, inteligentníma očima a tmavohnědými vlasy. Spodní část obličeje mu zakrýval hustý knír a plnovous, nos měl trošku křivý..."

V následujících dvou letech se Leichhardt živil přednáškami o botanice a geologii a podnikal menší výpravy, na kterých sbíral rostliny, hmyz a vzorky kamenů. Přibližně v této době se rozhodl, že prozkoumá vnitrozemí neboli to, čemu říkal "srdce toho temného kontinentu", a získá si tak slávu. Leichhardt však neměl sebemenší předpoklady k tomu, aby se stal průzkumníkem, přestože podnikl tisíc kilometrů dlouhou pěší výpravu z Newcastlu do Brisbane. Byl krátkozraký, děsil se střelných zbraní a téměř postrádal orientační smysl. Není se tedy čemu divit, že jeho služby odmítl generální inspektor pozemkového úřadu Nového Jižního Walesu.

V Brisbane se Leichhardt doslechl, že pro nedostatek prostředků byla zrušena vládní výprava přes severovýchodní Austrálii na vojenskou základnu v Port Essingtonu. Farmáři z pobřeží však nedočkavě čekali na zprávy o vhodné zemědělské půdě ve vnitrozemí. Leichhardt využil příležitosti, vrátil se do Sydney a oznámil svůj úmysl vést soukromou výpravu náhradou za zrušený vládní podnik. Zanedlouho měl pohromadě pět dobrovolníků i nezbytnou finanční podporu.

Žádný spěch

V Brisbane přibral Leichhardt k výpravě čtyři muže; za bujarého zpěvu "Bože chraň královnu" tak 1. října 1844 vyrazila z poslední výspy civilizace desetičlenná skupina (dva muži se záhy vrátili). Jejich cíl - Port Essington - ležel vzdušnou čarou 2500 kilometrů na severozápad, ale Leichhardt se rozhodl cestovat podél řek při pobřeží a vyhnout se vnitrozemí, které na jeho jediné mapě zelo prázdnotou.

Pro přepravu zhruba pěti set kilogramů zásob vyměnil Leichhardt některé z koní za pomalejší voly, které mohl cestou porazit na maso. Každý člen výpravy měl polní láhev a na voze vezli jedinou nádobu o obsahu pouhých sedmi a půl litru - což určovalo Leichhardtovu "vodní strategii". U prvního vodního zdroje rozbili tábor, načež vyslali průzkumnou skupinu, aby našla další vodu a vrátila se pro ostatní. Slibovalo to bezpečný, nikoliv však rychlý postup.

V únoru 1845 Leichhardt zjistil, že výprava sice spotřebovala tři čtvrtiny zásob potravin, ale urazila jen čtvrtinu cesty. Jednou Leichhardt v doprovodu jednoho ze dvou Australců z výpravy několik dnů bloudil a živil se pouze masem dvou holubů, které domorodec ulovil. "Snědl jsem i holubí kosti a pařáty, abych alespoň trochu

utišil hlad," napsal Leichhardt. Zanedlouho si všichni členové pochutnávali na goanách, vačících, pštrosech emu, klokanech a nejrůznějším ptactvu. "Je podivuhodné, jak rychle přestane být člověk v jídle vybíravý," poznamenal vůdce výpravy. Aby si dopřáli změnu jídelníčku, chytali v řece raky a úhoře; hnízda divokých včel byla zdrojem "toho nejsladšího a nejvoňavějšího medu, jaký jsme kdy ochutnali". Do čaje a polévek přidávali pro zvýraznění chuti nejrůznější byliny a Leichhardt po opatrných pokusech zjistil, že určité rostliny rostoucí u vody dokážou zahnat kurděje - i když jako vedlejší účinek vyvolávaly silný průjem.

V březnu a v dubnu postupovali členové výpravy neohroženě dál, a cestou pojmenovávali řeky a hory podle svých přátel z pobřeží. Počátkem května opustili řeku tekoucí na východ a zamířili na severozápad ke Carpentarskému zálivu a k svému cíli na severním pobřeží.

Jedné noci koncem června, když už se výprava blížila k zálivu, zaútočili domorodci oštěpy na její stany. Zabili přírodovědce výpravy Johna Gilberta a zranili dva muže. Po dvoudenním odpočinku se průzkumníci opět vydali na cestu, otřesení, ale rozhodnutí dosáhnout cíle. 17. prosince 1845, po čtrnácti a půl měsících namáhavé, bezmála pět tisíc kilometrů dlouhé cesty, vstoupila Leichhardtova výprava do Port Essingtonu.

Australský hrdina

Průzkumníci se vrátili po moři do Sydney, kde je vítali jako hrdiny vstalé z mrtvých. "Myslel jsem, že celé město zešílí radostí," napsal Leichhardt. Zmapoval rozsáhlou část severovýchodní Austrálie, což byla podle jeho soudu "jedinečná země, téměř celá vhodná k pastevectví". Vděční občané Leichhardta štědře odměnili (byly to mimochodem první peníze, které dvaatřicetiletý průzkumník v životě vydělal) a sebrali další peníze, které si rozdělilo ostatních šest členů výpravy.

Po takovém úspěchu Leichhardt bez potíží sehnal prostředky na druhou výpravu - tentokrát zamýšlel přejít severní polovinu kontinentu a poté pokračovat podél západního pobřeží až do Perthu. Vyrazil 7. prosince 1846, doprovázen šesti bělochy, dvěma Australci a karavanou čítající na 270 koz, 108 ovcí, 40 kusů dobytka, muly a ovčácké psy.

V nevlídném období dešťů byli všichni členové výpravy ve dne v noci promoklí na kůži, protože z jejich lehkých stanů zbyly jenom cáry. Celou skupinu záhy postihly horečky a zimnice. Často jim nezbylo než pít blátivou studenou vodu, protože nikdo neměl sílu zapálit oheň a uvařit čaj. Když vůbec měli něco k jídlu, s každým soustem spolykali "alespoň dvacet much". Ve čtyřicetistupňovém vedru museli zakrývat oděvem každý kousek těla, aby se chránili před bolestivým bodnutím muchniček; z koní se po útocích hmyzu nezřídka řinula krev.

Za šest měsíců se výprava vrátila, když urazila pouhých 800 kilometrů na severozápad "tou nejstrašnější zemí, na jakou kdy běloch vkročil", jak se vyjádřil jeden z účastníků. Nemoci a neshody - Leichhardta osočili, že bral jídlo nemocným - provázely výpravu od samého začátku.

Poslední pochod

Leichhardt se nehodlal vzdát snu, že přejde celý kontinent a přes neúspěch druhé výpravy už měl počátkem roku 1848 pohromadě další skupinu. Poslední dopis napsal 4. dubna z ovčí farmy vzdálené asi čtyři sta kilometrů od Brisbane těsně předtím, než vyrazil směrem na severozápad se čtyřmi bílými společníky, dvěma Australci, 50 voly, 20 mulami a 7 koňmi.

Uplynulo dva a půl roku a Leichhardtova výprava jako by se propadla do země - pro jeho přátele a mecenáše to však ještě nebyl důvod k obavám, protože dobře věděli, o jak rozsáhlý podnik jde. Na Suratu, ovčí farmě vzdálené necelých osmdesát kilometrů od Leichhardtova výchozího bodu, se však koncem roku 1850 objevil Australec se znepokojivými zprávami. Od jiného domorodce z vnitrozemí se

doslechl o masakru několika bílých mužů a dvou Australců, k němuž údajně došlo na západním břehu řeky Maranoy, kudy vedla Leichhardtova trasa. Domorodci zaútočili v noci, pobili celou skupinu včetně zvířat a odnesli si kotlíky a deky.

Stromy označené "L"

Do Port Essingtonu vyplula loď pro případ, že Leichhardt navázal na trasu své první úspěšné výpravy. Nikdo však o něm nevěděl. Když John McDouall Stuart prováděl průzkum na severozápadě, objevil záhadné stopy v oblasti, kam údajně žádný běloch nikdy předtím nevstoupil. Stopy "byly protáhlé a úzké, s vysokou klenbou na vnitřní straně chodidla a výrazným, velkým palcem... patřily spíše bílému člověku než domorodci". Když nakonec jistý osadník jménem Gideon Lang potvrdil zprávy o masakru za řekou Maraonou, vláda uvolnila prostředky na pátrací výpravu, ale ta se pro vleklé období sucha vydala na cestu až v roce 1852.

Když cestou ze Sydney do Brisbane smetla vůdce pátrací výpravy z lodi vlna, připadla tato funkce Hovendenovi Helymu, účastníku Leichhardtovy druhé výpravy. Hely byl přesvědčen o tom, že výzkumníci byli zabití západně od řeky Maranoy, a proto své pátrání soustředil do této oblasti. Zprávu o masakru potvrdili i další domorodci. Vyprávěli, že útok vyprovokovali dva Australci z Leichhardtovy skupiny, kteří obtěžovali místní ženy.

Když Hely v polovině června roku 1852 dorazil k řece Warrego, objevil stopy po starém tábořišti a strom, na jehož kmeni bylo vyryté písmeno "L" a nad ním "XVA". Znamenalo "L" Leichhardt a "XVA" 15. duben, pouhých jedenáct dní poté, kdy byla výprava naposledy spatřena? Podobně označené stromy se našly v blízkém okolí. Hely se vzdal dalšího pátrání a vrátil se s tím, že pohřešované muže patrně zabili domorodci.

Divoký bílý muž

Do konce desetiletí byly vyslány další dvě pátrací výpravy a v dubnu 1861 přišla zpráva - od téhož Stuarta, který o deset let dříve našel stopy - o opuštěné chatrči nedaleko hory Mount Sturt v severozápadním cípu Nového Jižního Walesu; vše nasvědčovalo tomu, že ji postavil běloch. Našly se další stromy s vyrytým "L". V roce 1871, po opakovaných zprávách o bílém muži žijícím mezi domorodci v západním Queenslandu, vyrazila další pátrací výprava v čele s policistou J. M. Gilmourem. Ten přivezl z vnitrozemí šest párů pánských kalhot, části stanu, zbytky vlněných přikrývek, váček vyrobených z lidských vlasů - rovných, tedy z bělocha - a kosti, podle všeho stejného původu. Byly to bezpochyby pozůstatky po nějaké výpravě. Ale po které? Leichhardt nebyl jediným průzkumníkem, který v té době zmizel.

V roce 1938, devadesát let po Leichhardtově zmizení, byla zorganizována další - v pořadí devátá - průzkumná výprava na základě zprávy, že na okraji Simpsonovy pouště se našly nějaké kosti. Ukázalo se, že jde o kosti Australců, ale opodál objevili dvě mince, ražené ještě před Leichhardtovým odjezdem Anglie. Patřily jemu?

Smrt v řece Diamantině?

V roce 1980, po důkladném prostudování a vyhodnocení všech dosud nahromaděných nálezů, publikoval Gordon Connell svůj závěr o osudu Ludwiga Leichhardta. Connell dospěl k přesvědčení, že Leichhardt dosáhl řeky Arnhemu, načež zamířil k jihu - možná proto, aby se vrátil zpět do Queenslandu. U jezírka nedaleko místa, kde řeka Diamantina překračuje hranici do Jižní Austrálie, byl s ostatními členy výpravy napaden ze zálohy a zabit. Na tomto místě se našly kosti bílých mužů. Mohl však také zahynout, když se v době záplav řeka Diamantina a Cooperův potok rozvodnily.

Pokud se Connell nemýlí, musel Leichhardt urazit bezmála pět tisíc kilometrů - víc než kterýkoliv průzkumník té doby. Přesto ho tragédie potkala pouhých osm set

kilometrů od východního bodu. Za zprávy o australském vnitrozemí tedy nevděčíme Leichhardtovi, ale spíš mnoha pátracím skupinám, které ho měly najít.

Úspěšný přechod za strašlivou cenu

Dvanáct let poté, co Leichhardt zmizel při pokusu přejít Austrálii od východu na západ, jiní dva průzkumníci - policista irského původu Robert O'Hara Burke a zeměměřič z Devonu William John Wills - kontinent přejít dokázali, ale od jihu na sever.

Burke vyrazil 20. srpna 1860 z Melbourne s dobře vybavenou skupinou sedmnácti mužů včetně tří jezdců na velbloudech. Když výprava dosáhla v říjnu Medindee, nejsevernější osady Nového Jižního Walesu, Burke se rozhodl pokračovat s devíti muži dál. V polovině prosince skupinu opět rozdělil. Williama Braheho zanechal se zásobami v jednom táboře na Cooperově potoce a s Willsem a dvěma dalšími zamířil ke Carpentarskému zálivu, vzdálenému přes 1100 kilometrů.

Posledních padesát kilometrů k zálivu si razili cestu jenom Burke a Wills. 11. února 1861 stanuli před mangrovovými bažinami u severního pobřeží kontinentu, ale museli se vrátit zpět, protože k moři nepronikli. Zpáteční cesta se proměnila ve zlý sen. Zásob rychle ubývalo a jeden z nich, Charles Gray, během tří týdnů zemřel. 21. dubna dosáhli ostatní tři Cooperova potoka. Našli nějaké zásoby a zprávu od Braheho; čekal o měsíc déle, než byli dohodnuti, a odešel jenom několik hodin před nimi! Burke se rozhodl postupovat podél Cooperova potoka k jihozápadu, ale ani on, ani Wills se nedožili konce června. O Johna Kinga, jediného, kdo přežil, se starali domorodci, dokud ho neobjevila záchranná výprava.

Původní obyvatelé Austrálie

Australští domorodci - Australci - přišli na tento jižní světadíl před více než 50 000 lety z jihovýchodní Asie přes řetěz ostrovů spojující obě pevniny.

V lednu 1788 připluli na jedenácti lodích První flotily do Sydneyského zálivu první britští kolonisté - 736 odsouzených mužů a žen. Na přežití ve své nové vlasti byli přizpůsobeni mnohem lépe než lidé doby kamenné, s nimiž se tam setkali. Tito lovci a sběrači chodili téměř nanič a za hlavní zbraně jim sloužil bumerang, oštěp, kamenná sekyra a hořící větve. Austrálii obývalo zhruba čtvrt milionu domorodců, rozdělených do šesti set kmenů, které hovořily odlišnými jazyky a zachovávaly různé zvyklosti. Všichni žili v těsném sepětí s přírodou - muži byli trpěliví a zkušení lovci, ženy se zabývaly sběrem rostlin. Každý kmen obýval oblast, která živila jeho příslušníky; tato územní práva se přísně dodržovala.

Osud původních australských obyvatel, podobně jako v případě severoamerických indiánů, je bolestivou epizodou v dějinách objevování a osídlování nových světů Evropany. Britové si zabrali zemi pro trestanecké kolonie, aniž by brali ohled na územní nároky domorodých kmenů. Oficiálně se usilovalo o mírové soužití s domorodci; ve skutečnosti takový lidský přístup zaujalo mezi trestanci jenom několik osadníků. "Zdá se, že všude, kam vstoupí Evropané, vymírá domorodé obyvatelstvo," napsal Charles Darwin po návštěvě Austrálie v roce 1836. Australci přišli o svá loviště, byli infikováni novými nemocemi, podléhali zhoubnému vlivu alkoholu, jejich děti musely navštěvovat misijní školy. Byli vyvražďováni v zájmu "pacifikace". V roce 1901 klesl počet původního obyvatelstva na 66 950 a v roce 1921 na 60 479.

Změnu v přístupu Austrálie k původním obyvatelům přinesla 2. světová válka. Odchod tisíců vojáků za moře způsobil naprostý nedostatek pracovních sil. Domorodci našli nové pracovní příležitosti a v mnoha případech dostávali za práci vůbec poprvé zapláceno. V poválečných letech jim bylo přiznáno občanství a volební právo, mají přístup ke vzdělání a ke zdravotní péči, získali právo vlastnit

půdu a můžou si vybrat, jestli zůstanou domorodými obyvateli Austrálie nebo se asimilují s Australany evropského původu. Podle sčítání lidu z roku 1991 vzrostl jejich počet na 238 575 osob.

Konec velké lásky

Jedné letní noci roku 1694 pozvala nešťastně vdaná korunní princezna hannoverská do svých komnat milence. Pohledný mladý kavalír se už ze schůzky nevrátil.

V neděli kolem desáté hodiny večer odešel pan Philipp Christoph, hrabě Königsmarck ze svého sídla v severoněmeckém Hannoveru a pod pláštěm tmy spěchal k zámku na řece Leine. Ten den ráno dostal písemné pozvání na noční návštěvu u Sophie Dorothey, mladé ženy korunního prince hannoverského. Ačkoliv dopis psala jemu neznámá ruka, pozvánku na tajnou schůzku s milovanou ženou přijal Philipp bez jediného zaváhání, protože od jejich posledního setkání uplynulo mnoho týdnů. Pravděpodobně si byl také vědom významného data: 1. července 1694 uplynuly čtyři roky ode dne, kdy si poprvé vyměnili milostné dopisy.

I když Sophia Dorothea dopis nenapsala ani nenadiktovala, byla příjemně překvapena, když spatřila tak neočekávaně svého milence. Podezření, že tím dopisem někdo nastražil léčku, a jakoukoli obezřetnost přehlušila radost z opětovného setkání. V každém případě museli počítat s tím, že jejich hra na schovávanou jednou skončí. Druhého dne za rozbřesku měl pro Sophii Dorotheu přijet kočár. Doufala, že se konečně vyprostí z manželství se svým bratrancem Georgem Ludwigem, k němuž nechovala pražádné city, a uprchne ze zámku, kde se nikdy necítila volně. Na druhý den měla začít nový život s Philippem.

Podrobnosti pečlivě naplánovaného útěku si milenci dohodli ještě předtím, než se rozešli; potom jim nezbývalo než počítat hodiny do rozbřesku. Druhý den ráno však paní Sophia Dorothea čekala marně. Philipp nepřišel a neposlal ani žádnou zprávu na vysvětlenou. Zmizel navždycky.

Plná zoufalství a strachu z nejhoršího se Sophia Dorothea obrátila na tajného dvorního radu von Bussche a požádala ho, aby vyšetřil Philippovo zmizení. "Jsem úzkostí celá bez sebe, když pomyslím na to, že mohl padnout do rukou té dámy..." Z kterépak dámy měla Sophia Dorothea takový strach a proč? A co se skutečně stalo Philippovi, když odešel z její komnaty? Abychom našli odpověď, musíme nahlédnout do pozadí jednoho nešťastného manželství, které zavinilo, že tento osudný milostný vztah vznikl.

Sňatek jako politický manévr

V Německu, které bylo v té době rozdrobeno na mnoho malých monarchií, byly dohodnuté sňatky mezi soupeřícími rody běžnou záležitostí. V takových svazcích neměla láska místo. Ale zřídka k sobě nevěsta s ženichem cítili takový odpor jako v případě Sophie Dorothey a Georga Ludwiga. Jejich vzájemná nesnášenlivost měla kořeny v předchozích generacích obou rodů.

Otec nevěsty Georg Wilhelm, vévoda brunšvicko-celbský, byl kdysi zasnouben s jinou Sophií, princeznou nedaleké Rýnské Falce. Nehodlal se však vzdát mládeneckého života, a proto zasnoubení zrušil a snoubenku přenechal svému mladšímu bratru Ernstu Augustovi. Aby byla dohoda pro nový pár přijatelnější, Georg Wilhelm podepsal v roce 1658 slib, že se nikdy neožení a po jeho smrti že se vévodství brunšvicko-celbské sloučí s vévodstvím brunšvicko-lüneburským, které Ernst August zdědil.

Několik let po podepsání smlouvy s mladším bratrem podlehl zatvrzelý starý mládenec Georg Wilhelm půvabům Francouzky Eleonory d'Olbereuseové.

Nespokojil se s pouhou milenkou - rozhodl se smlouvu zrušit a uzavřít s Eleonorou právoplatný sňatek. Obrátil se s žádostí na císaře Leopolda I., který tehdy z Vídně vládl volnému společenství německých států, známému jako Svatá říše římská.

Císař však jeho žádosti vyhověl až v roce 1676. Eleonore se tak stala vévodkyní brunšvicko-celbskou a jejich dcera Sophia Dorothea - v té době už desetiletá - byla prohlášena za legitimní, s titulem korunní princezny.

Na dvoře Ernsta Augusta v Hannoveru vyvolal tento vývoj znepokojení: slibované spojení obou vévodství bylo ohroženo. Bratři našťástí našli způsob, jak problém vyřešit: sňatkem Sophie Dorothee a jejího bratrance Georga Ludwiga, nejstaršího syna Ernsta Augusta.

Politicky vypadalo toto řešení ideálně, Sophia Dorothea však rozhodně spokojená nebyla. Nebyla zvyklá na přísný protokol, dvorní intriky ji zneklidňovaly a uváděly do rozpaků - v Hannoveru se nikdy necítila dobře. Mnohem horší bylo, že si její manžel podobně jako její tchán vydržoval milenkou. Podle neobvyklé etikety té doby zastávala milenkou vévody Ernsta Augusta hraběnka Platenová na dvoře vyšší postavení než sama korunní princezna. Poté, co Georg Ludwig zplodil v roce 1683 syna a o čtyři roky později dceru, přestal si své ženy všimnout vůbec. Nelze se divit, že Sophia Dorothea záhy podlehla půvabům spanilého hraběte Königsmarcka, který se u dvora objevil v roce 1688.

Mars a Adonis v jedné osobě

Hrabě Philipp Christoph von Königsmarck přijel do Hannoveru ve třidvaceti letech. Byl o rok starší než Sophia Dorothea. Jeho rodina německého původu získala značný majetek a moc ve službách švédských králů.

S ohledem na své postavení měl být Philipp vychován jako rytíř a světák. Proto ho i se starším bratrem Karlem Johannem poslali roku 1680 do Londýna, aby si osvojil umění tance, jízdy na koni a šermu - nakonec měli oba bratři nabýt trochu vzdělaneckého lesku intelektuálnějšími výboji v Oxfordu. Lákadla života v anglickém hlavním městě se však stala jejich zhoubou Philipp nadělal velké dluhy v hazardních hrách a na Karla Johanna padlo podezření v souvislosti se smrtí jistého významného muže, s jehož manželkou udržoval milostný poměr. Karlu Johannovi se podařilo uniknout trestu a odjet z Anglie, Philippovo společenské postavení však bylo po tomto skandálu neudržitelné. V roce 1682 se vrátil do Německa a následující léto vstoupil do císařské armády Leopolda I., která se tehdy potýkala s Turky v Uhrách.

Když v roce 1688 jeho regiment rozpustili, Philipp se musel poohlédnout po jiném zaměstnání. Odjel proto do Hannoveru, aby se ucházel o místo v armádě. Přijel právě v období masopustu a na jedné dvorní slavnosti potkal ženu, která se mu stala osudnou: nešťastně vdanou Sophii Dorotheu. Oba se znali už od dětských let, ale Sophia Dorothea tentokrát spatřila elegantního vojáka v nejlepších letech. Podle jistého současníka byl Philipp "překrásně urostlý, vysoký, hezký, vlnitých vlasů a živých očí, zkrátka: napůl Mars a napůl Adonis".

Sophia Dorothea nejprve našla v hraběti Königsmarckovi především pozorného posluchače a důvěryhodného přítele, jemuž se mohla svěřit se všemi obavami. V jeho přítomnosti si mohla vylít zlost na intrikářskou hraběnku Platenovou, předmět svého strachu a nenávisti.

Věc měla ovšem jeden háček. Krátce po svém příjezdu na dvůr navázal Philipp s hraběnkou Platenovou poměr. Pozdě litoval své bezhlavé nerozvážnosti. Uvědomil si, jak obtížné bude ukončit tento vztah, aniž by vystavil Sophii Dorotheu a sebe hraběččinu hněvu. Aby unikl nepříjemné situaci, odešel od dvora a dobrovolně se přihlásil do aktivní vojenské služby.

Když se Philipp po prvním válečném tažení vrátil do Hannoveru, mylně se domníval, že o něho hraběnka Platenová ztratila zájem, a měl za to, že se může opět v klidu stýkat se Sophií Dorotheou. Do jara 1690 bezpochyby vyznal korunní princezně lásku. Mezi 1. červencem a onou osudnou nocí o čtyři roky později si Philipp s Dorotheou vyměnili více než tři sta dopisů, plných štěstí, touhy a něžných vyznání

lásky.

Nad propastí

Hraběnka Platenová však nepřestala po Philippovi toužit. Neuniklo jí, že ji hrabě Königsmarck opustil kvůli Sophii Dorothee, a chystala pomstu. Dala mladé milence bedlivě sledovat. O její činnosti svědčily poztrácené dopisy a zlomené pečeti na obálkách. V roce 1693 už nemohlo být pochyb o tom, že o jejich poměru ví. Aby Philipp hraběnkou Platenovou uklidnil, začal se jí opět dvořit - ačkoliv jeho dopisy naznačovaly, jak se mu takové jednání protiví.

Philipp a Sophia Dorothea hovořili stále častěji o tom, že spolu uprchnou z Hannoveru, aby z neudržitelné situace na dvoře unikli. Takovému plánu stála ovšem v cestě obrovská překážka: nedostatek peněz. Philipp žil nad poměru a Sophia Dorothea se vzdala veškerého bohatství a osobního majetku, když se provdala za Georga Ludwiga.

V květnu 1694 odjel Philipp z Hannoveru ještě jednou, tentokrát aby se ucházel o generálskou hodnost v armádě kurfiřta saského v Drážďanech. Díky smlouvě, kterou uzavřel, se mohl příští měsíc vrátit do Hannoveru s mnohem příznivějšími finančními vyhlídkami. Tou dobou se většina příslušníků dvora přestěhovala na své letní sídlo za Hannoverem. Nepřítomnost manžela Sophie Dorothee a její tchyně usnadňovala milencům útěk. Jenom stárnoucí Ernst August a hraběnka Platenová zůstali na zámku tu noc, kdy Philipp navštívil Sophii Dorotheu, potvrdil jejich plánovaný útěk, něžně se rozloučil - a zmizel nadobro.

Jen žádný skandál!

Zpráva o zmizení hraběte Königsmarcka se rychle rozšířila po celém Hannoveru a záhy dorazila také na další německé dvory. Hannoverské vévodství získalo o dva roky dříve větší prestiž, když byl Ernst August jmenován hannoverským kurfiřtem, jedním z německých panovníků, kteří měli hlas při volbě císaře Svaté říše římské. Dvorní skandál v Hannoveru by vyvolal dalekosáhlé reakce po celé Evropě, dokonce i v Anglii.

Starší Sophia, manželka Ernsta Augusta, byla totiž vnučkou anglického krále Jakuba I. a měla jediný životní cíl: zajistit svým potomkům anglický trůn. Vražda, do níž by byly zapleteny její snacha a milenka jejího manžela, by mohla takovou vyhlídku zmařit. Obvykle indiskrétní Sophia se o celé záležitosti vyjadřovala stále zdrženlivěji, například v dopise, který napsala o dva týdny později jednomu příbuznému: "Na trhu se dřevem, kde se člověk dozví všechny novinky, se povídá, že Königsmarcka odlákaly drážďanské čarodějky."

V Philippově zmizení ale neměly prsty žádné nadpřirozené bytosti. Podrobné studium dobových diplomatických záznamů, týkajících se událostí v Hannoveru, poskytuje dostatek informací o tom, co se oné noci skutečně stalo.

Hraběnkou Platenovou informovali její špehové, že se milenci chystají 2. července uprchnout. Svěřila se starému kurfiřtovi Ernstu Augustovi, který jí přikázal hraběte Königsmarcka uvrhnout do vězení. Buď oné osudné noci na odchodu z komnat Sophie Dorothee nebo druhý den ráno, když se pro ni vrátil, zastavili Philippa čtyři rytíři s tasenými meči. V potyčce, která se vzápětí rozpoutala, mu jeden z nich zasadil smrtelnou ránu. Tělo neprodleně odstranili - podle jedné verze ho vhodili do řeky Leine, podle jiných spálili nebo zakopali na zámku. Není známo, jestli dotyční mužové dostali výslovný rozkaz Königsmarcka zabít, jeho smrt však byla každopádně velice vítaná.

Do šesti měsíců se Georg Ludwig se Sophií Dorotheou rozvedl, i když o Königsmarckovi nepadla během rozvodového řízení ani zmínka. Zostuzenou korunní princeznu zapudili na nedaleký zámek Ahlden, kam za ní nesměl chodit na návštěvu nikdo kromě její matky a kde strávila v ústraní zbylých dvaatřicet let svého života. Její tchyně Sophia mezitím dosáhla svého konečného vítězství. V roce 1714,

kdy zemřela, nastoupil Georg Ludwig na britský trůn jako král Jiří I. Jeho přímí potomci vládnou království dodnes.

Osud Philippovy sestry

Zmizení hraběte Königsmarcka změnilo život jeho mladší sestry Marie Aurory a zajistilo jí tak místo v dějinách - byť jenom pod čarou.

Navzdory všem důkazům byla Maria Aurora přesvědčena o tom, že její bratr zůstal naživu. Její skálopevné přesvědčení vyplývalo z horoskopu, podle něhož měl Philipp toho roku přežít bez újmy na zdraví jistou pohromu. S žádostí o pomoc se obrátila na Bedřicha Augusta, kurfiřta saského, do jehož služeb měl Philipp vstoupit. Na podzim roku 1694 přijela na drážďanský dvůr.

Marii Auroru předcházela pověst o její kráse a intelektu. Mezi mnoha jejími obdivovateli byli dva vévodové, jeden ve věku šedesáti a druhý sedmnácti let. O jejím neobyčejném původu svědčí i to, že později zcela věrohodně uváděla jako rok narození 1678, i když byla ve skutečnosti o šestnáct let starší. Francouzský filozof Voltaire, narozený v roce, který byl pro sourozence Königsmarckovy tak osudný, ji později vychvaloval jako "nejslavnější ženu dvou století".

Nemohlo se tedy stát nic jiného, než že se do Marie Aurory zamiloval i sám mladý saský kurfiřt. Po "krátkém odporu", jak to vyjádřil jistý životopisec, podlela Bedřichovu vášnivému dvoření a v říjnu 1696 mu porodila syna. Avšak teprve v roce 1711 uznal kurfiřt syna za legitimního a dovolil mu užívat jméno Hermann Maurice, hrabě saský. V roce 1720 vstoupil Hermann Maurice do francouzských služeb a časem získal nejvyšší vojenskou hodnost v zemi.

Vzestup a pád oblíbenosti

O tři generace později došlo v Dánsku k tragédii, jejíž podobnost s událostmi v Hannoveru je doslova zářející. Předehra proběhla v roce 1766, kdy sedmnáctiletý dánský král Christian VII. Uzavřel sňatek s patnáctiletou Caroline Matildou, sestrou britského krále Jiřího III. A pravnučkou Georga Ludwiga a Sophie Dorothey.

Samotný děj začal o dva roky později, když si Christian vybral za svého osobního lékaře Němce Johanna Friedricha von Struensee. Mladý doktor patrně věděl, jak si získat nejen důvěru duševně nemocného krále, ale i náklonnost nešťastně vdané královny. Jeho vzestup na dvoře na sebe nenechal dlouho čekat; politické ambice nikdy neskryval. V roce 1770 byl jmenován ministrem zahraničních věcí s neomezenými pravomocemi.

Struenseeův poměr s královnou byl veřejným tajemstvím, ale králi taková potupa zřejmě nevalila. Králova nevlastní matka Maria Juliana se však neprodleně spojila s aristokracií, která se zatím držela zpátky. Počítala s tím, že skandál kolem Christiana a Caroline Matildy zvýší naděje jejího vlastního syna na trůn.

V noci z 16. na 17. ledna 1772 vstoupila do královy ložnice skupina spiklenců a přinutila ho, aby podepsal zatykač na Struenseeho a královnu. V procesu, který následoval, se nepodařilo dokázat nejrůznější obvinění ze zneužití úřední moci, jehož se měl lékař dopustit. Když se však přiznal - pravděpodobně na mučení - k cizoložství s královnou, odsoudili ho k trestu smrti.

Caroline Matildu pronásledoval stejný osud jako její prababička: král se s ní rozvedl a vyhostil ji - ironií osudu do stejného zámku v Německu, kde se více než o století dříve narodila Sophia Dorothea.

Do zeleného pekla

V roce 1925 se jistý britský plukovník rozhodl objevit původ jihoamerické civilizace v přesvědčení, že brazilské pralesy ukrývají město, ztracené několik tisíciletí. Mato Grosso znamená portugalsky "hustý les" - což je velice příhodný název pro

tento stát v brazilském vnitrozemí o rozloze téměř čtyřikrát větší než Ukrajina. Až do druhé poloviny 20. století obývali jeho téměř neproniknutelné deštné pralesy výhradně indiáni a jenom několik bělochů se ho pokusilo zmapovat.

Do této mlhavé divočiny, plné neznámých zvířecích druhů a domorodých kmenů, o jejichž existenci neměl nikdo ani tušení, se v dubnu 1925 vypravili tři odvážlivci hledat ztracené město označované záhadným kódem "Z". Na cestě je čekali jedovatí hadi, masožravé ryby, mračna bodavého, páchnoucího hmyzu a nejisté přijetí ze strany domorodců. Pět týdnů po odjezdu z hlavního města Cuiaby napsal vůdce skupiny své ženě do Anglie z Tábora mrtvého koně (během předešlé výpravy mu tu poslal kůň): "Doufáme, že se přes tuhle oblast co nevidět dostaneme... Nemusíš si dělat žádné starosti." Další zprávy už z pralesa nedošly.

Poodhrnout závoj tajemství

Plukovník Percy Harrison Fawcett byl bezmála dvacet let posedlý touhou objasnit záhady brazilské džungle. Z pověření bolivijské vlády prozkoumal v letech 1906 - 09 hranice s Brazílií a od té doby se do této hrozivé divočiny, zvané zelené peklo, vrátil ještě několikrát.

Přestože španělští dobyvatelé Jižní Ameriky nikdy nenalezli bájný Eldorado ani zemi bojovných Amazonek, příběhy o nich se vyprávějí stále. V roce 1911 obletěla svět vzrušující zpráva, že Američan Hiram Bingham objevil v peruánských Andách ztracené město Inků Machu Picchu.

Fawcett se během dalších výprav dověděl od domorodců, že existují další ztracená města. V Chile slyšel o dosud obydleném Císařském městě s ulicemi dlážděnými stříbrem a s domy se zlatými střechami. Jeho obyvatelům prý vládne osvícený král a vedou blažený život. Pro nevídané hosty je však město díky jakémusi kouzlu zvenčí neviditelné. V Rio de Janeiru našel Fawcett dávno zapomenutý záznam z roku 1753 o objevu pozůstatků obrovského kamenného města; pozdější zprávy neexistovaly. Když Fawcett získal pětadvacet centimetrů vysokou figurku z černého čediče, dal ji posoudit psychometrikovi - člověku, který údajně dokáže určit původ předmětu pouhým dotykem. Dověděl se, že figurka bezpochyby pochází ze ztracené Atlantidy. Její obyvatelé ji odnesli s sebou, když se před zkázou uchýlili do brazilské divočiny a tam si vystavěli veliké město. Vzhledem k tomu, že Fawcett neznal název města, pojmenoval je jednoduše "Z". Civilizace starší než egyptská čekala na své objevení. "Ani na okamžik nepochybuji o existenci těchto starých měst," napsal Fawcett v roce 1924, když se připravoval na další výpravu. "Tajemství starověké Jižní Ameriky je před okolním světem zahaleno závojem; kdo tento závoj poodhrne, nesmírně obohatí naši znalost dávné minulosti." Sedmapadesátiletý Fawcett věděl, že má poslední možnost, aby se tím šťastlivcem stal.

Sbíral finanční prostředky od různých vědeckých společností a Severoamerickému novinářskému spolku prodal předem práva na vydání knihy o výpravě a očekávaných objevech. V roce 1925 byl připraven vyrazit. Vzal s sebou pouze svého jedenadvacetiletého syna Jacka a mladého přítele Raleigha Rimella. Počítali s tím, že se vrátí nejdříve koncem následujícího roku. Kdyby se však z brazilského "zeleného pekla" nevrátili, neměly být vyslány žádné záchranné výpravy. V případě, že by nepřežil zkušený Fawcett, neměli naději na přežití ani ostatní. To byl také důvod, proč odmítl zveřejnit přesnou trasu cesty.

Slibné stopy

V roce 1927 se Fawcettův mladší syn Brian setkal v peruánském hlavním městě Limě s francouzským cestovatelem. Francouz jel automobilem přes celý kontinent a na silnici v Minas Gerais, brazilském státě mezi Mato Grosse a Atlantikem, potkal starého, nemocného a očividně pomateného muže. Tvrdil, že se jmenuje Fawcett. Vzhledem k tomu, že Francouz o zmizelém průzkumníkovi nikdy neslyšel, nenaléhal na starce, aby jel s ním.

Brianovi se nepodařilo sehnat peníze na záchrannou výpravu, a teprve následující rok vyslal Severoamerický novinářský spolek skupinu mužů v čele s Georgem Dyottem, aby po zmizelém Fawcettovi pátrala. Náčelník jednoho domorodého kmene sdělil Dyottovi, že viděl staršího bělocha se dvěma mladšími muži, kteří oba kulhali. Měli namířeno na východ, k Atlantskému oceánu. Pět dní stoupal k nebi kouř z jejich ohňů, ale od té doby jako by se do země propadli. Dyott se vrátil v přesvědčení, že Fawcetta a oba mladé muže zabili indiáni, ale plukovníkova rodina odmítla něco takového přijmout.

Švýcarský traper Stefan Rattin přinesl o čtyři roky později z Mato Grossa zprávy o tom, že plukovníka Fawcetta vězní indiáni. Brian se později dověděl o domorodém chlapci - míšenci -, který prohlašoval, že je synem jeho bratra Jacka. Všechny takové stopy včetně údajných Fawcettových kostí končily ve slepé uličce. Brian smutně poznamenal, že osud jeho otce zůstane zahalen tajemstvím podobně jako ono záhadné město "Z".

"Ať už dosáhneme svého cíle a znovu se vrátíme, nebo tam necháme shnit naše kosti, jedna věc je jistá," řekl plukovník Fawcett Brianovi. "Tajemství starověké Jižní Ameriky - a možná i prehistorického světa - odhalíme, až zjistíme polohu těch starých měst a zpřístupníme je vědeckému výzkumu. Víím, že ta města existují..."

Hledá se Raoul Wallenberg

Po světě mu stavěli pomníky, ulice nesou jeho jméno, jemu samotnému udělily Spojené státy americké čestné občanství - avšak události posledních let jeho života v sovětském vězení nebo v pracovním táboře zůstávají dodnes nejasné.

Několik měsíců před koncem 2. světové války nasedl švédský diplomat Raoul Wallenberg ve zrušené Budapešti do svého vozu. Německá okupační vojska ustoupila a do města se hrnula vítězná Rudá armáda. Od předešlého léta se Wallenberg neúnavně snažil ochránit budapešťské Židy před nacistickým "konečným řešením židovské otázky". Hodlal jim zajistit bezpečnost i nadále, a proto tentokrát mířil na ruské vojenské velitelství do Debrecínu, ležícího dvě stě kilometrů na východ od Budapešti, na jednání s maršálem Rodionem Malinovským. Svému příteli ukázal dva ruské vojáky na motocyklech, z nichž jeden vezl na sajdkáře důstojníka, a poznamenal, že neví, jestli "ho mají doprovázet nebo zatknout".

Jak se ukázalo, jeho uštěpačná poznámka měla k pravdě velice blízko: Wallenberga ani jeho řidiče Wilmore Langfeldera už nikdo na Západě nespatriil. Jejich další osud je zahalen tajemstvím a poznamenán nepodloženými zvěstmi, spekulacemi, polopravdami a vědomě lživými tvrzeními ze zemí za "železnou oponou".

Kdo byl Raoul Wallenberg, jehož zmizení se za posledních čtyřicet let stalo několikrát předmětem vyšetřování a jehož smutný osud vyvolal soucit u lidí z tolika zemí? Narodil se 4. srpna 1912 v jedné z nejzámožnějších rodin ve Švédsku - často označované za švédské Rockefeller; vzešli z ní bankéři, průmyslníci, diplomaté a duchovní. Ačkoliv Raoul studoval architekturu na Michiganské univerzitě, čekalo jej místo v rodinné bance. V roce 1936 ho poslali načerpat odborné zkušenosti do Haify v tehdejší Palestině. Raoulův prapradědeček byl Žid, který konvertoval ke křesťanství; sám Raoul se jednou nechal slyšet, že jako Wallenberg a "poloviční Žid" nemůže být nikdy poražen. V Haifě žil v ortodoxním židovském penzionu. V Palestině si stále silněji uvědomoval vzrůstající nacistickou hrozbu evropským Židům, když se s přílivem uprchlíků počet židovských obyvatel města zvýšil na padesát tisíc.

Když se Raoul vrátil na počátku 2. světové války v roce 1939 do Švédska, začal obchodovat s potravinami jako partner židovského uprchlíka z Maďarska Kolomana Lauera, který potřeboval na cesty do zemí okupovaných nacisty důvěryhodného

křesťana, hovořícího několika jazyky. Wallenbergem otřásl, co na svých cestách viděl, a ve své práci nacházel stále menší uspokojení. Sítilo v něm přesvědčení, že by měl v životě dělat něco smysluplného. Když v roce 1942 zhlédl britský film o zdánlivě roztržitém profesorovi, který dokázal přelstít nacisty, aby zachránil Židy, svěřil se své sestře, že by se chtěl věnovat "právě takové činnosti".

Wallenberg proti Eichmannovi

Po celé okupované Evropě čekal Židy truchlivý osud: koncentrační tábory a plynové komory. Avšak dokonce i mezi nepřáteli Německa se našla jenom hrstka těch, kdo pozvedli hlas proti nacistickým zvěrstvům nebo nabídli pomocnou ruku Židům, hledajícím záchranu. Teprve v roce 1944 - a to jen díky úsilí ministra financí Henryho Morgenthaua mladšího - přistoupila americká vláda k zřízení Výboru pro válečné uprchlíky. Tato agentura vyslala do neutrálního Švédska úředníka ministerstva financí Ivera Olsena, propojeného s Úřadem pro strategické služby OSS (předchůdcem CIA v době 2. světové války). Olsen se měl podílet na záchraně více než sedmi set tisíc Židů z Maďarska - tehdy spojence Německa -, kteří tvořili poslední velkou židovskou komunitu v Evropě.

Až do této chvíle odolávala maďarská vláda tlaku nacistů na hromadné deportace Židů, z nichž mnozí konvertovali ke křesťanství a měli výrazný podíl na maďarském hospodářství. Když Němci vycítili, že spojenec začíná kolísat, obsadili v březnu 1944 Maďarsko vojensky a nastolili loutkový režim. Mezi Němci vyslanými do Maďarska byl Adolf Eichmann, inspirátor "konečného řešení", podle svých kolegů "zcela posedlý myšlenkou na likvidaci všech Židů, kteří mu přijdou pod ruku". Maďarští Židé museli od té doby nosit žlutou hvězdu a zanedlouho odjížděly první transporty do táborů smrti.

Ve Stockholmu získal Iver Olsen jedenatřicetiletého Raoula Wallenberga pro americký plán, zaměřený proti Eichmannově činnosti. Wallenberg přijel do Budapešti 9. července 1944 jako švédský diplomat, ovšem s tajnými americkými fondy. Měl s sebou dva batohy, spací pytel, a co bylo u diplomata neobvyklé, malý revolver - "abych si dodal odvahy", svěřil se svému kolegovi. Wallenberg věděl, že má nebezpečný úkol a že bude muset jednat rychle. Eichmann byl pevně odhodlán poslat všechny budapešťské Židy do táborů smrti; Wallenberg jich chtěl zachránit co nejvíc.

Nezbývalo mu mnoho času. Jak se od východu nezadržitelně blížila Rudá armáda, Eichmannova posedlost vyhladit maďarské Židy rostla. Když v říjnu maďarská vláda nabídla Sovětům příměří, svrhla ji pronacistická organizace Šípové kříže. Hromadné deportace Židů pokračovaly a Wallenberg musel svůj úkol splnit co možná nejrychleji.

V listopadu pozval Wallenberg Eichmanna na večeři, aby se s ním pokusil dohodnout. Zatímco v dálce duněla ruská děla a oblohu ozařovaly záblesky výbuchů, Švéd přesvědčoval svého hosta, že nacismus je odsouzen k záhubě.

Eichmann se nedal vyvést z míry. "Nemyslete si, že jsme přátelé," poznamenal na rozloučenou. "Nejsme. Udělám všechno pro to, abych vám v záchraně těch vašich Židů zabránil. Diplomatský pas vás před ničím neochrání. I diplomatovi neutrální země se může stát nehoda." Zanedlouho najel do Wallenbergova automobilu německý nákladní vůz; švédský diplomat v něm v tu chvíli naštěstí neseděl.

Den po Štědrém dni obklíčili Budapešť Rusové. Eichmannovi se podařilo z hlavního města utéct, ale Wallenberg zůstal u svých židovských svěřenců.

Do prázdna

13. ledna 1945 našla sovětská hlídka Wallenberga v jedné budově pod ochranou Mezinárodního červeného kříže. Mladý diplomat požádal, aby ho zavedli na sovětské vojenské velitelství, kde chtěl přednést svůj plán na další ochranu maďarských Židů a jejich poválečnou rehabilitaci. Čtyři dny nato mířil do Debrecína.

Sotva vůz vyjel z Budapešti, Wallenberga a jeho řidiče Langfeldera předali sovětské tajné policii, obávanému NKVD. Místo schůzky s maršálem Malinovským se ocitli ve vlaku do Moskvy. Sovětské ministerstvo zahraničí informovalo švédského velvyslance v Budapešti, že byla "učiněna jistá opatření na ochranu pana Raoula Wallenberga". Sovětská "ochranná vazba" znamenala ve skutečnosti vězení, nejdřív v sídle NKVD Ljubljance a později ve vězení Lefortovo. Langfeldera už od března nikdo neviděl. Wallenbergovi bývalí spoluvězni, kterým se později podařilo dostat se na Západ, však potvrdili, že švédský diplomat byl v moskevské věznici do jara 1945 - kdy ho pravděpodobně deportovali na Sibiř.

Sovětský velvyslanec ve Stockholmu mezitím ujistil Wallenbergovu matku, že Raoul je v pořádku a brzy se vrátí domů; velvyslanec později sdělil manželce švédského ministra zahraničí, že by snad bylo nejlepší nedělat kolem celé záležitosti takový "rozruch".

Dne 8. března 1945 naslouchali ohromení Wallenbergovi přátelé v Budapešti hlášení rozhlasu, ovládaného Sověty: švédského diplomata zabili pravděpodobně Němci nebo jejich maďarští spojenci 17. ledna na cestě do Debrecína. Západ přijal tuto zprávu se značnou nedůvěrou.

Diplomacie studené války

Švédský velvyslanec v Moskvě Staffan Söderblom sděloval svým nadřízeným do Stockholmu: "Wallenbergovo tragické zmizení je samozřejmě jednou z věcí, které mi leží na srdci." Přesto rozhodně odmítl nabízenou pomoc amerického velvyslance W. Averella Harrimana a tvrdil, že není důvod Rusům nevěřit. "Nežádáme, aby Američané v této záležitosti zasahovali," dodal Söderblom úsečně.

Raoul Wallenberg se stal první obětí studené války. Vzhledem k jednáním s Eichmannem byl švédský diplomat zpočátku považován za nacistického agenta. Když Rusové zjistili, že ho financoval americký Výbor pro válečné uprchlíky a že se stýkal s Iverem Olsenem, začali považovat Wallenberga za agenta OSS: Söderblom se snažil uchovat neutralitu své země mezi Spojenými státy a Sovětským svazem, a proto na vyšetřování nijak netrval. Je zcela pochopitelné, napsal domů, že Wallenberg mohl zmizet v chaosu posledních válečných měsíců v Maďarsku.

Před odjezdem z Moskvy v červnu 1946 požádal Söderblom o přijetí u sovětského vůdce Josifa Stalina. Ačkoliv byl přesvědčen o tom, že Wallenberg není mezi živými a že sovětské úřady nemají o jeho případu žádné informace, požádal Stalina o oficiální potvrzení. "Bylo by to především ve vašem vlastním zájmu," řekl sovětskému diktátorovi, "vzhledem k tomu, že existují lidé, kteří si v opačném případě učiní nesprávné závěry." Stalin si zapsal Wallenbergovo jméno a slíbil, že celá záležitost bude vyšetřena a objasněna. "Osobně na to dohlédnu," slíbil.

O čtrnáct měsíců později, v srpnu 1947, oznámilo sovětské ministerstvo zahraničí novému švédskému velvyslanci v Moskvě, že "Wallenberg se nenachází na území Sovětského svazu a není nám o něm nic známo".

"Vězeňský telegraf"

Pro Západ zůstal případ otevřený. Wallenbergovi obdivovatelé nechali v Budapešti vystavět památník jeho úsilí na záchranu Židů. Skupina lidí včetně Alberta Einsteina ho navrhla na Nobelovu cenu míru. Nejvýznamnější byl však příjezd Wallenbergových spoluvězňů, kteří potvrdili, že byl vězněn mezi lednem 1945 a dubnem 1947. Byli mezi nimi také dva Němci, Gustav Richter a Horst Kitchmann. Oba vypověděli, že je v souvislosti s Wallenbergem vyslýchali ve věznici Lefortovo a poté dostali samovazbu.

Během dvouletého pobytu v Moskvě prý směl Wallenberg opustit celu pouze jedenkrát denně na dvacet minut, kdy ho pustili na dvůr o rozměrech tři krát pět metrů, obehnaný zdí, která měla zabránit vězňům v kontaktu. Wallenberg se však stejně jako všichni vězni brzy naučil "vězeňský telegraf". Spolehlivé vedení

poskytovaly trubky procházející celami. Vězňové na ně vytukávali vzkazy zubními kartáčky. Nejjednodušší byl takzvaný systém pro debily: jedno t'uknutí znamenalo A, dvě B, tři C atd. Promyšlenější byl "čtvercový systém", neboli "pětkrát pět", při němž bylo nutné představit si jednotlivá písmena abecedy seřazená do tabulky o pěti řádcích po pěti písmenech: A až E byl první řádek, F až J druhý atd. Každé písmeno se vytukávalo dvakrát - nejdřív řádka a poté sloupec. Dva údery následované pěti například označovaly J, neboli pátý sloupec v druhém řádku. Jeden bývalý vězeň, Ital Claudio de Mohr, vzpomínal na své překvapení, když z vězeňského telegrafu odposlechl, že ve věznici Lefortovo zadržují diplomata neutrální země. Tři němečtí diplomaté po svém propuštění oznámili, že pomohli Raoulu Wallenbergovi - opět pomocí "vězeňského telegrafu" - sestavit dopis ve francouzštině, určený Stalinovi. Nebylo jim ovšem známo, jestli byl vůbec doručen. Na jaře 1947 vytukal Wallenberg svůj poslední vzkaz: "Vezou nás pryč."

Ztracen v souostroví Gulag

S dalšími padesáti vězni - převážná většina z nich byli Rusové obvinění z "kontrarevoluční činnosti" - Wallenberga převezli do pracovního tábora Vorkuta, ležícího přes sto kilometrů za polárním kruhem. Podle svědectví zadržovaných, kteří se vrátili na Západ, vystřídal Wallenberg v následujících dvanácti letech mnohé z lágrů, známých pod názvem souostroví Gulag.

Jeden lékař si vzpomněl, že v létě roku 1948 vydal Švédovi zdravotní osvědčení pro práci na stavbě; Wallenbergovi bylo tehdy třicet šest let. Jistý maďarský profesor se s ním setkal v jednom moskevském vězení v roce 1951; v té době prý Wallenberga převáželi z jednoho tábora Gulagu do druhého. V roce 1953 ho v jednom táboře na Sibiři spatřil bývalý polský vojenský atašé, jak nastupuje do krytého nákladního vozu. Jeden švýcarský vězeň s Wallenbergem "hovořil" pomocí vězeňského telegrafu ve věznici ve městě Vladimir, ležícím necelých dvě stě kilometrů východně od Moskvy; jistý Australan vyprávěl, že ho tam o rok později omylem umístili do Wallenbergovy cely. Kdyby vás někdy pustili, vyřídte na kterémkoli švédském vyslanectví, že "Švéd z Budapešti" je stále naživu, požádal ho Wallenberg. Jeden politický vězeň z Gruzie vyprávěl, že v letech 1948 až 1953 několikrát sdílel s Wallenbergem celu. Koncem desetiletí však důvěryhodných svědectví o Wallenbergovi ubývalo; zprávy byly mlhavé, fakta o tom, že by byl naživu, byla zmatená a příliš často si protirečila. Jako jeden z posledních ho viděl onen polský vojenský atašé. Po setkání s Wallenbergem v říjnu 1959 prohlásil, že vypadal "mladě a zdravě".

Naděje umírá poslední

Přestože Sověti v srpnu 1947 rozhodně tvrdili, že jim není známo, kde se Wallenberg nalézá, diplomatova rodina se nevzdala naděje. Na naléhání rodiny a dalších občanů podala v letech 1952 až 1954 švédská vláda Sovětskému svazu na patnáct písemných a třicet čtyři ústních žádostí o informaci.

Premiér Tage Erlander, který vedl první oficiální švédskou delegaci při návštěvě Sovětského svazu v dubnu 1956, předal premiérovi Nikolaji Bulganinovi dopis pro Raoula od jeho matky a svazek dokumentů. "To je zbytečné!" křičel Bulganin. "Na takové nesmysly nemáme čas."

"Když odmítáte převzít i materiály, které jsem přivezl, jak můžete s takovou jistotou tvrdit, že jsme si to celé vymysleli a že se vás takovou malicherností snažíme ztrapnit?" ptal se Erlander.

"Už o tom nechci slyšet ani slovo!" hřímal Bulganin. První tajemník strany Nikita Chruščov Bulganina uklidnil a ten "jako projev naší dobré vůle vůči Švédsku" souhlasil s tím, že si důkazy prohlédne. "Odpovíme vám co nejdříve," slíbil.

Švédská vláda se dočkala odpovědi 16. února 1957. V kartotéce ošetřovny věznice Ljubljanka se našel ručně psaný záznam o smrti "vězně Wallenberga" v cele.

Příčinou byl údajně srdeční záchvat. Záznam byl proveden 17. července 1947 - příhodných deset dní před výsledkem Richtera a Kitschmanna, jímž Rusové sami prozradili, že Wallenberg v té době v SSSR byl.

Avšak ani takové pozdní přiznání Sovětů, že Wallenberga těsně po válce skutečně věznili, neuspokojilo ty, kdo žádali úplné informace a nepřestávali doufat, že Wallenberg žije.

Potvrzení - a popření

V roce 1961 nastal zjevný obrat. A. L. Mjasnikov, předseda Sovětské akademie lékařských věd, pozval do Moskvy svou dávnou známou, váženou lékařku a profesorku Nannu Svartzovou. Během rozhovoru v němčině se Svartzová zeptala na Wallenberga. Jak se ukázalo, Mjasnikov toho o případu Wallenberg "věděl hodně". Před dvěma lety ho k vězni zavolali, když Wallenberg zahájil hladovku, a před nedávnem ho byl opět prohlédnout. Hrdina z Budapešti se údajně nalézal v jednom psychiatrickém zařízení, byl "nesmírně unavený, nervózní a trpěl depresemi". Doktorka Svartzová poskytla tuto překvapující informaci švédské vládě, načež premiér Erlander požádal písemně Chruščova, aby Wallenberga vydal Švédsku. Sověti se však drželi zprávy o Wallenbergově smrti. "Potřetí vám oznamujeme, že toto téma je s konečnou platností uzavřeno," sdělil Chruščov švédskému velvyslanci, který mu předal Erlanderův dopis. Jakékoli snahy vytahovat tuto záležitost na světlo by jen zhoršily vztahy mezi Švédskem a Sovětským svazem. Během dalších návštěv v Moskvě se doktorka Svartzová snažila Mjasnikova přimět, aby jí sdělil podrobnosti. Sovětský lékař se zlobil, že zklamala jeho důvěru, jindy zase trval na tom, že nerozuměla jeho němčině, ale nakonec potvrdil, že Wallenberg zemřel v roce 1965. Doktorka Svartzová tentokrát slíbila, že si ponechá tajemství pro sebe. Mlčení porušila až v roce 1981 po mezinárodním jednání o Wallenbergově případu ve Stockholmu, které podle jejího názoru přiživilo falešnou naději, že Wallenberg dosud žije někde v Sovětském svazu.

Naděje se však odmítala vzdát Wallenbergova matka, která se podruhé vdala, když bylo Raoulovi šest let, a jeho nevlastní otec Fredrik von Dardel. Než oba zemřeli během dvou dnů v únoru 1979 ve věku šestaosmdesáti a třiadvadesáti let, pátrání po Wallenbergovi pověřili své děti, Raoulova nevlastního bratra Guye von Dardela a jeho nevlastní sestru Ninu Lagergrenovou. Přestože ani jim se nepodařilo záhadu vyřešit, zcela nečekaně přišel ze Spojených států alespoň posmrtný projev uznání jejich bratrovi.

Čestné americké občanství

V roce 1980 byl do americké Sněmovny reprezentantů zvolen za stát Kalifornii maďarsko-židovský uprchlík z Maďarska Tom Lantos. On a jeho žena patřili k lidem, kteří vděčili za svůj život právě Wallenbergovi. Lantos předložil v americkém Kongresu návrh zákona na udělení čestného občanství Spojených států Raoulu Wallenbergovi - po Winstonu Churchillovi se mělo takové cti dostat druhému člověku. Nina Lagergrenová a Guy von Dardel byli v říjnu 1981 přítomni okamžiku, kdy prezident Reagan tento zákon podepsal.

O Raoulu Wallenbergovi se psalo opět v létě a na podzim roku 1989. Sovětští vládní představitelé sdělili skupině amerických novinářů, že se tento případ znovu otevírá. Na konferenci o lidských právech v Paříži připustil ruský delegát, že zmizení švédského diplomata patří mezi "temné stránky v dějinách Sovětského svazu". Sovětský týdeník Novoje vremja vyjádřil sice upřímnou soustrast jeho přátelům, kteří stále čekali na zázrak, ale jak poznamenal, "minulost se nedá odčinit". V říjnu pak sovětská vláda pozvala paní Lagergrenovou a von Dardela do Moskvy, kde dostali Raoulův pas a zápisníky, což byl vůbec první hmatatelný důkaz o jeho pobytu v SSSR. Sověti však i nadále tvrdili, že Wallenberg zemřel v červenci 1947, a zodpovědnost za jeho zatčení a uvěznění připisovali krutostem Stalinova režimu.

Mezitím byl v Budapešti v květnu 1987 odhalen dlouho plánovaný pomník tomuto hrdinovi holocaustu. Do žuly je na něm vytesán latinsky citát z Ovidia: "Dokavad šťasten budeš, pak přátel napočteš mnoho. Přijdou-li chmurné časy, zůstaneš úplně sám." Jak se po čtyřech desetiletích ukázalo, Raoulu Wallenbergovi bez ohledu na nepřízeň osudu přátelé zůstali. Jeho smrt možná nebude nikdy objasněna, památka na jeho hrdinství však žije dál.

Hrdina holocaustu

Do Wallenbergova příjezdu do Budapešti v červenci 1944 se Adolfu Eichmannovi podařilo odeslat do koncentračních táborů kolem půl milionu maďarských Židů. Přesto zbývalo ještě více než dvě stě tisíc Židů, kteří žili převážně v hlavním městě. Aby jich Wallenberg zachránil co nejvíc, začal vydávat "ochranné pasy". Podle těchto dokumentů čekali jejich nositelé na repatriaci do Švédska a byli pod ochranou královského švédského vyslanectví v Budapešti. Zpočátku dostávali průkazy jenom lidé, kteří měli ve Švédsku příbuzenské vztahy nebo obchodní styky; později Wallenberg od takových požadavků upustil. Přinejmenším dvakrát nastoupil do vlaku určeného do tábora smrti, vyvolal všechny "Švédy" a odvedl několik set lidí.

Wallenbergova činnost se však neomezovala pouze na vydávání průkazů. Časem shromáždil na 335 lidí a 40 lékařů, kteří pracovali ve dvou nemocnicích, ve vyvařovnách, mateřských školkách a především ve dvatřiceti bezpečných domech pod ochranou švédské vlajky. Když členové pronacistických Šípových křížů vtrhli do jedné ze synagog, vynalézavý Švéd oblékl svěřence, kteří vypadali nejvíc "árijsky", do německých uniforem a postavil je jako stráž před bezpečné domy. Počátkem prosince už chránil třináct tisíc Židů.

Když se válečné úsilí Němců začalo hroutit, Wallenberg dal jim a jejich maďarským spojencům na srozuměnou, že jakékoli další pronásledování Židů bude považováno za válečný zločin. Na něho však žádné hrozby neplatily: "Já mám jen jediný život, ale tady jde o záchranu mnoha lidí." Válku přežilo na sto dvacet tisíc maďarských Židů, z nich patnáct až dvacet tisíc pravděpodobně zachránil Wallenberg.

Souostroví Gulag

Než se v Sovětském svazu uvolnilo politické klima, jeho občanům hrozilo značné nebezpečí, pokud se vyjadřovali nesouhlasně o vládě. Disidenti často zmizeli v takzvaném souostroví Gulag - GULAG byl zkratkou pro Hlavní správu táborů. "Souostroví" naznačuje odloučenost táborů od ostatního světa.

Život v lágrech popsal přesvědčivě nositel Nobelovy ceny Alexandr Solženicin, který v nich strávil osm let. Ve dvou dílech, nazvaných Jeden den Ivana Denisoviče a Souostroví Gulag, odhalil nelidské podmínky, za nichž odsouzení žili a pracovali. Vězňové museli vykonávat těžkou práci až šestnáct hodin denně šest dní v týdnu, často bez dostatečné stravy nebo jakýchkoli bezpečnostních opatření. Ještě v sedmdesátých letech například pracovali vězňové v uranových dolech bez ochranných oděvů. Tisíce jich zemřely a mnozí utrpěli vážnou újmu na zdraví. Kromě toho byli vystaveni ponižování a mučení.

Podobná zařízení pro zločince a politické vězně existovala už v carském Rusku. Jejich počet však mnohonásobně vzrostl za Stalinovy hrůzovlády, kdy v táborech údajně zahynulo na deset milionů lidí. Když psal Solženicin v knize Souostroví Gulag o "čtyřiceti letech sovětského státního terorismu, jenž nemá obdoby", čerpal ze vzpomínek očitých svědků. Svě dílo věnoval "všem, kteří se nedožili toho, aby mohli vyprávět".

Zmizelá kolonie

Na ostrově při pobřeží dnešní Severní Karolíny založil sir Walter Raleigh v roce 1587 anglickou kolonii. Osada obývaná více než stovkou mužů, žen a dětí během tří let zmizela - o jejím dalším osudu svědčí pouze jediná nejasná stopa.

Když se anglická korzárská loď Hopewell blížila 17. srpna 1590 k ostrovu Roanoke, kapitán Abraham Cocke dal vystřelit z děla, aby oznámil příjezd guvernéra Johna Whitea. V zastoupení sira Waltera Raleigha, jenž byl k tomu pověřen královnou Alžbětou I., založil White o tři roky dříve první stálou anglickou kolonii na východním pobřeží Severní Ameriky. Guvernér nechal své osadníky na Roanoke a 28. srpna 1587 vyplul nazpět do Anglie, odkud měl mimo jiné přivést velmi potřebné zásoby.

Whiteovi však trvalo tři roky, než se vrátil, a bezpochyby čekal že ho nedočkaví osadníci radostně přivítají. Cestující z lodi Hopewell viděli stoupat z ostrova dým a domnívali se, že pochází z ohně kolonistů. Když námořníci vezli Whitea na člunu na ostrov, křičeli, zpívali a troubili, aby přilákali pozornost těch, kteří tam v roce 1587 zůstali. Vystoupili na břeh na severním cípu ostrova a našli osadu opuštěnou. Dým stoupal z hořícího podrostu.

Přistáli na nesprávném místě

Založit kolonii na ostrově Roanoke se neúspěšně pokusil už v létě 1585 sir Richard Grenville, Raleighův bratranec. Grenville zanechal na ostrově přes sto mužů a koncem srpna vyplul do Anglie s tím, že se vrátí do Velikonoc příštího roku.

Kolonisté v jejichž řadách nechyběl John White jako malíř a kartograf výpravy, v čele s guvernérem Ralphem Lanem hledali v okolí nerostné zdroje. Záhy se však střetli s místními indiány a začalo se jim nedostávat potravin. Vzhledem k tomu, že Grenville stále nepřiplouval, osadníci využili příležitosti k návratu do Anglie se sirem Francisem Drakem, který se zastavil na ostrově v červnu 1586 po nájezdech proti španělským koloniím v Novém světě na jihu. O dva týdny později - avšak příliš pozdě - dorazil Grenville se zásobami a s dalšími patnácti kolonisty. Tyto muže zanechal na Roanoke, aby udrželi území, dokud nepřijedou posily z Anglie.

Posily vedl John White, budoucí guvernér nové kolonie, která měla být založena v zálivu Chesapeake. 26. dubna 1587 vyplul White z anglického Portsmouthu se 117 kolonisty - tentokrát včetně žen a dětí - na třech lodích. Jednou z cestujících byla jeho těhotná dcera Elinor, provdaná za osadníka Ananiase Darea. 22. července přistála výprava u břehů ostrova Roanoke, kde White hodlal vyzvednout patnáct mužů, které tam zanechali o rok dříve, než zamíří na sever do zálivu Chesapeake, kde chtěl založit kolonii. Pohled, který se mu na Roanoke naskytl, nebyl ale nijak povzbudivý. Z oněch patnácti mužů se našly pouze kosti jednoho z nich. Pevnost byla srovnána se zemí, ale několik domů ještě stálo, i když byly zarostlé popínavými rostlinami a obývala je divoká zvěř. White chtěl co nejdříve pokračovat dál, narazil však na odpor námořního velitele výpravy, portugalského kormidelníka Simona Fernandez. Oba muži měli neshody už během tříměsíční plavby a Fernandez tentokrát znenadání oznámil, že vysadí osadníky na Roanoke a s největší ze tří lodí se vrátí do Anglie.

Roční doba byla příliš pokročilá na to, aby se dalo zasít obilí, a kolonisté by bývali museli spoléhat na šlechtnost indiánů. Chování Angličanů, kteří připluli dříve, však domorodé obyvatele vyděsilo a urazilo natolik, že ostrov opustili a odešli na pevninu. White se tedy rozhodl, že jednu ze zbývajících menších lodí nechá osadníkům a sám se vrátí potřežit do Anglie pro zásoby. Kolonisté měli přeplout na sever do zálivu Chesapeake s tím, že na ostrově Roanoke zůstane pětadvacet mužů, kteří Whiteovi po jeho návratu sdělí polohu nové osady.

Ještě před vyplutím měl White důvod k oslavě. 18. srpna porodila jeho dcera děvčátko, jemuž dal jméno Virginia. První evropské dítě narozené v Severní Americe mimo území ovládaná Španěly dostalo příhodné jméno po královně Alžbětě I.,

"panenské královně" (Virgin Queen).

Opožděný návrat

Záležitosti se však nevyvíjely podle Whiteových představ a původních šest až osm měsíců se protáhlo na tři roky. Teprve v březnu 1590 se podařilo Raleighovi zajistit guvernérovi loď. Hopewell a čtyři menší lodi naložené zásobami vypluly za opuštěnými kolonisty.

Téměř po třech letech - 17. srpna 1590 - se White vrátil na ostrov Roanoke. Hopewell a její sesterská loď Moonlight zakotvily u ostrova, oddělujícího úžinu Albemarle od Atlantského oceánu, a vyslaly na břeh dva čluny. První z nich, z Moonlightu, se v prudkém příboji převrhl a kapitán se šesti muži utonuli - těsně předtím, než White objevil opuštěnou osadu.

Kam zmizeli kolonisté z roku 1587? Našla se jediná stopa: dvě podobná znamení. Na stromě u vchodu do palisády, postavené kolem osady, bylo vyryté slovo CROATOAN; na dalším stromě, rostoucím u cesty ke kotvišti, našli námořníci tři písmena CRO - pravděpodobně zkratka uvedeného slova.

Kolonisté skutečně přislíbili zanechat na viditelném místě znamení, označující směr jejich cesty, kdyby museli opustit ostrov Roanoke. Kdyby jim hrozilo nějaké nebezpečí, přidali by k nápisům kříž. Ani na jednom však kříž nebyl, a tak se zdálo, že celá skupina odplula dobrovolně na ostrov Croatoan, ležící osmdesát kilometrů na jih, který obývali mírumilovní indiáni. White tam chtěl ihned vyplout. Počasí se však zhoršilo, Hopewell se uvolnil a proud jej odnesl na otevřené moře. Kvůli nepřízni počasí z krátké plavby na ostrov Croatoan sešlo a obě lodi zamířily do Anglie. 24. října byl White opět v Plymouthu.

Ze 117 mužů, žen a dětí, ponechaných na ostrově Roanoke v roce 1587, se už nikdo nenašel. O této skupině se v učebnicích dějepisu hovoří jako o "zmizelé kolonii".

Jaký osud ji stihl?

Zavraždění Španěly?

V roce 1586 vyplenil slavný anglický bukanýr sir Francis Drake nejsevernější španělskou osadu v Americe, San Agustín na Floridě. Cestou domů pak zamířil podél pobřeží na sever. Španělský místodržící na Floridě Pedro Menéndez Marqués se doslechl, že Angličané budují na severu pevnost - možná dokonce zakládají kolonii. Anglické lodi by v tom případě mohly přezimovávat v Novém světě. Španělé si do té doby vždycky na nějaký čas oddechli od obávaných nájezdníků, kteří se na konci léta museli vracet domů.

Menéndez Marqués však nemohl tušit, že Drake se ten rok jenom zastavil ve Virginii a odvezl opuštěné Grenvillovy kolonisty z ostrova Roanoke. Není zřejmé, jestli se Španěl dověděl o druhé kolonii, kterou zanechal White na Roanoke v roce 1587. Chtěl však zjistit, co Angličané chystají, a v červnu 1588 vyslal na severu malou loď, které velel Vincente Gonzáles.

V zálivu Chesapeake nenašli Španělé žádné stopy po anglických kolonistech, ale cestou zpátky na jih narazili na ostrov Roanoke. Objevili přístaviště pro čluny a několik sudů, ale po pevnosti ani po kolonistech nezůstalo nikde ani památky. S touto zprávou se Gonzáles vrátil do Havany, kde se Menéndez Marqués mezitím dověděl o kolonii na Roanoke a dostal příkaz od španělského krále při nejbližší příležitosti ji zničit.

Ta však nikdy nenastala. Angličtí piráti nedopřáli Španělům chvíli oddechu a všechna plavidla byla třeba na obranu lodí, které vezly domů zlato a stříbro z obou částí Ameriky. Španělé se soustředili především na ochranu základen na jihu a občas dokonce uvažovali o tom, že vyklidí kolonii na Floridě. Lze tedy s jistotou říct, že pokud guvernér White svou osadu nenašel, nelze z jejího zmizení vinit Španěly.

Pobiti indiány?

Měli angličtí osadníci důvod k obavám z indiánů, žijících v této oblasti? John White,

malíř a kartograf kolonie, ponechané na ostrově Roanoke v roce 1585, vzpomínal na vřelé přijetí, jehož se bělochům od domorodých obyvatel dostalo. Bez pomoci a pohostinnosti indiánů by Angličani nepřežili první zimu. Indiáni jim poskytli osivo, naučili je sázet kukuřici a pomohli jim s výrobou hrází na chytání ryb.

Osadníci se jim za jejich laskavost odvděčili po svém. Sir Richard Grenville zničil indiánům kukuřičná pole a vypálil jim vesnici, protože z jeho člunu zmizel stříbrný pohár. Když se guvernér Ralph Lane doslechl, že místní náčelník Wingina chystá útok, udeřil preventivně na vesnici a zabil Winginu a radu starších. Whiteovi ztracení kolonisté z roku 1587 byli možná potrestáni za tento útok nebo za podobné činy. Přesto neudělali osadníci vedle nápisu CROATOAN kříž, který by svědčil o tom, že uprchli z Roanoke před nějakým nebezpečím. A White nenašel v roce 1590 žádná těla ani vypálená obydlí. Nic nenasvědčuje tomu, že by se osadníci stali obětmi indiánské odplaty.

Co se skutečně stalo?

Většina osadníků z ostrova Roanoke se s největší pravděpodobností držela původního plánu a odplula na sever, aby se usadila u vstupu do zálivu Chesapeake na místě zvaném Skicoac. Chesapeakští indiáni asi poskytli kolonistům ochranu před nepřátelskými kmeny vedenými náčelníkem Powhatanem, které žily dál na sever a na západ.

Menší skupina osadníků však mohla zůstat nějaký čas na ostrově Roanoke, jak bylo předem dohodnuto. Byli stále více ohrožováni indiány, obávali se Španělů a pomalu se vzdávali naděje na Whiteův návrat, a tak je docela dobře možné, že se přestěhovali na ostrov Croatoan, obývaný mírumilovnými indiány. Časem se z nutnosti přizpůsobili indiánskému životu a nakonec s původními obyvateli splynuli. A jaký byl osud větší skupiny, která odplula na sever do zálivu Chesapeake? Její členové pravděpodobně také žili a posléze splynuli s indiány, v tomto případě s kmenem Chesapeaků. Jednoho dne však došlo k neštěstí. Powhatan se na radu svých kněží rozhodl odstranit nebezpečí, jež mu hrozilo ze strany bělochů a kmene Chesapeaků, který se nikdy nepodřídil jeho moci. V dubnu 1607 napadl osadu ve Skicoaku a do základů ji zničil. O měsíc později byla založena první trvalá anglická osada v nedalekém Jamestownu. Její obyvatelé nenašli po kolonistech z ostrova Roanoke jedinou stopu.

První zprávy z Nového světa

V první polovině 16. století se Anglie stala námořní mocností. V alžbětinské Anglii nevzkvétala pouze hudba a literatura; dařilo se také loďařství. Angličané už nebyli ochotni se podřizovat rozdělení světa mezi Portugalsko a Španělsko: podle tordesillaské smlouvy z roku 1494 totiž připadla Portugalsku Afrika a Brazílie, Španělsku pak větší část Nového světa a jeho přírodní bohatství. Angličtí korzáři - především pak nejslavnější z nich Francis Drake - s rozkoší "připalovali vousy španělskému králi": úspěšně přepadali španělské lodě, vezoucí z Nového světa zlato a stříbro. Jenomže Anglie chtěla kolonii podobnou těm, které přinášely tak obrovské bohatství Španělsku.

Walter Raleigh, oblíbenec královny Alžběty I., byl v roce 1584 panovnící pověřen objevovat a zabírat země, v nichž nevládne žádný "křesťanský panovník". Ještě ten rok vyslal Raleigh první výpravu, která měla prozkoumat území dnešní Severní Karolíny.

Jeden z vůdců výpravy, Arthur Barlowe, poslal Raleighovi dlouhou zprávu popisující novou zemi v těch nejzářivějších barvách: úrodná půda plodící kukuřici, hrách a melouny; lesy plné lovné zvěře; vinná réva obtěžkaná hrozny. Domorodí obyvatelé jsou "laskaví, věrní a spolehliví, neznající lstivost a zradu... žijí jako v dobách zlatého věku".

Mezi prvními kolonisty, které vyslal Raleigh v roce 1585, byl pětadvacetiletý Thomas Hariot. Právě ukončil studia v Oxfordu, ale přes svůj mladý věk byl považován za jednoho z předních anglických přírodovědců. Jeho úkolem bylo během roku stráveném na ostrově Roanoke zahájit vědecký průzkum Severní Ameriky. Jeho kniha, nazvaná Stručná a pravdivá zpráva o nové zemi Virginii, vyšla v roce 1588 doplněná překrásnými ilustracemi Johna Whitea.

Hariot a White se stali nadšenými propagátory kolonizace, ale většina kolonistů si Virginii nijak nezamilovala. Hariotova kniha, přeložená do latiny, francouzštiny a němčiny - s rytinami Whiteových akvarelů provedenými Theodorem de Bryem - byla pro Evropany po celé století jedním z nejdůležitějších zdrojů informací o Novém světě. V první kapitole Hariot vyjmenoval "výhodné artikly pro obchodníky": kamenec, cibetka, bourec morušový, dehet, víno, cedrové dřevo, vydří kožešina, měď a mnoho dalšího. Na budoucí osadníky čekal nadbytek potravy včetně ryb, ptactva a želv.

Hariotovu kapitolu o domorodém obyvatelstvu lze číst jako předpověď událostí příštích tří století. Indiáni jsou chudí lidé, psal Hariot; bezcenné cetky z Evropy považují za nesmírný poklad; nemají žádné srovnatelné zbraně ani vhodnou techniku boje. Při střetech s osadníky z ostrova Roanoke spočívá nejlepší obrana indiánů v tom, "že nám ukážou záda".

V mnoha vesnicích, které běloši navštívili, docházelo k rozepřím; z několika byly hlášeny drobné krádeže. Běloši často jednali rázně, aby si získali autoritu, a taková provinění trestali. Ještě horší trest však následoval, když osadníci odešli: indiáni umírali na spalničky a neštovice, které mezi ně Evropané zavlekli. Od tohoto osudného setkání začali indiáni považovat bělochy za mocné, byť kruté a mstivé bohy - bohy, kterým se však musí nakonec vzepřít.

Do Francie nedoletěl

Když v posledním roce 2. světové války zmizel slavný džezový dirigent Glenn Miller cestou z Anglie na evropský kontinent, kde měl pobavit vojáky, jeho obdivovatelé byli otřeseni. Tato záhada zůstává už pět desítek let neobjasněna.

Dne 1. prosince 1944 nastoupil major Glenn Miller do jednomotorového letounu Norseman na vojenském polním letišti u Bedfordu, asi šedesát kilometrů severně od Londýna. O týden později měl dirigovat v osvobozené Paříži slavný Orchestr vojenského letectva Spojených států na vánočním koncertě pro spojenecká vojska. Na poslední chvíli požádal o změnu rozkazu, aby byl ve Francii dřív než orchestr. Díky náhodnému setkání v důstojnickém klubu, kam Miller zavítal předchozí večer, získal místo v malém letadle, které mělo absolvovat let přes Lamanšský průliv i přes nepřízeň počasí. Pršelo a byla mlha.

Miller si létání nikdy neoblíbil a o jednomotorovém letadle vyjádřil své pochybnosti. Jeho spolucestující, plukovník Norman Baesell, mu připomněl, že Lindbergh přeletěl s jedním motorem Atlantik; oni mají letět jenom do Paříže. "A kde jsou padáky, sakra?" zeptal se Miller. "Ale no tak, Millere. Snad bys nechtěl žít věčně?" zavtipkoval plukovník. Krátce nato Norseman vzlétl do husté mlhy a navždy zmizel. Teprve 24. prosince - poté, co informovali Millerovu ženu doma v New Jersey - bylo oznámeno, že se slavný muzikant pohřešuje. V této rozhodující fázi války v Evropě řešilo nejvyšší americké velení mnohem závažnější problémy, a proto usoudilo, že se Norseman zřítíl do Lamanšského průlivu následkem námrazy na křídlech nebo poruchy motoru. Neštěstí se nijak nevyšetřovalo.

Přátelé a příznivci oblíbeného swingového hudebníka se však s oficiálním vysvětlením nespokojili. Záhy se začaly šířit nejrůznější zvěsti: Millerův letoun sestřelili Němci a strašně zmrzačený a znetvořený kapelník leží kdesi v nemocnici; Millera zabili při rvačce v pařížském nevěstinci; plukovník Baesell, zapletený do

černého obchodu, zastřelil Millera i pilota a přistál s letadlem ve Francii; nejvyšší velení nechalo Millera odstranit jako německého špiona. I přes nesmyslnost takových vysvětlení nebylo záhadné zmizení nikdy zcela objasněno a stále se objevují historky o ztraceném hudebníkovi, který svými uhlazenými melodiemi uchvátil miliony posluchačů.

Glenn Miller na vrcholu

Glenn Miller se stal skutečně slavným v roce 1939 ve věku pětatřiceti let. O patnáct let dříve nechal studii, začal hrát na pozoun a aranžovat v orchestru Bena Pollacka na západním pobřeží Spojených států. Později působil v orchestrech Tommyho a Jimmyho Dorseyových, Reda Nicholse, Smitha Ballewa a "krále swingu" Bennyho Goodmana, který se o Millerovi vyjádřil jako o "zapáleném muzikantovi". Ve dvacátých a třicátých letech to byly nejslavnější orchestry své doby.

Tento štíhlý, vážně vyhlížející muž s brýlemi bez obrouček usiloval o jedinečný tón: sametový, uhlazený, vláčný, nezávislý na sólistech. Vnesl tak do swingové hudby nebývalý perfekcionismus. Když s prvním orchestrem neuspěl, sestavil v roce 1938 další a počátkem následujícího roku hrál v beznadějně vyprodaném Glen Island Casinu v New Rochelle ve státě New York a v Meadowbrook v Cedar Grove ve státě New Jersey.

Na podzim roku 1939 vysílala nový orchestr Glenna Millera celostátní rozhlasová stanice a zanedlouho mladí lidé od New Yorku po San Francisco tančili v těsném objetí na takové hity, jako byly například "In the Mood", "Pennsylvania 6-5000", "Tuxedo Junction", "String of Pearls" nebo Millerova znělka "Moonlight Serenade". V roce 1940 činil jeho hrubý příjem 800 000 dolarů a o rok později se jeho orchestr objevil poprvé na plátně ve filmu "Zasněžená romance" se Sonjou Henieovou v hlavní roli. Millerovy nahrávky "Chattanooga Choo Choo", ústřední melodie z tohoto filmu, se prodalo na milion kusů a Miller za ni od gramofonové firmy RCA Victor převzal zlatou desku. Při jedné příležitosti skromně zavtipkoval o svém úspěchu: "Je to velice povzbudivé shlížet z balkonu na taneční parket, kde se vlní sedm tisíc lidí - zvláště když za každou tisícovku tanečníků dostanete šest set dolarů." Na otázku, zda by se chtěl stát novým "králem swingu", odpověděl: "Mnohem víc by mě těšila pověst jednoho z nejlepších univerzálních orchestrů. Víc než čehokoli jiného chci dosáhnout všestrannosti."

Swing jde do války

Osmdesát měsíců po vstupu Spojených států do 2. světové války se Glenn Miller vzdal nebývale úspěšné kariéry a nabídl své služby vojákům: na podzim roku 1942 získal hodnost kapitána armády Spojených států. Z hudebníků, kteří byli odvedeni nebo se přihlásili dobrovolně, sestavil Miller Orchestr amerického letectva a v následujícím roce už hrál pro nováčky ve výcviku na Yaleově univerzitě v New Havenu ve státě Connecticut. Když však začali swingovat i pochody, připomněl mu jeden nadřízený, že už v 1. světové válce se dostatečně osvědčila hudba Johna Philipa Sousa.

"Létáte snad stejnými letadly jako tenkrát?" zeptal se Miller. Armáda přistoupila na swing.

Na koncertech po celé zemi vydělal orchestr miliony dolarů na válečné účely, ale Miller se nemohl zbavit pocitu, že by měl přispět mnohem víc. V roce 1944 dostal nakonec souhlas odletět s orchestrem za moře a hrát pro jednotky umístěné v Anglii. V následujících pěti a půl měsících odehrál orchestr jednasedmdesát koncertů - jistý generál poznamenal, že "vedle dopisů z domova" pozvedne jeho mužstvu morálku především Millerova hudba. Koncerty přenášela jednotkám v Británii a v Evropě rozhlasová síť Spojeneckého expedičního sboru. Pořady na BBC se záhy přestaly vysílat, když jistý režisér trval na tom, aby orchestr hrál stále stejně silně, protože tiché pasáže posluchači ve vzdálenějších oblastech neslyší. Přesto si Glenn Miller získal i "civilní" obecnost. Když se setkal s anglickou královnou,

zjistil, že princezny Alžběta a Margaret Rose poslouchaly jeho pořady téměř každou noc.

V prosinci dostal rozkaz hrát ve Francii. Čtrnáctého hovořil téměř celou noc s přítelem o tom, jaký bude mít po válce orchestr a jak se v důchodu usadí na svém ranči v Kalifornii.

Na smrt nemocný člověk

"Glenn Miller nezemřel při leteckém neštěstí nad Lamanšským průlivem, ale na rakovinu plic v nemocnici." Tímto překvapivým prohlášením přerušil kapelníkův mladší bratr Herb Miller v roce 1983 téměř čtyřicetileté mlčení. Miller skutečně nastoupil do Norsemana na polním letišti nedaleko Londýna 15. prosince 1944. Když ale letadlo za půldruhé hodiny přistálo, odvezli Millera do vojenské nemocnice, kde následujícího dne zemřel. Historiku o neštěstí si vymyslel Herb Miller, protože jeho bratr si přál zemřít jako hrdina a ne "na nějakém zavšiveném kavalci".

Herb Miller se snažil své tvrzení dokázat dopisem, který napsal jeho bratr, silný kuřák, v létě roku 1944: "I když jím dost, jsem úplně vychrtlý. Špatně se mi dýchá. Asi jsem vážně nemocný."

Vzhledem k tomu, že k žádnému neštěstí nedošlo, nebylo nutné letadlo hledat nebo cokoli vyšetřovat, tvrdil Millerův mladší bratr. Úřední zpráva o počasí z 15. prosince kromě toho uváděla teplotu 5 stupňů Celsia - při takové teplotě by křídla nemohla namrzat. Pilot Norsemana i Millerův spolucestující plukovník Baesell prý zahynuli později v boji s Němci. Glenn Miller je patrně pohřben v nějakém hromadném hrobě na jednom z vojenských hřbitovů v Británii.

Jeho slova potvrzuje skutečnost, že Glenn Miller byl v posledních měsících svého života sklíčený, podrážděný a vyčerpaný a podle vlastních slov trpěl záchvaty dušnosti. Podle Millerova nadřízeného a manažera Orchestru amerického vojenského letectva Dona Haynese prý Miller velice zhubl a uniformy šité na míru "na něm volně plandaly". George Voutsas, režisér jeho rozhlasových nahrávek, si vzpomněl na jednu noc, kdy spolu hovořili o budoucnosti. "Já nevím, proč si dělám takové plány," vzdychl prý Miller. "Víš, Georgi, mám takový pocit, že se vrátíte domů beze mě..."

Jaká byla skutečnost

Američtí vojenští činitelé nepotvrdili Herbovu verzi o smrti jeho bratra, zato britští letci přišli s přesvědčivým vysvětlením zmizení slavného hudebníka. K tomuto odhalení přispěl třicet let starý film.

V roce 1955 zazářili James Stewart a June Allysonová v rolích slavného dirigenta a jeho ženy ve filmu Příběh Glenna Millera. Bývalý navigátor královského letectva Fred Shaw se po zhlédnutí tohoto filmu snažil předložit tisku svou teorii o osudu Norsemana, ale nikdo mu nevěnoval pozornost. V roce 1984, kdy už Shaw žil v Jižní Africe, viděl film znovu. Tentokrát se mu podařilo svědectví publikovat.

Osudného 15. prosince 1944 byl Shaw na palubě bombardéru Lancaster, který se vracel ze zrušeného náletu v Německu. Když se bombardér blížil k anglickému pobřeží, shodil svůj náklad - včetně téměř tunové nálože přezdívané "koláček", která vybuchla těsně nad hladinou moře. Když se Shaw podíval dolů, aby viděl explozi, zahlédl pod sebou Norsemana. Po chvíli se v palubním telefonu ozval zadní kulometčík: "Viděli jste, jak to ten jednomotorák odfouklo?" Shaw se domníval, že tlaková vlna po výbuchu strhla malé letadlo do moře.

Jistý člen anglického Klubu Glenna Millera napsal britskému ministerstvu obrany a v časopise královského letectva R. A. F. Association Journal uveřejnil výzvu všem, kdo by mohli potvrdit Shawovu verzi. Ozval se Victor Gregory, pilot Lancasteru. Gregory sám sice nic neviděl, ale potvrdil, že jeho navigátor Shaw zahlédl Norsemana, který letěl pod nimi. Zadní kulometčík, v té době už po smrti, prý hlásil, že se Norseman zřítíl do moře. Vzhledem k tomu, že nálet byl zrušen, nemusel

Gregory podávat hlášení a svým nadřízeným se o nehodě nezmínil. "Nemyslete si, že jsem necitelný, ale když jsem slyšel, že se to letadlo zřítilo, prohodil jsem něco v tom smyslu, že tam nemělo co dělat - pustil jsem ho z hlavy." Chtěl být po náletu co nejdřív zpátky v bezpečí.

Shawův příběh vedl k vyšetřování, které zahájilo oddělení historie letectví ministerstva obrany. Až do té doby považovalo královské letectvo Millerovo zmizení za americkou záležitost. Norseman, s nímž se Miller ztratil, ovšem vzletl z britské startovací dráhy a vědělo se, že má namířeno do Francie - přestože nebyl naplánován žádný let. Vyšetřování dospělo k závěru, že Norseman a bombardér mohly letět po stejné trase, ale stejně dobře se mohly o několik kilometrů minout. Melodie zní dál

Pravda o zmizení Glenna Millera možná nikdy nevyjde najevo a po tolika letech na tom snad ani tolik nesejde. Důležitější je jeho hudba.

17. ledna 1946, pouhých pět měsíců po válce a třináct měsíců poté, co Norseman zmizel, se v newyorském Capitol Theateru poprvé úspěšně představil Orchestr Glenna Millera pod vedením Texe Benekeho. Dalších pět let rozdával radost posluchačům známými a oblíbenými skladbami z éry swingu. Úspěch filmu Příběh Glenna Millera vedl později k reedici mnoha starých nahrávek a k opětovnému vzkříšení orchestru v roce 1956. Členy orchestru, hrající ještě v sedmdesátých letech, těšili ze všeho nejvíc posluchači, kteří byli příliš mladí na to, aby pamatovali samotného Millera, ale i nadále se dožadovali sametového tónu Millerovy hudby.

Zábava pro vojáky

Glenn Miller byl na svůj přínos válečnému úsilí právem hrdý; měl pocit, že jeho orchestr vrátí americké vojáky alespoň na chvíli domů. Na koncertech měl prý nejraději "ohlušující, téměř hystericky šťastný řev vojáků po každé skladbě". Nejvyšší americké velení prisuzovalo veliký význam udržování morálky. Do armády povolávalo známé osobnosti z divadla, filmu a rozhlasu, aby bavily vojáky během výcviku ve Spojených státech a později za mořem ve válce. Jednou z nejoblíbenějších hvězd byla Marlene Dietrichová, původem Němka, která se objevila i ve filmu s výmluvným názvem Následuj naše hochy. Dlouhé turné po táborech zahájila v severní Africe a později tak procestovala mnoho evropských zemí. Za nadšeného potlesku přicházela na pódium v přiléhavé uniformě, diskrétně odhalující její slavné nohy, a uchvacovala vojáky chraplavým přednesem písní jako například "See What the Boys in the Back Room Will Have". Nežádala o žádné zvláštní zacházení a nezřídka jedla společně s vojáky. Nechutné řeči o tom, že zvyšuje vojákům morálku "nadzvedáváním sukni", brzy utichly, když se ukázalo, kolik úsilí svým povinností věnuje.

Také Němci záhy rozpoznali význam hudby a zábavy pro udržení morálky. Už v říjnu 1939 - pouhý měsíc po začátku války - začali vysílat program nazvaný "Koncert pro vás na všech frontách", který kromě hudby na přání vysílal také vzkazy a pozdravy domů i na frontu.

Jedna oblíbená píseň 2. světové války prošla liniemi Osy i Spojenců. Němci nakonec usoudili, že dojemná píseň Lale Andersen o vojákovi, který se loučí se svou nevěstou před bránou kasáren, nazvaná "Lili Marleen", vojáky demoralizuje a v roce 1942 ji v celé třetí říši zakázali. V anglické verzi pak slavila obrovský úspěch u amerických vojsk.

Vášeň pro letadla

Pár měsíců předtím, než zmizelo vojenské letadlo s Glennem Millerem, zahynul při dosud nevysvětlené nehodě jiný slavný muž. 31. července 1944 se při průzkumném letu nad Středozezemním mořem ztratil francouzský spisovatel a letec Antoine de

Saint-Exupéry. Dodnes se nezjistilo, jestli měl jeho stroj mechanickou závadu nebo zda byl sestřelen nepřátelským letadlem.

Saint-Exupéry se narodil v roce 1900 a pilotní průkaz získal během služby u francouzského vojenského letectva počátkem dvacátých let. Jako pilot dopravního letadla se později podílel na otevření linek letecké pošty v severní Africe, jižním Atlantiku a Jižní Americe. V roce 1939 se vrátil do francouzského vojenského letectva, přestože byl po předcházejících leteckých nehodách částečně invalidní. Po pádu Francie v následujícím roce nabídl své služby silám Svobodné Francie v severní Africe.

Své dojmy z létání zachytil Saint-Exupéry v románech, esejích a denících. Psal o téměř mystických zážitcích, které ho poutaly k společenství pilotů, riskujících své životy v tomto nebezpečném novém povolání. Přestože za svou nejdůležitější knihu považoval sbírku z roku 1939 nazvanou Vítr, písek a hvězdy, největšího věhlasu se patrně dočkal jeho Malý princ.

Tento klasický příběh, doplněný kouzelnými ilustracemi samotného autora, vypráví o "prazvláštním človíčkovi" ze vzdálené planety B612, s nímž se vypravěč setkává poté, co havaroval s letadlem na poušti. Malý princ, často označovaný za pohádku pro dospělé, připomíná čtenářům prosté pravdy, jako například že dávat je lepší než dostávat.

Smrt v arktickém ledu

V květnu roku 1845 začal sir John Franklin hledat severně od Kanady vytoužený Severozápadní průjezd, spojující Atlantský a Tichý oceán. Téměř o sto padesát let později odkryli vědci těla tří účastníků výpravy.

Na ostrově Beechey u vstupu do Wellingtonova průlivu severně od Kanady se v srpnu 1984 po čtyřech dnech vědci prosekali téměř metr a půl silnou vrstvou šterku a věčně zmrzlé půdy a odkryli první ze tří hrobů, zanechaných polární výpravou z poloviny minulého století. Naskytl se jim přímo ohromující pohled: ve zmrzlé zemi, která neroztaje ani pod letním sluncem, spočívalo téměř dokonale zachované tělo mladého muže, pochované před 138 lety. Spolu se svými dvěma společníky, ležícími opodál, do této oblasti připlul na lodích Erebus a Terror pod vedením sira Johna Franklina.

Obě dobře zásobené lodi Franklinovy výpravy vypluly na jaře roku 1845 z Anglie provázeny nadšeným jásotem. Franklinovým cílem bylo objevit dlouho hledaný Severozápadní průjezd, mořskou trasu z Atlantského oceánu do Pacifiku mezi arktickými ostrovy na severu Kanady. Tři mrtví muži z ostrova Beechey jsou jedinými členy neúspěšné výpravy, které se podařilo nalézt a identifikovat.

350 let hledání

Franklinovu výpravu financovala a vybavila Britská admirálie. Měla s konečnou platností poskytnout odpověď na otázku, s níž si Angličané lámali hlavu tři sta padesát let: Je možné proplout kolem severního pobřeží amerického kontinentu a otevřít tak novou obchodní cestu z východu na západ? Vzhledem k tomu, že Panamský průplav měl být vybudován až o několik desetiletí později, jediná cesta z Atlantského do Tichého oceánu vedla kolem nebezpečného mysu Hoorn na nejjižnějším cípu Jižní Ameriky, kde často zuřily bouře. Nebylo by výhodnější - s ohledem na čas a vzdálenost - najít námořní cestu vedoucí severně od Kanady a Aljašky a poté Beringovou úžinou do Tichého oceánu?

Tato lákavá představa nedala Angličanům spát od konce 15. století. John Cabot - vlastním jménem Giovanni Caboto, italský současník Kryštofa Kolumba - přeplul v roce 1497 ve službách krále Jindřicha VII. Severní Atlantik a objevil Newfoundland. Od té doby si Anglie činila nárok na Severní Ameriku. Newfoundland však nebyl Kathaj, neboli Čína, jak se Cabot domníval. Severozápadní průjezd nenašel. Severní

mořskou cestu do Pacifiku hledali mezi jinými také Portugalci, Francouzi a Nizozemci. Jména Henryho Hudsona, Williama Baffina a dalších se dostala na mapu, ale žádný z nich západního pobřeží Severní Ameriky nedosáhl. William Edward Parry měl úspěch na dosah ruky během první ze tří výprav, uskutečněných v letech 1819 až 1825, kdy doplul k Melvillovu ostrovu těsně před Beaufortovým mořem severně od Aljašky.

V roce 1844 byl ohlášen další pokus objevit Severozápadní průjezd. Kdo ale následujícího roku povede výpravu, která měla zároveň prozkoumat a zmapovat neznámé oblasti kanadského severu? Když nabídl své služby John Franklin, vedení admirality váhalo. Nepochybovalo o jeho schopnostech, vytrvalosti a znalostech severních polárních oblastí; zkušenosti a charakter mu nikdo neupíral. Pochyby vyvolával věk tohoto uznávaného námořního důstojníka - bylo mu padesát devět let. "Ale kdepak, pánové. Ještě ne," poopravil je Franklin klidně. "Je mi teprve padesát osm!" Nakonec mu velení svěřili.

V královském námořnictvu byl sir John Franklin jako doma. Už od dětství - narodil se 16. dubna 1786 - toužil vyplout na moře. Ve čtrnácti letech vstoupil do válečného námořnictva a v devatenácti se zúčastnil bitvy u Trafalgaru. Arktický led spatřil poprvé jako člen výpravy na Špicberky a tato zkušenost výrazně ovlivnila jeho život. Od té doby byl posedlý myšlenkou probádat kanadské arktické oblasti.

V roce 1819 začal Franklin z pověření Britské admirality zkoumat severní pobřeží severoamerického kontinentu východně od řeky Coppermine. Po třech a půl letech nesmírného strádání a nepředstavitelných útrap se vrátil domů - aby se do země věčného ledu a sněhu vypravil opět v roce 1825. Tentokrát se plavil po řece Mackenzie do Beaufortova moře, aby prozkoumal západní část severního pobřeží kontinentu. Když zmapoval stovky kilometrů arktického pobřeží a publikoval knihy o životě indiánů a Eskymáků, stal se z něho jakýsi národní hrdina. V roce 1829 byl za služby své vlasti povýšen do šlechtického stavu. Později se věnoval zcela odlišným povinnostem a působil jako zástupce guvernéra trestanecké kolonie na australském ostrově Tasmánii.

Volání Arktidy

S blížícími se šedesátými narozeninami Franklinova objevitelská touha nijak nezeslábla. Když se tedy v roce 1844 naskytla příležitost, nezaváhal ani na okamžik. Rozhodl se ještě jednou zamířit na daleký sever, snášet led, zimu, arktické bouře a dosáhnout cíle, který mu Británie určila: objevit námořní spojení mezi Atlantským a Tichým oceánem ze severu.

Britové výpravu důkladně připravili, a nepochybovali tedy o jejím úspěchu. Plachetnice Erebus a Terror přestavěné na parníky a poháněné lodními šrouby vypluly do arktické oblasti jako první plavidla svého druhu se zásobami na tři roky. Posádku - celkem 129 mužů - vybírali na základě zvláštních testů. 19. května 1845 se obě lodi za nadšeného jásotu obyvatel Londýna vydaly po řece Temži na otevřené moře. Franklinova výprava začala.

Jedno z prvních hlášení sira Johna nepostrádalo prvotní nadšení: "Jsme si jisti úspěchem. Příští zastávka bude v Hongkongu." Potom velrybářská loď spatřila Erebus a Terror plující směrem na západ do Baffinova moře mezi Grónskem a Kanadou. Za Lancasterovým průlivem však obě lodi zmizely beze stopy.

Uplynul rok, pak dva a od výpravy nepřicházely žádné zprávy - což nebylo vzhledem k omezeným komunikačním možnostem pro takový podnik nijak výjimečné. Na jaře 1848, když už minula třetí zima, se v Británii stále častěji ozývala otázka: "Kam se poděl sir John Franklin?"

Odměna za Franklina

Britská admirality vypsala odměnu ve výši dvacet tisíc liber komukoli, kdo najde výpravu a zachrání její členy. K této částce přidala lady Franklinová další tři tisíce

liber. Začalo tak jedno z nejrozsáhlejších pátrání v dějinách: v dalších deseti letech bylo uspořádáno na čtyřicet výprav a jejich náklady dosáhly čtyř milionů dolarů. Několik lodí zamířilo do Baffinova moře, kde byly Erebus a Terror spatřeny naposledy, načež pokračovaly směrem, kterým se mohl Franklin ubírat. Jiné prováděly průzkum od západu, když předtím vpluly Beringovou úžinou do Beaufortova moře severně od Aljašky, kde se měla výprava vypořádat na své cestě do Pacifiku. Každá pátrací skupina zanechala cestou zásoby potravin a vzkazy ukryté pod označenými kameny. Další zprávy posílali po vodě v malých sudech nebo je vyryli na obojky liškám, které za tím účelem chytali a posléze zase pouštěli. Výpravy po souši i po moři napříč tímto nehostinným územím překonaly všechny předchozí pokusy prozkoumat arktickou oblast. Byly objeveny neznámé ostrovy, zmapována pobřeží, prozkoumány průlivy. Mnohá bílá místa zmizela z mapy. Z Franklinovy výpravy se však nenašlo nic - lodi, členové posádky, dokonce ani jejich těla.

První stopa

Psal se rok 1851. Posádka lodi kotví u ostrova Beechey vystoupila na břeh a objevila zbytky dobře zásobeného skladiště - Franklinova skladiště! Po výpravě tam zůstaly prázdné láhve, masové konzervy a stočená lana. Našla se první stopa. Sir John a jeho muži patrně přečkali zimu 1845 - 46 - první po vyplutí z Anglie - na ostrově Beechey. Nedaleko se našly hroby tří členů posádky, které ovšem tehdy nikdo neodkryl. Jeden z náhrobků nesl jméno Johna Torringtona, poddůstojníka Terroru; druzí dva byli námořník první třídy John Hartnell a voják námořní pěchoty William Braine, oba z Erebusu. (Tyto tři hroby byly znovu objeveny a otevřeny v roce 1984.) Pátrací skupina však nenašla sebemenší náznak, kam se Franklin vydal z ostrova Beechey.

V lednu 1854 byli členové Franklinovy výpravy oficiálně prohlášeni za mrtvé. Rozplynula se veškerá naděje, že by se našly jiné stopy, nemluvě o tom, že by snad přežil někdo z účastníků nešťastné výpravy. O devět měsíců později se však vrátil do Anglie doktor John Rae, lékař Společnosti Hudsonova zálivu, který vnesl do celé tragédie trochu světla.

Otřesné důkazy

Doktor Rae přivezl části hodin, kompas, stříbrné lžičky a vidličky a talířek s vyrytým jménem sira Johna Franklina. Tyto předměty koupil od Eskymáků na západním pobřeží poloostrova Boothia, necelých pět set kilometrů jižně od ostrova Beechey. Eskymáci Raeovi pověděli, že na jaře roku 1850 uviděli na nedalekém ostrově Krále Viléma čtyřicet bílých mužů, kteří měli namířeno na saních a ve člunu na kanadskou pevninu. Muži se s Eskymáky nedokázali dohodnout, a proto jim alespoň posunky rukou naznačili, že jejich lodi rozdrtil led a že shánějí něco k jídlu. Eskymáci jim prodali malého tuleně.

Onoho léta, jak se Rae rovněž dověděl, našli další Eskymáci několik hrobů a přes třicet těl na pevnině, jakož i pět těl na sousedním ostrově. Oficiální zpráva, kterou Rae předložil Britské admiraltě, obsahovala několik otřesných zjištění: "...soudě podle mnoha zohavených těl a obsahu kotlíků je zřejmé, že naši ubozí krajané se ze zoufalství uchýlili ke kanibalismu". Někteří z nich patrně přežili až do konce května, kdy do této oblasti přilétají divoké husy a kachny. Eskymáci totiž zaslechli výstřely a v okolí posledních smutných událostí se našly kosti a peří.

Jak se zdá, byla to hrůzyplná cesta. Dožil se ale Franklin úplného konce? Tato otázka, podobně jako mnoho dalších, zůstala nezodpovězena. Pro Britskou admiraltu však tím případ skončil; odvolala všechna pátrání a doktor Rae obdržel za své úsilí odměnu ve výši deset tisíc liber.

Poslední pátrání

Ačkoliv bylo prakticky jisté, že všichni členové Franklinovy výpravy zahynuli, lady

Franklinová si přála poslední, vyčerpávající pátrání "po každém z nich, po kostech zemřelých, jejich denících, poznámkách a posledních písemných záznamech". Ze zbytků majetku koupila plachetnici Fox na parní pohon, vybavenou lodním šroubem, a její velení svěřila kapitánu Francisu Leopoldu McClintockovi, účastníku první záchranné výpravy z roku 1848.

Devět let od začátku pátrání, 1. července 1857, vyplul McClintock na další nebezpečnou výpravu. Dokáže malá loď s pětadvaceti členy posádky uspět tam, kde mnohem větší a lépe vybavená plavidla selhala? McClintockova skupina tvořená dobrovolníky, z nichž polovina nemiřila do arktické oblasti poprvé, měla silnou motivaci. Díky nezdolnému předsevzetí nejenže pokořili všemocný led, ale podařilo se jim poodhalit i tajemství zmizení Franklinovy výpravy.

Fox měl pátrat především v oblasti jižně od Bellotovy úžiny, oddělující poloostrov Boothia a Somersetův ostrov. Odpověď na tuto hádanku bylo podle Raeovy zprávy nutno hledat právě tam nebo na sousedním ostrově Krále Viléma. Sotva však Fox vplul do Baffinova moře, uvízl mezi ledovými krami. Za osm měsíců jej proud odnesl 1500 kilometrů na jih. Když se ledové sevření konečně uvolnilo a Fox v Grónsku nabral čerstvé zásoby, McClintock zamířil k ostrovu Beechey, kde chtěl u nedávno objeveného skladiště a hrobů umístit pamětní desku. Poté se pokusil proniknout kolem Somersetova ostrova do Peelova průlivu. Když se ukázalo, že to je nemožné, snažil se najít cestu od východu. Podařilo se mu to, ale do Bellotovy úžiny vplul až na začátku druhé zimy.

Zatímco McClintock čekal netrpělivě na jaro, rozhodl se, že za pomoci psích spřežení bude pokračovat v pátrání na pevnině. Se svými muži prozkoumal značnou část poloostrova Boothia a objel ostrov Krále Viléma. 20. dubna 1859 narazil McClintock na Eskymáky, kteří měli předměty z lodí Erebus a Terror a mohli mu konečně poskytnout informace o osudu obou lodí. Jednu z Franklinových lodí rozdrtily masy ledu u severozápadního pobřeží ostrova Krále Viléma; druhá, těžce poškozená, byla vytažena na břeh a opuštěna. Eskymáci ji později rozebrali na otop. Další z McClintockových výprav na pevninu, vedená poručíkem W. R. Hobsonem, učinila významný nález na Mysu vítězství na severozápadním pobřeží ostrova Krále Viléma. Pod označeným kamenem objevila zprávu z 28. května 1847, podepsanou poručíkem Grahamem Gorem, podle níž bylo po druhé zimě všechno v pořádku a výpravu stále vedl Franklin. O rok později však kapitáni Fitzjames a Crozier připojili následující neradostná slova: "Terror a Erebus, lodi Jejího Veličenstva, byly od 12. září 1846 uvězněny v ledu a 22. dubna [1848] opuštěny... Sir John Franklin zemřel 11. června 1847 a do dnešního dne činí počet mrtvých celkem 9 důstojníků a 15 členů posádky... Zítřka, šestadvacátého, vyrážíme směrem k Backově rybí řece." Krátce nato objevil Hobson malý člun na saních a dvě kostry. Kolem ležely hodinky, knihy, toaletní potřeby a - slovy McClintocka - "nebyvalé množství nejrůznějších předmětů, které představovaly... mrtvou zátěž, neměly valného využití a s největší pravděpodobností posádku saní vyčerpaly". Z potravin našli jen trochu čaje a necelých dvacet kilogramů čokolády. Odtud se sto pět žijících členů posádky patrně vydalo na pochod smrti.

Poslední cesta Franklinovy výpravy

Konečně bylo možné zrekonstruovat, jak expedice sira Johna Franklina za objevením Severozápadního průjezdu probíhala.

Podle svědectví velrybářské lodi, která je spatřila naposledy, vpluly Erebus a Terror v červenci 1845, dva měsíce po odjezdu z Británie, do Lancasterova průlivu.

Vzhledem k tomu, že Barrowova úžina byla zamrzlá, Franklin zamířil na sever, kde proplul Wellingtonovým průlivem. Od svého cíle na západě se však příliš vzdálil, a proto se vrátil na ostrov Beechey, kde hodlal strávit zimu 1845 - 46. Na jaře výprava pokračovala v cestě. Barrowova úžina však zůstala zamrzlá, a proto se Franklin

vydal na jih podél západního pobřeží Somersetova ostrova a poloostrova Boothia k ostrovu Krále Viléma.

Ale kam dál, na jih, nebo na západ? Vzhledem k tomu, že Franklin měl na mapě zakreslený ostrov jako část poloostrova Boothia, měl zřejmě za to, že mu nezbyvá než zamířit na západ. Tato nesprávná informace znamenala počátek zkázy. Obě lodi vypluly na západ vstříc ledovým krám a v nich 12. září 1847 uvízly navždy.

Poručík Gore při průzkumu na saních zanechal 28. května 1847 zprávu, podle níž bylo všechno v pořádku. O dva týdny později zemřel Franklin. Během druhé zimy na lodích uvězněných v ledu severně od ostrova Krále Viléma zemřelo několik členů posádky na otravu ze zkažených potravin. 22. dubna 1848, jak je zřejmé z poznámky ke Gorově zprávě, opustilo sto pět pozůstalců lodi, aby se neúspěšně pokusili dosáhnout kanadské pevniny. Velká rybí řeka - přejmenovaná na Backovu rybí řeku po Georgi Backovi, členu dvou předchozích Franklinových výprav, který ji v roce 1834 zmapoval - by je dovedla k pobočce Společnosti Hudsonova zálivu.

Dalších deset let kolovaly zvěsti o tom, že někteří členové Franklinovy výpravy se vzdali veškeré naděje na záchranu a návrat domů a žijí s přátelskými Eskymáky. Tito muži prý postupně přijali životní styl severanů a jejich původ prozrazovaly jenom smutné modré oči. Takové "bílé domorodce" však nikdo nikdy nespatriil. Zdá se, že postupně podlehli věčnému mrazu a ledu severních oblastí Kanady.

Čeho dosáhli?

Franklinova tragédie opět podnítila zájem mořeplavců a průzkumníků o arktické oblasti. Při pátrání po zmizelé výpravě se podařilo zmapovat rozsáhlé oblasti kanadského severu. Jedna z takových pátracích skupin v čele s kapitánem McClurem objevila severní mořskou cestu, které Franklin obětoval život.

Bylo to však bezcenné vítězství. Jak se ukázalo, Severozápadní průjezd neměl pro obchod prakticky žádný význam vzhledem k tomu, že zůstával většinu roku zamrzlý. Postupně bylo napříč nehostinnými oblastmi severní Kanady objeveno několik dalších cest. Tu nejbliž pevnině si zvolil Nor Roald Amundsen a jako prvnímu mořeplavci se mu podařilo projet z jednoho oceánu do druhého po moři - přestože mu to trvalo téměř tři roky. Podle Amundseny byla ta cesta tak křivolaká a úzká, že mohla vyhovovat nanejvýš tak obchodníkům s kožešinami nebo misionářům. Tudy se prostě rychle a snadno k obrovským trhům v Asii proniknout nedalo. To ovšem mnohé neodradilo a do arktických oblastí se hrnuli další dobrodruzi. Od té doby však kanadský sever viděl spíš neohrožené a často osamělé hrdiny, kteří čelili nesmírným útrapám hladu, podvýživy, omrzlin, sněti a monotónního života, aby dosáhli svého nedosažitelného cíle.

Přestože se siru Johnu Franklinovi nepodařilo Severozápadní průjezd objevit, jeho památku dodnes připomíná název celé oblasti kanadských Severozápadních teritorií, kde strávil tolik let, a je po něm pojmenováno jezero, záliv a úžina. Jméno věrné vdovy lady Franklinové nese mys na ostrově Viktoria, ležícím uprostřed Severozápadního průjezdu, který její manžel tak odvážně hledal.

Příčiny tragédie

Jak se ukázalo, osud Franklinovy výpravy zpečetily kontaminované zásoby potravin. U prvních koster posádky, objevených v padesátých letech minulého století, se našly rovněž nabitě zbraně a zásoby - dobře zachovalé potraviny, pravděpodobně stále požitelné. Jak potom vysvětlit, že všichni muži zahynuli, ačkoliv měli jídlo a zbraně, kterými si mohli ulovit zvěř? Tato záhada zůstala více než jedno století neobjasněna.

V roce 1984 našel odpověď v tělech exhumovaných na ostrově Beechey antropolog Owen Beattie. Mrtvolky obsahovaly neobvykle vysoké množství olova, patrně z potravin v nedokonale zaletovaných konzervách. Otrava olovem se projevuje

nechutenstvím, únavou, slabostí a poruchami centrální nervové soustavy, které mají za následek nevypočitatelné chování a ochrnutí. Postižený člověk kromě toho mnohem snáz podléhá běžným nemocem, jako je například zápal plic.

Severozápadní průjezd objeven

Zatímco Franklina štěstí opustilo, záchranné výpravě Roberta McClurea naopak přálo. McClure hledal Franklina a jeho muže a vydal se do Arktidy Beringovou úžinou v roce 1850. Kolem jižního cípu Banksova ostrova vplul do úžiny Prince Waleského, která ústí do Melvillova průlivu a dále do Barrowovy úžiny - což byla známá cesta z Atlantiku. Když si McClure uvědomil, že objevil Severozápadní průjezd, nadšeně zvolal: "Díky bohu!"

Osud však McClureovi nedopřál nalezenou cestou proplout. Jeho loď uvízla v ledu a po třetí zimě posádce nezbylo než ji opustit, když jim další pátrací skupina nabídla, že je vezme domů. McClurea postavili před válečný soud za opuštění lodi, později zprostilí viny a za jeho objev povýšili do šlechtického stavu.

Uplynulo celých padesát let, než cestu úspěšně dokončil norský průzkumný Roald Amundsen. S pouhými sedmi členy posádky na palubě lodi Gjoa vplul v létě roku 1903 z Baffinova moře do Lancasterova průlivu. Přečkal pohodlně dvě zimy na ostrově Krále Viléma, který se stal osudným Franklinovi, a pokračoval v cestě podél kanadské pevniny. Třetí zimu strávil nedaleko Aljašky a plavbu završil 30. srpna 1906, kdy Gjoa proplula Beringovou úžinou.

Jako první obchodní loď použil Severozápadní průjezd teprve supertanker Manhattan v roce 1969. Kanada však tuto trasu zamítla, protože se obávala škodlivých vlivů na životní prostředí.

Útěk do jiného světa

Ettore Majorana stál na prahu slibné kariéry fyzika. Přesto však záhadně zmizel. Žije snad někde za klášterními zdmi? Emigroval do Argentiny? Nebo snad ukončil svůj život ve vlnách?

Večer 25. března 1938 nastoupil jedenatřicetiletý italský fyzik Ettore Majorana v Neapoli na noční poštovní loď, směřující do sicilského Palerma. Před odjezdem napsal dva dopisy.

První, adresovaný rodičům, nechal ve svém pokoji hotelu Bologna. Obsahoval zvláštní přání: "Přál bych si jen, abyste kvůli mně nechodili v černém. Pokud budete chtít zachovat společenské zvyklosti, noste na znamení smutku cokoliv jiného - nemůžete-li jinak - ale pouze tři dny. Potom můžete nosit vzpomínku na mě ve svém srdci, a dokážete-li to, zapomeňte docela." Tato slova měla zlověstný podtón dopisů, jaké po sobě zanechávají sebevrazi.

Druhý dopis, odeslaný poštou, zdánlivě potvrzoval domněnku, že se Majorana rozhodl skoncovat s životem. Byl adresovaný Antoniovì Carrellimu, řediteli fyzikálního institutu na univerzitě v Neapoli, kde mladý vědec od ledna přednášel. "Učinil jsem nevyhnutelné rozhodnutí," napsal Carrellimu. "Není v tom ani špetka egoismu; přesto si dobře uvědomuji, že mé neočekávané zmizení způsobí Vám a Vaším studentům nemalé potíže. Odpusťte mi, prosím Vás, především to, že Vám takto oplácím Vaši důvěru, upřímné přátelství a laskavost."

Ještě před dopisem dostal Carrelli od Majorany telegram, odeslaný z Palerma, v němž ho žádal, aby dopis z Neapole nebral na vědomí. Poté následoval druhý dopis, datovaný 26. března a odeslaný rovněž z Palerma. "Drahý pane Carrelli," stálo v něm, "moře mě nepřijalo. Zítra se vracím do hotelu Bologna. Rozhodl jsem se zanechat učení. Další podrobnosti osobně."

Druhý dopis Carrellimu snad mohl svědčit o nepovedeném nebo neprovedeném pokusu o sebevraždu. Přesto nebyl předzvěstí Majoranova návratu do života.

Carrelli ani členové fyzikovy rodiny už ho nikdy nespatriili, ani od něho nedostali žádnou zprávu.

Neuvěřitelný perfekcionista

Majoranovi současníci se shodují v tom, že byl mimořádně inteligentní. Jeho učitel, nositel Nobelovy ceny Enrico Fermi, ho dokonce stavěl na roveň Galilea Galileiho a Isaaca Newtona. Ettore se narodil 5. srpna 1906 v Catanii na Sicílii a už jako čtyřletý capart řešil z paměti s neuvěřitelnou rychlostí složité matematické úlohy. Ve studiu dělal nebývalé pokroky a lidé kolem nad jeho nadáním nepřestávali žasnout a kroutit hlavou.

Zpočátku za ním chodil domů soukromý učitel, později ho poslali na jezuitskou školu do Říma. Nebylo mu ještě sedmnáct, když v lyceu Torquata Tassa završil středoškolské vzdělání. Na podzim roku 1923 se zapsal na strojní fakultu Římské univerzity, kde studoval také jeho starší bratr Luciano a Emilio Segré. Právě Segré přesvědčil Majoranu, aby se věnoval fyzice. V roce 1928 Majorana přestoupil do Institutu teoretické fyziky, v jehož čele stál tehdy Enrico Fermi. O rok později získal doktorát s vyznamenáním a dalších pět let pracoval společně s Fermim na řešení problémů v rychle se rozvíjející nukleární fyzice.

Přestože Majorana publikoval během svého vědeckého působení v letech 1928 až 1937 pouhých devět pojednání, jeho dílo stále vyvolává ve vědeckých kruzích obdiv a uznání. V jeho statích je patrná důkladná znalost experimentálních dat, schopnost pronikat do problémů, svěží mysl a nekompromisní perfekcionismus. Kritikou prací ostatních si vysloužil přezdívku "Velký inkvizitor". Stejně přísný byl však i na sebe, což vysvětluje pomalé tempo a poměrně skrovné výsledky jeho vědecké práce po doktorátu.

Na Fermiho naléhání odjel Majorana počátkem roku 1933 na stipendium Národní rady pro výzkum do Lipska, kde se setkal s Wernerem Heisenbergem, dalším nositelem Nobelovy ceny. Později se Majorana ve svých dopisech Heisenbergovi přiznal, že v něm našel nejen vědeckého kolegu, ale i blízkého přítele. Heisenberg na mladého Itala marně naléhal, aby se nebál víc publikovat.

Počátek krize

Do Říma se vrátil Majorana na podzim roku 1933 ve špatném zdravotním stavu: v Německu dostal akutní žaludeční katar a zjevně trpěl nervovým vyčerpáním. V době, kdy musel dodržovat přísnou dietu, se náhle změnil v samotáře a k rodině se začal chovat hrubě. Matce, k níž měl do té doby vřelý vztah, napsal z Německa, že s ní nepojede na dovolenou k moři jako v předešlých letech.

V institutu se objevoval čím dál méně a zanedlouho prakticky nevycházel z domova - ze slibného fyzika se stal poustevník. Téměř na čtyři roky se uzavřel před všemi přáteli a přestal publikovat. Normální život začal Majorana opět vést až v roce 1937, kdy po dlouhé odmlce publikoval svou poslední vědeckou práci a podal si žádost o profesuru. V listopadu byl jmenován profesorem teoretické fyziky na univerzitě v Neapoli.

Majoranovy přednášky v Neapoli navštěvovalo málo studentů, což se nepříznivě odrazilo na jeho sebevědomí. Jenom málokdo totiž dokázal jeho výklad sledovat. 22. ledna 1938 požádal svého bratra, aby mu převedl všechny peníze z banky v Římě do Neapole. V březnu si vyzvedl svůj úhrnný profesorský plat, jehož se dosud od svého jmenování ani nedotkl. Se všemi penězi a s pasem pak Majorana nastoupil 25. března na loď - a navždy zmizel.

Hledají se stopy

Vyšetřování, které bylo zahájeno okamžitě po Majoranově zmizení, odhalilo několik slibných stop. Všechny však končily ve slepé uličce.

26. března, kdy Majorana poslal Carrellimu telegram a druhý dopis, nastoupil patrně na poštovní loď, vracející se z Palerma do Neapole. Podle vedení lodní společnosti

byl lístek vydaný na jeho jméno v přístavu odevzdán. Když však měli předložit důkaz, tvrdili, že se použitý lístek ztratil. Jistý svědek zpočátku tvrdil, že sdílel s Majoranou kajutu, ale později prohlásil, že si není zcela jist, zda šlo skutečně o pohřešovaného fyzika. Zdravotní sestra, která Majoranu znala, naopak trvala na tom, že ho viděla v Neapoli po návratu lodi 26. března.

Do kláštera?

Majoranova rodina uveřejnila oznámení o pohřešovaném i s Ettoreho fotografií. V červenci se dočkali odpovědi: opat kláštera Gesu Nuovo v Neapoli jim sdělil, že za ním koncem března nebo začátkem dubna přišel mladý muž, který se velmi podobal muži na fotografii, a požádal ho, jestli by mohl být přijat do kláštera jako laik. Když opat s jeho přijetím váhal, mladý muž odešel a už se neukázal. Opat si bohužel nepamatoval přesné datum, takže se nedalo říci, jestli Majorana navštívil klášter před cestou do Palerma nebo po návratu.

Mladý muž podobný Majoranovi se 12. dubna údajně rovněž ucházel o přijetí do kláštera San Pasquale de Portici. Ani tam ho nepřijali.

Čtyřicet let po této události přišel spisovatel Leonardo Sciascia s vysvětlením, které vycházelo z následujících slibných, i když neprůkazných zpráv. Majorana byl podle jeho soudu unaven životem a závazky, které na něho kladla vědecká práce, pravděpodobně se cítil rozčarován očividně neúspěšnou dráhou učitele, a proto hledal útěchu v náboženském životě. Uchýlil se na nějaké neznámé místo, kde mohl žít nikým nepoznán a trávit zbývající léta svého života v modlitbě a meditaci.

Útěk do Argentiny?

Poslední a patrně nejzajímavější stopa po Ettore Majoranovi vede do Argentiny. Chilský fyzik Carlos Rivera žil v roce 1950 v argentinském hlavním městě Buenos Aires, kde dočasně bydlel u jedné postarší dámy. Ta jednoho dne náhodou zahlédla mezi Riverovými publikacemi jméno Majorana a svěřila se svému nájemníkovi, že její syn zná muže toho jména. Už se prý nevěnuje fyzice, ale vrátil se ke strojařině. Rivera musel odjet z Buenos Aires ještě předtím, než mohl cokoli podniknout. Tento chilský fyzik narazil na Majoranovu stopu v Buenos Aires za zvláštních okolností ještě jednou. Když v roce 1960 večeřel v jedné hotelové restauraci, začal si mimoděk zapisovat na papírový ubrousek matematické vzorce. Přistoupil k němu číšník a řekl: "Znám člověka, který stejně jako vy popisuje ubrousky vzorci. Čas od času sem chodí. Jmenuje se Ettore Majorana. Než utekl před válkou z Itálie, byl to významný fyzik." Ani tentokrát stopa nikam nevedla. Číšník neznal Majoranovu adresu a Rivera musel opět opustit město, aniž by tajemství odhalil.

Tři staré dámy strážejí své tajemství

Koncem sedmdesátých let se konečně začalo mezi italskými vědci proslýchat o slibných zjištěních, která Rivera v Argentině učinil. Profesor fyziky Erasmo Recami a Majoranova sestra Maria se rozhodli je ověřit. Při svém pátrání narazili na další stopu, směřující do Argentiny.

Vdova po guatemalském spisovateli Miguelovi Angelovi Asturiasovi se během návštěvy v Itálii doslechla o obnoveném úsilí objasnit desítky let starou záležitost zmizení Ettoreho Majorany. Přišla s informací, že se s italským fyzikem setkala v šedesátých letech v domě sester Eleonory a Lilo Manzoniových. Paní Asturiasová tvrdila, že Majorana byl blízký přítel Eleonory, povoláním matematicky.

Řešení hádanky, které bylo tentokrát na dosah ruky, se však rozplynulo jako pára nad hrncem, když paní Asturiasová odmítla poskytnout další podrobnosti. Osobně se s Majoranou nikdy nesešla, slyšela však o jeho stycích s Eleonorou Manzoniovou. Tvrdila, že její sestra a Lilo Manzoniová by mohly poskytnout důkazy; Eleonora však mezitím zemřela. Obě stařeny nedokázaly nebo nebyly ochotny odpovědět na žádné otázky. Dohodly se s paní Asturiasovou, že tajemství o Ettore Majoranovi nikomu neprozradí?

Vzhledem k tomu, že do Argentiny směřovaly dvě zcela rozdílné stopy, je velice pravděpodobné, že Majorana uprchl v roce 1938 právě tam - úvahy o odchodu do kláštera nebo o sebevraždě tak pozbývají na přesvědčivosti. Důvod, proč se rozhodl tak náhle odejít, však zůstane patrně navždy zahalen tajemstvím.

"Ettore Majorana mohl vzhledem ke své inteligenci zmizet beze stopy, kdykoli se mu zachtělo," prohlásil Enrico Fermi suše o neúspěšném vyšetřování. Je možné, že se nemýlil.

Řešení pouze literární

Když italský spisovatel Leonardo Sciascia vydal v roce 1975 knihu nazvanou Případ Majorana - označovanou za "filozofickou detektivku" -, veřejnost už dávno na záhadné zmizení mladého fyzika z března roku 1938 zapomněla. Sciascia se v předchozích románech a povídkách zabýval téměř výlučně sociálními a ekonomickými, politickými a morálními aspekty života na své rodné Sicílii.

Tajemství obklopující Majoranu zaujalo Sciasciu až v roce 1972. Národní rada pro výzkum - která v roce 1933 financovala mladému fyzikovi cestu do Německa - pověřila toho roku Erasma Recamiho, profesora teoretické fyziky na univerzitě v Catanii, aby uspořádal Majoranovu vědeckou pozůstalost. Recami při této práci zjistil, že některé stopy unikly pozornosti předchozích badatelů, a předal je Sciasciovi. Při sledování těchto stop začal Sciascia uvažovat o motivech, které mohly přimět Majoranu k útěku z Itálie, a posléze přišel se zajímavou teorií. Díky své nadprůměrné inteligenci rozpoznal Majorana dříve než většina jeho kolegů ničivou sílu atomové energie a nechtěl se ani v nejmenším podílet na vývoji atomové zbraně pro Mussoliniho fašistický režim.

Sciasciova práce vyvolala v Itálii značné rozepře. V čele jeho oponentů stál Eduardo Amaldi, který ukončil svá doktorská studia u Fermiho rok po Majoranovi. Podle jeho soudu nedokázal ve třicátých letech žádný vědec předpovědět konečné výsledky nukleárního výzkumu, prováděného před válkou. Erasmo Recami, který zná Majoranovu práci více než kdokoli jiný, se odmítá své teorie vzdát. Domnívá se však, že jde pouze o jednu z více možností.

49

2

Smrt za podivných okolností

Šílený monarcha

Když krásný a urostlý princ Ludvík vystoupil ve věku osmnácti let na bavorský trůn, zavládlo mezi jeho poddanými obrovské nadšení. Po dvaceti letech panování se z něj stal obtloustlý samotář, posedlý svými pohádkovými zámky. Několik dní poté, co ho lékaři prohlásili za nesvéprávného a šíleného, Ludvík utonul, ve vlnách Starnberského jezera.

Bylo už osm hodin, ale psychiatr doktor Bernhard von Gudden a jeho královský pacient se dosud nevrátili z večerní procházky. Guddenův asistent doktor Müller cítil, že cosi není v pořádku. Odpoledne Gudden odmítl doprovod dvou strážných,

kteří asistovali při králově ranní procházce. Král se ráno choval rozumně, téměř normálně. Zaspával sice lékaře nekonečným proudem otázek, ale jinak nepůsobil potíže. "Je to takové dítě," poznamenal o králi Gudden.

Z nízkých mraků se rozpršelo, a tak onoho letního večera přišel soumrak dříve než jindy. Doktor Müller vyslal policistu, aby na březích Starnberského jezera hledal pohřešovaný pár. Věděl, že právě tam měli král s Guddenem namířeno. Zanedlouho vyslal další dva policisty, ale ani jim se pohřešované nepodařilo najít. S příchodem tmy Müllerovy obavy vzrostly, a tak přikázal veškerému personálu zámku Berg, aby ve světle loučí prohledal okolí. Mnichovskému královskému dvoru poslal telegram, v němž oznámil zmizení monarchy i jeho lékaře.

Asi v deset hodin večer se ozvaly od břehu výkřiky, oznamující nález prvních stop: poblíž lavičky ležely dva deštníky a o něco dál králův klobouk. Kousek od břehu pluly na hladině temné předměty. Ukázalo se, že to je královo sako a svrchník. Pátrající vsedli do pramic a začali prohledávat jezero. Po chvíli veslování našli mrtvá těla doktora Guddena a krále Ludvíka II. Pohupovala se na mělčině, pouhých dvacet metrů od břehu. Byla neděle, 13. června roku 1886, a královy hodinky se zastavily přesně v 6 hodin 54 minut.

Korunovace krásného prince

Dne 25. srpna 1845 se v Mnichově rozezvučely zvony a zaduněly výstřely z děl. Oznamovaly, že se korunnému princovi Maximilianu Bavorskému a jeho ženě Marii narodil syn. Chlapeček dostal nejprve jméno Otto a poté Ludvík - po svém dědečkovi, králi Ludvíku I. Ten musel po třech letech abdikovat pro skandál vyvolaný jeho poměrem s tanečnicí Lolou Montezovou. Trůnu se ujal Maximilian a Ludvík se stal následníkem. Měsíc poté se mu narodil mladší bratr Otto.

Jak se tehdy slušelo, museli oba princové dodržovat přísnou kázeň. Dostalo se jim důkladného soukromého vzdělání. Ludvíka však učení nudilo. Zaujalo ho jen vyprávění jeho francouzské guvernanky o králi Ludvíku XIV. a jeho skvělém paláci Versailles. Nejšťastnější byl v Hohenschwangau, zámku na březích jezera v Bavorských Alpách asi devadesát kilometrů jihozápadně od Mnichova. Četl staré germánské ságy, toulal se v hlubokých lesích, žil jako ve snách. Rozhodl se, že svůj život zasvětit budování paláců, které by mohly soutěžit s Versailles. Dochovala se kresba čtrnáctiletého Ludvíka, na níž vidíme cimbuřím bohatě zdobený zámek, stojící nad jezerem. Po hladině pluje labuť téměř stejně velká jako samotný zámek. Krátce po předčasné smrti svého otce Maximiliana nastoupil ani ne devatenáctiletý Ludvík na bavorský trůn. Korunovace se konala 10. března roku 1864. "Max zemřel příliš brzy," zapsala si do deníku královna Marie. Věděla, že její syn k vládě dosud nedozrál. Kdo však přihlížel, jak Ludvík kráčí za rakví svého otce, viděl prince krásného jako z pohádky: vysokého a štíhlého mladého muže s hustými kudrnatými vlasy a pronikavými modrými očima, který se pohyboval s téměř ženskou elegancí. Vůbec jim nevadilo, že vzbuzoval dojem hrdého, ba arogantního člověka. Poddaní se do nového monarchy zamilovali na první pohled. Kdekoli se objevil, ženy vzdychaly a házely do jeho otevřeného kočáru květiny. Do královské rezidence přicházely sonety napsané na Ludvíkovu počest.

Kdo se stane Ludvíkovou životní družkou? Od krále se samozřejmě očekávalo, že se ožení a dá zemi následníka. Když se Ludvík začátkem roku 1867 rozhodl pro svoji hezkou sestřenicí Sofii, celé Bavorsko se zaradovalo. Na oficiální fotografii působí Ludvík se Sofií jako roztomilý párek. Avšak svatba byla odložena, nejprve ze srpna na říjen, a nakonec král pár dní před svatebním obřadem zasnoubení náhle zrušil. Jednomu dvořanovi se Ludvík svěřil, že by se raději utopil v jednom z alpských jezer.

Noční vyjížďky

Ludvík se nikdy netajil odporem k životu na mnichovském dvoře. Jak léta ubíhala,

trávil stále více času na jedné ze svých horských chat. Obědval pouze ve společnosti sošek francouzského krále Ludvíka XVI. a jeho ženy Marie Antoinetty, popravených za Francouzské revoluce. Říkával, že na rozdíl od živých hostí sochy nikdy nepřijdou bez pozvání, a navíc je lze kdykoli odnést z jídelny pryč. Po obědě se Ludvík odebral na lůžko a spal až do půlnoci. Pak vyrážel na dlouhé osamělé jízdy zasněženou alpskou krajinou ve zlatem zdobených saních, které táhlo čtyřspřeží bílých koní. Dvorní divadlo pořádalo nákladná představení, jejichž jediným divákem býval sám král.

Po krátkém románu se Sofii vyhledával Ludvík společnost hezkých mladých důstojníků a herců. Královy deníky - psané směsicí němčiny, francouzštiny a latiny a vydané až po jeho smrti - odhalují muka jeho neúspěšných pokusů o potlačení homosexuality. Většinou byly jeho vztahy k mužským partnerům jen krátkodobé, avšak pouto k hlavnímu podkonímu Richardu Hornigovi vydrželo téměř dvacet let. Ludvík prý jednou prohlásil, že Hornigovo manželství pocituje jako větší pohromu než válku, kterou v červenci roku 1870 vyhlásila Francie Prusku. Francie v ní byla rychle poražena aliancí německých států, do níž vstoupilo i Bavorsko. Přes Ludvíkův odpor prosadil pruský kancléř Bismarck vytvoření německé říše v čele s císařem Vilémem I. z pruského rodu Hohenzollernů. I když si Ludvíkovo bavorské království smělo ponechat armádu a diplomatické zastoupení, stalo se součástí jednotné říše, vyhlášené začátkem roku 1871 v Zrcadlové síni ve Versailles.

Stavební mánie

I když Bavorsko přišlo o značnou část své suverenity, králi Ludvíkovi to příliš nevadilo, neboť mu ubyly mnohé vladařské povinnosti. Již v létě roku 1867 se nazapřenou vydal do Francie. Když konečně spatřil zámek Versailles, postavený francouzským králem Ludvíkem XIV., rozhodl se vybudovat ve své vlasti stavby, jejichž nádhera by se tomuto skvostu vyrovnala. V roce 1869 začal budovat romantický zámek Neuschwanstein, v roce 1870 Linderhof a v roce 1878 Herrenchiemsee. Za svého poměrně krátkého života stačil Ludvík dokončit pouze Linderhof. Tyto pohádkové zámky mnozí považují za vulgární, nepřirozené a exotické, za divokou směsicí architektonických slohů. Králi však nabízela místa, kde mohl zapomenout na své povinnosti.

Snad nejcharakterističtější ukázkou Ludvíkovy záliby v přehnané okázalosti se stal zámek Neuschwanstein, ne náhodou postavený na vysoké skále, která vévodí paláci Ludvíkova otce Hohenschwangau. Ludvík zbožňoval skladby Richarda Wagnera. Jednou mu napsal, že Neuschwanstein zamýšlí jako kopii středověkých hradů, jako ideální místo pro inscenace jeho oper. Na zámku dal postavit patrový divadelní sál, jehož sloh připomíná byzantskou baziliku. Na místě, kde bychom očekávali oltář, však stojí královský trůn. Ono prazvláštní divadlo se pyšní i galerií pro mistry pěvce. S Ludvíkovou pracovnou ve třetím poschodí zámku sousedí umělá jeskyně s vodopádem. Nechybí ani umělý měsíc. Král se jednou Wagnerovi svěřil, že hodlá Neuschwanstein učinit místem, kde se "rozhněvaní bohové budou mstít a kde s námi budou přebývat na srázném vrcholu, ovívání nebeským vánkem".

Linderhof, druhý Ludvíkův pohádkový zámek, byl původně zamýšlen jako přístavba ložnice k prosté lovecké chatě v údolí ležícím asi pětadvacet kilometrů východně od Neuschwansteinu. Král však netrpěl přehnanou skromností; záhy jej ovládla nezkrotná touha vybudovat v Bavorsku repliku Velkého Trianonu, elegantního královského pavilonu ve versailleských zahradách. "Je naprosto nezbytné budovat takováto rajská místa," napsal král jednomu příteli, "takovéto poetické svatyně, v nichž člověk může zapomenout na strašnou dobu, v níž žijeme." Zvnějšku se Linderhof jeví jako nevelká budova z bílého kamene, zdobená sochami zasazenými do výklenků ve fasádě a podél okraje střechy. Tento exteriér však bledne ve srovnání s tím, co najdeme uvnitř. Jeden kritik prohlásil, že ve srovnání s interiérem

Ize zevnějšek Linderhofu "považovat za vzor střízlivosti". Stěny linderhofských komnat zdobí zlato, zrcadla, porcelán a polodrahokamy. V zahradách dal Ludvík postavit umělou jeskyni, do níž se vstupuje dveřmi ukrytými ve skalách. Nezapomněl ani na miniaturní jezírko, po němž ho služebníci vozili na pramici. Největším Ludvíkovým stavebním projektem - podle skeptiků ovšem jeho největší pošetilostí - se stal zámek Herrenchiemsee, postavený na ostrově uprostřed největšího bavorského jezera Chiemsee, asi sedmdesát kilometrů východně od Mnichova. Zde se Ludvík mohl konečně pustit do uskutečnění svého snu - repliky nádherného paláce Versailles včetně slavné Zrcadlové síně. Ludvík zemřel ještě před dokončením zámku, ale stavba do té doby stačila pohltit šestnáct milionů marek, více než Neuschwanstein a Linderhof dohromady. Král na Herrenchiemsee přenocoval přesně desetkrát, a to na podzim roku 1885.

Zoufalý nedostatek peněz

Na veřejnosti se král naposledy objevil v Mnichově v srpnu roku 1875. Když se měl v roce 1880 v hlavním městě účastnit oslav sedmistého výročí vlády svého rodu, zvolal: "Ne! Ne! Nemohu vystoupit ze své ulity - již nikdy!" V očích svých kdysi milujících poddaných se stal záhadnou postavou. Jeho ministři s ním měli stále větší starosti. Svě paláce stavěl nejen bez vkusu, ale také bez finančních omezení. I když pobíral roční apanáž ve výši čtyř a půl milionu marek, na jaře roku 1884 již dlužil královské pokladně sedm a půl milionu. O rok později tento dluh stoupl na čtrnáct milionů. Když ministr financí vyzval krále k větší šetrnosti, Ludvík jeho návrh briskně odmítl, a dokonce požádal o další dvacetimilionovou půjčku, kterou potřeboval k dokončení Neuschwansteinu a Herrenchiemsee. Chystal se ještě postavit jeden nebo dva další zámky.

Když ho vlastní vláda odmítla, obrátil se Ludvík na jiné evropské monarchie. Požádal o půjčku i bankovní dům Rothschildů a rovněž dynastii Orleánskou, která již Francii nevládla, avšak peněz měla stále dost. Do zástavy nabídl majetek své rodiny v Bavorsku. Jednou chtěl dokonce najmout lupiče, kteří by se vloupali do frankfurtských, berlínských a pařížských bank. Jindy vyhrožoval, že dá vykopat z hrobu tělo svého otce, aby jej mohl zfackovat, zřejmě za to, že mu nezanechal dostatečné bohatství.

Monarcha propadá šílenství

Kromě stavební mánie se u Ludvíka začaly projevovat další, ještě znepokojivější příznaky duševní poruchy. Po chvilkách pohody a klidu přicházely neovladatelné výbuchy zuřivosti. Prikazoval, aby provinivší se dvořané byli bičováni, mučeni, vězněni, vyhnáni do Ameriky nebo dokonce s'ati, avšak neprojevoval žádné překvapení, když jeho rozsudky zůstaly nevykonány. Občas ve špatné náladě udeřil služebníka a pak se jej pokoušel nákladnými dary či penězi usmířit. Ztloustl a přestal pečovat o svůj zevnějšek. Dával si ale kroutit vlasy. Nikdo se mu nesměl přiblížit víc než na půl metru, nikdo nesměl spatřit královo jídlo. Do ložnice mu proto postavili malý servírovací výtah, aby krále neobtěžovala lidská přítomnost. Nakonec již Ludvík vydával rozkazy jen přes zavřené dveře a se svými ministry - které označoval za spodinu, tuláky a obtížnou havěť - komunikoval jen písemně. Úřední listiny zapomínal podepsat a ztrácel je. V jedné světlé chvíli připustil: "Ani za nic bych se nechtěl stát ministrem své vlády."

Výlety v doprovodu sluhů při měsíčku často končily piknikem - někdy i na sněhu - a dětskými hrami, které končily až za svítání. Pokud některou z jeho nočních vyjížděk stihla nepřízeň počasí, vnutil se Ludvík i se svým doprovodem k nějakému nic netušícímu sedlákovi. Když odjížděl z Linderhofu nebo se vracel, vždycky vášnivě objal jeden sloup. Na výletech se klaněl určitému stromu a zdvořile zdravil jakési křovisko. Slyšel hlasy, které neslyšel nikdo jiný, a rozjařeně mluvil sám k sobě.

Spiknutí proti Ludvíkovi

Začátkem roku 1886 se Ludvíkův zdravotní stav natolik zhoršil, že bylo nutno zbavit jej trůnu. Kým ho však nahradit? Jeho mladším bratrem, princem Ottou? V době prusko-francouzské války se však i u něj začaly projevovat známky šílenství. "Chová se jako blázen," napsal Ludvík o svém mladším bratrovi, "příšerně se pitvoří, štěká jako pes a někdy říká ta nejneslušnější slova. Pak je zase na nějakou dobu zcela normální." V roce 1875 lékaři Ottu prohlásili za nevléčitelně nemocného a uvalili na něj stálý dohled.

Ministři se tím nedali odradit. Rozhodli se, že učiní Ottu králem, ovšem jen formálně. Ve skutečnosti měl panovat regent. K tomu si vyhlédli Ludvíkova strýce, pětadesátiletého prince Luitpolda. Nejprve však museli Ludvíka sesadit. Obrátili se tedy na doktora Guddena, význačného psychiatra. Přemluvili jej, aby se podjal "nepříjemného úkolu" a prohlásil bavorského krále za duševně chorého.

Doktor Gudden vyslechl bývalé i současné zaměstnance královského dvora a 8. června 1886 vydal devatenáctistránkovou zprávu. "Jeho Veličenstvo se nalézá ve velmi pokročilém stavu mentální nevyrovnanosti," zněl závěr doktora Guddena. Jeho chorobu "je nutno prohlásit za nevléčitelnou. Nelze pochybovat o tom, že úpadek jeho duševních schopností bude pokračovat." Protože se jedná o nevléčitelnou chorobu, "je nezbytné Jeho Veličenstvo považovat za neschopné vládnout".

Doktor Gudden krále nikdy osobně nevyšetřil. Zřejmě se spokojil sbíráním informací z druhé ruky. Svědectví v Ludvíkův prospěch nebyla vzata v úvahu. Někteří sluhové vypověděli, že s nimi panovník jednal laskavě. Sedláci krále stále milovali, i když jej považovali za podivína. Jeden dvořan smutně konstatoval, že se v Ludvíkově nitru skrývají dvě duše, "duše tyрана a duše dítěte". Když Bismarckovi ukázali opis Guddenovy nepříznivé zprávy, odbyl ji jako "paběrky z králova odpadkového koše a kredencí".

Zatýkácká fraška

Před půlnocí 9. června 1886 dorazila komise v čele s ministrem zahraničí baronem von Crailsheimem na zámek Hohenschwangau. Vezla Ludvíkovi sdělení, že je sesazen. Když se členové komise dověděli, že král odjel na nedaleký Neuschwanstein, rozhodli se odložit nepříjemný úkol na druhý den. Zasedli k večeři o sedmi chodech, spláchli ji čtyřiceti litry piva a deseti láhvemi šampaňského a uložili se k spánku.

Ve tři hodiny ráno vzbudil baron Crailsheim ostatní členy komise. Kočí jménem Osterholzer prý potají unikl ze zámku a jede na Neuschwanstein, aby Ludvíka varoval před zatčením. Komise se tedy v lijáku a úplné tmě vydala po klikaté cestě ke královu útočišti. Když dorazili na Neuschwanstein, zabránili jim ve vstupu policisté, kteří střežili zámeckou bránu. Záhy se objevila skupina rolníků věrných Ludvíkovi, kteří začali členům komise vyhrožovat. Nezbývalo, než se vrátit na Hohenschwangau.

Ani tam však nenašli bezpečí: okamžitě po svém příchodu byli zatčeni a donuceni se vrátit pěšky na Neuschwanstein, kde je - každého zvlášť - zamkli do pokojů. Navíc se dověděli, že rozzuřený král nařídil jejich popravu.

V poledne již králův hněv pominul. Ludvík rezignovaně propustil členy komise a ti okamžitě uprchli do Mnichova. Král se obrátil na jednoho věrného dvořana s dotazem, co má podniknout. Ten mu poradil, ať jede do hlavního města a pokusí se získat lidovou podporu, nebo ať uprchne přes hranice do blízkého Rakouska. Král však místo toho požádal o jed. Ten nedostal, a tak si řekl o klíče od věže. Přitom poznamenal, že by se raději utopil, neboť by tak jeho tělo bylo méně znetvořeno než po skoku z věže. Zděšený sluha tvrdil, že se klíče ztratily. Ludvík si tedy objednal brandy a šampaňské a opil se.

12. června po půlnoci přijela do Ludvíkova horského sídla druhá komise, tentokrát vedená doktorem Guddenem. S pomocí jednoho sloužícího byl král vylákán na věžní schodiště, kde ho zadrželi zřízenci mnichovského ústavu pro choromyslné. "Vaše Veličenstvo," řekl lékař, "stojím před nejsmutnějším úkolem svého života." Oznámil králi, že vzhledem k jeho duševnímu stavu jej nahradil princ Luitpold a že bude odvezen pod ostrahou na zámek Berg. "Jak mne můžete prohlásit za šíleného, když jste mne vůbec nevyšetřil?" zeptal se ho král. Doktor Gudden odvětil, že vyšetření je zcela zbytečné, neboť pro jeho chorobu existuje velké množství důkazů.

Konec panování

Kolem čtvrté hodiny ranní se smrtelně bledý král rozloučil s věrným služebnictvem na Neuschwansteinu a vstoupil do kočáru, z jehož dveří předtím odstranili vnitřní kliky. Před kabinou i za ní seděli zřízenci ústavu pro choromyslné. Královský kočár doprovázely další dva kočáry s ostrahou. Po osmihodinové cestě král dorazil na zámek Berg, upravený mezitím na královské vězení. Do oken Ludvíkova apartmá řemeslníci vsadili železné mříže a do dveří vyvrtali špehýrky. Ludvík bral celou situaci dost klidně. Po obědě ulehl na lůžko a požádal, aby ho jako obvykle vzbudili o půlnoci. To se nestalo. Když se král před úsvitem probudil, byl zjevně podrážděn. Přestože se nesměl účastnit nedělní mše, doktor Gudden se uvolil, že jej dopoledne doprovodí na procházku kolem jezera. V diskrétní vzdálenosti je sledovali dva strážníci. Ludvík se choval tak vzorně, že doktor Gudden strážné před druhou, večerní procházkou propustil. Jak se ukázalo, dopustil se tím osudného omylu.

Protože Ludvík a doktor Gudden zemřeli beze svědků, nikdy se přesně nedovíme, co se odehrálo. Přinejmenším jeden králův životopisec dospěl k závěru, že Ludvík psychiatra zabil a pak spáchal sebevraždu. Podle něj král vůbec nebyl šílený. Pochopil, že jej v budoucnosti nečeká nic jiného než hanba a vězení. Jeden z Ludvíkových současníků by s tímto názorem jistě souhlasil. Když se rakouská císařovna Alžběta - jeho sestřenice - dověděla o tragické události na zámku Berg, smutně poznamenala: "Král nebyl šílený, byl to jen výstředník, který žil jako ve snách. Kdyby s ním zacházeli jemněji, snad by jej ušetřili tak strašného konce."

Podivná dvojice: král a skladatel

Zprvu se Richardu Wagnerovi zdálo, že si na něj neznámý návštěvník vymyslel nějaký trik. Milovník hudby, který chce slavného skladatele spatřit na vlastní oči? Jeden z mnoha věřitelů, který mu chce předat nějakou upomínku? Co od něj může tajemník bavorského krále chtít a jak jej mohl vypátrat v domě jednoho přítele až ve vzdáleném Stuttgartu? Wagner se s oním mužem odmítl setkat. Posel se však nedal odbýt a na druhý pokus se mu podařilo předat skladateli královu fotografii, rubínový prsten a pozvání, aby Wagner neprodleně přijel do Mnichova.

Král poprvé spatřil své hudební božstvo 4. května 1864, necelé dva měsíce po korunovaci. Jednapadesátiletý Wagner již měl na svém kontě tak významné opery jako Bludný Holanďan a Tannhäuser, avšak žil v zoufalé bídě, jeho manželství se rozpadlo a pro svou údajnou podporu republikánů upadl v politickou nemilost. Ani ne devatenáctiletý panovník vášnivě miloval Wagnerovu hudbu ode dne, kdy se rozplakal dojetím na představení Lohengrina. Když si Ludvík přečetl libreto Wagnerova nedokončeného a dosud neprovedeného cyklu čtyř oper Prsten Nibelungů, umínil si, že se stane královským mecenášem, který bude mít dostatek peněz a pravomocí, aby umožnil inscenaci tohoto gigantického díla.

Wagnera setkání s králem uvedlo do extáze. Jednomu příteli napsal, že jej Ludvík miluje "s ohněm a něžností první lásky. Ví o mně vše, úplně mě chápe - jako by to byla moje vlastní duše." Ludvík Wagnerovi slíbil, že mu vynahradí vše, co v minulosti vytrpěl, že jej zbaví všech drobných starostí. Napsal mu: "Chci, abys v čistém vzduchu svého úchvatného umění mohl volně rozklenout mocná křídla

svého génia."

Ludvík dal Wagnerovi k dispozici venkovskou vilu. Aby mohl být skladateli nablízku, sám se přestěhoval na zámek Berg. Když nebyli spolu a neplánovali, jaké opery v následujících letech složit či inscenovat, psali si dopisy, které nelze neoznačit jinak než jako milostné - i když nikdy nevznikl ani stín podezření, že by i Wagner v sobě potlačoval homosexuality. "Pouto, které nás spojuje, je neporušitelné a láska, kterou k Tobě plane moje duše, je věrná, věčná, svatá a hluboce okouzující," psal monarcha. "Bez Tebe už bych nic neznamenal," odpověděl skladatel a dodal: "Ó, můj králi, jsi božský!" Wagner přitom musel tušit, že jeho královský mecenáš nemá hudební sluch, že ho pouze přitahuje fantastický svět Wagnerových příběhů.

Dne 4. prosince 1864 dirigoval Wagner v Mnichově Bludného Holanděana. Z královské lóže sledoval skladatelův triumf i Ludvík. Stejný úspěch Wagnerovi v následujícím roce přinesla premiéra Tristana a Isoldy. Avšak i milenci se občas hašteří, a když se ke králi doneslo, že se o něm jeho idol vyjadřuje jako o "mém klukovi", na čas Wagnera zapudil. Vážnější byla nespokojenost dvora. Nejprve se ozvaly kritické hlasy, že král poskytuje Wagnerovi příliš velkorysou finanční podporu z veřejných prostředků, která prý skladateli umožňuje výstřední způsob života. V listopadu roku 1865 pak Wagner neopatrně kritizoval vládu, což byla neodpuštělná urážka pro nedůtklivé Bavy, kteří považovali Wagnera - původem ze Saska - za cizince. 1. prosince vydali členové královské rodiny společné ultimátum: Ludvík si musí vybrat mezi Wagnerem a "láskou a úctou věrného lidu". Král se rozhodl pro lid a o deset dní později již Wagner seděl ve vlaku do Švýcarska. Zavržený komponista oznámil, že odjíždí ze zdravotních důvodů. Idylický vztah mezi králem a skladatelem vydržel pouhých osmáct měsíců.

Wagner se ve Švýcarsku vrhl do tvůrčí práce. Bavorský král jej i nadále povzbuzoval a finančně podporoval. Ludvík také přispíval na vybudování velkolepého divadla pro wagnerovské inscenace v Bayreuthu a účastnil se i prvního úplného provedení čtyř dílů Prstenu v srpnu roku 1876, které bylo rozloženo do čtyř večerů. Bylo to jejich první setkání po osmi letech. Na konci čtvrtého dílu se rezervovaný monarcha dal přesvědčit, aby v královské lóži povstal a ukázal se publiku. I jemu tak platily ovace, kterými diváci Wagnerovo dílo ocenili.

Slavný skladatel zemřel 13. února 1883 v Benátkách. Když přišla zpráva o jeho smrti, Ludvík prohlásil: "Wagnerovo tělo patří mně," a dal skladatele pohřbit v Bayreuthu. "Byl jsem to já, kdo v něm jako první rozpoznal umělce, kterého dnes celý svět oplakává," holedbal se, "a byl jsem to já, kdo ho světu zachránil."

Smrt v Ndole

Mezi silami OSN a žoldnéři působícími v odtržené konžské provincii Katanze propukly boje, které si vyžádaly osobní zásah generálního tajemníka Daga Hammarskjölda. Jeho let měl nastolit mír, ale skončil osudnou havárií.

V roce 1960 čekala Spojené národy dosud nejtěžší zkouška jejich patnáctileté existence: musely zabránit občanské válce v čerstvě narozené republice Kongo (dnešním Zairu), která 30. června získala nezávislost.

Belgie bývalou kolonii na samostatnost nijak nepřipravila. Po protestních akcích v předešlém roce se spěšně rozhodla předat moc v zemi Afričanům. V květnu roku 1960 se konaly volby a po nich byla sestavena koaliční vláda. Prezidentem se stal Joseph Kasavubu a předsedou vlády jeho soupeř, socialistický politik Patrice Lumumba. V zemi téměř devatenáctkrát větší než bývalé Československo tehdy žilo na třicet milionů obyvatel, avšak neměla k dispozici jediného afrického lékaře, inženýra či vyškoleného správního úředníka. Důstojnický sbor konžské armády tvořili výhradně Belgičané. V militantním projevu proneseném v den, kdy Kongo získalo nezávislost, připomněl Lumumba Belgii, že obyvatelé Konga byli

vystavování "výsměchu, urážkám a bití v kteroukoli denní i noční dobu, a to jen proto, že jsou černí". Občanům nové republiky však scházela národní soudržnost, neboť každý se cítil v první řadě příslušníkem svého kmene.

V napjaté situaci nebylo žádným překvapením, že zanedlouho vypukla vlna násilí. 5. července se v hlavním městě Léopoldvillu vzbouřili konžští vojáci proti svým belgickým důstojníkům. Když se povstání rozšířilo na další provincie, belgičtí vojáci zasáhli na ochranu zbývajících bělošského obyvatelstva. Situace se dále přiosťřila 11. července, kdy pod vedením Moiseho Tshombeho vyhlásila nezávislost Katanga, konžská provincie s nejbohatšími nalezišti rud. Kasavubu s Lumumbou vyzvali Spojené národy, jejichž členským státem se Kongo právě stalo, aby pomohly obnovit pořádek.

V dubnu roku 1953 - v té době byl sedmačtyřicetiletý švédský diplomat Dag Hammarskjöld podruhé zvolen generálním tajemníkem OSN - měla tato mezinárodní organizace pouze čtyři africké členy. Do konce roku 1960 se Evropa vzdala většiny svých kolonií v Africe, a tak počet afrických členských států OSN stoupl na dvacet šest. Až na věčně neklidný Blízký východ neexistoval pro Hammarskjölda naléhavější problém než Afrika. Krize v Kongu si vyžádala důkladné přehodnocení role OSN ve světových záležitostech, vedla k přímému konfliktu generálního tajemníka se Sovětským svazem a nakonec ho stála život.

Večer 13. července svolal Hammarskjöld zasedání Rady bezpečnosti. Naléhal, aby Rada na žádost Konga neprodleně reagovala. Sovětský svaz požadoval odsouzení takzvané belgické agrese, zatímco Francie, Británie a Spojené státy protestovaly proti kritice svého spojence v NATO. 14. července ve tři hodiny dvacet pět minut ráno přijala Rada bezpečnosti kompromisní rezoluci, která dala generálnímu tajemníkovi právo požadovat stažení belgických jednotek a vyslat do Konga jednotky OSN. Ještě téže noci začal Hammarskjöld rezoluci uskutečňovat. Generální tajemník se již předtím rozhodl, že požádá o vojenskou podporu jiné africké státy. Po pěti dnech mohl ohlásit nasazení tři tisíc pěti set vojáků z Tuniska, Ghany, Maroka a Etiopie.

Ve dvojím ohni

Příchod jednotek OSN do Konga krizi nevyřešil. Nevyřešil ani problémy, kterým Hammarskjöld musel čelit v ústředí OSN v New Yorku. 5. září 1960 prezident Kasavubu zbavil funkce premiéra Lumumbu, který na oplátku oznámil sesazení prezidenta. Do jejich sporu zasáhl náčelník generálního štábu Joseph Mobutu. Prohlásil, že se sám ujímá moci, a okamžitě vyhostil diplomaty sovětského bloku. Podezíral je totiž, že hodlají zasahovat do konžských záležitostí. I když Kasavubu formálně zůstal hlavou státu, Lumumba byl zatčen, předán svým nepřátelům do Katangy a začátkem roku 1961 brutálně zavražděn. Neústupný separatista Tshombe si mezitím začal najímat evropské žoldnéře, kteří měli posílit katanžskou nezávislost.

Zasedání Valného shromáždění OSN, zahájeného dne 20. září 1960 v New Yorku, se účastnilo sedmapadesát ministrů zahraničí a třiatdvacet hlav států včetně prezidenta Dwighta D. Eisenhowera, britského předsedy vlády Harolda Macmillana, indického premiéra Džaváharlála Néhrúa, kubánského vůdce Fidela Castra a předsedy Rady ministrů Sovětského svazu Nikity Chruščova. Sovětský vůdce obvinil bývalé koloniální mocnosti, že "s pomocí generálního tajemníka provádějí svoji špinavou práci", a navrhl, aby Hammarskjöldův úřad byl zrušen a nahrazen trojkou, výkonným orgánem složeným ze zástupců komunistického Východu, kapitalistického Západu a neutrálních států. Ve své odpovědi Hammarskjöld rozhodně prohlásil, že na svém místě hodlá setrvat. Sklidil za to bouřlivé ovace Valného shromáždění, které na jeho počest povstalo. Koncem roku 1960 se však generální tajemník dostal do nelehké situace. Tehdy přiznal, že si připadá "trochu

jako člověk, který je zastížen lavinou: musí shodit lyže, neklást odpor, nýbrž jen plavat a doufat, že přijde záchrana".

Dne 17. února 1961 Rada bezpečnosti rozšířila Hammarskjöldovy pravomoci, aby mohl účinněji zasáhnout proti občanské válce v Kongu. V létě byla v Léopoldvillu sestavena koaliční vláda všech politických sil země. Stranou zůstal jediný významný politik: Moise Tshombe. Nezávislost Katangy do jisté míry podporovaly Belgie, Francie, Británie, Spojené státy a sousední britský protektorát Severní Rhodesie (dnešní Zambie).

Koncem srpna 1961 již v Kongu působilo asi šestnáct tisíc vojáků OSN.

Hammarskjöld se rozhodl k akci. Dal souhlas s obklíčením evropských žoldnéřů v Katanzě a s obsazením strategických bodů v Elizabethvillu, hlavním městě odštěpené provincie. Poté generálního tajemníka začal kritizovat Západ. Obvinil jej z prokomunistické a protizápadní politiky. 12. září Hammarskjöld odletěl z New Yorku do Léopoldvillu. Před odjezdem se jednomu kolegovi v OSN svěřil, že hodlá podat demisi, jestliže se mu nepodaří katanžský problém vyřešit.

Schůzka s Tshombem

Ještě než následujícího dne dorazil generální tajemník do Konga, vypukly boje mezi vojsky OSN a katanžskými žoldnéři. Tshombe se uchýlil do sousední Severní Rhodesie. Hammarskjöld byl přesvědčen, že odtrženeckého vůdce může přesvědčit jen osobním jednáním, a proto nabídl Tshombemu schůzku ve Ndole, rhodeském městě ležícím nedaleko konžských hranic.

Hammarskjöld vyslal napřed britského diplomata lorda Landsowna. Dal mu k dispozici svůj služební letoun DC-4. Sám se rozhodl pokračovat na palubě rychlejšího stroje DC-6B, který právě přiletěl z Elizabethvillu. I tento letoun, který dostal jméno Albertina, patřil OSN. Generální tajemník asi nevěděl, že Albertinu při startu z Katangy zasáhla palba z pušek a že po opravě zůstala na letištní ploše celé čtyři hodiny bez dozoru. 17. září 1961 krátce před sedmnáctou hodinou Hammarskjöld se svým doprovodem odstartovali. Aby se vyhnula území Katangy, letěla Albertina nejprve přímo na východ. Nad jezerem Tanganika zamířila na jih do Severní Rhodesie.

Otřesná zpráva z Afriky

V pondělí dne 18. září 1961 přinesl list The New York Times předčasnou zprávu, že se generální tajemník ve Ndole s Tshombem setkal. Již následujícího dne však palcové titulky na první straně oznamovaly smutnou zprávu: "HAMMARSKJÖLD ZAHYNUL PŘI LETECKÉ KATASTROFĚ: KENNEDY ODJÍZDÍ DO SÍDLA OSN JEDNAT O NÁSTUPCI." Prezident přislíbil americkou podporu snahám "vybudovat z OSN mírovou instituci, která by naplnila ušlechtilé představy Daga Hammarskjölda". Pomalu začaly docházet první podrobnosti o katastrofě. Po čtyřech hodinách letu, kdy Albertina z bezpečnostních důvodů nevysílala žádné rádiové signály, se z pozemních přijímačů ozvala zpráva o předpokládané době přistání: 18. září, třicet pět minut po půlnoci. Deset minut po půlnoci posádka ohlásila, že vidí světla Ndoly a že zahájila přípravy na přistání. Pilot rozsvítil světla a vysunul podvozek a klapky. Ve výši asi šesti set metrů přeletěl nad letištem a zahájil požadovaný kruhový manévr. Ve Ndole však už nepřistál.

Na trosky Albertiny, které se našly asi patnáct kilometrů západně od letiště, narazily pátrací čtyři až druhý den odpoledne. Nízko letící letadlo zřejmě zavadilo o koruny stromů, dopadlo na zem, převrátilo se a vzplanulo. Zahynuli všichni na palubě: šestičlenná posádka i všech osm členů delegace OSN. Většina těl - v zuhelnatělém stavu - byla nalezena ještě na sedadlech. Jen dva cestující náraz vymrštil z letadla: příslušníka bezpečnostní služby OSN seržanta Harryho Julienu - který ještě žil, avšak po pěti dnech podlehl těžkým zraněním - a Daga Hammarskjölda. Generální tajemník zemřel na následky početných zranění, avšak na jeho těle se nenašly

známky popálenin. Zřejmě po havárii ještě chvíli žil, neboť jeho ruka dosud svírala trs trávy.

Nezodpovězené otázky

Kdykoli takto náhle zemře veřejný činitel, začnou se vynořovat pověsti a pochyby. Nejinak tomu bylo i po havárii Hammarskjöldova letadla. Příliš mnoho sil se stavělo proti úsilí generálního tajemníka o udržení jednoty Konga. Britové, kteří stále vládli v Severní Rhodesii, považovali Tshombeho a jeho evropské žoldnéře za hráz stojící v cestě černošskému nacionalismu. Sovětský svaz otevřeně vyzýval k odvolání Hammarskjölda z funkce generálního tajemníka OSN a několik západních mocností jej obviňovalo z prokomunistické politiky.

Vyšetřovací komise OSN dospěla k nepřilíš konkrétnímu závěru, že neexistují důkazy o sabotáži, útoku či technické závadě - i když žádnou z nich nevyločila jako možnou příčinu havárie. Je ale podivné, že komise odmítla vzít v úvahu svědectví domorodců, kteří let Albertiny sledovali ze země. Tito svědci uvedli, že viděli dvě letadla. Za velkým letadlem letěl další, menší stroj. Velké letadlo bylo zasaženo palbou a pak se zřítilo k zemi.

Mohla to být sebevražda?

Několik let po Hammarskjöldově smrti se vynořila bizarní teorie: generální tajemník spáchal sebevraždu v zoufalství nad neúspěchem svých mírových snah a protože se nedokázal vyrovnat s rostoucí opozicí ve Spojených národech vůči své osobě. Přiložil kapitánovi k hlavě revolver a tak jej nad ndolským letištěm donutil k riskantnímu manévru, který přivodil havárii.

Jaké důkazy uvedli na podporu svých tvrzení ti, kdo vystoupili s touto za vlasy přitaženou teorií? Hammarskjöld ve svém newyorském bytě zanechal rukopis s pokynem, že má být zveřejněn teprve po autorově smrti. Jako další argument posloužila poslední vůle, pořízená krátce před Hammarskjöldovým odjezdem do Konga.

Proti této hypotéze svědčí skutečnost, že Hammarskjöldova poslední vůle byla pořízena mnoho let před jeho smrtí a že před jeho odletem z New Yorku nebyla změněna. Rukopis, jakýsi duchovní deník, který si Hammarskjöld psal přinejmenším od roku 1956, vyšel v roce 1964 pod názvem Vägmarken (Ukazatelé). Tato kniha nám odhaluje nitro nábožensky hluboce založeného a službě společnosti oddaného člověka, který miloval poezii, - tedy ne někoho, kdo by při vlastní sebevraždě dokázal zabít patnáct dalších lidí.

Posmrtná pocta

V úterý 19. září 1961, den poté, co přišla zpráva o Hammarskjöldově smrti, se v New Yorku sešlo Valné shromáždění Spojených národů. Křeslo generálního tajemníka po pravici předsedajícího zůstalo prázdné. Delegáti z celého světa uctili Hammarskjöldovu památku minutou ticha a v duchu pronesenou modlitbou. Jeden pracovník aparátu OSN později vyjádřil pocity přítomných: "Ještě nikdy jsem nezažil tak dlouhou minutu, tak dokonalé ticho a tak prázdné křeslo." V říjnu téhož roku byla Dagu Hammarskjöldovi posmrtně udělena Nobelova cena míru.

Lumumba: africký nacionalista

Zatčení Patrice Lumumby jeho politickými protivníky v prosinci roku 1960 a jeho smrt začátkem roku následujícího z něj učinily mučedníka za věc afrického nacionalismu. Na rozdíl od svých politických soupeřů Josepha Kasavubua a Moiseho Tshombeho, kteří zastupovali velké kmeny a opírali se o regiony, z nichž pocházeli, patřil Lumumba k jednomu z menších konžských kmenů. Proto hájil silný a jednotný stát.

Lumumba se narodil v roce 1925. Po absolvování protestantské misijní školy se živil účetnictvím a prací na poště. Občas psal do novin. Jako třicetiletý vstoupil do

odborového hnutí a začal se zajímat o politiku. V roce 1958 se stal spoluzakladatelem Konžského národního hnutí a v Ghaně se účastnil Panafrického kongresu. Tam se setkal s politiky požadujícími nezávislost pro jiné africké státy, které byly dosud v koloniálním područí. V roce 1959 jej belgické úřady zatkly za podněcování ke vzpouře. Záhy jej však opět propustily, a tak mu umožnily, aby se začátkem příštího roku účastnil konference o nezávislosti Konga. Její účastníci se dohodli, že Kongo získá nezávislost 30. června 1961. V květnových volbách jeho strana zvítězila. Lumumba se stal premiérem, avšak musel se o moc dělit s prezidentem Kasavubuem.

Spojené národy nedokázaly s odtržením Katangy dostatečně rychle skoncovat. V této situaci se Lumumba obrátil na Sovětský svaz a Kasavubu ho za tento krok zbavil úřadu. Lumumba uprchl z "ochranné vazby" v Léopoldvillu a pokoušel se navázat kontakt se svými stoupenci v nitru země. Byl však dopaden a předán katanžským separatistům. V únoru roku 1961 přišla zpráva o Lumumbově smrti, v níž měl prsty i Tshombe. Na počest zavražděného afrického představitele založil Sovětský svaz v Moskvě Univerzitu přátelství národů Patrice Lumumby.

Vražda Olofa Palmeho

V pozdních večerních hodinách 28. února 1986 kdosi zastřelil Olofa Palmeho, populárního předsedu švédské vlády a vůdce mezinárodního hnutí za odzbrojení. Stalo se to ve chvíli, kdy spolu s manželkou Lisbet vycházeli z kina. Druhá kulka lehce škrábla paní Palmeovou na zádech. O tři roky později byl z vraždy švédského ministerského předsedy formálně obžalován Carl Gustav Christer Pettersson, dvaadvacetiletý tulák a bývalý alkoholik a narkoman, který se v minulosti dopustil násilných trestných činů a musela mu být nařizena psychiatrická léčba.

Žádný svědek střelby se nenašel, ale několik osob včetně paní Palmeové Petterssona na místě činu spatřilo. Po prvních výsleších však policie podezřelého propustila, neboť neměl k vraždě ministerského předsedy žádný motiv. Více než rok postupovaly švédské orgány na základě předpokladu, že se jednalo o politicky motivovanou vraždu. Pátání v tomto směru však zůstalo bezvýsledné, a tak se policie opět zaměřila na Petterssona a v prosinci roku 1988 jej zatkla. Paní Palmeová ho na videozáznamu jednoznačně identifikovala jako střílející osobu. Prohlásila: "Je to stejná tvář, stejné oči, stejný strašlivý pohled."

28. července 1989 byl vynesena rozsudek. Především na základě svědectví paní Palmeové shledala porota Petterssona vinným. Šest laických porotců hlasovalo pro odsouzení, dva profesionální soudcové se vyslovili pro jeho osvobození. V říjnu téhož roku odvolací soud rozsudek zrušil a Petterssona propustil. Právní odborníci upozorňují, že paní Palmeová v této věci již nikdy nebude moct svědčit proti nikomu jinému, neboť při líčení s Petterssonem tvrdila, že nemá o jeho vině pochybnosti.

Zabit v hospodské rvačce

Rozepře kvůli účtu za veselý den strávený v anglické hospůdce skončila smrtí Christophera Marlowa, na konci 16. století nejslibnějšího anglického dramatika. Skutečnost je ale možná zajímavější a složitější - jak odhalily dokumenty, objevené po více než třech stoletích.

Zatímco v Londýně řádí epidemie moru, scházejí se jednoho střeďečního rána v deptfordské hospodě, patřící vdově Eleanor Bullové, čtyři muži, aby strávili den jídlem, pitím a povídáním. Deptford je vesnička na jižním břehu řeky Temže, asi pět kilometrů jihovýchodně od centra Londýna. Kdo jsou ti čtyři muži? Ingram Frizer, podvodník, který pro své mazané triky ne a ne vybědnout z neustálých soudních sporů. Nicholas Skeres, který v těchto tricích často hraje nastrčenou figurku. Robert Poley, vládní tajný agent a odporný člověk pochybného charakteru. A jako čtvrtý

Christopher Marlowe, považovaný za nejuvýznamnějšího anglického dramatika, přestože je mu teprve dvacet devět let. Je 30. května roku 1593.

Po krátké odpolední procházce se čtveřice vrací do hospody a dál popíjí a vypráví historiky. Pozdě večer, již po večeři, propuká mezi Frizerem a Marlowem rvačka o účet, který byl po tak dlouhém hodování asi hodně mastný. Oba svědkové - Skeres a Poley - se shodují v tom, že ji začal Marlowe. Zmocnil se Frizerovy dýky a bezdůvodně se na něj vrhl. Frizer utrhá dvě rány na hlavě, ale pak dýku rozzuřenému Marlowovi úspěšně vyrve a zasazuje mu ránu nad okem. Mladý dramatik padá mrtev k zemi.

Přicházejí strážé. Druhý den ráno se dostaví z královnina dvora koroner. I když byl Frizer zatčen za vraždu, vyšetřování příčiny smrti vede k rychlému stažení žaloby, neboť se zjevně jednalo o sebeobranu. Koncem června je Frizer propuštěn. A Marlowe? Ten je pohřben necelých osmačtyřicet hodin po své násilné smrti.

Proti tomuto oficiálnímu vyličení náhlého konce nadějného dramatika se za celá staletí neozvaly žádné námitky. Až v roce 1925 se v jednom archivu našla koronerova zpráva o jeho smrti. Pečlivé prostudování tohoto dokumentu, který na své objevení čekal celých tři sta třicet dva let, vyvolává řadu otázek.

Proč Marlowa pohřbili tak spěšně? Proč vyšetřování tak rychle skončilo? Proč úřady tak ochotně přijaly tvrzení obou svědků? Nebyl Marlowe zabit z jiného důvodu? Nestal se obětí piklů oné povedené trojice? Frizerova zranění na hlavě byla tak lehká, že si je docela dobře mohl způsobit sám, aby se mohl vydávat za oběť útoku opilého Marlowa. Jednaly ony tři temné postavy samy, nebo je kdosi mocný nastrčil? Nešlo ve skutečnosti o spiknutí, jehož cílem bylo zbavit se člověka, který toho příliš věděl? Tuto poslední možnost musíme brát vážně, neboť dnes víme, že Marlowe vedl dvojí život. Nepsal jen skvělé hry - působil i jako agent královniny tajné služby.

Mladý muž má naspěch

Christopher Marlowe se narodil v únoru roku 1564, dva měsíce před Williamem Shakespearem, jehož čekala delší a úspěšnější kariéra a který později Marlowa rychle zastínil. V době, kdy dosud neznámý Shakespeare žil v tichém Stratfordu, získal Marlowe stipendium cambridgeské koleje Těla Kristova. Když mu jako dvacetiletému kolej udělila hodnost bakaláře, rozhodl se ve studiích pokračovat. Asi se chtěl stát anglikánským duchovním. Avšak cambridgeská akademická obec mu zprvu nechtěla vyšší hodnost udělit, neboť v ní vzbuzovala podezření jeho častá nepřítomnost na univerzitě.

Zlatý věk Anglie za vlády královny Alžběty I. (1558 - 1603) nebyl nijak idylický. Když Alžběta nastoupila na trůn po své nevlastní sestře, katoličce Marii, obnovila výsadní postavení anglikánské církve, založené jejím otcem Jindřichem VIII. Tím vyvolala hněv španělského krále Filipa II., vdovce po Marii a nesmiřitelného obránce katolické víry. V době, kdy mladý Marlowe studoval v Cambridgi, ohrožovala Anglii španělská invaze a katoličtí studenti prchali do Francie. Je možné, že se jeho opakovaná nepřítomnost v Cambridgi měla stát předehrou k takovému útoku? Že by univerzita přechovávala tajného katolíka? V roce 1587 zasáhla tajná rada královny Alžběty. Student se "ve všech svých činech... choval řádně a diskrétně, čímž vykonal pro Její Veličenstvo dobré služby". O jeho oprávnění by neměli pochybovat "ti, kteří nejsou obeznámeni se záležitostmi, kterým se věnoval". Po tomto ujištění mu Cambridge udělila titul magistra.

Rok po ukončení studia v Cambridgi měla premiéru Marlowova první hra, dvoudílné drama Tamerlán. Absolvent bohosloví se tedy stal spisovatelem. Jeho literární dráha trvala pouhých šest let, ale stačil napsat nejen půl tuctu her a dlouhou epickou báseň, ale i překládat z latiny. Získával si však proslulost i jako umíněný a impulzivní mladík se sklonem řešit spory silou. V roce 1589 byl nakrátko vězněn za

účast v pouliční púťce, při níž byl jeden člověk zabit. O tři roky později stanul před soudem za napadení strážců zákona. Avšak na jaře roku 1593 musel Marlowe čelit obvinění z daleko závažnějšího přestupku.

Popírání Ježíše

Aby Alžběta uchránila své království před španělskou invazí a svůj trůn před svojí katolickou soupeřkou, skotskou královnou Marií, vytvořila složitě organizovanou tajnou službu, kterou vedl její vynalézavý státní sekretář sir Francis Walsingham. Walsingham - často za vlastní peníze - zaměstnával celou síť špiónů na zahraničních dvorech, kteří jej informovali o všem, co by mohlo ohrožovat jeho panovnici. Byl to on, kdo v roce 1586 odhalil úklady Anthonyho Babingtona o královnin život a kdo v roce 1587 zorganizoval odsouzení a popravu skotské královny. A byl to také on, kdo v témže roce varoval Alžbětu, že se španělská flotila připravuje k invazi do Anglie, a kdo ji marně vyzýval, aby podnikla obranná opatření. I když v létě roku 1588 Angličané velkou Filipovu invazní flotilu porazili, na jaře roku 1593 se na obzoru objevila další španělská hrozba. V noci se na zdech Londýna začaly objevovat podvrtné plakáty. Tajná rada jmenovala vyšetřovací komisi, která měla zplnomocnění vstupovat při pátrání po zrádcovské činnosti do soukromých domů. Při jedné takové prohlídce narazili 12. května 1593 členové komise na písemnosti mladého dramatika Thomase Kyda, Marlowova spolubydlícího. Kydovy dokumenty nebyly nijak velezrádné, ale našla se v nich tvrzení popírající božství Ježíše Krista. Takové rouhání se trestalo smrtí. Jen několik let předtím jistý učitel cambridgeské koleje Těla Kristova za vyjadřování takovýchto názorů skončil na hranici. Kyd své autorství popřel. Když jej však komise podrobila útrpnému právu, tvrdil, že dokumenty patří Marlowovi.

Kydovo "příznání" dostalo tajnou službu do nepříjemného postavení. Marlowe působil již po léta jako tajný kurýr dopravující zprávy z evropského kontinentu. V době Kydova zatčení se zdržoval ve Scadbury v kentském hrabství, asi dvacet kilometrů od Londýna. Pozval ho tam Thomas Walsingham, bratranec sira Francise. 18. května obdržel Marlowe předvolání do Londýna. Propustili jej na kauci, aniž mu vysvětlili, o co se jedná. Dostal však pokyn, aby se nevzdaloval, neboť by mohl být příštího dne předvolán ke svědecké výpovědi. O dvanáct dní později ležel probodnutý Marlowe na podlaze deptfordské hospody.

Muž, který toho příliš věděl

Jestliže se Marlowe provinil rouhačstvím, proč ho propustili? Proč ho stejně jako Kyda nepodrobili mučení a nedonutili přiznat se k tak strašnému zločinu? Proč mu namísto toho dovolili setkat se 30. května 1593 s tak pochybnými postavami?

Má se za to, že do Walsinghamovy tajné služby pronikli dvojí agenti - lidé, kteří se tvářili, jako by chtěli sloužit královně, avšak ve skutečnosti si přáli, aby ji vystřídal katolický panovník. Takovým dvojím agentem byl i Robert Poley, který se po Babingtonově spiknutí dostal do vězení. Záhy jej však propustili a opět přijali do tajné služby. Možná Marlowe věděl, že Poley ve velezrádné činnosti pokračuje. Kdyby byl mučen, mohl se zlomit a prozradit jméno Poleyho a dalších osob, které nebyly k Alžbětě loajální. Snad Marlowa odklidili v zájmu vlastního bezpečí. Že by toto byl důvod, proč se sešli v Deptfordu? Nebyla hospodská rvačka ve skutečnosti pečlivě připravenou vraždou? A co když se skutečnou obětí toho večera stal někdo úplně jiný?

V roce 1955 spisovatel Calvin Hoffman předložil teorii, podle níž spiklenci včetně Marlowa vylákali do deptfordské hospody bezejmenného námořníka, zavraždili ho a vymysleli si historku o Marlowově smrti ve rvačce. Poté se z Marlowa stal William Shakespeare a po další čtvrt století psal hry, které mu získaly nesmrtelnost. I když se konec Marlowovy kariéry časově shoduje se začátkem Shakespearovy, odborná veřejnost tuto Hoffmanovu tezi odmítla jako nepravděpodobnou.

Celou pravdu o Marlowově smrti se nikdy nedovíme. Mezi jeho současníky patřili ti, kdo jeho smrt přivítali jako boží trest, který stihl ateistu, rouhače a autora "nemravných" her. Pozdější generace však jeho předčasnou smrt trpce želely. Oné květnové noci roku 1593 anglická literatura ztratila velkého dramatika, možná stejně velkého jako Shakespeare. Stalo se to pouhý rok poté, co Shakespeare opustil Stratford a přijel do Londýna, kde jeho hry začínaly přitahovat nadšené obecenstvo. Komédie Jak se vám líbí obsahuje narážku na předčasnou smrt autorova předchůdce: zmiňuje se o ní jako o "velkém zúctování v malé místnosti". Avšak i sám Marlowe nevědomky napsal svůj epitaf v epilogu své nejslavnější hry Doktor Faustus: "Useknuta je snítka, která mohla vyrůst do plné síly..." Když zemřel, bylo mu pouhých dvacet devět let. Kdyby žil déle, mohl napsat mnoho dalších mistrovských děl.

Osudná dohra

Nejslavnější obětí tajné služby sira Francise Walsinghamu se stala skotská královna Marie. V roce 1567 se musela vzdát trůnu ve prospěch svého nedospělého syna Jakuba I. V následujícím roce se zhroutilo povstání, které jí mělo trůn vrátit, a Marie se ukvapeně rozhodla uprchnout do Anglie a hledat ochranu u své sestřenice Alžběty I. Avšak neprovdaná a bezdětná anglická královna považovala Marii za svoji soupeřku a rychle ji dala zatknout. Po osmnácti letech věznění se katolička Marie osudně zapletla do spiknutí, jehož cílem bylo zavraždit protestantku Alžbětu a dosadit ji, Marii, na anglický trůn.

Povstání osnoval pětadvacetiletý venkovský šlechtic Anthony Babington, tajně vychovaný jako katolík. Kdysi sloužil jako páže Mariinu vězniteli, hraběti Shrewsburymu. Tehdy jej asi uhranulo podmanivé kouzlo bývalé královny. V lednu roku 1586 začal psát Marii o svých plánech na její vysvobození a na likvidaci Alžběty. Walsinghamovi agenti tuto korespondenci zachytili, ale po přečtení usvědčující dopisy opět zapečetili a dali doručit. K Mariinu dopisu ze 17. července 1586 připsal sir Francis padělaný dovětek, v němž Babingtona žádal, aby jmenoval další spiklence. Jednoho z nich, kněze Johna Ballarda, zatkli 4. srpna. Ten na mučení udal jména svých společníků. O deset dní později zatkli i Babingtona. V polovině září byli spiklenci postaveni před soud, odsouzeni a popraveni. Alžběta tak konečně získala záminku k likvidaci své nepohodlné zajatkyň. Dala Marii postavit před soud za schvalování spiknutí, jehož cílem bylo zavraždit královnu. Dne 8. února roku 1587 byla Marie ve velkém sále hradu Fotheringhay popravena.

Osud carské rodiny

Romanovci vládli Rusku po více než tři staletí, než je svrhla únorová revoluce v roce 1917. O rok později se bývalý car a celá jeho rodina stali oběťmi brutální vraždy. Podařilo se někomu z nich uprchnout?

Hrdě, téměř bezstarostně, kráčelo carské Rusko v létě roku 1914 do války na straně Británie a Francie proti Německé říši a Rakousku-Uhersku. První světová válka se však stala pro Rusko i pro dynastii Romanovců katastrofou. V březnu roku 1917 se už celá země otřásala v základech. Padly miliony vojáků. V hlavním městě Petrohradě vypukly hladové nepokoje, demonstrující studenti se přidávali ke stávkujícím dělníkům. V jednotkách, které měly obnovit pořádek, propukla vzpoura. Mikuláš II. se spěšně vrátil z fronty, kde osobně velel carské armádě. Když přijel do Petrohradu, dostal ultimátum, aby abdikoval, a Mikuláš se podřídil. Zřekl se trůnu za sebe i za svého dvanáctiletého nezuživého syna. Zřekl se trůnu, z něhož jeho rod vládla Rusku od roku 1613. "Šlo to stejně rychle, jako když nový velitel přebírá velení praporu jezdecký," poznamenal si v úžasu jeden z carových důstojníků. Svému

deníku však car svěřil své skutečné pocity: "Všude kolem sebe vidím zradu, zbabělost a lest!"

Prozatímní vláda Alexandra Kerenského okamžitě uvalila na bývalou carskou rodinu domácí vězení. Dala ji převézt do Carského Sela, skupiny elegantních paláců a vil poblíž Petrohradu, kde byli Romanovci chráněni před útrapami válečné doby. Vedle Mikuláše, carevny Alexandry a careviče Alexeje žily v Carském Sele i čtyři Alexejovy starší sestry ve věku šestnácti až dvaadvaceti let, velkokněžny Olga, Taťána, Marie a Anastázie.

Do bezpečí na Sibiř

Romanovci za svého několikaměsíčního pobytu v Carském Selu příliš nestrádali, i když se museli smířit s téměř neustálým ponižujícím dohledem. Bývalý car - nyní Mikuláš Romanov - již nemusel nést břímě moci, a tak trávil čas štípáním dřeva, pěstováním zeleniny, vyjížděkami s dětmi na pramici a procházkami v parcích. Večer rodině předčítal. Než jej revoluce zbavila moci, projevoval se jako slabý a neschopný panovník. Ani v rodinných záležitostech se nedokázal prosadit a to zčásti přispělo k jeho pádu.

Po Rusku se již dávno šušovalo, že Mikuláše ovládá jeho žena Alexandra, německá princezna, kterou si vzal v roce 1894. Měli spolu pět dětí. Když se jim po čtyřech dcerách narodil syn Alexej, celá rodina se zaradovala. Záhy se však k velkému zármutku carského páru ukázalo, že Alexej trpí hemofilií. Seběmenší zranění mohlo způsobit nezastavitelné krvácení, a tak bylo nutno chlapce neustále sledovat.

Po roce 1907 se Alexandra se svým manželem dostali pod vliv temné postavy: vilného mnicha Rasputina, jemuž připisovali zázračné vyléčení mnoha nemocí careviče Alexeje. 31. prosince 1916 však dali znechucení ruští šlechtici Rasputina zavraždit - což zasadilo carské rodině téměř stejnou ránu jako vynucená abdikace asi o dva měsíce později.

V létě roku 1917 vzrostly obavy Kerenského ze spiknutí jak bolševiků, kteří by cara nejraději zlikvidovali, tak z možnosti, že by se loajální monarchisté mohli pokusit Mikuláše osvobodit a znovu dosadit na trůn. Rozhodl se tedy poslat urozené vězně do bezpečnějšího Tobolska, sibiřského města za Uralem, ležícího více než tisíc šest set kilometrů na východ od Petrohradu. 14. srpna 1917, dva dny poté, co internovaná rodina oslavila třinácté narozeniny careviče Alexeje, opustili Mikuláš se ženou a pěti dětmi v doprovodu asi čtyřiceti služebníků Carské Selo a nastoupili do silně střeženého vlaku, který je po šesti dnech dovezl do Tobolska.

"Dům zvláštního určení"

Revoluční vlna v Rusku neopadala. V listopadu se chopili moci bolševici, svrhli vládu Kerenského, který bývalou carskou rodinu chránil, a nedlouho poté vyjednali separátní mír s Německem a Rakouskem-Uherskem. V březnu roku 1918 podepsali mírovou smlouvu v Brestu Litevském. Novým vůdcem Ruska se stal Vladimir Iljič Lenin. Jedním z problémů, které musel vyřešit, se stal bývalý car, nyní jeho vězeň. Jak s ním naložit?

V dubnu roku 1918 postupovala bílá armáda - procarské jednotky, bojující proti rudým bolševikům - po Transsibiřské magistrále směrem na Tobolsk. Lenin nařídil převoz carské rodiny do Jekatěrinburgu, města na západním konci této železnice. Místní bolševici pro Mikuláše a jeho rodinu zabavili jednopatrovou rezidenci kupce Ipatěva a dali jí zlověstný název "dům zvláštního určení".

Dolní podlaží s kuchyní a úložnými prostory bylo zčásti pod úrovní terénu. V pěti místnostech v horním podlaží ubytovali bolševici bývalou carskou rodinu, jejich osobního lékaře doktora Jevgenije Botkina a pár sluhů, kteří Romanovům ještě zbyli. Celý dům vězňatelé obehnali vysokým dřevěným plotem a jeho okna zabílili, aby nikdo neviděl ani ven, ani dovnitř. Navíc objekt přísně střežila skupina místních bolševiků, většinou bývalých továrních dělníků. Velel jim Alexander Avdějev,

hrubián a opilec, který s oblibou nazýval bývalého cara "Mikuláš Krvelačný". Rodina i služebnictvo jedli svá dvě jídla denně ze společného hrnce a strážci jim z něho ujídali přes rameno. Někdejší velkokněžny eskortovali i na toaletu, jejíž stěny hyzdily obscénní kresby znázorňující jejich matku a Rasputina. Když se Mikuláš zmožil na nesmělý protest proti takovém ponížení, Avdějev pohrozil, že mu nařídí těžkou fyzickou práci.

Alexej mezitím značně zeslábl. Otec ho každý den vynesl v náručí před dům, posadil do invalidního vozíku a chvíli povozil na prašné zahradě. Padesátiletému Mikulášovi již začal prokvétat plnovous, avšak stále pečoval o dobrý zevnějšek. Chodil v prosté khaki uniformě. Alexandra, jak poznamenal jeden ze strážců, "vypadala a chovala se zatrpkle a namyšleně".

Noční poprava

Začátkem července Avdějeva vystřídal Jakov Jurovskij, velitel místní pobočky bolševické tajné policie. "Tenhle exemplář mě těší ze všeho nejméně," napsal si Mikuláš 10 července 1918 do deníku. O dva dny později dorazil emisar vyslaný moskevským bolševickým ústředím. Přivezl s sebou rozkaz, že bývalý car nesmí padnout do rukou bílých, kteří postupovali na Jekatěrinburg od východu. K monarchistickým vojskům se přidalo čtyřicet tisíc českých legionářů. Jak se tato armáda blížila k městu, bolševický odpor slábl.

Po půlnoci 17. července 1918 se v Ipatěvově domě objevil Jurovskij. Probudil internované, přikázal jim, ať se obléknou, a dal je odvést do jedné místnosti v přízemí. Tvrdil, že bílí již bojují v ulicích Jekatěrinburgu. Venku prý čeká nákladní auto s nastartovaným motorem, které Romanovce a jejich doprovod dopraví do bezpečí. Stráže přinesly židle pro Mikuláše, Alexandru a invalidního Alexeje, avšak čtyři dcery, doktor Botkin a tři sluhové museli stát. Jurovskij jim přečetl rozsudek smrti, vyneseny místními bolševiky, a poté prostřelil Mikulášovi hlavu. Na toto znamení vypálili na předem určené cíle i ostatní příslušníci popravčího komanda. Kdo okamžitě nezemřel, toho rychle dobili bajonetem.

Těla bolševici naházeli na korbu nákladního auta a odvezli do opuštěného dolu za městem. Tam je rozsekali na kusy, polili kyselinou a vhodili do důlní šachty. 17. července dostalo moskevské vedení šifrovanou zprávu z Jekatěrinburgu:

"Informujte Sverdlova, že celou rodinu potkal stejný osud jako její hlavu. Vydejte oficiální zprávu, že rodina zahynula při evakuaci."

Dvojí vyšetřování

Vylíčení oné osudné noci, jak jsme je právě podali, je do značné míry založeno na podrobném vyšetřování provedeném bílými poté, co o týden později dobyli Jekatěrinburg. Ale zakládá se na pravdě? Svědeckými výpověďmi o vyvraždění carské rodiny se zabývali dva vyšetřovatelé.

První z nich dospěl k závěru, že bolševici Mikuláše v noci ze 16. na 17. červenec 1918 vskutku popravili, že ale ušetřili bývalou carevnu, jejího syna a čtyři dcery. Tato zpráva neoznačila bolševiky přesvědčivě jako brutální vrahy a nezískala bílým dost podpory veřejnosti v zahraničí, a tak začátkem roku 1919 nařídili přezkoumání jekatěrinburské masakry.

Novým úředním vyšetřovatelem "případů zvláštní důležitosti" jmenovali Nikolaje Sokolova. Zmizení celé rodiny Romanovců v tehdejší Rusku takovou událostí nepochybně bylo. Sokolov v šachtě odhalil několik doličných předmětů: sponku, ohnutou jehlicí do vlasů, kterou carevič používal jako rybářský háček, drahokamy, které bývaly zašity do spodního prádla velkokněžen, a konečně mrtvolu psíka, pravděpodobně toho, kterého chovávala na klíně Tat'ána. Našel však jen málo lidských pozůstatků: pouze malé úlomky kostí a useknutý prst ženy ve středním věku, později identifikované jako Alexandra. Kam se tedy poděla těla zavražděných? Koncem léta roku 1919 se vojenské postavení bílých začalo zhoršovat. Sokolov

uprchl a nakonec se dostal do Anglie, kde teprve v roce 1924 zveřejnil výsledky svého šetření. Tehdy již svět neměl žádné iluze o bolševickém barbarství, a tak Sokolovovy závěry ochotně přijal. Už o tři roky dřív vydal předseda jekatěrinburského sovětu Pavel Bykov svoji verzi posledních dní carova života a potvrdil smrt Romanovců.

Protikladné verze

V uplynulých sedmdesáti pěti letech se tímto případem zabývala řada badatelů. Někteří z nich nepřijali Sokolovovo tvrzení, že v noci ze 16. na 17. červenec 1918 došlo k vyvraždění celé rodiny Romanovců. Poukázali na určité rozpory: například v oznámení o popravě bývalého cara z 19. července bolševici tvrdili, že Alexandra s dětmi byly "převezeny na bezpečné místo". Tuto verzi zveřejnili o čtyři dny později i v Jekatěrinburgu. A po celý podzim roku 1918 bolševici vyjednávali s Německem o výměně Alexandry - původem německé princezny - a jejích dětí za prominentní politické vězně.

Jedním z prvních zahraničních návštěvníků, kteří přišli do Jekatěrinburgu po údajném vyvraždění carské rodiny, se stal sir Charles Eliot, britský konzul na Sibíři. Po rozhovoru s prvním vyšetřovatelem bílých Eliot informoval své nadřízené, že podle jeho názoru carevna se svými dětmi odjela dne 17. července 1918 z Jekatěrinburgu vlakem. Senzační zprávy o masakru prohlásil za vymyšlené.

Alexandřin bratr, velkovévoda Ernst Ludwig Hesenský, oznámil zhruba v téže době přes neutrální Švédsko do Anglie, že Alexandra je v bezpečí. Tato zpráva, určená druhé velkovévodově sestře, vévodkyni z Milford Havenu, pravděpodobně pocházela od německého tajného agenta působícího v Rusku.

Když se však bývalá carevna a její děti stále neobjevovaly a když vyšla Sokolovova zpráva, veřejnost postupně uvěřila, že se z celé rodiny nikdo nezachránil. Různé osoby se sice vydávaly za Romanovce, jimž se podařilo jekatěrinburský masakr přežít, avšak veřejné mínění je považovalo za podvodníky. Legenda, podle níž se oné noci někteří členové carské rodiny zachránili, byla odmítnuta jako čirý výmysl.

Nové pátrání

Od jekatěrinburské tragédie uplynuly desítky let. Mohlo se zdát, že se na oficiální verzi nemůže již nic změnit. Avšak začátkem sedmdesátých let britští novináři Anthony Summers a Tom Marigold objevili úřední dokumentaci Sokolovova vyšetřování. Studium těchto materiálů došli k přesvědčení, že Sokolov nejen vynechal některé klíčové důkazy - nevyslechl přinejmenším jednoho očitého svědka -, ale možná zfalšoval i další informace.

Pochybnosti vyvolával především šifrovaný telegram do Moskvy ze 17. července 1918, obsahující zprávu o smrti celé rodiny. Byl zařazen do úřední dokumentace teprve v lednu roku 1919, až po odvolání prvního vyšetřovatele a předtím, než se případu ujal Sokolov. Jednalo se o padělek, který měl posloužit něčím zájmům? A co doličné předměty z opuštěného dolu? Sokolov našel useknutý prst a pozůstatky po psíkovi až několik měsíců po hrůzné události. Do dolu mohl mezitím kdokoli vhodit nějaké malé zvíře a identifikovat je jako psa Romanovců. A jestliže se skutečně jednalo o prst carevny, kam se poděl zbytek jejího těla?

Kostry

V roce 1988 se v důsledku nové sovětské politiky glasnosti dostaly na světlo překvapivé nové informace.

Bývalému ruskému policejnímu vyšetřovateli a filmaři Gelymu Rjabovovi se koncem sedmdesátých let podařilo vypátrat potomky Jakova Jurovského (viz str. 76). Jurovského syn předal Rjabovovi dosud neznámý záznam s podrobným popisem způsobu, jakým bylo naloženo s těly popravených. Podle tohoto zápisu bolševici těla skutečně rozsekali na kusy a vhodili spolu s ručními granáty do šachty opuštěného dolu. Chtěli tak způsobit zával, ale šachta výbuchům granátů odolala.

Jurovskij dostal strach, že by postupující bílí mohli těla nalézt. Proto je dal vykopat a převézt jinam.

Tyto nové poznatky na Rjabova tak zapůsobily, že se rozhodl jednat okamžitě a nečekat na příznivější politické klima. Aby se vyhnul odhalení, kopal v noci. Na pomoc si vzal místního kronikáře a jednoho geologa. Ten vylezl na strom a z výšky rozeznal téměř zaniklé stopy po staré cestě, po níž kdysi jelo nákladní auto s pozůstatky Romanovců. Záhy se Rjabovovi podařilo najít první kosti. Po několika letech si ještě živě vzpomíná na chvíli, kdy našel "ty černé a zelené kosti se známkami poleptání kyselinou. V jedné lebce zel otvor od kulky."

Rjabov vyčkal se zveřejněním svých nálezů až do roku 1988. Oficiálního potvrzení se však jeho zjištění dočkala až v červenci roku 1991, kdy ruští archeologové provedli odborný průzkum. Vykopali devět koster. Ukázalo se, že pět z nich patřilo osobám, které byly v příbuzenském vztahu: Mikulášovi, Alexandře a třem z pěti dětí. Čtyři kostry nepatřily Romanovcům, nýbrž třem sluhům a rodinnému lékaři Botkinovi. Záhadu pomohla rozřešit moderní technika. Nejprve vědci srovnali lebky s fotografiemi pomocí počítačové grafiky. Poté nálezy analyzovali geneticky, metodou takzvaného otisku DNK. Babička britského prince Filipa z matčiny strany byla sestrou Alexandřiny babičky. Princ poskytl vzorek své krve, a tak se podařilo identifikovat čtyři lebky: Alexandřinu a jejích tří dcer. V roce 1993 vědci pozitivně identifikovali i lebku cara Mikuláše II.

Co však Alexej a Anastázie? Že by jejich těla shořela beze zbytku? Nebo se jim podařilo uniknout? Není vyloučeno, že ruská země jednou vydá i jejich tělesné pozůstatky.

Velkokněžna, nebo podvodnice?

Ve večerních hodinách 17. února roku 1920 vytáhl policista z berlínského kanálu mladou, asi dvacetiletou ženu. Odmítla odhalit svoji totožnost a neodpovídala na žádné otázky, a proto ji policie převezla do ústavu pro choromyslné jako Fräulein Unbekannt ("Slečnu Neznámou"). Lékaři zjistili "duševní chorobu depresivní povahy". Po nějaké době se neznámá žena svěřila ošetřovateli, že je velkokněžna Anastázie, nejmladší ze čtyř dcer ruského cara Mikuláše II. a carevny Alexandry. Tvrdila, že se jí jako jediné podařilo přežít masakr v noci na 17. červenec 1918. I jiné osoby později tvrdily, že se při onom hrůzném řádění zachránily. Vynořily se další Anastázie, a v šedesátých letech se dokonce v Polsku přihlásil jeden Alexej, který tvrdil, že se celé rodině podařilo uprchnout z Ruska. Největší důvěru však vzbudila tvrzení ženy, kterou v roce 1920 zachránil před utopením berlínský policista. V západní Evropě žilo po 1. světové válce mnoho členů bývalé carské rodiny, jimž se nějak podařilo uniknout bolševickým čistkám. Většinou byli chudí. Jak jinak zjistit totožnost oné mladé ženy z Berlína - nyní si říkala Anna Andersonová - než přímou konfrontací s carovými příbuznými? Jen dva z nich k takovým setkáním svolili: velkokněžna Olga, Mikulášova sestra, a sestra carevny Alexandry, princezna Irena Pruská. Tyto dvě tety totožnost Anny Andersonové nepotvrdily a k jejich názoru se přidali i ostatní členové rodiny. V roce 1928 již ne méně než dvanáct Romanovců a tři němečtí sourozenci Alexandry odmítali její tvrzení jako drzý výmysl.

Někteří se však Anny Andersonové i nadále zastávali. Jejím tvrzením uvěřila Taťána Botkinová, dcera popraveného rodinného lékaře Romanovců, která se s Anastázií setkala ještě v době, kdy byla velkokněžna vězněna v Tobolsku. Jeden syn princezny Ireny pořídil seznam otázek, na které mohla odpovědět pouze Anastázie. Odpovědi Anny Andersonové ho přesvědčily, že mluví pravdu. Jeho matka později připustila, že mezi Anastázií, jak si ji uchovala ve svých vzpomínkách, a Annou Andersonovou existuje nápadná podoba. Až po mnoha letech vyšlo najevo, že

velkokněžna Olga před vynesením záporného verdiktu váhala, zda by Anně přece jen neměla uvěřit.

Olga se s údajnou Anastázií setkala v říjnu roku 1925 v jedné berlínské nemocnici, kde se Anna Andersonová léčila z těžké tuberkulózy. Při loučení se Anna rozplakala. Velkokněžna jí dala polibek na obě tváře a slíbila, že jí napíše. "Můj rozum to nemůže pochopit," svěřila se jedné přítelkyni, "ale srdce mi říká, že je to vskutku Anastázie." Napsala ještě Anně pár vřelých dopisů, avšak po Vánocích se odmlčela a v lednu roku 1926 Annina tvrzení popřela. Pro Annu zůstal tento obrat záhadou až do její smrti v roce 1984.

Ani v knize Jsem Anastázie Anna Andersonová přesvědčivě nevysvětlila, jak se jí podařilo uniknout. Vyličila v ní, jak přežila popravu, jak se jí vyhnuly kulky i údery bajonetem a jak ji zachránil bolševický strážce, který se později stal jejím milencem. To vše působilo spíš jako dívčí román než skutečnost. Tvrzeními Anny Andersonové se zabývaly i západoněmecké soudy, které po řadě soudních rozhodnutí v letech 1958 až 1970 nakonec dospěly k závěru, že tvrzení Anny Andersonové nelze ani prokázat, ani vyvrátit. Nepřesvědčil je ani film, za který Ingrid Bergmanová dostala v roce 1956 Oscara. Nejnovější genetická šetření v Británii a v Německu prokázala, že Andersonová nebyla s carskou rodinou příbuzná.

Královský trojúhelník

O ruku nové anglické královny se ucházelo několik evropských princů, avšak pětadvacetiletá Alžběta se před svým dvorem nijak netajila, že má jen jednoho oblíbence: lorda Roberta Dudleye. Dokáže překonat vážnou překážku, která jim brání v sňatku?

Otec i dědeček lorda Roberta Dudleye byli popraveni pro velezradu, avšak nástupem Alžběty I. na anglický trůn dne 17. listopadu 1558 začala Dudleyova hvězda stoupat.

Oba se narodili týž den před pětadvaceti lety a znali se již od dětství. Za vlády své nevlastní sestry Marie upadla Alžběta v nemilost. Aby mohl Dudley zavrženou princeznu podporovat, prodal část majetku. Záhy po své korunovaci ho Alžběta jmenovala nejvyšším podkoním, což bylo a je dodnes velmi vysoké postavení. Dudley ji také doprovázel při přebírání londýnského hradu Toweru. Měl vysokou postavu a hezkou snědou tvář, takže mu závistivci přezdívali "Cikán".

Královna projevovala Dudleyovi přízeň i jinými způsoby: darovala mu panství, povolila mu exportovat vlněné zboží bez vývozního cla a svěřila mu správu hradu Windsoru a okolního lesa. Držela si ho stále nablízku. Chlubila se jeho krásou a inteligencí každému, kdo byl ochoten naslouchat, a bránila ho proti všem kritikům. Když Alžbětě předložili seznam vyslanců, navržených pro službu v cizině, Alžběta rychle přeškrtnla Dudleyovo jméno, neboť si přála, aby zůstal u dvora. Na jaře příštího roku již španělský vyslanec informoval svůj dvůr, že si královna Dudleye tak oblíbila, že dělá více méně to, co si on přeje, a dodal: "Dokonce se proslýchá, že Její Veličenstvo k němu chodí na návštěvu nejen ve dne, ale i v noci."

Před mladou královnou stál naléhavý úkol: vdát se a dát Anglii syna, následníka trůnu. Její otec Jindřich VIII. šokoval celou Evropu svými šesti sňatky. Po jeho odchodu vypukly v království nástupnické spory. Za pouhých jedenáct let od jeho smrti se na anglickém trůnu vystřídalo několik vládců: neduživý Edward VI. (jediný syn Jindřicha VIII.), který zemřel jako šestnáctiletý, Edwardova starší sestra Marie, která vládla jen pět let a nezanechala následníka, a nyní Alžběta, dcera druhé Jindřichovy ženy, nešťastné Anny Boleynové.

Nápadníci z různých evropských zemí na sebe nenechali dlouho čekat: švédský princ, vévoda saský, synovec španělského krále. Ale co když se Alžběta takovým zahraničním svazkům vyhne a zvolí si anglického ženicha? A kdo by se jím měl stát,

ne-li její oblíbenec lord Dudley?

Nepohodlná Amy Robsartová

Svazku Alžběty a Dudleye však bránila překážka: fešný mladý kavalír byl totiž ženatý. Před devíti lety, krátce před svými sedmnáctými narozeninami, se Dudley oženil s Amy Robsartovou, jediným dítětem venkovského šlechtice a dědičkou značného bohatství. Na svatbu přišla i princezna Alžběta, kterou tehdy od trůnu dělilo ještě mnoho let. I když byl mladý pár zpočátku asi šťastný, Dudleye stále víc pohlcoval život na královském hradě Windsoru a Amy nechával na venkovském sídle samotnou. Z manželství nevzešly žádné děti. V době, kdy se začaly šířit pověsti, že Dudley je milencem mladé královny a že se snad stane i jejím budoucím manželem, žila jeho manželka na venkovském panství poblíž Oxfordu, asi osmdesát kilometrů severozápadně od Londýna. Spolu se svým služebnictvem a dvěma dalšími rodinami obývala část bývalého kláštera Cumnor Hall.

V neděli 8. září 1560 narušily klid Cumnor Hallu přípravy na velkou pouť v blízké vesničce Abingdonu. Lady Dudleyová dala svým sluhům den volna, aby se na tu slávu mohli jet podívat, ale sama se rozhodla zůstat doma. Když se sluhové večer vrátili do téměř opuštěného kláštera, naskytl se jim hrozný pohled: jejich paní ležela se zlomeným vazem bezvládně na schodišti do hlavního sálu.

Dlouhý soumrak milostného vztahu

Záhy se vynořily temné zvěsti, že ve smrti Amy Robsartové měl prsty její manžel. Královna mu až do ukončení vyšetřování zakázala přístup ke dvoru. "Vím, že o mně bude zlý svět šířit ošklivé pomluvy. Proti nim mi pomůže pouze jediné: vyjde-li na světlo čistá pravda," napsal Dudley. Co se však opravdu stalo? Alžbětina soupeřka, skotská královna Marie, prý prohlásila: "Anglická královna se chce vdát za svého podkoního, který kvůli ní zabil svou vlastní ženu!"

Po smrti lady Dudleyové Alžběta vyhlásila na svém dvoře smutek. Dva týdny po nešťastné události Amy Robsartovou pohřbili. Smuteční obřad se konal v královské kapli. Lorda Dudleye nakonec zprostili obvinění, že způsobil manželčinu smrt, a povolili mu opět přístup ke dvoru. Zůstal královniným oblíbencem, a protože ze scény zmizela nežádoucí manželka, považovali ho někteří za případného ženicha. Způsobila smrt nešťastné Amy Robsartové nešťastná náhoda, nebo byla zavražděna? Dějiny i dobové zkoumání příčin smrti se přiklání spíše na stranu lorda Roberta Dudleye. Vědělo se, že Amy trpí rakovinou prsu, a často prý se modlila, aby ji Bůh osvobodil z útrap. V pokročilém stadiu choroby se rakovina často stěhuje do páteře a oslabí ji tak, že i sebemenší otřes může nemocné zlomit vaz. Právě to se snad stalo, když Amy uklouzla na schodech v Cumnor Hallu.

Alžběta si nyní mohla vybrat mezi sňatkem s Dudleyem a nezávazným milkováním. Zvolila si milkování. Po několika letech Dudleye povýšila na hraběte z Leicesteru. Když se však pokoušel uplatnit u dvora svůj vliv, ostře ho napomenula: "Tady jsem paní jenom já. Žádného pána tady nestrpím." Dudley královně věrně sloužil dalších třicet let. Poněkud odvážně riskoval její nevoli tím, že se ještě dvakrát oženil. Alžběta udržovala nejen své království, ale celou Evropu v nejistotě, koho si nakonec vezme. Trvalo to téměř celých čtyřicet pět let jejího panování, dokonce ještě v době, kdy už nemohla mít děti. Koncem století si našla jiného oblíbence, daleko mladšího Roberta Devereuxe, hraběte z Essexu. Nevzala si však ani jeho, a když se Essex pokusit moc, dala ho zatknout a popravít. Panenská královna - jak se jí říkalo - zemřela neprovdaná a bezdětná v roce 1603 a na uvolněný trůn usedl syn skotské královny Marie.

Génius v neoznačeném hrobě

Již v dětství projevoval Wolfgang Amadeus Mozart zázračné nadání. Jako šestiletý

hrál pro šlechtu v různých evropských zemích a složil svá první díla. O třicet let později, na vrcholu své umělecké dráhy, zemřel po krátké nemoci ve Vídni. Stal se obětí traviče?

Na ono podivné znamení si Sophie Haibelová, mladší sestra Mozartovy manželky Constanze, živě vzpomínala ještě po mnoha desítkách let. Stalo se to první prosincové neděle roku 1791, právě když vařila matce kávu. Zamyšleně přitom sledovala jasný plamen olejové lampičky a vzpomínala na nemocného Mozarta, kterého den předtím jela do Vídně navštívit, ale vrátila se s tím, že se pacientovi ulevilo... Plamen náhle zhasl, "jako by předtím lampa vůbec nehořela", napsala později Sophie. "Na silném knotu nezůstala ani jiskřička a přitom nebyl žádný průvan - to můžu odpřisáhnout." Sophie se zmocnila strašná předtucha. Rozběhla se k matce. Ta jí poradila, ať nemešká a jede k Mozartovým.

Constanze Sophii přivítala s úlevou; její manžel prý strávil bezesnou noc. "To jsi ty, Sophie? To je dobře, že jsi přišla," přivítal ji Mozart. "Musíš u nás zůstat přes noc, musíš tu být, až budu umírat." U jeho lůžka seděl i mladý pomocník jménem Süßmayr, kterému skladatel dával pokyny pro dokončení Rekviem. Byl přivolán kněz a poté lékař, který nařídil, aby pacientovi přikládali na rozpálené čelo studené obklady. Asi hodinu před půlnocí upadl Mozart do bezvědomí. Pět minut před jednou skončil. Veliký a plodný skladatel zemřel 5. prosince 1791, dva měsíce před svými šestatřicátými narozeninami.

Mozarta odjakživa trápila peněžní tíseň a i tentokrát musel téměř po celý rok horečně pracovat, aby stihl dokončit důležité zakázky. Přátelům i rodině připadal nervózní a přepracovaný. Když však 20. listopadu onemocněl, nikoho nenapadlo, že zanedlouho zemře. Ve skladatelově životopise z roku 1828 uvádí Georg Nikolaus Nissen, druhý Constanzin manžel: "Nejdřív mu opuchly ruce a nohy a téměř se nemohl pohnout. Potom následovalo úporné zvracení. Této chorobě se říká akutní miliární horečka." Tuto diagnózu najdeme i v oficiálním zápisu ve vídeňském registru zemřelých.

Mozart měl podezření, že se proti němu chystají úklady. Několik týdnů před smrtí se Constanzi svěřil s obavami, že se ho kdosi pokouší otrávit: "Někdo mi podstrčil aqua toffana a přesně si spočítal, kdy zemřu." Aqua toffana, pomalu působící a zápachuprostý jed na bázi arzeny, byl pojmenován po své vynálezce, italské čarodějce 17. století Giulii Tofinové, která tento přípravek dávala vrahům. Mozart nabyl přesvědčení, že objednávka Rekviem, kterou dostal od záhadného cizince, byla zamýšlena pro jeho vlastní pohřeb.

Jedny berlínské noviny přinesly 31. prosince 1791 o Mozartově skonu zprávu, kterou doplnily dohady o příčině smrti. "Protože jeho tělo po smrti oteklo, někteří lidé se domnívají, že byl otráven." V nedatovaném zápisu si Mozartův starší syn Carl Thomas vzpomíná, že tělo jeho otce oteklo a pro silný mrtvolný zápach nebyla ani provedena pitva. Na rozdíl od většiny mrtvol, které po vychladnutí ztuhnou, Mozartovo tělo zůstalo měkké a pružné, jako se to stává u osob, které zemřely na otravu.

Ale kdo si mohl Mozartovu smrt přát? Sama vdova pověstem o otrávení nepřikládala velkou váhu a nejmenovala žádného podezřelého. A tak se na ony dohady záhy zapomnělo. Za dramatických okolností ožily po třiceti letech, a to z úst člověka, který byl Mozartovým soupeřem a mohl mít na Mozartově smrti zájem.

Závistivý Salieri

Antonio Salieri se narodil jen o pět let dříve než Mozart. V roce 1774, ve věku čtyřiaadvaceti let, získal místo dvorního skladatele císaře Josefa II. Když o sedm let později přijel do Vídně Mozart, platil už Salieri za nejvýznamnějšího skladatele rakouské metropole. Těšil se velké vážnosti u aristokracie i u náročných vídeňských milovníků hudby. Plodný Salieri komponoval snadno a mezi jeho žáky patřili i takoví

velikáni jako Beethoven, Schubert a Franz Liszt. Mozarta však rychle začal považovat za soupeře, za génia, jehož talentu se nikdy nemůže vyrovnat. Jen málokdo ve vídeňských hudebních kruzích pochyboval o tom, že Salieri Mozartovi závidí, a ani Mozart se svým opovržením vůči dvornímu skladateli nijak netajil. Salieri se dožil dne, kdy v roce 1824 celá hudební Vídeň oslavovala padesáté výročí jeho jmenování dvorním skladatelem. Rok předtím však starý komponista ohromil Beethovenova žáka Ignaze Moschelese, který jej v říjnu 1823 přijel navštívit do nemocnice na okraji Vídně.

Salieri mluvil jen velmi útržkovitě a byl posedlý představou, že umírá. Dal návštěvníkovi čestné slovo, že "na těch absurdních pověstech není ani zbla pravdy; víte přece, že jsem měl údajně otrávit Mozarta. Řekněte všem, že to byly zlovolné pomluvy... Povězte jim, že vám to starý Salieri řekl, ještě než zemřel." Moschelesem Salieriho slova otrásla. Měsíc poté se Salieri pokusil spáchat sebevraždu. Ti, kdo jej přišli do nemocnice navštívit, ho slyšeli blábolit, že způsobil Mozartovu smrt a že se chce z tohoto hříchu vyzpovídat. V následujícím roce Salieri zemřel.

Čest svého krajana se pokusil zachránit italský životopisec Josepha Haydna Giuseppe Carpani. Vyhledal lékaře, který prohlížel Mozarta v době smrtelné nemoci, a získal od něj diagnózu: revmatická horečka. Jestliže byl Mozart otráven, ptal se Carpani, jaké pro to existují důkazy? A hned si odpověděl: "Tato otázka je zbytečná. Žádné důkazy neexistují a nikdy se žádné nenajdou."

Po manželově smrti posílala Constanze mladšího syna k Salierimu na hodiny hudby. Jednou se chlapce kdosi zeptal, co si myslí o pověstech, že dvorní skladatel dal jeho otce otrávit. Mozartův syn odpověděl, že Salieri sice nezpůsobil smrt jeho otce, ale že mu "svými intrikami otrávil život". Salieri sám se dal slyšet, že je sice škoda, že Mozart zemřel v tak mladém věku, ale že to jiným skladatelům může jedině prospět, protože kdyby žil déle, "nikdo by nám za naši práci nedal ani kůrku chleba".

Žárlivý manžel

Druhým podezřelým z údajné vraždy byl Franz Hofdemel, člen zednářské lóže, k níž patřil i Mozart. Jeho půvabná mladá žena Magdalena se stala jednou z posledních Mozartových žákyň ve hře na klavír. Několik dní po Mozartově smrti Hofdemel zběsile napadl svou těhotnou ženu břitvou, znetvořil a zohavil jí obličej, krk a paže a sám pak spáchal sebevraždu. Magdalena však přežila a o pět měsíců později porodila dítě, podle vídeňských klepů Mozartovo.

Mozartova starší sestra Maria Anna jednou poznamenala, že její bratr dával mladým ženám hodiny hudby, jen když do nich byl zamilovaný. A prudérní Ludwig van Beethoven ještě mnoho let po Mozartově smrti odmítl v Magdalenině přítomnosti hrát, protože "měla příliš důvěrný poměr s Mozartem". Z různých výroků skladatelových současníků a z dochovaných dopisů však můžeme usuzovat, že Mozart Constanzi hluboce miloval, a žádné důkazy o jeho mimomanželských dobrodružstvích neexistují. A císařovna Marie Luisa projevila o Magdaleninu tragédii osobní zájem, což by asi neučinila, kdyby bylo na tvrzeních o otci jejího dítěte zrnko pravdy.

Odvěta svobodných zednářů?

V měsících po Mozartově smrti se objevila ještě jedna verze: skladatel byl potrestán za to, že v Kouzelné flétně odhalil tajemství zednářů. Tato alegorická opera měla ve Vídni premiéru 30. září 1791. Provedení dirigoval sám Mozart. U kritiků i u veřejnosti sklídila opera velký úspěch. Mezi obdivovateli byl i Salieri, který v Mozartově společnosti zhlédl druhé představení a - jak Mozart hrdě napsal Constanzi - prohlásil, že nikdy neviděl "krásnější a příjemnější provedení".

I když někteří Mozartovi kolegové v zednářské lóži mohli být Kouzelnou flétnou šokováni, skladatel i jeho libretista Emmanuel Schikaneder chtěli prostřednictvím

opery seznámit širší publikum s ideály zednářství: s odvahou, láskou a bratrstvím. V Kouzelné flétně se zpívá o zednářství se sympatiemi, s úctou a s trochou dobromyslného humoru.

Vídeňských svobodných zednářů se opera vůbec nedotkla. Naopak, zadali Mozartovi kantátu, kterou stačil zkomponovat v těch několika dnech, které dělily premiéru Kouzelné flétny od nástupu smrtelné choroby. Několik dní po Mozartově smrti ho uctil velmistr jeho lóže jako jejího "nejmilovanějšího a nejzasloužilejšího" člena a jeho odchod nazval "nenahraditelnou ztrátou". V roce 1792 uspořádali vídeňští svobodní zednáři provedení jeho kantáty a výtěžek věnovali Mozartově vdově a synům.

Spěšný pohřeb

Protože Constanze trpěla v době manželovy smrti značnou finanční tísní, mohla si dovolit jen ten nejlevnější pohřeb. Jeho náklady se odhadují na dnešních tři sta korun. 7. prosince 1791 v půl třetí odpoledne bylo skladatelovo tělo převezeno do katedrály sv. Štěpána, kde se několik smutečních hostů - mezi nimi snad i Salieri - účastnilo zádušní mše v postranní kapli. Sníh s deštěm prý zabránily truchlícím doprovodem pohřební vůz na hřbitov sv. Marka, vzdálený asi hodinu chůze. Proto nikdo neviděl, na které místo v hromadném hrobě tělo uložili. Zápis v jednom dobovém deníku však uvádí, že 7. prosince 1791 měli ve Vídni teplé, i když zamračené počasí.

Constanze nedala Mozartovi zhotovit žádný náhrobní kámen. Počítala s tím, že kříž či alespoň upozornění dá na jeho hrob umístit katolická církev. Až v roce 1859 se na hřbitově sv. Marka objevil mramorový pomníček, stojící zhruba na místě, kde byl slavný skladatel pohřben.

Medicínská detektivka

O Mozartově záhadné smrti a spěšném pohřbu se diskutuje a spekuluje již po dvě století. V roce 1966 švýcarský lékař Carl Bar zavrhl jako amatérskou a neprofesionální původní diagnózu, podle které Mozart zemřel na "miliární horečku". Na základě svědectví Mozartova lékaře doktora Nicolause Closseta vyjádřil Bar domněnku, že Mozart zemřel na revmatickou horečku, akutní neinfekční chorobu doprovázenou bolestivým zánětem kloubů. V roce 1984 zveřejnil ještě rozsáhlejší rozbor Mozartovy anamnézy a jeho smrtelné choroby další lékař, Peter J. Davies. V roce 1762, kdy Mozart jako šestileté zázračné dítě vystoupil na svém prvním koncertě a kdy začal skládat, postihl jej streptokokový zánět horních cest dýchacích. Důsledky takové infekce se mohou projevit se značným zpožděním, až po mnoha měsících, někdy dokonce až po letech. Později chlapec trpěl opakovanými záněty mandlí, tyfem, neštovicemi, bronchitidou a infekční žloutenkou neboli hepatitidou typu A. V roce 1784, tři roky po svém příchodu do Vídně, prodělal Mozart závažnou nemoc, mezi jejíž symptomy patřilo prudké zvracení a revmatická zánětlivá horečka.

Ve své analýze Mozartových zdravotních problémů dospěl doktor Davies k závěru, že skladatelovu smrt způsobila kombinace několika chorob: streptokokové infekce, kterou dostal při epidemii, selhání ledvin vyvolané alergickou přecitlivělostí (takzvaného Schönlein-Henochova syndromu), krvácení do mozku a těsně před smrtí i zánětu průdušek. Doktor Davies poznamenává, že k vedlejším účinkům selhání ledvin patří deprese, proměna osobnosti a bludné představy - což by mohlo vysvětlovat Mozartovo morbidní přesvědčení, že se ho někdo pokouší otrávit a že Rekviem - které nestačil dokončit - bylo objednáno pro jeho vlastní pohřeb.

Svobodní zednáři: neoblíbená tajná společnost

V prosinci roku 1784 Mozarta přijala malá vídeňská zednářská lóže zvaná Dobročinnost, která později splynula s největší lóží hlavního města Rakouska,

Novou korunovanou nadějí. Svobodné zednářství vzešlo ze středověkého cechu kameníků a stavitelů katedrál. Začátkem 18. století se otevřelo i jiným profesím a rychle se šířilo z Anglie do celé Evropy.

V Mozartově době se členství v této exkluzivní organizaci vzdělavců považovalo za výraz úspěchu i za vzácnou poctu. Mladý Mozart se nadšeně účastnil zednářských rituálů a skládal hudbu pro tajné obřady. V roce 1787 se v dopise otci přiznal, že mu členství v zednářské lóži pomohlo překonat strach ze smrti.

Na svobodné zednáře však zahájila útok nejprve římskokatolická církev a později autokraté jako například rakouský císař Josef II., který pohlížel na jejich rostoucí moc s obavami a přikázal rakouské policii, aby jejich činnost bedlivě sledovala. Mozart svou poslední operu Kouzelnou flétnu zamýšlel jako poctu zednářům a jejich obranu.

Stejně populární se stalo svobodné zednářství ve Spojených státech. Mezi první členy patřili George Washington a Benjamin Franklin. V roce 1826 za záhadných okolností zmizel občan státu New York William Morgan poté, co vyzradil tajemství své lóže. Následující vyšetřování odhalilo, že mnozí činitelé tohoto státu jsou zednáři. Aféry využila protizednářská strana, jejímž kandidátům se několikrát podařilo obsadit křeslo guvernéra. V letech 1832 a 1836 tato strana dokonce nominovala kandidáty na prezidentský úřad. Ve volbách však neuspěli.

Kdo zavraždil Kennedyho?

Pamětníci nikdy nezapomenou na den, kdy byl v texaském Dallasu zastřelen prezident John F. Kennedy. Jeho vraha policie vzápětí dopadla, avšak o dva dny později se i on stal obětí atentátu přímo před televizními kamerami. Uplynulo víc než třicet let, ale teorií o spiknutí nijak neubývá.

Prezidenta před cestou do Dallasu varovali, neboť měl v tomto ultrakonzervativním městě mnoho vlivných protivníků. Avšak John F. Kennedy všechny námitky smetl ze stolu. Chtěl si v Texasu zlepšit politickou pověst a získat pro kampaň za své znovuzvolení podporu mocných lidí, kteří se k jeho kandidatuře dosud nevyjádřili. Mezi ně patřil i texaský guvernér John Connally. Po příletu na dallaské letiště Love Field si prezident a jeho žena Jacqueline sedli na zadní sedadlo prezidentovy otevřené limuzíny, zatímco guvernér Connally s manželkou seděli vpředu. Vůz s oběma prominentními páry vyjel jako druhý v autokoloně směřující do středu města, kde měl John F. Kennedy při slavnostním obědě pronést projev.

Zástupy lidí podél trasy prezidenta srdečně vítaly. Nellie Connallyová se otočila dozadu k prezidentovi a zvolala: "Ted' už nemůžete tvrdit, že vás Dallas nemá rád." Ve dvanáct hodin třicet minut autokolona zpomalila před točitým nájezdem na dálnici, po které měli významní hosté dojet do centra města. Agent tajné služby v prvním autě poznamenal k řidičovi: "Ještě pět minut a budeme mít ten nervák za sebou." V zadním voze komentovala prezidentova sekretářka Evelyn Lincolnová: "Jen si to představte - už jsme projeli celým Dallasem a zatím ani jediná demonstrace." A jedna Dallasanka s úsměvem ujišťovala: "Tak vidíte, že nejsme tak zlí." Novinář v reportérském voze si nesprávně přečetl nápis na červené cihlové budově vepředu a zeptal se: "Co to má kčertu znamenat, éOdkladiště učebnic'?" Mezi skladištěm učebnic a podjezdem pod dálnicí stál u trasy prezidentovy autokolony muž jménem Abraham Zapruder, který si návštěvu prezidenta filmoval amatérskou kamerou. Další přihlížející, Charles Brend vyzvedl svého pětiletého synka, aby mohl i on pana prezidenta pozdravit. Kennedy si jej povšiml, usmál se a zamával mu.

Do toho se ozvaly výstřely. Jedna kulka prolétla prezidentovi krkem a pak zády, hrudníkem, pravým zápěstím a levým stehnem guvernéra Connallyho. Kennedy se chytil za hrdlo. Vpředu se do klína své ženy zhroutil zakrvácený Connally. Když paní

Kennedyová uslyšela guvernérovo zaúpění, otočila se vystrašeně k prezidentovi právě ve chvíli, kdy mu druhý projektil uštěřil horní část hlavy.

Čtyři dny

Atentát na třicátého pátého prezidenta Spojených států Johna Fitzgeralda Kennedyho, k němuž došlo 22. listopadu 1963, šokoval nejen Ameriku, ale i celý svět. Po zbytek onoho černého pátku a v příštích třech dnech miliony lidí po celé zeměkouli seděly jako přikovány před televizními přijímači, aby jim neušly další části oné nepředstavitelné tragédie.

Pár minut po osudných výstřelech opouští Lee Harvey Oswald texaské skladiště učebnic, odkud krátce předtím dvakrát vystřelil z rohového okna v pátém poschodí. Ve třináct hodin patnáct minut zastřelí dallaského policistu J. D. Tippita, který jej zastavil, aby mu položil několik otázek. Svědkové volají policii a upozorňují ji na kino, v němž se Oswald pokusil ukrýt. Oswald je zatčen, obviněn ze zabití Tippita a poté ze zavraždění Kennedyho. Tvrdí však, že s atentátem na prezidenta neměl nic společného a že na něj má být svalen zločin, který ve skutečnosti spáchali jiní. Prezidentský vůz přijíždí zběsilou rychlostí do nemocnice Parkland Memorial, která ve dvanáct hodin třicet osm minut přijímá pod evidenčním číslem 24740 bílého pacienta mužského pohlaví, který utrpěl zranění střelnou zbraní. Na ambulanci přichází kněz, avšak ve dvě hodiny lékaři konstatují smrt. Přes námítky místních úřadů ukládají agenti tajné služby prezidentovo tělo do rakve a přepravují na letiště Love Field. Za necelou hodinu skládá viceprezident Lyndon B. Johnson na palubě prezidentského letounu Air Force One do rukou soudkyně Sarah T. Hughesové přísahu a stává se tak prezidentem Spojených států. Po jeho boku stojí - dosud v růžovém kostýmu zbroceném krví - Jacqueline Kennedyová. Večer přistává letoun ve Washingtonu a v nemocnici amerického námořnictva v Bethesdě je provedena pitva.

V sobotu 23. listopadu vybírá paní Kennedyová na Arlingtonském národním hřbitově místo posledního spočinutí svého manžela. Státní pohřeb je stanoven na pondělí. V Dallasu podrobují Lee Harveyho Oswaldova tříhodinovému výslechu. Na žádost ředitele FBI J. Edgara Hoovera je Oswald v neděli krátce před polednem převážen z dallaského policejního ředitelství do vazby v šerifově úřadu. Z davu reportérů vystupuje Jack Ruby, majitel dallaského nočního podniku, a před očima milionů televizních diváků Oswaldova zastřelí. Při výslechu Ruby tvrdí, že jednal spontánně, rozhněván zavražděním prezidenta. Chtěl prý také Jacqueline Kennedyovou ušetřit útrap, které by v Dallasu musela podstoupit při procesu s Oswaldem.

V pondělí 25. listopadu v devět hodin ráno již kolem katafalku s Kennedyho tělem na washingtonském Kapitolu prošlo na čtvrt milionu truchlících Američanů. S prezidentem se chtějí rozloučit obrovské zástupy lidí, a proto paní Kennedyová požádala, aby budova zůstala otevřena celou noc. Po smuteční mši v katedrále sv. Matouše, kterou za účasti mnoha hlav států z celého světa slouží bostonský kardinál Cushing, je Kennedy pohřben v Arlingtonu. Paní Kennedyová u jeho hrobu zapaluje věčný plamen.

Pochyby o oficiální verzi

Onoho osudného dne ráno se prezident Kennedy svěřil svému poradci Kennethu O'Donnellovi se zlověstnou předtuchou: "Kdyby chtěl někdo zastřelit prezidenta," řekl, "nebylo by to nic obtížného. Stačilo by jen proniknout do vysoké budovy s puškou vybavenou teleskopem a nikdo by mu v atentátu nezabránil." A přesně takový popis skutečného atentátu najdeme ve zprávě komise, vedené předsedou Nejvyššího soudu Earlem Warrenem. Zpráva, která byla 24. září 1964 předána prezidentu Johnsonovi, obsahovala plných dvacet šest svazků dokumentů. Její závěr: Johna F. Kennedyho zabil osamělý fanatik Lee Harvey Oswald.

Pochyby se však vynořily ještě v době, kdy Warrenova komise prováděla podrobné vyšetřování. Někteří tvrdili, že Oswald nejednal sám, že si jej k zavraždění prezidenta najala mezinárodní skupina atentátníků. V atentátu měl údajně prsty kubánský diktátor Fidel Castro či snad dokonce sovětská tajná policie. Podle jiných se jednalo o vnitrostátní mocenskou hru. Atentát údajně zorganizovali agenti FBI nebo CIA. Snad nejúsporněji se udržovala verze, že Kennedyho dala zavraždit mafie. Ztracený předmět doličný

V letech 1976 až 1978 se atentátem na Kennedyho znovu zabýval výbor Sněmovny reprezentantů. Jeho členové poukázali na skutečnost, že pitva v nemocnici amerického námořnictva v Bethesdě - provedená den po atentátu - nebyla profesionálně na výši. Jeden z účastníků pitvy si tehdy stěžoval, že lékaři nesměli otevřít tělo tak, aby mohli určit cestu obou střel prezidentovým tělem, neboť se proti tomu postavila "vysoce postavená osobnost", pravděpodobně příslušník ozbrojených sil. Protože pitva nezjistila dráhu střel, znalci nemohli určit směr, z něhož atentátník střílel. Přišly obě smrtící střely z okna texaského skladiště učebnic? Nebo jedna z nich přiletěla odjinud?

Zakonzervovaný mozek a další pitevní materiál byly předány do úschovy Kennedyho tajemníkovi. Když je v roce 1966 přebíral Národní archiv, mozek scházel. Chtěl snad někdo odstranit důkazy?

Kolik padlo výstřelů?

Warrenova komise dospěla k závěru, že Kennedyho zasáhly dvě střely a že obě přišly shora a zezadu, což odpovídalo oficiální verzi o Lee Harveyem Oswaldovi jako jediném vrahovi. Tento závěr vycházel z rozboru Zapruderova filmu a z kreseb kriminalistických expertů.

Koncem sedmdesátých let se odborníci zaměřili na další doličný předmět: magnetofon dallaského policisty, který 22. listopadu 1963 doprovázel prezidentovu autokolonu na motocyklu. V důsledku technické závady zůstal magnetofon cestou z letiště Love Field zapnutý. Po léta se na něj stejně jako na další materiály ukládal prach, neboť až na jakési slabé chrastění záznam zřejmě neobsahoval žádné identifikovatelné zvuky. Výbor Sněmovny reprezentantů nechal pásku prostudovat odborníky na akustiku, kteří již měli k dispozici nejmodernější digitální techniku. Experti našli zvuky, které připomínaly výstřely, a tak se vypravili do Dallasu a jednoho podzimního rána roku 1978 na místě atentátu několikrát vystřelili. Když nové nahrávky porovnali s patnáct let starou páskou, dokázali - s pravděpodobností, která hraničila s jistotou - rozeznat čtyři výstřely. Navíc tvrdili, že dokážou určit, odkud výstřely přišly. Tři vskutku pocházely z okna texaského skladiště učebnic, kde stál Oswald. (U okna se našly tři prázdné nábojnice. Jedna z Oswaldových střel pravděpodobně minula cíl.) Čtvrtá kulka však přišla zblízka, a to zepředu a zprava. Podle této verze na prezidenta střílela další osoba. Musela stát na vyvýšeném místě, odkud byl dobrý výhled na trasu autokolony.

Warrenova komise ignorovala výpovědi svědků, kteří čtvrtý výstřel slyšeli. Nebo jim nevěřila. Jiní svědci viděli, jak se nad vyvýšeným místem po výstřelu zvedá obláček kouře. Viděli také automobily s označením "FBI", odjíždějící z blízkého parkoviště. FBI ale tvrdila, že toho dne na místě atentátu žádní její pracovníci nebyli. Tři lidé se pokoušeli chytit muže, který prchal z parkoviště, avšak nepodařilo se jim to.

Na Zapruderově filmu vidíme, jak prezidentova hlava klesá dopředu, pravděpodobně poté, co jeho krkem prošla první střela zezadu. Poté se však hlava prudce zvedá. Tato reakce by nasvědčovala teorii, podle níž smrtelný výstřel přišel zepředu. Druhý projektil utrl prezidentovi horní polovinu hlavy. Po zvážení všech důkazních materiálů dospěl v roce 1979 vyšetřovací výbor Sněmovny reprezentantů k názoru, že Kennedy "byl pravděpodobně zavražděn v důsledku spiknutí". O totožnosti spiklenců se však zpráva nezmiňuje.

Člověk mezi dvěma světy

Přestože o atentátu na prezidenta Kennedyho existuje bezpočet knih, Lee Harvey Oswald zůstává záhadnou a temnou postavou. Zatím se nepodařilo beze zbytku vysvětlit, proč svůj strašný zločin spáchal. "U Oswalda je možné cokoli," prohlásil jeden badatel, "a pravdu je prakticky nemožné zjistit."

Jako šestnáctiletý Oswald předčasně odešel ze střední školy. Šest dní po svých sedmnáctých narozeninách, 24. října 1956, se stal příslušníkem americké námořní pěchoty. Po absolvování kurzu obsluhy radaru jej odveleli na leteckou základnu Acugi poblíž Tokia. Odtud startovaly ke špionážním letům letouny U-2, jejichž úkolem bylo fotografovat území Sovětského svazu. Oswald měl jen málo přátel a značnou část volného času trávil četbou - zvláště marxistické literatury - a studiem ruštiny. Jak později vypověděl jeden jeho kolega z námořní pěchoty, začal Oswald prohlašovat, že "komunismus je ten nejlepší systém na světě". Koncem roku 1958 Oswalda odveleli zpět do Spojených států. Ještě předtím se ocitl před vojenským soudem, jednou za nedovolené držení zbraně a později za "provokativní oslovení" poddůstojníka. Podle jednoho z nadřízených důstojníků měl Oswald "praštěné zahraničně politické názory". Stal se nadšeným stoupencem Fidela Castra, který v lednu roku 1959 uchvátil moc na Kubě.

Oswald byl 11. září 1959 na vlastní žádost předčasně propuštěn z námořní pěchoty. Uvedl tehdy, že se chce starat o matku. Poté, co jí dal sto dolarů, však nastoupil na loď plující z New Orleansu do francouzského přístavu Le Havre. Z Francie pokračoval přes celou Evropu až do Moskvy. 31. října 1959 se objevil na tamějším velvyslanectví Spojených států a oznámil, že se zřiká amerického občanství. Uvedl, že je marxista, že požádal o sovětské občanství a že nabízí Sovětům informace, které získal jako radarový technik. Sedm měsíců poté se Sovětům podařilo sestřelit letoun U-2. Když se jeho pilot Francis Gary Powers přiznal, že jej na výzvědnou misi vyslala CIA, sovětského vůdce Nikitu Chruščova to tak rozzuřilo, že narychlo odvolal setkání na nejvyšší úrovni s americkým prezidentem Eisenhowerem, připravované v Paříži.

Oswald zůstal v Sovětském svazu dva a půl roku. Oženil se sice s ruskou dívkou, avšak postupně začal o životě v komunistickém státě ztrácet iluze. 1. června 1962 dostali Oswald, jeho žena Marina a dcerka June povolení k odjezdu ze Sovětského svazu. Oswald se nikdy nestal sovětským občanem a popřel, že by Rusům předával tajné informace. Ministerstvo zahraničí USA změnilo původně zamítavé rozhodnutí přistěhovaleckého úřadu a povolilo Oswaldovi návrat s poznámkou, že "je v nejlepší zájmu Spojených států, aby pan Oswald co nejdříve odjel ze Sovětského svazu". Že by útěk bývalého příslušníka námořní pěchoty do Sovětského svazu zosnovala CIA? A že by se Sověti dali nasazením dvojího agenta oklamat? Oficiální vyšetřování atentátu si některé otázky vůbec nepoložilo a jiné zůstaly bez odpovědi.

Prokubánská organizace

Po různých krátkodobých zaměstnáních ve Fort Worthu a Dallasu se Oswald s rodinou na jaře roku 1963 přestěhoval do New Orleansu. Před odjezdem z Texasu si ale Oswald koupil od jedné zásilkové firmy pušku s dalekohledem. Podle Warrenovy komise se s ní Oswald pokusil zavraždit Edwina A. Walkera, ultrakonzervativního politika a generálmajora ve výslužbě. Walker vyzýval prezidenta Kennedyho, aby na Kubu vyslal jednotky, které by svrhly Fidela Castra.

V New Orleansu se Oswald stal, jak to nazvala Warrenova komise, "imaginárním prezidentem neexistující pobočky" procastrovské organizace "Výboru za spravedlivé zacházení s Kubou". Je pozoruhodné, že jako adresu pobočky uvedl Oswald budovu, v níž měl kanceláře bývalý agent FBI Guy Bannister. O Bannisterovi se tvrdilo, že koordinuje činnost několika militantních proticastrovských skupin. Oswald se s ním zřejmě spřátelil i přesto, že Oswalda v srpnu roku 1963 dvakrát

zatkla policie za potyčky s proticastrovskými kubánskými exulanty.

Oswalda návrat do Spojených států zklamal asi stejně jako předchozí pokus o emigraci do Sovětského svazu. V září 1963 odjel do Mexika, kde se marně pokoušel získat průjezdní vízum k cestě na Kubu, odkud se chtěl vrátit do SSSR. Odjel tedy zpět do Dallasu a v polovině října si našel práci v texaském skladišti učebnic. V úterý 19. listopadu 1963 si mohl v denním tisku přečíst zprávu o Kennedyho projevu v Miami. Dallaské noviny o Kennedyho projevu napsaly, že v něm prezident "prakticky vyzval kubánský lid... aby svrhl komunistický režim Fidela Castra. Pokud se tak stane, slíbil Kubě rychlou americkou pomoc." Tisk také zveřejnil program prezidentovy návštěvy v Dallasu. Autokolona měla projet přímo před budovou, v níž Oswald pracoval.

Kennedy versus mafie

Jestliže Oswald pracoval pro sovětskou tajnou službu či pro Fidela Castra, proč mu jeho chleboďárci po atentátu nezajistili možnost úniku? A co když byl oním návštěvníkem Mexika jeho dvojník vyslaný skutečnými spiklenci, kteří tak Oswalda chtěli uvést do falešné souvislosti s Kubou a Sovětským svazem? Tento názor zastává většina nových teorií, podle nichž se prezident stal obětí mafie.

John F. Kennedy i jeho bratr Robert patřili k významným bojovníkům se zločineckými gangy. V roce 1957 zasedal John Kennedy v senátním Výboru pro boj s organizovaným zločinem, který odhaloval mafiánské praktiky. Hlavním vyšetřovatelem tohoto výboru byl Robert Kennedy. Vedl výslechy tak důrazně, že se při nich svědkové na židlích jen choulili. V roce 1961 jej John jmenoval ministrem spravedlnosti a Robert zahájil velkou kampaň proti organizovanému zločinu. Mimo jiné se zaměřil na neworleanského mafiánského bossa Carlose Marcella, kterého nechal deportovat do Guatemaly.

Marcello se potají vrátil do Spojených států a začal chystat odplatu. Jednomu příteli v srpnu roku 1962 řekl: "Určitě víš, co se říká na Sicílii: Když chceš zabít psa, neusekneš mu ocas, ale hlavu." Jak zneškodnit Roberta Kennedyho? Likvidací jeho bratra. "Kennedy se voleb v roce 1964 nedožije," sdělil v téže době jeden floridský gangster informátorovi FBI. "Dostane to."

Mafie měla ještě další důvod k nespokojenosti s Kennedym: nepokusil se dostatečně rázně zbavit Kubu Fidela Castra. Když se kubánský diktátor chopil moci, vyhnal mafii, která jen v Havaně vydělávala na drogách, hazardních hrách a prostituci přes sto deset milionů dolarů ročně. Gangsteři velmi stáli o obnovení těchto výnosných obchodů a velmi je rozhořčilo, když Kennedy v dubnu roku 1961 neposkytl dostatečnou pomoc kubánským emigrantům, kteří se neúspěšně pokusili vylodit v Zátocě sviní. Kubánská raketová krize v říjnu 1962 skončila ústupem Sovětů, avšak Castra tento americký triumf neoslabil. I přes ostrý tón svého projevu v Miami poskytoval prezident jen malou podporu proticastrovským exulantům ve Spojených státech a stavěl se proti výpadům soukromých organizací na Kubu.

Stoupenci teorie o mafiánském spiknutí se pokusili najít spojení mezi gangstery, Oswaldem a Jackem Rubym. Nepodařilo se jim však vysvětlit, proč by si profesionální gangsteři našli k provedení atentátu tak podivného vraha, jako byl Oswald, a proč by si objednali Oswaldovu vraždu u člověka Rubyho typu.

Koncem roku 1988 se blížilo dvacáté páté výročí atentátu a zájem o všemožné konspirační teorie značně vzrostl. Oliver Stone, pozdější autor oscarového filmu JFK, který přišel na plátna kin v roce 1991, nebyl stoprocentně přesvědčen, že Kennedyho dala zavraždit mafie. Jeho film však mnohé přesvědčil, že vláda před veřejností ukrývá důležité informace o atentátu, a přiměl Kongres, aby dal zpřístupnit vyšetřovací spisy. Tisíce stránek dokumentace k atentátu byly zveřejněny 24. srpna 1993, avšak mnoho záznamů CIA zůstává dosud utajeno. Na koho mířil Oswald?

V době kolem dvacátého pátého výročí atentátu se vynořila další teorie, podle níž Oswald mířil na guvernéra Johna Connallyho.

Když Oswald zběhl do Ruska, americká námořní pěchota změnila klasifikaci jeho odchodu do civilu: místo "se ctí" byl propuštěn jako "nežádoucí osoba", což je pouze o jediný stupeň příznivější hodnocení než "s hanbou". Oswald si uvědomoval, že by proto mohl mít po návratu do Spojených států potíže s hledáním zaměstnání, a tak ještě ze Sovětského svazu napsal Connallymu dopis se žádostí, aby nepříznivé rozhodnutí odvolal. Connally, který tehdy ve vládě odpovídal za námořnictvo, však jeho žádost zdvořile zamítl. Ve svém třetím a zároveň posledním vystoupení před Warrenovou komisí se Marina Oswaldová zmínila o možnosti, že její manžel nemířil na prezidenta, a dodala, že "snad střílel na guvernéra Connallyho... aby se mu pomstil za propuštění z námořní pěchoty".

Paní Oswaldová s touto informací asi přišla pozdě. V té době si již Warrenova komise vytvořila definitivní názor a její výpověď do zprávy nezahrnula.

Krátce před dvacátým pátým výročím atentátu dal list New York Times spolu s televizní sítí CBS provést průzkum veřejného mínění. 65 procent Američanů věřilo, že se Kennedy stal obětí spiknutí, 61 procent dotazovaných vyjádřilo přesvědčení, že "úřady před veřejností utajují pravdu o atentátu". 46 procent respondentů však uvedlo, že na zjištění pravdy je příliš pozdě, a 59 procent se vyslovilo proti dalšímu vyšetřování.

"Tyto záhady nebudou možná nikdy objasněny," poznamenal člen Sněmovny reprezentantů Louis Stokes, který koncem sedmdesátých let vedl vyšetřovací výbor Kongresu. "Pravdu se asi nikdy nedovíme."

Výstřel v divadle

Čtyři američtí prezidenti se stali obětí atentátu: Abraham Lincoln v roce 1865, James A. Garfield v roce 1881, William McKinley v roce 1901 a John F. Kennedy v roce 1963. Před zavražděním Kennedyho se nejvíce vzpomínalo na atentát na Lincolna, jehož smrt vyvolala největší zármutek.

Když se Lincoln stal šestnáctým prezidentem Spojených států, dlouho doutnající spor o otrokářský systém rozpoutal krutou občanskou válku. Mezi Lincolnovým zvolením v listopadu 1860 a nastoupením do úřadu v březnu 1861 se od Unie odtrhlo sedm jižních států, vytvořilo Konfederované státy americké a svým prezidentem zvolilo Jeffersona Davise. Později se k nim přidaly čtyři další státy. Útok jižanských vojsk na Fort Sumter 12. dubna se stal začátkem čtyřletého konfliktu, v němž na obou stranách zahynulo více než šest set tisíc lidí a téměř čtyři sta tisíc bylo zraněno. Vyčerpaný národ se dočkal míru až 9. dubna 1865, kdy velitel jižanských armád Robert E. Lee složil ve virginském Appomattoxu kapitulaci do rukou svého protivníka, generála Ulyssese S. Granta. Pět dní po této události se dlouhou válkou unavený prezident Lincoln rozhodl zajít s manželkou do divadla. Ve washingtonském Fordově divadle na něho číhal John Wilkes Booth, příslušník slavné herecké rodiny, který sympatizoval s otrokářským Jihem. Booth chladnokrevně vešel do nestřežené prezidentské lóže a jediným výstřelem zasáhl Lincolna zezadu do hlavy. I když si při seskoku na jeviště zlomil nohu, podařilo se mu na připraveném koni uniknout. Po čtrnácti dnech byl vypátrán v jedné stodole ve Virginii a zastřelen - nebo se zastřelil sám - ve chvíli, kdy jeho úspěšní pronásledovatelé stodolu zapálili. Vedle Bootha se příprav atentátu účastnilo devět dalších osob. Čtyři spiklenci byli oběšeni, čtyři odsouzeni do žaláře a jednoho soud osvobodil.

Smrt filmové bohyně

Podobně jako John F. Kennedy se i Marilyn Monroeová stala symbolem své doby. I když se kritikové o jejích hereckých schopnostech vyjadřovali dosti neuctivě, nikdo

jí nemohl upřít kouzlo osobnosti, které z jejích filmů učinilo světové kasovní úspěchy. 4. srpna 1962 požila ve večerních hodinách nadměrnou dávku sedativ a téže noci zemřela. V oficiální zprávě se hovoří o "pravděpodobné sebevraždě". Ještě za jejího života se Monroeovou často zabývali pisálci v bulvárních plátcích. Po její smrti se vynořily nesčetné fámy. Mezi ně patří tvrzení, že měla poměr s Johnem F. Kennedym i s jeho bratrem Robertem. Její údajný vztah k Johnovi vznikl začátkem padesátých let a trval až do prvního roku jeho prezidentství. Jako prezident nemohl udržovat tak nebezpečný vztah a požádal prý Roberta, aby citově strádající hvězdu utěšil.

Na oslavě prezidentových narozenin, která se konala 19. května 1962 v newyorské Madison Square Garden, prý Robert kolem Marilyn kroužil "jako můra kolem lampy". Jedné přítelkyni Monroeová tvrdila, že si ji prezidentův mladší bratr chce vzít. V létě onoho roku prý mu několikrát volala do Washingtonu na ministerstvo spravedlnosti, avšak Robert Kennedy tyto hovory odmítal přijmout a ani jí sám nezavola.

Robert Kennedy přiletěl 4. srpna 1962 do Los Angeles a podle Marilyniny služebné herečku téhož dne odpoledne navštívil. Přijel proto, aby ukončil vztah, pokud vůbec nějaký existoval? Večer po jedenácté přišli Monroeovou navštívit dva muži: její právník a agent. Našli ji v hlubokém bezvědomí. Přivolaná sanitka ji okamžitě odvezla do nemocnice, kde lékaři konstatovali smrt.

Syn proti otci

Vzpurný princ, zamilovaný do půvabné mladé ženy svého otce, a proti němu autokratický vládce poloviny světa, odpovědný za smrt svého syna a následníka trůnu - taková je populární představa o donu Carlosovi a španělském králi Filipu II. Odpovídá však skutečnosti?

Je 18. leden roku 1568 před půlnocí. Španělský král Filip II. se s přilbou na hlavě a s mečem v ruce krade temnými chodbami madridského královského paláce. V čele skupiny dvořanů přichází ke komnatám svého syna a následníka, prince dona Carlose. Již předtím dal odstranit závory na dveřích a odnést zbraně, které míval princ vedle lůžka. Král probouzí syna a v přítomnosti svědků - členů své rady - mu oznamuje, že ho zatýká. Okna princovi komnaty jsou zatlučena prkny, zamčené dveře střeží stráž. Král dále přikazuje, aby s princem nikdo nemluvil, a nařizuje, aby princovi nadále nebyly doručovány dopisy. Je to poslední setkání nešťastného monarchy s jeho synem.

Noční zatčení a uvěznění dvaadvacetiletého následníka trůnu a jeho smrt o půl roku později způsobily senzaci nejen na španělském dvoře, ale staly se hlavním tématem všemožných pověstí po celé Evropě. Svým současníkům se Filip II. jevil jako "kolos, jehož moc obepíná svět". Kromě Španělska vládl i Nizozemsku, částem dnešní Francie, většině území Itálie, Sardinii, Sicílii, a s výjimkou portugalské Brazílie i celému Novému světu na jih od řeky Rio Grande. Navíc měl různé državy v severní Africe a v Asii, kde mu patřilo po něm pojmenované souostroví Filipíny. Vládl impériu, nad nímž slunce téměř nezapadalo.

Filip II. zdědil většinu této obrovské říše po svém otci Karlu V., který se v polovině padesátých let 16. století zřekl španělského trůnu ve prospěch svého syna a korunu Svaté říše římské předal svému bratru Ferdinandovi. Po návštěvě svých nových držav se Filip na podzim roku 1559 vrátil do Španělska a ve zbývajících čtyřiceti letech života již Iberský poloostrov neopustil.

Filip II. byl povahou byrokratický pedant, který věnoval pozornost sebemenším maličkostem. Vedl rozsáhlou korespondenci. Jako panovník měl dva hlavní zájmy: zachování katolické víry, jejímž byl zarytým obráncem, a zplození dědice. Tyto dva zájmy se střetly - s tragickými důsledky - v osobě dona Carlose.

Tajný milenec a buřič?

Filipova první manželka Marie Portugalská zemřela v roce 1545, krátce poté, co se jí narodil don Carlos. O devět let později se Filip na přání Karla V. oženil znovu. Jako sedmadvacetiletý si vzal osmatřicetiletou anglickou královnu Marii Tudorovou. Svoji ženu však nemiloval. Když Marie v roce 1558 po čtyřech letech manželství zemřela, aniž dala Anglii následníka trůnu, Filip se oženil znovu. Za ženu si vybral čtrnáctiletou dceru francouzského krále Alžbětu z Valois.

Při jejich prvním setkání v lednu roku 1560 se prý tato chytrá a pohledná děvenka upřeně zadívala na královského ženicha, muže o devatenáct let staršího než ona. "Proč na mě tak upřeně koukáš?" zeptal se jí prý Filip. "Pátráš, jestli už mi šedivější vlasy?" Alžbětu předtím zaslíbili jejímu vrstevníku donu Carlosovi. Z toho vznikly domněnky o jejich tajné lásce.

Filipova neochvějná obrana katolické víry narazila na nejvážnější odpor v Nizozemsku. Filip se rozhodl potlačit vzpouru tamějších protestantských stavů a v létě roku 1567 vyslal do Nizozemska dvacetitisícovou armádu, které velel vévoda z Alby. Don Carlos, údajně tajně sympatizující s protestanty, se chtěl přidat na stranu rebelů. 23. prosince 1567 však svůj úmysl nerozvážně vyradil strýci, donu Juanovi d'Austria. Když se Filip dověděl o velezrádných úmyslech svého syna, dal jej zatknout, uvěznit a později údajně i zavraždit. To alespoň tvrdili Filipovi nepřátelé. O dvě století později, v roce 1787, uveřejnil velký německý spisovatel Friedrich Schiller veršované drama Don Carlos. V roce 1867 složil na základě Schillerovy hry stejnojmennou monumentální operu italský skladatel Giuseppe Verdi. Tato dvě vyličení osudu dona Carlose jsou dnes nejznámější. Syn, který se vzbouřil proti autokratickému otci, incestní poměr mezi synem a jeho krásnou mladou nevlastní matkou, otcova krutá pomsta... Je však tato verze pravdivá?

Vyšinutý následník

Don Carlos rozhodně nepůsobil jako impozantní následník nejmocnějšího trůnu světa. Byl drobné postavy (v osmnácti vážil pouhých třicet čtyři kilogramů), měl vystouplá ramena, která mu dávala vzezření hrbáče, a trpěl vadou řeči, kterou bylo třeba napravit řezem na uzdičce jazyka. Je málo pravděpodobné, že by don Carlos mohl temperamentní Alžbětu z Valois přitahovat. Naopak, existuje mnoho důkazů její oddanosti Filipovi. Král v tomto manželství nepochybně našel štěstí. Velmi miloval své dvě dcery Isabellu a Catalinu a hluboce truchlil, když v září roku 1568 Alžběta po narození třetí dcery zemřela.

Donu Carlosovi nebránily v následnictví jen tělesné vlastnosti. Existují přesvědčivé důkazy o jeho duševní nevyrovnanosti, snad dokonce slabomyslnosti. Jako dítě se prý bavil tím, že dával péct zaživa zajíce, a jednou v záchvatu nezřízené krutosti dal v královské stáji oslepit několik koní. Jako jedenáctiletý nechal jen pro ukojení svých sadistických choutek zbičovat mladou dívku a musel za to zaplatit jejímu otci odškodné. V roce 1562, kdy šestnáctiletý don Carlos studoval na univerzitě v Alcalá, pronásledoval služku a spadl ze schodů. Lékaři provedli odvážnou a pravděpodobně neuváženou operaci: aby mohli odsát životu nebezpečné tekutiny, otevřeli princovi lebku.

Po této operaci se don Carlos choval ještě nevyrovnaněji a bizarněji. Začal se toulat madridskými ulicemi, náhodně líbal přitažlivé dívky a sprostě pokřikoval na vážené ženy. Když mu švec doručil boty v nesprávné velikosti, don Carlos je dal rozřezat na kousky a uvařit. Nešťastného ševce pak donutil nepovedený výrobek sníst. Otec jmenoval dona Carlose členem státní rady. Princ se však k ostatním členům rady choval urážlivě, dokonce je fyzicky napadal, a bez zábran prozrazoval státní tajemství každému, kdo byl ochoten mu naslouchat.

O princovi se dochovaly krajně negativní úsudky jeho současníků. Podle velvyslance vídeňského dvora měl následník trůnu duševní úroveň sedmiletého dítěte. Jeden Filipův rádce o donu Carlosovi v soukromí hovořil jako o "imbecilovi".

Rádoby velitel

Neexistují ani důkazy, že by don Carlos skutečně podporoval protestantskou vzpouru v Nizozemsku. Je pravděpodobnější, že chtěl sám velet vojsku, které Filip vyslal na sever potlačit povstání. Jeho přání však spíše souviselo s dlouholetou nechuťí vůči vévodovy z Alby než s oddaností katolické věci či s nadějí na získání slávy na poli válečném.

Jako maršál královské armády předsedal v roce 1560 Alba obřadu, při němž byl don Carlos oficiálně vyhlášen dědicem trůnu. Když vévoda přísahal princi věrnost, opomněl před ním pokleknout a políbit mu ruku. Tato domnělá urážka vyvolala v donu Carlosovi záchvat zuřivosti. I když Alba požádal o prominutí, don Carlos se nedal obměkčit a choval se vůči starému a zkušenému veliteli i nadále nepřátelsky. "Nejsem snad pouhý otrok, nejubožejší člověk, jaký kdy žil," naříkal don Carlos, "člověk, který nemůže mluvit do státních záležitostí, který se netěší úctě, kterému není svěřeno nic, co by jej připravilo na panování?" Don Carlos se doslechl, že armádě vyslané do Nizozemska má velet Alba, a pokusil se neuváženě strhnout velení na sebe. Když kortesy - španělský parlament - začaly projednávat petici s požadavkem, aby don Carlos zůstal ve Španělsku, princ vyhrožoval zabitím všem poslancům, kteří by se odvážili tento návrh v hlasování podpořit. Ještě než Alba odejel do Nizozemska, don Carlos ho napadl s dýkou v ruce. Donu Juanovi d'Austria se svěřil, že odcestuje do Nizozemska i proti vůli svého otce. Proto dona Carlose o měsíc později, 18. ledna 1568, zatkli a uvěznili.

Smutný a rezignovaný Filip

Filip věděl, že zásah proti synovi vyvolá hněv nepřátel i kritiku stoupenců. V únoru napsal sestře Marii, manželce rakouského císaře: "Rád bych s veškerou upřímností hovořil o princově životě a chování, o jeho velké svévoli a pomatenosti a také o všem, co jsem podnikl, abych jeho chování změnil." Dopis končí smutným přiznáním, že veškeré pokusy o nápravu a léčbu dona Carlose selhaly. Jeho zatčení si vyžádal státní zájem. Albovi král vyjádřil svůj zármutek a politování a děkoval Bohu, že lid přijal synovo zatčení s takovým porozuměním.

Princ se ve vězení zmítal mezi tichým zoufalstvím a nespoutanými výbuchy hněvu, mezi hladovkami a přejídáním. Po léta trpěl neduživý don Carlos horečkami a domácí vězení v komnatách madridského paláce jeho zdravotní stav ještě zhoršilo. V létě roku 1568 nastala krize. Jednoho večera se don Carlos značně přejedl. Jedním z chodů byla silně kořeněná koroptví nádivka. Aby uhasil žízeň, vypil princ velké množství ledové vody. Brzy nato se dostavily silné průjmy a zvracení, které donu Carlosovi znemožňovaly udržet potravu.

V příběhu, v němž je Filip vylicen jako zruďný vrah svého syna, odmítá bezcitný král prosbu umírajícího dona Carlose o smíření. Skutečnost však byla jiná: když se král od lékařů dověděl, že stav jeho syna je beznadějný, žádal, aby ho k němu dovedli. Lékaři se však obávali, že pohled na otce dona Carlose tak rozzuří, že by to mohlo urychlit jeho smrt, a tak králi poslední setkání se synem rozmluvili. Přesto král zřejmě zašel k princovu loži, když don Carlos ztratil vědomí, požehnal mu a odebral se do svých komnat, kde očekával zprávu o synově konci.

Krátce po donu Carlosovi skonala i Alžběta z Valois. Španělský trůn zůstal bez mužského dědice. V této situaci se král o dva roky později oženil se svou jednadvacetiletou neteří Annou, dcerou rakouského císaře Maximiliána II. Měli spolu pět dětí. Čtyři z nich zemřely v útlém věku, avšak páté přežilo. Byl to syn, který v roce 1598, po smrti "nejmocnějšího monarchy století" (tento přídomek daly Filipovi II. pozdější generace), nastoupil na španělský trůn jako Filip III.

Polovinu ze čtyřiceti dvou let své vlády se Filip II. věnoval budování velkolepého klášterního paláce Escorialu, nádherné stavby vysoko v předhůří Guadarramských hor, asi padesát kilometrů na severozápad od Madridu. V pokročilejším věku trávil

král mnoho času ve skromném bytě, který si tam dal zřídit. Jedněmi dveřmi z něj bylo vidět přímo na oltář hlavního chrámu, takže zbožný monarcha mohl sledovat bohoslužby dokonce i z lůžka. V králových místnostech, dnes přístupných veřejnosti, se zachoval dobový nábytek. Nejvíce však návštěvníka zaujmou skupiny pozlacených bronzových soch po stranách oltáře. Na jedné straně vidíme v životní velikosti Karla V., jeho ženu, dceru a dvě sestry. Na druhé Filipa II. a tři z jeho čtyř žen (anglická královna Marie I. chybí). Vedle své matky, Marie Portugalské, stojí i don Carlos, údajně zneuctěný syn, kterého s těžce zkoušeným otcem spojila až smrt.

Nechápající otec, nepochopený syn

Generační konflikty existují odjakživa a není na nich nic mimořádného. Propuknou-li však v nějaké mocné rodině, můžou přilákat značnou pozornost. Jedním z nejslavnějších generačních konfliktů se stal napjatý vztah mezi Bedřichem Vilémem I., pruským "králem vojákem", a jeho synem Bedřichem, který se narodil v roce 1712.

"Především mému synovi vštěpujte lásku k vojsku," přikázal pruský král jeho učitelům. Mladému Bedřichovi se však disciplína kasárenského života přičila. Spíše jej lákalo studium hudby, literatury a filozofie. Otec však takové zájmy považoval za zženštilost. Korunního prince se pokoušel utvářet podle svých představ urážkami a ponižováními. Královo jednání se časem stalo tak nesnesitelné, že se syn v roce 1730 rozhodl tajně utéct do Anglie. Měli jej doprovázet dva přátelé, poručíci von Keith a von Katte.

Když se o tomto plánu Bedřich Vilém dověděl, dal svého syna i von Katteho zatknout (von Keithovi se útěk zdařil) a postavit před válečný soud. Ten odmítl soudit korunního prince, ale von Katteho potrestal doživotním žalářem. Král však nebyl s rozsudkem spokojen a nařídil, aby byl von Katte s'at. Korunní princ musel popravě přihlížet.

Bedřich snášel otcovu krutost dalších deset let. Po nástupu na trůn však kráčel v jeho stopách. Pustil se do války s Rakouskem, z níž Prusko vyšlo jako evropská velmoc. Stal se ale i velkým mecenášem umění. Panoval šestačtyřicet let a jako král zcela zastínil svého otce. Proto vešel do historie jako Bedřich Veliký.

Kremelské intriky

Když sovětský rozhlas oznámil Stalinův odchod, vnější svět přijal s nedůvěrou zprávu, že vrah desítek milionů lidí zemřel přirozenou smrtí. Proč jeho poslední dny halilo tajemství? A komu v Sovětském svazu jeho smrt neprospěla?

Máme-li věřit čtyřem mazaným politikům, kteří zdědili jeho obrovskou moc, postihla Stalina mozková mrtvice ve chvíli, kdy hloubal zcela sám ve své spartánsky vybavené pracovně. Neomezený vládce Sovětského svazu a pán nad loutkovými režimy v celé východní Evropě ležel řadu hodin ochrnutý a bez lékařské pomoci, neboť jeho tělesná stráž, členové rodiny i vládní činitelé se ho po dvaceti sedmi letech krutovlády báli tak, že si nedovolili ani zaklepat na dveře jeho pracovny. Je-li to pravda, pak tento ubohý, bídný konec dramaticky kontrastuje s předchozím životem muže, který si liboval v mučení a popravách i svých nejvěrnějších stoupenců. Přinejmenším třicet milionů lidí - možná dvakrát tolik - bylo za jeho vlády zastřeleno, oběšeno, ubito, otráveno nebo zemřelo hlady jen proto, že Stalin trpěl nepřičetným strachem z opozice. Obrovské množství vězňů muselo otročit státu v krutých podmínkách koncentračních táborů. Na Ukrajině zemřely desítky milionů lidí poté, co Stalin donutil vstoupit do kolchozů a odevzdávat úrodu státu. A Stalinova osobnost? Sovětský diktátor se bavil například tím, že pozval starého spolubojovníka na večeři, propadl záchvatu zuřivosti a přikázal, aby nic netušící

oběť jeho sadistické krutosti odvedli na popraviště. Jednou prý o přestávce baletu Labutí jezero v moskevském Velkém divadle odjel na Rudé náměstí do věznice Ljubljanka, zastřelil několik svých bývalých spolubojovníků ranou do týla a vrátil se do divadla na druhé jednání.

Začátkem roku 1953 paranoidní tendence a nepředvídatelné výbuchy třiasedmdesátiletého Stalina začaly nabývat na intenzitě. Tehdejší velvyslanec Spojených států v Sovětském svazu George Kennan vzpomíná: "Atmosféra byla plná strachu ze starého tyрана a nenávisti k němu." Jistá agentka státní bezpečnosti vedené Lavrentijem Berijou obvinila v lednu Stalinova osobního lékaře, že se podílel na takzvaném spiknutí lékařů, které chtělo zavraždit důležité vojenské velitele "nesprávnou léčbou". Do vězení bylo uvrženo osm dalších špičkových lékařů, většinou Židů. Chystal Stalin pogrom? Chtěl takto rozdmýchat požár antisemitismu?

Na podzim roku 1952 se XIX. sjezd komunistické strany tyranově vůli poprvé vzepřel, i když jen v nevýznamných záležitostech. Stalin zřejmě potají chystal další čistku starých komunistů. Hodlal asi povolát do funkcí nové muže, oddané pouze jemu. Diktátorovy plány pečlivě sledovala čtveřice nejvýše postavených funkcionářů: šéf státní bezpečnosti Lavrentij Berija, ministr obrany Nikolaj Bulganin, náměstek předsedy rady ministrů (a stanovený nástupce) Georgij Malenkov a Nikita Chruščov, který zastával hned dvě vlivné funkce: předsedal moskevskému městskému výboru strany i moskevskému oblastnímu výboru. Za vlády "velikého Stalina" už stejně vysoce postavení soudruzi nejednou zmizeli bez varování.

Pitka obklopená mlčením

Krátce před smrtí Stalin náhle vyhnal svého soukromého tajemníka, který mu po desetiletí sloužil ve všech významných i nicotných záležitostech. Nato 15. února 1953 "předčasně zemřel" velitel jeho osobní stráže. Tento eufemismus nepochybně ve skutečnosti znamenal popravu. Stalinův lékař zůstal ve vězení. Mezitím se mezi moskevskou elitou šířily pověsti, že Stalin onemocněl. Jeho dcera Světlana i přes mnoho zoufalých pokusů k otci nepronikla. Už před několika měsíci si povšimla, že Stalin v důsledku kornatění tepen rychle schází.

Stalina pravděpodobně 2. března postihlo krvácení do mozku, avšak vystrašená skupinka jeho nástupců tuto zprávu utajila. Chruščov uvádí, že předešlého dne Stalin pozval jej, Beriju, Malenkova a Bulganina na svoji daču v Kunccevu, kde se bavili pitím a vyprávěním obhroublých historek. Hosté se rozešli až k ránu a Stalin šel spát sám. 3. března po třetí hodině ranní vyděšené stráže ohlásily čtyřem účastníkům večírku dramatickou zprávu: poté, co se sovětský vůdce již čtyřicet hodin neukázal, rozhodli se vstoupit do silně pancéřované vnitřní svatyně a našli Stalina, jak leží dosud oblečený bezmocně na koberci.

Malenkov, Chruščov, Bulganin i chladně racionální Berija okamžitě vyrazili ze svých dač k nemocnému Stalinovi. Když přijeli, ležel na prosté pohovce a téměř se nehýbal. Nakonec poslali pro lékaře. Čtveřice nejvyšších - spolu s přivolanými členy politbyra - se po dvou střídala u diktátorova lůžka a dohlížela na léčbu. Asi přitom přemýšleli, co v nejisté budoucnosti podniknou.

Napjaté noční bdění

V následujících dnech měli Chruščov, Malenkov a Bulganin oči zarudlé od slz, avšak Berija je svým chováním šokoval. Občas, když se oči ochrnutého vůdce pootevřely, projevoval obávaný šéf bezpečnosti zájem a náklonnost. Když však Stalin opět upadl do kómatu, Berija - ke zděšení ostatních - začal svého starého učitele urážet a zesměšňovat. Co to věštilo pro ostatní? Berija vedl od roku 1938 tajnou policii, skutečný zdroj Stalinovy všemohoucnosti.

Pak se 4. března 1953 Stalin náhle probal. Zatímco jej ošetřovatelka krmila lžící,

ukázal na obraz na stěně znázorňující jehňátko, které - podobně jako Stalina - krmila mladá selka mlékem. Záhy se však začal dusit, v agonii hněvivě pozoroval své přikrčené nohsledy a posléze skonal. Berija okamžitě spěchal do Moskvy, do centra moci.

Toho dne se miliony lidí v celém sovětském impériu - a s nimi i ohromený zbytek světa - poprvé dověděly, že je Stalin vážně nemocen. Jako kdyby lékaři chtěli zabránit podezření, vydali neobvykle podrobný popis záchvatu a zdravotních komplikací, které jej doprovázely. 6. března 1953 konečně státní rozhlas oznámil, že minulé noci, ve 22.10, Stalinovo srdce dotlouklo. Hlasatel přečetl úplnou zprávu o pitvě, z níž vyplývalo, že i přes "nezvratný charakter choroby" lékaři učinili vše, co bylo v lidských silách.

Ve čtyři hodiny odpoledne převezli Stalinovo tělo do Sloupové síně Domu odborů a umístili je na obrovský katafalk pokrytý květinami. V příštích třech dnech se Stalinovi poklonila snad celá Moskva. Podle některých odhadů se s ním přišlo rozloučit pět milionů lidí. Došlo i k tragickým případům, kdy nervózní generálové ve snaze zvládnout obrovský dav vydali rozkazy, v jejichž důsledku byli mnozí truchlící vážně zraněni či rozmačkáni o ocelové mříže v přízemních oknech.

9. března se vše v Sovětském svazu zastavilo. Toho dne se konal největší pohřeb století. Rudé náměstí zaplnily delegace, přijely hlavy států. Stalinovi dědicové nesli rakev s jeho tělesnými pozůstatky. "Bát'uška" komunismu spočinul v Leninově mauzoleu po boku zakladatele sovětského státu.

Podivné nesrovnalosti

Podle první úřední zprávy stihl Stalina záchvat mrtvice v jeho moskevském bytě. Ale jak se potom mohl dostat do sedmdesát sedm kilometrů vzdáleného Kunceva? Proč se v oficiální verzi tvrdilo, že záchvat nastal v pondělí ráno, zatímco podle Chruščova a dalších svědků se tak stalo zhruba v neděli večer nebo dokonce už v neděli ráno? A proč Chruščov ve svých Vzpomínkách, které vyšly až po jeho svržení, tvrdí opět něco jiného? Když čtyři nejvyšší funkcionáři poprvé přispěchali do diktátorovy dači, tvrdí ve své poslední verzi Chruščov, vůbec Stalina nespatriili a ani nepřivolali lékaře. Vrátili se na své dači a čekali. Po mnoha hodinách je zavolal Malenkov a sdělil jim, že Stalin je opravdu vážně nemocný.

Několik dní před smrtí hovořil Stalin s indickým diplomatem. Kreslil přitom vlky s vyceněnými zuby. "Mužici vědí, co udělat s vlky," poznamenal zachmuřeně. "Mužici vlky vyhubí."

Připravoval Stalin protiútok? Pokud ano, "spiknutí lékařů" mohlo být myšleno jako záminka k pomstě. Snad chtěl vězněné lékaře mučením donutit k "přiznání", že jednali na příkaz vysokých stranických funkcionářů. Stalinovy nedávné výlevy hněvu proti Berijovi možná naznačovaly, že ohrožen je i sám šéf tajné policie. Ať tomu bylo jakkoli, Berijova hysterická radost z diktátorovy smrti a jeho otevřený pokus o uchopení moci neměly dlouhého trvání. V červnu 1953 byl obávaný šéf státní bezpečnosti zatčen a veřejně označen jako rádce. Předsedou rady ministrů a vůdcem komunistické strany se po Stalinovi stal Malenkov, který společně s ostatními členy politbyra podrobil Beriju kritice a podpořil jeho sesazení.

V prosinci roku 1953 Beriju odsoudili v tajném procesu k smrti a pravděpodobně hned po vynesení rozsudku popravili. V Moskvě se šířily pověsti, které by se předtím nikdo neodvážil vyslovit: jak popravený kat znásilňoval děti, o jeho orgiích s unesenými mladými ženami, o divokých pitkách na jeho sídle uprostřed lesů.

Konec jedné éry

Zanedlouho přišly i další změny. Již v září roku 1953 vystřídal Malenkova ve vedení strany Chruščov a v roce 1955 se předsedou rady ministrů stal Bulganin. Malenkov byl prakticky poslán do vyhnanství: stal se ředitelem jedné provinční elektrárny. Poprvé za celou generaci nestály změny ve vedení sesazeného vůdce krk.

Daleko významnější událostí se však stal rychlý odklon od Stalinova "kultu osobnosti". Již dva týdny po jeho pohřbu přestal oficiální tisk do omrzení opakovat Stalinovy citáty a vychvalovat jeho osobu. "Stalinská ústava" se stala "Sovětskou ústavou". Dokonce i slovo "stalinský" zmizelo z oficiálního ruského slovníku. Sovětský stranický list Pravda oznámil, že "spiknutí lékařů" nikdy neexistovalo. Nový vůdce Sovětského svazu Chruščov veřejně odhalil, že Stalinovy chyby v řízení vedly k vážné krizi sovětského zemědělství.

V únoru roku 1956 přednesl Chruščov na XX. sjezdu strany svůj slavný "projev za zavřenými dveřmi", v němž podrobně popsal barbarské praktiky za vlády svého předchůdce a oficiálně oznámil, že státní terorismus přestává být nástrojem domácí politiky. Ve vztahu k Západu se Chruščov odvrátil od Stalinovy nesmiřitelné zahraniční politiky. Před celým světem vyhlásil svoji novou doktrínu "mírového soužití".

Proti všemu očekávání

Kdo mohl tušit, že se tichý dřič Josif Stalin dokáže vyšplhat až na samý vrchol moci? Budoucí sovětský diktátor, jediný ze čtyř sourozenců, který se dožil dospělého věku, se narodil v chudé venkovské rodině v Gruzii jako Josif Džugašvili. Když se stal komunistickým revolucionářem, změnil si jméno na "Stalin" - člověk z oceli.

Prvním vůdcem komunistického Ruska se stal Lenin. Stalin tiše postupoval v jeho stínu až do chvíle, kdy v roce 1921 uctívaný revoluční vůdce vážně onemocněl. Zatímco se pozornost soustřeďovala na oslňující postavy, jako byl Lev Trockij, chytrý Gruzínek upevňoval svoji moc a kladl nástrahy svým soupeřům. Nakonec dostal strach i Lenin. Pokusil se zabránit Stalinovu vzestupu tím, že z lůžka nadiktoval tajné varování proti jeho "neomezené moci".

Přesto se po Leninově smrti v roce 1924 Stalinovi podařilo v mocenském zápase zvítězit. Nový vůdce dal postupně zavraždit všechny své oponenty včetně Trockého. Dokázal se zcela soustředit na politické intriky. Běžné lidské emoce přitom šly stranou.

Když jeho první žena po třech letech manželství zemřela, prohlásil: "S ní zemřely poslední moje vřelé city k jiným lidem." Svého syna již v útlém věku svěřil do opatrování příbuzným. Druhou manželku, idealistku, která se za Stalina provdala ještě jako dospívající dívka, dohnala jeho krutá a represivní politika k zoufalé sebevraždě. Když se o sebevraždu pokusil i jeho starší syn, Stalin ho s opovržením označil za slabocha. Ve 2. světové válce tohoto mladého muže zajali Němci. Sovětský diktátor odmítl přijmout nabídku na výměnu válečných zajatců, která by jeho synovi umožnila návrat do vlasti. Když se to nešťastník dověděl, v zoufalství se rozběhl proti elektrinou nabitému plotu tábora a uškvařil se.

O mnoho šťastnější život neměly ani další dvě Stalinovy děti, Světlana a Vasilij. Světlana se stala světoznámou, když v roce 1967 uprchla na Západ. Od té doby jí zmítají pochyby, zda má žít ve Spojených státech, v Británii nebo ve své vlasti. Z Vasilije se stal hrubián a podvodník. Ve věku jedenačtyřiceti let se upil k smrti.

Plný rozkvět destalinizace

Odstranění Stalinova nabalzamovaného těla z Leninova mauzolea na Moskevském Rudém náměstí dramaticky symbolizovalo Chruščovovu "destalinizaci" (s tímto termínem přišli západní pozorovatelé). Ostatky člověka, který ovládal jazyk a představy země po více než čtvrt století, skončily na malém hřbitově u kremelské zdi.

V roce 1964 však Chruščov padl. Snahy o utužení systému znovu ožily. Vládnoucí elita hodlala opět spravovat zemi pevnou rukou.

Destalinizace se rozběhla naplno až po 11. březnu 1985, kdy byl generálním tajemníkem komunistické strany zvolen pětapadesátiletý Michail Gorbačov. Stalinovy nevinné oběti se dočkaly veřejné rehabilitace a tisk přinesl zprávy o jeho nejhorších zločinech. Odešli stárnoucí aparátčící, jejichž politické cévy zkrtnatěly ještě v dobách Stalinovy nadvlády nad myšlením. Úřady také zmírnily cenzuru. Záhy se většina lidí žijících mimo hranice Sovětského svazu naučila dvěma ruským slovům: glasnost' a perestrojka. Glasnost', "otevřenost", přinesla uvolnění režimu a více politické svobody. Poněkud komplexnější pojem perestrojka znamená "přestavbu" ekonomiky a společnosti.

V srpnu roku 1991 se celému světu zatajil dech. Skupina skálních komunistů se v zoufalé snaze o obnovu starého režimu pokusila o puč proti reformám. Gorbačov byl zatčen na své dače na Krymu, kde právě trávil dovolenou. Spiklenci oznámili, že Gorbačov již není pro svůj špatný zdravotní stav schopen vykonávat funkci prezidenta Sovětského svazu.

Situaci zachránil Boris Jelcin, prezident Ruské federativní republiky a Gorbačovův hlavní soupeř v období perestrojky. Hromotluk Jelcin neprodleně odejel do moskevského "Bílého domu", kde sídlí ruský parlament. Před hrozivými hlavními tanků vyzval ke generální stávce a ujistil jásající zástupy: "Reakcionáři neprojdou!" Pokus o puč selhal, protože nenalezl žádnou lidovou podporu. Boris Jelcin se stal hrdinou dne a v následujících bouřlivých dnech pozastavil činnost komunistické strany na území Ruska. A sám Sovětský svaz, kdysi tak všemocný a monolitní, se začal rozpadat na jednotlivé republiky. Je ironií osudu, že Michail Gorbačov, který učinil více než kdo jiný pro oživení touhy po svobodě, skončil v tomto zápase jako poražený. Bez Sovětského svazu a komunistické strany se stal pouhým soukromníkem v zemi směřující k nejisté budoucnosti.

Vražda filozofa?

V roce 1650 vydal švédský královský dvůr oficiální zprávu, že René Descartes zemřel na zápal plic. Více než tři století o tom žádný z jeho životopisců nezapochyboval. V roce 1980 však byla předložena nová ohromující teorie. Když si návštěvník starého kostela St. Germain-des-Prés v pařížské Latinské čtvrti zvykne na přití, v němž poblikává jen pár čadících svíček, zpozoruje černou mramorovou desku, zasazenou do podlahy jedné menší postranní kaple. Na desce si přečte nápis "Renatus Cartesius", což je latinská podoba jména René Descartes. Pod ní spočívají tělesné ostatky slavného filozofa, matematika a vědce, který se narodil 31. března 1596 v La Haye, vesnička v kraji Tourraine ve střední Francii, a zemřel 11. února 1650 ve Stockholmu. Úředně oznámená a tehdy všeobecně přijatá příčina smrti - zápal plic.

René Descartes si vytvořil vědeckou pověst pochybováním o všem, čemu se "obecně věří", a pečlivým zkoumáním tohoto obecného názoru. Kdyby uvažoval o smrti jiného člověka, jistě by nedůvěřoval snadno se nabízejícím výkladům a hledal by alternativy. V chodbách paláce i v zapadlých stockholmských uličkách se ve dnech po Descartově smrti šušovalo, že slavný autor a host švédské královny Kristiny zemřel na otravu jedem. Podobně jako na většině evropských dvorů té doby se i v paláci rodu Vasa dařilo pověstem a ty o smrti francouzského návštěvníka se udržovaly velmi houževnatě, dokud velmi nadaná a energická mladá královna neposkytla své zemi - a dokonce celé Evropě - mnohem napínavější námět k hovoru. Navíc neexistoval žádný podezřelý, žádný motiv vraždy. A tak se oficiální příčina smrti velkého filozofa dostala i do historických knih, jejichž autoři litovali předčasného konce Descartovy skvělé životní dráhy a rozepisovali se o ironii osudu, který jej zastihl na tak vzdáleném místě.

Studium "knihy světa"

Descartes vyrostl v rodině, kterou bychom dnes řadili do vyšší střední třídy. Díky majetku svého otce, venkovského právníka a soudce, mohl René v dospělosti žít z příjmu ze zděděných nemovitostí. Jako dítě kladl tolik otázek, že mu otec říkával "ty náš malý filozof". V roce 1604 poslali osmiletého Reného na novou kolej, zřízenou králem Jindřichem IV. v městečku La Fleche, vzdáleném asi sto kilometrů severozápadně od La Haye. Tato jezuitská škola se časem stala jednou z nejslavnějších v Evropě. Reného měl na starosti otec Charlet, jeho vzdálený příbuzný.

Descartes strávil v La Fleche deset let. Četl řecké a latinské klasiky, dobře se naučil psát francouzsky i latinsky, studoval hudbu a drama, a dokonce ovládl i kavalírské umění jízdy na koni a šermu. Stále více se však zaměřoval na vědu. Tehdy to znamenalo studium dva tisíce let starých Aristotelových teorií v interpretaci středověkých učenců. Na jezuitské škole se však vyučovalo i novějším matematickým a astronomickým poznatkům. René pocíťoval neuhastitelnou žízeň po poznání, avšak stále častěji narážel na jeho dobové hranice. Odhaloval omyly a rozpory v přednáškách svých učitelů. Odmítal přijímat prázdná místa na mapě poznání jako daná Bohem, a tedy jako něco, o čem se nemá bádát. Po dalších dvou letech studia na univerzitě v Poitiers získal v roce 1616 vědeckou hodnost v oboru práva.

René se ale odmítl stát právníkem. Otec mu to později hořce vyčítal. Prý se jeho syn hodil nanejvýš k tomu, aby "byl svázán do telecí kůže jako nějaká kniha". Descarta však nelákal ani čistě kontemplativní život učenice. Namísto toho se rozhodl dojít poznání cestováním a pozorováním, studiem toho, co nazýval "knihou světa".

Meditace uprostřed bitevní vřavy

V roce 1618 propukla třicetiletá válka, která Evropu uvrhla do jedné z nejhlubších krizí jejích dějin. Konflikt vznikl ze sporu mezi katolíky a protestanty v Čechách a skončil dobovými válkami vedenými na německé půdě Švédskem a Francií. Válka Descartovi paradoxně nabídla šanci k uskutečnění ctížádostivého cíle: hledání pravdy a moudrosti mimo zdi učeben.

V letech 1618 až 1628 se Descartes pohyboval po celé Evropě, často ve službách té či oné bojující strany. I když se v listopadu roku 1620 stal účastníkem významné bitvy na Bílé hoře, příliš jej nevzrušila. Kritizoval život ve vojenském táboře jako plný "nečinnosti a nesoustředěnosti". Nejhlubší zážitek za celých deset let měl v nočních hodinách 10. listopadu 1619 v německém městě Ulmu.

Descarta tehdy při meditaci napadlo, že všechno poznání lze spojit v jedinou univerzální vědu, "která by dokázala obecně vyřešit veškeré problémy". Oné noci měl tři vizionářské sny. V prvním se mu zjevil chromý filozof, hledající útočiště v kostele. Ve druhém se ocítl v prudké bouři a ve třetím otevřel knihu, v níž našel latinská slova *Quid vitae sectabor iter?* (Který způsob života si zvolím?) Descartes nepochyboval, že tyto sny jsou pokynem, aby svůj život zasvětil vytvoření univerzální vědy.

Usadil se v Paříži, kde si začal budovat pověst hlubokého a nadaného myslitele. Na jednom shromáždění badatelů dokázal vyvrátit názory předkladatele jakési nové filozofické koncepce tak pádnými argumenty, že budily dojem matematicky přesného důkazu. Jeden vysoký církevní hodnostář Descartovi připomněl, že z jeho mimořádného intelektu vyplývá i povinnost: nepolevovat v úsilí o dosažení vědeckého poznání. Paříž však Descarta příliš rozptylovala, a tak se na podzim roku 1628 vydal nejprve do severní Francie a pak do svobodnější atmosféry protestantského Nizozemska, kde strávil dalších dvacet let. S holandskou služkou Helenou měli dcerku, která však v roce 1640 ve věku pěti let zemřela. Její smrt zasadila Descartovi těžkou ránu.

Většinou však v Nizozemsku žil osamělým životem učenice. Trávil čas studiem.

meditací, korespondencí s jinými velkými mysliteli své doby a konečně psaním a uveřejňováním děl, která mu vydobyla trvalé místo mezi nejvýznamnějšími filozofy lidských dějin.

"Myslím, tedy jsem"

V roce 1633 již Descartes dokončil první verzi svého velkého díla, které později dostalo název *Le Monde* (Svět). Tehdy přišla zpráva, že katolická církev v Římě odsoudila astronoma Galileea za hlásání teorie, podle níž se Země točí kolem Slunce. Stejně stanovisko zastával i Descartes. Odložil rozpracovaný rukopis a věnoval následující tři roky psaní knihy, která definovala vědeckou metodu způsobem, který - jak doufal - mohl být přijatelný i pro církevní teology. V době, kdy většina učených knih byla psána latinsky, zveřejnil Descartes svoji práci francouzsky jako *Discours de la méthode* (Rozprava o metodě). Nejvíce se však zapsal do paměti lidstva výrokem, který známe v latinské podobě: *Cogito, ergo sum* (Myslím, tedy jsem). Descartova Rozprava z roku 1637 stanovila čtyři pravidla vědeckého zkoumání: 1/ Nikdy nepřijímej za pravdivé nic, co nelze jako pravdivé zřetelně vidět. 2/ Rozděl problémy na co nejvíce částí. 3/ Nejprve hledej řešení nejprostších problémů a pak postupuj k těm nejobtížnějším. 4/ Pečlivě přezkoumej všechny své závěry, abys měl jistotu, že jsi na nic nezapomněl. Descartes tato pravidla aplikoval na tři obory: optiku, v níž formuloval zákon refrakce, počasí, které se pokusil vědecky vyložit, a konečně matematiku, v níž přispěl k položení základů analytické geometrie. Descartova metoda znamenala revoluci. Vždyť v jeho době se od vědce či filozofa očekávalo, že své teorie bude opírat výhradně o citáty z bible a z děl církevních otců. Descartes se velmi snažil, aby zůstal věrný katolickému učení, ale přesto se jeho díla nakonec ocitla na indexu zakázaných knih. Zákaz postihl jak jeho Rozpravu, tak další díla, která Descartes uveřejnil v průběhu čtyřicátých let 17. století.

Měl však také mnoho vlivných zastánců. Patřila mezi ně i švédská královna Kristina, která získala Descartova díla prostřednictvím francouzského vyslance na svém dvoře. V roce 1647 si začala s filozofem dopisovat. Trůn zdělila ve věku šesti let po smrti svého otce, krále Gustava II. Adolfa. Zatímco zemi vládl v jejím jménu regent, Kristinu vychovávali na švédském venkově, stranou od dvora.

Králova pohřbu se nesměli účastnit zahraniční návštěvníci. "Nechtěli jsme, aby spatřili naši chudobu," uvedla na vysvětlenou vládnoucí rada. Po korunovaci v roce 1644 se osmnáctiletá panovnice rozhodla napravit nepříznivý obraz, jaký o její zemi tehdy v Evropě panoval. Pokusila se učinit ze svého dvora hlavní skandinávské středisko umění a učenosti, a tak pozvala na švédský dvůr hudebníky a umělce z Německa a Itálie. Hlavní hvězdou na tomto kulturním nebi se však měl stát Descartes. Kristina byla rozhodnuta vylákat slavného francouzského učenice z dobrovolného exilu v Nizozemsku a jmenovat ho dvorním filozofem.

Třiapadesátiletý Descartes se váhavě podvolil Kristininu tlaku a na podzim roku 1649 nastoupil na loď plující do země, kterou nazval "zemí medvědů, zemí mezi skalami a ledem".

Semináře za svítání a zamrzlé myšlenky

Ve Stockholmu Descarta uvítali s veškerými poctami. Nejprve dostal za úkol napsat francouzské verše k baletu. Především však musel od páté hodiny ranní - v tuto pro něj nekřesťanskou hodinu - dávat hodiny mladé královně. Krutý osud pro člověka, který spal deset hodin denně a často trávil celé dopoledne v posteli čtením a přemýšlením. Jeho královská žačka však nebyla hloupá a upřímně usilovala o poznání. Život na švédském dvoře nabízel francouzskému mysliteli jen málo intelektuálních podnětů. Navíc špatně snášel severskou zimu. Stěžoval si, že v ní "zamrznou i myšlenky". Pouhé čtyři měsíce po příjezdu do Švédska, v únoru roku 1650, se Descartes nachladil. Později se z nachlazení vyvinul zápal plic - alespoň se

to tehdy tvrdilo. Deset dní po vypuknutí choroby slavný filozof zemřel.

Katolika Descarta v protestantském Švédsku pohřbili na hřbitově, který byl jinak vyhrazen nepokřtěným dětem. Na náhrobní kámen dal francouzský vyslanec vyryt záhadný nápis: "Svým nevinným životem zaplatil za útoky svých soupeřů."

Jací to mohli být soupeři? Jiní dvořané? Ti měli důvod závidět francouzskému hostu, zjevně nejvýznamnějšímu ze všech učenců a umělců, které Kristina přilákala do Stockholmu. Není vyloučeno, že se Descartes stal obětí náboženských svárů. Královna protestantského Švédska se potají přikláněla ke katolicismu. Údajně napsala papeži a poté přijala dva tajné emisary z Říma. Ovlivnil Descartes Kristinino duchovní hledání? Jestliže ano, mnozí dvořané se jistě obávali jeho vlivu na vnímavou mladou panovnici a mohli mít pádný důvod ho odstranit.

Královnin odjezd

Pověsti o nekalém pozadí Descartovy smrti záhy upadly v zapomnění, neboť je toho roku zastínily jiné události. Kristina se dostala do sporů s parlamentem a odmítla požadavek, aby se vdala a dala Švédsku dědice trůnu. Místo toho jmenovala následníkem trůnu svého bratrance Karla. Nejbližším rádcům se svěřila, že jako královna není šťastná, a opatrně naznačila, že by se mohla zříct koruny. O čtyři roky později - ve věku osmadvaceti let - ohromila celou Evropu. Abdikovala, konvertovala ke katolicismu a odjela do Itálie.

Badatelé Kristinino bizarní rozhodnutí nikdy nevysvětlili. Možná byla protestantská ortodoxie pro intelektuálně zvědavou mladou královnu příliš neúprosná, snad ji přitahovalo intelektuálně zjemnělé pojetí náboženství, které zastával Descartes - i když neexistují důkazy, že by měl osobně s její konverzí cokoli společného. Jiní autoři vyslovili domněnku, že Kristinu vedl do Itálie především její hluboký zájem o mění. Ještě dvakrát se vrátila do Švédska navštívit majetek, který jí ponechali jako zdroj obživy, avšak její krajané již na ni pohlíželi s nedůvěrou. V Itálii kolovaly pověsti, že by se mohla stát královnou Neapole či Polska, ale žádný z těchto plánů se neuskutečnil. Místo toho Kristina v Římě zřídila exilový dvůr. V Římě také po pětatřiceti letech zemřela - a tajemství svého podivného života si vzala do hrobu.

Posmrtné bloudění

Pozdě, ale přece si na svého slavného syna vzpomněla jeho rodná Francie. V roce 1666 byly Descartovy kosti exhumovány, uloženy do měděné rakve, dopraveny do Paříže a uloženy v kostele Ste. Genevieve-du-Mont. K další exhumaci došlo na konci následujícího století, za Francouzské revoluce. Descartovy pozůstatky měly být umístěny v Panthéonu, impozantní bazilice zasvěcené významným francouzským myslitelům a spisovatelům. Nestalo se. V roce 1819 našel Descartes místo posledního spočinutí: v kostele St.-Germain-des-Prés. Před uložením se však zjistilo, že v rakvi schází Descartova lebka! O pár let později se lebka vynořila, když ji kdosi nabídl ke koupi na jedné venkovské aukci ve Švédsku. Zřejmě byla hlava oddělena od těla již při první manipulaci s Descartovými pozůstatky. Na lebce se zachoval nápis: "Descartova lebka, kterou v roce 1666, kdy bylo jeho tělo odvezeno do Francie, převzal do vlastnictví a pečlivě udržoval Israel Hanström. Od té doby je ukrývána ve Švédsku." Hanström byl zřejmě přesvědčen, že slavný filozof patří alespoň zčásti zemi, v níž zemřel. Nakonec se tedy do Francie vrátila i filozofova hlava. Od roku 1878 je vedena v inventáři anatomických vzorků v Musée de l'Homme v Paříži. Dodnes ji však od Descartova těla odděluje řeka Seina.

Lékařská zpráva po třech staletích

V roce 1980 se německý publicista a vědec Eike Pies v archivech univerzity v nizozemském Leidenu probíral korespondencí svého předka ze 17. století, významného lékaře Wilema Pisoa. Dopis, který Pisovi napsal lékař královny Kristiny Johann van Wullen, obsahuje zmínku o Descartově smrti.

"Jak víte, před několika měsíci přišel Descartes do Švédska, aby vzdal hold Jejímu

vznešenému Veličenstvu královně," psal van Wullen Pisovi. "A právě nyní, nedlouho před rozbřeskem, vydechl onen muž naposledy... Královna chtěla můj dopis vidět dříve, než jej odešlu. Chtěla vědět, co svým přátelům píši o Descartově smrti, a trvala na tom, že se tato slova nesmějí dostat do rukou nepovolaných lidí." To vzbudilo zvědavost adresátova potomka. Nalezený dopis obsahuje podrobné vyličení nemoci, na niž Descartes zemřel. Avšak proč považoval švédský dvorní lékař za nutné psát svému kolegovi do Holandska o průběhu tak obyčejné nemoci, jako je zápal plic? A proč královna osobně cenzurovala zprávu o smrti slavného hosta?

Pies si vyžádal odborný posudek. Přeložil dopis - vynechal však jména, místní a časové údaje - a předal ho soudnímu patologovi. Jeho závěr zněl: symptomy popisované ve van Wullenově dopise jsou charakteristické pro akutní otravu arzenem. Arzen poškozuj střeční trakt, a proto otrávené osoby trpí značnou nevolností a bolestmi žaludku. Sliznice otékají, cévy praskají a krev ve směsi se žaludeční kyselinou vytváří černou hmotu, která je vypuzována střevy či vyzvracena. Tyto symptomy se při zápalu plic obvykle nevyskytují.

Jak si máme počínat, staneme-li před zločinem spáchaným před třemi sty lety? Je jen malá pravděpodobnost, že nalezneme viníka, a soudní řízení nepřichází v úvahu. Je však možné otravu prokázat, protože arzen se ukládá v kostech, nehtech, vlasech a chlupcích oběti a lze jej vystopovat ještě dlouho po smrti. Měly by být Descartovy pozůstatky opět exhumovány? Má být filozofův klid opět rušen jen proto, abychom ověřili dosti nepravděpodobnou hypotézu, že před více než třemi stoletími kdosi spáchal vraždu? A naděje na odhalení viníka - pokud Descartes vůbec byl obětí úkladné vraždy - se prakticky rovná nule.

Zkusme však na tuto záhadu aplikovat čtyři pravidla vědeckého zkoumání, která Descartes formuloval ve své Rozpravě o metodě: 1/ Jeho smrt na zápal plic není zřetelnou skutečností. 2/ Problém lze rozdělit přinejmenším na čtyři odlišné části: zda byl vůbec otráven, jak (pokud otráven byl), kým a proč. 3/ Nejsnadněji lze zjistit příčinu smrti. Teprve poté bychom se mohli zaměřit na obtížnější, téměř neřešitelné problémy. 4/ Kontrola závěrů, zda neobsahují omyly.

Kdybychom se pokusili aplikovat Descartovu metodu na záhadu smrti jejího autora, snad bychom připojili k dějinám filozofie zajímavou poznámku pod čarou...

Otrava arzenem?

Podle původní lékařské zprávy zemřel Descartes na zápal plic. Tato choroba začíná pocity chladu a třesavkou, vysokou horečkou a prudkými bolestmi v hrudníku. Mezi typické příznaky druhé fáze choroby patří dušnost a vykašlávání rezavě zbarveného hlenu. Naproti tomu dobový dopis, který dvorní lékař Johann van Wullen napsal svému holandskému kolegovi, popisuje zcela jiný průběh filozofovy choroby: "Během prvních dvou dní upadl do hlubokého spánku. Nemohl jíst, nemohl pít, nepřijímal léky. Třetího a čtvrtého dne nemohl spát, byl velmi podrážděn a potravu i léky stále odmítal. Pátého dne mne přivolali k jeho lůžku, avšak Descartes nechtěl, abych ho léčil. Protože jsem pozoroval nepochybné příznaky blížící se smrti, rád jsem dal od umírajícího pacienta ruce pryč. Když uplynul pátý a šestý den, stěžoval si, že se mu točí hlava a že cítí horkost. Osmého dne škytavka a vykašlávání černého hlenu. Nepravidelný dech, nesoustředěný pohled - to vše předzvěsti smrti. Devátý den celkové zhoršení. Desátý den časně ráno vrátil duši Bohu."

Tento popis průběhu Descartovy konečné choroby daleko více odpovídá příznakům akutní otravy arzenem než zápalu plic. Van Wullenův dopis vsutku vede k domněnce, že Descartes byl možná zavražděn.

Příznaky Descartovy nemoci   Příznaky akutní otravy arzenem

První/druhý den:

čtyřicet osm hodin hlubokého spánku bez jídla a pití   omdlávání, nechut' k jídlu

Třetí/čtvrtý den:

nespavost a silný neklid, pacient odmítá potravu   neklid, značná nevolnost

Po pátém/šestém dni:

závratě, pocity horkosti   selhání krevního oběhu, třesavka

Osmý den:

**škytavka, černé zvratky, nestálý dech, těkající pohled   škytavka, zvracení černé krve, silné závratě,
nepravidelný dech**

Devátý den:

agonie

Desátý den:

smrt

Oběť morbidní nauky

Co má Descartes společného s rakouským muzikantem Josephem Haydnem?

Chybějící hlava.

Milovaný skladatel, první mistr symfonie a smyčcového kvartetu, o němž Mozart hovořil jako o "papá Haydnovi", zemřel 31. května 1809 ve věku sedmdesáti sedmi let. Po jedenácti letech převezli jeho rakev z Vídně do asi čtyřicet kilometrů vzdáleného Eisenstadtu, v němž slavný skladatel prožil tři desítky let. Když však předtím rakev otevřeli, naskytl se přítomným strašlivý pohled: pod skladatelovou bílou parukou scházela hlava.

Věci se ujala kriminální policie. Stopy vedly ke kroužku vídeňských frenologů, stoupenců pochybné teorie jakéhosi Franze Josepha Galla, který tvrdil, že podle velikosti a tvaru mozku a lebky lze usuzovat na duchovní a duševní schopnosti člověka. V roce 1802 rakouský císař "Gallův systém" zakázal. To však zastánce této bizarní pseudovědy neodradilo. Stále kolovaly četné pověsti o hrobech, z nichž byly uloupeny lidské hlavy.

I když se dva frenologové přiznali, že po určitou dobu Haydnovu hlavu přechovávali, rakouské policii se ztracenou skladatelovu lebku nepodařilo najít. Prostě zmizela. Jak dnes víme, prošla rukama několika majitelů a v roce 1895 se vynořila v pozůstalosti jednoho profesora anatomie. Jeho synové tuto pozoruhodnou relikvii věnovali vídeňské Společnosti přátel hudby. Uplynulo dalších padesát devět let, než ono podivné bloudění skončilo a než Haydnova lebka spočinula vedle skladatelových kostí.

Císař v exilu

Napoleon, kdysi nejmocnější vládce v Evropě, strávil konec života v exilu na ostrůvku v jižním Atlantiku. Když v roce 1821 umíral, byl přesvědčen, že se stal obětí britských vězňitelů. V roce 1978 se vynořilo nové senzační obvinění: že ho zavraždil jeden z jeho francouzských společníků.

Napoleon Bonaparte zemřel 5. května 1821. Tři týdny předtím připsal ke své závěti: "Zemřu předčasně, jako oběť anglické oligarchie a jejího najatého vraha." Na smrt nemocný bývalý francouzský císař seděl na posteli, na kolenou měl jako podložku

kus tvrdého papíru a s námahou přepisoval vlastní rukou věty, které předtím nadiktoval svému pobočníkovi. Snažil se psát čitelněji než jindy. Jeho hořká slova byla míněna jako výčitka zemi, která ho poslala do exilu na ostrov Svatou Helenu v jižním Atlantiku, a jako obžaloba guvernéra ostrova Hudsona Lowea.

Když Napoleon zemřel, dostavilo se do jeho rezidence ještě téhož dne odpoledne sedm britských lékařů, aby se účastnilo dvouhodinové pitvy. Provedl ji Bonapartův osobní lékař Francesco Antommarchi. Šest ze sedmi britských lékařů sloužilo v armádě, a proto přímo podléhalo guvernérovi Loweovi. I když ještě neznali Napoleonovu poslední vůli, všichni si uvědomovali, že jeho smrt může mít mezinárodní důsledky. Protože se lékaři na příčině smrti neshodli, vydali čtyři odlišné zprávy. Doktor Antommarchi dospěl k dnes všeobecně přijímanému závěru, že smrt způsobil rakovinný nádor žaludku. Když zpráva o Napoleonově skonu dorazila do Evropy, mnozí si oddechli, že odešel člověk, který po léta ovládal celý kontinent. Po zveřejnění byla Napoleonova obvinění odmítnuta jako pomstychtivé fantazírování umírajícího.

Senzační obvinění

Po Napoleonově smrti vyšel o bývalém císaři velký počet knih. Objevily se i paměti osob, které s ním byly v exilu na Svaté Heleně. Závěrečná léta císařova života dokumentoval vlastní životopis jeho oddaného komorníka Louise Marchanda. Ve věnování - určeném jeho dceři - se praví: "Chtěl jsem Tobě i Tvým dětem ukázat, co pro mne císař znamenal." Marchandovu knihu, kterou v roce 1955 vydal jeden z jeho pravníků, si se zájmem přečetl Sven Forshufvud, švédský zubní lékař, toxikolog (specializovaný na jedy) a velký obdivovatel Napoleona.

Mnoho historiků vyjádřilo o oficiálně zveřejněné verzi příčin Napoleonova úmrtí pochybnosti, nikdo však neměl k dispozici dost důkazů, které by ji mohly vyvrátit. Doktor Forshufvud dospěl k názoru, že teprve Marchandovy paměti dokázaly, že Napoleon zemřel na otravu jedem. Začal usilovně pátrat, a to nejen po celé Evropě, ale i v Severní Americe a na Svaté Heleně. Sto padesát sedm let po císařově smrti zveřejnil ohromující zprávu. Tvrdil, že Napoleon zemřel na otravu arzenem.

Pachatel? Nikoli Hudson Lowe, Napoleonem opovrhovaný anglický guvernér, nýbrž člověk císaři blízký, Francouz, který ho doprovodil do vyhnanství.

Smrtelná nuda

Když Napoleon ovládl většinu Evropy, dopustil se osudné chyby: v červnu roku 1812 vpadl do Ruska. Tažení skončilo potupným ústupem, při němž ztratil půl milionu vojáků. Proti Francii se obrátila aliance všech Napoleonových nepřátel, která si v dubnu roku 1814 vynutila císařovu abdikaci. O rok později Napoleon unikl z exilu na středomořském ostrově Elba, avšak jeho pokus o návrat na scénu skončil dne 18. června 1815 konečnou drtivou porážkou u Waterloo. Byl donucen abdikovat podruhé.

Napoleon doufal, že najde v Anglii azyl, a tak se vzdal Britům, svým největším nepřátelům. Ti mu však útočiště neposkytli. Místo toho musel poražený císař nastoupit na válečnou loď, která ho dopravila na daleký ostrov Svatou Helenu. Rozzuřený Napoleon to nazval "rozsudkem smrti".

Svatá Helena má rozlohu asi sto dvaceti kilometrů čtverečných. Tento pozůstatek po vyhaslé sopce najdeme na patnácté rovnoběžce jižní šířky, asi tisíc devět set kilometrů od západního pobřeží Afriky. Původně patřila Svatá Helena Portugalsku. Užívala ji však britská Východoindická společnost, jejíž lodě potřebovaly na cestě do Indie a zpět doplnit zásoby vody. Žily na ní čtyři tisíce lidí včetně jednoho tisíce vojáků místní posádky. Příchodem jednotek, které měly za úkol střežit Napoleona, se počet vojáků ztrojnásobil. Spolu s Napoleonem se na Svatou Helenu plavil i jeden britský lékař. Když ostrov poprvé spatřil, označil jej za "nejošklivější a nejzoufalejší hromadu kamení, jakou si člověk dovede představit... zvedá se z hlubin

moře jako ohromná černá bradavice".

Napoleon si směl vzít do exilu skupinku přátel a sluhů včetně Henriho-Gratienu Bertranda, bývalého velitele jeho paláce, a hraběte Charlese-Tristana de Montholona, příslušníka předrevoluční šlechty. Bertrand sloužil Napoleonovi od roku 1798, ale Montholon se stal jeho stoupencem až později. Po první císařově abdikaci nabídl své služby obnovené monarchii. Když se však Napoleon vrátil z Elby, přešel na jeho stranu. Přivezl si s sebou atraktivní mladou ženu. Bývalý císař se jí líbil a její návštěvy v jeho pokoji, které se někdy protáhly i přes půlnoc, se na Svaté Heleně záhy staly předmětem klepů.

Napoleon s doprovodem žili zpočátku v zahradním domě místního obchodníka a čekali, až bude několik kilometrů od přístavu dokončen Longwood House, žlutá štukem zdobená vila o dvaceti třech místnostech. Stěny Longwoodu, stojícího na nehostinné a chmurné náhorní planině, pokrývala zelená plíseň a ve sklepích žily spousty krys. Den za dnem plynul jeden jako druhý. Napoleon trávil většinu času diktováním pamětí. Občas si na mapách a glóbosech v kulečnickovém sále opakoval svá vojenská tažení. Po večeri hráli exulanti karty a šachy. Jindy celý večer poslouchali, jak jim bývalý císař předčítá, dokud jim náhle neoznámil, že je čas jít spát. Jeden z jeho pobočníků charakterizoval týden takového života jako nudu od pondělka do soboty a "nekonečnou nudu" v neděli.

Napoleonův žalářník

Generálmajor sir Hudson Lowe dorazil na Svatou Helenu 14. dubna 1816. Formálně nastoupil jako nový guvernér ostrova, ale ve skutečnosti měl za úkol střežit Napoleona. Nerozhodného a náladového Lowea charakterizoval jeho bývalý velitel jako "hloupého... podezřívavého a žárlivého" člověka, kterému "...schází vzdělání a schopnost úsudku". Napoleon ho nesnášel od prvního okamžiku. Prohlásil, že Lowe má "tvář otrlého padoucha".

Lowe se zřejmě obával, že mu slavný vězeň uteče. Přísně omezil svobodu pohybu bývalého císaře, prověřoval všechny návštěvníky, cenzuroval poštu a noviny a začal omezovat výdaje na provoz domácnosti v Longwoodu. Při jedné bouřlivé hádce - 18. srpna 1816 - Napoleon vyslovil podezření, že Lowe dostal za úkol ho odstranit.

"Musím se řídit rozkazy," řekl guvernér. "A kdybyste dostal rozkaz mě zavraždit, poslechl byste?" "Ne, Angličané nevráždí," odpověděl guvernér Lowe a rozhněvaně odcválal. S Napoleonem se už nikdy nesešel. Prominentní zajatec a jeho žalářník se pak už stýkali pomocí prostředníka.

Věrný Bertrand se pokusil u guvernéra intervenovat v Napoleonův prospěch.

"Chcete císaře zabít, nebo ne?" napsal mu. "Jestliže budete i nadále takto zacházet s osobou, která Vám byla svěřena, po několika měsících se Vám to pravděpodobně podaří." Bertrand ve svém dopise poukazoval především na omezení Napoleonova pohybu po ostrově.

Bývalý císař však přišel se závažnějším obviněním. Nabyl dojmu, že je mu po malých dávkách podáván jed a že ho čeká pomalá smrt. Se svými potížemi se svěřil irskému lékaři Barrymu O'Mearovi, který o něho pečoval od chvíle, kdy opustil Británii. Napoleon trpěl pakostnicí, a proto nemohl cvičit. Neustále pociťoval chlad. Když vyšel na slunce, rozbolela ho hlava. Oteklé dásně mu při sebemenším doteku krvácely.

Před vyslanci evropských států, kteří Svatou Helenu navštěvovali, zůstaly zprávy o zhoršování Napoleonova zdravotního stavu utajeny. Když se ale ke guvernérovi doneslo, že O'Meara posílá do Británie tajné zprávy, v červenci roku 1818 doktora vyhostil. Guvernér prý zcela veřejně prohlašoval, že "Napoleonova smrt by prospěla Evropě" - tak to alespoň irský lékař líčil po návratu do Británie.

Smrtelná choroba

15. srpna 1819 se Napoleon dožil padesátky, ale v Longwood House se žádná

oslava nekonala. Jeho doprovod se ztenčoval. Odešla i manželka hraběte Montholona. Vrátila se do Evropy spolu se svými třemi dětmi včetně nejmladší Napoleóny, která se narodila na Svaté Heleně a byla prý dcerou bývalého císaře. Napoleon ztloustl, ochablo mu svalstvo a trpěl depresemi. Svému sluhovi Marchandovi naznačil, že očekává brzkou smrt.

Rok po odchodu doktora O'Meary se Napoleona ujal nový soukromý lékař, mladý Korsičan jménem Francesco Antommarchi. Na Svatou Helenu přijel 19. září 1819 spolu se dvěma kněžími a kuchařem. Vyslal je strýc bývalého císaře kardinál Fesch. Napoleon se doktoru Antommarchimu svěřil, že jeho otec zemřel na rakovinu, a chtěl vědět, zda je tato choroba dědičná. Lékař chtěl pacientovy obavy rozptýlit, a tak mu předepsal fyzickou práci na zahradě. Nějaký čas se zdálo, že se císařovo zdraví zlepšuje.

19. července 1820 si doktor Antommarchi zapsal do deníku, že Napoleon trpí "třesavkou, horečkami, bolestmi hlavy, častým suchým kašlem a zvrací žluč". Tyto příznaky se objevily na počátku choroby, která o deset měsíců později vedla k Napoleonově smrti. Jeho zhoršující se zdravotní stav popsal sluha Marchand ve svých vzpomínkách, na něž se tak vášnivě vrhl Sven Forshufvud po jejich zveřejnění v roce 1955.

Švédský zubař srovnal Marchandovo svědectví s dřívějšími materiály. Podařilo se mu tak do nejmenších podrobností rekonstruovat průběh Napoleonovy smrtelné nemoci. Narazil na mimořádně zajímavé nové materiály, potvrzující obavy bývalého císaře. Od března do května roku 1820 dostával Napoleon dávivý vinný kámen, který nepochybně oslabil jeho žaludek, dále orgeadu (nápoj ochucený hořkými mandlemi) a rovněž vysoké dávky kalomelu, projímadla, které je v kombinaci s hořkými mandlemi smrtelně nebezpečné. Poté byl Napoleonovi zřejmě podán arzen. Podle doktora Forshufvuda se jednalo o "klasickou travičskou metodu... kdy oslabená oběť umírá a v jejím těle nezůstávají po arzenu žádné stopy".

Nepřítel v domě

Jedním z posledních Napoleonových přání byla žádost, aby z jeho těla před pohřbem na Svaté Heleně vyňali srdce a poslali je jeho ženě Marii-Louise a aby různým jeho oblíbencům darovali jeho vlasy. První přání guvernér nesplnil, druhé ano. V několika rodinách včetně Marchandovy se Napoleonovy vlasy dochovaly. Právě od potomků Louise Marchanda získal doktor Forshufvud jejich vzorky. V roce 1960 je podrobil testům, které odhalily, že Napoleonovo tělo obsahovalo před smrtí "poměrně značné množství arzenu".

Mnozí s Forshufvudovými závěry nesouhlasí. Na základě jiných testů došli někteří badatelé k názoru, že vyšší hladinu arzenu v Napoleonově krvi mohly způsobit - barevné tapety. V 19. století se při výrobě světle zelených barev užívalo pigmentů obsahujících měď a arzen. Takový pigment mohl chemicky reagovat s plísní. Při této reakci vznikají jedovaté výpary, které možná zhoršily Napoleonův zdravotní stav. Doktor Forshufvud se však nedal zviklat v názoru, že se jednalo o úkladnou vraždu. Napoleona prý zavraždil z pověření Bourbonů hrabě Montholon. Jakožto Napoleonův sklepník měl pod kontrolou veškeré císařovy soukromé zásoby jihoafrického vína, dováženého v sudech a stáčeného do lahví až na Svaté Heleně. Dvakrát toto víno omylem podali někomu jinému a dotyčný v obou případech onemocněl.

V roce 1840, deset let po pádu Bourbonů, nechala Francie Napoleonovu rakev vyzvednout a převézt z ostrova Svaté Heleny do Paříže, kde uspořádali slavnostní pohřeb. Někteří z císařových společníků v exilu ještě žili a mohli se tak účastnit aktu, při kterém byla otevřena rakev. Hrabě Montholon však mezi nimi scházel. Dal se do služeb Ludvíka Napoleona, císařova synovce, který později vládl Francii jako Napoleon III.

I když se Napoleonův oděv rozpadl, císařovy tělesné pozůstatky zůstaly ve velmi dobrém stavu. Věděl snad hrabě, že arzen zabraňuje rozkladu, zejména pak v případě těla postupně otravovaného malými dávkami?

Nový královský rod

Napoleon Bonaparte se narodil v původně italské rodině na Korsice. Z kadeta to dotáhl až na francouzského císaře. V dobytých zemích dosazoval na trůn své příbuzné. Staršího bratra Josepha jmenoval králem neapolským a později králem španělským. Dva z jeho mladších bratrů - Ludvík a Jeroným - usedli na královské trůny Nizozemska a Vestfálského království v Německu. Své sestry provdal za prince. Žádný z těchto panovníků se po Napoleonově pádu neudržel. Jeden z Napoleonových generálů však měl větší štěstí.

Jean Baptiste Bernadotte se narodil v zemanské rodině v jihozápadní Francii. Stejně jako Napoleonův byl i jeho otec právníkem a stejně jako Napoleon se i Bernadotte dal na vojenskou dráhu. V roce 1804 jej císař povýšil na maršála a o rok později jej jmenoval knížetem z Ponte Corvo.

Žádné velké přátelství je však nespojovalo. Bernadotte prý nesouhlasil s Napoleonovým uchopením moci. V roce 1798 se však oženil s Désirée Claryovou, Napoleonovou bývalou snoubenkou a švagrovou Josepha Bonaparta. Tento svazek ho možná ušetřil trestu.

V roce 1810 švédský parlament - snad v naději, že se tím zalíbí Napoleonovi - zvolil Bernadotta následníkem bezdětného krále Karla XIII. I když Bernadotte nastoupil na trůn až později, švédskou politiku řídil od samého počátku. Spojil Norsko se Švédskem a zahájil ústup své nové vlasti z evropských záležitostí, politiku neutrality, kterou se Švédsko řídí dodnes. Tři roky po Napoleonově odchodu do vyhnanství na Svatou Helenu se konala korunovace. Bernadotte se stal švédským králem a přijal jméno Karel XIV. Jan. Na švédském trůně dnes sedí jeho přímý potomek, Karel XVI. Gustav.

Nežádoucí manžel

Začalo to sňatkem z lásky: mladá a energická skotská královna Marie si vzala hezkého a urostlého nevlastního bratrance. Po několika měsících vystřídala nadšení hluboká deziluze. Dala Marie svého manžela zavraždit?

Na skotském královském dvoře v Edinburghu vládla o poslední neděli před začátkem půstu veselá nálada. Ráno se konala svatba královnina oblíbeného komorníka a v poledne se Marie účastnila svatební hostiny. Po další hostině na počest vyslance savojského strávila královna spolu se svým doprovodem příjemný večer v Kirk o'Fieldu, domě, kde se uzdravoval z neštovic její manžel, král Jindřich. Královna si s manželem tiše povídala, zatímco dvořané, stále oblečení do karnevalových kostýmů, hráli vrhcáby. Do ouška jim k tomu příjemně drnkala kytara. Kolem jedenácté hodiny královně připomněli, že by se měla vrátit na asi kilometr vzdálený hrad Holyrood, kde pokračovala svatební hostina jejího komorníka. Když vylézala na koně, povšimla si umazaného oděvu svého pážete: "Prokristapána, ty jsi ale špinavý!"

Ve dvě hodiny ráno probudil většinu obyvatel Edinburghu výbuch, jehož síla odpovídala třiceti až čtyřiceti ranám z děla. Z Kirk o'Fieldu zůstala jen hromada trosek. V nedaleké zahradě byla nalezena dvě těla: krále, který měl na sobě jen noční košili, a jeho sluhy. Oba kdosi uškrtil. K této zjevné vraždě, do níž byla nepřímo zapletena i královna Marie, došlo 10. února 1567.

Marie se narodila 8. prosince 1542. Šest dní poté zemřel její otec, král Jakub V., a Marie zdělila skotský trůn. Matka jí poskytla dvorskou výchovu ve Francii. Jako

patnáctiletá se Marie provdala za francouzského korunního prince, který se o rok později stal králem Františkem II. Je pravděpodobné, že její manželství s neduživým, o dva roky mladším králem zůstalo nenaplněno. Když František v roce 1560 zemřel, vrátila se osmnáctiletá vdova do Skotska. Tam ji čekaly tři úkoly: musela smířit svou pevnou katolickou víru s protestantskou vírou poddaných, udržet dobré vztahy s anglickou královnou Alžbětou I. a nalézt vhodného ženicha - Marie totiž musela zajistit budoucnost skotského trůnu. První úkol byl politicky neobyčejně riskantní. S druhým zápasila celý život, neboť Alžběta věděla, že Marie - vnučka sestry Jindřicha VIII. - má také nárok na anglický trůn. A třetí problém Marie vyřešila na jaře roku 1565, kdy se na dvoře objevil její osmnáctiletý nevlastní bratranec Jindřich Stewart, lord Darnley.

O čtyři roky mladší Darnley měl štíhlou, křehkou postavu. Neobvykle vysoké Marii se nejmíc zamlouvalo, že měří asi o deset centimetrů více než ona. Jednomu dvořanovi se svěřila, že je to "nejvhodnější a nejurostlejší" muž, jakého kdy spatřila. Oběma to spolu slušelo. Když Darnley onemocněl spalničkami, Marie šokovala dvůr tím, že se u jeho lože zdržovala často i přes půlnoc. Přes varování svých rádců se v červenci roku 1565 za Darnleyho provdala. Jakožto vdova se na svatbu oděla do černých šatů.

Nový král Jindřich záhy projevili svoji pravou tvář. Marnivý, majetku lačný a neupřímný královnin manžel se zcela veřejně zpíjel do němoty. Marii - která brzy otěhotněla - ponižoval tajnými dobrodružstvími s dvorními dámami a nijak neutajovanými pletkami se ženami z lidu. Na podzim již královna vystřízlivěla: její láska k Darnleyovi pohasla stejně rychle, jako předtím vzplála.

První oběť: David Riccio

Za Mariinými zády kul Darnley s protestantskými šlechtici plány, jak se stát spoluvladařem. Spiklenci si ale ještě netroufli zaútočit na královnu přímo. Jako první oběť si vyhlédli Mariina soukromého tajemníka, neoblíbeného postaršího Itala jménem David Riccio. Šuškal se, že Riccio je tajným vyslancem papežovým, a i něco dosti nepravděpodobného - že je Mariiným milencem. Stal se tedy snadným terčem.

Pokročilé těhotenství a špatný zdravotní stav Marii nedovoľovaly, aby opouštěla své komnaty na hradě Holyrood. 9. března 1566 se u ní sešel na večeři úzký kroužek přátel, mezi nimi i Riccio. Znenadání vpadl dovnitř Darnley doprovázený lordem Ruthvenem, který měl u pasu dýku. Když královna začala protestovat, Ruthven tasil. Zřejmě to byl domluvený signál pro další spiklence. Vrhli se na Riccia a ke zděšení Marie i jejích dvořanů ho vyvlekli na chodbu a ubodali.

Marie si dobře uvědomovala, že skutečným terčem vrahů je ona. K úniku z ochranné vazby na Holyroodu ale potřebovala Darnleyovu pomoc. Nějak se jí v příštích dvou dnech podařilo získat na svou stranu slabošského manžela. 11. března večer oba vyklouzli zadním vchodem ze zámku a po pěti hodinách jízdy na koni dojeli na hrad Dunbar. O týden později se Marie v čele osmitisícové armády vrátila do Edinburghu. Po jejím boku jel Darnley, který působil spíš jako trucovitý panoš než jako královnin choť.

Žádoucí dědic, nežádoucí manžel

19. června roku 1566 se Marii po těžkém porodu narodil syn, budoucí skotský král Jakub VI., který po smrti královny Alžběty usedl i na anglický trůn jako Jakub I. Krátce po narození syna ho Marie při veřejném obřadu ukázala Darnleyovi. Přitom pronesla formuli: "Toto je tvůj syn, syn žádného jiného muže." Od té chvíle se prakticky přestala stýkat se svým manželem.

Začátkem roku 1567 se proslechlo, že Darnley vážně onemocněl. Podle oficiální zprávy dostal neštovice, ale všeobecně se mělo za to, že umírá na syfilis. Koncem ledna ho královna přivezla zpět do hlavního města Skotska. Ubytovala ho v

příjemném, i když poněkud skrovném domě nedaleko Holyroodu, zvaném Kirk o'Field. Právě tam byl 10. února 1567 ráno zavražděn.

Atentát a nový manžel

Později vyšlo najevo, že špinavou práci provedl umouněný sluha, kterého Marie zahlédla onoho nedělního večera při odjezdu z Kirk o'Fieldu: to on umístil střelný prach do místností přímo pod komnatou, kde bydlel Darnley. Sluha jednal na příkazy hraběte Bothwella, jednoho z lordů, kteří se po vraždě Davida Riccia semkli kolem královny. Protože se králi podařilo při výbuchu vyváznout, spiklenci ho i s jeho sluhou uškrtili. Lord Bothwell byl obviněn ze zosnování atentátu a postaven před soud. Sedmihodinové soudní líčení 12. dubna 1567 Bothwella osvobodilo. O týden později podepsala skupina církevních hodnostářů a šlechticů svolání, v němž Marii žádali, aby se za Bothwella provdala. Když královna tento nehorázný návrh odmítla, Bothwell Marii zajal a dal uvěznit na hradě Dunbar.

Poté, co protestantský soud ochotně povolil rozvod Bothwellova manželství a co je i katolický arcibiskup prohlásil za neplatné, se Marie 15. května za svého únosce přece jen provdala. Nechutný sňatek s člověkem podezřelým z vraždy jejího manžela pohoršil celé Skotsko. Za necelý měsíc Marii zajali vzbouřenci a Bothwell uprchl. Královna, která slýchala od svých poddaných jen samou chválu, musela nyní poslouchat vojáky, jak vykřikují: "Upalte ji, tu kurvu!"

I když Marie unikla smrti, její osud byl zpečetěn. Uvěznili ji na hradě na ostrově Lochleven a donutili abdikovat ve prospěch jejího ročního syna. Regentem se stal její nevlastní bratr, syn Jakuba V. V následujícím roce se Marii podařil útěk, ale povstání na její podporu se rychle zhroutilo. Nerozvážně uprchla do Anglie a vydala se tak na milost a nemilost královně Alžbětě. Nestala se tam váženým hostem, nýbrž Alžbětíným vězněm.

Marie strávila ve vězení ještě dalších devatenáct let. 8. února 1587 ji dala královna Alžběta na hradě Fotheringhay popravit. Aby oddělil Mariinu hlavu od těla, musel kat zasadit dva údery sekerou. Svědkové později pod přísahou vypověděli, že se její rty modlily ještě patnáct minut poté, co zemřela. Bylo jí čtyřiačtyřicet.

Dopisy ze skříňky

Takzvané dopisy ze skříňky sehrály významnou roli v diskusích, zda skotská královna Marie měla před Darnleyho smrtí poměr s lordem Bothwellem a zda se podílela na vraždě svého manžela, nebo se stala nevinnou obětí zlovolných pomluv. Odpověď chtěli badatelé nalézt v souboru osmi dopisů a dvanácti sonetů, které Marie údajně napsala od ledna do dubna roku 1567, tedy v období začínajícím měsíc před a končícím dva měsíce po vraždě jejího manžela. Dokumenty se našly ve stříbrné skříňce, kterou vzal jeden z Bothwellových poddaných z Edinburghu na hrad Dunbar. Tyto dokumenty nejen zničily dobrou pověst Marie v očích jejích skotských poddaných, ale vzbudily i podezření anglické královny Alžběty I. Stříbrná skříňka však obsahovala pouhé opisy pořizené rukou někoho jiného. Originály se nikdy nenašly. Není tedy možné použít základní metody určení jejich autentičnosti: grafologické analýzy. Navíc obsah i styl dopisů vyvolává vážné pochybnosti o Mariině autorství. Ani na jednom z nich nenajdeme datum či podpis. Navíc dopisy nemají logický začátek a konec. Královna si však dávala na své korespondenci záležet. Dopisy končila charakteristickým podpisem "Marie". Ani sonety se nijak nepodobají dochovaným Mariiným básním. Na základě těchto nesrovnalostí dospěli historici k názoru, že se jedná o padělky. Totožnost padělatele však zůstává podnes záhadou.

Tragédie v Mayerlingu

Následník rakouského a uherského trůnu potřeboval soukromí, a tak odjel z Vídně

na císařský lovecký zámek Mayerling. Neohlášenou návštěvnicí byla sedmnáctiletá baronka Mary Vetserová. Spáchali oné noci společně sebevraždu? Do mé komnaty nesmíte vpustit nikoho, ani samotného císaře ne," řekl ve středu dne 30. ledna 1889 před druhou hodinou ranní arcivévoda Rudolf svému komorníkovi Johannu Loschekovi. Sluha se domníval, že následník rakouského a uherského trůnu chce nerušeně strávit noc se svou novou milenkou, velice přitažlivou sedmnáctiletou baronkou Mary Vetserovou. Na Mayerling, císařský lovecký zámek ležící asi třicet kilometrů jižně od Vídně, přijeli oba již v pondělí odpoledne. Korunní princ cestoval bez stráží a pravděpodobně zcela sám. Při odjezdu z Vídně oznámil, že si chce zastřílet se svým přítelem hrabětem Hoyosem a se svým švagrem, princem z Coburgu. Příjezd Mary z Vídně i její přítomnost na zámečku zůstala před ostatními návštěvníky utajena. Milostným hrám mladého páru nemělo stát nic v cestě.

V půl sedmé ráno přišel Rudolf Loscheka vzbudit. Prikázal mu, aby uchystal snídani, a vrátil se do ložnice. V půl osmé komorník zabušil na dveře. Když se mu ani za půl hodiny nikdo nezval, zmocnila se ho panika. Přivolal hraběte Hoyose a prince z Coburgu. Když Loschekovi poručili, aby otevřel třeba i násilím, vyradil jim tajemství: arcivévoda Rudolf není uvnitř sám - je s ním Mary Vetserová.

Když komorník vyrazil výplň dveří, naskytl se přítomným strašlivý pohled. Podle Loschekovy výpovědi spatřili otvorem Rudolfa v tratolišti krve, jak se zhroucen opírá o pelest, zatímco Mary ležela se sepjatýma rukama nehnutě na posteli. Hrabě Hoyos se nijak nerozmyslel a odjel v kočáře na nejbližší nádraží, kde dal zastavit expresní vlak. Asi ve čtvrt na jedenáct dopoledne dorazil do císařského paláce. Neměl odvahu jít rovnou za císařem Františkem Josefem a říct mu úplnou pravdu, a tak se obrátil na císařovnu Alžbětu. Oznámil jí, že Mary otrávil sebe i následníka trůnu. Tuto verzi oznámili i císařovi. Byl to první z celé řady neúspěšných pokusů o utajení strašné pravdy před veřejností. Monarchie musela být za každou cenu uchráněna obrovského skandálu.

Ve čtvrtek 31. ledna 1889 palcové titulky na prvních stranách černě orámovaných novin stručně oznámily, že korunní princ skonal. A příčina smrti? Postupně bylo uvedeno několik verzí: nejprve mozková mrtvice, poté selhání srdce a nakonec náhodný výstřel z pistole. Až následujícího dne dvůr přiznal, že Rudolf spáchal sebevraždu. O smrti Mary Vetserové však nepadlo ani slovo.

Korunní princ s revolučními názory

Jakožto jediný syn Františka Josefa byl Rudolf od malička vychováván tak, aby převzal obrovskou mnohonárodní říši, která se rozprostírala po celé střední Evropě. Patřily k ní nejen rakouské země a Uhry, nýbrž i území dnešní České republiky, Bosny a Hercegoviny, Chorvatska a Slovinska a také části Polska, Rumunska, Ukrajiny a Itálie. Starý a zkušený mocnár dobře věděl, že se jeho monarchie udrží jen s pomocí silné armády. Rudolf, citlivý, inteligentní a bystrý mladík, se jednou měl stát jejím velitelem. Proto si již v útlém věku musel zvykat na vojenskou kázeň. Do Rudolfovy výchovy však zasáhla svobodomyšlná císařovna Alžběta, která unikala dvorskému stereotypu cestami nazapřenou po celé Evropě, doprovázena pouze jednou dvorní dámou. Alžběta synovi najala učitele, Josepha Latoura von Thurnburg. Díky tomuto muži s liberálními a humanistickými názory se Rudolf dověděl o světě víc, než mu mohl nabídnout kasárenský dril či vojenské manévry. Latour mladému princovi přivedl i další přemýšlivé učitele, vesměs občansky založené liberály. Rudolf postupně pochopil, že žije v době plné změn, a začal nelibě pociťovat zatuchlost a úpadek ohromné říše svého otce.

"Říše se stala jednou ohromnou zříceninou. Sice ještě stojí, ale je odsouzena ke konečnému zhroucení," napsal patnáctiletý korunní princ v jedné slohové práci. "Monarchie se udržela po staletí. Svět se však změnil. Lid už slepě neposlouchá

rozkazy. Všichni lidé jsou svobodní a při první bouři se tato zřícenina sesype." Takové revoluční názory zastával člověk stojící tak blízko trůnu! Když se František Josef o názorech svého syna doslechl, podnikl kroky, aby se Rudolf nemohl vměšovat do státních záležitostí.

Nová vize pro Evropu

Rudolf se nedal otcovým nesouhlasem odradit a bombardoval ho memorandy, v nichž kladl autoritářskou habsburskou monarchii do protikladu s tužbami po demokracii, které sílily po celé Evropě. František Josef tato memoranda odmítal číst, avšak nemohl zcela ignorovat anonymní články, kterými jeho syn přispíval do listu Neues Wiener Tagblatt, radikálních novin založených židovským přítelem korunního prince Morizem Szepsem. Totožnost autora byla záhy známa nejen ve Vídni, ale také v Berlíně. Německý kancléř Bismarck nařídil svým agentům, aby potencionálně nepohodlného dědice rakouského a uherského trůnu sledovali. Spolu s mnoha Rakušany a Maďary pohlížel i Rudolf s neklidem na těsné svazky země s nedávno sjednoceným Německem, kterému vládl pruský rod Hohenzollernů. Podle jeho představ si rakousko-uherská monarchie měla naklonit své slovanské poddané sblížením s Ruskem. Po nějaký čas se utěšoval vizí Evropy sjednocené duchem tolerance a spolupráce. Očekával, že se tato vize uskuteční, až usedne na trůn on a dva další liberálně založení následníci: v Německu princ Bedřich a v Británii princ Edward. Dopadlo to jinak. Bedřich podlehl rakovině ani ne rok po své korunovaci a jeho nabubřelý syn Vilém II. nijak nesdílel Rudolfovu naději na mírovou a sjednocenou Evropu. Edward se dostal na britský trůn až v roce 1901, kdy zemřela jeho matka, královna Viktorie.

Koncem osmdesátých let minulého století sílily mezi rakouskými Němci hlasy volající po spojení Rakouska-Uherska s Německou říší. Vzvedla se vlna odporného antisemitismu. Ty, kdo se stavěli proti spojení s Německem, označoval tisk nejen za zrádce, ale i za posluhovače židovského kapitálu. Kdysi se Rudolf netajil svým optimismem. Morizi Szepsovi jednou řekl: "Věříme přece ve velkou, nádhernou budoucnost." Nyní se korunní princ dostával do stále hlubší izolace. Když se probudil z neuskutečnitelného snu, přiznal svoji politickou porážku a v posledním roce života se vrhl do nevázaných orgií.

Morbidní touha

Hezký korunní princ neměl nikdy nouzi o dámskou společnost - jak před svým sňatkem v roce 1881, kdy se jako třiatřicetiletý oženil s šestnáctiletou belgickou princeznou Stephanií, tak po něm. Upjatá a málo pohledná princezna, kterou mu vybral jeho otec, měla na hony daleko k Rudolfovým představám o ženské kráse. Jejich jediná dcera se narodila dva roky po svatbě. Jako žena neměla nárok na trůn. Stephanie se zřejmě od manžela nakazila kapavkou a nemohla mít další děti. Manželé žili každý v jiném křídle paláce a společně se objevovali na veřejnosti, jen když to vyžadovala dvorská etiketa. Korunní princ se utápěl v pití a drogách a stýkal se se ženami z polosvěta. Zanedlouho se v něm zrodila morbidní touha po smrti. Mezi mladé ženy, které Rudolfa uchvátily, patřila Mizzi Casparová, která v následníkově doprovodu figurovala jako "domácí asistentka". Rudolfova švagrová ji charakterizovala jako "sladkou dívenku". Mizzi měla korunního prince asi ráda. Když jí však Rudolf jednou navrhl, aby společně odešli z tohoto světa, zprvu se tomu zasmála jako nepodařenému vtípu. Když pochopila, že to Rudolf myslí vážně, odmítla.

V říjnu roku 1888 si emocionálně nevyrovnaný následník našel poslušnější společníci: sedmnáctiletou baronku Mary Vetserovou, krásnou tmavovlásku, mezi jejímiž předky byli Řekové, Češi i Rakušané. Měla výrazná víčka, hluboké oči a tenké, avšak smyslné rty. Její přítelkyně a zastánkyně u dvora hraběnka Wallersee-Larischová s obdivem hovořila o její "půvabné, vyvinuté postavě, díky níž vypadá

starší". Při chůzi se nosila s "elegantním, neodolatelně svůdným půvabem". Jen málokomu zůstalo utajeno, že už před Rudolfem měla několik milenců. Rudolfovi baronku představil princ Waleský, následník britského trůnu, který se znal s velkým množstvím mladých krasavic. K jejich prvnímu setkání došlo 7. října 1888 na dostizích. O týden později si Mary na radu hraběnky Wallersee-Larischové na slavnostní zahájení divadelní sezóny obstarala lóži, která sousedila s Rudolfovou. Ještě před koncem měsíce měli první mileneckou schůzku. Zatímco jejich kočáry jely těsně vedle sebe, Rudolfův kočí za jízdy obratně otevřel oboje dvířka a mladá baronka nepozorovaně přestoupila do kočáru korunního prince. Diskrétní kočí si zacpal uši a díval se jinam, a tak měl roztoužený pár první chvíly jen pro sebe.

Zanedlouho už hraběnka doprovázela Mary do soukromých komnat korunního prince. Aby nebyly poznány, halily si obě dámy tvář do boa z ptačích per. Jednou musela Mary na Rudolfa počkat v jeho pracovně. Všimla si, že princ má na stole revolver a vedle něj lebku. Když ji vzala do rukou, aby si ji prohlédla, vešel náhle Rudolf. Vypadal znepokojeně, a tak se jej Mary pokusila uklidnit. Ujistila ho, že se smrti nebojí. V polovině listopadu jí Rudolf věnoval železný prsten s vyrytými písmeny ILVBIDT. Vysvětlil jí, že je to zkratka slov In Liebe vereint bis in den Tod (Spojení láskou až do smrti). Mary si zavěsila prsten na řetízek, který nosila ukrytý pod korzetem.

Své bývalé guvernante Mary Vetserová napsala: "Kdyby moje smrt učinila Rudolfa šťastným, ráda bych ji podstoupila, neboť si svého života necením." A dodala, že s Rudolfem uzavřela dohodu: "Strávíme pár šťastných chviliek na místě, které nikdo nezná, a pak spolu vyjdeme vstříc smrti."

Zrada v císařské rodině?

Máme-li věřit dopisu, který Mary napsala své guvernante, vztah mezi korunním princem a vnadnou baronkou se naplnil až 13. ledna 1889. Okouzlená milénka hned poté Rudolfovi koupila zlatou tabatěrku, na níž dala vyrýt ono významné datum spolu se slovy "s vděčností Osudu".

Ve druhé polovině ledna měl Rudolf u dvora mnoho společenských povinností. I když se tyto večírky někdy protáhly do pozdních hodin, druhého dne princ většinou brzy ráno vstal a odjel z Vídně na lov. Našel si čas i k redigování druhého svazku ilustrovaných dějin rakousko-uherské monarchie a ke korespondenci s uherskými přáteli, kteří se stavěli proti rakouské nadvládě. Jednou dokonce proskočily zprávy, že se Rudolf stane králem samostatných Uher. Císař bedlivě sledoval počínání svého syna zavánějící vlezradou. Když se 26. ledna setkali, vypukla mezi nimi prudká hádka.

Snad začala výčitkou Františka Josefa, že Rudolf vede stále nevázanější život. Nebo se císař jen dotazoval na rozpadlé manželství se Stephanií? Doneslo se mu totiž, že jeho syn ve Vatikánu zkoumal možnost prohlásit své manželství za neplatné. Že by Rudolf skutečně uvažoval o novém sňatku, ještě k tomu se záletnicí Mary Vetserovou? Rozhovor se nevyhnutelně stočil na politiku a na Rudolfovo nebezpečné flirtování s uherskými separatisty. Podle svědectví jedné ze Stephaniiných dvorních dam, která toho dne korunního prince spatřila, vypadal Rudolf "zničeně a velmi rozrušeně", a ruka, v níž držel generálskou čapku, se mu viditelně třásla. Jeden sluha jí popsal audienci u Františka Josefa - skončila prý v okamžiku, kdy rozružený císař vmetl Rudolfovi do tváře: "Nejsi hoden být mým nástupcem."

Osudné dostaveníčko v Mayerlingu

Rudolf strávil nudný víkend. V sobotu v císařském paláci absolvoval slavnostní večeři na počest narozenin německého císaře. V neděli se na německém velvyslanectví účastnil recepce, opět na oslavu narozenin Viléma II. V jedné trapné a

nepříjemné chvíle byla Mary Vetserová na recepci představena korunni princezně Stephanii. Stála před ní jen chvíli, než se utišil šepot zvědavých hostů. Pak se spěšně odporoučela. Po recepci navštívil Rudolf Mizzi Casparovou a setrval s ní až do třetí hodiny ráno. Prozradil jí, že ráno odjede na další lov a že to bude lov poslední. Když se loučili, udělal jí na čelo kříž.

Před polednem 28. ledna 1889 vyjely z Vídně - po stejné trase - dva kočáry. V prvním seděla Mary Vetserová, ve druhém, který následoval po půl hodině, jel Rudolf, zpozřádali sledován několika tajnými policisty. Když princův kočár vjel do hustšího lesa, Rudolf odvážně vyskočil a zmizel mezi stromy. Kočár otočil a zamířil - s policií stále v patách - nazpět do Vídně. Rudolf se dal lesem k hostinci, který byl na zimu uzavřen. Tam na něj čekal kočár Mary Vetserové. Oba se zasmáli, jak snadno se jim podařilo policii oklamat, a pokračovali dále do Mayerlingu. Dorazili tam těsně před soumrakem.

V úterý ráno přijeli návštěvníci, kteří se měli na pozvání korunního prince účastnit honu. O barončině přítomnosti však informování nebyli. Rudolf předstíral nachlazení a omluvil se, že toho dne na lov nepojede. Odpoledne poslal telegram Stephanii. Vysvětloval v něm, že je indisponován a že se proto nebude moci zúčastnit večere v císařském paláci. Požádal ji, ať ho "co nejzdvořileji" u císaře omluví, neboť se v Mayerlingu musí zdržet do druhého dne.

Korunní princ i jeho společnost se zřejmě dobře bavili. Po deváté hodině, když se hosté odebrali do jiné části zámečku, přišla Mary Vetserová a požádala o něco k snědku. Vypadala poněkud neupraveně - měla na sobě stejné šaty jako předešlého dne, kdy přijela z Vídně. Jeden služebník Rudolfovi a Mary zpíval a pískal populární melodie. Milenecký pár zřejmě prožil šťastný večer. Po půlnoci Rudolf požádal, aby je nikdo nevyrušoval, a odebral se s mladou baronkou do svých soukromých komnat.

Důvod

Korunní princ po sobě zanechal několik dopisů na rozloučenou: své matce, manželce, Mizzi Casparové, svému komorníku Loschekovi. V žádném však neuvedl důvod, proč se s Mary rozhodli pro společný odchod z tohoto světa. "Teď už Tě nebudu trápit svou přítomností, už Tě nebudu mučit," napsal Stephanii. "Smrt přijímám s klidem, neboť je to jediný způsob, jak mohu zachránit svoji dobrou pověst." Poděkoval Loschekovi za mnohaletou službu a požádal, aby přivolali kněze. "Nemám právo dál žít," napsal ještě císařovně Alžbětě - zřejmě již poté, co zastřelil svoji milenkou. "Zabil jsem..." Prosil, aby ho pohřbili společně s Mary Vetserovou v blízkém klášteře Heiligenkreuz.

Františku Josefovi Rudolf nenapsal nic. Starý císař snad žádné vysvětlení nepotřeboval, neboť všechny důvody tragédie mu syn vyjevil před pouhými čtyřmi dny, při jejich posledním trpkém střetu.

Bizarní odchod ze scény

Skutečnou příčinu Rudolfovy smrti se císař dověděl až 31. ledna ráno. Rychle přemohl rozrušení a učinil dvě rychlá a nezvratná rozhodnutí: i přes námitky duchovenstva bude Rudolf pohřben se všemi církevními obřady. A Mary Vetserová? Je nutno ji co nejrychleji pohřbit a její jméno musí upadnout v zapomenutí stejně dokonale jako ona sama.

Aby nevzniklo podezření, že v Mayerlingu zemřela kromě Rudolfa nějaká další osoba, neposlali do loveckého zámečku pohřební vůz. Místo toho si pro její tělo k večeru dojeli dva strýcové mladé baronky. Zřízcenci navlékli mrtvé Mary kabát, na hlavu jí nasadili klobouk a z obličeje smyli uschlou krev. Pak vzali příbuzní již ztuhlou mrtvolu pod paží, "vyšli" s ní ze zámečku a posadili ji na sedadlo mezi sebe. Vzadu jí zasunuli pod šaty násadu od koštěte, aby během krátké jízdy neupadla dopředu, a odvezli ji k tajnému pohřbu do kláštera Heiligenkreuz. Rudolf však byl

pohřben jinde.

Jeden policista vypráví, jak jím příjezd kočáru s barončinou mrtvolou otřásl: "Přesně ve chvíli, kdy hodiny odbíjely půlnoc, objevil se kočár - nikoli pohřební vůz, jak jsem očekával. V šeru jsem musel ke kočáru přistoupit, abych se podíval, kdo přijel. Měl jsem pocit, že se mi vysmívá samo peklo. Mezi dvěma pány na zadním sedadle seděla vzpřímeně Mary Vetserová, v kabátě a klobouku. Ale byla načisto mrtvá!"

Když tajný pohřeb skončil, vrchní komisař Johann Habrda, který měl akci na starosti, poslal do Vídně záhadný telegram: "Vše bylo vykonáno." Nebyl vydán žádný úmrtní list a místní farnost zanesla jméno Mary Vetserové do seznamu zemřelých až po několika týdnech. Bdělému oku císařského cenzora však ušla zpráva jedněch provinčních novin, že v Benátkách náhle zemřela baronka Vetserová a že byla pohřbena na rodinném panství v Čechách. Dokud Rakousku-Uhersku vládl František Josef, její jméno se v žádném tištěném materiálu již nikdy neobjevilo.

Pocta zemřelému

V pitevní zprávě vydané lékařskou komisí se konstatuje, že v posledních chvílích života byl Rudolf abnormálně rozrušen. V tomto stavu plně neodpovídal za své činy. Proto musela katolická církev souhlasit s uložením následníka trůnu do habsburské rodinné hrobky ve vídeňské Kapucínské kryptě.

Rudolfa oblékli do bílé generálské uniformy a nenápadně mu zakryli hroznou ránu na hlavě. Poté bylo tělo veřejně vystaveno v kapli císařského paláce. S následníkem trůnu se přišly rozloučit tisíce lidí. Alžběta a Stephanie se v žalu uchýlily na lůžko, avšak František Josef zůstal u pracovního stolu, revidoval po svých tajemnicích všechny odpovědi na soustrastné dopisy a osobně dohlížel na organizaci pohřbu připravovaného na 5. února.

Pohřbu se nesměli účastnit zahraniční hosté. Císař prý při tomto "hluboce dojemném obřadu" nechtěl mít nikoho, jen nejbližší příbuzné. František Josef musel projevit zvláštní takt a pevnost, aby odradil od účasti na pohřbu německého císaře Viléma II. "Přijmi mé nejvřelejší díky za Tvoje věrné přátelství a za Tvůj úmysl sem přijet," psal císaři Vilémovi. "Moje rodina je ale tak zdrcena, že dokonce i Tebe musí požádat, aby ses pohřbu neúčastnil." Na pohřeb do Vídně přijela jen jedna panovnická rodina: belgický královský pár, rodiče Rudolfovy manželky Stephanie. Podle prastarého rituálu dvorní komoří požádal o povolení vstupu do kostela tím, že zabušil zlatým žezlem na vrata. "Kdo tam?" zeptal se jeden mnich zevnitř. "Korunní princ Rudolf!" odpověděl komoří. Mnich otázku opakoval a komoří opět zvolal: "Korunní princ Rudolf!" Když se otázka ozvala potřetí, komoří odvětil: "Tvůj bratr Rudolf. Ubohý hříšník." Teprve poté se vrata rozevřela a pohřební průvod mohl vstoupit.

Na závěr prostého obřadu císař porušil tradici: poklekl u rakve svého syna a šeptem se pomodlil. Pak vstal, osušil si oči kapesníkem a rychle odešel. Císařský dvůr vyhlásil tříměsíční státní smutek, který se podle přísné dvorské etikety dělil na tři stupně: "nejhlubší", "hluboký" a "omezený". Psal se rok 1889 a František Josef měl před sebou ještě více než čtvrt století vlády.

Vše, jen ne pravda

Oficiální verze Rudolfovy smrti se postupně měnily - od mozkové mrtvice přes srdeční selhání a náhodný výstřel až k sebevraždě "ve stavu akutního duševního rozrušení". František Josef I. však neoblomně trval na tom, že úplná pravda o mayerligské události se nesmí v jeho mocnářství nikdy zveřejnit. "Všechno je lepší než pravda," prohlásil.

Mayerling už dávno není tím, čím býval za staré monarchie. Dnes v někdejší loveckém zámečku sídlí karmelitánský klášter a místnost, v níž před více než stoletím skonali Rudolf a Mary Vetserová, dnes slouží jako klášterní kaple. Koho by

dnes napadlo, že se tu 30. ledna 1889 odehrála tragédie, která otrásla celou rakousko-uherskou monarchií?

Královna Viktorie, babička Evropy

S panováním Františka Josefa ostře kontrastovalo dlouhé období, kdy na britském trůně seděla jeho současnice, královna Viktorie. Její doba zůstává dodnes vzorem politického úspěchu a rodinné pohody. Viktorie zdědila trůn jako osmnáctiletá. Vládla téměř šedesát čtyři let: od 20. června 1837 až do své smrti 22. ledna 1901. I když měla královna pouze symbolickou moc, panovala v době, kdy se Británie nevídaným tempem stávala největší světovou velmocí. V roce 1876 získala Viktorie i titul indické císařovny, který symbolizoval její ohromnou koloniální říši. Za jejího panování se říkávalo, že nad Britským impériem slunce nezapadá.

Tři roky po korunovaci se Viktorie vdala za svého bratrance, Alberta ze Saxe-Coburgu-Gothy. Královna jej tak milovala, že se v době nepřítomnosti manžela - jak kdysi přiznala - cítila jako "ochrnutá". Za dvaadvacet let manželství se jim narodilo devět dětí. Když Albert v roce 1861 zemřel, znamenalo to pro Viktorii těžkou ránu. Ještě před Albertovou smrtí se nejstarší dcera britského královského páru Viktorie vdala za pruského korunního prince Bedřicha. Byl to začátek sňatkové politiky, díky níž se britská královna posléze stala "babičkou Evropy".

Mladší Viktorie se na německém trůnu dlouho neohřála, avšak její syn Vilém II. panoval Německu ještě za první světové války. Sňatky svých dalších dětí se královna Viktorie stala babičkou poslední ruské carevny Alexandry a manželek králů Norska, Rumunska, Švédska a Španělska. Na britském trůně dnes sedí pravnučka Viktoriina nejstaršího syna a pozdějšího krále Edwarda VII., královna Alžběta II.

Nešťastné Rakousko

Než nastoupil na trůn František Josef I., říkávalo se, že "šťastnému Rakousku" stačí k udržení jeho mocného postavení v Evropě vhodná sňatková politika, zatímco jiným státům nezbývalo než válčit. Během dlouhého panování Františka Josefa ale tato představa vzala za své.

František Josef se ujal rakouského trůnu jako osmnáctiletý, v prosinci roku 1848. Hezký mladý císař vnesl do staleté monarchie novou energii. Po šesti letech panování si vzal svoji překrásnou sestřenicí Alžbětu Bavorskou. V té době panoval dojem, že mladý císařský pár má před sebou šťastnou budoucnost. Avšak František Josef, pilný autokrat, nedokázal odvrátit dvojí nepřízeň osudu: vzestup Pruska a rodinné tragédie.

Po ponižující porážce výbojným Pruskem v roce 1866 se Rakousku nepodařilo zabránit sjednocení Německa pod vládou pruského rodu Hohenzollernů. Při vyhlášení Německé říše v roce 1871 zůstalo Rakousko stranou.

Kromě sebevraždy jediného syna postihla Františka Josefa řada bolestných rodinných ztrát. V době, kdy ve Spojených státech zuřila občanská válka, dosadila Francie na mexický trůn jako svoji loutku císařova bratra Maximiliana. Když však Francouzi o Mexiko ztratili zájem, skončil Maximilian před popravčí četou. V roce 1898 navštívila císařova milovaná Alžběta Ženevu a zahynula tu rukou italského anarchisty. Po Rudolfově smrti se stal následníkem trůnu císařův synovec František Ferdinand, který byl 28. června 1914 zavražděn v Sarajevě. Tato událost se stala rozbuškou 1. světové války, kterou nepřežil ani císař, ani jeho říše. 21. listopadu 1916, krátce před šedesátým osmým výročím svého nástupu na trůn, František Josef zemřel ve věku osmdesáti šesti let. Na trůn nastoupil jeho prasynovec Karel I. Vládl však jen krátce. Rakousko-Uhersko ve válce podlehl Dohodě a rozpadlo se na několik nezávislých států. Karel I. musel odejít do exilu.

Podvodník na ruském trůnu?

V roce 1591 zemřel za záhadných okolností Dimitrij, desetiletý syn cara Ivana Hrozného. Když se o dvanáct let později v Polsku za Dimitrije prohlásil sluha, v celém Rusku vypukl zmatek.

Pro Rusko a pro jeho nového cara Borise Godunova v nejistém postavení nezačalo nové století dobře. Koncem jara a začátkem léta 1601 přišly výjimečně silné deště. V srpnu je vystřídaly kruté mrazy, které zcela zničily úrodu na polích. Hladové a ožebračené obyvatelstvo propadalo hlubokému zoufalství. Po dvou dalších neúrodách nezbylo na setbu ani zrnko obilí. Lidová povstání byla krutě potlačena. Uprostřed těchto pohrom dostal car krajně znepokojivou zprávu: v Polsku se jakýsi mladík prohlásil za právoplatného dědice ruského trůnu a Borise Godunova označil za pouhého vládyčtivého uzurpátora. Tyto pověsti vyvolaly na moskevském dvoře paniku - a probudily dávno zapomenutá podezření.

V roce 1584 zemřel car Ivan IV., který vešel do dějin jako Ivan Hrozný. Na trůn usedl jeho slabomyslný syn Fjodor I. Skutečná moc však připadla dvěma bojarům: jeho strýci Nikitovi Romanovovi a švagru Borisi Godunovovi. V roce 1591 zemřel desetiletý Fjodorův nevlastní bratr a možný následník trůnu Dimitrij. Zřejmě se stal obětí úkladné vraždy. Když o sedm let později Fjodor zemřel, aniž zanechal potomstvo, zvolili Rusové novým ruským carem Borise Godunova. Byl však Dimitrij skutečně zabit?

Políček a následky

Někdy po roce 1600 - přesné datum neznáme a naše informace o této události jsou kusé a často rozporné - nastoupil do služby u polského knížete Adama Wit'niowieckého asi dvacetiletý sluha a podkoní. Mladík se prý záhy stal na panství nepostradatelný. Jednou na podzim roku 1603 se však s knížetem o cosi pohádal. Když mu Wit'niowiecki vyřal políček, sluha ve stavu velkého rozrušení zvolal: "kdybys věděl, velkomožný pane Adame, kdo ti slouží, zacházel bys se mnou jinak. Jsem carevič Dimitrij, syn cara Ivana."

Když Wit'niowiecki namítl, že Dimitrij v roce 1591 zemřel, sluha mu vyprávěl svůj údajný životní příběh: Boris Godunov se chystal zavraždit careviče a tak se zbavit jediného legitimního uchazeče o vytoužený trůn. Jeho matku, vdovu po caru Ivanovi, však kdosi včas varoval a jí se podařilo vrahy přelstít. Nastrčila za svého syna jiného chlapce a Dimitrije svěřila lékaři. Ten ho v příštích několika letech tajně přesunoval z jednoho ruského kláštera do druhého. Když jeho ochránce zemřel, uprchl Dimitrij do Polska. Tam pracoval jako soukromý učitel jednoho polského šlechtice a pak nastoupil službu u Wit'niowieckého. Pravdivost svého neuvěřitelného příběhu mladík doložil křestním křížem posázeným drahokamy. Zprávy, že carevič žije a že se po dvanáctileté odluce uchází o ruský trůn, se šířily jako požár na stepi. Početní svědkové dosvědčovali, že mladý sluha je opravdu carevičem Dimitrijem.

Někteří těmto svědectvím nevěřili, ale věk a vzezření mladíka jeho tvrzení odpovídaly. Podle dobového popisu byl údajný Dimitrij malé postavy, měl světlé nazrzlé vlasy, bleděmodré oči a široký obličej s vystouplými lícními kostmi. Mnozí si ještě pamatovali Ivana Hrozného a některým připadalo, že se mu sluha podobá. Jiní tvrdili, že má některé fyzické rysy careviče Dimitrije - výrazná mateřská znaménka na obličejí a na pravé ruce a také nestejně dlouhé paže.

To, že se nečekaně objevil uchazeč o ruský trůn, se skvěle hodilo Wit'niowieckému i dalším polským šlechticům, které politika Borise Godunova rozhořčovala. Toužili po příležitosti, jak se nenáviděnému moskevskému vladaři pomstít. Wit'niowiecki sluhu ujistil, že jeho nárok podpoří. Dodnes však nevíme, zda z přesvědčení, že mladík mluví pravdu, nebo z politické vypočítavosti.

Ugličská vražda

Kým byl ve skutečnosti tento Dimitrij? Mazaným podvodníkem, nebo synem Ivana Hrozného? Tato otázka souvisela s událostmi, které se odehrály v roce 1591 v Ugliči. Toto městečko na Volze, ležící asi dvě stě kilometrů na sever od Moskvy, bývalo střediskem gubernie a dosud se pyšnilo vlastním hradem. Právě do Ugliče vyhnal Boris Godunov v roce 1584 vdovu po caru Ivanu Hrozném Marii Nagajovou a jejího synka Dimitrije.

Dne 15. května 1591 dopoledne začaly v Ugliči vyzvánět zvony, které se obvykle ozývaly jen jako varování před bouří. K ugličskému hradu se začaly sbíhat zástupy lidí. Na zemi ležel bez známky života proboděný carevič. Zoufalá matka a její bratři hlasitě obviňovali ze spáchání tohoto hrozného zločinu syna Michaela Biťagovského, jednoho z Godunovových úředníků. Dav to tak rozběsnilo, že se na mladého Biťagovského vrhl a na místě ho ubil.

Čtyři dny po hrůzné události dorazila na místo Godunovem jmenovaná vyšetřovací komise v čele s bojarem Vasilijem Šujským. Komise vyslechla mnoho svědků a po dvou týdnech vydala zprávu, v níž se konstatovalo, že si carevič smrtelné zranění způsobil sám při záchvatu padoucnice. Zemřel prý z vůle Boží. Pomstychtivý dav prolil nevinnou krev a pachatele je nutno potrestat. Mezitím carevičova matka svá obvinění odvolala a prosila o milost. Godunov ji poslal do odlehlého ženského kláštera, avšak její bratry dal buď zabít nebo poslat do vyhnanství spolu s tisíci jejich příznivců z Ugliče. Každému, kdo se dopustil urážky cara tím, že jej spojoval s Dimitrijovou smrtí, byl vyříznut jazyk. Uglič se změnil na prázdné město duchů. Tehdy o carevičově smrti nikdo nepochyboval. Zůstávala však bílá místa: Marii Nagajovou a její bratry Šujského komise vůbec nevyslechla - ani před odvoláním obvinění, ani po něm. Navíc bylo chlapcovo tělo ponecháno bez dohledu celé čtyři dny po smrti - tedy až do příjezdu vyšetřovací komise. Když pak komise nařídila chlapcův okamžitý pohřeb, vůbec se nepokusila svědecky ověřit, zda jde opravdu o Dimitrije.

Uprchlý mnich

Zprávu z Polska o živém Dimitrijovi považoval Boris Godunov za nebezpečnější než novou vlnu pověstí, že v roce 1591 vydal příkaz k zavraždění malého careviče. Aby učinil této rychle se šířící šuškanďe přítrž, dal po celé říši rozhlásit, že údajný dědic trůnu je ve skutečnosti jakýsi Grigorij Otrepev, mnich, který uprchl z čudovského kláštera.

Godunovovu verzi přijalo Rusko skepticky. Údajný Dimitrij hrál svoji úlohu legitimního následníka trůnu daleko lépe, než bychom od prostého mnicha očekávali. Mluvil stejně dobře polsky jako rusky, trochu rozuměl i italsky a dobře psal - což vše nasvědčovalo, že získal dobré vzdělání. Zvláště dobře znal dějiny Ruska a jeho význačných rodin. Tomu všemu se ovšem mohl naučit i nějaký mnich, avšak údajný Dimitrij vynikal i v šlechtických zábavách. Uměl například skvěle jezdit na koni a lovit. Kde by k tomu všemu obyčejný mnich přišel?

Obrat

I přes svůj pokus o očernění uchazeče o trůn Boris Godunov postupně ztrácel půdu pod nohama. Staré a mocné moskevské šlechtické rodiny ochotně uvěřily novým pochybám o Godunovově legitimitě. V jejich očích stále zůstával nižším šlechticem mongolského původu. Podle jejich měřítek se nemohl stát právoplatným carem člověk, který se dal na trůn zvolit.

V Polsku zatím údajný Dimitrij posiloval své pozice. V březnu roku 1604 na krakovském dvoře předstoupil před krále Zikmunda III. Po určitém váhání opatrný panovník uznal nároky bývalého sluhy a poskytl mu roční apanáž. Neslíbil však, že mu pomůže získat ruský trůn.

Údajný Dimitrij posílal na všechny strany žádosti o pomoc. Záhy se mu podařilo shromáždit malou armádu, s níž se chystal táhnout na Moskvu a získat pro sebe

carskou korunu. Před odjezdem z Polska vytvořil důležité spojení slibem, že se ožení s Marinou, krásnou dcerou vlivného polského knížete, sandoměřského vévody Jiřího Měška.

Pretendentův triumf

Koncem léta roku 1604 vtáhl údajný Dimitrij do Ruska. Vrhł tím zemi do zmatků, kterým se později začalo říkat "těžká doba". Cestou do Moskvy se k Dimitrijovým vojákům přidávali dezertéři z prořídých jednotek, které ještě zůstaly věrné Godunovovi. V první bitvě byla Godunovova armáda Dimitrijovými jednotkami poražena, přestože měla početní převahu tři ku jedné. Mnozí carovi vojáci bojovali bez velkého nadšení, neboť se potají obávali postavit se proti případnému příštím vládaři Ruska. I když carská armáda ve druhé bitvě zvítězila, přišel Dimitrijovi na pomoc osud. 13. dubna 1605 Boris Godunov náhle zemřel na následky krvácení, způsobeného prý požitím jedu. Není vyloučeno, že Godunov spáchal sebevraždu. Někteří carovi nepřátelé později tvrdili, že padl pod břemenem viny, kterou pocíťoval za dávné zavraždění Dimitrije.

Na trůn byl jako Fjodor II. dosazen Godunovův syn. Jeho matka se stala regentkou. Fjodorovo panování však netrvalo dlouho. V květnu přeběhli zbývající carovi vojáci k Dimitrijovi a 1. června vzali obyvatelé Moskvy Kreml útokem. Zmocnili se Fjodora a jeho matky a později tyto poslední Godunovce popravili. Vasilij Šujskij - který v roce 1591 vedl vyšetřování ugličské vraždy - nyní prohlásil, že Dimitrij žije a že svoji původní zprávu psal ve strachu z Godunova.

Dimitrij vstoupil do Moskvy 20. června 1605. Víťaly ho jásající davy. Okamžitě se odebral k hrobu svého otce Ivana IV. Se slzami v očích řekl: "Milovaný otče! Zanechal jsi mne na tomto světě jako sirotka, ale tvé svaté modlitby mi pomohly přežít všechno pronásledování a dovedly mne až k trůnu." Lid tato slova hluboce dojala. Jestliže kdy existovaly pochybnosti o jeho totožnosti, bylo načase je odvrhnout.

Legitimizace polibkem

Dimitrij dal okamžitě najevo, že se nehodlá stát pouhou loutkou šlechty. Právě proto snad Šujskij opět změnil svoji verzi a znovu potvrdil platnost své zprávy z roku 1591. Dimitrij jej dal zatknout a odsoudit k smrti za přípravu palácového převratu. Šujskij již klečel na popravišti, svázan a s hlavou na popravním špalku, když Dimitrij změnil rozsudek na vyhnání. Snad chtěl tímto ušlechtilým skutkem dokázat pevnost svého postavení.

Tehdy se nový car rozhodl odstranit poslední pochyby o své totožnosti. Kdo k tomu mohl být povolnější než vdova po Ivanu Hrozném Maria Nagajová, která od roku 1591 žila v klášteře? Na setkání s ní se nový car pečlivě připravil. Nagajovou povolal do Moskvy, ale nedočkavě jí vyrazil v ústrety. Doprovázel ho ohromný zástup stoupenců i pouhých zvědavců. Podle jedné verze k jejich setkání došlo u cesty ve velkém stanu, který byl pro setkání matky s dávno ztraceným synem vztyčen. Dimitrij s Marií Nagajovou po nějakou dobu zůstali uvnitř sami. Nikdy se nedovíme, co se tehdy mezi nimi odehrálo. Avšak když vyšli ven, láskyplně se přede všemi objali a políbili. V davu propukl jásot.

Dimitrijova korunovace se konala 30. července 1605 v kremelské katedrále Nanebevzetí Panny Marie. Nový car na svém dvoře záhy zrušil některé složité a velmi neoblíbené obřady. Aby zvýšil svou popularitu u poddaných, zavedl pravidelné audience. Dvakrát týdně mohl kdokoli přijít a předložit trpělivě naslouchajícímu carovi stížnost na nespravedlivé zacházení či petici se žádostí o nápravu nějakého příkoří.

Sňatek a pád

Aby upevnil svou vládu, musel se Dimitrij postarat o následnictví trůnu. Přitom se dopustil těžké chyby. Trval na tom, že si vezme Marinu, dceru sandoměřského

vévody, přestože pravoslavným Rusům vadilo její katolické vyznání a vůbec se jim nezamlouvala představa, že by se jejich carevnou měla stát nějaká cizinka. Nevíme, kdy a proč Dimitrij ztratil počáteční oblíbenost. Obyvatelstvo velmi pohoršoval prostopášný život cara a početných cizinců, především Poláků, kteří se na carském dvoře objevili. V té době již nebylo pochyb, že šlechta chtěla Dimitrije pouze využít k odstranění Borise Godunova.

Car nevěnoval varováním svých důvěrníků pozornost. Zřejmě si vůbec nepřipouštěl, že by se Šujskij, kterého omilostnil, mohl stát vůdcem bojarského spiknutí. Brzy ráno dne 17. května 1606 probudil cara hlahol zvonů, avšak toto varování přišlo pozdě. Mezitím už spiklenci přemohli strážce a vnikli do Kremlu. Dimitrij si chtěl zachránit život skokem z okna, ale zlomil si přitom nohu. Pokusil se s vetřelci vyjednávat, ale jeden z nich ho na místě zastřelil.

Dimitrijovo mrtvé tělo dali vítězové veřejně vystavit a poté rozsekat na kusy a spálit. Mnozí věřili, že by takový čaroděj jako Dimitrij mohl vstát z mrtvých. Proto byl jeho popel ve směsi se střelným prachem nasypán do hlavně děla, které pak vystřelilo na západ - směrem k Polsku. Dimitrij vládl Rusku necelých deset měsíců. Nikdy se nedovíme, zda byl pouhým podvodníkem, uprchlým mnichem či legitimním následníkem trůnu.

Jeho smrt však "těžkou dobu" neukončila. V průběhu příštích sedmi let vznesli nárok na ruský trůn tři další Dimitrijové, ale všechny potkal stejný osud jako jejich předchůdce. Šujskij se dal prohlásit za cara, ale byl svržen a poslán do polského vyhnanství. Polsko i Švédsko vyslaly do Ruska armády a zasahovaly do jeho záležitostí. Nakonec byl v roce 1613 zvolen na carský trůn Michail Romanov a založil dynastii, která Rusku vládla po příští tři století. Carismus svrhla teprve únorová revoluce v roce 1917 a záhy po ní následovala revoluce bolševická.

Pod tíhou výčitek svědomí

Během svého krátkého panování (1598 - 1605) nedokázal car Boris Godunov rozptýlit podezření, že dal zavraždit Dimitrije, legitimního dědice ruského trůnu. Tímto podezřením je pronásledován i na stránkách historických i literárních děl. Nedlouho po Godunovově smrti přišel španělský spisovatel Lope de Vega s prvním dramatickým vyličením tohoto příběhu, El Gran Duque de Moscovia. Následovalo více než sto dalších zpracování.

Všechny literární interpretace se soustřeďují na otázku, zda Boris Godunov způsobil carevičovu smrt. Nejslavnějším převyprávěním tohoto příběhu je nepochybně hra Alexandra Sergejeviče Puškina Boris Godunov, dokončená v roce 1825. Její autor, považovaný mnohými za největšího ruského básníka, představuje cara Godunova jako ušlechtilého a inteligentního muže, který přijímá břímě viny za vraždu Dimitrije. Příliš jej však tíží koruna, kterou získal takovým nezákonným způsobem.

Další Rus, Modest Petrovič Musorgskij, o půl století později zkomponoval o Godunovovi na základě Puškinova dramatu světoznámou operu, která měla premiéru v roce 1874. Musorgskij zdůrazňuje téma viny více než Puškin a ukazuje Godunova jako člověka, který umírá pod tíhou výčitek svědomí. V Musorgského opeře dohání cara k šílenství přízrak zavražděného a krví zbroceného chlapce. Carův slavný "monolog strachu" z druhého jednání, působivě líčící Godunovův strach a pomatení smyslů, je považován za jednu z nejvýznamnějších árií světového operního repertoáru. Zmučený panovník v ní před námi vyvstává jako živý.

Vražda, nebo sebevražda?

Z osamělého srubu na odlehlém místě tennesseeské divočiny se uprostřed noci ozvaly výstřely. Ráno našli uvnitř umírajícího Meriwethera Lewise, slavného

badatele a guvernéra Louisianského teritoria. Lewis trpěl hlubokými depresemi. Spáchal sebevraždu - nebo ho zavraždil někdo jiný?

Když 11. října 1809 zemřel ve věku třiceti pěti let Meriwether Lewis, celá Amerika ho oplakávala jako národního hrdinu. Pouhé tři roky předtím se s Williamem Clarkem vrátili z epochální výpravy až k břehům Tichého oceánu, z první expedice, která prošla napříč Severní Amerikou. Bez této průkopnické cesty by se Spojené státy stěží staly kontinentální velmocí. Meriwethera Lewise si oblíbil i prezident Thomas Jefferson. V roce 1807 ho jmenoval guvernérem Louisianského teritoria, obrovského území, které Spojené státy krátce předtím koupily od Francie a které se rozprostíralo daleko na sever a západ od dnešního státu Louisiana.

Pomatený guvernéř?

V létě roku 1809 začala nová vláda prezidenta Jamese Madisona přešetřovat některé guvernérovy výdaje. Objevila se nepříjemná nařčení. Lewis se rozhodl, že se pojedje hájit. 4. září se tedy v doprovodu sluhy Johna Perniera vydal na dlouhou cestu ze St. Louisu do hlavního města Washingtonu. Nastoupil na parník, který jel po proudu Mississippi do New Orleansu. Odtud hodlal na palubě zaoceánské lodi pokračovat k východnímu pobřeží USA. V Chickasaw Bluffs, dnešním Memphisu, si to však rozmyslel a vydal se do Washingtonu po souši. Velitel čikasavské pevnosti Fort Pickeringu kapitán Gilbert Russell později vypověděl, že podle posádky parníku se Lewis dvakrát pokusil o sebevraždu a vystoupil na břeh v duševním rozrušení, které snad způsobila přílišná dávka alkoholu. Russell guvernéra přesvědčil, aby si v pevnosti pár dnů odpočinul. Den po svém příjezdu, dne 16. září, napsal Lewis dopis prezidentu Madisonovi. I když v dopise najdeme četné škrty a opravy, rozhodně se nejedná o nesouvislý blábol duševně vyšinutého člověka. Lewis si stěžuje, jak ho dusné počasí vyčerpává, a vysvětluje, proč volí cestu po souši. Kdyby cestoval po moři, mohly by padnout do rukou Britů listiny, které veze. Lewis nepochyboval, že jeho guvernéřskou činnost prezident "schválí a zaštití", a ujistil ho, že se do Washingtonu dostaví co nejrychleji. Na cestu se však vypravil až 29. září.

Doprovázeli ho pouze sluha Pernier a major James Neelly se svým otrokem. Neelly byl vládním zmocněncem pro indiánský kmen Čikasavů, jejichž územím měl Lewis se svým doprovodem procházet. Později major vypověděl, že guvernéř občas působil dojmem duševně vyšinutého člověka. Po překročení řeky Tennessee zamířila výprava na sever po Natchez Trace, hlavní cestě do Nashvillu.

Smrt na Natchez Trace

V noci na 9. října výpravě utekli dva koně. Neelly se vypravil je hledat a Lewise, Perniera a svého otroka poslal napřed, aby se pokusili najít nocleh. K večeru trojice dorazila na paseku se dvěma dřevěnými sruby, které svíraly pravý úhel a spojoval je asi pět metrů dlouhý zastřešený chodník. Doma našli jen paní Grinderovou. Přestože její manžel Robert pracoval na farmě vzdálené asi třicet kilometrů, byla ochotna poskytnout Lewisovi i jeho doprovodu nocleh. Guvernéra uložila v obytném srubu, sama zůstala v domku s kuchyní a Perniera s otrokem ubytovala ve stáji. Před večerí Lewis neklidně rázoval sem a tam a mumlal si pro sebe cosi o tom, jak s ním ve Washingtonu nespravedlivě zacházejí. Jídlo ho však uklidnilo. Před spánkem si ještě vykouřil dýmku. Později paní Grinderová uvedla tři odlišné verze toho, co se oné noci událo.

První verzi sdělila Neellymu, který dorazil až po Lewisově smrti. 11. října asi ve tři hodiny ráno ji probudily výstřely přicházející z obytného srubu. I když slyšela, jak Lewis volá o pomoc, byla tak vystrašená, že se až do svítání neodvážila vyjít ven. Teprve za rozbřesku se odhodlala vstoupit v Pernierově doprovodu dovnitř. Na posteli ležel vážně zraněný Lewis. "Udělal jsem si to sám," zasípal k Pernierovi. "Podej mi prosím trochu vody." Krátce po úsvitu Lewis zemřel.

Po necelém půl roce uvedla Grinderová poněkud jinou verzi, v níž tvrdila, že Lewis

svého sluhu požádal, aby ukončil jeho trápení. A po třiceti letech paní Grindarová tuto verzi opět pozměnila: na pasece se prý onu noc objevili tři neznámí muži, jejichž příchod guvernéra silně zneklidnil. Padly tři výstřely a nikoli dva, jak dříve uváděla. Druhý den ráno měl údajně Pernier na sobě cestovní oblek svého pána (Grindarová si rovněž vzpomněla, že Lewise pohřbili v ošuntělém oděvu sluhy), jako by věděl, že je guvernér mrtev. Tělo prý našli venku a ne v obyčném srubu na posteli.

Prokletí hanebného činu

I když převládá názor, že Lewis spáchal sebevraždu, pozdější osudy účastníků tragédie vyvolaly dohady, že se jednalo o vraždu. Po půl roce zemřel ve Washingtonu John Pernier. Zřejmě v sebevražedném úmyslu požil nadměrnou dávku opia. V roce 1812 byl major Neelly propuštěn ze služby a o jeho dalších osudech není nic známo. Několik let po Lewisově smrti si Robert Grindar koupil novou farmu. Zaplatil za ni tehdy značnou částku - dvě stě padesát dolarů. Lewise, který u sebe údajně měl nejméně sto dvacet dolarů, našli s pouhými pětadvaceti centy v kapse.

Až po téměř čtyřiceti letech byl hrob Meriwethera Lewise označen prostým kamenem s ulomenou vrchní částí - symbolem jeho předčasné smrti. U paty náhrobního kamene si můžeme přečíst nápis, který je parafrází Jeffersonovy chvály velkého cestovatele: "Nedal se ničím zastrašit, jeho tvrdošijnost a vytrvalost se sklonily jen před nemožností. Vyžadoval přísnou kázeň, ale se svými podřízenými jednal laskavě a otcovsky. Byl čestný, spravedlivý, chápavý a liberální a úzkostlivě se držel pravdy."

Předem ohlášená smrt

V roce 1943 už předseda polské exilové vlády generál Sikorski ohrožoval soudržnost protihitlerovské koalice. Zahynul při letecké katastrofě a byl pohřben s veškerými poctami, avšak ve skutečnosti Spojencům nijak nescházel. Jednalo se opravdu o pouhou nehodu?

Generál Władysław Sikorski, předseda polské exilové vlády a vrchní velitel svobodných polských jednotek, které spolu s Británií, Spojenými státy a Sovětským svazem bojovaly proti hitlerovskému Německu, odletěl 24. května 1943 z Anglie na Blízký východ. O dva dny později do jeho londýnské kanceláře několikrát zatelefonoval jakýsi anonym. "Letadlo generála Sikorského havarovalo u Gibraltaru," oznámil polsky neznámý člověk pracovníkům exilové vlády. "Všichni cestující zahynuli." V kanceláři to považovali za hloupý vtip, neboť již předtím dostali zprávu, že Sikorski v Gibraltaru bezpečně přistál a že se chystá pokračovat do Káhiry.

Po šesti týdnech se Sikorského letadlo vydalo na zpáteční cestu do Londýna, podle plánu opět s mezipřistáním v Gibraltaru, britské pevnosti střežící vstup do Středozemního moře. 4. července letoun vzlétl naposledy - krátce po startu se zřítil do moře. Při katastrofě utonul Sikorski a dalších patnáct osob na palubě letadla. Pouze pilotovi - oblečenému v plovací vestě - se podařilo i se zlomenýma nohama z potápějícího se vraku uniknout.

Když se o Sikorského smrti dověděli pracovníci polské kanceláře v Londýně, vzpomněli si na záhadné telefonáty. Jak mohl onen tajemný anonym o letecké katastrofě vědět předem? Jednalo se o pečlivě naplánovaný atentát? A kdo mohl mít zájem na tom, aby Sikorski zmizel z politické a vojenské scény?

Nepohodlný polský vlastenec

Sikorski, nekompromisní obhájce polské nezávislosti, si nadělal mnoho nepřátel i mezi svými spojenci. Churchillova vláda se obávala, že nepřátelství polského

představitelů vůči Sovětskému svazu ohrozí stabilitu protihitlerovské koalice. Německo ho však asi považovalo za užitečný nástroj své propagandy, za člověka, který by mohl vyvolat rozkol mezi jeho nepřáteli, kteří už začínali ohrožovat dobytá území. Tyto rozdílné pohledy na generála Sikorského souvisejí s událostmi první světové války.

Pro carské Rusko i pro ústřední mocnosti (Německo a Rakousko-Uhersko), které proti němu bojovaly, představovalo tehdy Polsko pouhou figurku na velmocenské šachovnici. Obě strany byly ochotny podpořit samostatnost Polska pouze v případě, že by je mohly ovládat. Na začátku roku 1918 ruští bolševici uzavřeli s ústředními mocnostmi mír. 3. listopadu 1918, týden před zhroucením Německa, vyhlásil generál Józef Piłsudski Polskou republiku a sebe za jejího prozatímního prezidenta. V následujícím roce na versailleské konferenci britský ministr zahraničí lord Curzon získal souhlas Spojenců s takzvanou Curzonovou linií jakožto východní hranicí Polska. Ta by však ponechala značný počet Poláků na území Sovětů, a tak toto řešení Piłsudského neuspokojilo. Požadoval navrácení území na východě, kterého se Rusko zmocnilo na konci 18. století. V roce 1920 se Poláci pustili se sovětským Ruskem do války. Chtěli získat nazpět území, považované za součást polského dědictví.

Jedním z hrdinů této války se stal Władysław Sikorski. I když mu tehdy nebylo ani čtyřicet, velel armádnímu sboru, který odrazil útok rudé jízdy na hlavní město Varšavu a pomohl nové polské republice vytoužené území na východě dobýt. V roce 1921 byl jmenován náčelníkem štábu a v letech 1922 - 23 po pět měsíců zastával funkci polského ministerského předsedy. Jeho zásluhou tehdy velmoci potvrdily východní hranice Polska. Určitý čas sloužil v polské armádě, avšak v roce 1928 se s Piłsudským rozešel a uchýlil se do Francie, kde se věnoval psaní knih a získávání francouzské podpory pro nejistou nezávislost své země. Po návratu do Polska uveřejnil dne 1. dubna 1939 článek, v němž varoval před Hitlerovými světovládnými choutkami. Tehdy však jen málokdo věnoval Sikorského prorocké předpovědi pozornost.

Exilová vláda

Když 1. září 1939 Hitler přepadl Polsko a vyvolal tak druhou světovou válku, Sikorski se přihlásil k vojenské službě. Než stačil zasáhnout do bojů, byla jeho země během jediného měsíce poražena a znovu rozdělena mezi Německo a Rusko. Sikorski uprchl přes Rumunsko do Francie a ujal se vedení polské exilové vlády. V listopadu se stal i velitelem polské západní armády, která se do značné míry rekrutovala z polských horníků žijících ve Francii. Záhy natolik vzrostla, že mohl Spojencům nabídnout vojsko čítající sto tisíc mužů.

V červnu 1940 Francie kapitulovala a Sikorski své velitelství přesunul do Londýna. S britskou pomocí se mu podařilo přepravit na druhou stranu kanálu La Manche do Anglie polské letce a 34 000 příslušníků polské pěchoty. V následujícím roce navštívil dosud neutrální Spojené státy, kde u veřejných i soukromých činitelů hledal podporu pro obnovení samostatného Polska. Setkal se i s prezidentem Franklinem D. Rooseveltem. V Chicagu jej nadšeně přivítal zástup 75 000 Američanů polského původu. Kanadská vláda na znamení dobré vůle slíbila, že v rámci svých ozbrojených sil vytvoří zvláštní polské jednotky.

Spojenectví se starým nepřítelem

22. června 1941 se Hitler dopustil své možná největší chyby: bez předchozího varování přepadl Sovětský svaz, a tak proměnil v cár papíru pakt o neútočení, který dva roky předtím obě velmoci uzavřely. SSSR se stal spojencem Británie a Německo muselo čelit nepřátelům na dvou frontách.

Sikorskému se tím nabídla možnost obnovit polský stát. Podařilo se mu přesvědčit Sověty, aby odvolali dělení Polska - alespoň si to myslel. Avšak koncem roku 1941

se k němu donesly zprávy, že SSSR plánuje obnovení Curzonovy linie jako východní hranice Polska a že chce Polákům tuto ztrátu po válce kompenzovat územím, které odejme Německu.

Sikorski protestoval s poukazem na Atlantickou chartu, podepsanou 14. srpna 1941 americkým prezidentem Rooseveltem a předsedou britské vlády Churchillem. Tento dokument požadoval, aby po válce nedošlo k žádným změnám území bez souhlasu jeho obyvatel. Sikorski si byl jistý, že jak Británie, tak Spojené státy (které ještě před koncem roku vstoupily do války) polské územní nároky na východě podpoří. Navrhl, aby Atlantickou chartu podepsal i Sovětský svaz, spojenec Západu v zápase s Hitlerem.

Churchill však situaci viděl poněkud jinak. Začátkem roku 1942 Británii hrozila německá invaze, Spojené státy se dosud vzpamatovávaly z japonského útoku a Sovětský svaz na sebe poutal víc německých vojáků než všichni ostatní Spojenci dohromady. V té době západní spojenci považovali za svůj hlavní cíl porážku Hitlera. Celosvětový válečný konflikt ještě zdaleka nebyl rozhodnut a ve srovnání s ním se otázka polských hranic jevila jako cosi okrajového.

Masakr v lese

Na jaře roku 1943 propukla ve vztazích mezi Sovětským svazem a polskou exilovou vládou krize. V dubnu německé ministerstvo propagandy oznámilo, že v Katyňském lese na západ od Smolenska, na území, které tehdy okupovala hitlerovská vojska, byly odhaleny masové hroby. Při exhumaci čtyř tisíc těl vyšlo najevo, že v katyňských hrobech skončil výkvět předválečného polského důstojnického sboru. Odborná analýza prokázala, že masové hroby vznikly ještě před příchodem Němců. Později se potvrdilo, že důstojníky zavraždila sovětská tajná policie NKVD.

Sikorski od Sovětského svazu požadoval úplné zveřejnění všech údajů. Aniž předtím informoval své spojence, obrátil se na Mezinárodní červený kříž se žádostí, aby do Katyňského lesa vyslal vyšetřující komisi. Sovětský svaz na to reagoval přerušением diplomatických styků se Sikorského vládou. Polský vůdce, který si odmítal brát servitky, se tak stal pro velkou protihitlerovskou koalici přítěží.

Oplakávaný, avšak nepostrádaný generál

Sikorski odletěl z Londýna na Blízký východ několik týdnů poté, co veřejně obvinil Sovětský svaz z katyňského zločinu. Z této cesty se již nevrátil. Ve Washingtonu prezident Roosevelt prohlásil, že Sikorského smrt při leteckém neštěstí znamená "těžkou ztrátu pro všechny svobodmilovné národy". zmínil se i o tom, že mu před odletem z Gibraltarů polský vůdce zaslal gratulaci ke 4. červenci, americkému státnímu svátku. Churchill vystoupil v britské Dolní sněmovně s projevem, v němž připomněl Sikorského přesvědčení, že vše je nutno podřídit společnému zápasu proti Hitlerovi, a také jeho naději, že z válečného konfliktu vzejde lepší Evropa, v níž "velké a nezávislé Polsko zaujme čestné místo".

Sikorského nástupcem se stal Stanisław Mikołajczyk. Spojenci mu okamžitě zakázali podobné iniciativy, jako byla žádost, s níž se jeho předchůdce obrátil na Červený kříž. Britský ministr zahraničí Anthony Eden polské exilové vládě doporučil, aby přijala sovětské územní nároky a obnovila se Sovětským svazem diplomatické styky.

Na teheránské konferenci koncem roku 1943, na niž ovšem Mikołajczyk nebyl pozván, se sovětský vůdce Josif Stalin dohodl s Churchillem a Rooseveltem o zřízení poválečné poradní komise, která by se zabývala evropskými hranicemi. V červenci 1944 vznikl pod sovětskou ochranou takzvaný Polský výbor národního osvobození. Nebyl ničím jiným než zárodkem loutkové vlády a ta se - přes protesty Británie a Spojených států - dostala v poválečném Polsku k moci Mikołajczyk nakonec musel podruhé odejít do emigrace.

Rozporná svědectví

Britské vyšetřování gibraltarské katastrofy odhalilo několik podivných okolností. Nepřišlo se však na nic, co by jednoznačně vyvrátilo či potvrdilo podezření, že se generál Sikorski stal obětí spiknutí. S havarovaným letadlem startoval jeden z nejzkušenějších pilotů RAF, český letec Eduard Prchal. Na osudné trase nalétal přes čtyři tisíce hodin, z toho čtyři sta s americkými bombardéry typu Liberator ("Osvoboditel"). Stejným letounem - upraveným k přepravě osob - se Sikorski vydal na svou poslední cestu. Hned po startu pilot jako obvykle ubral výšku, aby získal rychlost potřebnou ke stoupání, což byl při plně zatíženém stroji obvyklý manévr. Při osudném letu však - jak Prchal sdělil několik dní po havárii vyšetřovatelům v gibraltarské nemocnici - zahájil klesavý manévr ve chvíli, kdy byl pouhých čtyřicet metrů nad zemí. Když chtěl letoun zvednout vzhůru, řídicí páka se zasekla a Prchal už nedokázal zabránit pádu letounu do moře.

Zablokovala snad při startu ovládací prvky uvolněná zavazadla, která kdosi v rozporu s předpisy umístil v pilotní kabině? Prchal v Gibraltaru přibral na palubu dalšího cestujícího, avšak pouze s podmínkou, že si s sebou nevezme žádné zavazadlo. O posádkách létajících na Blízký východ se však vědělo, že přepravují pašované zboží. Ve vraku, který vlny vyplavily na břeh, se vedle obvyklých cestovních zavazadel a pytlů s diplomatickou poštou našly nové fotoaparáty, kožešiny, krabice se šperky, cigarety a bedny se sherry a whisky. Takové zboží bylo za války k dostání jen na příděl, a proto se dalo na černém trhu snadno prodat. Asi je někdo chtěl podlouzně dopravit do Británie a výhodně zpeněžit.

Vyšetřování vyvolalo i další otázky: proč měl onoho dne Prchal na sobě plovací vestu, když jindy nad tímto bezpečnostním opatřením mávl rukou? A co záhadná osoba v plovací vestě, kterou hlídky spatřily z pobřeží? Kdo se to pokoušel vyškrábat na křídlo havarovaného letadla, než jej spláchla vlna? Druhý pilot? Chystal se spolu s Prchalem vyskočit z letadla? V úřední zprávě vyšetřující komise se uvádí, že katastrofu způsobilo selhání ovládacích prvků letounu, a kategoricky se v ní konstatuje, že v žádném případě nešlo o sabotáž. A při tom zůstalo. Co říct na závěr? Kdyby generál Sikorski nezemřel při gibraltarské katastrofě, mohlo mít Polsko na konci války ráznějšího vůdce. Snad by se nedostalo pod sovětskou nadvládu, které se Poláci dokázali zbavit až po čtyřiačtyřiceti letech.

Polsko - kořist velmocí

Rozdělení Polska mezi Německo a Sovětský svaz na začátku 2. světové války nebylo v tragických dějinách této země ničím novým.

V roce 1772 pruský král Bedřich II. Veliký souhlasil s ruským zábořem části polského území na severovýchodě pod podmínkou, že svůj díl dostanou i Rakousko a Prusko. Polsko tehdy ztratilo asi třetinu území a polovinu obyvatelstva. O dvě desetiletí později pro sebe Rusko a Prusko uchvátily další rozsáhlá území. To už bylo na Poláky příliš, a tak v březnu roku 1794 proti cizím utlačovatelům povstali. Vůdcem povstání se stal hrdina americké revoluce Tadeusz Kosciuszko.

V roce 1776 odešel třicetiletý Kosciuszko do Ameriky. Nabídl své služby Georgi Washingtonovi a ten ho jmenoval plukovníkem ženistů. Do roku 1783, kdy válka za nezávislost skončila, to Kosciuszko dotáhl na brigádního generála. Pak se vrátil do vlasti a usadil se na polském venkově. Po druhém dělení Polska se přihlásil do povstaleckého vojska. Poláci vedli proti Prusku a Rusku nerovný boj. Po několika počátečních úspěších byl Kosciuszko v říjnu roku 1794 poražen a zajat Rusy. O rok později si Rusko, Prusko a Rakousko rozdělily Polsko potřetí. Kosciuszkoova vlast nadlouho zmizela z mapy Evropy.

Přestože Kosciuszko dvakrát vyvolal povstání, v roce 1796 jej Rusové propustili na svobodu. Slavný vojevůdce se vrátil do Spojených států, kde ho vděčný Kongres odměnil peněžním darem a přidělil mu pozemek v Ohio. Kosciuszko však v Americe

nezůstal. V roce 1798 se vrátil do Evropy, kde pokračoval ve svém rozhodném, leč marném úsilí o obnovení nezávislosti rodného Polska. V roce 1817 zemřel ve švýcarském exilu.

Pochybnosti trvají

Oficiální verze příčin gibraltarské katastrofy, při níž 4. července 1943 zahynul generál Władysław Sikorski, má stále mnoho odpůrců. O závěru komise, že se nejednalo o sabotáž, však nevyjádřili pochybnosti jen historikové.

V polovině šedesátých let uveřejnil německý dramatik Rolf Hochhuth hru Vojáci. Hochhuth se zabývá možností, že se Sikorski stal obětí úkladné vraždy, a přichází s překvapivým obviněním: polský generál zahynul na příkaz Winstona Churchilla. Hochhuth tvrdí, že důkazy pro svoji tezi získal od jednoho vysoce postaveného pracovníka britské tajné služby. Spolu s britským historikem Davidem Irvingem pátrali v archivech a vyhledali pozůstalé po obětech katastrofy. Irving zveřejnil své výsledky v knize nazvané Accident: The Death of General Sikorski (Nehoda: Smrt generála Sikorského).

S jejich závěry polemizuje Carlos Thompson v knize The Defamation of Winston Churchill (Hanobení Winstona Churchilla). Thomson konstatuje, že Hochhuth s Irvingem předložili pouze nedostatečná, nepodložená a nekorektní tvrzení, a přijímá Prchalovu výpověď, podle níž katastrofu způsobilo selhání ovládacích prvků letadla. Hochhuthova teze, že britská tajná služba polského vůdce zlikvidovala na vyšší rozkaz, je podle Thompsona urážkou muže, který vedl Británii v těžkých dobách 2. světové války.

61

3

Zvláštní a záhadné osobnosti

Lawrence z Arábie

Obětavý zastánce boje utlačovaných národů za nezávislost a neústupný odpůrce velmocenské politiky, jež připravila jeho stoupence o vítězství - to je všeobecně známý obraz. T. E. Lawrence, vykreslený v knihách i v proslaveném filmu. Je ale pravdivý?

Když ráno 1. října 1918 vpochozovala povstalecká armáda do osvobozeného Damašku, lemovaly jeho ulice tisíce jásajících obyvatel. Po stažení osmanských vojsk předešlého dne přešlo toto starobylé syrské město z turecké nadvlády pod správu Arabů. Nadšení davu nebylo určeno jen vítězným Arabům, ale i mladému Angličanovi v rozevlátém burnusu, který jel uprostřed vítězných vojsk. Tento britský poradce patřil neoddělitelně k povstání.

Hledání britské podpory

V červnu 1916 zahájil mekský šaríf Husajn ibn-Alí vzpouru proti čtyřistaleté osmanské nadvládě nad Arabským poloostrovem. Jako správce provincie Hidžáz na pobřeží Rudého moře vládal Mekku, nejposvátnější místo islámu, což mu umožnilo stát se duchovním vůdcem všeho arabského lidu. Brzy se však postup Husajnových povstalců zastavil před Medinou, kde měla turecká vojska zajištěno zásobování po

železnici ze severu.

Před vypuknutím vzpoury požádal Husajn Brity o podporu. Později tvrdil, že mu slíbili zbraně, střelivo i technickou pomoc při přerušování železničního spojení. Britové chtěli povstání od počátku kontrolovat a úmyslně pozdrželi dodávky, aby se Husajn "uskrovnil a přizpůsobil". Když ale začalo Husajnovi hrozit, že bude zahrán zpět do Mekky a případně donucen kapitulovat, Britové si uvědomili, že je na čase získat o situaci přesné informace z první ruky. Proto vyslali z Káhiry osmadvacetiletého příslušníka výzvědné služby, který hovořil arabsky a měl bohaté zkušenosti z pobytu na Blízkém východě: Thomase Edwarda Lawrence.

Válečnickovo vzdělání

Domov, do kterého se T. E. Lawrence 16. srpna 1888 narodil, stěží splňoval představu typické viktoriánské rodiny. Čtyři roky před jeho narozením opustil Thomas Chapman svou ženu a čtyři malé dcery v Dublinu a začal žít s jejich vychovatelkou, Sarah Madenovou. Během následujících devíti let měli Thomas se Sarah čtyři syny (pátý se narodil v roce 1900) a stěhovali se z Irska do Anglie, Walesu, Skotska a Francie. Nakonec se pár usadil v Oxfordu pod přijatým příjmením Lawrenceovi a alespoň navenek získal jistou úctyhodnost; jejich druhému, velmi citlivému synovi Thomasu Edwardovi však po celý život působil jeho nemanželský původ rozpaky.

Ve dvanácti či třinácti letech si Lawrence zlomil nohu. Buď následkem pomalu se hojící fraktury, nebo v důsledku příušnic, jež dospívajícího chlapce postihly, nevyrostl víc než 166 centimetrů. Když na podzim roku 1907 začal studovat na Jesus College v Oxfordu, vypadal s výrazně velkou hlavou ještě mnohem menší. Snad aby kompenzoval malý vzrůst, vypěstoval si některé podivné návyky, například pisklavé, nervózní hihňání, které mnoho lidí rozčilovalo. Mezi svými vrstevníky působil téměř zženštile.

V Oxfordu měl na Lawrence největší vliv David George Hogarth, archeolog a odborník na Blízký východ. Hogarth Lawrenceovi radil, aby svou diplomovou práci věnoval vojenské architektuře křížáků. Když se pak jeho žák vydal v červnu 1909 na studijní plavbu na Blízký východ, poskytl mu podrobné instrukce a rady. Při samostatné pěší cestě Sýrií Lawrence "žil mezi Araby jako Arab" a zamiloval si tento kraj i jeho obyvatele. Po návratu do Oxfordu promoval s vyznamenáním z historie a univerzitu opustil v létě 1910.

Na Hogarthovo doporučení dostal postgraduální stipendium, jež mu umožnilo zúčastnit se archeologických výkopů v Karchemiši, starověkých rozvalinách na západním břehu Eufratu. Kromě letních měsíců, kdy ho vedro donutilo zastavit práce, strávil Lawrence příští čtyři roky většinou v Sýrii. Jak později napsal, byla to nejšťastnější léta jeho života. Chodil jen v šortkách, takže se ve slunečním žáru rychle opálil, a díky své konverzaci a vtipkování v arabštině se brzy naučil zvládat na dvě stě dělníků, které měl na starosti. Ovšem samotná archeologie nebyla jedinou příčinou Lawrenceova hlubokého zájmu o danou oblast: někdy před lednem 1914 se stal vyzvědačem.

Špion v poušti

Od poloviny 19. století byla Osmanská říše známá jako "nemocný muž Evropy". Zatímco Německo, Francie i Rusko čekaly na příležitost nahradit hroutící se říši a ovládnout Blízký východ, Británie už začala své vlastní zájmy v této oblasti zabezpečovat. V roce 1882 Britové obsadili Egypt a ovládali Suezský průplav, životně důležité spojení s jejich državami v Indii. Museli ovšem stejně bedlivě sledovat politický vývoj na východ od Suezského průplavu a v okolí Rudého moře. Za podpory vážené instituce zvané Palestinský výzkumný fond se Lawrence počátkem roku 1914 připojil k archeologovi Leonardu Woolleyemu a kapitánu britské armády Stewartu Newcombeovi, kteří měli prozkoumat Sinajský poloostrov. Údajně

hledali stopy čtyřicetiletého putování Izraelitů po jejich exodu z Egypta. Ale ve skutečnosti sbírali informace o turecké vojenské činnosti v příhraniční oblasti. V srpnu 1914 vypukla 1. světová válka a jistý čas se zdál, že Osmanská říše zůstane neutrální. Když ale Turci napadli Rusko, britského spojence, Lawrence se dobrovolně přihlásil do vojenské služby v Egyptě. V prosinci již v Káhiře pomáhal vytvářet výzvědnou síť v oblasti, kterou tak dobře poznal.

Vzpouza Arabů

Lawrence se nikdy nestal vojákem konvenčního typu. Jeho velitel v Káhiře si později při vzpomínce na setkání s chlapecy vyhlížejícím důstojníkem vybavoval jen nutkavou potřebu říct mu, aby se dal ostříhat. Na Lawrenceovy vojenské kolegy zapůsobila jeho inteligence, nakažlivé nadšení pro vlastní práci i "výjimečná schopnost nenápadně a bez velkého povyku prosadit svou". Brzy ho však začaly nudit každodenní povinnosti, jako bylo zakreslování map, vydávání topografických zpráv a pohovory s potencionálními vyzvědači.

V roce 1915 dva z jeho bratrů padli v bojích ve Francii. Krátce nato, v únoru 1916, Lawrence napsal: "Nic tady neděláme, jenom sedíme a kujeme podivné pikle kolem arabské politiky." Ovšem hned následující měsíc byl vyslán na přísně tajnou misi do Mezopotámie (dnešního Iráku), kde se britsko-indická armáda ocitla v tureckém obklíčení. Lawrence měl tureckého velitele přimět úplatkem ve výši milionu liber, aby uvolnil obklíčení, a pak nenápadně vyzvědět, zda by se předáci místních arabských kmenů nepřipojili k povstání proti Osmanské říši. V obou případech však jeho úsilí nepřineslo pražádné výsledky a Lawrence se vrátil do Egypta, aby tam opět, jak si postěžoval, "trčel v káhirské kanceláři".

Když do Káhiry dorazily zprávy o Husajnově povstání z června 1916, Lawrence napsal domů, jak je dobré "alespoň malou měrou přispět k vytvoření nového národa". V říjnu ho vyslali do Hidžázu na schůzku s arabskými povstanci. Důstojný Husajn se sice mohl stát morálním vůdcem, ale na vojenského velitele byl příliš starý. Jeho prvního syna Lawrence pokládal za "příliš čestného", druhého za "příliš vychytralého" a čtvrtého za "příliš chladného". Ale v Husajnově třetím synovi Fajsalovi našel "muže, kterého jsem přišel do Arábie hledat - rozeného vůdce, jenž by mohl dovést arabské povstání k vítězství". V příštích dvou letech se tito dva druzi ve zbrani, malý světlovlasý Angličan a vysoký tmavý Arab, vydali na společnou cestu ke slávě.

"Orens": Do samého konce

Aby si získal důvěru Arabů, rozhodl se Lawrence oblékat se jako oni. Naučil se sedět dlouhé hodiny na hřbetě velblouda. "Pokud jednou obléknete arabský oděv," napsal, "musíte vše dotáhnout až do konce. Zanechte své anglické přátele i zvyky na hranicích a dokonale se přizpůsobte arabským mravům." Přijetím arabského způsobu života si získal obvykle nedůvěřivé domorodce, kteří ho při příjezdu do tábora vítali výkřiky: "Orens! Orens!" - což se nejvíc blížilo anglické výslovnosti jeho pro Araby nezvyklého jména.

Za doprovodu Lawrence a družiny pětadvaceti sluhů a tělesných strážců zahájil Fajsal válečné tažení, které mělo skončit až v Damašku. Pod Lawrenceovým vedením Fajsal vypracoval strategii boje vhodnou pro daný terén i pro bojové schopnosti svých mužů. Při postupu Arabským poloostrovem vedli povstalci partyzánskou válku, která nepříteli naháněla strach, a přitom získávali spojence z dalších kmenů. Vyhýbali se tureckým pevnostem a opakovaně útočili na hidžázkou železnici. Dynamitem vyhazovali do povětří mosty i koleje, vykolejovali vlaky, ničili lokomotivy. "Je to nádherná podívaná," napsal Lawrence. "Nedovedete si představit lepší zdroj zábavy pro nás a větších útrap a zuřivosti pro Turky."

V lednu 1917 byl dobyt přístav Vidžh u Rudého moře a po kapitulaci Akaby v červenci skončilo hidžázké tažení arabským vítězstvím. Britský velitel v Káhiře si

náhle uvědomil, že arabští povstalci na sebe vážou víc tureckých vojsk než britské jednotky. Jak poněkud zlomyslně poznamenal Lawrence, "rozpomněl se, že vlastně s arabským povstáním vždycky sympatizoval". Od té doby se Fajsalovi muži stali pravým křídlem spojeneckých armád generála Allenbyho, jež postupovalo Palestinou na sever.

V průběhu roku 1917 podnikl Lawrence dvě nebezpečné tajné výpravy za nepřátelské linie s cílem získat Araby v Sýrii. V listopadu byl ve vesnici Der'a krátce zadržen Turky, kteří si pravděpodobně neuvědomili, koho mají v rukou. Tyto události jsou stále předmětem dohadů.

Podle svých poválečných pamětí Sedm pilířů moudrosti byl Lawrence svými věznicemi krutě mučen a pohlavně zneužit. Tuto barvitou historku označil význačný americký historik za "nanejvýš nepravděpodobnou", avšak jeden z Lawrenceových kolegů si vybavil, že se Lawrence z osady Der'a vrátil na pokraji sil a působil dojmem, že tam musel zažít "něco hrozného". Za tři týdny se však Lawrence natolik zotavil, že 9. prosince 1917 odjel s Allenbym do Jeruzaléma.

V roce 1918 postupovali spojenci na sever, Lawrence s Araby bojovali na pravém křídle. Během příprav k útoku na Damašek v září měl Allenby pod svým velením 250 000 mužů. Ačkoliv se jim Turci vyrovnali počtem, 3000 Lawrenceových Arabů dokázaly poutat 50 000 nepřátelských vojáků východně od Jordánu, zatímco dalších 150 000 Turků bylo rozptýleno po celé Mezopotámii při marných pokusech potlačit nová arabská povstání. S přesilou pěti ku jedné si byl Allenby 1. října celkem jistý vítězstvím.

Velmocenská politika

V květnu 1916 podepsala Británie s Francií tajnou smlouvu, známou - podle jmen hlavních vyjednávačů - jako Sykes-Picotova dohoda. Podle ní se měly po válce turecké državy na Blízkém východě rozdělit mezi britskou a francouzskou sféru vlivu. Všechny arabské státy v oblasti by podle dohody podléhaly buď britské, nebo francouzské správě.

Dva dny po triumfálním vstupu do Damašku se Fajsal dozvěděl trpkou pravdu o chystaném omezení arabské nezávislosti. Lawrence tvrdil, že o tajné dohodě nic nevěděl, a požadoval, aby ho Allenby zprostil vojenských povinností a dovolil mu vrátit se do Anglie. "Nebyl jsem takový blázen," trpce si postěžoval v Sedmi pilířích moudrosti, "abych neviděl, že sliby Arabům byly jen pouhým cárem papíru." Litoval, že nechal své muže riskovat životy za tak nicotnou odměnu. "Místo abych byl hrdý na to, co jsme společně vykonali, cítil jsem nevýslovnou hanbu." V té době si Lawrence s překvapením uvědomil, že své bitvy bude muset svádět spíš ve vládních kuloárech než na pouštním písku.

Lawrence se vrátil do Anglie, oblékl nepohodlnou uniformu a 29. října 1918 předstoupil před výbor britského válečného kabinetu. Navrhoval zrušit platnost Sykes-Picotovy dohody, uchránit Blízký východ před francouzským vlivem a rozdělit Mezopotámii na tři království, jimž by vládli tři Husajnovi synové, přičemž Fajsal by měl pod kontrolou Damašek. Lawrence čekal na vládní rozhodnutí a telegrafoval Husajnovi, aby vyslal Fajsala jako svého zástupce na mírovou konferenci, která se měla konat začátkem roku 1919 v Paříži. Lawrence měl pro Fajsala opět špatné zprávy. Když 26. listopadu 1918 připlula Fajsalova loď do Marseilles, Lawrence válečnému druhovi sdělil, že Francouzi jeho účast na mírové konferenci vetovali.

Prosinec a leden strávil Fajsal v Británii, kde ho Lawrence představil sionistickému vůdci Chaimu Weizmannovi, jemuž Britové slíbili ustavení poválečného židovského státu v Palestině. Lawrence považoval Židy a Araby za "neoddělitelný celek" a doufal, že při budování Blízkého východu budou spolupracovat. Na oplátku za povolení ke vstupu do Palestiny měli Židé půjčit Fajsalovi peníze na zřízení jeho

vlastního království v Sýrii.

Ve srovnání s boji proti německé armádě na západní frontě byla válka na Blízkém východě vždy podružná a Lawrenceovo tažení s Araby se považovalo za nevýznamnou vojenskou epizodu. Přesto byl na mírové konferenci pořádané 18. ledna 1919 chlapecky působící plukovník Lawrence podle jednoho amerického delegáta "nejsympatičtější postavou". Vzhledem k neúčasti Fajsala měl Lawrence na konferenci zajistit, aby jeho arabský druh zůstal Británii loajální.

V Lawrenceových očích byli nyní hlavními nepřáteli Francouzi. Doufal, že "Arabové budou naším prvním hnědým dominiem a nikoliv naší poslední hnědou kolonií". Tuto vizi ale nesdílelo mnoho politiků, ať už britských či arabských. Británie objevila nový důvod k ovládnutí Blízkého východu: ropu. A britská vláda neměla v úmyslu obrátit se proti svému válečnému spojenci - Francii. Nakonec se Fajsal neochotně podvolil podmínkám Sykes-Picotovy dohody, což oddálilo dosažení skutečné arabské nezávislosti.

Boje končí, legenda roste

Po svém neúspěchu na mírové konferenci se Lawrence pokoušel získat podporu veřejnosti velkou sérií novinových článků a dopisů. Později se stal poradcem Winstona Churchilla pro arabské záležitosti na ministerstvu kolonií. To všechno však nikam nevedlo.

Fajsal byl v březnu 1920 prohlášen syrským králem, v červenci ho Francouzi sesadili. Britové jen nečinně přihlíželi. V roce 1921 dosadili Fajsala na trůn v Iráku, jenž zůstal pod britskou nadvládou další desetiletí. Mezitím byl Fajsalův bratr Abdulláh jmenován emírem dalšího britského protektorátu - Transjordánska. V roce 1924 byl Husajn donucen abdikovat jako panovník provincie Hidžáz. Nahradil ho vůdce jiného kmene, ibn Saúd.

Lawrence znechucený politikou se uchýlil do Oxfordu. Psal tu své paměti, jež osvětlily mnohé nejasnosti. O co se celá ta léta snažil a proč? Epilog Sedmi pilířů moudrosti uvádí čtyři hlavní důvody. První a nejsilnější byl osobní motiv, "jenž byl sice v knize vynechán, ale který, jak se domnívám, nikdy ani na hodinu po celá ta léta nezmizel z mé mysli, ať jsem spal či bděl". Jak odhalila téměř detektivní práce odborníků, tímto osobním motivem byla Lawrenceova láska k arabskému chlapci jménem Dahoum, s nímž se spřátelil v Karchemiši v roce 1913. Jinde Lawrence napsal, že svoboda pro chlapcův lid by byla "přijatelným darem". Několik týdnů před dobytím Damašku se dozvěděl, že chlapec zemřel na tyfus - "takže můj dar byl k ničemu", poznamenal zarmouceně. Druhý Lawrenceův motiv byl vlastenecký: pomoci Británii vyhrát válku. Třetím byla intelektuální zvědavost, "touha pocítit na vlastní kůži inspiraci vlasteneckého hnutí". Čtvrtým motivem byla osobní touha "ještě za vlastního života spatřit onu novou Asii, kterou neúprosný čas zvolna vytvářel".

Byl Lawrence hrdina? Nebo nestoudný kariérista? Byl skutečně oddaný arabskému nacionalismu? Nebo jen využíval důvěřivé Araby, aby posílil britský imperialismus? Anebo tu ani tolik nešlo o oddanost arabskému lidu a jeho ideálům, jako spíše o posedlost jitřenou nenaplnitelnou láskou?

Wilhelm Wassmuss: německý Lawrence

Životopisy T. E. Lawrence a Wilhelma Wassmussa, německého styčného důstojníka v Persii za 1. světové války, nabízejí překvapivé paralely. Přestože byla Persie (dnešní Írán) ve válce formálně neutrální, ve skutečnosti se dělila na ruskou a britskou sféru vlivu. Ruská vojska okupovala města na severu, Britové zabrali pobřeží zálivu směrem k jihu. Mezi oběma zónami se rozprostíralo nárazníkové pásmo.

Do této potenciálně výbušné oblasti vstoupil v lednu 1915 bývalý německý konzul v

přistavu Búšehr Wilhelm Wassmuss. Znal jazyk i zvyky perských kmenů a jeho úkolem bylo roznítit nenávisť proti Britům a posléze vzpouru. Ta by přinutila Brity odvolat vojska z jiných tažení a připravila by tak půdu pro německo-turecký vpád do Indie. Díky úsilí Wassmusse a dalších agentů ve vnitrozemí německý vliv brzy převážil. Dvě turecké invaze do Persie začátkem roku 1916 však zastavili Rusové. V březnu vyslali Britové sira Percyho Sykese, aby zorganizoval domorodé síly a nastolil na jihu pořádek. Wassmussovi došly finanční prostředky a svou misi ukončil na podzim 1917. V té době se Turci už z Persie stáhli, ruskou intervenci přerušila bolševická revoluce a v Persii zavládl chaos. Do konce války v listopadu 1918 obsadila Británie celou zemi. Následující rok podepsala s Persií smlouvu, jež Britům zaručovala nadvládu.

Zchudlý a zklamáný Wassmuss později v Berlíně dospěl ke smutnému závěru, že jeho úsilí k dosažení perské nezávislosti nikterak nepříspělo.

Útěk ze slávy

Lawrenceova poválečná kariéra je stejně podivná a záhadná jako jeho legendární činy za arabského povstání. V srpnu 1922 vstoupil bývalý plukovník do britského letectva pod jménem John Ross. Pokorně se podvoloval tyranii nadřízených při výcviku. Když však tisk uveřejnil příběh Lawrenceova sebeponižování mezi řadovými vojáky, byl z letectva propuštěn.

Nemohl pak najít zaměstnání, protože - jak sám vesele přiznával - "nikdo mně nenabídne tak špatnou práci, abych ji přijal". Jeho jediným potěšením byly motocyklové výlety po venkově. Na přimluvu přátel ho v březnu 1923 znovu přijali do ozbrojených sil, tentokrát pod jménem T. E. Shaw, jako vojína tankového sboru. Po dvou letech se mu podařilo vrátit se do letectva, kde strávil zbývajících deset let svého života jako pilot.

Dne 13. března 1935 Lawrence zřejmě při jízdě na motocyklu po úzké klikaté cestě v jižní Anglii nezvládl řízení, přeletěl přes řídítka a vážně se zranil. Po šesti dnech na následky zranění hlavy zemřel. Těsně před nehodou míjelo Lawrence v protisměru černé auto. V tom okamžiku se před ním objevili dva chlapci na kolech. Lawrence strhl řídítka, aby se jim vyhnul.

Zhýralý mnich

Před 1. světovou válkou získal neznámý samozvaný svatý muž podivnou moc nad ruským panovnickým párem. Byly jeho léčitelské úspěchy schopnostmi světce, nebo triky podvodníka a šejdíře?

Ve vladařském sídle Carské Selo nedaleko ruského hlavního města Petrohradu vládne strach a úzkost. Ani ne tříletý carevič Alexej při hře upadl a nyní leží v bezvědomí. Pod bledou kůží vystupují hrozivé modré otoky a svědčí o vnitřním krvácení, ohrožujícím jeho život. Chlapec je hemofilik. tuto chorobu, projevující se špatnou srážlivostí krve, zdědil po matce, carevně Alexandře. Sebenepatrnější zranění může způsobit nezastavitelné krvácení. Dvorní lékaři si s léčbou nevědí rady, Alexandra a její manžel car Mikuláš II. se této červencové noci roku 1907 modlí u lůžka dítěte a čekají na záhadného návštěvníka.

Před dvěma lety jim velkokněžny Milica a Anastázie představily svatého muže jménem Grigorij Jefimovič. Podle šlechtičen, jež jsou obě provdány za Mikulášovy bratrance, má Grigorij neobyčejný dar léčit. Na jejich naléhání ho carský pár povolal do paláce, ale tajně, aby si strážníci nevšimli jeho příjezdu. Kolem půlnoci se v pokoji malého korunního prince objevuje divoce vyhlízející muž s prošedivělými tmavými vlasy a zcuhaným plnovousem.

Padne na klenu a modlí se před posvátnou ikonou. Pak vstane, udělá nad carevičem kříž, drsnou dlaní pohladí jeho rozpálené čelo a řekne hlubokým, melodickým

hlasem: "Nemusíš se bát, Alexeji, všechno je v pořádku. Zítřka ti bude zase dobře." Potom okouzleného chlapce uklidnil vyprávěním sibiřských pohádek a odchází. "Věřte v sílu mé modlitby," nabádá vyděšené rodiče, "a váš syn bude žít." Alexej se brzy uzdraví a Mikuláš s Alexandrou děkují Bohu, že jim seslal světce s tak zázračnými léčitelstvími schopnostmi.

Prostopášník

O životě Grigorije Jefimoviče není známo zhruba nic až do okamžiku, kdy se koncem roku 1903 objevil v Petrohradě. Tehdy bylo tomuto synovi sibiřského rolníka něco mezi třiatřiceti a čtyřiceti lety. Ve vesnici ho znali jako Rasputina, což je ruské slovo pro zpustlíka. O jeho pitkách, rvačkách a hýření s povětrnými ženami se vyprávělo široko daleko. Později strávil několik měsíců v místním klášteře a po této zkušenosti se začal vydávat za "starce", potulného mnicha. Měl tedy žít v chudobě a osamění, zasvětit život pomoci druhým a zmírňovat jejich bolest a duchovní nejistotu.

Rasputinovi nepřátelé později tvrdili, že byl členem tajné sekty zvané chlysty, která projevovala své náboženské zanícení nočními orgiemi. Takový přístup by se shodoval se zvláštní filozofií zhýralého mnicha, protože Grigorij hlásal, že cesta ke spáse vede přes hřích a následné pokání.

Rasputin se své přezdívce nijak nebránil. Oženil se a měl čtyři děti. Jeden syn záhy zemřel, druhý byl slabomyslný a zůstal s matkou doma v sibiřské vesnici. Když si samozvaný "starec" získal vliv u dvora, odvezl své dvě dcery do Petrohradu, aby tam s ním žily a vzdělávaly se.

Poutník u carského dvora

Podatelný mnich přijel do Petrohradu v roce 1903 a nejváženějšímu duchovnímu městu, otcí Janu z Kronštadt, se představil jako kající hříšník. Na otce Jana i další kněze zapůsobila Rasputinova pokora, upřímnost i působivé kazatelské schopnosti. Využili jeho talentu a posílali ho působit na negramotné ruské mužiky. Netrvalo dlouho a Rasputin pronikl do dvorských kruhů. V roce 1905 ho carovi a carevně představily už zmíněné velkokněžny.

Každý, kdo se s Rasputinem setkal, si zapamatoval jeho oči. Kníže Jusupov, s nímž měl mít Rasputin později osudnou schůzku, je označil za "třpytivé, fosforeskující paprsky světla". Mladá žena, kterou se Rasputin pokusil svést, vzpomínala, jaká hrůza se jí zmocnila při pohledu na "tajemného, úskočného a vypočítavého" muže, na výraz v jeho očích, vyzařujících zprvu jen dobrotu a vlídnost. Francouzský velvyslanec na carském dvoře napsal, že celá mnichova osobnost se soustředila do jeho očí: "Byly světle modré, neobyčejně jasné, hluboké a působivé. Pohled měly pronikavý i laskavý, naivní a prohnaný, nepřítomný i soustředěný."

Rasputinova neobvyklá kombinace neskrývané senzuality a nakažlivé zbožnosti mu získala mezi dvorními dámami houf obdivovatelek. Po noční návštěvě u carevičova lůžka se jeho největší zastánkyní stala sama Alexandra. V jejích očích se nemohl dopustit ničeho špatného. Nechtěla nic slyšet o jeho pitkách a ostudných pletkách se ženami.

Co těšilo Alexandru, těšilo i jejího oddaného, povolného manžela. Vše začalo důvěrou, kterou vzbudila Rasputinova záhadná schopnost vyléčit jejich syna. Později se Mikuláš s Alexandrou řídili Rasputinovými radami i ve státnických záležitostech. Když se už skandál kolem mnichova vlivu na panovnický pár nedal utajit, Mikulášovi blízcí příbuzní donutili cara, aby Rasputina vykázal z hlavního města. Byl to ale dočasný exil. Zpustlý mnich znovu prokázal své léčitelství schopnosti, tentokrát prostřednictvím telegramu ze Sibíře, v němž ujišťoval zoufalé rodiče, že se Alexej z dalšího vnitřního krvácení uzdraví.

Odpůrce války

Na jaře 1914 se devítiletý Alexej těšil dobrému zdraví. Naproti tomu ruské impérium, dlouho zanedbávané zaneprázdněným carem, se potácelo na pokraji války. 28.

června vyvolal atentát na následníka rakouského a uherského trůnu dlouhý řetěz událostí, které na přelomu července a srpna vyvrcholily vypuknutím 1. světové války. Zvláštní shodou okolností unikl jen den předtím Rasputin smrti, když ho jistá šílená žena bodla nožem do břicha a vykřikla: "Zabila jsem antikrista!" Zatímco se Rasputin uzdravoval, napsal třesoucí se rukou Mikulášovi, že se musí vyhnout válce, protože by přinesla jen "pohromu, hoře... celý oceán slz a příliš mnoho krve". Rasputinovo chmurné proroctví však car mlčky přešel a Rusko se spolu s většinou evropských zemí vydalo na cestu zkázy.

O dva roky později, když válka uvízla na mrtvém bodě, znovu proskočily fámy o mnichovi a carském páru. Říkalo se, že Rasputin, zvaný boží muž, přesvědčil Alexandru - a jejím prostřednictvím samozřejmě i Mikuláše -, aby uzavřeli mír s Německem. Skupinka šlechticů se rozhodla zbavit Rusko zhýralého mnicha.

Osudné pozvání

Vůdce spiknutí byl devětadvacetiletý kníže Felix Jusupov, dědic obrovského jmění, jenž se oženil s carovou neteří. S Rasputinem měli společný sklon k hýření a prostopášnostem a často se spolu vídali v petrohradských nočních lokálech.

Jednou kníže dokonce Rasputina vyhledal, aby mu vyléčil jakýsi neduh. Koncem prosince 1916 pozval Jusupov Rasputina do svého paláce na pozdní večeři.

Obvykle zanedbaný mnich se pro tuto příležitost vymydlil laciným mýdlem a oblékl si vyšívanou hedvábnou košili a sametové kalhoty. Když dorazil do paláce, Jusupov ho zavedl do suterénní místnosti. Nahoře vyhrávali čtyři další spiklenci na gramofon, který měl předstírat hluk večírku, na němž, jak Jusupov ujišťoval Rasputina, se zatím zdržuje i jeho hostitelka. Během čekání krmil kníže Felix mnicha koláči otrávenými kyanidem a nutil ho zapíjet je otráveným vínem. K jeho zděšení a úžasu nejevil Rasputin žádné známky otravy, i když dávky jedu by dokázaly usmrtit několik lidí.

Po dvou hodinách a půl se kníže vzdalil s omluvou, že zkontroluje "večírek" nahoře. Po poradě s ostatními spiklenci se vrátil s ukrytou pistolí. Požádal Rasputina, aby se pomodlil ke krucifixu na stěně, a potom ho střelil z bezprostřední blízkosti do zad. Jakmile se Rasputin zhroutil na bílou medvědí kůži na podlaze, vtrhli do místnosti ostatní. Jeden z nich, lékař, prohlásil Rasputina za mrtvého.

Zatímco si spiklenci vzájemně blahopřáli, mnich náhle otevřel oči, vstal a vyškrábal se po schodech na dvůr. Než se však dostal k bráně, další spiklenec ho střelil do zad a do hlavy. Jusupov pak bušil do ležící postavy holí, dokud nepřestala jevit známky života. Tělo zabalili do plachty, převázali provazem a vhodili do díry v zamrzlé Něvě. Když za tři dny mrtvolu objevili, našli v Rasputinových plicích vodu: v okamžiku, kdy byl vhozen do řeky, tedy ještě dýchal.

V ulicích Petrohradu zavládla při zprávě o Rasputinově smrti radost. Kníže Jusupov a další spiklenci byli buď vykázáni z města, posláni na frontu nebo zproštěni viny. Ale Rasputin měl stejně poslední slovo. V posledním měsíci svého života Alexandře předpověděl, že nikdo z její rodiny nepřežije jeho smrt o více než dva roky. V březnu 1917, kdy se válka nevyvíjela pro Rusko dobře, byl Mikuláš II. nucen abdikovat. Za dalších šestnáct měsíců proskočila zpráva, že Mikuláše, Alexandru, Alexeje a jeho čtyři sestry zavraždili bolševici, kteří mezitím v Rusku uchopili moc.

Rasputin nizozemského královského dvora

Radost nizozemské korunní princezny Juliany a jejího chotě prince Bernharda z narození jejich čtvrté dcery počátkem roku 1947 se rychle změnila ve smutek. Dítě - pokřtěné Maria Christina, ale přezdívané Marijke - se narodilo napůl slepé, patrně následkem spalniček, které matka prodělala během těhotenství. Lékařům se sice podařilo jedno oko zachránit, ale i tak děvčátku hrozila slepota. Juliana se obrátila na léčitele podobně jako ruská carevna Alexandra čtyřicet let před ní.

V roce 1948, kdy Juliana nastoupila na trůn, přivedl princ Bernhard do paláce třiapadesátiletou bývalou tovární dělnici Greet Hofmansovou, aby vyzkoušela své proslavené léčitelské schopnosti. Když se Marijčín zrak nezlepšoval, zklamáný princ vykázal léčitelku z paláce. Bernhard údajně prohlásil, že královna vládne zemi, ale on vládne doma.

Julianina závislost na Hofmansové však byla značná. Dokonce se prý řídila jejími radami ve státnických záležitostech. Královnin spor s manželem a ministry se tajil až do roku 1956, kdy na něj upozornil jeden německý časopis. Juliana potom neochotně přijala doporučení zkušených státníků: smířila se s Bernhardem a rozešla se s neschopnou léčitelkou.

Juliana tak odvrátila panovnickou krizi a její poddaní jí nadále projevovali oddanost a náklonnost po celých jednatřicet let vlády. V roce 1979 předala trůn své nejstarší dceři Beatrici.

Idol své doby

Přes hlubokou vnitřní nejistotu se snažil ovládat druhé. Šokoval národ svými milostnými vztahy. Ale svobodný duch Byronovy poezie a básníkovo hrdinství inspirovaly celou jednu evropskou generaci.

Jasně slunce zalévalo 12. července 1824 zvláštní procesí. Hlavními ulicemi Londýna, lemovanými mlčenlivými truchlícími davy, táhlo spřežení ebenově černých koní s černými chocholy velký pohřební vůz. Hned za ním jely tři povozy s nejbližšími přáteli zesnulého. Následovalo sedmačtyřicet kočárů nejurozenějších anglických rodin. Kočáry symbolizovaly bizarní situaci na pohřbu básníka, který byl ve světě uznáván a ctěn, ale doma opovrhován - všechny byly prázdné. Z oken domů se vznešené dámy odvážily sledovat podivný průvod pouze za záclonou. Ačkoliv v rakvi potažené černým sametem spočíval lord George Byron, vznešená společnost se mu vyhnula stejně jako za jeho života.

Další čtyři dny mířilo spřežení, nyní doprovázené jen zaměstnanci pohřebního ústavu, pozvolna na sever do Nottinghamu. V každém městečku po cestě se shromáždili prostí občané, aby básníkovi vzdali hold. Jistě byli překvapeni, že tomuto nejslavnějšímu bardovi své doby byla odepřena pocta spočinout mezi básníky ve Westminsterském opatství. Místo toho Byronovo tělo uložili v rodinné hrobce skromného kostela nedaleko domu jeho předků.

Byron zemřel v šestatřiceti letech. Patnáct let byl zbožňován i nenáviděn, obáván i napodobován. Ovlivnil celou epochu a jeho myšlenky i činy přispěly k dnešní představě o národní nezávislosti i osobní svobodě.

Šílení příbuzní

Prostopášnost patřila k rodinným rysům a v Newstead Abbey, panství o rozloze jeden a půl tisíce hektarů, bývala častým hostem. Původní opatství a klášter zrušil v 16. století král Jindřich VIII. po svém rozchodu s římskokatolickou církví. Byronova dědečka, cestovatele a námořního důstojníka známého jako "Slota Jack", zhýralý život jeho syna Johna - mezi jeho neřesti patřilo možná i krvesmilstvo - tak vyděsil, že potomka vydědil. Ale "Šílený Jack", jak synovi přezdívali, uprchl z domova s bohatou ženou. Ona a její dvě děti zemřely ve Francii, ale dcera Augusta přežila. Tak pak sehrála v básníkovi životě tak pohoršující úlohu, že o pár desetiletí později Byrona vyobcovali z vybrané společnosti.

"Šílený Jack" přežil všechny rány osudu a vrátil se do Anglie, kde si získal lásku bohaté, ale pramálo přitažlivé Skotky Catherine Gordonové. Sňatkem s ní však jeho milostná dobrodružství neskončila a nešťastná manželka se trápila divokými výkyvy jeho nálad. Do této podivné domácnosti se 22. ledna 1788 narodil George Gordon, budoucí lord Byron.

Dítě přišlo na svět pokryté plodovou blánou a navíc trpělo dysplazií. Poškozený

lýtkový sval mu totiž zdeformoval pravou nohu. Blána mu neublížila a dala se snadno odstranit, ale Byron se o ní později s oblibou zmiňoval jako o předzvěsti prokletého osudu. Zchromená noha mu však působila celoživotní trauma jako ironický protiklad ke tváři, o jejíž kráse se vyprávěly legendy.

Byronovo dětství silně poznamenalo nesnesitelné utrpení, neboť důvěřivá matka platila různým šarlatánům, kteří mu narovnávali kosti a natahovali svaly. Jako by mladík chtěl kompenzovat svou tělesnou vadu, tvrdě cvičil a vynikal v boxu, v jízdě na koni a v plavání. Mezi lidmi se pohyboval zvláštní klouzavou chůzí, aby zakryl kulhání. Často tvrdil, že si dá chromou nohu amputovat, ať už vážně nebo proto, že svůj život rád dramatizoval.

"Šílený Jack" odešel z domova, když byly chlapci dva roky. Syn pak musel snášet matčiny nevyzpytatelné nálady a přemrštěné nároky. Jeho prastrýc mezitím zdědil šlechtický titul i Newstead Abey. Žena ho opustila kvůli jeho milostným avantýrám a svého syna vydědil, protože ten se bláhově oženil z lásky a nikoliv pro peníze. Peněz měl prastrýc tak málo, že v polorozpadlém opatství pořádal pro zábavu závody švábů. Nicméně po jeho smrti připadl majetek netknutý jeho prasynovci. Tak se desetiletý George Gordon stal šestým lordem Byronem.

Víno z lebky

Mladíkovo sebevědomí vzrostlo. V soukromé škole v Harrow získal pověst arogantního a tvrdohlavého žáka a později na univerzitě v Cambridgi se stal buřičem a provokatérem. Jednoho dne si přivedl do školy medvěda, protože mu vedení školy zakázalo brát si s sebou psa. Ale už tenkrát psal poezii s neuvěřitelnou lehkostí a ještě za studií v Cambridgi vydal v roce 1807 svou první sbírku *Hodiny nečinnosti*. Na univerzitě se také projevila Byronova neobyčejná schopnost získávat si oddané přátele a vášnivé milenky.

Jako mnozí venkovští šlechtici té doby trávil Byron celé dny jízdou na koni, šermováním, veslováním a střelbou, noci pak hýřením s přáteli ze studií a s houfem půvabných a povolných dívek sloužících na panství. Po večeri nechával s náležitou okázalostí kolovat víno v lebce zasazené ve zlatě. Když všichni odpadli, rád psával až do časných ranních hodin.

V jednadvaceti letech zasedl tento znužený marnotratník ve Sněmovně lordů, ale záhy se vydal na neobyčejně dobrodružnou cestu do jižní Evropy se zastávkami v Portugalsku, ve Španělsku, na Maltě, v Řecku a v Albánii. Jako pravý romantik se považoval za "osudem poznamenaného mladého muže odsouzeného k vyhnanství". Jakmile se dotkl řecké půdy, cítil se okamžitě jako doma a brzy začal pracovat na Childe Haroldově pouti.

V té době vládl tomuto řeckému území turecký tyran jménem Ali Paša. Byronův pohledný zjev Turka okouznil natolik, že mu dával dárky a zval ho na schůzky. Mladý šlechtic milostné návrhy obratně odmítal, i když byl nepochybně bisexuál a v zásadě se homosexuálním zkušenostem nevyhýbal. Nedlouho potom Byronova loď ztroskotala u albánských břehů nedaleko Pargy, kde se spřátelil s exoticky vyhlížející skupinou banditů, suliotů, jejichž hymnou byla píseň "Parga patří lupičům!" Zavezli Byrona zpět do Missolonghi, dnešního Misolongia, kde se s nimi řízením osudu ke konci svého života znovu sešel.

Dívka v pytli

Byron se postupem času stal vyznavačem filhelénství, tedy myšlenky, že by se Řecko mělo osvobodit z turecké nadvlády. Turci udržovali řecký lid v chudobě a krutém útlaku. Jednoho řeckého vlastence tři měsíce mučili a potom rozčtvrtili. Byron viděl jeho odříznutou ruku viset ze stromu.

Na jedné straně rostlo Byronovo politické uvědomění, na druhé straně se stále víc oddával požitkům. Po návratu do Atén se prý pohlavně stýkal se značným počtem žen, dívek i mužů. Jednoho paměťhodného dne potkal skupinu Turků, kteří vlekli k

Egejskému moři pytel a v něm se zmítala dívka usvědčená ze smilstva s křesťanem. Aténský guvernér ji podle tureckého zvyku odsoudil k smrti utopením. Majetný mladý Angličan uplatil strážce a dívku propašoval na svobodu. Podle nesmrtelné pověsti Byron rozvázal pytel a s úžasem hleděl na dívku, s níž prožil jedno ze svých milostných dobrodružství.

I přes podobná rozptýlení dokončil dvě části svého básnického románu Childe Haroldova pout'. Za použití hovorového jazyka a složitých rýmových schémat zde pověstný lehkovážný darmošlap vytvořil nezapomenutelnou literární postavu. Harold, jenž se stal modelem pro budoucí romantické hrdiny, je vášnivý i přemýšlivý, sobecky namyšlený i hluboce osamělý, toužící po dobrodružství i znavený světem. Ve skutečnosti odráží nálady a pocity svého tvůrce.

Hýčkaná hvězda Londýna

Po návratu do Anglie v únoru 1812 pronesl čtyřicetiletý šlechtic svou první řeč ve Sněmovně lordů. Byla to horlivá obhajoba nottinghamských tkalců. Málokdo jí věnoval pozornost. Brzy se však začínající politik stal téměř přes noc slavným básníkem. První vydání Childe Haroldovy pouti se vyprodalo ve třech dnech a autor dostával desítky pozvánek do předních londýnských salonů.

Byron hrál svou roli básníka na výsluní s citem pro detail. Chodil stále v černém a předstíral, že se živí pouze minerálkou a sušenkami. (Ve skutečnosti se často vydával do zastrčených hospod, kde si dopřával vydatnější jídla, hlavně maso a brambory.) Neustále šokoval své hostitelky a jejich hosty nevhodnými nebo dvojsmyslnými poznámkami a narážkami.

Jeho nevlastní sestra Augusta z prvního manželství "Šíleného Jacka" se mu zjevem i temperamentem natolik podobala, že ji časem začal považovat za své druhé já, svůj zrcadlový obraz. Augusta nebyla ve svém manželství šťastná a mezi ní a Byronem se vyvinul milostný vztah. Když se stali milenci, básník se domníval, že dosáhl "velkolepého cíle" svého života, dokonalého svazku s jinou bytostí. Augusta porodila dceru, která mohla být jeho.

Přes Byronův nezakrývaný milostný vztah s nevlastní sestrou se nedokázaly přenést ani ty nejliberálnější společenské vrstvy. Básník se pokusil uniknout do konvenčního manželství s mladou, bohatou a nezkušenou Annabellou Milbankeovou. Narodila se jim dcera, ale po pouhém roce ho Annabella opustila, zjevně rozhořčená jeho nevhodným chováním a pobouřená jeho sexuálními nároky. Z důvodů, které dosud nikdo nedokázal vysvětlit, šel Byron s Augustou na večírek, který pořádala jistá lady Jerseyová. Přítomné ženy se do jedné vytratily z místnosti a muži mu odmítli podat ruku. Nejslavnější básník země se stal společenským vyvrhelem.

Útěk na kontinent

Byron znovu hledal útočiště i vzrušení za hranicemi. 24. dubna 1816 odplul z Doveru, kde se dámy ze společnosti přestrojovaly v jeho hotelu za služby, aby alespoň okem zahlédly proslulého zhýralce. Zatímco Anglie Byronem opovrhovala, v zahraničí ho zahrnovali obdivem.

Na čas se usadil v Benátkách, kde se s nezmenšenou vervou vrhl do všech možných sexuálních dobrodružství a holdoval dalším prostopášnostem. Ve své ješitnosti s obavami sledoval řidnoucí vlasy a rostoucí břicho. Často se přejídal a potom držel přísnou dietu, což jistě podlomilo jeho zdraví. A tehdy se naposledy vášnivě zamiloval. Jeho partnerkou v tomto melodramatu byla mladá, krásná a vdaná hraběnka Teresa Guiccioliová. Jejich milostné schůzky se odehrávaly na gondolách, na pobřeží či v zámcích a pronajatých domech v okolních kopcích. Během tohoto období napsal Byron třetí zpěv Pouti, Manfreda, další známé básně i začátek eposu Don Juan, v němž silně čerpal ze svých osobních pocitů a zkušeností. Vždy ho fascinovala smrt; nyní měl k morbiditě ještě jeden důvod. Roku

1822 totiž v pěti letech zemřela na zimnici jeho nemanželská dcera Allegra, kterou měl s Claire Clairmontovou. Zanedlouho potom se dozvěděl, že jeho dobrý přítel a častý společník, básník Percy Bysshe Shelley, utonul za bouře při plavbě v Janovském zálivu.

Smrt přítele zřejmě prohloubila Byronovo rozčarování životem. Ponořil se do své literární činnosti a často se k ní inspiroval vínem nebo ředěným ginem. Nedokázal však už v poezii najít útěchu a psaním zahnat drtivý pocit prázdnoty.

Řecký bard

Veřejné mínění v Anglii a v západní Evropě se časem přiklonilo na stranu sužovaného řeckého lidu, částečně i díky Byronovým opakovaným plamenným výzvám. Pořádaly se finanční sbírky, a když Řecký výbor v Londýně požádal slavného básníka, aby se aktivně zapojil do jeho činnosti, Byron nadšeně souhlasil. V najaté lodi Herkules, vyzbrojené dvěma děly a naložené zdravotnickými potřebami, zbraněmi a municí, se 16. července 1823 vydal na moře. Při dlouhé cestě z Itálie do Řecka se Byron své melancholie zbavil. Začátkem dalšího roku se octl v Missolonghi, bažinatém a moskyty zamořeném městě, kde před více než deseti lety potkal statečné sulioty. Okamžitě jich šest set najal, ale "lupiči z Pargy" považovali drahocenný náklad jeho lodi za svou kořist. Bez ustání vymýšleli lsti, jak se zmocnit peněz a zbraní, a Byron je nakonec musel podplatit, aby proti nepřátelským Turkům vůbec bojovali. Posádka lodi se vzbouřila, posily z Anglie se zdržely a politická situace na Balkánském poloostrově zůstávala složitá a nepředvídatelná.

Byron nejednou riskoval vlastní život, aby zabránil nepokojům a nastolil v povstaleckém táboře klid. Co nezmohli lidé a zbraně, dokázala příroda. Jednoho dne básník při jízdě na koni v mrazivém dešti promokl a onemocněl vysilujícími horečkami. Žertem nabádal lékaře, aby mu nepouštěli žilou, což byl tehdy běžný způsob léčby: "Skalpel zabil víc lidí než kopí." Nicméně jeho žádost nebyla vyslyšena a při této "léčbě" se jeho stav pochopitelně zhoršoval. Očistec trval celé týdny. Ke konci pošeptal doktorovi: "Tak vy si opravdu myslíte, že se bojím o svůj život? Proč bych ho měl žet? Copak jsem si ho neužil víc než dost?"

Lord Byron zemřel 19. dubna 1824, na výročí Allegřiny smrti.

Horor na objednávku

Při jednom z nejnudnějších večerů v dějinách se zrodila literární postava, která učarovala celému světu a zároveň v něm vzbudila hrůzu. Za jednoho bouřlivého večera roku 1816 si v Byronově sídle Villa Diodati u Ženevského jezera proslulá skupina přátel předčítala u krbu strašidelné příběhy. Venku fičel vítr a déšť bubnoval na okenní tabulky. Byron ten den hostil básníka Percyho Bysshe Shelleyho a jeho budoucí ženu Mary Godwinovou, její nevlastní sestru Claire Clairmontovou a svého osobního lékaře a společníka doktora Johna Polidoriho. Básníka roztrpčovalo špatné počasí a nudila skomírající zábava. Proto navrhl uspořádat soutěž, kdo z nich napíše nejlepší strašidelnou povídku. O něco později hosté hovořili o proniknutí do tajemství života a debatovali o tom, zda může elektrina "zažehnout jiskru života a vytvořit tak z neživých součástí živoucí bytost". Jak bylo místním zvykem, hosté šli spát až dlouho po půlnoci. Mary byla silně rozrušená a spala velmi neklidně. Kdesi mezi spánkem a bděním měla hrůznou vizi: "Viděla jsem bledého mistra zvrácených věd klečet vedle tvora, kterého sestrojil. Na lůžku jsem viděla ležet odporný mužský zjev. A náhle, s pomocí ohromného stroje, začal ten fantom jevit známky života a nemotorně se pohybovat." Mary se s úlekem probudila a uvědomila si, že našla téma své strašidelné povídky. Frankenstein Mary Shelleyové, publikovaný o dva roky později, přežil i do dalšího století a inspiroval mnoho pokračovatelů a imitátorů v literární i filmové tvorbě.

Neduh epochy

Lord Byron se stal uznávaným básníkem i hrdinou v období všeobecného rozčarování. Koncem 18. století vzbudily počáteční měsíce Francouzské revoluce naději, že všichni muži i ženy odpovědí na jasnou výzvu ke "svobodě, rovnosti a bratrství". Místo toho se revoluce proměnila v šílené krveprolití. Napoleon, který se ve Francii dostal k moci v době chaosu, také sliboval svobodu utlačovaným. Avšak sám se korunoval císařem, začal uskutečňovat dobytelské plány a přinesl záhubu tisícům prostých lidí.

Jestliže většina lidí ztratila naději v dosažení skutečné svobody a možnosti vyjádřit své názory, Byronův hlas dokázal, že alespoň jeden člověk byl tehdy odhodlaný žít svůj život naplno, i když pocíťoval stejnou melancholii a únavu, která převládala ve společnosti. Jeho hrdina Harold byl možná zoufalý, ale také dokázal zvolat:

"Tančeme! Užijeme si! Nikdo nepůjde spát až do rána, kdy se mládí setká s rozkoší, aby lehkýma nohama pronásledovalo rozbřesk." Nacházet smysl života v rozkoši a potěšení a žít jen pro daný okamžik možná znechucovalo či děsilo starší generaci, ne však Byronovu. Tu vzrušovaly smyslné řádky typu: "Dejte nám víno a ženy, veselí a smích, na kázání a sodu je čas až zítra."

Podobně jako v den zavraždění prezidenta Johna F. Kennedyho jen málo lidí tehdy zapomnělo, kde byli v den, kdy se dozvěděli o Byronově smrti.

Víra ve hvězdy

Rozbor osobnosti, jaký Albrecht z Valdštejna obdržel od slavného astronoma a matematika, by mnohé zdrtil. Neznámý mladý důstojník v něm však spatřoval předzvěst budoucího úspěchu a nesmírné moci.

V roce 1608 si ve věku pětadvaceti let nechal důstojník ve službách českého krále sepsat horoskop Johannesem Keplerem. Jako většina jeho současníků i tento mladý muž věřil, že poloha planet a hvězd v okamžiku narození určuje charakter člověka a že znamení zvěrokruhu jsou klíčem k lidským osudům. Mladík požádal slavného astronoma a matematika o horoskop pomocí prostředníka, a Kepler tedy neznal totožnost osoby, jejíž charakter měl analyzovat. I kdyby ji znal, jméno by mu stejně mnoho neřeklo. Sláva a bohatství čekaly na Albrechta z Valdštejna teprve v daleké budoucnosti.

Valdštejn se narodil v 16.36 dne 24. září 1583 ve znamení Vah. Podle Keplerova výkladu byl subjekt horoskopu "bystrý, živý, dychtivý a nedočkavý, zvědavý na každou novinku. Není stvořen pro běžný způsob života a chování, vyhledává nové, neprobádané či neobvyklé cesty." Tento mlčenlivý člověk, který říká méně, než si myslí či vidí, má v sobě melancholickou strunu, či - jak to formuloval astrolog - "sklon k alchymii, magii a čarům, spolčování s duchy, pohrdání a lhostejnost vůči lidským nařízením, konvencím a veškerým náboženstvím. Vše pocházející od Boha či člověka pokládá za podezřelé či opovrženímhodné." Kepler dále předpověděl, že tato osoba bude "nemilosrdná, prosta bratrské či manželské lásky, nebude jí na nikom záležet, bude se obírat jen sama sebou a svými touhami. Bude přísná k podřízeným, lakotná, chamtivá, zrádná, nespravedlivá v jednání, obvykle mlčenlivá, často prudká, též agresivní a nebojácná."

Nebyl to zrovna lichotivý obrázek. Ale Kepler dal neznámému i jistou naději:

"Většina těchto chyb v dospělosti zmizí. Tak neobyčejná povaha bude schopna vykonat velké činy." Vzhledem ke značné ctižádosti a touze po moci si takto popsaná osoba nadělá mnoho nepřátel, ale ve většině případů je dokáže porazit. Na mladého Valdštejna zapůsobil Keplerův horoskop tak silně, že jej stále nosil s sebou. Porovnával významné události svého života s Keplerovými věštbami. Byl narozen i vychován jako protestant, ale ve třidvaceti letech bez rozpaků konvertoval ke katolíkům. Ve skutečnosti postrádal opravdové náboženské cítění -

věřil ve hvězdy. Často se o radu obracel k astrologům a důležitá rozhodnutí činil až poté, co mu věštili z hvězd.

Jak se proslavit

Tři roky po přestupu na katolickou víru sjednal Valdštejnovi jeho jezuitský zpovědník sňatek s postarší českou vdovou, jež vlastnila rozlehlé statky na Moravě. Její příhodná smrt o několik let později zajistila mladému důstojníkovi více než jen pohodlný život. Vzrostl i jeho význam v očích českého krále Ferdinanda II. Když v roce 1617 Ferdinand potřeboval pomoc ve válce proti Benátkám, Valdštejn z vlastních prostředků shromáždil a vycvičil dvě stě šedesát kyrysníků a mušketýrů. Jako velitel jízdy kyrysníků potom prorazil nepřátelskou linii obléhající pevnost věrnou Ferdinandovi, jejíž obránci byli na pokraji vyhladovění a kapitulace. Zatímco pěšáci udržovali průlom, který vytvořila Valdštejnova jízda, velitel nechal naložit raněné a hladovějící na vozy a dopravit je do tábora. Pevnost byla zachráněna a Valdštejn získal pověst vynikajícího válečníka.

Další příležitost dosáhnout vojenské slávy přišla s vypuknutím třicetileté války, která začala jako vzpoura Ferdinandových protestantských poddaných proti katolickému panovníkovi. Dramatickým vyvrcholením byla defenestrace dvou královských místodržících z okna pražského paláce 23. května 1618. Oba úředníci sice přežili krkolomný pád do příkopu z výšky sedmnácti metrů, ale Ferdinand musel vzniklé situaci čelit.

Tentokrát Valdštejn financoval ve službách králi celý jízdní pluk. Ke vzpouře se připojili i moravští poddaní Ferdinandova bratrance, římského císaře Matyáše. Valdštejn byl jmenován plukovníkem císařské armády a vyslán bojovat proti lidem, v jejichž zemi získal své bohatství. Neohroženě uchvátil na Moravě válečnou kořist a předal ji císaři ve Vídni. Moravané tento čin považovali za zradu, a proto zkonfiskovali Valdštejnův majetek a vypověděli ho doživotně ze země. Albrechta to však vůbec neznepokojovalo.

Šestatřicetiletý velitel se rychle naučil, že být na straně vítěze ve válečném konfliktu mu může přinést nejen slávu, ale i bohatství. Později se skutečně stal jedním z největších válečných obchodníků všech dob. Nebyl tak naivní, aby se domníval, že mu Ferdinand nebo Matyáš někdy vrátí peníze, které věnoval na výcvik vojsk v jejich službách. Co od nich očekával - a také obdržel - bylo mnohem cennější: tituly, panství a příslušné výsady.

Cesta na vrchol

V bitvě na Bílé hoře nedaleko Prahy utrpěly 8. listopadu 1620 protestantské síly drtivou porážku. Ferdinand, který byl mezitím zvolen Matyášovým nástupcem na císařském trůnu, jmenoval Valdštejna vojenským velitelem v Čechách a partnerem v syndikátu pověřeném ražením nových mincí v Čechách, na Moravě a v Rakousku. Když nová měna klesla nejdříve na polovinu a poté až na pouhou třetinu původní hodnoty, Valdštejn začal skupovat majetek popravených nebo vypovězených protestantských šlechticů. Oženil se s dcerou císařova nejbližšího dvorního rádce a vzápětí byl jmenován vévodou frýdlantským. Stal se tak nejbohatším mužem království.

Jeho současníci ho považovali za arogantního, zlovolného a panovačného - ztělesnění Keplerova horoskopu. Byl neblaze proslulý rozkazem: "Pověste to zvíře!" Vydával ho při sebemenší provokaci a bázliví podřízení rozkaz poslušně vykonávali. Jeho vznětlivost byla legendární. Jednou prý mečem probodl důstojníka, který mu chtěl doručit vzkaz, když Valdštejn hovořil se svým architektem.

Potlačením českého povstání však válka neskončila. Roku 1625 vstoupila do nové fáze, když se dánský král Kristián IV. postavil do čela protestantů. Doufal, že s podporou Nizozemska, Francie a Anglie dokáže vytlačit vojska Ferdinandova a Katolické ligy ze severního Německa. Císař ovšem přesně věděl, na koho se obrátit.

Valdštejn se nabídl, že shromáždí čtyřadvacetitisícovou armádu. Na oplátku žádal jen pravomoc vybírat na dobytých územích daně a dávky. Jako vrchní vojenský velitel dobýval v následujících třech letech jedno vítězství za druhým a postupně přinutil německá protestantská knížata, aby se Ferdinandovi poddala.

Tváří v tvář odporu

Katolický tábor však Valdštejnovy úspěchy na válečném poli nepřijímal tak jednoznačně. Například Maximilián Bavorský záviděl Ferdinandovi nezávislost, kterou mu získával jeho úspěšný vojevůdce. Obával se, že pro něj ani pro jiné vůdce Katolické ligy brzy nezbude místo.

Když se Valdštejn o těchto neshodách dozvěděl, rozhodl se ukázat svou sílu. Pokud si nepodří velení nad císařským vojskem a nebude mít moc umlčet opozici silou armády, jež se měla stát metlou celé Evropy, opustí Ferdinandovy služby. I přes hněv Maximiliána a dalších katolických vládců dosáhl svého a získal souhlas rozšířit svou armádu na sedmdesát tisíc mužů. Císařův vojevůdce byl též vybaven pravomocí prosadit výnos, který vracel katolické církvi veškerý majetek zabraný na protestantském území a který kromě luteránství zakazoval všechny protestantské sekty.

Kristián podepsal 22. května 1629 Lübeckou smlouvu, v níž se zavázal nezasahovat do německých záležitostí, a získal za to zpět dánské území dobyté Valdštejnem a dalšími katolickými generály. Mezi spojence opuštěné Kristiánem patřili i meklenburští vévodové. Jejich državy a tituly přešly na Valdštejna. Na vrcholu své moci se Valdštejn přestal považovat za císařova služebníka a začal provádět nezávislou politiku.

Opozice sílí

Při taženích v Dánsku si Valdštejn poprvé uvědomil význam námořního obchodu a vojenské námořní síly. Dal se jmenovat velitelem císařského válečného loďstva, které operovalo v Severním a Baltském moři. Dokonce snil o tom, že po válce založí obchodní společnost, jež by mohla soupeřit s podobnými společnostmi v Anglii a Nizozemsku. Po marném obléhání baltského přístavu Stralsundu se však musel plánu vzdát.

"Člověk musí učit německá knížata mravům," prohlásil jednou domýšlivý generál.

"V tomto domě bude vládnout jedině císař." Valdštejnův neúspěch u Stralsundu podnítil vůdce Katolické ligy k výpadu na císaře a Valdštejn jim posloužil jako záminka. Na sněmu v Řezně konaném v létě 1630 požadovala knížata, aby císař svého vojevůdce propustil. Jejich stížnosti se týkaly velikosti Valdštejnovy armády, jeho zvyku vydržovat ji konfiskací zásob na územích, kterými právě táhl, ať byla protestantská, katolická či neutrální, jeho kruté a svévolné mstivosti a barbarského a nekřesťanského způsobu, jímž se obohacoval ožebračováním druhých.

Ve snaze zachránit císařský trůn se Ferdinand 13. srpna 1630 knížatům podvolil. Propustil Valdštejna a na jeho místo povolal jednasedmdesátiletého hraběte von Tillyho, vítěze bitvy na Bílé hoře a polního velitele Katolické ligy, v jejímž čele stál závistivý a umíněný Maximilián Bavorský.

Zbývalo jen nepříjemnou novinu oznámit samotnému generálovi. Valdštejn přijal dva posly vyslané císařem ve svém nádherném vojenském stanu. K jejich překvapení i úlevě nedostal záchvat vzteku. Ukázal jen na kus papíru s astrologickými výpočty. Vysvětlil jim, že hvězdy Bavorska momentálně převládají nad hvězdami rakouskými. Maximilián má proto větší moc než Ferdinand a císař nemá jinou volbu než se smířit s požadavky Katolické ligy. Přesvědčení, že někdy v budoucnosti budou Ferdinandovy - a tedy i jeho vlastní - hvězdy opět na vzestupu, si však Valdštejn nechal pro sebe. Vyčkával na okamžik, který musel nevyhnutelně přijít: až bude povolán zpět jako velitel císařských vojsk.

Triumfální postup Švédů

V době setkání kurfiřtů v Řezně vstupovala třicetiletá válka do třetí, avšak nikoliv poslední etapy. Švédský král Gustav Adolf II. se vylodil v Pomořanech na baltském pobřeží a převzal velení protestantů, jehož se Kristián rok předtím v Lübecku vzdal. Byl pobouřen útlakem protestantů katolíky, hněval se, že jeho nabídka zprostředkování v Lübecku byla odmítnuta, obával se císařových ambicí na moři a chtěl získat zpět území a tituly svých příbuzných, meklenburských vévodů.

Švédský panovník postupoval na jih a zdál se nepřemožitelný. Brzy se spojil se saským kurfiřtem. 17. září 1631 porazila u Lipska čtyřicetitisícová armáda Švédů a Sasů přibližně stejně početné císařské vojsko vedené Tillym. Po tomto skvělém vítězství se spojenci rozdělili: Sasové táhli na jihovýchod do Čech a Švédové se vydali na jihozápad k Rýnu. Na Ferdinandově dvoře ve Vídni zavládla panika.

Nenahraditelný generál opět na scéně

Když Valdštejn zbavili vrchního velení císařského vojska, urazil se a chystal pomstu Maximiliánovi i Ferdinandovi. V listopadu 1630 zahájil tajná jednání s Gustavem Adolfem. Použil stejnou taktiku jako při dřívějším jednání s katolíky: opět se nabídl, že postaví a vycvičí armádu na vlastní náklady. Tentokrát pro protestanty. Žádal jen, aby ho král jmenoval místokrálem na všech dobytých Ferdinandových državách a podpořil jeho úsilí stát se českým králem. Švédský panovník váhal, protože se pochopitelně obával svěřit svůj osud do rukou přeběhlíka, byť sebeschopnějšího.

Zpráva o Valdštejnově ochotě přeběhnout k nepříteli se donesla Ferdinandovi, který zatím jen nečinně přihlížel švédsko-saskému tažení. Po porážce u Lipska císař překonal své výhrady vůči bývalému vojevůdci a povolal ho zpět. Valdštejn chladně souhlasil, že mu do tří měsíců poskytne čtyřicet tisíc vojáků, ale pouze pod podmínkou, že císař obnoví v plném rozsahu jeho pravomoci vrchního velitele. Když byl na jaře 1632 Tilly znovu poražen a smrtelně raněn v bitvě na řece Lechu, Ferdinandovi nezbylo než s Valdštejnovými přemrštěnými požadavky souhlasit.

Poslední tažení

Zpočátku byl staronový vrchní velitel armády neobyčejně úspěšný. Sasy z Čech přímo vymetl a Švédy zahnal zpátky na sever. V červenci 1632 stál proti Gustavu Adolfovi v opevněném táboře u Norimberku. Po jedenáct týdnů sice hladce odrážel švédské útoky na své obranné pozice, ale k protiútoku se neodhodlal. Znechucený Gustav Adolf se stáhl a poskytl tak Valdštejnovi možnost vtrhnout do Saska.

Bezohledné obsazení Saska dosáhlo zamýšleného účinku: Valdštejn hodlal znervóznit švédské spojence a vrazit klín mezi Ferdinandovy protivníky.

16. listopadu zaútočil Gustav Adolf na početně nepatrně menší císařskou armádu u Lützenu a konečně se mu naskytlá příležitost vlákat Valdštejna do boje. Švédský velitel jezdeckta i král v boji padli, ale Valdštejn nevyužil výhody. Vojska katolíků se ke konci bitvy obrátila na útěk.

Porazily snad Valdštejna hvězdy? Jako vždy v předvečer důležitých bitev se radil s astrologem. Předpověď byla nepříznivá. A tak v tento vrcholný okamžik své vojenské kariéry Valdštejn zastavila jeho víra v astrologii. Muž, jemuž původní horoskop dodal takovou odvalu a touhu po ohromujících činech, začal natolik věřit věštám z hvězd, že se stal váhavý a nerozhodný.

Intriky, zrada a pád

Protože Valdštejnova vojenská pověst porážkou u Lützenu utrpěla, rozhodl se stát se mírovým vyjednávačem. Aby mohl působit jako prostředník mezi znesvářenými stranami, musel si Valdštejn zachovat kontrolu nad svou početnou armádou a použít ji ve svůj prospěch při vyjednávání. Na zimu se usadil v Čechách a na Moravě a znovu využíval místního obyvatelstva k zásobování svých vojsk. Ferdinandova trpělivost přetekla, a proto generála požádal, aby svou armádu rozpustil. Valdštejn svolal válečnou poradu všech svých generálů, kteří podpořili jeho odhodlání

císařův rozkaz ignorovat. Ferdinand dál nenaléhal, ale začal hledat způsob, jak se nepohodlného generála zbavit.

V roce 1633 Valdštejn nepodnikal žádné vojenské akce, zatímco Švédové pokračovali v dobývání nových území a své úspěchy završili v listopadu dobytím klíčové pevnosti Řezna. Přes císařovo naléhání nebyl Valdštejn ochoten či schopen přijít obklíčenému Maximiliánu Bavorskému na pomoc a znovu se na zimu vrátil do Čech.

Po celý rok vypočítavý generál tajně vyjednával s nepřáteli, mezi něž nyní patřila i Francie. Valdštejn nyní stále více důvěřoval astrologickým věštbám a často nabízel různým stranám svou podporu za rozporuplných podmínek. Nakonec ztratil důvěryhodnost na obou stranách. Znepokojeno bylo i mnoho jeho vlastních generálů.

Valdštejn 12. ledna 1634 donutil své generály ke slibu věrnosti, "dokud zůstane v císařových službách". V dokumentu, jež měli podepsat, však tato klíčová formulace chyběla. Když toto opomenutí jeden z generálů oznámil Ferdinandovi, císař vydal tajný dekret, ve kterém Valdštejna propustil a na jeho místo jmenoval Matthiase Gallase. Ten byl zmocněn uvěznit, a bude-li to nutné, i zabít zrádného vojenského velitele a všechny jemu věrné důstojníky. V polovině února byl dekret zveřejněn. Valdštejn byl obviněn ze zrady, ze spiknutí a z barbarského chování a byly mu odňaty veškeré državy i tituly.

Se třemi věrnými generály - Trčkou, Ilowem a Kinským - opustil Valdštejn 22. února zimní tábor v Plzni a vydal se k hranicím. Patrně se chtěl spojit se Švédy. Za dva dny dojeli do opevněného Chebu, jež pokládali za bezpečné město.

Večer 25. února pozval velitel města čtyři uprchlíky na hostinu na hrad. Trčka, Ilow a Kinský pozvání přijali, ale Valdštejn zůstal ve městě a tím se vyhnul pasti. Tři neozbrojení hosté byli okamžitě na rozkaz důstojníka loajálního Ferdinandovi popraveni.

Jak ale naložit s Valdštejnem? Bylo deset hodin večer a začala sněhová vánice. Anglický kapitán Walter Devereux se šesti dragouny se posilnili alkoholem a vtrhli do Valdštejnova obydlí. Našli ho, jak stojí u okna, možná se marně snažil vyčíst na nebi polohu hvězd. Devereux zaútočil halapartnou a Valdštejn začal prosit o milost. Ale bylo příliš pozdě. Hrot zbraně mu projel hrudí a generál padl na místě mrtev. "Všechna knížata a vévody, každého si budu muset zneprátnit kvůli císaři," poznamenal Valdštejn o pět let dříve. Že se však jeho nepřítelem stane samotný císař, to nečekal. Anebo to nedokázal vyčíst z hvězd.

Nehynoucí víra v astrologii

Tradice řídit se astrologií nezačala ani neskončila u Albrechta z Valdštejna.

Navzdory posměškům vědců totiž mezi lidmi přežívá víra, že lidskou povahu určuje datum narození a že z horoskopu lze vyčíst příznivá i nepříznivá znamení.

Hitlerův ministr propagandy Joseph Goebbels zřídil celé astrologické oddělení, které mu pomáhalo v jeho obratné, leč záludné manipulaci se sdělovacími prostředky. Říká se, že indická ministerská předsedkyně Indíra Gándhiová neučinila žádná důležitá rozhodnutí bez konzultace se svým osobním guru. A iránský šáh žádal tři týdny před svým pádem o radu jeruzalémského astrologa. Když astrolog vyčetl z hvězd brzký a nevyhnutelný konec šáhova režimu, odmítl do Teheránu přijet. Kambodžský prezident Lon Nol se spoléhal na rady svých generálů méně než na rady svých astrologů.

Nejznámější současnou stoupenkyní astrologie je manželka bývalého amerického prezidenta Nancy Reaganová. Za svou pověst vděčí nepříliš lichotivým pasážím v pamětech bývalého personálního šéfa Bílého domu Donalda T. Regana. Paměti vyšly v roce 1988 pod názvem Abychom nezapomněli. Podle autora byla závislost

paní Reaganové na horoskopech i vliv, který měla její víra v astrologii na prezidentův program, "pravděpodobně nejpečlivěji střeženým domácím tajemstvím Reaganova Bílého domu". V roce 1981 přesvědčila sanfranciská astroložka Joan Quigleyová paní Reaganovou, že pokus o atentát na prezidenta dne 30. března bylo možné předvídat. Od té doby se program prezidentových schůzek řídil horoskopy paní Quigleyové.

Dynastie žoldnéřů

O Albrechtovi z Valdštejna se často hovoří jako o posledním kondotiérovi. Italský výraz condotierre označoval vůdce profesionálních vojáků, kteří ve 14. až 16. století prodávali své služby různým knížatům a svobodným městům po celé Evropě. Mezi nejznámější žoldnéře patřil Francesco Sforza.

Tento nemanželský syn rolníka se stal vojákem ve službách papeže Martina V. a byl slavným válečníkem již v době, kdy se oženil s dcerou milánského vévody v roce 1441. O devět let později svého tchána sesadil a ovládl většinu severní Itálie. Roku 1466 pokojně zemřel ve věku pětadesáti let. Sforzův politický um se vyrovnal jeho vojenským schopnostem. Chytrou politikou spojenectví se sousedními státy dokázal vévodství bránit před nepřáteli. Za jeho vlády se Milán stal prosperujícím střediskem umění, řemesel a vědy. Toto postavení si město udrželo dodnes. Milán však neměl stejné štěstí za vlády Sforzových následníků. Jeho syn Galeazzo Maria, krutý a prostopášný tyran, byl v roce 1476 zavražděn. Galeazzův bezohledný mladší bratr Lodovico zprvu působil jako regent svého nezletilého synovce Giangaleazza. Po pěti letech ho dal uvěznit a sám převzal nad vévodstvím vládu. Tvrdí se, že Giangaleazzo zemřel ve vězení na jeho příkaz. Lodovico panoval v Miláně do roku 1499, kdy ho porazili a uvěznili Francouzi. Nevěnoval se však pouze dobovačným výbojům. Lodovico podporoval milánský hedvábnický průmysl, který živil dvacet tisíc dělníků, a do dějin se zapsal především jako mecenáš Leonarda da Vinciho.

Prorok, nebo šarlatán?

Když Nostradamus, zkušený lékař se zájmem o okultní vědy, předpověděl budoucnost na dvacet století dopředu, riskoval hněv římskokatolické církve. Byl skutečným vizionářem, nebo je jeho legendární jasnozřivost jen přetrvávajícím mýtem?

Temperamentní človíček s dlouhým hustým plnovousem se na honosném renesančním dvoře francouzského krále Jindřicha II. vyjímal dost podivně. Jako syn židovských konvertitů se občas zabýval astrologií a dalšími obskurními druhy věd a umění. V roce 1556 ho pozvali do Paříže, aby svými výjimečnými schopnostmi pobavil dvůr. Věštba týkající se panovníka mu vynesla mezinárodní věhlas. První část se zdála poměrně jasná, ale zároveň zcela absurdní. Nostradamus totiž předpověděl, že se králem brzy stane "jednooký muž". Další část věštby byla typicky záhadná a dala se vykládat různě: "Mladý lev přemůže staršího v jediném zápase na kolbišti. Probodne mu oči v jejich zlaté kleci; dvě rány v jedné, načež zemře krutou smrtí."

Při klání v rytířském turnaji 1. července 1559 proniklo nešťastnou náhodou kopí králova protivníka panovníkovou zlatou přilbou a zabodlo se mu do levého oka. Zděšený hrabě Montgomery byl skutečně mladší než jeho vladař. Tříska z kopí probodla královi hrdlo. Jindřich trpěl nesnesitelnými bolestmi a po deseti dnech zemřel. Na tu dobu se stal - a zůstal - jediným jednookým králem Francie.

Lidé si s bázní připomínali Nostradamova slova. Hodnostáři římskokatolické církve, kteří nesmiřitelně brojili proti kejklířům a černokněžníkům, měli sto chutí dát tohoto nebezpečně jasnovidného proroka upálit na hranici. Prostí vesničané usoudili, že

věštbou přenesl na krále kletbu, a proto upálili alespoň Nostradamovu figurínu. Před skutečnou popravou ho zachránila přímluva ovdovělé královny Kateřiny.

Hrdina morové epidemie

Nejproslulejší i nejspornější jasnovidce v dějinách se narodil 14. prosince 1503 v Saint-Rémy v Provinci jako Michel de Notredame. Chtěl se stát lékařem, jeho studia však nečekaně skončila v roce 1525, když v jižní Francii vypukl dýmějový mor.

Mnoho místních lékařů v panice uprchlo, ale Michel statečně cestoval po kraji a léčil oběti této velmi nakažlivé nemoci. Přesto mu o čtyři roky později při promoci málem odepřeli diplom, snad v důsledku obvinění vznesených závistivými kolegy. Nicméně vděčnost rolníků a respekt ostatních studentů mu dopomohly k titulu.

V roce 1533 si zřídil praxi ve městě Agenu na řece Garonne a oženil se s mladou ženou, prý "velice urozenou, velmi krásnou a obdivuhodnou". Vychovávali spolu syna a dceru, dokud do jejich života nezasáhla inkvizice, církevní instituce, jež potírala kacířství. Nostradama (jak si začal říkat) předvolali před církevní soud, údajně za neuctivou poznámku o soše Panny Marie. Když se vrátil, znovu udeřila morová nákaza, již podlehl manželka i obě děti. Na celé další desetiletí se Nostradamus opět stal potulným léčitelem a získal si pověst zázračného lékaře. Když později obdržel doživotní rentu, usadil se v Salonu, na půl cesty mezi Marseilles a Avignonem, a vyráběl tu a prodával kosmetické přípravky. Oženil se s bohatou vdovou a měli spolu šest dětí.

Věštby z půdy

Díky finančnímu zajištění nemusel už Nostradamus každý den ošetřovat pacienty, a obrátil se tedy k okultním vědám. Maloměstští "barbaři", jak nazýval své sousedy, však sledovali jeho zájem o magii a astrologii se značným podezřením. Na půdě si zřídil observatoř, kde z trojnožky pozoroval pohyb souhvězdí. Tvrdil, že čerpá tajemství budoucnosti z "vnitřního světla, z hlasu".

Zpočátku sděloval své předpovědi podle dobového zvyku jen na stránkách almanachů, které začal vydávat v roce 1550. Postupně se zcela přestal věnovat běžnému předpovídání počasí nebo změnám na Měsíci.

Zahalen tajemstvím

Francie se tehdy potácela na pokraji náboženské občanské války a doba poskytovala úrodnou půdu pro pochmurné a tajuplné věštby, které Nostradamus zveřejnil v roce 1555 - první stovku z téměř dvou tisíc vytištěných do roku 1557. Tato sbírka nazvaná Staletí mu přinesla okamžitý úspěch i pozvánku ke dvoru. Nostradamus přiznával, že si úmyslně zvolil "tajnůstkářský způsob vyjadřování". Psal těžko srozumitelnou hantýrkou, jež sice vycházela ze současné francouzštiny, ale byla prošpikovaná výrazy a obraty z itaštiny, řečtiny, španělštiny, hebrejštiny a latiny. Každá věštba měla formu čtyřverší či kvartetu, žádná však nesvědčí o výrazném básnickém talentu. Sám vizionář tvrdil, že tyto zašifrované formulace ho chrání před trestem mocných, jimž se někdy znelíbilo, co v jejich budoucnosti spatřil. Někteří skeptikové se domnívají, že Nostradamus věštby záměrně zamlžoval, aby umožnil rozdílné interpretace textu. Následkem toho vzniklo na čtyři sta rozličných výkladů Staletí, z nichž každý se pokouší odhalit specifická tajemství věštek sahajících až do roku 3797. "Moje spisy lépe pochopí až ti, kteří přijdou po mé smrti," napsal mudrc.

Rádcem královského rodu

V sužované Francii se ale našli mnozí, kteří nechtěli čekat, až dá historie jasnozřivému lékaři za pravdu. Patřila k nim královna Kateřina, již zcela stačila předpověď manželovy smrti. Kateřina nepochybně prosadila, aby Nostradamus získal místo osobního lékaře jejího syna, krále Karla IX.

Podle lidové pověsti jednou Nostradamus povolal anděla jménem Anael a požádal ho, aby mu v kouzelném zrcadle vyjevil osudy královniných dětí. Její tři synové měli

vládnout jen krátce, zato nenáviděný zeť Jindřich Navarrský se zjevil jako panovník, který se na trůnu udržel dlouhých třidvacet let. Znepokojená královna nepříjemnou podívanou přerušila. Ve skutečnosti byl Nostradamus patrně povolán na její dvůr jen proto, aby pro ni a pro její děti sestavil horoskop. Zdá se pravděpodobné, že si dal velice záležet, aby jí některé zneklidňující předpovědi předložil v poněkud zastřené podobě, neboť absolutní monarchové - jakkoli byli věštcům zpočátku nakloněni - je za neblahé zprávy mnohokrát také trestali.

Rozporuplná osobnost

Jeden z největších francouzských básníků, Pierre de Ronsard, o svém současníkovi napsal: "Jako orákulum z dávných dob nám po mnoho let předpovídal nejdůležitější události našeho osudu." Nostradamovi očividně působilo radost, jak si ho královská rodina váží, i sláva, která rostla až do jeho smrti v roce 1566. Je pochopitelné, že mnozí byli k jeho umění značně skeptičtí, nebo ho dokonce považovali za prohnaneho šarlatána, zneužívajícího důvěřivosti druhých. Podle některých badatelů Nostradamus předpověděl také okolnosti vlastní smrti: "Najdou mě ležet mrtvého mezi stoličkou a ložem." Jednou večer oznámil, že se nedožije východu slunce. Podlehl dně a ráno ho našli mrtvého v ložnici, blízko psacího stolu.

Nevídaný a děsný král...

Podle mnoha vykladačů se Nostradamova Staletí hemží věštbami násilností a krutých událostí tohoto století - od Hitlerova vzestupu k atentátům na prezidenta Johna F. Kennedyho a jeho mladšího bratra Roberta. Domnělým zmínkám o třetí říši se v Německu věřilo natolik, že Britové i nacisté dali vytisknout padělaná Nostradamova čtyřverší příznivá pro svou stranu a shazovali je z letadel jako nástroj propagandy. Na druhé straně mnozí považovali jedno z autentických čtyřverší za pravdivou předpověď války samé: "Živý oheň a smrt ukryté v koulích budou svrženy, hrůzné, strašlivé. Za noci promění nepřátelské síly město v prach." Zcela nedávno se zájem o renesančního věštce znovu oživil v důsledku zostřující se situace v Íránu, kde byl vládnoucí šáh svržen z Pavího trůnu lidmi oddanými ajatolláhu Chomejmímu, který žil v exilu ve Francii. Podle jednoho překladu Nostradamus napsal: "Děšť, hlad a válka v Persii neustanou; příliš velká víra zradí monarchu. To, co začalo ve Francii, skončí právě tam - tajné znamení k dodržování kázně a střídmosti." Výstižná předpověď, nebo zkreslená interpretace? Dodává snad na důvěryhodnosti další věštba, která jako jedna z mála nese přesný letopočet a má se vyplnit v blízké budoucnosti? V roce 1999, po uplynutí sedmi měsíců, sestoupí z oblohy nevídaný a děsný král... Před jeho příchodem i po něm bude zuřit strašlivá válka." Teprve čas ukáže, zda měl pravdu. Ale ty, jimž jeho věštba nahání strach, může utěšit množství minulých zpochybných výkladů. Nostradamus například zřejmě předpověděl, že počátkem 19. století Napoleon dobude Anglii a bude tam dlouho a nerušeně vládnout. Ve skutečnosti Napoleon zemřel jako vězeň vítězných Britů.

Otec atomové bomby

J. Robert Oppenheimer, geniální fyzik a schopný organizátor vědeckého týmu, přispěl k vítězství Spojených států ve 2. světové válce. Utajovaná fakta z jeho soukromí vedla k podezření ze zrady a k předčasnému propuštění ze státních služeb.

Po sérii časných ranních leteckých poplachů sirény odhoukaly "Konec nebezpečí". Zlatavá sluneční záře dopadala na hustý provoz v přeplněné Hirošimě a prozařovala štíhlé zelené lístky pověstných vrbových hájů. Onoho srpnového dne v roce 1945 všichni obyvatelé Hirošimy, obchodníci pospíchající do práce, děti, skotačící cestou

do školy, i jejich matky, jež se právě pouštěly do tradičních domácích prací, po mnoha předchozích náletech dobře věděli, že ty dva tři americké bombardéry B-29 v dálce neznamenaají žádné vážné nebezpečí. Při skutečném leteckém útoku by se obloha černala vojenskými letouny.

Jak vzpomíná jeden očitý svědek, "oblohou projelo oslepující světlo... na těle jsem ucítil příšerné horko... následovalo mrtvé ticho... potom hrozná rána jako zahřmění vzdáleného hromu". V 8.14 místního času svrhl bombardér Enola Gay svůj jediný náklad, bombu zvanou "Little Boy". Pak prudce změnil směr a odlétal pryč. O několik minut později atomová bomba vybuchla: oslnivě bílý záblesk ozářil oblohu a zvedl ničivý vítr. Z ohnivé koule, která se rozpínala v okruhu téměř tří kilometrů, vyrostl hřibovitý oblak do výše devět kilometrů. Neuvěřitelně intenzivní žár dosáhl podle odhadu na okamžik až milion stupňů Celsia a ve vteřinách spálil na proud všechny lidi v dosahu. Tisíce dalších obyvatel Hirošimy padly o několik vteřin později za obět' létajícím úlomkům nebo je pohřbily bortící se domy. V panice mnoho lidí naskákalo do řeky, aniž si uvědomili, že se výbuchem její voda ohřála na velmi vysokou teplotu. V příšerném ohnivém víru zahynula přibližně polovina lidí, kteří se ve městě v tuto denní dobu nacházeli. Bylo zničeno na šedesát tisíc budov. Jednotlivé ohně se rozrostly v obrovský požár, planoucí nad zničeným městem. Nemoc ze záření začala své tiché, ničivé dílo v podobě hrozného, vleklého umírání. Toho dne, 6. srpna 1945, se zděšení lidé na celém světě dozvěděli, že se člověk naučil uvolnit sílu skrytou v atomu a vytvořil nepředstavitelně ničivou zbraň. Až do exploze znalo celou pravdu jen několik vedoucích vojenských činitelů a politiků. Dlouhá léta tajně pracoval tým výzkumníků a techniků na výrobě atomové zbraně. V posledních měsících byl pod značným tlakem, protože musel úkol stihnout ve velmi krátké lhůtě. Podařilo se to hlavně díky inteligenci a schopnostem významného teoretického fyzika J. Roberta Oppenheimera, jemuž bylo tehdy pouhých jednačtyřicet let.

Geniální dítě

Oppenheimer se narodil v New Yorku zámožným rodičům německo-židovského původu. Rodiče v dětech pěstovali lásku k umění a hudbě a podporovali jejich intelektuální zvědavost. V roce 1922 začal Oppenheimer studovat na Harvardově univerzitě a za pouhé tři roky promoval s vyznamenáním ve svém hlavním oboru - chemii. Poté se nadaný mladík vydal do Evropy, kde pracoval pod vedením několika předních fyziků, zkoumajících nukleární jevy ve světle nových teorií. Rok po absolvování školy vydal Oppenheimer vědeckou studii, potvrzující, jak dokonale pochopil nové metody. Spolu se slavným Maxem Bornem vypracoval základní část kvantové teorie, známé jako Born-Oppenheimerova metoda. Jeho pozoruhodná doktorská práce z roku 1927 mu získala mezinárodní věhlas.

Fyzika, láska a levice

V roce 1929 si úspěšný vědec vybral dvě z několika univerzit, které mu nabízely místa. V jarním trimestru vyučoval na nedávno založeném Technickém institutu v kalifornské Pasadeně, v podzimním a zimním trimestru pak jako první profesor vůbec přednášel kvantovou mechaniku na Kalifornské univerzitě v Berkeley. Ve skutečnosti se erudovaný vědec sám učil, jak přizpůsobovat teoretický výklad schopnostem svých často zmatených studentů.

V roce 1936 se zamiloval do Jean Tatlockové, nevyrovnané a náladové mladé ženy, kterou zanícený idealismus přivedl do komunistické strany. Jejich bouřlivý milostný vztah se odehrával v době celosvětové krize, charakterizované mimo jiné hlubokým hospodářským útlumem ve Spojených státech a zlověstným nástupem diktatur Mussoliniho a Hitlera v Evropě. Spolu s mnoha dalšími přemýšlivými lidmi své doby i Oppenheimer hledal v levicových teoriích možné řešení, i když sám, na rozdíl od svého mladšího bratra, své švagrové a mnoha přátel, do komunistické strany

nevstoupil.

Oppenheimerův zájem o politiku - stejně jako znalost sanskrutu - pramenil z neustálého studia nových koncepcí a získávání informací v rozličných oborech. Podle vlastního vyprávění byl Oppenheimer pobouřen projevy antisemitismu ve fašistickém Německu a přispíval až tisícem dolarů ze svého patnáctitisícového ročního příjmu na akce pořádané komunistickými skupinami. Když se Oppenheimer rozešel s Jean Tatlockovou, přestal se stýkat i s jejími levicovými přáteli. Seznámil se totiž s Kitty Harrisonovou a v roce 1940 se s ní oženil.

Nacistická hrozba

V roce 1939 se Spojené státy dozvěděly, že hitlerovské Německo, které se připravovalo na dobytvačnou válku, objevilo princip jaderného štěpení. Oppenheimer a další odborníci okamžitě pochopili, že se němečtí badatelé pokusí najít princip kontrolované řetězové reakce, jenž by umožnil výrobu pumy nekonečně ničivější než jakákoli dosavadní výbušnina. Znepokojení vědci nejdříve získali podporu světoznámého geniálního fyzika Alberta Einsteina, který sám uprchl před nacistickým režimem, a ve známém dopise upozornili Franklina D. Roosevelta na hrozící nebezpečí.

Prezident začal jednat. V nejpřísnější tajnosti byly uvolněny fondy na výrobu nové zbraně. Ironií osudu mnozí přední vědci z Německa, z Itálie a z Maďarska, kteří museli uprchnout před nacismem, spolupracovali s americkými výzkumníky v laboratořích po celých Spojených státech. Některé univerzitní týmy zkoumaly možnost vybudování jaderného reaktoru, jiné skupiny pracovaly na oddělení izotopů uranu, tedy procesu nezbytného k uvolnění energie v řetězové reakci. Teprve počátkem roku 1942 byl Oppenheimer, kterého tyto teoretické problémy nesmírně zajímaly, požádán, aby činnost roztroušených výzkumných skupin koordinoval.

"Příliš drazí blázni"

Pod krycím názvem "projekt Manhattan" tento nejdůležitější program armády Spojených států, zaměřený na výrobu atomové zbraně, řídil šestačtyřicetiletý robustní, drsný plukovník Leslie R. Groves. Groves sice mluvil o atomových vědcích jako "o bandě draze placených pošuků", ale rychle vycítil Oppenheimerovu dosud nevyužitou schopnost stát se v kritické situaci vůdčí osobností, jež svárlivé vědce sjednotí a stmelí. Fyzik navrhl, aby všechny badatele soustředili v jediné laboratoři, v zapadlém městečku Los Alamos v Novém Mexiku. Tuto oblast dobře znal, protože měl nedaleko ranč. Do března 1943 přeměnili bývalý chlapecký penzionát na přísně střežené tajné zařízení a ředitelem výzkumu se stal Oppenheimer.

Oppenheimer trval na tom, aby všechny získané poznatky byly volně dostupné všem zúčastněným vědcům. Ti mohli prostor laboratoře opustit jen za výjimečných okolností. Oppenheimer tak vytvářel atmosféru důvěry a vzájemného respektu, jež přispěla k dosažení pozoruhodného pokroku. Pracoval do úpadu a neustále si udržoval dokonalý přehled o posledním vývoji složitého výzkumu. Jeho soukromý život tím značně trpěl, protože Oppenheimerovu ženu deprimovaly všechny ty zákazy a omezení pohybu, začala pít a týrat jejich dvě malé děti. Zato celý tým losalamoských vědců, mezi nimi asi tucet současných nebo budoucích laureátů Nobelovy ceny, vědeckých kapacit, jimž jistě nescházelo sebevědomí, považoval Oppenheimera za vůdčí osobnost se značným diplomatickým taktem. Většina podřízených Oppenheimerovi přiznávala lví podíl na konečném úspěchu projektu. 30. prosince 1944 mohl Leslie R. Groves, povýšený mezitím na generála, předpokládat, že díky vynaloženým dvěma miliardám dolarů budou mít Spojené státy do 1. srpna následujícího roku k dispozici použitelnou pumu. Když ale Německo v květnu 1945 kapitulovalo, začali mnozí výzkumníci v Los Alamos

pochybovat, zda je ještě nutné bombu použít. Japonsko už přece nevydrží válčit dlouho. Mají Spojené státy jako první země na světě zasadit tak strašlivý úder? Harry S. Truman, který nahradil zesnulého prezidenta Roosevelta, jmenoval zvláštní výbor (členem byl i Oppenheimer), aby posoudil možné důsledky výbuchu atomové bomby. Odborníci včetně Oppenheimera se rozhodli vládě doporučit, aby první atomová bomba byla bez varování svržena na velký vojenský cíl v Japonsku.

Ničitel světů

Všechny tyto obavy by ovšem zůstaly planou teorií, kdyby se ukázalo, že bomba nefunguje. Dlouho očekávaná zkouška atomové pumy na světě se odehrála 16. července 1945 asi sedmdesát pět kilometrů od letecké základny Spojených států v Alamogordu v Novém Mexiku. Zkušební bomba, nazvanou podle baňatého tvaru "Fat Man" (Tloušťák), upevnili na ocelovou věž vztyčenou v poušti. Přesně v 5.30 ráno byla puma odpálena dálkovým detonátorem. Obrovská fialovo-zeleno-oranžová ohnivá koule za ohlušujícího rachotu sežehla plamenem oblast v prostoru téměř dvou kilometrů. Půda se chvěla pod náparem řetězové reakce a celá věž jako by se vypařila. Ze země se rychle zvedal bílý oblak kouře, který vytvořil asi ve výšce jedenácti kilometrů nad zemí hrůzný hřibovitý mrak.

Výsledky první umělé jaderné exploze překvapily a později i potěšily přítomné vědce i vojenské pozorovatele. Někteří se shlukli kolem ředitele projektu, aby mu pogratulovali. Ovšem Oppenheimerovi výbuch pumy připomněl slova indické epické básně Bhagavadgíta: "Stal jsem se Smrtí, ničitelem světů." Po zbytek života kalil jeho uspokojení z vědeckého úspěchu pocit odpovědnosti za důsledky použití této zbraně.

Škorpion v láhvi

Tři dny po svržení pumy "Little Boy" na Hirošimu dopadl dvojník původní bomby přezdívané "Fat Man" na japonské město Nagasaki. 15. srpna Japonsko přistoupilo na bezpodmínečnou kapitulaci, neboť ničivá zbraň úplně zlomila jeho odhodlání pokračovat ve válce. Vynález atomové bomby se považoval za vrcholné vítězství Spojených států ve 2. světové válce. Podle některých pozorovatelů zachránila atomová bomba životy jednoho milionu vojáků, kteří by jinak patrně zahynuli při invazi do Japonska. Ovšem již tehdy se ozývaly skeptické hlasy a dva měsíce po Hirošimě Oppenheimer sám prohlásil, že "lidstvo bude proklínat jména Los Alamos a Hirošima". Přes tyto názory přijal následujícího roku jmenování do funkce prezidenta vědecké rady Komise pro atomovou energii (AEC), a stal se tak nejvlivnějším poradcem vlády a armády v jaderných otázkách.

Západ i Stalinův Sovětský svaz se po válce zakopávaly v pozicích slepé uličky, posléze nazývané studená válka, a obě strany se zaměřily na nové závody ve zbrojení. 29. srpna 1949, dříve než kdokoli předpokládal, odpálil Sovětský svaz svou první jadernou pumu. I když mnozí vědci pracující na projektu "Manhattan" nepodporovali myšlenku vyrábět nové zbraně, Oppenheimerovi bývalí spolupracovníci Edward Teller a Ernest Lawrence dospěli k názoru, že národní bezpečnost Spojených států nyní vyžaduje urychlený vývoj vodíkové bomby. Oppenheimer byl zděšen. Podle jeho názoru proti sobě už nyní obě jaderné velmoci stály jako "dva škorpion v láhvi", schopní zabít protivníka, ale jen za cenu vlastního života. S rozšířením nových předpokládaných zbraní by války již neměly vítěze a poražené, pouze oběti. Člověk přezdívaný "otec atomové bomby" veřejně prohlásil, že je proti vývoji superbomby.

Teller, který se vždy Oppenheimera obával a záviděl mu jeho úspěchy, se teď snažil získat místo vedoucího nového projektu. Tvrdil, že Oppenheimerova spolupráce již není zapotřebí. Vyšetřovatelům FBI sdělil, že Oppenheimer svým vlivem zdržoval výzkumníky od práce na vodíkové bombě, a dodal, že v mládí Oppenheimer trpěl nebezpečnými záchvaty deprese. Když prezident Truman v roce 1950 uvolnil fondy

na vývoj superbomby, Teller se mohl radovat ze svého osobního vítězství. Ovšem, jak se brzy ukázalo, byli tu další, kteří čekali na příležitost udeřit proti Oppenheimerovi.

Hysterie a potupa

Mohl snad Sovětský svaz zkonstruovat atomovou bombu bez tajně získaných informací o jaderném programu Spojených států? Nevyzradil je někdo z Los Alamos? V roce 1954 vypracoval ředitel FBI J. Edgar Hoover zprávu pro Bílý dům, která potvrzovala obvinění, podle nichž byl Oppenheimer "tajným agentem". Prezident Eisenhower vydal souhlas k omezení vědceva přístupu k důvěrným informacím, dokud AEC obvinění neprošetří.

Šetření AEC, které se připravovalo jako tajný proces ve snaze předejít politickému skandálu, trvalo tři týdny. Komise vyslechla čtyřicet svědků a shromáždila tři tisíce stránek svědeckých výpovědí a vyšetřovacích protokolů. Oppenheimer s vyšetřovateli plně spolupracoval a po tři dny byl podroben únavnému a zaujatě vedenému křížovému výslechu. Jeho právníci však neměli z bezpečnostních důvodů přístup k důležitým dokumentům a dokonce ani k části svědectví svého klienta. Nejrenomovanější jaderní fyzikové a vedoucí představitelé státu včetně generála Grovese dosvědčili Oppenheimerovu poctivost a loajalitu. Jedinou výraznou výjimkou byl Teller, který tvrdil, "že by bylo moudřejší neposkytovat Oppenheimerovi [bezpečnostní] osvědčení". 29. června 1954 zvláštní bezpečnostní výbor AEC rozhodl čtyřmi hlasy proti jednomu neobnovit Oppenheimerovo bezpečnostní osvědčení, i když ho neshledal vinným z předávání tajných informací cizí mocnosti. Jeho levicové styky ve třicátých letech, jeho milostný poměr s Tatlockovou i jeho odpor k superbombě zřejmě sehrály svou roli.

První krok do atomového věku

Otto Hahn se svým žákem Fritzem Strassmanem poklidně pracovali v berlínské laboratoři, zatímco se okolní svět chystal k válce. V roce 1938 učinili nevědomky epochální objev. Od něho vedla přímá cesta k poslednímu ničivému výbuchu celosvětového konfliktu. Vědci totiž bombardovali vzorky uranu neutrony, částicemi atomu, a uvnitř uranu pak našli atomy jiného prvku, barya. Hahn na základě dosavadních znalostí předpokládal, že získané baryum je vlastně formou radia, ale nakonec musel uznat existující důkazy: Baryum vzniklo bombardováním uranu. Hahnova kolegyně z Ústavu císaře Viléma Lise Meitnerová, která nikdy neskrývala svůj židovský původ, byla nucena uprchnout z Německa, jakmile začali nacisté prosazovat rasové zákony. V nově zřízeném Nobelově institutu ve Stockholmu si vzpomněla na Hahnova podivná zjištění a požádala ho, aby je písemně potvrdil. Meitnerová probírala zaslané údaje se svým synovcem O. R. Frischem a začala tušit, že Hahn vlastně rozštěpil atom uranu, jehož hmotnost byla dvakrát větší než u atomu barya, na dva atomy barya. Meitnerová a Frisch předpokládali, že bombardováním neutrony se atom uranu "rozštěpí" a tím se uvolní obrovské množství energie. Tak bylo objeveno "jaderné štěpení", řetězová reakce, která se dá využít k mírovým účelům i k výrobě atomových zbraní. V jediném zlomku vteřiny, jak reakce lavinovitě postupuje, se v libovolném množství uranu rozštěpí všechna atomová jádra. Z jediného kilogramu uranu se vyvine nebývalé množství energie. Tu lze využít v ničivé explozi atomové pumy či při výrobě značného množství elektřiny v jaderné elektrárně.

Éra strachu

I když Oppenheimer nikdy nestál před nechvalně známým Vyšetřovacím výborem senátora Josepha McCarthyho, není pochyb o tom, že způsob, jakým sním FBI, Bílý dům i AEC jednaly, byl částečně veden obavou, že by se slavný fyzik mohl stát

lákavým terčem wisconsinského politika. Takzvaná mccarthyovská éra, která poznamenala či zničila životy a kariéry nevinných Američanů, začala v roce 1950. Několik dní poté, co prezident Eisenhower oznámil, že Sovětský svaz vlastní atomovou zbraň, senátor McCarthy prohlásil: "Držím v ruce seznam 205 lidí, o nichž ministr zahraničí věděl, že jsou členy komunistické strany, a kteří přesto dál pracují na ministerstvu zahraničí a podílejí se na jeho politice."

V roce 1953 se McCarthy stal předsedou Vyšetřovacího podvýboru Senátu. Jeho členy brzy znepokojil nepodepsaný článek v časopise Fortune, který obviňoval Oppenheimera ze snah zdiskreditovat Strategické velení letectva Spojených států. Jednou prý též "skrytě naznačoval, že doktrína letectva Spojených států je založena na vraždění civilního obyvatelstva". Než však začal McCarthy jednat, poradil se s ředitelem FBI J. Edgarem Hooverem. Ten ho varoval, "aby se s tímto případem nesnažil získat popularitu v tisku". Senátor přislíbil spolupráci a nechal záležitost být, ale Hoover a příští předseda AEC Lewis Strauss věděli, že ctižádostivý politik chtivý publicity se nedá tak snadno umlčet. Strauss dal z Oppenheimerovy složky v Princetonu odstranit tajné dokumenty. To byl podle některých pozorovatelů první krok v tajné kampani, která vyústila ve vyšetřování Oppenheimerovy loajality na půdě AEC v roce 1954.

Objevitel Tróje

Narodil se chudý, ale čtyřikrát nahromadil velké jmění. Nedostalo se mu vzdělání, ale sám se naučil sedmnácti jazykům. Svého největšího úspěchu dosáhl, když skeptikům na celém světě dokázal, že Homérovy příběhy o trojské válce mají pravdivý základ.

Vzpomínky Heinricha Schliemanna na dětství nebyly příliš radostné. Narodil se v roce 1822 rodičům, kteří jeden druhým opovrhovali. Vyrůstal mezi pověřivými rolníky v zapadlé německé vsi u polských hranic. Když mu bylo devět, jeho matka zemřela při porodu. Přísný, sobecký a rozmařilý otec působil jako místní pastor, dokud ho za sukničkářství nevyhnali z kazatelny. Heinricha brzy odloučili od jeho milované kamarádky Minny. Ve čtrnácti se začal učit nezáživnému povolání obchodního příručího.

Ovšem na jedno období svého raného dětství vzpomínal Schliemann velmi rád. Za zimních večerů pastor dětem vyprávěl příběhy z Iliady, známého eposu o trojské válce od slepého řeckého básníka Homéra. Děti vzrušovaly příběhy o hrdinských činech Hektora a Achilla, o úskocích a lstích bohů i o kráse Heleny, kvůli níž Řekové obléhali slavné město Troju. V sedmi letech dostal Heinrich od otce ilustrované dějiny světa. Okamžitě si v nich vyhledal kapitolu o starém Řecku. Na ten obrázek nikdy nezapomněl. Na pozadí hořící Troje vynášel Aeneas - překvapivě podobný šviháckému pastorovi - svého otce z trosk města. Chlapec zatoužil dozvědět se víc o slávě starého Řeka.

Schliemann věřil, že mu osud ukázal cestu, když ho těžký sud s cikorkou zachránil od celoživotní dřiny v hokynářství. Jednou totiž při zdvihání sudu začal kašlat krev, odešel z krámků a vydal se do Hamburku, kde během několika dní absolvoval účetnický kurz, který jinak trval celý rok. Amerika čtyřicátých let 19. století v jeho představách slibovala velké bohatství. Prodal hodinky a nasedl na loď plující do Venezuely. Když prudká prosincová bouře loď potopila a Schliemann spadl nahý do mrazivého moře, znovu do jeho života zasáhl sud. Dlouhé hodiny se sudu přidržel, dokud ho nespátril záchranný člun a spolu s dalšími trosečníky ho nedopravil do bezpečí. Zachránění dorazili k holandským břehům, kde zjistili, že jedině Schliemannovo zavazadlo jako zázrakem doplávalo na pláž neporušené, se všemi věcmi a doklady.

Schliemann využil příležitosti, našel si místo účetního v Amsterodamu a začal pracovat způsobem, jenž mu později přinesl ohromné bohatství, ale i trpkou

samotu. Rozhodl se, že nebude utrácet peníze za zábavu a ženy. Žil střídavě a veškerý volný čas věnoval sebevzdělávání a zlepšoval svou i tak vynikající paměť. Za necelý rok mluvil plynule holandsky, anglicky, francouzsky, španělsky, italsky a portugalsky. Díky nově nabytým znalostem získal místo ve velké vývozní a dovozní společnosti. Tam se naučil rusky, aby mohl vyřizovat korespondenci v jazyce, jemuž nikdo jiný ve firmě nerozuměl. V pětadvaceti letech ho jmenovali zástupcem společnosti v Petrohradě. Teď, když si vydělával mnohem víc peněz, než si kdy mohl přát, napsal si domů o ruku Minny. Její otec mu však odpověděl, že se právě provdala za místního sedláka. Mladého obchodníka s vynikající budoucností ta zpráva zdrtila.

Úspěch jako chabá útěcha

V průběhu dalších několika let Schliemann nepřestával želeť ztráty Minny, neustále cestoval, pracoval jako pomínutý a snil o odjezdu z Evropy. Když jeho mladší bratr, pokládáný za darmošlapa, utekl do Kalifornie, vydělal jisté jmění při zlaté horečce a pak zemřel, Schliemann se rozhodl dědictví vyzvednout a rozmnožit. Plavil se nejprve do New Yorku a pak do Panamy, což v té době znamenalo cestovat na mulách územím plným aligátorů, žluté zimnice a bezohledných banditů. Když doplul do kalifornského Sacramenta, zjistil, že bratrův partner zmizel i s dědictvím. Schliemann se nedal odradit a otevřel si obchod se zlatým prachem. Během devíti měsíců zažil velký požár San Franciska, prodělal dva nebezpečné záchvaty žluté zimnice a našetřil čtyři sta tisíc dolarů. Možná proto, že pokládal Američany za nezdrvořilé a Američanky za nevzhledné, zamířil zpět do Ruska. Tentokrát se mu přechod přes Panamskou šíji málem stal osudným. Zatímco se Schliemann a jeho skupina brodili vytrvalým lijákem, jejich průvodci zmizeli. Cestovatelé se museli živit syrovými leguány, mnozí zemřeli na úplavici a zimnici. Bloudili a hladověli, šli si navzájem po hrdle. Schliemann zůstal celé noci vzhůru s dýkou a revolverem v ruce, aby před svými společníky uchránil zlaté pruty a šeky, i když mu poraněnou a zanícenou nohou projížděla palčivá bolest. Ale přežil.

Neopětovaná vášeň

V Petrohradě učinil krok, který mu připravil sedmnáct let utrpení jiného druhu - bez lásky se oženil s Jekatěrinou Lišinovou. I když v předvečer svatby v říjnu 1852 napsal, že Jekatěrina je "velmi hodná, prostá, bystrá a citlivá", ve skutečnosti se k němu chovala tak chladně a odmítavě, že vášnivého muže dohnala doslova na pokraj šílenství. Několik týdnů po svatební noci se znovu vrhl do práce, jež mu vynesla další jmění z obchodu s indigem. Nešťastnému páru se sice narodily tři děti, ale Schliemann dál žil jen pro svůj podnik, spekoval a riskoval tam, kde se jiní pohybovali nanejvýš opatrně.

Dřel se šest dní v týdnu, neděle si jako vždy vyhrazoval pro studium řečtiny. "Jsem tím jazykem posedlý!" tvrdil nadšeně. Bez potíží překonal mezinárodní finanční krizi roku 1857 a hledal naplnění, jež v manželství nenašel, v cestách do vysněných zemí, jako bylo Řecko, Egypt, Palestina, Indie, Čína a Japonsko. Nevyrovnaný, osamocený a stále nespokojený Schliemann měl dostatek peněz i času uvažovat o zásadní změně svého života, zda se stát spisovatelem, usadit se na malé farmě či studovat na pařížské Sorbonně. Místo toho se při další cestě do Spojených států dozvěděl, že stát Indiana chystá nový rozvodový zákon, což se nabízelo jako řešení jeho manželského traumatu. V Indianopolisu si zavedl výnosný obchod se škrobem a do roka se stal americkým občanem.

V mytické Tróji

Celou tu dobu však Schliemann trpěl nenaplněností svého života. V létě 1868 se nadchl novým koníčkem - archeologií. Odjel na Itaku a vydal se s malou výpravou amatérů hledat palác svého hrdiny Odyssea. Nasbíral tam dost drobných starožitností, aby sám sebe přesvědčil, že objevil ložnici Odyssea a jeho věrné ženy

Penelopy. Jak se mu často stávalo, když se pro něco nadchl, činil ukvapené závěry, které jiní odmítali.

Pak se vydal na pláně při pobřeží Malé Asie, kde mělo podle tradice ležet mytické město Trója. Těch několik lidí, kteří věřili v existenci města, jak je popsal Homér, se shodovalo na místě zvaném Bunarbaši, i když se nachází šestnáct kilometrů od Egejského moře. Schliemann však vycházel z popisu událostí v Iliadě a zvolil si pahorek Hissarlik, mnohem blíž k pobřeží. Se svou typickou energií a odhodlaností začal bombardovat turecké úřady žádostmi o povolení začít kopat.

Konečně spřízněná duše

Schliemann ovšem nebyl tak zaneprázdněn, aby přestal věnovat pozornost svému celoživotnímu snažení: nalézt svou vlastní Penelopu. Vrátil se do Indianopolisu, aby zahájil rozvodové řízení s Jekatěrinou, a rozhodl se, že si najde manželku v Řecku. Napsal starému příteli do Atén a požádal ho o fotografii některé mladé krásné ženy, která miluje Homérovu poezii, potřebuje peníze a je schopna dát lásku muži, kterého jí vyberou za manžela. Přítel navrhl sedmnáctiletou dceru aténského čalouníka Sofii Engastromenosovou.

Při prvním setkání se Schliemann půvabné mladé dívky zeptal, zda by se chtěla vydat na dalekou cestu, zda zná datum návštěvy císaře Hadriana ve starověkých Aténách a zda umí z paměti recitovat některé pasáže z Homéra. Dostal kladnou odpověď na všechny otázky. Ovšem upřímná odpověď čestné dívky na další otázku málem celé námluvy zhatila. Když se Schliemann zeptal, proč by si chtěla vzít právě jeho, odpověděla: "Protože mi rodiče řekli, že jste bohatý." Úspěšný finančník několik dní trucoval jako uražený mladíček, ale Sofie ho nakonec svou neobvyklou citlivostí a vrozenou moudrostí přesvědčila. Díky těmto vlastnostem vytvořili pevné a trvalé manželství, plné lásky a porozumění.

Schliemannovy první pokusy na Hissarliku nebyly úspěšné. Po průzkumných sondách ho místní majitelé pozemků vyhnali, zatímco turecká vláda nadále ignorovala jeho zoufalé žádosti o oficiální povolení pokračovat ve vykopávkách.

Zlatý poklad z doby bronzové

I když se v následujících letech neustále doprošoval úředníků, kopal dál, s povolením i bez něj. Pravidelně se vracel do Atén, kde dumal nad svými podivnými a neuspokojivými nálezy. Spolu se Sofií vždy napjatě sledovali, jak se krumpáče dělníků boří do prašné půdy. Nacházeli však jen drobné antické předměty.

Mezníkem se stala Schliemannova čtvrtá expedice. Kolem 30. března 1873 našel na deset tisíc zlatých předmětů, které podle něho tvořily součást pokladu posledního trojského krále Priama. Jen s obtížemi se mu podařilo obelstít turecké úředníky a dozorce a cenný nález propašovat do Řecka, kde početní Sofiini příbuzní poschovávali vzácné poháry, čelenky a náušnice ve svých venkovských staveních. Schliemann později tuto epizodu zveřejnil v knize, v níž nedůvěřivým akademikům dokazoval, že Homérovo město skutečně existovalo. Turecká vláda byla pochopitelně jeho jednáním na nejvyšší míru rozhněvána.

Jak se dalo očekávat, Schliemann obhajoval svůj postup tvrzením, že zachránil dědictví Tróje před nenechavými a nepoctivými dozorci a úředníky. Zatímco turecké úřady vedly proti Schliemannovi v Řecku soudní řízení, Heinrich s bohorovným klidem zahájil jiný archeologický výzkum. Již dlouhou dobu se totiž domníval, že akademici hledají královské hrobky v Mykénách na nesprávném místě.

Tomuto významnému městu na vrcholku kopce kdysi vládl Helenin švagr Agamemnon. Učenci se domnívali, že nejdůležitější hroby budou umístěny před městskými branami, ale Schliemannovi intuice napovídala, aby kopal uvnitř hradeb, nedaleko známé Lví brány. Jeho předtucha se s obdivuhodnou přesností potvrdila. Pod přísným dohledem řeckých úředníků Schliemann se Sofií našli hrobky a v nich nádherné zlaté pohřební předměty včetně skvostných posmrtných masek.

Vavříny na sklonku života

Posledních deset let života prožil Schliemann spokojeně se Sofií a s dětmi v aténském domě postaveném po vzoru paláců, které sám objevil. Zatímco učenci diskutovali o jeho nálezech, objevitele Tróje oslavovala celá Evropa.

Přes veškerý úspěch zemřel sám a téměř bez lékařské pomoci. Při návštěvě Neapole se náhle na náměstí zhroutil. Protože u sebe neměl ani peníze ani doklady, odmítli nuzáka do nemocnice přijmout. Když ho konečně objevil jeho lékař, byl již Schliemann ochrnutý a nemohl mluvit.

Zemřel 6. prosince 1890, krátce před svými devětašedesátými narozeninami.

Truchlící Sofie napsala: "Měla jsem vynikající příležitost vnořit se hluboko do smyslu života. Za vše vděčím svému nejdražšímu manželovi." Přes všechna úskalí a překážky se Schliemannovy sny a tužby naplnily - získal velké bohatství, trvalou slávu a lásku krásné ženy.

Touha po bohatství

"Až budu dospělý," prohlásil školák John D. Rockefeller, "vydělám sto tisíc dolarů." Podobně jako Heinrich Schliemann i tento prakticky zaměřený a odhodlaný mladý muž ze skromných poměrů soustředil svůj intelekt i ohromnou energii k jedinému cíli - získat velké jmění. Když v roce 1937 zemřel, zanechal po sobě dědictví v celkové hodnotě dvacet šest a půl milionu dolarů.

O Rockefellerově smyslu pro priority vypovídá i to, že 26. září se v rodině každoročně slavilo jako svátek. Toho dne v roce 1855, poté, co chudý mladík navštívil snad každého zaměstnavatele v Clevelandu ve státě Ohio, dostal konečně práci. I když musel po dobu tříměsíční zkušební lhůty pracovat bezplatně, než vůbec začal vydělávat čtyři dolary týdně, vždycky na tuto událost vzpomínal jako na "velký den naší rodiny". Seběmenší vydání si zapisoval do malé účetní knihy - i tu desetinu svého příjmu, kterou pravidelně věnoval baptistické církvi a dobročinným organizacím. Rockefeller žil velmi skromně a plánoval do budoucna. V osmadvaceti si s partnerem zřídil velkoobchod, ale teprve náhodný objev nafty v Pithole v Pensylvánii v roce 1865 mu otevřel cestu k nevídanému bohatství. Posléze John D. Rockefeller ovládal asi 95 procent naftového průmyslu Spojených států. V očích mnohých lidí se stal symbolem dravého kapitalismu.

Rockefeller velmi tvrdě pracoval, ale se svými miliony zacházel štedře. Stejně jako Schliemann hledal poklady ležící pod povrchem země. Trvalý věhlas mu však přineslo spíš bohatství přírodních zdrojů než výrobky lidských rukou.

Priamův poklad

"Okamžitě pojd' ke mně! Je to velmi důležité. Nikomu ani slovo!" Tuto nevyslovenou výzvu vyčetla milující Sofie z očí Heinrichu Schliemannovi jednoho horkého prašného rána uprostřed vykopávek v Tróji. Přesný den a měsíc roku 1873 není znám, protože ani manželé Schliemannovi nikdy neprozradili, co následovalo.

Schliemann narazil při kopání na kovový předmět a okamžitě si uvědomil, že zřejmě učinil svůj celoživotní objev. "Musíš ihned jít a volat paidos!" zašeptal Sofii a vysvětlil jí, aby dala dělníkům na počest Schliemannových narozenin zvláštní volno. Jakmile dělníci odešli, Heinrich se Sofií pokradmu a velmi rychle vykopali velkou měděnou truhlu. Otevřeli ji a před očima jim zazářil zlatý poklad, který se měl stát největším archeologickým nálezem 19. století.

Sofie obratně nabrala spoustu drobných zlatých předmětů do sukně a odnesla je do blízkého domku. Tam si poklad za zataženými závěsy prohlédli. Schliemann posadil na Sofiino čelo dvě zářivé zlaté čelenky a zvolal: "Šperk, který nosila Helena Trojská, nyní zdobí mou vlastní ženu."

Podle některých odborníků pochází poklad z různých vrstev pahorku, a tudíž i z

různých historických období. Jiní dokonce Schliemanna podezírali, že sbírku nakoupil po bazarech se starožitnostmi. Tato otázka zůstává nezodpovězená. Manželé Schliemannovi věnovali celý poklad, kolem dvanácti tisíc předmětů, berlínskému muzeu. Po dobu 2. světové války byl poklad uložen na bezpečném místě v bunkru, ale v roce 1945 zmizel. Objevil se až v roce 1993 v Moskvě, kde ruský ministr kultury Jevgenij Sidorov oznámil, že poklad bude vstaven počátkem roku 1996. "Viděl jsem Priamův poklad," řekl vzrušeně Sidorov. "Držel jsem ty zářící zlaté předměty v ruce." K nezodpovězeným otázkám patří i tato: Komu to zlato vlastně patří?

Kající despot

Vojenské výboje, politický teror a sklon ke krutosti včetně vraždy vlastního syna vynesly prvnímu ruskému caru Ivanovi přídomek Hrozný. Nastoupil na trůn s tím, že z Moskvy učiní "třetí Řím", a umíral s modlitbou za své oběti na rtech.

Ivanovi IV. byly pouhé tři roky, když jako velkokníže moskevský převzal moc po svém otci Vasiliji III. Pět let ho na trůně zastupovala matka, zatímco se Ivan vzdělával ve vladařském umění. Když matka zemřela, pravděpodobně jedem, rozpoutal se kolem Ivana mocenský boj několika skupin bojarů (šlechticů). Ve třinácti letech se Ivan rozhodl učinit zásadní krok: Jednoho ze svých protivníků dal zatkout a později popravit. Byla to krutá doba.

Zlaté časy...

Temperament mladého panovníka našťastí krotil metropolita ruské ortodoxní církve Makarij. V šestnácti letech Ivan přijal radu církevního otce ve dvou zásadních záležitostech: dne 16. ledna 1547 se dal korunovat carem (zkrácená forma slova "caesar") veškeré Rusi a o měsíc později se oženil s Anastázií Romanovovou. Makarijovým cílem bylo vytvořit z Moskvy nové centrum křesťanství, "třetí Řím (vedle skutečného Říma a Cařihradu). "Oba Římy padly," prohlašoval, "ale třetí stojí a čtvrtého již nebude." Ivan se tak stal nejen přímým pokračovatelem římského císaře Augusta, ale i hlavním křesťanským vládcem na zemi. Ve snaze podpořit svůj velkolepý plán historickými doklady pátral Makarij ve všech církevních rukopisech po legendách o ruských světcích a docílil, že dva církevní synody je úředně prohlásily za svaté.

Spolu s náboženskou obrodou přišly i změny politické. Pod vedením skupiny rádců, známé jako Rada vyvolených, Ivan vypracoval nový právní řád, snažil se zlepšovat podmínky vojenské služby a místním úřadům poskytl větší pravomoci.

Jeho sňatek byl zjevně šťastný. Než Anastázie v roce 1560 zemřela, porodila mu šest dětí, i když jen dvě přežily útlé dětství. Na svého manžela měla uklidňující vliv, pomáhala krotit jeho touhu po obhroublých zábavách, pitkách a drsných sportech i svévolné projevy moci.

...a vláda strachu

Ivan svěřil vládu nad Moskvou do Makarijových rukou a sám vytáhl do boje proti Tatarům. V letech 1547 až 1552 tyto nebezpečné nájezdníky z jihovýchodu v několika bitvách porazil a obsadil jejich území podél Volhy. Po triumfálním návratu do Moskvy oznámil bojarům: "Už se vás nebojím." Od té chvíle panoval jako absolutní vládce.

Rozvadění bojaři se už jen jednou vzmohli na odpor. Na počátku roku 1553 Ivan onemocněl prudkou horečkou a bojaři na něm žádali, aby pro případ předčasné smrti jmenoval svého nástupce. Nechtěli riskovat, že za nezletilého panovníka bude opět vládnout někdo jiný, a proto odmítali volbu malého careviče Dimitrije. Místo něho doporučovali carova bratrance Vladimira. Car byl však neoblomný, svolal bojary do své ložnice a nařídil jim, aby na důkaz oddanosti Dimitrijovi políbili kříž. Když se uzdravil, vykonal na znamení vděčnosti pouť do vzdáleného chrámu.

Ivanovo další válečné tažení, jímž chtěl pro Rus dobýt přístup k Baltskému moři, skončilo neslavně a Ivan byl nucen požádat papeže Řehoře XIII., aby zprostředkoval vyjednávání s jeho protivníky, Polskem a Švédskem. Po Makarijevě smrti v roce 1563 se car snažil dále posílit svou absolutní moc zavedením instituce zvané opričnina.

Touto podivnou vládní reformou Ivan rozdělil království na dvě části. V jedné se vládlo tradičním způsobem prostřednictvím bojarů, ale druhá část - zvaná oprič, neboli vdovská část - se pokládala za carův osobní majetek a chránilo ji vojsko o síle až šesti tisíc mužů. Pro ruský lid se opričnina stala vládou teroru. Sám car se prý účastnil mučení a vražd svých protivníků.

Šílený panovník

Carova hrůzovláda se odrážela v tragických zmatcích jeho osobního života. I když byl Anastázii skutečně hluboce oddán, dva týdny po její smrti oznámil, že se znovu ožení. Tentokrát šlo o spojení politické - sňatek se sestrou polského krále Zikmunda II. Augusta. Když Zikmund nabídku odmítl, Ivan si vzal za ženu asijskou krásku Marii, dceru čerkeského panovníka Temgruka. Jejich jediný syn žil jen pět týdnů a Ivan se přestal o manželku zajímat. Po Mariině smrti se oženil se třetí ženou, Marfou, která zemřela po šestnácti dnech. Tento svazek pravděpodobně nebyl konzumován. Říkalo se, že obě manželky zemřely na otravu jedem.

I když tím Ivan překročil církví povolený počet, našel si čtvrtou ženu. Do dvou měsíců po Marfině smrti se oženil s prostou dívkou jménem Anna. Po třech letech vyhnal neplodnou Annu do kláštera. Další dvě ženy, pouhé milenky v očích rozhněvaných církevních hodnostářů, si Ivan vzal v rychlém sledu za sebou. V roce 1580 přijal za svou družku bojarskou dceru Marii Nagajovou. Následující rok mu porodila syna Dimitrije (Anastáziin syn Dimitrij již před několika lety zemřel).

V roce 1581 se Ivanův nejstarší syn carevič Ivan v sedmadvaceti oženil potřetí. Jeho první dvě ženy vyhnal car, třetí žena Jelena byla carovi stejným trnem v oku. Když Ivan káral svou těhotnou snachu, že se příliš vyzývavě strojí, carevič se jí zastal. Došlo k hádce, během níž se car Ivan ohnal berlou s kovovým bodcem a smrtelně syna poranil na hlavě.

Pod tíhou výčitek svědomí začal Ivan sestavovat seznam obětí své krutovlády, který se do jeho smrti v roce 1584 rozrostl na více než tři sta jmen. Opisy seznamu spolu s finančními příspěvky dal rozeslat všem předním klášterům v Rusku se žádostí, aby kněží vyprosili duším obětí pokojný odpočinek.

Proradný hrdina

Statečný a nebojácný vojevůdce Benedict Arnold zahořkl, když nedosáhl povýšení a naopak ho obvinili ze zneužívání vládních prostředků. Na výstřední způsob života potřeboval stále víc peněz, a proto nepříteli nabídl, že mu vydá pevnost West Point. V pahorkatině Národního historického parku Saratoga, severně od města Albany ve státě New York, stojí zvláštní, bezejmenný pomník. Na nízkém podstavci je umístěna vojenská bota se záhadným nápisem: "Na památku nejlepšího vojáka kontinentální armády, který zde 7. října 1777 utrpěl vážné zranění. Pro svou vlast vyhrál rozhodující bitvu války za nezávislost, pro sebe získal hodnost generálmajora." Bezejmenným hrdinou není nikdo jiný než Benedict Arnold, muž, jehož jméno se ve Spojených státech stalo synonymem zrádce.

Kapitulace britského generála "Gentlemana Johnnyho" Burgoyna u Saratogy sedm dní po bitvě byla první kapitulací celé britské armády ve válce proti americkým povstalcům a milníkem v boji Američanů za nezávislost. Díky zprávě o tomto vítězství přiměl americký vyslanec v Paříži Benjamin Franklin Francouze k podpisu smlouvy o spojení a vzájemném obchodu s mladým státem.

Zásluhou prudkých útoků jednotek vedených Benedictem Arnoldem se vítězství u Saratogy přiklonilo na stranu Američanů. Zraněného hrdinu vítali v Connecticutu jako "generála z první linie". Nikdo z jeho obdivovatelů však tehdy netušil, že Arnold právě dobojoval svou poslední bitvu a že jeho úspěšná vojenská kariéra skončí tak neslavně.

Závratný vzestup k vojenské slávě. dubna

Benedict Arnold se narodil 14. ledna 1741 v Norwichi v kolonii Connecticut. Byl to energický, neobyčejně silný, hbitý a vytrvalý mladík. Ve čtrnácti letech utekl z domova a přidal se ke koloniální armádě bojující ve válce s Francouzi a s indiány v letech 1754 - 1763. Ale kouzlo vojenského života se záhy vytratilo, chlapec zběhl a vrátil se domů. Před polním soudem a trestem ho uchránilo jen jeho mládí.

V jednadvaceti se Arnold stal lékárníkem a knihkupcem v New Havenu, kde brzy začal investovat do obchodu s cukrovou třtinou z ostrovních plantáží v Karibském moři. V roce 1767 se oženil s Margaretou Mansfieldovou, která mu v následujících pěti letech porodila tři syny.

Jako kapitán connecticutské domobrany v New Havenu se Arnold dozvěděl o první bitvě americké války za nezávislost v Lexingtonu v Massachusetts 19. dubna 1775. Bez váhání se přidal na stranu vlastenců a o deset dní později dorazil se svou jednotkou dobrovolníků k Bostonu. Dostal hodnost plukovníka a navrhl zaútočit na britskou pevnost Ticonderoga u Champlainova jezera. S pomocí Ethana Allena a jeho vermontské domobrany Arnold 10. května pevnost dobyl a získal tolik potřebná děla. Pak se střetl s Allenem o to, kdo bude vrchním velitelem, a když mu Massachusetts nevyplatil peníze, které vydal na válečné tažení z vlastní kapsy, Arnold se v červenci vrátil domů. Za jeho nepřítomnosti mu zemřela žena. Přes osobní smutek i roztrpčenost Arnold v srpnu odjel do Massachusetts a představil se vrchnímu veliteli Georgi Washingtonovi. Arnoldův odvážný plán zaútočit na loajální Kanadu Washington nadšeně přivítal.

Zatímco se jedna armáda přeplavila přes Champlainovo jezero, dobyla Montreal a pokračovala po řece Sv. Vavřince, Arnold se se svými muži pustil bažinami a lesy kolonie Maine ke Quebecu. Pod velením Richarda Montgomeryho obě vojska 31. prosince zaútočila na Quebec. Útok byl odražen a téměř polovina útočníků včetně Montgomeryho v boji padla. Arnold byl zraněn do nohy. Se zbylými vojáky obléhal město až do května 1776, kdy ho příchod britských posil přiměl k ústupu.

Arnold dosáhl hodnosti brigádního generála a postavil flotilu menších plavidel, která v říjnu zabránila britské invazi na Champlainově jezeře. Britové se snažili odříznout Novou Anglii od středních a jižních států a povstalce postupně porazit. Následujícího roku tuto taktiku ukončila porážka u Saratogy. Arnold dvakrát pomohl udržet jednotu koloniální armády.

Raněná pýcha

Washingtonův respekt k Arnoldovi však nesdíleli všichni vojenští velitelé a v únoru 1777 bylo pět mladších důstojníků povýšeno na generálmajory. Arnoldově rezignaci tehdy zabránila jen přímá prosba vrchního velitele. Na jaře toho roku Arnold odrazil britskou invazi v Connecticutu a opožděně ho povýšili na generálmajora. Přesto nedostal velitelskou pravomoc nad pěti dříve povýšenými důstojníky. Pro hrdého Arnolda to byla slabá odměna.

Ovšem vzápětí ho postihla daleko krutější rána osudu. Kontinentální kongres začal projednávat Arnoldovo hospodaření během kanadského tažení v letech 1775 - 1776. Chybělo vyúčtování částky 55 000 dolarů z celkové sumy 66 671 dolarů, přidělené na výpravu. Arnold se hájil tím, že neměl úředníka, který by "takové množství účtů" zvládl. Na svou obhajobu tvrdil, že často platil vojáky z vlastních peněz. 11.

července 1777 podal rezignaci. Téhož dne obdržel Kongres dopis od Washingtona, v němž vrchní velitel žádal "podnikavého, statečného velitele", který by zastavil

nové pokusy britských vojsk vedených Burgoynem vrazit klín mezi kolonie.

Washington chtěl právě Benedicta Arnolda.

Arnold svou rezignaci stáhl a připojil se k armádě právě včas, aby se podílel na triumfu u Saratogy v říjnu 1777. Odměnou za jeho účast na tomto vítězství mu Kongres vrátil velení nad ostatními vyššími důstojníky. Arnold byl v bitvě zasažen do téže nohy jako u Quebecu před dvěma lety, a odjel proto na zimu domů na zotavenou.

Generálova nevěsta

Do května 1778 se uzdravil natolik, že se mohl přidat k Washingtonově armádě ve Valley Forge. Příští měsíc Britové vyklidili Filadelfii, která se stala hlavním městem Spojených států, a Arnold byl jmenován jejím vojenským velitelem. Vzhledem k tomu, že mu jeho zranění znemožňovalo návrat k aktivní službě, začal se věnovat společenskému životu. Koupil si luxusní dům v hlavním městě, najal si několik sluhů a jezdil v elegantním kočáře, na což jeho vojenský plat nestačil. Někdy v létě toho roku se setkal s temperamentní osmnáctiletou Peggy Shippenovou. Za britské okupace se jí dařilo dobře a těžce nesla, když se nemohla zúčastnit plesu na rozloučenou s generálem Howem. Zvláště se jí stýskalo po pohledném mladém důstojníkovi, kapitánu Johnu Andrém, "básníku" a umělci, který ji na několika předchozích večírcích doprovázel. Ovšem už v listopadu věnovala svou přízeň Arnoldovi a jeho námluvám tak nepokrytě, že jedna dáma ze společnosti poznamenala: "Amorek zasadil našemu milému generálovi smrtelnější ránu, než mu dokázali uštvět všichni Britové." I přes dvacetiletý věkový rozdíl byli Arnold a Peggy Shippenová 8. dubna 1779 oddáni. V době svatby se však nad Arnoldem již začala stahovat mračna. V únoru vznesla pensylvánská státní rada proti Arnoldovi závažná obvinění ze zneužití úřední moci. Vydal prý mimo jiné nezákonné povolení vyložit zadržanou loď Charming Nancy, zabavil dvanáct armádních vozů, dal náklad z lodi odvézt do Filadelfie a prodat. Tento pochybný obchod vynesl Arnoldovi polovinu utržených peněz.

Washingtonovi napsal 5. května rozhořčený dopis: "Jestliže se Vaše Excellence domnívá, že jsem zločinec, necht' jsem proboha okamžitě souzen, a budu-li shledán vinným, popraven. Nechci žádnou milost, žádám pouze spravedlnost." Trval na tom, aby celou záležitost projednal vojenský tribunál.

Ovšem vojenský soud vyřkl svůj verdikt až 26. ledna 1780. Arnold byl shledán vinným ze dvou z celkového počtu osmi obvinění. Potrestán měl být důtkou vrchního velitele. Washington ho pokáral velmi zdrženlivě. Shledal Arnoldovo povolení k vykládání lodi za "obzvláště trestuhodné", použití armádních vozů pak za "nedomyšlené a nevhodné".

Cesta ke zradě

Krátce po odeslání dopisu Washingtonovi a dávno před vynesením rozsudku si Arnold začal tajně dopisovat s Brity. Zradu vlastenců dojednával s Johnem Andrém, který teď v hodnosti majora sloužil v New Yorku jako pobočník britského vrchního velitele, sira Henryho Clintona.

Arnold se později hájil tím, že měl pro své rozhodnutí závažné důvody. Pochyboval, zda jsou Američané schopni dosáhnout nezávislosti, měl výhrady k tomu, co považoval za tyranii Kongresu, a pobouřilo ho spojení uzavřené s Francií. Historikové uvádějí i osobnější a méně nezištné motivy: pýcha poraněná neochotou Kongresu povýšit ho, přetrvávající roztrpčení nad opakovanými obviněními ze zneužívání pravomoci, jež vyvrcholila rozsudkem vojenského soudu, i stále nákladnější způsob života.

V jednom ze svých prvních dopisů Andrému, který napsal šifrovaně a poslal přes prostředníky, Arnold jasně naznačuje, že očekává "odměnu odpovídající riziku a poskytovaným službám". Zmiňuje se o částce deset tisíc liber. Informace o

pohybech amerických vojsk a francouzské námořní dispozice, které Arnold toho léta poslal, Brity příliš nenadchly. "Dovolte, abych vám dal trochu namáhavější úkol," napsal André Arnoldovi koncem července. "Získejte přesný plán West Pointu."

Osudná schůzka

Americká pevnost West Point na západním břehu Hudsonu, ležící asi osmdesát kilometrů severně od New Yorku, tvořila hlavní překážku britskému spojení k Champlainovu jezeru a dále do Kanady. Britové se stále nevzdávali naděje, že odříznou Novou Anglii od ostatních povstaleckých kolonií.

Na podzim byla jednání přerušena a Arnold několik měsíců netrpělivě čekal na rozsudek válečného soudu. Washingtonovu důtku mu doručili 6. dubna 1780. Následující měsíc Arnold obnovil tajnou korespondenci s nepřitelem.

V srpnu se po dlouhém přemlouvání Arnoldovi podařilo přesvědčit Washingtona, aby mu svěřil velení ve West Pointu. Koncem měsíce Arnold obdržel od Andrého dopis, v němž mu britský důstojník nabízel dvacet tisíc liber, jestliže pevnost se třemi tisíci muži, děly a zásobami vydá Britům. Mezi půlnocí a jednou hodinou v noci v pátek 22. září se Arnold sešel s André u řeky Hudsonu, asi na polovině cesty mezi West Pointem a New Yorkem. S nadcházejícím rozbřeskem oba spiklenci záležitost dojednali a chystali se rozejít. Britská loď Vulture kotví u břehu se dostala pod americkou palbu a André se musel vrátit do New Yorku po souši. Arnold mu vystavil propustku na jméno John Anderson, která ho měla provést americkými liniemi. André se převlékl do civilních šatů a po setmění se vydal do New Yorku. V punčochách měl schovány dokumenty psané Arnoldovou rukou. Mezi devátou a desátou hodinou v sobotu ráno zastavili britského důstojníka tři samozvaní členové domobrany, kteří pomáhali vlastencům tím, že okrádali stoupence Britů. Zklamalo je, že u Andrého našli tak málo peněz. Donutili ho, aby se svlékl, a našli usvědčující dokumenty.

V pondělí ráno obdržel Arnold při snídani zprávu o zadržení jistého Johna Andersona, který měl u sebe propustku s Arnoldovým podpisem a dokumenty o obraně West Pointu. Ty byly odeslány Washingtonovi, který právě jel z Connecticutu do West Pointu. Arnold vyskočil ze židle, poručil, aby mu osedlali koně a okamžitě vyrazil. Dojel k Hudsonu, kde se nalodil na bárku a přikázal, aby plula po proudu k lodi Vulture. Washington přijel do Arnoldova domu půl hodiny po zrádce útěku, načež obdržel usvědčující dokumenty. "Komu teď máme věřit?" posteskl si vrchní velitel svým pomocníkům.

Rychlý trest a hořká odměna

John André byl obžalován z vyzvědačství, odsouzen a 2. října 1780 oběšen. Jeho žádosti, aby jako důstojník byl raději postaven před popravčí četou, nebylo vyhověno, i když Washington o devětadvacetiletém Andrému řekl, že to byl "spíš smolař než zločinec".

Pokud jde o Arnolda, krátkodobý zisk vystřídala léta zklamání. Po příjezdu do New Yorku zrádce obdržel částku 6315 liber, mnohem méně než za vydání West Pointu původně očekával. Ale i tak to byla slušná suma - jeden dnešní historik ji odhadl na padesát pět tisíc dolarů. Clinton Arnolda okamžitě povýšil do hodnosti brigádního generála a poslal ho bojovat do Virginie, jejíž guvernér Thomas Jefferson vypsál na Arnoldovo dopadení odměnu pět tisíc liber. V září 1781 si Arnold ještě víc pošpinil svou pošramocenou pověst, když vedl útok na své nedávné sousedy a dal zapálit Nový Londýn. O dva měsíce později, po Cornwallisově kapitulaci u Yorktownu, která v podstatě ukončila válku za nezávislost, odplul Arnold se svou ženou a rodinou do Anglie.

Zbývajících dvacet let života Arnold obhajoval svou roli v americké válce za nezávislost, i když zjišťoval, že mnozí Britové pohrdají jeho zradou stejně jako

Američané. Třikrát nabídl své služby Británii v napoleonských válkách, ale jeho nabídka byla pokaždé odmítnuta. Svě ženě si stěžoval, že ho Britové nechtějí nechat zemřít smrtí hodnou vojáka. Přestože získal v Kanadě rozsáhlé pozemky, když 14. června 1801 v Londýně zemřel na vodnatelnost a plicní chorobu, zanechal dluh ve výši pěti tisíc liber. Kdysi statný důstojník se odšoural ze světa o holi v pouhých šedesáti letech jako vetchý, shrbený stařec.

Věhlas West Pointu

Vojenská pevnost West Point na řece Hudsonu, založená v roce 1778, měla nesmírný strategický význam. Kdyby se jí díky Arnoldově zradě Britům podařilo obsadit, otevřela by se jim cesta po řece a po jezeře na sever do Kanady. Již dvakrát předtím - vždy bezúspěšně - se Britové snažili tuto trasu ovládnout. Po válce za nezávislost připadla West Pointu jiná úloha. V roce 1802 zde Kongres zřídil Vojenskou akademii Spojených států. V jejím prvním ročníku studovalo deset kadetů. Původně se ve West Pointu vzdělávali výhradně dělostřelci a ženisté a existence školy byla v prvních letech značně nejistá. Od roku 1817, kdy do akademie přišel jako ředitel major Sylvanus Thayer, se začal rýsovat dnešní West Point.

Celá akademie se rozprostírá na ploše šest a půl tisíce hektarů. Čtyřletým studiem zde 4400 kadetů získává vojenské i univerzitní vzdělání. V malých skupinách o dvanácti až patnácti se kadeti věnují studiu společenských věd, fyziky, strojírenských oborů a vojenství. Uchazeči, z nichž většinu jmenují senátoři a členové Sněmovny reprezentantů, musí být ve věku od 17 do 22 let, svobodní a fyzicky zdatní. Musí též splňovat běžné předpoklady pro přijetí na vysokou školu. Od roku 1976 jsou do West Pointu přijímány i ženy.

Od války s Brity v roce 1812 se absolventi West Pointu vyznamenávali ve všech amerických válečných taženích. Mezi nejznámější patří generálové Robert E. Lee, Ulysses S. Grant, John J. Pershing, Douglas MacArthur a Dwight D. Eisenhower. V nevojenských oblastech se proslavili dva kadeti z West Pointu - básník Edgar Allan Poe a malíř James McNeill Whistler.

Drama na ledě

Britský polárník Robert Falcon Scott nikdy nedosáhl svého cíle. Nedobyl jako první na světě jižní pól a při svém hrdinném pokusu zahynul. Přestože se nevrátil domů jako druhý nejúspěšnější polárník světa, byl oslavován jako zosobnění odvahy a odhodlání.

Když 12. října 1910 dorazil kapitán Scott do australského Melbourne, čekal na něho stručný telegram: "Pro Vaši informaci: odjíždím do Antarktidy. Amundsen." Tak se britský důstojník dozvěděl, že při dlouho plánovaném útoku na jižní pól bude závodit s norským polárním badatelem Roaldem Amundsenem, který před pěti lety jako první proplul Severozápadním průjezdem.

Dva měsíce po Scottově odjezdu z Anglie se Amundsen vydal z Norska na údajnou vědeckou expedici do Arktického oceánu. Zamířil však na jih. Zastavil na portugalské Madeiře, kde informoval posádku o změně plánu a poslal odtud Scottovi zprávu. Na palubě motorové lodi Fram (Vpřed) vezl devadesát sedm grónských psů, montovanou chatu a zásoby na dva roky. Amundsen se již v jiném přístavu nezastavil a zamířil přímo do Rossova moře v Antarktidě.

"Co si myslíš o Amundsenově expedici?" napsal jeden ze Scottových důstojníků své matce. "Jestli se dostane na pól, přijedeme domů jako spráskaní psi, o tom není pochyb." Když se Scotta novináři ptali na jeho soupeře, řekl jim, že by chtěl Amundsenovi popřát hodně štěstí, ale že neví, kam mu zprávu poslat.

Předurčen pro Antarktidu

Robert Falcon Scott byl vybrán k tomu, aby dopravil britskou vlajku na jižní pól, už v osmnácti letech. V březnu roku 1887 dovedl jako plavčík svůj kutr k vítězství v závodě kolem ostrova St. Kitts v Karibském moři. Clemens Markham, bratranec velitele flotily, který závod sledoval, si po setkání s vítězem do svých poznámek zapsal, že Scott "je předurčen k tomu, aby vedl expedici do Antarktidy".

O takové expedici mohl tehdy Markham jen snít. Byl to však sen, jehož uskutečnění příští čtvrtstoletí cílevědomě prosazoval. V roce 1893 Markhama zvolili prezidentem Královské zeměpisné společnosti a on oznámil svůj cíl: vybavit a vyslat do Antarktidy polární expedici. Čekala ho léta organizování a shánění finančních prostředků.

Den po svých dvaatřicátých narozeninách, 7. června 1900, byl Scott jmenován vedoucím britské antarktické expedice. Jmenování přijal, avšak trval na tom, že bude velet na moři i na souši. Vyhradil si právo spolurozhodovat o výběru všech dalších členů výpravy.

Scottovu loď Discovery pokřtili v březnu 1901 a další čtyři měsíce ji vybavovali a nakládali zásobami pro čtyřicet sedm členů posádky na tři roky. Král Edward VII. a královna Alexandra navštívili Scotta na palubě, aby mu před vyplutím 6. srpna popřáli hodně zdaru.

První pokus

Scott nejprve počátkem roku 1902 prozkoumal antarktické pobřeží jižně od Nového Zélandu a rozhodl se přečkat zimu v McMurdově úžině. Ale 23. dubna slunce zapadlo za horizont a nastala čtyřměsíční zima. S příchodem antarktického jara v září 1902 začal Scott vysílat malé týmy se saněmi taženými psy jako zkušební výpravy před hlavní expedicí v létě. Scott sám si nekladal za cíl dosáhnout jižního pólu, avšak lékař a zoolog Edward Wilson si do svého deníku zapsal: "Naším cílem je dostat se co nejdál na jih přímou cestou po bariéře [Rossově šelfu], a pokud možno dosáhnout pólu..."

Scott, Wilson a poručík Ernest Shackleton vyrazili 2. listopadu se psím spřežením do neznáma. Koncem měsíce přešli 80. rovnoběžku, což bylo dosud nejjižnější místo na zeměkouli, kam vstoupila lidská noha. Polárníci trpěli hladem a sněžnou slepotou, psi hladověli. "Nemůžeme se zastavit, nemůžeme se vrátit a neexistuje jiná alternativa než obrnit svá srdce a pokračovat," napsal Scott do svého deníku. Jeho odhodlání však nebylo korunováno úspěchem. Pouhých 768 kilometrů od jižního pólu se tři polárníci museli obrátit a do McMurdovy úžiny dorazili 3. února 1903.

Před příchodem druhé zimy poslal Scott několik členů expedice domů na palubě pomocné lodi. Byl mezi nimi i Shackleton, který trpěl kurdějemi. V únoru 1904 se podařilo vyprostit Discovery z ledového sevření, v němž byla po dva roky uvězněna, a odplout do Anglie.

Neočekávaný soupeř

Scotta doma vítali jako hrdinu, král ho pozval na lov sluk do Skotska. Oproti očekávání mnoha přátel však polárníka nepovýšili do šlechtického stavu. Vzhledem k tomu, že Scott dostával od námořnictva pouze poloviční plat, musel si přivydělávat přednáškami.

Počátek roku 1907 navrhl Královské zeměpisné společnosti uspořádat druhou expedici do Antarktidy, která měla stát třicet tisíc liber. Dříve než Scott obdržel oficiální odpověď, oznámil Ernest Shackleton tisku, že už má přislíbeno třicet tisíc liber na vlastní expedici k jižnímu pólu a také požádal Společnost o podporu. Scott se svěřil příteli, že je to snad náhoda, "ale vypadá to, jako by Shackleton o mých úmyslech věděl a pospíšil si, aby mě předběhl".

Scott se setkal s Shackletonem v květnu 1907 a získal od svého bývalého podřízeného příslib, že jeho výprava nepoužije základnu v McMurdově úžině, nýbrž

zahájí svůj pochod na pól ze Země Edwarda VII. na opačné straně Rossova šelfu. Tak by si vlastně zkrátil cestu téměř o sto kilometrů. O dva měsíce později se Shackleton vydal do Antarktidy. Nepodařilo se mu tam nalézt vhodný přístav, a proto porušil svůj slib daný Scottovi a zřídil základnu v McMurdově úžině. Během příštího roku se Shackleton se třemi společníky přiblížil k jižnímu pólu na 180 kilometrů, ale pak se museli vrátit. Když se o tom Scott dozvěděl, prohlásil: "Myslím, že bychom to příště měli zkusit my."

"Jsem připraven!"

Scott neprojevoval vůči Shackletonovi žádnou zatrpkllost či závist pro to, že se mu dostalo větší slávy včetně šlechtického titulu, než získal Scott sám po svém návratu před pěti lety. V den Shackletonova návratu stál Scott v první řadě na londýnském nádraží Charing Cross, aby svého soka přivítal. O několik dní později seděl v čele stolu při obědě na Shackletonovu počest, kde prohlásil, že jižního pólu musí jako první dobýt Angličan. Dodal: "Osobně jsem již asi dva roky připraven tento úkol splnit." V září oznámil svůj plán získat čtyřicet tisíc liber na vybavení soukromé expedice.

I když mu do cílové částky stále chyběly peníze, odplul Scott z Anglie v červnu 1910. Jeho loď Terra Nova byla velmi dobře zásobena a v expedici bylo několik účastníků předchozí výpravy včetně Edwarda Wilsona.

Telegram od Amundsena, který Scott obdržel 12. října, byl prvním varováním od největšího soupeře. Druhé přišlo v únoru 1911, poté, co Scott zřídil základnu u McMurdovy úžiny. Terra Nova prozkoumávala oblast na východ podél ledového šelfu a spatřila Amundsenovu loď kotvící ve Velrybí zátocce, na místě, které Scott vybral pro Shackletona. "Není pochyb o tom, že Amundsenův plán vážně ohrožuje naše prvenství," zapsal si velitel do deníku.

Psi, poníci, motorové saně

Pro pochod k jižnímu pólu vybavil Scott expedici sibiřskými poníky a psy. Přidal i novinku: motorové saně pro přepravu těžkého nákladu přes ledový šelf, kde po trase zřizovali zásobovací stanice. Poníci a psi měli být použiti až k úbočí ledovce, po němž chtěli polárníci překonat nebezpečné Transantarktické pohoří. Podle plánu se měla vyčerpaná zvířata utratit a jejich maso uložit podél trasy jako zásoba potravin pro zpáteční cestu. Poslední úsek přes vysokou náhorní plošinu k cíli výpravy měli polárníci projít sami. Jak se ukázalo, Scott poníky jako doplňková tažná zvířata ke psím spřežením nevolil dobře. Ubozí koně se snadno bořili do vlhkého sněhu a polárníci je často museli vyprošťovat. Oproti Amundsenově výpravě Britové nikdy dokonale nezvládli řízení psích spřežení. Nakonec rozhodovala jen lidská síla a výdrž.

Příšerný pochod

Zimu roku 1911 strávil Scott v McMurdově úžině posledními přípravami na cestu k jižnímu pólu. Datum odjezdu určil na 1. listopadu. Obával se totiž, že Amundsen vyrazí dřív a že by se svými dobře vycvičenými psími spřeženími mohl postupovat rychleji. Cesta k jižnímu pólu a zpět měřila téměř 2880 kilometrů. Scott se podle plánu vydal na cestu s devíti dalšími polárníky 1. listopadu. Každý vedl poníka zapřaženého do saní se zásobami. Před výpravou jeli dva muži na motorových saních, za ní pak další dva polárníci se psy. Motorové saně vypověděly službu prakticky okamžitě a ukončily tak sen o snadném postupu.

"Je vždycky dost skličující, když jdete po rozlehlé sněžné pláni, kde obloha i povrch země splývají v jedinou bílou stěnu," napsal Scott. Teplota se pohybovala pod minus 18 stupňů Celsia, slunce zakrývala mlha a jednotvárná krajina ztěžovala orientaci. Poníci se bořili do závějí vlhkého a těžkého jarního sněhu. Po dvou týdnech dosáhla výprava hlavního tábora, který polárníci pojmenovali podle velkého množství zásob "Tunové depo". Scott vyhlásil jednodenní odpočinek.

Prvního poníka utratili a rozporcovali 24. listopadu. Při pohledu na tučné maso zvířete Scott prohlásil: "Necht' my všichni odvedeme svou práci tak dobře jako tenhle poník." Největší starost mu teď dělalo počasí. 5. prosince se od jihu přihnala bouře a přešla ve vánici. Polárníci museli celé čtyři dny zůstat ve stanech. Když znovu zahájili pochod, prakticky nedokázali přinutit poníky k pohybu a 9. prosince museli utratit i zbývající zvířata. O dva dny později poslali od úpatí ledovce zpět oba psodovy. Každý polárník teď táhl sto kilogramů zásob. Výprava zahájila výstup 160 kilometrů dlouhým ledovcem, který ji měl vyvést do výšky 3000 metrů nad ledový šelf. Jednoho dne urazili po osmi hodinách nesmírně namáhavého pochodu necelých sedm kilometrů. Scott se snažil nemyslet na svého norského soupeře a výpravě dal cíl zlepšit Shackletonův tři roky starý výkon při cestě k jižnímu pólu.

Osudová volba?

Scott předem neurčil tři muže, kteří se s ním vydají na závěrečnou etapu cesty k jižnímu pólu, neboť obezřetně vyčkával, komu bude v rozhodujícím okamžiku zbývat nejvíc sil. 20. prosince poslal čtyři ze zbývajících jedenácti členů výpravy zpět do McMurdovy úžiny a 3. ledna 1912 všechny překvapil sdělením, že tým pro poslední etapu polární výpravy nebude mít čtyři muže, ale pět. V závěrečné fázi s ním půjde člen předchozí expedice Edward Wilson, kapitán Lawrence Oates, nadporučík Henry Bowers a námořník Edgar Evans.

Když se těchto pět polárníků loučilo se třemi členy výpravy, kteří se vraceli, chybělo jim k jižnímu pólu pouhých 270 kilometrů, tedy deset či jedenáct dní nepřiliš namáhavého pochodu náhorní plošinou. "Myslím si, že to bude v pořádku," napsal Scott v dopise své ženě. Povznášelo ho vědomí, že dosud nikde nespatrili ani stopu po norské výpravě. Předpokládali, že Amundsen půjde trasou, kterou se v letech 1908 až 1909 vydal Shackleton.

"Tohle je příšerné místo..."

Scottova výprava překonala 6. ledna bod, odkud se musel vrátit Shackleton. Na polovinu léta bylo počasí nad očekávání chladné. Vítr náhle přivál mraky, prachový sníh ztěžoval každý pohyb. "Ještě nikdy mě to tak netáhlo vpřed," napsal jindy stoicky klidný Scott do svého deníku.

"S pocitem, že se už zítra dostaneme k cíli," se po obědě 16. ledna vydal Scott se svou výpravou na odpolední pochod. Po dvou hodinách spatřil Bowers cosi před sebou. Byla to vlajka připevněná ke kamenné mohylce. Norové je předešli.

"Všechno snění musí jít stranou," napsal Scott. "Bude to namáhavá cesta zpátky." Roztřesenými velkými písmeny Scott nadepsal svůj záznam do deníku na příští den: "Pól." Dodal, že po šoku z objevení norské vlajky nemohl nikdo předešlé noci usnout. "Pane Bože, tohle je příšerné místo," napsal. "A pro nás je hrozné i to, že jsme se sem museli tak trmácet, a přesto jsme nezískali prvenství."

Amundsen a čtyři jeho společníci dosáhli jižního pólu na lyžích a se psím spřežením 14. prosince 1911, měsíc před příchodem Scottovy skupiny. Norové použili jinou trasu a potřebovali na cestu o jednadvacet dní méně než Britové. V den, kdy Scott stál na jižním pólu, měl Amundsen před sebou už jen pouhý týden cesty k základně ve Velrybí zátoce. Na rozdíl od Britů Norům neustále přálo počasí a v průměru urazili třicet kilometrů za den. Jejich prvenství se přičítá hlavně dokonalému ovládnutí psích spřežení.

Sen se mění v noční můru

Druhý den zpáteční cesty klesla teplota na třiatřicet pod nulou. Příznivé počasí na jižním pólu zřejmě končilo. "Je-li to pravda, Bůh nás opatruj," napsal si Scott do deníku. Oates si stěžoval, že má stále prochládlé nohy. Evans byl neustále jakýsi zmatený, nedokázal provést tak jednoduchý úkon jako obout si lyžařské boty. Polárníci denně urazili až pětatřicet kilometrů, cítili se stále vyčerpaní a potkávaly je

drobné nehody. Scott a Evans spadli do průrvy, Wilson si natáhl šlachy na noze, velitel si při pádu poranil rameno.

7. února dorazili ke špičce ledovce, který klesal z náhorní plošiny. Sestup se změnil ve zlý sen. Celé hodiny tápali změtí průrev a trhlin, nevěděli kudy kam. 14. února si Scott zapsal do deníku: "Musím přiznat, že se nám nedaří." O dva dny později se po lehké snídani a ranním třináctikilometrovém pochodu Evans zhroutil, zvracel a trpěl závratěmi.

17. února se rozhodl, že bude v pochodu pokračovat, ale po půl hodině si musel upravovat lyžařské boty a zůstal pozadu. Ostatní členové výpravy se pro něj vrátili. Chouliil se ve sněhu a nesrozumitelně blábolil. Rychle postavili tábor a uložili blouznícího námořníka do stanu. Zemřel v noci, aniž nabyl vědomí.

Koncem prvního březnového týdne začali polárníci úzkostlivě vyhlížet psí spřežení, která jim měla přijet naproti. Dva muži skutečně 2. března dorazili do Tunového depa na saních tažených psy, ale 10. března se vrátili k McMurdově úžině. Scott a jeho tři společníci byli tehdy na Hooperově hoře vzdálené 115 kilometrů.

Zbývalo osmnáct kilometrů

Oates, který statečně nesl bolestivý zánět nohy, dobře věděl, že bude brzdit postup ostatních. Ráno 16. či 17. března - i Scott ztratil pojem o čase - je Oates požádal, aby ho nechali ve spacím pytli. Členové výpravy to odmítli a nutili ho, aby ještě několik kilometrů vydržel. V bouři příštího dne ráno se Oates zvedl a oznámil: "Jdu ven a možná se trochu zdržím." Všichni dobře věděli, že jde na smrt.

Tři zbývající polárníci postavili svůj poslední tábor 19. března pouhých osmnáct kilometrů od Tunového depa. Scott měl na pravé noze tak rozsáhlé omrzliny, že mohl v nejlepším případě doufat v amputaci. Bowers a Wilson se nabídli, že půjdou pro potraviny a palivo, ale vánice jim zabránila vůbec vyrazit. "Konec se blíží," napsal Scott 29. března. "Bohužel už nemůžu ani psát." 7. března 1912 dorazila do Londýna zpráva o Amundsenově triumfu. Příští měsíc sděloval telegram z Nového Zélandu, že se 4. ledna Scott přiblížil ke svému cíli na 240 kilometrů. Všeobecně se předpokládalo, že i když Norové dosáhli pólu první, vrátí se britská expedice po další arktické zimě do vlasti. Na počátku roku 1913 se Scottova manželka vydala manželovi naproti. Projela vlakem Spojené státy a lodí odplula do jižního Pacifiku.

19. února ji kapitán pozval do své kajuty a předal jí telegram: záchranná skupina vyslaná z McMurdovy úžiny našla 12. listopadu 1912 zmrzlá těla kapitána Scotta a dvou společníků v jejich stanu. Byli mrtví již téměř osm měsíců.

Cestovatel mezi póly

Americký triumf v Arktidě nepřímou přípravou Roberta Scotta o prvenství v Antarktidě.

6. dubna 1909 totiž Robert Edwin Peary po letech snažení dosáhl severního pólu. Dorazil tam se svým černým sluhou Matthewem Hensonem a čtyřmi Eskymáky na saních tažených psím spřežením.

V Norsku se Roald Amundsen připravoval dobýt severní pól. Zpráva o Pearyho úspěchu ho velmi zarmoutila. "Mám-li si zachovat pověst polárníka," napsal, "musím rychle dosáhnout nějakého úspěchu. Rozhodl jsem se pro bravurní kousek." Tím byla výprava do Antarktidy s cílem předstihnout Scotta a dosáhnout jižního pólu jako první.

Na světě bylo v té době jen málo polárních badatelů tak zkušených jako osmatřicetiletý Amundsen, když v srpnu 1910 vyplouval z Norska. Už před třinácti lety se připojil k belgické výpravě do Antarktidy. V letech 1903 až 1906 proplul jen se sedmičlennou posádkou na malé lodi Gjoa Severozápadním průjezdem.

Amundsenovu radost z úspěchu v Antarktidě kalilo jedině: "Od dětství mě přitahovala oblast kolem severního pólu a nyní stojím na pólu jižním."

V příštích letech se vrátil do Arktidy. V letech 1918 - 1920 proplul s lodí Maud kolem

severního pobřeží Sibiře a jako první obeplul severní polární kruh. Při pokusu přeletět jako první severní pól v květnu 1925 musel přistát pouhých 272 kilometrů od cíle. V příštím roce se připojil k italskému leteckému konstruktérovi Umberto Nobilemu a na říditelné vzducholodi s ním přeletěl ze Špicberk na Aljašku. Amundsen zmizel v roce 1928 při pátrání po Nobilem, jehož vzducholod' při dalším návratu od pólu ztroskotala.

Vesmír: Nové neznámo

Stejně jako jiné průzkumníky hnala i kapitána Roberta F. Scotta zčásti také touha získat slávu a uznání pro svou vlast. Dnes mají badatelé cíle mnohem náročnější: proniknout do kosmu a pochopit místo člověka ve vesmíru. Takové projekty ovšem vyžadují nesmírné výdaje, jež si mohou dovolit jen velmoci či společné programy několika zemí.

Kosmická éra započala 4. října 1957, kdy se ohromený svět dozvěděl, že Sovětský svaz vypustil do vesmíru první umělou družici Sputnik 1. Spojené státy, navyklé v poválečné době na nepřetržitou řadu světových prvenství, se cítily poníženy představou sovětské družice kroužící kolem Země. Ještě než se jim o tři měsíce později podařilo vyslat na oběžnou dráhu svou první družici Explorer 1, kterou Rusové posměšně nazvali grapefruitem, vypustili Sověti do vesmíru Sputnik 2 se psem Lajkou na palubě.

Ještě překvapivějším důkazem sovětského prvenství v kosmickém výzkumu byl let Jurije Gagarina 12. dubna 1961. Američané dostali do kosmu prvního astronauta Johna Glenna až v únoru 1962. Několik týdnů před Gagarinovým letem předstoupil prezident John F. Kennedy před společnou schůzí Kongresu s výzvou, aby Spojené státy do konce desetiletí vyslaly člověka na Měsíc.

I když se prezident Kennedy splnění tohoto cíle nedožil, sen se naplnil dne 20. července 1969, kdy Neil Armstrong a Edwin "Buzz" Aldrin vystoupili z paluby kosmické lodi Apollo 11 na povrch Měsíce. V následujících třech letech vyslaly Spojené státy na Měsíc dalších pět posádek Apolla.

Posel míru?

Mírový vyjednaváč, šílenec, nebo obětní beránek? Rudolf Hess tvrdil, že jeho proslulý let do Skotska byl státnickým činem. Rozhněval však nejen Hitlera, ale i Churchilla a Stalina a zničil si život.

Bylo to podivné divadlo. Každý měsíc po více než dvacet let se pravidelně střídala vojenská jednotka čtyřiapadesáti důstojníků a vojáků čtyř velmocí, Spojených států, Sovětského svazu, Francie a Británie, při hlídání jediného vězně - starého nemocného muže, s největší pravděpodobností šíleného, který žil v cele o délce necelých tří metrů a šířce přes dva metry. Aby měl více světla a čerstvý vzduch, mohl si otevřít jediné zamřížované okénko umístěné víc než metr a půl nad zemí. Kamenné zdi byly přes půl metru silné. Byla to jedna z cel ponuré cihlové věznice v berlínské Spandau, postavené roku 1876 pro šest set vězňů. Z masivních vysokých zdí, obklopených smrtící ohradou pod elektrickým proudem a třímetrovým plotem z ostnatého drátu, ční pět strážních věží.

Za nacistického vůdce Adolfa Hitlera bylo v obávané pevnosti stále plno. Hitlerovy politické odpůrce odtud odesílali do koncentračních táborů, nebo odváděli na popravu přímo v prostorách vězení. Součástí popravčího zařízení byla i šibenice pro osm odsouzců. Podivnou shodou okolností zde po válce Spojenci věznili sedm nejbližších vůdcových spolupracovníků. Do roku 1966 byli všichni propuštěni. Až na Rudolfa Hesse.

Jediného Hesse drželi Spojenci nadále za mřížemi, i když je pravda, že ani on sám se nechtěl setkat s nikým ze své minulosti. Byl i nadále přísně strážěn, každých

šestnáct let dostával "nový" obnošený kabát. Musel spát při rozsvíceném světle, aby ho strážní mohli v noci kontrolovat špehýrkou v ocelových dveřích. Občas se fotografovi s teleskopem podařilo zachytit momentku shrbeného starce, šourajícího se zahradou na nádvoří rozlehlé, opuštěné věznice. 17. srpna 1987 se třiadevadesátiletému Hessovi konečně podařilo oklamat bdělost strážných. Oběsil se na elektrické šňůře.

Čím si vlastně zasloužil tak ukrutně dlouhý trest za přísných bezpečnostních opatření čtyř velmocí, bývalých spojenců ze 2. světové války?

Fanatická oddanost vůdci

Rudolf Hess upoutal pozornost milionů lidí na celém světě v roce 1941 jediným podivným a nanejvýš překvapivým činem. I když byl oficiálně druhým přímým zástupcem Adolfa Hitlera, jednoho dne tajně nasedl do malého letadla a sám přeletěl Severní moře do Británie. Věřil, že dokáže přesvědčit vedoucí představitele nepřátelského státu, aby přijali mírové podmínky, které jim přinášel. Sledoval snad plán předem schválený Hitlerem? Byl rozčarován činy svého vůdce a rozhodl se jednat na vlastní pěst? Pomátl se ze svých paranoidních fantazií, jak tvrdili jeho bývalí kolegové?

Záhada zvaná Rudolf Hess tkví v jeho povaze, jež uváděla do rozpaků a zneklidňovala mnohé dávno před jeho překvapivým sólovým letem. Narodil se roku 1894 v zámožné německé rodině žijící v egyptské Alexandrii. Hessovi se dostalo tradičního vzdělání dětí středních vrstev. Ve dvanácti začal navštěvovat přísnou typickou internátní školu v Německu, ale každým rokem trávil letní prázdniny s rodinou na bavorském statku, který vybudoval jeho bohatý otec. Jako nadaný student se Hess v 1. světové válce dobrovolně přihlásil k pěchotě. Byl třikrát raněn včetně poranění plic, v jehož důsledku do konce života trpěl dýchavičností.

Dokončil výcvik leteckého důstojníka, ale válka skončila dřív, než se mohl zúčastnit bojových operací. Dobové fotografie zachycují hezkého, snědého mladíka ostrých rysů, vážného vzezření a zajímavého výrazu svědčícího o sklonu k zádumčivosti.

Válkou zocelený Hess, abstinent, nekuřák i odpůrce tance, se vrhl do politiky.

Chaos v Německu po zdrcující porážce v první světové válce v dějinách lidstva ohrožoval samotnou existenci země. Hess se obával rozmachu podvratné činnosti podporované sovětským Ruskem, a proto se stal členem Svobodného sboru, skupiny pravicových mladíků oddaných myšlence potlačit levicová hnutí silou. V roce 1919 si při pouliční bitce v Mnichově zranil nohu, což zřejmě prohloubilo jeho nenávisť k německým i ruským komunistům.

V letech 1920 a 1921 se Hess setkal se dvěma nejdůležitějšími osobnostmi, jež formovaly jeho další život. Jako student univerzity v Mnichově, kde se netajil svým antisemitským smýšlením, napsal esej oceněnou ve školní soutěži. Tvrdil v ní, že národní jednotu lze obnovit jen autoritou člověka z lidu. "Tam, kde velí nutnost, on necouvne ani před krveprolitím. Zásadní otázky se vždy rozhodují krví a mečem." Tento popis pochopitelně odpovídal profilu mladého násilnického a energického Adolfa Hitlera, vedoucího představitele rodící se Národně socialistické německé dělnické strany, NSDAP. O něco dříve se Hess zapsal jako šestnáctý člen politické skupiny, kterou svět později poznal pod jménem nacistická strana.

Hessovy názory ovlivnil i profesor Karl Haushofer. Jeho přednášky z geopolitiky vycházely z vlastní teorie, podle níž zeměpisná poloha každé země ovlivňuje i její politické dějiny. Citlivý Hess zjevně prahl po optimistických předpovědích budoucnosti Německa. Vzrušovala ho představa, že by se Německo i Anglie, země obývané anglosaskou "nadřazenou rasou", mohly spojit a vládnout světu. Podle profesorových teorií se Německo nemůže náležitě rozvíjet, neboť postrádá dostatečný životní prostor (Lebensraum).

Je zřejmé, že se myšlenky Hitlerovy i učení profesora Haushofera v mysli

zatvrzelého mladíka propojily. Hess upnul své naděje na obnovu hospodářské, politické a vojenské síly Německa. V roce 1923 se Hitlerovi nepodařilo uchopit moc ve známém mnichovském "pivním puči" a jako vůdce spiknutí skončil ve vězení. Hess, jenž odpovídal v průběhu neúspěšného státního převratu za zatýkání Židů a dalších potenciálních odpůrců a vysloužil si Hitlerovu pochvalu za organizování účinných šarvátek, uprchl do Rakouska. Dobrovolně se však přihlásil na policii, aby si mohl odsloužit trest ve vězení se svým vůdcem, zvláště když se Hitlerův osobní šofér, byť vůdci otrocky oddaný, projevil jako nezkušený tajemník. Křídlem cel ve vězení Landsberg brzy zněl klapot psacího stroje značky Remington, na němž Hess podle Hitlerova diktátu zapisoval text knihy Mein Kampf, nechvalně známý návod k obnovení slávy Německa pod praporem nacionálního socialismu.

Právě Hess pojmenoval Hitlera "der Führer", vůdce, a vytvořil kolem něho téměř náboženský kult. Zpopularizoval i typický nacistický pozdrav s napřaženou paží. Hess denně s nadšením přepisoval Hitlerovy postřehy typu: "Účinná propaganda se musí omezit na několik málo bodů, jichž je třeba využívat jako hesel tak dlouho, dokud i ten nejposlednější člověk z ulice nepochopí, co takové heslo znamená." Ve své rozvláčné knize, která později vyšla tiskem, Hitler také odhalil svůj plán na sjednocení Němců proti komunistům a Židům, jež prezentoval jako "jediné nepřátele". Pro zamlklého Hesse musela být taková zkušenost velmi vzrušující. Hitlerovy projevy při procesu mu už získaly mezinárodní věhlas a posílily sebedůvěru ctižádostivého vůdce. Záhy se stal středem života ve věznici, dostával bohaté dary a přijímal návštěvníky v kteroukoli denní dobu. Vždycky měl hlavní slovo ve vězeňské jídelně a jeho strážci ho často zdravili "Heil Hitler!" Hess mu byl vždy nablízku.

Odstaven

O desítku let později, když Hitler uchopil moc v Německu, se věrný kamarád Hess z dob těžkých bojů stal stálíci Hitlerova užšího vedení. Někteří nacističtí vůdci se domnívali, že se Hessovi vůdce svěřuje s osobními myšlenkami, které nezná nikdo jiný. Oficiální nacistická propaganda Hesse vychvalovala jako "svědomí strany". Jakmile se německé branné síly vydaly na pochod Evropou a celonárodní úsilí se zaměřilo na vojenské vítězství, začal si Hess uvědomovat, že je stále více odsunován na vedlejší kolej. Hitler ho sice jmenoval svým zástupcem, ale druhým mužem v nacistické hierarchii byl domyšlivý maršál Hermann Göring. Brzy začal Hessův vliv oklešťovat i jeho ctižádostivý podřízený Martin Bormann. Hess se v politikaření nikdy příliš nevyznal a zřejmě věřil, že jediné dramatické gesto mu pomůže znovu získat postavení Hitlerova nejbližšího poradce. Doufal také, že zkrácením války se nacistická strana bude moct věnovat důležitým nevojenským otázkám, které ho zajímaly nejvíc.

Jako Hitlerův zástupce se Hess výrazně podílel na řízení vnitřních záležitostí Německa a spolupodepisoval důležité státní dokumenty včetně mnoha rozhodnutí zaměřených na vyřazení Židů z hospodářského a politického života. Jeho hlavním úkolem bylo potlačování odpůrců nacionálního socialismu. Avšak pod vlivem nadaného Albrechta Haushofera, syna svého vysokoškolského profesora, dospěl Hess k závěru, že by Německo mělo nejdříve uzavřít mír s Anglií, aby mohlo napřít veškerou vojenskou sílu proti nepříteli, kterého Hess nenáviděl nejvíc, proti komunistickému Rusku v čele se Stalinem. Oba Haushoferové udržovali kontakty v Británii a v neutrálním Portugalsku a Španělsku. Ovšem Albrecht Hesse varoval, že Britové Hitlera považují za "vtělení satana na zemi". Vůdcův zástupce nedovedl pochopit proč.

Mladý Haushofer zatím rozehrával nebezpečnou hru. Aniž o tom jeho přítel a obdivovatel věděl, začal se Albrecht stýkat s členy odboje proti nacistickému režimu. Ve snaze uklidnit Hesse mu Albrecht nabídl, že se spojí se svým dobrým

přítelem, anglickým vévodou z Hamiltonu. ale opakovaně zdůrazňoval, že Britové pravděpodobně nepřijmou žádný návrh, který by vedl k podepsání mírové smlouvy s opovrhovaným nacistickým režimem.

Již v roce 1939, krátce poté, co Británie vyhlásila hitlerovskému Německu válku, se Göring nabídl, že poletí na ostrovy a "situaci vysvětlí". Hitler prý tehdy prohlásil: "Nebude to k ničemu, ale zkusit to můžete." V letech 1940 - 1941 znal Hess jako člen válečné Kabinetní rady tajné plány, které počítaly s porušením paktu o neútočení se Sovětským svazem a s invazí do Ruska pod tajným označením "operace Barbarossa". Semínko, zaseté před časem Göringem, bylo zřejmě živeno Hessovým tušením, jak gigantickým úkolem bude pro Německo porazit Rusko, i Hessovou čistě fanatickou touhou co nejlépe sloužit svému vůdci. Koncem roku 1940 Hess zřejmě často tajně odjížděl ke cvičným letům na tovární letiště firmy Messerschmitt v Augsburgu. Údajně bylo těch letů kolem třiceti. Hess dříve létal jako zkušební pilot a ve třicátých letech předváděl letadla pro jednu významnou leteckou společnost. Vyhrál též několik leteckých soutěží včetně každoročního letu kolem nejvyšší hory Německa Zugspitze. Hess se toužil stát členem obnovených německých leteckých sil, ale v roce 1939 mu Hitler nejméně na jeden rok zakázal létat. Když Hess začal trénovat na letadle typu Messerschmitt 110, což byla velmi rychlá dvoumotorová stíhačka s maximálním doletem 1900 kilometrů, Hitler o tom pravděpodobně věděl. Otázkou zůstává, zda vůdce věděl i to, že se jeho zástupce v roce 1941 třikrát pokusil odletět do Británie, a pokaždé se musel vrátit kvůli nepříznivým letovým podmínkám. Do jaké míry Hitler o Hessově letu předem věděl, zůstává nerozřešenou záhadou.

Mírová mise odsouzená k nezdaru

"Můj vůdče, až obdržíte tento dopis, budu v Anglii. Můžete si představit, že rozhodnutí k tomuto kroku pro mě nebylo lehké, neboť čtyřicátník je v životě spojen jinými svazky než dvacetiletý mladík." Když si Hitler přečetl první slova tohoto dopisu, který mu doručil Hessův tajemník, vykřikl prý bolestí a rozplakal se. Přítomní se shodli na tom, že Hitlera šokovalo a vyděsilo, že se jeho zástupce rozhodl sám odletět předešlé noci, 10. května 1941, do Británie. "Vůdce je naprosto zničený," píše ve svém deníku Joseph Goebbels, ministr propagandy a lidové osvěty. Ovšem někteří historikové podezírají nacistického vůdce z neupřímnosti a tvrdí, že jen vyčkával, jaké budou první výsledky Hessovy donkichotské mise. Ta skončila absolutním nezdarem. Hess si oblékl uniformu pilota luftwaffe a kvečeru odstartoval směrem do Skotska. Dvakrát se musel skrývat v husté mlze nad Severním mořem, aby se vyhnul střetu se spitfiry Britského královského letectva. Jeho výhodou byl rychlejší letoun. Hess křížoval ve vzduchu až do západu slunce, zřejmě z obav před britskými protiletadlovými bateriemi, které ho mohly za denního světla sestřelit. Pak sestoupil níž, letěl jen několik metrů nad zemí a při tom mával vyděšeným vesničanům. Nakonec zamířil do skotského vnitrozemí, kde žil vévoda z Hamiltonu, jehož považoval za svého přítele a hostitele. Zvedl stroj téměř dva kilometry do výšky, katapultoval se a zbrusu nový messerschmitt nechal spadnout do skalnatých kopců.

Osmačtyřicetiletý pilot poprvé v životě skákal padákem, navíc ve tmě, po desáté hodině večer. Tyto okolnosti vysvětlují, proč si Hess při dopadu zlomil kotník a našťípl obratel. Dobelhal se k nedaleké farmě a jejímu majiteli se představil jako "hauptmann Alfred Horn". Sděлил mu, že se musí okamžitě dostat do Dungavel House, sídla vévody z Hamiltonu, kam má doručit naléhavou zprávu. Obezřetný Skot zavolal policii, Hess byl zatčen a předán armádě.

Všemi opuštěn

Podivnou shodou okolností sloužil vévoda tu noc jako velitel letiště Ternhouse u Edinburghu a sám vyslal nejméně jedno z letadel, které se pokoušelo německého

narušitele sestřelit. Hess zřejmě očekával, že se mu od šlechtice, který jako první člověk přeletěl přes Mount Everest a byl Hessovým hostem na obědě během olympijských her v roce 1936, dostane vřelého přivítání. Když vévoda příští den zajatce vyslychal, choval se k němu korektně a odměřeně. Do své oficiální zprávy napsal, že mu Hess vysvětloval podmínky Hitlerova mírového plánu následovně: "V první řadě by Hitler trval na uzavření dohody, podle níž by spolu naše země již neměly válčit a Británie by se vzdala tradiční opozice vůči nejmocnější zemi v Evropě."

Hess se pokoušel různými kličkami zařídit setkání s Churchillem a s dalšími britskými vedoucími politiky. Bylo mu však souzeno strávit čtyři dny v londýnském Toweru a další čtyři roky na bezpečném místě na anglickém venkově. Po úvodním zmatku a rozpacích spojených se značným podezřením, že německý zajatec se za Hesse pouze vydává, začala britská vláda vězně prostě ignorovat.

Jakmile se vůdce probral ze šoku, nechal rozhlásit, že jeho zástupce již léta trpěl duševními poruchami a že jeho let byl výsledkem halucinací. Objevily se i zprávy, že se Hess začal spoléhat na hypnotizéry a astrology, kteří mu zprostředkovávali styk s realitou. Ve skutečnosti se nacistické vedení obávalo, že by Hess mohl Britům vyzradit "operaci Barbarossa", neboť zcela přirozeně předpokládali, že Britové budou nešťastného Hesse mučit.

V Německu, v Británii i v jiných zemích světa lidé pokládali Hessův těžko vysvětlitelný let za záhadu. Jak mohl tak spolehlivý pobočník všemocného vůdce se svým letadlem nepozorovaně odletět z Německa? Proč by německé vedení trpělo na nejvyšších místech šilence? Co mohl Hess tímto činem získat?

Ovšem existoval jeden člověk, který byl přesvědčen, že zná přesnou příčinu celé záležitosti - Josif Stalin. Domníval se, že se Churchill chtěl tajně dohodnout s Hitlerem. Toto podezření se ve Stalinově paranoidní mysli nakonec potvrdilo, když 22. června 1941 Hitler napadl Sovětský svaz. Začala blesková válka, nacistický výraz pro období nesmyslného ničení a zabijení, jemuž padly za oběť miliony Rusů. Hitlerův "blitzkrieg" odrážel vůdcovo přesvědčení, že "stačí jen kopnout do dveří a celý ten prohnílý barák spadne sám".

Po pěti měsících hrdinného odporu Rudá armáda německá vojska zastavila. Jak ukazují pozdější události ve Spandau, Stalin zřejmě dohlédl, aby se na Hessův pokus přemluvit Británii ke spojenectví proti Sovětskému svazu nikdy nezapomnělo.

Léta mlčení

Skutečné či fiktivní neduhy vůdcova zástupce činily jeho neočekávané věznění v Anglii ještě nesnesitelnějším. Britové odmítali Hesse brát vážně, nemluvě o tom, že by ho kdy chtěli vítat jako hrdinu. To pravděpodobně zhoršilo jeho duševní nemoc, i když názory odborníků na jeho skutečný duševní stav se různí. Někteří hovořili o akutní halucinační paranoie, jiní Hesse podezírali, že duševní poruchy jen předstírá. Někteří politikové tvrdili, že Hess, který zaklepal na dveře skotské farmy s olivovou ratolestí v ruce, by vlastně neměl být vězněn v Británii. Ovšem vrátit ho do Německa by se rovnalo rozsudku smrti.

Po porážce Německa a po Hitlerově sebevraždě se vůdcův zástupce ocitl před norimberským tribunálem. Přiznal, že nějaký čas ztrátu paměti předstíral. Jeho bývalí kolegové se dílem bavili, dílem je Hessovo nepředvídatelné chování rozčilovalo. V pozdějších letech Hess vypracoval absurdní plán, jak ovládnout Německo, až ho propustí z vězení.

Během čtyř desítek let pobytu ve Spandau se Hess s nikým nestýkal. Občas dával průchod své hypochondrii a nakonec se u něj objevily žaludeční a střevní obtíže. Jako zapřisáhlý vegetarián a zastánce netradičních léčebných metod včetně homeopatie Hess nikdy lékařům nevěřil. Od počátku svého pobytu ve vězení

podezíral strážce, že se ho snaží otrávit či ovlivnit jeho mysl halucinogenními látkami.

Je dost možné, že sovětští strážníci úmyslně takové obavy nevyvraceli. Byli totiž vůči Hessovi neúprosní a neústupní. Když nakonec po osmadvaceti letech vězení Rudolf Hess souhlasil s půlhodinovou návštěvou manželky a syna, bylo setkání málem na poslední chvíli zrušeno kvůli maličkosti, na níž trval ruský velitel. Sovětští vojáci starého vězně trápili i tím, že mu osekali maliní, které pěstoval. Jejich velitel umíněně bojkotoval každý pokus ostatních Spojenců zmírnit Hessovi přísný vězeňský režim. Až do samého konce pouze Sověti odmítali Hesse propustit na svobodu. V jejich očích nebyl Hess nepochopeným idealistickým mírotvorcem, ale hlavním viníkem odpovědným za smrt milionů Rusů. Stalinovi následovníci Hitlerově pravé ruce nikdy neodpustili.

Spravedlnost vítězů

Na postupimské konferenci v roce 1945 se Spojenci rozhodli zorganizovat v Norimberku proces s válečnými zločinci, jenž by před celým světem soudil vrchní představitele poražené třetí říše - politiky, vojenské velitele i průmyslníky. Proces začal 20. listopadu 1945 a na lavici obžalovaných usedlo dvaadvacet nacistických pohlavárů včetně Hesse. Proces přinesl senzační odhalení nejstrašnějších zvěstev spáchaných nacistickým režimem. Ovšem dodnes se právníci vášnivě přou o legitimitu tohoto procesu. Již pouhý seznam obvinění byl z čistě právního pohledu problematický. Dvě obvinění znala už předchozí praxe mezinárodního práva: "válečné zločiny," a "zločiny proti lidskosti". Ale třetí typ zločinu - "zločin proti míru" - nebyl jasně definovaným proviněním. Právě za něj byl odsouzen Rudolf Hess.

Ve svém závěrečném slově Hess s hrdostí prohlásil: "Bylo mi dopřáno po léta pracovat s největším mužem, jakého má země ve své tisícileté historii zrodila. I kdybych mohl, nechtěl bych toto období ze svého života vymazat." Po tomto proslovu mu už nikdy nedovolili veřejně promluvit.

Tři z obviněných norimberský tribunál osvobodil, sedm včetně Hesse dal uvěznit ve Spandau. Dvanáct dalších nacistů bylo odsouzeno k trestu smrti oběšením. Hermann Göring spáchal sebevraždu. Spolk kapsli s jedem, kterou mu do cely zřejmě propašoval strážník. Martin Bormann před spravedlností uprchl a byl souzen in absentia.

Osamělá žena v pralese

Téměř dvě desetiletí vedla vášnivou kampaň za záchranu horských goril ve východoafrickém pohoří Virunga. Skálopevným odhodláním vyvolávala četné střety s pytláky i s rwandskou vládou.

Na mlžné sopečné pohoří, jež se táhne podél rwandské hranice s Ugandou a Zairem, dopadly první sluneční paprsky. Ticho ve výzkumné stanici Karisoke přerušily hlasité výkřiky skupinky živě gestikulujících domorodců. Po chvíli vtrhli do srubu, kde spal americký student Wayne McGuire. Neuměl dobře svahilsky a zpočátku neporozuměl, co se mu snaží říct. Pak pochopil několikrát opakovanou frázi: "Dian kufa! Dian kufa!" Dian je mrtvá!

Když Wayne doběhl do chaty Dian Fosseyové, našel vedle postele bezvládné tělo. Lebku měla rozseknutou ranou, vedoucí napříč od čela dolů přes nos ke koutku úst. Smrtící zbraň, mačetu se širokou čepelí, kterou používají domorodci k prosekávání křovin, zavražděná zabavila před několika lety pytlákům. Ve srubu bylo všechno vzhůru nohama. Nepořádek zřejmě způsobil útočník nebo snad sama oběť, když se pokoušela násilníkovi ubránit. U dveří stál vánoční stromeček s dárky pro pracovníky stanice. Bylo 27. prosince 1985.

O čtyři dny později Dian Fosseyovou pochovali na malém hřbitůvku zvířat, vedle hrobů několika goril, jimž věnovala svůj život. Za devět měsíců byl z vraždy čtyřiapadesátileté Dian Fosseyové obviněn McGuire a jeden ze zaměstnanců stanice Emmanuel Rwelekana. Domorodec se oběsil a McGuire, na radu velvyslanectví Spojených států ve Rwandě, uprchl ještě před svým zatčením ze země. Byl souzen a odsouzen v nepřítomnosti, v jeho vinu však věřilo jen málo lidí. Vyskytovali se tu totiž jiní, mnohem pravděpodobnější podezřelí.

I když se Dian Fosseyová jevila jako dost problematická osobnost, přece o ní její nejbližší přátelé hovořili jako o srdečné, laskavé, naprosto oddané ženě a nazývali ji královnou opic. Hlavně její zásluhou již dnes východoafrické horské gorily nefigurují na seznamu ohrožených druhů. Ve rwandském Národním parku vulkánů dnes žije alespoň dvacet gorilích rodin, v polovině sedmdesátých let jich byla pouhá polovina.

Svým výzkumem způsobu života a chování těchto obrovských primátů rozbila Dian Fosseyová hollywoodský mýtus o hrozivém a zákeřném King Kongovi. Nejprve tyto lidoopy s koženou tváří pozorovala z bezpečné vzdálenosti, později začala mezi nimi žít, napodobovala jejich štekavé a chroptivé zvuky a zvládla jejich specifickou posunkovou řeč. Tak se například naučila překřížovat ruce na znamení přátelství či sklánět hlavu tak, aby nikdy nepřevyšovala vůdce rodiny. Po čase ji zvířata přijala téměř za vlastní a Fosseyová s nimi dlouhé hodiny vysedávala a žvýkala divoký celer, oblíbenou pochoutku goril. Zvířata jí také dovolila, aby je škrábala a odvšivovala.

Cesta do východní Afriky

"Do Afriky mě nepřivedl ani osud, ani jiná tajemná síla," napsala kdysi Fosseyová.

"Nebyla to ani touha po romantice. Vždycky jsem velmi toužila pozorovat divoká zvířata a žít s nimi ve světě, který lidé dosud zcela nepřetvořili." Dianini rodiče se rozvedli, když jí bylo šest let. Její nevlastní otec se k ní choval velmi odměřeně. Samotářské dítě hledalo přátelství u zvířat, ale doma jí dovolili chovat jen zlatou rybičku. Když rybka pošla, Dian proplakala celý týden.

Na Kalifornské univerzitě Dian propadla z chemie a fyziky a sen o studiu veterinární medicíny se zhroutil. Jako rehabilitační sestra se pak věnovala tělesně a duševně postiženým dětem v nemocnici v Louisvillu ve státě Kentucky. Její zájem o Afriku podnítil mladý nápadník z Rhodesie, ale Dian cítila, že by manželstvím za letenku na černý kontinent zaplatila příliš vysokou cenu. Ušetřila si na cestu sama a v roce 1963 odjela do východní Afriky.

V Tanzanii se setkala se slavným antropologem Louisem Leakeym. Na dotaz, co by ještě chtěla v Africe vidět, se mu svěřila se svým největším přáním - spatřit horské gorily v sopečném pohoří Virunga. Leakey se zeptal, zda je její zájem čistě turistický nebo novinářský. "Je mnohem hlubší, pane doktore," odpověděla mu. "Chci se sem jednou vrátit, pracovat tady a žít." O několik dní později uviděla poprvé gorily ve volné přírodě. "Byly ohromné," napsala, "ale vůbec ne děsivé. Vypadaly spíš jako skupinka výletníků na pikniku, kterou vyrušili náhodní chodci." Při svém odjezdu z Afriky už Dian Fosseyová vůbec nepochybovala, že se vrátí a usadí se mezi gorilami. O čtyři roky později založila s finanční podporou Národní zeměpisné společnosti výzkumnou stanici Karisoke.

Vědecký výzkum, nebo slepé poblouznění?

Domorodci ji pojmenovali njiramačabeli, "osamělá žena v pralese". Dian Fosseyová důkladně prozkoumala život horských goril a zasloužila se o jejich záchranu před vyhynutím. Přesto jsou motivy a metody jejího výzkumu předmětem stálých odborných diskusí. Její vysoce osobní vztah k těmto primátům totiž přerostl meze vědeckého zájmu i normální city, jež lidé ke zvířatům běžně chovají. Její láska ke gorilám ostře kontrastovala s nenávistí vůči pytlákům, kteří ničili přirozený habitat

goril a zabíjeli je. Neúnavně pytláky pronásledovala, zabavovala jim náradí i zbraně a někdy je i sama bičovala.

Brzy bojovala nejen s pytláky, ale i s rwandskými úřady, jejichž cílem bylo otevřít malebný národní park turistům. Fosseyová proti těmto plánům ostře protestovala. Tvrdila, že její gorily nelze vystavovat jako v zoologické zahradě, a sama úřadům pohrozila, že vlastnoručně zastřelí každého turistu, pokud se k její stanici přiblíží. Tímto nesmlouvavým přístupem si časem nadělala mnoho nepřátel. Mezi nimi byl nepochybně i onen neznámý, který ji v prosinci 1985 brutálně zavraždil.

Bohatství vědě

Spojené státy i celý svět jsou bohatší díky pozoruhodnému odkazu Angličana Jamese Smithsona. Zanechal celé své jmění zemi, kterou nikdy neviděl. Důvody, jež ho k tomuto činu vedly, nikdo uspokojivě nevysvětlil.

Od washingtonského Kapitolu se západním směrem k řece Potomaku rozprostírá rozsáhlá plocha zeleně nazývaná Mall. Po stranách ji lemuje pozoruhodná soustava muzejních budov známých jako Smithsonianův ústav. K jeho hlavním součástem patří národní muzea letectví a kosmonautiky, přírodních věd, amerických dějin a afrického umění; dále je zde Freerova galerie výtvarného umění (proslulá svými orientálními a islámskými sbírkami), Sacklerova galerie (se sbírkou umění Blízkého východu a Asie), Hirschhornovo muzeum a galerie soch. Ke Smithsonianovu ústavu patří i Národní umělecká galerie (nacházející se též na Mallu), Středisko múzických umění Johna F. Kennedyho a Vědecké středisko Woodrowa Wilsona. Dohromady je to čtrnáct muzeí, z toho jedno (Cooper-Hewettovo muzeum) se nachází v New Yorku. K ústavu patří i Národní zoologická zahrada ve Washingtonu.

V polovině Mallu stojí na jižní straně červená kamenná budova s množstvím věžiček, pohádkový zámek dostavěný v roce 1855. V kapli vedle hlavního vchodu leží tělesné ostatky Jamese Smithsona, Angličana, který Spojené státy nikdy za svého života nenavštívil. Díky jeho neobvyklému odkazu vznikla jedna z předních vědeckých institucí světa i nepřeborná pokladnice uměleckých sbírek.

Stigma nemanželského původu

James Smithson se narodil v roce 1765 ve Francii, kam se jeho matka, zámožná vdova, uchýlila, aby utajila těhotenství a posléze nemanželské dítě. Otcem syna Elizabeth Macieové byl sir Hugh Smithson, manžel její sestřenice, který měl být brzy povýšen na prvního vévodu z Northumberlandu. Elizabeth, jejíž šlechtický původ sahal ke králi Jindřichovi VII., věřila, že se jejímu synovi podaří překonat stigma nemanželského původu. Desetiletého chlapce přivezla zpět do Anglie, kde pro něho získala britské občanství, i když se nikdy nemohl stát státním úředníkem či armádním důstojníkem. Od koruny nesměl přijmout žádné pozemky. Protože mu původ zabránil věnovat se povolání, jež se nabízela mladíkům z lepších rodin, věnoval se tedy vědě.

V sedmnácti začal James Louis Macie studovat na Pembroke College na Oxfordské univerzitě, kde si brzy získal pověst nejlepšího chemika a mineraloga v ročníku. Do čtyř let promoval a o rok později ho Henry Cavendish, jeden z nejznámějších britských vědců, navrhl na členství v Královské vědecké společnosti. V roce 1791 už šestadvacetiletý Macie před Společností přednesl svou první přednášku o chemických vlastnostech tabaširu, látky obsažené v bambusu.

Během své vědecké dráhy Smithson - jméno přijal po smrti své matky v roce 1800 - publikoval sedmadvacet prací z chemie. Jeho zevrubná studie o evropských zásobách zinkových rud dopomohla k určení uhličitanu zinku - na jeho počest ho pojmenovali smithsonit. Procestoval celou Evropu, avšak vědecká sláva se mu vyhýbala. Zámožný starý mládenec se znal se všemi předními vědci té doby, ale

jejich významu nikdy nedosáhl.

Ve věku jednašedesáti let sepsal 23. října 1826 svou závěť, která mu měla zajistit nesmrtelnost. V dokumentu, kde se nejprve hrdě zmiňuje o svých rodičích, vévodovi z Northumberlandu a "Elizabeth, dědičce rodiny Hungerfordů ze Studley", Smithson odkázal celé své jmění synovci Henry Jamesovi Hungerfordovi. Pokud by ovšem Hungerford zemřel bez dědiců, odkazoval stárnoucí vědec celý svůj majetek "Spojeným státům americkým, aby ve Washingtonu založily pod názvem Smithsonův ústav instituci rozvíjející a šířící vzdělanost mezi lidmi".

Pomáhal budovat nové Atény

"V žilách mi koluje nejlepší anglická krev," napsal kdysi Smithson, "ale nic mi to není platno. Mé jméno však bude žít ve vzpomínkách lidí, i když rodinné tituly Northumberlandů a Percyů zaniknou a budou zapomenuty." Jsou to slova nešťastného člověka, znechuceného poměry, do nichž se narodil, a zároveň odhodlaného vzepřít se společnosti, která jím pohrdá. Proč si ale vybral právě Spojené státy, když tuto zemi nikdy nenavštívil a nevázalo ho k ní žádné přátelské či příbuzenské pouto? Odpověď je možno hledat v Paříži, kam Smithson v sedmadvaceti zavítal.

Bylo to v roce 1792, tři roky poté, co pařížský dav zaútočil na Bastilu, smutně proslulé vězení symbolizující zvlí a tyranii bourbonských panovníků. Nově zvolený Konvent se právě chystal zrušit monarchii a vyhlásit Francii republikou.

"Zabedněnost tu vládla již příliš dlouho," napsal Smithson příteli do Oxfordu, "nyní nastává čas, aby zavládla spravedlnost a prostý rozum." Monarchie a s ní i šlechta, z jejíhož středu byl vyloučen, se staly "opovrženímhodnou překážkou". Smithson sám se přikláněl "ke straně demokratické".

Francouzská revoluce se však změnila v hrůzovládu, republika uvolnila cestu vzniku císařství pod vládou egocentrického Napoleona. Avšak na opačné straně Atlantského oceánu, v mladých Spojených státech amerických, samosprávný model vlády fungoval. Hlavní město této země, jak napsal básník Joel Barlow, se stane novými Aténami na březích Potomaku. Smithsonův kolega, chemik Joseph Priestley prohlásil, že nové velkolepé vědecké objevy se nezrodí v monarchii, ale teprve v republice. James Smithson se ke zmatkům a chaosu Starého světa otočil zády a rozhodl se pomáhat budovat nové Atény.

Ze skromných začátků

V roce 1829, tři roky po sepsání své podivné poslední vůle, James Smithson zemřel a byl pochován v italském Janově. Šest let po něm zemřel bez jakýchkoliv potomků i jeho synovec. Po dlouhých diskusích, zda dědictví skutečně přijmout - John C. Calhoun například tvrdil, že by bylo "pod důstojnost této země přijímat takové dary od cizince" - Kongres pověřil prezidenta, aby vyslal do Anglie svého zástupce, který by zděděné jmění převzal. V srpnu 1838 přistála v New Yorku loď se 105 pytlíky zlatých liber. Jejich tehdejší hodnota činila přesně 508 318 dolarů a 46 centů.

Teprve v roce 1847 byl položen základní kámen k neogotické stavbě první budovy Smithsonova ústavu, zámku z červeného kamene. V roce 1904 do něho byly převezeny Smithsonovy ostatky. Tehdy učinila správní rada, která se stejně jako dnes skládala z nejvyššího soudce Spojených států, viceprezidenta, 3 členů Kongresu, 3 senátorů a 6 soukromých osob, rozhodný krok: vedením nově vzniklé instituce pověřila princetonského profesora Josepha Henryho.

Právě Henry přesvědčil radu, že základní funkcí Smithsonova ústavu by měl být původní vědecký výzkum. V roce 1848 vyšla prvá řada vědeckých prací pod názvem Smithsonian Contributions to Knowledge. Henry získal po celé zemi dobrovolníky, aby podávali zprávy o počasí. Z této sítě se vyvinulo Meteorologické středisko Spojených států. Dnes pomáhají vědci Smithsonova ústavu zachraňovat ohrožené druhy zvířat ve washingtonské zoo, pozorují hvězdná tělesa na arizonské

observatoři, provádějí výzkum tropické přírody v Panamě a věnují se studiu ekologických změn ve státě Maryland. Cíle Jamese Smithsona rozvíjet a šířit vzdělanost bylo úspěšně dosaženo.

Dědictví na obtíž

Rozhodnutím přijmout dar Jamese Smithsona v hodnotě půl milionu dolarů rozpravy o této záležitosti na půdě Kongresu neskončily. Co vlastně měl britský dárce na mysli, když odkazoval své jmění Spojeným státům americkým k založení instituce na rozvoj a šíření vědeckých poznatků?

Experimentální farmu, prohlásil jeden senátor. Nesmysl, oponoval druhý, tato země potřebuje knihovnu, "rozsáhlou pokladnici veškerých údajů a faktů, jež skládají mozaiku dějin člověka a přírody". Jeden kongresman odvětil, že knihovny jsou pouhou "bezvýznamnou staromileckou perličkou", lepší je sbírka přírodovědecká a pedagogický ústav na výchovu učitelů. Spíš než utrácet peníze na školu, prohlásil bývalý prezident John Quincy Adams, tehdy kongresman za stát Massachusetts, raději je naházet do Potomaku; on by hlasoval pro stavbu hvězdárny.

V srpnu 1846 se Kongres konečně rozhodl zřídit Smithsonův ústav a zadal stavbu budovy "z jednoduchých, leč trvanlivých materiálů, postavenou bez zbytečných okras". Mělo tu sídlit muzeum, studijní sbírka vědeckých materiálů, chemická laboratoř, umělecká galerie a přednáškové sály. Sotva by někdo mohl tvrdit, že první budova Smithsonova ústavu je prosta všech zbytečných okras. Ale rozvoj vzdělanosti je program dostatečně široký, aby pojal a zaznamenal vše, co tato pozoruhodná a rozsáhlá instituce během jednoho a půl století vytvořila.

127

4

Vinen, či nevinen

Nerozluštěná hádanka Watergate

Nikdy nevysvětlené "druhořadé vloupání" ochromilo vládu Spojených států a otevřelo Pandořinu skříňku tajemství Bílého domu. Poprvé v dějinách Ameriky byl prezident donucen vzdát se úřadu a jeho nejbližší poradci šli do vězení.

Možná že je to nejslavnější otázka, jaká kdy byla v Americe veřejně položena: "Co o tom prezident věděl... a kdy se to dozvěděl?" Senátor Howard Baker z Tennessee, významný republikánský člen senátní komise zabývající se průběhem prezidentské kampaně, v ní vyjádřil pocit zklamání všech Američanů z roku 1973, kdy se procesí svědků před televizními kamerami snažilo rozplést mlhavou historii intrik, vyhrožování, elektronického sledování a podplácení na nejvyšší vládní úrovni. Záplava nechutných odhalení se proslavila jako aféra Watergate a následující zápisy z vyšetřování Kongresu, ze soudních jednání, podrobné zprávy tisku o událostech a knihy napsané na toto téma by zaplnily menší studijní knihovnu. Avšak zodpověděl někdo uspokojivě senátorovu otázku?

"Nekonečný děsivý sen", jak bolestnou zkušenost celého národa později nazval Gerald Ford, začal jako bezvýznamná fraška. Ve dvě hodiny ráno 17. června 1972 byla přistižena pětice mužů, jak prohledává místnosti celostátního ústředí Demokratické strany v moderním komplexu Watergate ve Washingtonu. Měli s sebou kamery a elektronické sledovací zařízení, odstranili stropní panely a

prohledali stranické záznamy. Ukázalo se, že všichni mají něco společného s Ústřední zpravodajskou službou (CIA). Byli přistiženi jen díky tomu, že si pozorný hlídač všiml přelepeného zámku na dveřích. Když lepenku odstranil, jeden z lupičů zámek znovu přelepil, aniž pojal jakékoli podezření.

Prezident Richard Nixon, první muž Republikánské strany, v těch dnech zjevně směřoval k snadnému vítězství ve volbách nad demokratickým kandidátem senátorem Georgem McGovernem. I poté, co se ukázalo, že jedním z pachatelů vloupání je James McCord, který pracoval pro Výbor pro prezidentovo znovuzvolení jako bezpečnostní agent, Nixon tvrdil, že "Bílý dům s tím v žádném případě nemá nic společného". Avšak předseda Demokratické strany Lawrence F. O'Brien označil vloupání za "nehoráznou politickou špionáž" a podal na výbor žalobu o milion dolarů. Vyšetřování odhalovalo další a další stopy směřující k Bílému domu. Dva z pachatelů byli ve spojení s E. Howardem Huntem. V roce 1961 organizoval Hunt jako pracovník CIA invazi na Kubu, která skončila trapným fiaskem. Hunt teď patřil k poradcům Nixonova zvláštního konzultanta a dlouholetého politického стратега Charlese W. Colsona. I přesto, že se touthle prapodivnou záležitostí už začala zabývat FBI, ministerstvo spravedlnosti, Kongres i novináři, dokázal prezident v listopadu dosáhnout výrazného volebního vítězství.

Nixon se svým štábem oslavoval úspěch, avšak záhada Watergate se měnila čím dál víc v celonárodní posedlost. Prezident musel každou chvíli vysvětlovat další bizarní odhalení v celém spiknutí. Skutečně se Nixon a jeho spolupracovníci přičinili o vlastní zkázu?

"Instalatéři" ve službách národní bezpečnosti

Jen pár měsíců poté, co Richard Nixon složil poprvé přísahu jako americký prezident, pobouřilo ho 9. května 1969 zpravodajství deníku New York Times o tajném bombardování severovietnamských základen v Laosu a v Kambodži. Nařídil odposlouchávat úředníky, kteří by mohli vynášet informace.

O dva roky později začaly tytéž noviny otiskovat výňatky z důvěrné zprávy Pentagonu o účasti Spojených států na válce ve Vietnamu. Někdo z vládního aparátu nepochybně poskytl tisku sedm tisíc stránek studie, přestože existovala jen v patnácti exemplářích. Nakonec se zjistilo, že zprávu vynesl Daniel Ellsberg, bývalý analytik ministerstva obrany.

Nixon se rozhodl, že nehodlá nadále trpět, aby se důvěrné úvahy jeho vlády tímto způsobem roztrubovaly do zahraničí, a radil se o postupu se svými dvěma nejdůvěrnějšími poradci, šéfem prezidentské kanceláře H. R. Haldemanem a poradcem pro domácí záležitosti Johnem D. Ehrlichmanem. Vyřešili problém tím, že nařídili Egilu Kroghovi, Ehrlichmanovu hlavnímu tajemníkovi, aby vytvořil tajnou skupinu pověřenou "ucpáváním děravých kanálů". Skupina si logicky začala říkat "instalatéři". Hunt spolu s G. Gordonem Liddym, bývalým státním zástupcem z malého města a milovníkem střelných zbraní, se ke skupině připojili, ale hned první úkol zfušovali. V naději, že zdiskreditují Ellsberga, najali proticastrovské Kubánce, aby se vloupali do kanceláře jeho psychoanalytika. Špatně informovaní lupiči však nedokázali Ellsbergův chorobopis najít.

Příprava na nejhorší

V prezidentských volbách v roce 1960 Nixon prohrál s Johnem F. Kennedym o pár hlasů. V roce 1968, kdy kandidoval znovu, jen těsně vyhrál nad Hubertem Humphreym. Odborníci na výzkum veřejného mínění v té době tvrdili, že přízeň voličů se před závěrem volební kampaně od Nixona odkláněla tak rychle, že kdyby se volby konaly o pár dní později, mohl je prohrát také. Nixon se tedy rozhodl zpevnit to, co považoval za své politické slabiny, a založil Výbor pro znovuzvolení prezidenta, jehož účelem bylo získat tolik milionů dolarů, aby s nimi mohl v roce 1972 vést účinnou kampaň. John Mitchell se vzdal funkce státního návladního a stal

se ředitelem výboru, Liddyho najali jako finančního poradce a McCord byl jmenován šéfem bezpečnosti.

Výbor byl neobyčejně úspěšný. Posbíral obrovské množství peněz od vedení velkých korporací, které nepochybně stály o to, aby se na ně v Bílém domě pamatovalo i po volbách. I když začalo být jasné, že demokraty nominovaný kandidát nemá téměř žádnou naději, že současného držitele úřadu porazí, někteří z pracovníků výboru se zjevně domnívali, že je třeba použít neobvyklých prostředků. Dodnes není zcela jasné, co si vlastně pachatelé vloupání představovali, že v sídle demokratů onoho 17. června 1972 najdou. Měli nějaký důvod domnívat se, že jejich protivníci získali informace, které by jim pomohly dostihnout rozjetý vlak Nixonovy kampaně? Mysleli si snad, že když "napíchnou" kanceláře Demokratické strany, pomůže jim to odhadnout její strategii? Je jen ironií, že z tohoto pokusu o vloupání se stala časovaná nálož, která měla vybuchnout až o celé měsíce později, a nakonec právě to celou kampaň nejvíc poškodilo.

Sít' se začíná zatahovat

Historie Watergate se na nějaký čas přestěhovala až na vnitřní stránky novin, avšak Ehrlichman, Haldeman, Mitchell a mladý právník jménem John Dean, prezidentův zvláštní poradce, plně chápali, o jak výbušný materiál jde. Začali horečně pracovat na tom, aby si koupili mlčení Hunta, Liddyho a všech pěti pachatelů vloupání. Všem byla slíbena prezidentova milost, ale McCord - pod tvrdým tlakem obvodního soudce Johna Siriky - v březnu 1973 přiznal, že Dean a Jeb Magruder, bývalý zástupce ředitele Výboru pro znovuzvolení prezidenta, věděli, že má k vloupání dojít.

Už v únoru 1973 zahájil americký Senát vyšetřování aféry a výpovědi přenášela televize po celých Spojených státech. Následovala lavina vzájemného obviňování, pomluv a hrozeb. Nakonec se Dean postavil na stranu Senátu a popsal, jak se Bílý dům snažil celou věc ututlat. Prohlásil, že Mitchella nabádali, aby za ně "tahal kaštiny z ohně" a přiznal se k odpovědnosti za vloupání; dále uvedl, že Hunt za mlčení o své činnosti žádal víc než 120 000 dolarů a že Nixon o tom věděl; a že se Ehrlichman pokusil zprostředkovat zničit důkazy. Dean rovněž prozradil, že Haldeman nařídil svému tajemníkovi "odstranit a zničit škodlivé materiály" z archivů Bílého domu.

Jádro Deanovy výpovědi směřovalo k odpovědi na základní otázku senátora Bakera - tvrdil, že prezident americké veřejnosti o svém podílu na případu lhal. Mladý právník naprosto klidně a v přesně formulovaných odpovědích Nixona obvinil, že o snaze všechno ututlat věděl nejméně od 15. září 1972. Prezident tvrdil, že se o záležitosti dozvěděl o více než šest měsíců později, 21. března 1973, a okamžitě nařídil zahájit vyšetřování, které mělo odhalit pravdu. Podle Deanovy výpovědi ve skutečnosti jeho šéf celou pravdu už znal a zaměřil veškeré úsilí k tomu, aby zachránil sám sebe.

Nikoho nepřekvapilo, že Nixon Deana propustil a s politováním požádal dva ze svých nejbližších poradců, Haldemana a Ehrlichmana, aby se vzdali úřadu.

Spor o pásky

Senátní vyšetřovatelé zcela náhodou zjistili, že Nixon má v prezidentské kanceláři, takzvané Oválné pracovně, nainstalovaný magnetofon. Pásky, uložené ve sklepním archivu, obsahovaly vše, co se v místnosti od jara 1971 řeklo. Harvardský profesor práv Archibald Cox, kterého ministerstvo spravedlnosti jmenovalo zvláštním prokurátorem vyšetřujícím případ, spolu se soudcem Sirikou a senátním výborem zahájili nátlak, aby jim byly pásky vydány. Nixon se znovu odvolal na privilegia související s jeho výkonnou mocí, odmítl materiály vydat a pokusil se přinutit Coxe, kterého nazval "zaujatou zmijí", aby se své funkce vzdal. Cox, protože mu byla původně přislíbena nezávislost na vládě, odmítl. Nixon na to reagoval tím, že ho 20.

října 1973 dal odvolat.

Nejvyšší státní návladní Eliot Richardson odmítl prezidentův příkaz vykonat a raději odstoupil. Stejně tak se vzdal úřadu i jeho zástupce. I když byly rezignace úmyslně načasovány na víkend, aby se utlumila reakce veřejnosti, vyvolalo to, řečeno slovy nového šéfa prezidentské kanceláře generála Alexandra Haiga, "bouři".

Kompromitující pásky

Ohromený Nixon se podvolil. Z devíti pásků, které vyšetřovatelé požadovali, jich však vydal jen sedm a na jednom z nich bylo 18 minut dlouhé prázdné místo. Sekretářka Rose Mary Woodsová, oddaná prezidentovi, prohlásila, že tuto část neúmyslně vymazala, když omylem položila nohu na ovládací knoflík. Když však měla novinářům předvést, jak to udělala, nedokázala to. Další chybějící části nahrávek se v mnoha případech podařilo technickým expertům elektronicky zesílit. Díky tomu bylo k dispozici dost zřetelně slyšitelného kompromitujícího materiálu, aby jeden z Nixonových právníků, poté, co si poprvé poslechl nahrávky, zašeptal: "Tak to je konec." Na záznamu z 23. června 1972, jen šest dní po vloupání do Watergate, a tedy mnohem dříve, než tvrdil John Dean, Nixon diskutoval o tom, jak zahladit stopy.

V červenci 1974 americký Nejvyšší soud jednomyslně podpořil nárok soudu vyslechnout i další pásky. Právní výbor Senátu, který zahájil vyšetřování s cílem prezidenta odvolat, dostal devatenáct pásků, avšak žádal dalších čtyřicet dva, zaznamenávajících rozhovory mezi červnem 1972 a červnem 1973. Poprvé v historii státu zaslal výbor prezidentovi soudní předvolání a zahájil tak řízení o jeho obžalobě.

Bílý dům nakonec pásky vydal a s nimi asi 1200 stránek jejich přepisů. Podle Nixonova vysvětlení byly přepisy redigovanými verzemi záznamů a zdůvodnil to jednak vulgárními výrazy v rozhovorech, jednak otázkami státní bezpečnosti. Srovnáním se skutečnými záznamy se ukázalo, nakolik jsou přepisy upraveny, a Nixonova věrohodnost utrpěla ještě víc.

Právní výbor Senátu po skončení veřejných slyšení rozhodl 30. července 1974, že Sněmovně reprezentantů navrhne tři body, na jejichž základě by měl být prezident obžalován: bránění průchodu práva, zneužití prezidentských pravomocí a pokusy bránit vlastnímu procesu odvolání. Další dva důvody byly zamítnuty.

Ve státním zájmu

Až do 5. srpna Nixon veřejně ujišťoval celý národ, že vyšetřování skandálu Watergate a jeho vlastní činy nejsou důvodem k tomu, aby udělal tak výjimečný krok a rezignoval. Zasáhla však tvrdá realita. Někteří z jeho nejbližších politických přátel a příznivců včetně konzervativního senátora Barryho Goldwatera ho varovali, že Sněmovna reprezentantů ho pravděpodobně obžaluje. Pak by došlo k procesu před celým Senátem a pouze prezidentovo odstoupení může takovému ostudnému divadlu zabránit.

Nixon tedy 9. srpna večer promluvil v televizi a oznámil, že následujícího dne v poledne odstoupí. Nepřiznal jakoukoliv vinu ani neprojevil výčitky svědomí. Řekl, že k rozhodnutí ho vede nedostatek politické podpory v Kongresu.

Formulace obžaloby, na jejímž základě byli odsouzeni a posláni do vězení mnozí z jeho spolupracovníků včetně Mitchella, Haldemana a Ehrlichmana, prezidenta označila za "neobžalovaného spoluspiklence". Hrozba trestního stíhání nad ním visela do chvíle, kdy jeho nástupce prezident Ford vyhlásil amnestii "na všechna provinění" proti Spojeným státům, jichž se Nixon během pobytu v úřadě dopustil. Ford si touto velkorysostí okamžitě získal jako prezident značnou popularitu, avšak mnozí lidé považovali jeho postup - který mohl být motivován výhradně soucitem se zneuctěným a poníženým člověkem - za krajně podezřelý. Někteří odborníci se domnívají, že amnestie značně přispěla k Fordově porážce Jimmym Carterem v roce

1976. Ačkoliv Ford doufal, že když Nixonovi udělí milost, "zcela uzavře a zapečetí tuto knihu," připsal k záhadě jen další kapitulu. Souhlasil Nixon s rezignací pouze pod podmínkou, že se mu dostane odpuštění? Neexistuje žádný důkaz, že by se Ford na podobné dohodě podílel, avšak jako důsledek aféry Watergate značně vzrostla nedůvěra veřejnosti k politickým činitelům. Při nedostatku důkazů se zdálo, že někteří voliči jsou ochotni věřit nejhoršímu.

Prezidentský trest

Možná proto, že se tato procedura užívá tak zřídka, provází anglický výraz impeachment často nedorozumění. Neznamená "usvědčení". Přesněji řečeno, ústava Spojených států stanoví, že Sněmovna reprezentantů na základě důkazního materiálu pouze vznáší obvinění. Usvědčit může pouze Senát dvoutřetinovou většinou a za předsednictví hlavy Nejvyššího soudu. Provinilce může potrestat pouze tím, že ho odvolá z úřadu a zabráni, aby kdy nějaký úřad v budoucnu získal. Činy, jež mohou vést k obžalobě Sněmovnou, jsou v ústavě popsány tak neurčitě, že to mnohé právní odborníky znepokojuje: "velezrada, přijímání úplatků a další těžké zločiny a poklesky". Existuje absurdní příklad, kdy jediný obviněný a souzený prezident Andrew Johnson byl vedle dalších "těžkých zločinů a poklesků" žalován z toho, že "nahlas" znevažuje Kongres. Johnson byl nakonec osvobozen, protože k dvoutřetinové většině nutné k odsouzení chyběl v Senátu jediný hlas. Proces před Senátem může trvat až šest týdnů a to je vážný argument, aby se tomuto postupu pokud možno zabránilo. Navíc do samotné podstaty procesu patří i to, že staví jednu část vládního systému proti druhé, a dá se proto předpokládat, že ho lze zneužít jako nástroje politického boje. Jeden z těch, kdo vznášeli obvinění proti prezidentovi Johnsonovi, také jasně prohlásil, že "tento proces je ve své podstatě politický... a má i politický cíl".

Okno úsvitu

Jméno Mata Hari se stalo symbolem ženy, která úspěšně využívá svého půvabu, aby v době války dokázala z nepřítele vymámit tajemství. Byla však skutečná Mata Hari opravdu špiónkou? A jestliže ano, pro kterou stranu pracovala?

"N

ejsem Francouzka," hájila se před svými žalobci. "Mám právo mít přátele v jiných zemích, dokonce i v těch, které s Francií válčí. Zůstala jsem neutrální. Počítám s dobrotou vašich srdcí, srdcí francouzských důstojníků." Tak zakončila Mata Hari dne 24. července 1917 svou obhajobu před válečným soudem v Paříži. Trojčlenný senát se odebral do vedlejší místnosti k poradě. Za deset minut se vrátili.

Mezinárodní kurtizána a indická tanečnice měla být zastřelena jako vyzvědačka. Spletitá cesta do soudní síně začala o jednačtyřicet let dříve v Leeuwardenu, městě na severu Nizozemska, kde se 7. srpna 1876 narodila obchodníkovi Adamu Zeelemu a jeho ženě dcera. Děvčátko pokřtili Margaretha Geertruida. Když jí bylo čtrnáct, poslali ji do klášterní školy, aby se naučila vést domácnost a tak se připravila na manželství - bylo to vzdělání přiměřené pro dívku z její společenské vrstvy. Avšak takový usedlý život Margarethu Geertruidu nepřitahoval. Měsíc před svými devatenáctými narozeninami se vdala za Campbella MacLeoda, nizozemského důstojníka skotského původu, o plných jedenadvacet let staršího než ona. Byla to osudná chyba.

Mladá paní MacLeodová krátce po sobě porodila syna a dceru a v roce 1897 odjela spolu se svým manželem do Nizozemské Východní Indie, kde se MacLeod stal na Jávě velitelem praporu. Hodně pil, bavil se s jinými ženami a často bil svou vlastní - jednou jí dokonce vyhrožoval nabitým revolverem. Jejich syn zemřel za záhadných okolností. Podle jedné verze chlapce otrávil sluha, s nímž MacLeod špatně zacházel.

Brzy poté, co se MacLeodovi vrátili v roce 1902 do Nizozemska, Margaretha Geertruida od manžela odešla (o čtyři roky později se rozvedli). Mladá žena nechala dceru u přátel a odjela do Paříže, aby začala novou životní dráhu.

Na scénu vstupuje Mata Hari

Jako manželka nizozemského důstojníka a matka dvou dětí mohla Margaretha Geertruida stěžejním bleskovým útokem dobýt francouzské hlavní město s vytríbeným vkusem. Pozornost, po níž tolik toužila, však mohla přilákat jako exotická tanečnice z Orientu. V roce 1905 přijala novou totožnost a úspěšně se začala vydávat za dceru indické chrámové tanečnice, která zemřela při porodu. Aby mohla Margaretha Geertruida nastoupit na matčino místo, byla údajně zaslíbena hindskému bohu Šivovi a vyškolená v erotických rituálech jeho kultu. Vysoká a půvabná, s modročernými vlasy, tmavými očima a lehce snědou pokožkou se snadno mohla zaměnit s Indkou. Exotické jméno Mata Hari, které si přisvojila, znamená "oko úsvitu".

Po debutu v síni orientálních sbírek Guimetova muzea začali Matu Hari zvat do elegantních salonů a slavila jeden úspěch za druhým. Vystupovala v divadlech v Monte Carlu, v Berlíně, ve Vídni, v Sofii, v Milánu a v Madridu. Zdálo se, že jí leží u nohou celá Evropa. Ačkoli převážně mužské obecenstvo mohlo tvrdit, že přichází na její představení, aby se poučilo o východních náboženstvích, chodili muži především proto, aby zhlédli vzrušující mladou ženu, která si troufala veřejně vystupovat prakticky nahá.

Nikoho nepřekvapilo, že smyslná tanečnice má spoustu obdivovatelů, ochotně platících za její štědře poskytovanou přízeň. Než v srpnu 1914 vypukla 1. světová válka, říkalo se o Matě Hari, že je nejlépe placenou kurtizánou Evropy. V Berlíně podlehl jejímu kouzlu mezi mnoha jinými i německý korunní princ, ministr zahraničí a vévoda z Brunšvicka. V den vyhlášení války ji lidé viděli, jak se s policejním šéfem projíždí ulicemi německého hlavního města.

Osudné cesty

Koncem roku 1915 se Mata Hari vrátila zpátky do Paříže. Podle jedné verze proto, aby odvezla svůj majetek z vily, kterou měla na předměstí Neuilly, podle jiné zase, aby pečovala o svého zraněného ruského milence. Třetí motiv, vyzvědačství, poskytuje šifrovaná zpráva poslaná italskou tajnou službou partnerům ve Francii. Italové ve zprávě varují, že "divadelní hvězda jménem Mata Hari... která se pokouší vzbuzovat dojem, že odhaluje tajemství hindských tanců, vyžadujících nahotu", se zřekla svého tvrzení o indickém původu a mluví nyní německy s lehkým východním přízvukem.

Francouzské úřady ji zadržely, avšak Mata Hari rozhodně popřela, že by byla německou vyzvědačkou, a bez rozmyšlení nabídla podobné služby Francii. Je poněkud zvláštní, že Francouzi její nabídku přijali a vyslali ji do Belgie okupované Němci se seznamem šesti místních tajných agentů. Jednoho z nich krátce nato Němci zatklí a zastřelili - údajně ho prozradila nějaká žena. Přesto ale Francouzi poslali Matu Hari na nové působiště: do neutrálního Španělska. Odjet tam měla lodí z Nizozemska.

Angličané však donutili loď přistát ve Falmouthu na jižním pobřeží Anglie a Matu Hari zadrželi, protože se domnívali, že jde o německou špiónku Claru Bendixovou. Přesvědčila je, že pracuje pro Francouze, a dosáhla toho, že ji propustili. Poradili jí, aby svou nebezpečnou hru přestala hrát, avšak neposlechla je a pokračovala dál do Madridu.

V hlavním městě Španělska rychle navázala vztah s německým námořním atašé a jeho vojenským kolegou a za své služby byla štědře odměňována. Co ovšem bylo podstatou těchto služeb, zůstává stále jádrem tajemství obklopujícího Matu Hari.

Neviditelný inkoust pro H-21

Koncem roku 1916 dal Berlín oběma atašé v Madridu najevo, že za běžné informace dodávané "agentem H-21" platí příliš mnoho, a nařídil jim poslat agenta do Paříže s šekem na francouzskou banku ve výši 5000 franků. Francouzská tajná služba zprávu zadržela.

Mata Hari se 12. února 1917 vrátila do Paříže a ubytovala se v elegantním hotelu Plaza-Athénée v ulici Montaigne. Den nato byla zadržena a obviněna, že pracuje vedle Francie také pro Německo. Obvinění měl podpořit důkaz v podobě neproplaceného šeku na 5000 franků vydaného na banku, označenou v německé zprávě, a nádobka obsahující zvláštní tekutinu, údajně neviditelný inkoust. Obojí se našlo v hotelovém pokoji Maty Hari.

Při vyšetřování Mata Hari označila "neviditelný inkoust" za běžný dezinfekční prostředek, který používala jako antikoncepci. Okamžitě přiznala, že šekem jí zaplatili němečtí atašé v Madridu, avšak za sexuální služby, rozhodně ne za špionážní činnost. Jako by ani netušila, jak nejistá je její situace, učinila spoustu mnohoznačných a nepřesvědčivých prohlášení o svých cestách od počátku války před dvěma a půl lety. Někdejší skvost Evropy a milenku vysoce postavených mužů převezli do vězení Saint-Lazare a umístili do cely číslo 12. Před ní ji obývala například pachatelka atentátu na francouzského prezidenta nebo významná novinářka Margueritte Francillardová, popravená pro špionáž.

Nepřesvědčivý proces

Po měsících bezvýsledného vyšetřování, kdy Mata Hari trvala na tom, že je nevinná, zasedl 24. července 1917 válečný soud. Předseda i oba zbývající členové senátu byli o její vině přesvědčeni předem - i když venku na ulici čekaly davy na rozhodnutí stvrzující její nevinu a s nadějí, že bude osvobozena.

Přiznávala, že se účastnila manévřů armád v Německu, v Itálii a ve Francii - ale vždy jen jako host některého ze svých obdivovatelů. A co třicet tisíc marek, které dostala od německého ministra zahraničí? "To byla odměna za mou přízeň. Moji milenci mi nikdy nenabízeli méně." Pokud šlo o padesát tisíc ztracených životů, když byly díky jejím informacím torpédovány francouzské transportní lodě ve Středozezemním moři, kde jsou důkazy? Že používala nizozemskou diplomatickou poštu pro zprávy z Paříže? Psala jen své dceři do Nizozemska. I když celá obžaloba stála na vratkých základech, tvrdý rozsudek se vzhledem k tehdejším náladám dal předpokládat. Francouzský hlavní stan naléhavě potřeboval obětího beránka, aby vysvětlil, proč Dohoda za tři roky nedokázala prolomit patovou situaci na německé frontě.

Čekání na kata

Rozsudek smrti nebyl vykonán ihned a během následujících měsíců čekání se Maty Hari zmocňovala stále větší nervozita a sklíčenost. Klidně dokázala spát jedině v sobotu, protože v neděli se nikdy nepopravovalo. Ostatní dny chodila spát s vědomím, že zaklepání na dveře za úsvitu ji může dovést před popravčí četu. Návrh svého právního zástupce, aby požádala o odložení popravky s odůvodněním, že s ním čeká dítě, Mata Hari rozhořčeně odmítla. Raději upínala své naděje k žádosti o milost, s níž se na poslední chvíli obrátila na francouzského prezidenta. Její prosba však byla zamítnuta. Před úsvitem 15. října 1917 ji probudili z těžkého spánku - vězeňský lékař jí na její přání poskytoval hypnotika. Státní návladní monotónním hlasem odsouzené vyzvědačce sdělil, že má dnešního rána zemřít.

Předstíraná poprava?

Vědoma si své pověsti, jednačtyřicetiletá žena se pečlivě oblékla. Vzala si perlově šedé šaty, velký slaměný klobouk a své nejlepší střevičky. Přes ramena si volně přehodila plášť. Teprve když si navlékla rukavičky, byla připravena dát se odvézt autem z vězeňské cely k zámku Vincennes na předměstí Paříže.

Popravčí čety už čekala. Dvanáct mužů obklopovalo ze tří stran prázdný čtvercový prostor před kmenem stromu, zbaveného větví a listí. Mata Hari pevným krokem

došla ke stromu. Přijala doušek rumu, na který měla jako každý odsouzenec právo, ale odmítla nechat se připoutat ke stromu nebo si dát zavázat pásku přes oči - raději prý se svým katům bude dívat do očí. Ranní slunce se prodíralo mlhou a kněz s jeptiškami odstoupili stranou. Na povel velitele se muži z popravčí čety postavili do pozoru. Nakonec padl rozkaz k palbě. Dvanáct výstřelů prolomilo ticho a mrtvé tělo "Oka úsvitu" se sesulo k zemi.

Výjimečné sebeovládání odsouzené ženy v okamžiku popravky se později vysvětlovalo bizarním příběhem. Její vášnivý mladý obdivovatel jménem Pierre de Morrisac prý pomocí prostředníka podplatil popravčí četu, aby nabila pušky slepými náboji. Poprava měla být předstíraná, podobně jako tomu bylo v Pucciniho Tosce, oblíbené opeře tehdejší doby. Avšak stejně jako v opeře, i Morrisakův plán selhal - pušky byly nabity ostrým střelivem - a důvěřivá oběť zemřela v několika vteřinách. Co je pravdy na tom příběhu - nebo na dalším, podle něhož Mata Hari v posledním okamžiku rozevřela svůj plášť a ukázala se vojákům nahá? Není v lidských možnostech se to dozvědět a není to ani podstatné. Obě historky prostě patří k zářivé legendě o nizozemské krásce, která si za svého života získala slávu jako exotická tanečnice a vysoce ceněná kurtizána a která se po smrti stala nesmrtelnou jako vyzvědačka, již pravděpodobně nikdy nebyla.

Mata Hari šedesátých let

Skandál známý jako Profumova aféra, který otřásl Velkou Británií v roce 1963, měl alespoň jednu věc společnou se slavným případem Maty Hari. Žena, o níž šlo, volně rozdávala svou lásku několika mužům a byla obviněna z vyzvědačství. ať už skutečně prováděla špionáž, nebo jen nedokázala smlčet tajemství, naštěstí pro ni ji nečekala popravčí četa.

Christine Keelerová přišla v necelých šestnácti letech do Londýna hledat únik z maloměstské nudy. Začala pracovat nejdřív v Soho v obchodě s oděvy a potom v jedné restauraci na Baker Street. Toužila se stát modelkou. Když později získala místo spoře oděné tanečnice v kabaretním klubu, setkala se Stephenem Wardem. Chiropraktik Ward se zabýval malířstvím a získával si přízeň slavných a bohatých lidí tím, že maloval jejich portréty a seznamoval hezké mladé ženy s muži středních let toužícími po milostném dobrodružství. V červnu 1951 už Christine Keelerová s Wardem žila. Mezi muži, jimž Ward svou chráněnku představil, byli John Profumo, ministr obrany ve vládě Harolda Macmillana, a kapitán Jevgenij Ivanov, sovětský námořní atašé v Londýně.

Když jistý žárlivý milenec z Jamajky vystopoval Keelerovou až do Wardova bytu a začal na dům střílet, aby ji donutil vyjít, začala policie věc vyšetřovat a odhalila její vztahy s ministrem obrany i se sovětským důstojníkem. Podle článků v novinách Keelerová údajně tahala z Profuma vojenská tajemství a předávala je Ivanovovi. Skandál donutil Profuma vzdát se ministerského křesla. Ward byl obžalován z kuplířství a spáchal sebevraždu. Keelerová svůj příběh prodala novinám za úhlednou sumu.

Spiknutí kardinálů

Papežský dvůr v Římě byl za renesance semeništěm intrik mezi duchovními, pro které byl přepych nade vše. Jeden z nich, kardinál Petrucci, se pokusil sáhnout po moci příliš přímočaře.

J

ednoho červencového dne roku 1517 kráčel k Andělskému hradu v Římě kněz. Andělský hrad postavil ve 2. století n. l. císař Hadrianus jako svou hrobku. Ve středověku ji přebudovali na papežskou pevnost, spojenou s Vatikánem chodbou vystavěnou v náspu. V dobách války nebo vnitřních nepokojů se papežové mohli

ukrývat v bezpečí pevnosti. Sloužila rovněž jako vězení.

Kněz byl povolán, aby poskytl poslední pomazání odsouzenci. Nečekal ho však obyčejný vězeň, ale jeden z bývalých důvěrníků papeže Lva X., kardinál Alfonso Petrucci. Rozzuřený kardinál odmítl obřad a poslal kněze pryč. Odchod dalšího návštěvníka už kardinál neviděl, protože jím byl Maur, poslaný papežem, aby vykonal trest smrti - považovalo se za nevhodné, aby kněz církve zabil křesťan. Maur kardinálovi utáhl kolem krku purpurovou oprátku a pomalu ho uškrtil. Takovouto cestou se naplňovalo právo v časech nejhrubšího požitkářství, strachu, vášni a intrik.

Renesanční velmož na stolci svatého Petra

O čtyři roky dříve, v březnu 1513, byl zvolen papežem sedmatřicetiletý Giovanni de'Medici. Druhorozený syn florentského vládce Lorenza I. Velkolepého byl už v časném dětství zasvěcen církvi. Vychovávali ho dvorní učitelé, potom ho poslali na univerzitu do Pisy, aby studoval teologii a církevní právo. V sedmnácti letech byl jmenován členem kardinálského kolegia. Když ho později překvapivě zvolili papežem, musel se dát spěšně vysvětit na kněze a vzápětí získat hodnost biskupa. Po celých předchozích deset let, od chvíle, kdy zemřel jeho starší bratr, se Giovanni usilovně snažil obnovit rodinnou moc ve Florencii. Medicejský rod byl odtud vypuzen přívrženci církevního reformátora Savonaroly, protože zradil republikánské ideje města. Na církevní záležitosti zbývalo Giovannimu málo času, což však nemuselo nevyhnutelně mluvit proti němu. V papežské politice tehdejší doby bylo bohatství rodiny a její postavení důležitější než znalost teologie.

"Užijme si papežského úřadu, když nám ho Bůh seslal," psal Lev X. po svém zvolení bratrovi - a okamžitě začal předvádět, jak si dovede užívat. Slavnostní průvod uspořádaný u příležitosti jeho nástupu na papežský stolec připomínal víc vítěznou přehlídku římského císaře než střízlivou církevní slavnost. Do papežských truhlic se sypaly peníze za prodej víc než dvou tisíc církevních úřadů a z nich se platil papežův rozmařilý způsob života. Rozhodl se vytvořit z Říma střed uměleckého světa a věnoval veškerý čas, aby dokončil dílo svého předchůdce Julia II. Ten dal totiž strhnout starou Svatopetrskou baziliku a začal budovat velkolepou stavbu, která dnes tvoří střed Věčného města. Najímal řady umělců, mezi nimi Raffaela a Michelangela. "Byl by býval dokonalým papežem," napsal jeden z tehdejších historiků, "kdyby ke svému zaujetí pro umění připojil alespoň sebemenší znalost náboženství."

Aby se ve výstřednostech vyrovnal svým dvořanům, pořádal Lev X. hostiny a na nich podával vybrané lahůdky jako paví jazýčky a dorty, ze kterých vyletovali živí slavíci. Dvorní trpaslík papeže bavil tím, že dokázal sníst dvacet kuřat na posezení. Snad nejoblíbenějším dvořanem byl bílý slon jménem Hanno, dar portugalského krále, který uměl na povel pokleknout a vzdát papeži hold.

Mezi ty, kdo papežovu rozhozovačnost podporovali, patřil i sedmadvacetiletý kardinál ze Sieny Alfonso Petrucci. Avšak on i další kardinálové postupně vystřízlivěli, když viděli, jak obrovské množství peněz papež vydává na válku proti vévodovi z Urbina. Lev X. měl v úmyslu dosadit v Urbinu k moci svého synovce Lorenza. Když papež nahradil Petrucciho bratra v jednom z nejvyšších úřadů v Sieně medicejským oblíbencem a zabavil jeho rodinné jmění, rozhodl se kardinál, že musí začít jednat.

Rafinované spiknutí

Petrucci začal tajně získávat podporu dalších kardinálů a korespondovat si se svrženým vévodou urbinským. Když se však na veřejnosti prořekl, že hodlá Lva X. probodnout, začali papežští agenti sledovat jeho korespondenci. Z té se také Lev X. v půli května 1517 dozvěděl o krutém plánu svého soupeře.

Po nějakou dobu trpěl papež zaživacími potížemi. Petrucci podplatil florentského

lékaře Battistu de Vercelliho, aby papeži, pokud bude v jeho péči, podal jed, a poté Battistovy služby doporučil Lvu X. Papeže už varovali předem. Dal lékaře zatknout a mučit, dokud spiknutí neprozradil, a potom ho dal strašlivým způsobem usmrtit. Vzápětí Lev X. svolal konzistoř kardinálů. Na závěr dlouhého projevu nařídil švýcarské gardě, aby uvěznila prvního ze spiklenců, kardinála Riaria. Ostatní kardinály poslal domů, aniž by jim vysvětlil, co všechno se mu doneslo. O dva týdny později papež svolal druhou konzistoř, kde oznámil, že mezi shromážděnými mu další dva usilovali o život. Sňal svou tiáru, zdvihl ji nad kardinály a řekl: "Ve jménu tohoto symbolu Kristova slibuji, že přiznají-li se, bude jim odpuštěno." Když se nikdo ani nepohnul, ptal se Lev X. jednoho kardinála po druhém: "Jsi vinen, nebo ne?" Kardinálové Soderini a Adrian papežův pronikavý pohled nevydrželi a na znamení, že se mu vzdávají na milost a nemilost, padli na kolena.

Během bouřlivé třetí konzistoře, konané 22. června 1517, vynesl Lev X. rozsudky nad prvními třemi spiklenci a odhalil Petrucciho jako jejich vůdce. Za to, co zosnoval, byl Petrucci odsouzen k smrti a poslán do ponurého Andělského hradu. Lev X. se rozhodl, že musí kardinálské kolegium pevně ovládnout, a 1. července jmenoval jednatřicet nových církevních knížat, z nichž většina přispěla do jeho vypleněné pokladny. Mezi novými kardinály byli dva jeho bratřenci a tři synovci. Potom, potěšen tím, jak dobrou práci toho dne vykonal, opustil na delší dobu Řím, aby se věnoval lovu jelenů a kanců na své přepychové venkovské usedlosti.

Papežský stolec nad propastí

Když se Lev X. zbavil Petrucciho a spiklenců, vynaložil veškeré úsilí, aby svému rodu zajistil v Itálii rozhodující postavení. Jako spojenec Španělska úspěšně donutil francouzského krále Ludvíka XII., aby se vzdal svých nároků na Milán a Neapol. Avšak Ludvíkův nástupce František I. znovu vpadl do Itálie, u Marignana uštědřil papeži drtivou porážku a donutil ho přenechat značnou část své moci představitelům francouzské církve.

Lev X. se také zapletl do tahanic o to, kdo bude následníkem císaře Svaté říše římské po Maximilianovi I., který zemřel v roce 1519. Papež se postavil proti nárokům Františka I. i proti Karlovi I. Španělskému, protože se obával, že by se Itálie octla pod tlakem buď ze strany Francie, nebo Španělska spojeného s říší. Když však jeho kandidát Bedřich Saský prohrál a císařem se stal Karel I., nezbylo Lvu X. nic jiného než podporovat španělského monarchu - a tím vyvolal další francouzský vpád do Itálie.

Skutečnou krizi papežské moci Lva X. však způsobila událost, která se odehrála daleko od Říma a v oné chvíli si sotva někdo představil její dosah. Na protest proti prodeji odpustků přitloukl 31. října 1517 Martin Luther svých 95 bodů na chrámová vrata ve Wittenbergu. Když zpráva o prvním zahřmění čehosi, co se později stalo protestantskou reformací, dolehla do Říma, papež Lev X. prý podotkl pouze: "Bratr Martin se umí velice pěkně vyjadřovat. Ale nějaké mnišské disputace nás nemůžou rozházet."

Spása na prodej

Neobyčejně vysoké náklady na přestavbu baziliky svatého Petra v Římě, započaté předchůdcem Lva X. papežem Juliem II., vedly ke zvláštnímu papežskému nařízení. Za peněžní dary církvi dostávali kající psaná potvrzení, odpouštějící jim časné tresty za jejich hříchy - za ty, které už spáchali, i za ty, které teprve spáchají. Mezi kazateli, kteří se rozběhli po Evropě, aby papežské odpustky prodávali, byl i dominikánský kněz Johannes Tetzel. Své poselství rýmoval do chytlavých veršů:

"Jen co zlaták v kase zazvoní,
práskne duše v oči do koní."

Nasbírané prostředky putovaly do Říma v těžkých truhlicích.

Jednoho dne dostal při zpovědi kněz a univerzitní profesor v severoněmeckém městě Wittenbergu jeden z Tetzlových listů s odpustky. Rozhořčený Luther sepsal 95 bodů, zpochybňujících hodnotu odpustků a odmítajících to, že jsou na prodej. Papež nemá moc snímat trest za hříchy, psal Luther. Tetzl a jemu podobní zasévají plevel, zatímco biskupové spí. Aby vyjádřil odpor k takovým kněžím, přitloukl 31. října 1517 své výbušné prohlášení na vrata kostela.

Lev X. právě potlačil Petrucciho spiknutí a považoval záležitost zpočátku za bezvýznamnou. Když však Luther odmítl ustoupit, prohlásil ho papež za kacíře a nařídil mu, aby se podřídil autoritě Říma. Luther však znovu odmítl svou výzvu papeži odvolat. 3. ledna 1521 Lev X. Martina Luthera exkomunikoval z církve - domníval se, že jde pouze o dalšího kacíře, jehož pomýlené učení nikdy nemůže nahradit pravou věrouku církve Říma. O jedenáct měsíců později papež zemřel - aniž tušil, že během jeho krátké vlády začala protestantská reformace.

Příliš drahý i pro královnu

Přestože se o mladé a výstřední královně říkalo, že je marnotratná, nečekaně odmítla koupit nejdražší náhrdelník na světě. Důsledkem jejího rozhodnutí byla absurdní pletka, napínavá loupež a jeden z nejproslulejších skandálů v dějinách.

K

rálovští klenotníci Boehmer a Bassenge stáli před vážnou finanční krizí. V jejich dílně byl s neobvyklou pečlivostí vyroben vsutku neobyčejný náhrdelník. Přesně 647 diamantů, některé velké jako třešně, zasadili do zlata, jak žádal poněkud okázalý vkus madame du Barry, milenky francouzského krále Ludvíka XV. Cena náhrdelníku odpovídala zhruba dnešním osmdesáti čtyřem milionům korun. Neštovice naneštěstí sklátily panovníka dřív, než stačil skvostný náhrdelník koupit. Jeho nástupce, Ludvík XVI., si vzal za ženu rakouskou princeznu Marii Antoinettu. Tato dáma proslulá frivolností a životem v přepychu byla na pohled ideální zákaznicí pro takový jedinečný šperk, avšak namísto toho ohromila klenotníky i početné kritiky tím, že jej dvakrát odmítla koupit.

I když lidé Marii Antoinettu pro její rozmařilé a rozhazovačné slavnosti a přepychové zařízené komnaty ve Versailles opovržlivě nazývali "madame Deficit", k otázkám státního rozpočtu pravděpodobně přistupovala citlivě. Podpora americké revoluce proti Britům stála zemi jejího manžela nemalé peníze.

Když se Boehmer před královnou rozplakal, prohlašoval, že mu hrozí bankrot, a dokonce vyhrožoval sebevraždou, soucitně mu poradila, aby se vzchopil, náhrdelník rozebral a jednotlivé drahokamy prodal. Tvrdohlavý klenotník se pokoušel o štěstí u španělského dvora, ale nepochodil ani tam. Tak výstřední investici si mohl dovolit jedině královský rod, ale ty se všechny musely obávat myšlenek demokracie, které koncem 18. století táhly Evropou. Úroky z půjčky na koupi drahokamů však stále rostly a náhrdelník se mohl stát nejdražší zbytečností své doby.

Hříšný kardinál

Kardinál Louis de Rohan patřil sice k jednomu z nejvlivnějších francouzských rodů, byl však zkorumpovaný, zhýralý, arogantní a hloupý. Bez ohledu na své postavení v katolické církvi, která byla ve Francii oficiálním státním náboženstvím, se jeho osobní život hemžil milostnými pletkami a skandály. V letech 1772 až 1774 byl kardinál francouzským vyslancem v hlavním městě Rakouska Vídni, kde tehdy vládla matka Marie Antoinetty, přísná a upjatá Marie Terezie. Ačkoliv si mnozí z jejích poddaných kardinála pro jeho záletnictví a rozhazovačný způsob života oblíbili, postarší panovníci rozhořčovalo, že církevní hodnostář tráví dny na lovu a noci vulgární zábavou. Pronásledovala svými stížnostmi dceru tak dlouho, dokud se

Marii Antoinettě nepodařilo Rohana z diplomatické mise ve Vídni odvolat. Intrikán však útok na svou osobu pomocí styků na nejvyšších místech odrazil. Stal se nejvyšším almužníkem a tím i nejvýše postaveným církevním hodnostářem na versailleském dvoře. Mezi jeho povinnosti patřilo sloužit bohoslužby při významných událostech a účastnit se i dalších ceremonií, ale Marie Antoinetta se před ním měla velmi na pozoru, a jak se později chlubila, osm let s ním nepromluvila ani slovo. Rohan si vypůjčil obrovské sumy na opravy zděděných nemovitostí a na podporu svých přísluhovačů a teď se cítil k smrti uražen. Šlechtic jeho původu, s jeho šarmem a postavením měl podle jeho názoru nárok na důvěrný styk s královskou rodinou. Kardinál se proto začal zoufale snažit, aby získal přístup ke dvoru.

Poslední z rodu Valois

Nejdůležitější, avšak nejméně pravděpodobnou postavou v příběhu, který vešel do dějin jako aféra královnina náhrdelníku, byla Jeanne de Valois, od přírody falešná a svůdná dcera věčně opilého pytláka a vzpurné služky. Této chudé a zanedbané dívce se podařilo přesvědčit jistou urozenou patronku, že je poslední žijící členkou bývalého královského rodu Valois. V přísné klášterní škole, kam ji poté patronka poslala, však příliš dlouho nevydržela. Ve dvanácti letech ze školy utekla s Nicholasem de Lamottem, vojákem nepříliš vybraných mravů, a měsíc po svatbě porodila dvojčata.

Jeanne brzy pochopila, že Rohan proslulý svou prostopášností by mohl být snadnou kořistí. Podvodem si opatřila pozvánku do jednoho z jeho sídel a rychle si ho doslova omotala kolem prstu. Kardinál splatil dluhy zhýralého manžela a ještě ho nechal povýšit na kapitána dragounů. Hraběnka de Lamotte-Valois, jak se bezohledná pletichářka začala titulovat, se vydala do Versailles. V přijímacím sále mistrně předvedla náhlou nevolnost, a poté, co manžel oznámil šokovaným dvořanům, že mladá žena sice pochází z královské krve, avšak celá léta trpěla nouzí, obdržela samozvaná hraběnka slušnou a pravidelnou roční rentu.

Tyto úspěchy jen povzbudily hraběnčinu chuť k dalším podvodům. Náhodou se poblíž vyskytl další kolega v oboru, alchymista Cagliostro, který z důvěřivého Rohana rovněž pravidelně tahal peníze. Alchymista hraběnce sdělil, že kardinál naléhavě touží po vyšším politickém postavení, ale v cestě mu stojí královnina nepřízeň. Hraběnka tento fakt patřičně zpracovala a začala se v kardinálově přítomnosti zmiňovat o své "drahé přítelkyni" Marii Antoinettě. Slíbila Rohanovi, že při první dvorní příležitosti královna směrem ke kardinálovi významně kývne hlavou. Nejvyšší almužník, jehož oči opravdu viděly to, co vidět chtěly, se za domnělé královnino kývnutí své prostřednictvím štědře odvděčil. Nato si neúnavná hraběnka zajistila služby dalšího milence, Retauxe de Villete, přítele jejího manžela. Stal se i jejím "prvním sekretářem" a posílal kardinálovi podvržené vzkazy na papíře se zlatou ořízkou a s královskými liliemi. Domnělá korespondence s dvorem vybízela důvěřivého Rohana, aby zachovával diskrétnost, a měla ho ujistit, že královna mu konečně odpustila.

Důkaz věrnosti

Kardinál začal hraběnce úplně zobat z ruky až poté, co vymyslela troufalý plán, že mu sjedná schůzku s Marií Antoinettou nedaleko Venušina parku v královniných soukromých zahradách, kam nesměl bez jejího svolení dokonce ani král. Ještě předtím se hrabě de Lamotte vydal do pařížské čtvrti rozkoše a vyhledal tam nepříliš bystrou mladou prostitutku jménem Nicole, která Marii Antoinettu připomínala. Prohnaná dvojice oblékla Nicole do bílých šatů, navlas podobných královniným šatům ze známého portrétu, a naučila ji několika frázím. Za bezměsíčné noci se nejvyšší almužník propířil mezi piniemi, cedry a fíkovníky, a sotva spatřil údajnou královnu, hluboce se uklonil. Nicole nazdařbůh zašeptala větu z dohodnutého

scénáře: "Lze doufat, že vaše minulost bude zapomenuta." Avšak dříve, než mohla předvést další herecké schopnosti, přihnal se sluha v palácové livreji s varovným výkřikem: "Honem, honem pryč." Jak Rohan utíkal, stačil ještě zahlédnout sluhovu tvář. I to bylo předem připraveno.

Nebohý kardinál už nepochyboval, že se jeho sny brzy splní, a intrikám krásy z Valois podléhal víc a víc. Když mu naznačila, že královna chce pomoci zchudlé šlechtické rodině, ale sama nemá dost prostředků, kardinál ochotně poslal padesát tisíc livrů v hotovosti. Sám zadlužený, půjčil si potřebné peníze u lichváře. Když ho o pár měsíců později královna údajně požádala o další peníze, zastavil Rohan zařízení svého domu. Samozřejmě že v obou případech skončily peníze u jeho mladé milenky.

Hrabivá hraběnka a její manžel začali ve své nenasytosti utrácet závratně vysoké sumy tak bezostyšně, že to mohlo vyvolat podezření, avšak panovalo zdání, že jsou oba dobře finančně zajištěni. Další oběti si hraběnku a jejího manžela dokonce vyhledaly samy. Boehmer a Bassenge uvěřili pověstem o důvěrném přátelství hraběnky z Valois a královny a požádali intrikánku, ať se pokusí Marii Antoinettu přesvědčit, aby si pověstný náhrdelník koupila. 29. prosince 1784 pak hraběnce svůj proslulý výtvar ukázali.

Cokoli si královna přeje

Tomu, co následovalo, lze jen těžko uvěřit. Proto se také mnoho Francouzů později domnívalo, že celý příběh je vymyšlený s cílem ochránit královninu dobrou pověst. Dostupné prameny přesto podporují spíše následující variantu.

Hraběnka oznámila Rohanovi, že královna hodlá drahý náhrdelník koupit, aniž by se o tom dozvěděl Ludvík. Navíc Marie Antoinetta poté, co znovu našla důvěru ke kardinálovi, cítí, že je jediný, s kým se o toto tajemství může podělit. Naivní Rohan souhlasil, že náhrdelník koupí za 1,6 milionu livrů splatných během dvou let ve čtyřech splátkách. Jeho lživá milenka zaplašila některé pochyby tím, že s kupní smlouvou odešla a přinesla ji zpátky se slovy "Schváleno" za každým odstavcem a s vlastnoručním královniným podpisem "Marie Antoinette de France". Poté, co byl náhrdelník doručen do Rohanova domu, objevil se tam mladý muž, pronesl slova "na královnin rozkaz" a klenot mu byl bezodkladně vydán. Téhož služebníka Rohan předtím letmo zahlédl v královnině zahradě.

První pochybnosti

Po krátkém údobí nadšení kardinála Rohana brzy znepokojilo, že královna pozoruhodný klenot nenosí veřejně. Dobře informovaná hraběnka to vysvětlila tím, že se její královská přítelkyně bojí předvádět tak nesmírně drahý šperk na veřejnosti. Nemohl by dohodnout nižší cenu? Klenotníci ji pohotově snížili o 200 000 livrů a 12. července 1785, spolu s dodávkou dalších drahokamů, poslal Boehmer královně také lístek stvrzující snížení ceny. Jako vždy Marie Antoinetta vzkaz ani nedočetla a hodila jej do krbu.

V té době renomovaný obchodník s diamanty oznámil policii, že jistý Retaux de Villette nabízí po Paříži drahé kameny za podezřele nízké ceny. Při výslechu ctihodný "první sekretář" policejnímu důstojníkovi řekl, že pracuje pro hraběnku de Lamotte-Valois. Policejní vyšetřování se sice z úcty k hraběcímu titulu zastavilo, ale hraběnka vycítila nebezpečí a vyslala manžela prodat zbývající kameny do Londýna. Avšak ani tou nejmistrnější taktikou už nebylo možné odvrátit nevyhnutelně se blížící termín první splátky. Hraběnka se pokusila o smělý útok: oznámila klenotníkům, že královnin podpis je falešný a že si o peníze musí říct bohatému kardinálovi. Boehmer a Bassenge však dobře věděli, že Rohan tone po krk v dluzích. Boehmer zoufale potřeboval peníze a byl si jist, že královna má náhrdelník u sebe. Vypravil se za ní do Versailles.

Král zachází příliš daleko

Královnin svátek a důležité výročí Nanebevzetí Panny Marie připadaly na týž den - 15. srpna. Byla to příležitost, kdy se obřadně shromažďoval celý dvůr. Když se Rohan octl v královském sále, kam směl díky svému postavení nejvyššího almužníka vstoupit, uvítaly ho chladné pohledy ministrů, odvrácená tvář královnina a překvapivá otázka z Ludvíkových úst: "Chci vědět vše o diamantovém náhrdelníku, který jste koupil královniným jménem."

Král milosrdně zvažoval, zda dá kardinála odvést pryč bez zbytečného rozruchu, ale rozzlobená královna se slzami v očích požadovala, aby byl zatčen okamžitě, přede všemi hosty. Zatímco se začátek slavnosti stále odkládal a rozpaky nic netušících hostů rostly, vplul mezi ně do Zrcadlového sálu kardinál v důstojné slavnostní róbě. Hned za ním se objevil jeho starý nepřítel baron de Breteuil a zvolal: "Zatkněte pana kardinála!" Překvapení a úděs přítomných se brzy proměnily ve zlobu. Rohan jen tak tak stačil podsunout sluhovi vzkaz, aby hned zničil veškerou falešnou korespondenci. Pobouření šlechtici a duchovenstvo už mezitím začali připravovat plány pomsty proti Marii Antoinettě.

Kardinála, který pocházel z jedné z nejurozenějších francouzských rodin, zavřeli do úzké kamenné cely v proslulé Bastille. I královna však byla v podstatě odsouzena skrývat se před nepřátelsky naladěnou veřejností ve svých komnatách. Když se objevila v divadle, obecnstvo ji vypískalo.

Taktická chyba

Král opět nemoudře rozřešil politický problém tak, jak si jeho rozhořčená choť přála, a nařídil, aby Rohana soudil parlament. Výsledný rozruch značně oslabil královu moc. Začaly vycházet urážlivé brožurky a nepřátelům trůnu rostl hřebínek. Jeden z nich prohlásil: "Kardinál odhalený coby zloděj, královna zapletená do velice nechutného skandálu... Biskupská berla a královské žezlo jsou potřísněny bahnem. Skvělé to vítězství myšlenek svobody!" V průběhu veřejného procesu hraběnka samozřejmě divoce obviňovala kdekoho, jen aby zachránila sama sebe, ale nepřiliš mazaná prostitutka a "první sekretář" řekli pravdu. Hraběte de Lamotta už nikdy nikdo nespáčil.

Dne 31. května 1786 od páté hodiny ranní se začaly před Justičním palácem scházet davy, aby vyslechl rozsudek, přestože jednání mělo trvat ještě celé hodiny.

Nakonec byl Rohan poměrem 26 hlasů k 22 zproštěn viny "bez poskvrny charakteru", stejně jako Nicole a alchymista Cagliostro, který se před soudem octl díky snaze hraběnky obvinít každého, koho znala. Retauxe de Villette poslali do vyhnanství a Nicolase de Lamotta odsoudili v nepřítomnosti na galeje.

Krutě potrestána byla pouze hraběnka sama. Rozsudek jí přikázal zbičovat, vypálit jí písmeno "V" jako voleuse, zlodějka, a uvěznit na doživotí o chlebu a čočce. I tento tvrdý trest však zpětně ještě víc uškodil královnině pověsti. Když měl být hraběnce vypálen cejch, rvala se tak divoce, že ji neudrželo ani třináct mužů. Rozervali jí šaty a rozpálené železo jí sežehlo prs. Teprve potom upadla do bezvědomí. Zprávy o strašlivém zápase vyvolaly soucit s vězeňkyní a nejvznešenější pařížská společnost se sjížděla v kočárech, aby ji mohla navštívit ve vězení. Když se hraběnce podařilo během několika týdnů uprchnout v převleku za chlapce do Anglie, začali královniní nepřátelé Marii Antoinettu podezírat, že tak hraběнку odměnila za mlčení o své skutečné roli v aféře s náhrdelníkem.

Budoucnost se však tvrdě vypořádala i s dalšími účastníky skandálu. Cagliostro byl Ludvíkem vypovězen ze země a nakonec zemřel v italském vězení. Rohan byl zapuzen od dvora a donucen žít v ústraní na venkově. Samozvaná hraběnka v roce 1791, nepochybně v pomnutí smyslů, vyskočila z okna domu nevalné pověsti a zabila se. Král Ludvík XVI. a jeho životní družka Marie Antoinetta byli s'ati gilotinou, když se plameny revoluce - zčásti živené i pomluvami kolem aféry s náhrdelníkem - rozšířily po celé Francii a navždy zničily starý řád, který král s královnou

představovali.

Zázraky pro důvěřivé

Jen pár lidí v dějinách pohrdalo ostatními víc než šarlatán známý jako Cagliostro. Neúnavně vymýšlel způsoby, jak hlupáky připravit o peníze, a stále se mu to dařilo. Podle popisu byl "malého vzrůstu, snědý, zavalitý, měl kulatou hlavu a silný krk". Tento neúnavný darebák se vydával za Alessandra, hraběte Cagliostro, i když byl ve skutečnosti synem sicilského obchodníka.

Narodil se v roce 1743 jako Giuseppe Balsamo. Dokázal předstírat různé osobnosti i profese a uměl pečlivě odhadnout, do jaké míry vyhlédnutá oběť podléhá pověrám své doby. Životní dráhu zahájil na Sicílii, odkud musel brzy uprchnout před zákonem. Dál sklízel ovoce svých předstíraných znalostí v Řecku, v Egyptě, v Arábii, v Persii a na ostrově Rhodu. Nějakou dobu studoval alchymii, pseudovědu o přeměně jedné látky v druhou. Díky tomu se mu podařilo získat doporučení do několika nejvýznamnějších neapolských a římských rodin. V Římě se také seznámil a později oženil s Lorenzou Felicianiovou, dívčinou obdobného ražení, jako byl sám. Vydali se spolu na cesty Evropou a často měnili jméno. Prodávali nešťastně zamilovaným nápoj lásky, stárnoucím elixír věčného mládí a škaredým ženám zázračné masti, které z nich měly udělat krasavice. Možná proto, že cestovali z místa na místo, dařilo se jim vydělávat těžké peníze.

Úspěšný podvod na kardinálu Rohanovi patřil ke Cagliostrovým největším životním úspěchům. Ironií osudu jeden z jeho ošklivějších triků přispěl k tomu, že se alchymista stal jedním z podezřelých spiklenců v aféře s náhrdelníkem. Často se totiž nabízel, že zákazníkovi "zvětší" diamant. Ponořil kámen do kalného roztoku a vylovil krystal dvakrát větší.

Selhání spravedlnosti

Memorandum nalezené v odpadkovém koši německého vojenského atašé v Paříži prozradilo, že některý francouzský důstojník prodává potenciálnímu nepříteli tajemství. Uvěznění, odsouzení a deportace kapitána Alfreda Dreyfuse rozdělilo Francii na celá léta ve dva nesmiřitelné tábory.

V

ojáci stojící v pozoru lemují nádvoří pařížské École Militaire a vězeň je vyváděn před generála sedícího na koni. Venku skanduje dav odhadovaný na dvacet tisíc lidí: "Smrt zrádci! Smrt Židovi!" Přesně v devět hodin ráno v sobotu 5. ledna 1895 je přečten rozsudek a generál zvolá: "Alfred Dreyfusi, nejste hoden nosit zbraň. Jménem francouzského lidu vás degraduji."

"Vojáci, degradují nevinného člověka. Vojáci, zbavují cti nevinného člověka," volá naopak vězeň. "Vive la France, vive l'armée!" Vysoký seržant republikánské gardy přikročí k odsouzenému důstojníkovi a strhne z jeho čapky a rukávů hodnostní odznaky. Potom mu utrhá knoflíky a urve lampasy z kalhot. Nakonec vytrhne důstojníkovu šavli z pochvy a zlomí ji přes koleno. Zneuctěného muže předvedou shromážděným jednotkám, naloží ho do policejního vozu a dopraví jako obyčejného zločince do městského vězení. Cestou míjí dům, kde strávil tolik šťastných let se svou ženou a dětmi.

Ještě téhož dne napsal bývalý kapitán milované pětatřicetileté manželce: "Má drahá, udělej vše, co je v tvých silách, abys našla pravého viníka, nedej se ve svém úsilí na jediný okamžik odradit... Je tu zrádce, nejsem to však já." O dva týdny později Dreyfuse vedou v řetězech na vlak směřující do přístavu La Rochelle. Tam čeká loď, která ho má dopravit na Dábelské ostrovy při pobřeží Francouzské Guayany na severovýchodě Jižní Ameriky. Pro většinu vězňů znamená tahle proslulá trestanecká kolonie rozsudek smrti.

"Ten darebák D"

Obviněním, odsouzením, degradací a deportací Alfreda Dreyfuse na Ďábelské ostrovy vyvrcholil případ špionáže, který hýbal Francií koncem roku 1894. Byl to však pouhý počátek toho, co proslulo jako Dreyfusova aféra - šokující selhání spravedlnosti, které zaměstnávalo, nesmiřitelně rozdělovalo a téměř ochromilo francouzskou armádu i vládu na dalších dvanáct let.

Po ponižující porážce v prusko-francouzské válce v letech 1870 - 1871 francouzská kontrarozvědka neustále pečlivě sledovala německé velvyslanectví v Paříži a zejména jeho vojenského atašé, podplukovníka Maximiliena von Schwartzkoppena. Z papírů, přinášených z velvyslanectví uklízečkou, Francouzi zjistili, že Schwartzkoppen dostal plány jejich opevnění od agenta, požívajícího krycí jméno Jacques Dubouis nebo také "ten darebák D", jak mu německý důstojník říkal. Totožnost zrádce šéfovi kontrarozvědky plukovníku Jeanu-Conradu Sandherrovi a jeho zástupci majoru Hubertu Josephu Henrymu unikala až do 17. září 1894, kdy došlo v případě ke zjevnému zlomu.

Toho dne obdržel major Henry bordereau čili soupisku, psanou na pauzovacím papíře, v níž byly shromážděny nabízené vojenské informace. Seznam zahrnoval podrobnosti o novém děle ráže 120 mm, které, jak usuzoval major Henry, mohly pocházet pouze od dělostřeleckého důstojníka z generálního štábu. Když procházel seznam důstojníků, našel major Henry jméno Alfred Dreyfus. Rukopis zprávy napsané rok předtím Dreyfusem se, jak vzápětí zjistili, podezřele podobal rukopisu na bordereau. Henry své kolegy zakrátko přesvědčil, že "ten pacholek D" musí být Dreyfus. Nikdo otevřeně neřekl, že Dreyfus je jako Žid ideálním obětním beránkem. V elitářském francouzském důstojnickém sboru byli Židé cizím prvkem. Navíc se usuzovalo, že Dreyfus, narozený v Alsasku, může sympatizovat s Němci - i když jeho rodina odtud odešla už před dvěma desítkami let, když zmíněnou oblast obsadilo Německo.

Obvinění, proces, rozsudek

V sobotu 13. října 1894 dopoledne obdržel kapitán Dreyfus podivné předvolání. V pondělí ráno se měl hlásit šéfovi štábu - v civilních šatech. Když tak učinil, zjistil, že stojí před dvěma důstojníky a dvěma policisty. Nevěděl, že se za závěsem skrývá major Henry. Zmateného kapitána požádali, aby napsal žádost o navrácení "dokumentů, které jsem vám předal před odjezdem na manévry". Začal psát, potom se zarazil a roztřásla se mu ruka. Co to může znamenat?

Záhadné počínání ukončil jeden z důstojníků: "Dreyfusi, jménem zákona vás zatýkám! Jste obviněn ze zločinu velezrady." "Na základě jakého důkazu," zeptal se Dreyfus. Dozvěděl se, že důkazy jsou "drtivé". I když se bránil, že se ničeho nedopustil, že se jedná o nějaké "děsivé spiknutí", které na něho někdo nachystal, odvedli ho do vězení.

Zatčení bylo pařížským tiskem potvrzeno teprve 1. listopadu 1894. "Velezrada. Důstojník židovského původu Alfred Dreyfus zatčen," jásal antisemitský bulvární plátek. Od té doby tisk také požadoval veřejný soud, protože tajné soudní jednání, jak tvrdil další deník, by "skandál pouze prodlužovalo". Když však 19. prosince stanul Dreyfus před sedmi soudci válečného soudu, byla veřejnost při první zmínce obhajoby o bordereau jako "jediném důkazu" z jednání vyloučena.

Dva z pěti znalců pisma, kteří byli požádáni, aby dokument prozkoumali, řekli, že jej Dreyfus nepsal. Tři prohlásili, že ano, přičemž jeden z nich, Alphonse Bertillon, odvolal své původní tvrzení, že věty, jež Dreyfus napsal podle diktátu náčelníka štábu 15. října, se liší od těch z bordereau. Podle Bertillonovy úvahy Dreyfus při psaní podle diktátu měnil svůj rukopis a řádky, které ho viděli psát čtyři svědkové, jsou vlastně padělkem.

Major Henry dosvědčil, že už nějakou dobu věděl, že v generálním štábu je německý

špion. "Tento zrádce sedí zde!" řekl a ukázal na Dreyfuse. Když byl požádán, aby svá obvinění doložil, Henry studeně odvětil: "Jsou tajemství, která důstojník nemůže sdílet dokonce ani se svou čapkou." Zdálo se, že na soudce to mocně zapůsobilo.

Po čtyřech dnech neprůkazného vyslýchání svědků a bezvýrazného, střízlivého projevu obžalovaného se soudci odebrali k poradě. V tu chvíli dorazil posel s obálkou od ministra války. Soudci, očekávající, že přináší nový důkaz, si místo toho přečetli jasný rozkaz ministra, že mají shledat Dreyfuse vinným. Ještě ten večer soud složený pouze z důstojníků jednomyslně rozhodl, že se obžalovaný dopustil velezrady.

Na stopě skutečného viníka

V létě roku 1895, několik měsíců poté, co Dreyfuse dopravili na Ďábelské ostrovy, nahradil v čele kontrarozvědky plukovníka Sandherra podplukovník Marie-Georges Picquart. Protože si armáda uvědomovala nedostatečnou průkaznost důkazů proti Dreyfusovi, dostal Picquart příkaz zadržovat a číst nejen všechnu poštu, která putovala k vězni a od něj, ale rovněž dál sledovat obsah odpadkových košů pašovaný uklízečkou z německého velvyslanectví. V březnu 1896 od ní dostal útržky petit bleu, zvláštního dopisu na modrém papíře, používaného pro místní styk v Paříži. Dopis, zjevně roztrhaný a hozený do koše, aniž byl odeslán, byl adresovaný majoru Marie-Charlesi-Ferdinandovi Walsinovi-Esterházymu a požadoval, "aby adresát podrobněji vysvětlil svůj předešlý názor na nedořešenou otázku".

Esterházy byl synem francouzského generála, který patřil k nemanželské větvi nesmírně bohaté uherské rodiny Esterházyů. I když Esterházy vyženil dost, aby byl nezávislý, zdálo se, že na dostatečně veselý život v Paříži se mu nedostává peněz. Picquart vycítil, že může být na stopě dalšímu špionovi, a dal Esterházyho sledovat. Dvakrát Esterházyho viděli vcházet na německé velvyslanectví. V srpnu 1895 získal šéf francouzské kontrarozvědky dva dopisy psané Esterházym. Rukopis byl totožný s rukopisem bordereau, jediným důkazem, na jehož základě kapitána Dreyfuse odsoudili.

Picquart se rozhodl dokázat, že zrádcem není Dreyfus, ale Esterházy. Jeho nadřízený důstojník mu však poradil, aby případ znovu neotvíral. "Jaký v tom bude rozdíl, jestli jeden Žid zůstane na Ďábelských ostrovech," zeptal se ho. "Nevezmu si to tajemství do hrobu," odpověděl Picquart. Když se major Henry dozvěděl, že jeho šéf může dokázat Dreyfusovu nevinu, začal připravovat další podvrhy důkazů, aby zabránil věžňovu propuštění.

"Žaluji!"

Zprávy o nových odhaleních v Dreyfusově případě nevyhnutelně pronikly do tisku. Co víc, v armádních i vládních kruzích rostlo podezření, že by tu mohl být i jiný možný viník. Picquart se obával, že by pokus vyšetřovat Esterházyho narazil na odpor nejvyššího velení armády, a svěřil nová fakta svému právnímu zástupci. Zároveň ho požádal, aby tyto informace předal vládě. Advokát naznačil senátorovi, s nímž se znal, že bordereau možná neprošlo rukama Dreyfuse, ale Esterházyho, a senátor o tom informoval Alfredova bratra Mathieua. Mathieu Dreyfus 15. listopadu v dopise ministru války formálně obvinil Esterházyho z velezrady, za kterou byl odsouzen jeho bratr, a zařídil, aby kopii dopisu obdržela rovněž redakce předního pařížského deníku.

Esterházy se rozhodl, že se z celé záležitosti vykrotí, a požádal o válečný soud. Armáda se za nespolehlivého majora postavila a soudní dvůr Esterházyho osvobodil. Podle spisovatele Émila Zoly zasadil rozsudek "smrtnou ránu veškeré pravdě, veškeré spravedlnosti".

Zola napsal 13. ledna 1898 otevřený dopis prezidentovi republiky Félixovi Faureovi. Pod titulkem "J'Accuse...!" (Žaluji!) se dopis objevil na první straně liberálních novin

L'Aurore vydávaných budoucím předsedou vlády Georgesem Clemenceauem. Zola v dopise obvinil jmenovitě sedm vysoko postavených důstojníků a tři písmoznalce, že podvrhli důkazy proti Dreyfusovi, a když se fakta případu dostala na veřejnost, že se spikli, aby svou vinu zakryli.

Zola správně předpokládal, že se za toto senzační odhalení ocitne před soudem za pomluvu. Bouřlivý soudní proces zcela odhalil licoměrnost armády. Zolu však soud shledal vinným a odsoudil na rok do vězení a k pokutě 3000 franků. Spisovatel se proti rozsudku odvolal, a než došlo k dalšímu soudnímu jednání, uprchl do Anglie, kde zůstal do června 1899.

Znovuotevřený případ

Proces se Zolou a rozsudek nad ním zjevně rozdělil národ na tábor těch, kdo hájili armádu, a těch, kdo věřili v Dreyfusovu nevinu. Picquart byl za roli, kterou sehrál ve zveřejnění spiknutí, propuštěn z armády - později ho rehabilitovali. Henry se při výslechu 30. září 1898 zhroutil, přiznal, že důkazy zfalšoval, a byl zatčen. Den nato ho našli v cele mrtvého; prořízl si břitvou hrdlo. Skutečný strůjce Dreyfusova osudu, major Walsin-Esterházy, uprchl do Londýna, kde přiznal svou vinu. Zemřel v exilu o čtvrt století později.

V červnu 1899 byl rozsudek nad Dreyfusem prohlášen za neplatný a byl nařizen nový proces. Bývalého kapitána, na kterém se pět let káznice tvrdě podepsalo, převezli do Francie, aby ho ještě jednou konfrontovali s žalobci. Dreyfusovy naděje, že bude obvinění zproštěn, však krutě rozbilo nejednotné rozhodnutí válečného soudu z 9. září. Byl shledán vinným zradou, avšak za polehčujících okolností, a odsouzen k deseti letům vězení. Zola nazval rozsudek "zločinem" a vrcholem "omezenosti, hlouposti, krutosti a falše", nad nímž bude příštím generacím stydno. "Ježíš byl také odsouzen, ale jen jednou," dodal Zola.

O deset dní později udělil ministr války Dreyfusovi vzhledem k jeho podlomenému zdraví milost. Tento akt milosrdenství měl podle ministrova přání "vymazat všechny stopy bolestného konfliktu". Dreyfus milost s rozpaky přijal, ale slavnostně se zavázal, že se nevzdá, dokud zcela neočistí svou pověst. "Mé srdce nebude klidně bít, dokud mi jediný Francouz bude přisuzovat ohavný zločin, který spáchal někdo jiný."

Po sedmi letech tvrdošíjného úsilí, 12. července 1906, dosáhli Dreyfusovi obhájci toho, že i druhý rozsudek válečného soudu byl zrušen. Dreyfuse znovu přijali do armády a povýšili na majora. Při slavnostním nástupu v École Militaire byl 20. července oficiálně rehabilitován a jmenován rytířem Čestné legie. "Ať žije Dreyfus," ozývaly se výkřiky. "Ne," odpověděl. "Ať žije pravda."

Uskutečněný sen

Pařížským dopisovatelem vídeňských novin Theodorem Herzlem, stejně jako mnohými jinými Židy, hluboce otrásl nepokrytý antisemitismus žalobců kapitána Alfreda Dreyfuse. Selhání spravedlnosti donutilo Herzla zvažovat budoucnost Židů, rozsetých po celé zeměkouli. V roce 1896 vydal Židovský stát, zásadní pojednání, v němž navrhl, aby se židovský národ usadil v Palestině, historické domovině, kam se Židé po staletí nemohli vrátit. Herzl založil hnutí, dnes známé jako sionistické, a zasvětil zbývající léta svého života jeho obhajobě. Když v roce 1904 zemřel, začali se už Židé usidlovat na území, patřícím tehdy ještě k Osmanské říši.

Koncem 1. světové války byl Velké Británii svěřen mandát nad Palestinou, která dříve patřila Turkům. Britská vláda se pokusila splnit slib z doby války, že tu založí židovský stát. Vyvolala tím ostré protesty arabských obyvatel, stavějících se proti přílivu Židů. Když se Británie snažila židovské přistěhovalectví omezit, začali na oplátku protestovat Židé - zejména po nástupu Hitlera k moci v roce 1933, kdy se útěk do Palestiny stal pro mnohé evropské Židy jedinou možnou záchranou.

Po porážce Německa ve 2. světové válce snahy o vytvoření židovského státu zesílily. Organizace spojených národů odhlasovala rozdělení Palestiny mezi Araby a Židy a 14. května 1948, kdy skončil britský mandát, byl vyhlášen stát Izrael. Izraelci si však ještě museli svou nezávislost vybojovat v kruté válce s Araby.

Vládčtivá manželka

V roce 1745 vdávali německou princeznu za následníka ruského trůnu. Nevěstě byl cizí jazyk i samotný svatební obřad. Manželství bez lásky trvalo sedmáct let. Když car Petr III. zemřel pouhých šest měsíců po nástupu na trůn, padlo na jeho ženu podezření z vraždy.

B

yl to dlouhý a pro šestnáctiletou nevěstu vyčerpávající den. Probudili ji v šest hodin ráno a odvedli do carevniých komnat. Carevna osobně dohlédla na účes, výběr šperků a oblečení mladé ženy, která se měla vdát za přímého následníka ruského trůnu. V poledne dorazil do vedlejší místnosti ženich, jen o rok starší než nevěsta, a ve tři hodiny po poledni se dvojice vydala v carském kočáře napříč Petrohradem. Obřad v Kazaňském chrámu trval několik hodin. Potom následovala hostina o padesáti chodech a ples, na němž vyzýval mladičkou nevěstu k tanci jeden obstarožní šlechtic za druhým.

V devět hodin večer však carevna rázně ukončila oslavy a odvedla novomanžele do svatební ložnice. Zatímco ženich musel počkat ve vedlejší místnosti, dvorní dámy svlékly nevěstě těžké roucho z hedvábného brokátu, oblékly ji do růžové noční košile z Paříže a uložily ji do obrovské postele s nebesy. Pak konečně všichni odešli a novomanželka zůstala plna obav sama v prázdné komnatě, osvětlené jen mihotavými plamínky svíček. Ležela téměř v úplné tmě, oči upřené na dveře a čekala, že každým okamžikem jimi vstoupí její manžel.

Uběhla hodina, pak druhá. Kolem půlnoci nahlédla dovnitř jedna z dvorních dam a oznámila jí, že ženich stále ještě večerí se svým služebnictvem. Novomanžel se objevil teprve po dlouhé době. Vlezl do postele vedle své ženy, zavtipkoval, že by služebnictvo pobavilo vidět je takhle pohromadě, a okamžitě upadl do opilého spánku. "Tak veselá svatba se v Evropě ještě nikdy neslavila," psala nevěstina matka svému manželovi domů do Německa. Zděšené nevěstě to však ani zdaleka tak veselé nepřipadalo.

Pouze v zájmu rodu

Žofii Augustě Frederice, princezně z malého německého anhaltsko-zerbstského vévodství, nebylo ještě ani patnáct, když ji matka v únoru 1744 odvezla do Ruska. Neprovdaná a bezdětná ruská carevna Alžběta Petrovna adoptovala svého synovce Petra, který se měl stát dědicem trůnu. Záleželo jí na tom, aby se oženil a zajistil tak rodu Romanovců následníka. Doufala, že drobná a hezká Žofie, kterou jako kandidátku pro manželství navrhl vlivný pruský král Bedřich II., odláká Petra od jeho dětinských zábav s hračkami a domácími zvířaty. Žofie se trochu naučila rusky a poučila se o pravoslaví a etiketě ruského dvora. Pak ji pokřtili na Kateřinu a zasnoubili Petrovi. Svatba se konala 1. září 1745.

"Byla jsem připravena mít svého manžela ráda, jen kdyby byl schopný lásky nebo alespoň ochotný lásku projevit," napsala později Kateřina ve svých slavných pamětech. Ale hubený, vyčouhlý, bledý a od neštovic podobaný Petr raději trávil dny hrou s cínovými vojáčky a papírovými hrady. K velké nelibosti manželky nastěhoval do společné ložnice svou smečku kokršpanělů. Manželství zůstávalo nejméně devět let formální. Kateřina si mezitím v roce 1752 opatřila milence.

"Byl nádherný jako svítání," psala později o šestadvacetiletém komořím Sergeji Saltykovovi. "Nikdo na celém dvoře se mu nevyrovnal." Kateřina dvakrát potratila a teprve 1. října 1754 se jí narodil syn. Dala mu jméno Pavel a carevič Petr ho uznal za

vlastního. Carevna Alžběta ho vychovávala jako druhého následníka trůnu. Na dvoře se však šušovalo, že jeho otcem je Saltykov, zvláště poté, co se Alžběta rozhodla zamezit řečem a poslala Saltykova do ciziny jako diplomata.

Politické intriky

Kateřina splnila svou povinnost jako manželka a matka a očekávalo se, že povede klidný život na okraji pozornosti dvora. Jenomže carevna Alžběta stárla a Petr byl očividně neschopný převzít vládu. Mnoho lidí v Petrohradě tedy soudilo - jak do Londýna hlásil britský vyslanec sir Charles Hanbury-Williams -, že "v případě jistých neočekávaných událostí" se pravděpodobně ujme vlády Kateřina.

K "neočekávaným událostem" došlo v roce 1756, kdy se Rusko přidalo k Rakousku a Francii ve válce proti pruskému králi Bedřichovi II. Počáteční ruská vítězství oslavoval celý Petrohrad s výjimkou infantilního Petra, jehož otec byl Němec, a který proto považoval pruského krále za neporazitelného vojenského génia.

Carevna viditelně scházela a ve vzduchu visela obava, aby Petr po nástupu na trůn neuzavřel s Pruskem potupný mír. Ruští nacionalisté začali pomýšlet nato, že by se Kateřina mohla stát regentkou svého syna Pavla, případně i carevnou. "Mám své plány," svěřila se Kateřina důvěrně Hanburymu-Williamsovi, "a buď zahynu, nebo tu budu vládnout."

Hanbury-Williams Kateřininy ambice podporoval stejně jako její zálibu v přepychových věcech, na něž jí dokonce tajně "půjčoval". Ze svého doprovodu jí obstaral i nového milence, hezkého mladého polského hraběte Stanisława Poniatowského. Petr si ve svých komnatách ubytoval milenku a promyšleně se manželce vyhýbal. Snadno se tedy přenesl i přes to, že Kateřina 9. prosince 1757 porodila dceru. "Nemám potuchy, jak moje žena přichází do jiného stavu," podotkl prý jen, "ale asi to dítě budu muset uznat za vlastní."

Střet a usmíření

Sotva se Kateřina po porodu vzpamatovala, musela čelit důsledkům svých politických intrik a neobezřetného chování. V neděli 26. února 1758 ráno došel poplašný dopis od milence. Carevna Alžběta dala zatknout ruského kancléře hraběte Bestuževa-Rjumina a obvinila ho z velezrady. Spolu s ním byli zatčeni i italský klenotník Bernardi a Kateřinin učitel ruštiny Adadurov. Zprostředkovávali Kateřině tajnou korespondenci s kancléřem a s anglickým vyslancem.

Brzy poté Alžběta požádala, aby Poniatowského poslali zpět do Polska. Celý dvůr se hemžil dohady, zda příští na řadě bude Kateřina. Vystrašená mladá žena napsala carevně a požádala ji o audienci. trvalo téměř měsíc, než dostala pozvání, aby se dostavila do carských komnat, kde na ni s carevnou čekal i opovrhovaný manžel.

Kateřina padla před Alžbětou na kolena a prosila, aby ji poslali zpátky k rodičům do Německa. "Jak vás mohlo napadnout, že bychom vás poslali pryč," ptala se carevna, "máte přece děti." Do řeči se vmísil Petr a obvinil svou ženu, že se k němu chová krutě a že je tvrdohlavá. Carevnu hádka znechutila a audienci ukončila.

Posunkem však Kateřině naznačila, že si s ní později promluví o samotě.

Carevna pak 2. května veřejně připila Kateřině k narozeninám a o měsíc později ji znovu pozvala. Požádala ji, aby odpřísáhla, že bude mluvit jen čistou pravdu, a začala se jí vyptávat na podrobnosti ze života svého následníka. Co jí carevičova žena řekla, známo není, protože právě v tomto místě Kateřina své paměti přerušila. Sice se jí stýskalo po vypovězeném milenci a zakrátko zemřela i její dcera, ale o tom, že by měla odejít do vyhnanství, se už nemluvilo.

Velmi neoblíbený car

Dne 5. ledna 1762 zemřela po téměř jednadvaceti letech vlády carevna Alžběta a na trůn nastoupil její synovec Petr III. Kateřina, ač v šestém měsíci těhotenství s dalším milencem, klečela u katafalku mrtvé carevny celé dlouhé hodiny. Když se tam objevil Petr, žertoval s dvorními dámami a pronášel hrubé poznámky o kněžích.

Během průvodu se hlasitě bavil a pohoršoval truchlíci. Kumpánům se svěřil, že se chce s Kateřinou rozvést a že se ožení se svou milenkou.

Z obavy, že další dítě by mohlo manželovi poskytnout potřebnou záminku, tajila před ním Kateřina úspěšně své těhotenství a vymyslela si i složitou lest, jak se ho zbavit, až bude rodit. Protože prostoduchý car miloval požáry, domluvila se s oddaným služebníkem, že jakmile začnou porodní bolesti, zapálí svůj dům. Jak očekávala, vyřítil se Petr z paláce, aby se na požár podíval, a chlapce, který se mezitím narodil, stačili tajně dopravit k pěstounům.

Petrovu vládu nakonec zkrátilo příměří, které v březnu 1762 uzavřel s Pruskem, a následující mírová smlouva. Petr se v ní vzdával všeho, co Rusko dobylo, a s bývalým nepřítelem pruským Bedřichem II. uzavřel spojenectví. Poslední kapkou byl však pro Kateřinu banket, uspořádaný na oslavu míru s Pruskem. Když odmítla vstát, aby připila Petrovým německým příbuzným, nazval nový car svou manželku před čtyřmi stovkami hostí husou. "Jeho barbarská a nesmyslná zuřivost naznačuje, že se možná pokusí své ženy zbavit," napsal jeden francouzský diplomat v hlášení domů.

Uchopení moci

Kateřininy spojenci u dvora naléhali, aby proti nebezpečně pomatenému manželovi něco podnikla. Patřil k nim mimo jiné i její další milenec, pohledný mladý důstojník Grigorij Orlov, a jeho mladší bratr Alexej. Pro převrat zvolili předvečer oslav svatého Petra 10. července 1762.

Za svítání 9. července probudil Alexej Orlov Kateřinu v jejím venkovském domě za Petrohradem. "Vše potřebné k tomu, abyste mohla být prohlášena carevnou, je připraveno," řekl a doprovodil ji k čekajícímu kočáru. Cestou do hlavního města se k nim připojil Grigorij Orlov. Kolem osmé dorazila trojice ke kasárnám gardového pluku. Kateřina sestoupila z kočáru a požádala vzorně nastoupené vojáky o podporu. "Ať žije naše máťuška Kateřina," zvolali.

V doprovodu vojáků odjela Kateřina do Kazaňského chrámu, kde se jí dostalo církevního požehnání a kde také složila přísahu jako Kateřina II., carevna ruská. Po boku měla svého sedmiletého syna Pavla. Druhý den hned po ránu car Petr III. poslušně opsal připravený text abdikacího dopisu a podepsal jej. "Jako dítě, které posílají do postele," řekl později znechucený Bedřich II., když se o tom doslechl. Sesazenému carovi povolili vzít si s sebou sluhu, housle a oblíbeného psa, ne však milenkou. Pak ho odvezli na venkovské panství a dali pod dohled Alexeje Orlova. O týden později přišlo Kateřině od Orlova téměř nesrozumitelné psaní. "Jak vysvětlit - jak popsat, co vlastně se přihodilo?" psal Orlov. Petr byl mrtvý, údajně se při pitce začal prát.

Podle očitých svědků Kateřinu zpráva upřímně šokovala. Carevna plakala a volala, že její pověst je zcela zničena, že budoucnost jí tento zločin, na němž nemá podíl, neodpustí. Brzy se však uklidnila, Orlovův dopis ukryla a nařídila pitvu. Ta příhodně prokázala, že Petrovu smrt způsobily prudké žaludecké křeče.

Kateřina vládla Rusku čtyřiatřicet let, a když zemřela, prohlásili ji Kateřinou Velikou. Pro svého syna a následníka Pavla byla všechno, jen ne hrdinka - v jeho očích měla na svědomí smrt muže, o němž se stále domníval, že je jeho otcem. Nařídil společný pohřeb: dal vyzvednout pozůstatky mrtvého cara a dal je uložit vedle Kateřiny. Na jeho rozkaz nesl Alexej Orlov ve smutečním průvodu korunu Petra III.

Rolnický car

I když Romanovci vládli Rusku tři století, musela tato dynastie mnohokrát čelit vzpourám. Nepraví následníci trůnu se většinou vynořili ve chvílích, kdy car zemřel po krátkém údobí vlády, nebo za podivných okolností. Podobně tomu bylo v případě Petra III.

Během osmi let po jeho smrti se v jihovýchodních guberniích Ruska objevili čtyři nepraví Petrové, byli však rychle odhaleni jako podvodníci. V roce 1773 však musela Kateřina čelit vážné hrozbě kozáckého zběha Jemeljana Pugačova. I když se dávno zesnulému carovi ani trochu nepodobal, houfy prostých mužiků v něm viděly vtělení Petra III. Z jejich naivního hlediska "ta Němkyně" zavraždila vládce, který měl na srdci jediný, zájem, dobro ruského lidu. S armádou dezertérů, uprchlých nevolníků, nespokojených dělníků a zlodějů vytáhl Pugačov na hlavní město.

I když Kateřina zpočátku předstírala nezájem, musela nakonec věnovat Pugačovově vzpouře značnou pozornost a na jaře 1774 slíbila tomu, kdo ho zajme, odměnu sto tisíc rublů. V létě ukončila válku s Tureckem, soustředila vojenské síly na samozvaného cara mužiků a koncem srpna jeho hordy porazila. Pugačovovi vlastní pobočníci ho předali carským vojákům a ti bývalého dobyvatele odvezli do Moskvy v kleci. Za jáсотu tisíců Moskvanů byl 21. ledna 1775 st'at.

Zrádce, nebo vlastenec?

Velká Británie a Německo se v 1. světové válce dostaly do patové situace. V té době byl vážený britský státní úředník sir Roger Casement obviněn z velezrady. Pro irské nacionalisty se stal hrdinou vystupňovaného boje za nezávislost země.

P

řed úsvitem 21. dubna 1916 se v zátocě Tralee na jihozápadním pobřeží Irska vynořila německá ponorka. Ke břehu se v malé loďce vypravili tři muži. Mohutná vlna člun převrhla a muži přistáli zcela promočení a vyčerpaní. Dva se zdrželi jen chvíli, než do písku zakopali bednu se zbraněmi a náboji. Pak vyrazili do města pro pomoc. Třetí z nich byl příliš zesláblý, a protože nemohl pokračovat, ukryl se ve zřícenině staré pevnosti. Bylo mu jedenapadesát a musel si před cestou oholit vous, aby ho nikdo nepoznal. V troskách ho objevil a zatkl místní policista, který si nejdřív všiml převráceného člunu v příboji. "To tu pěkně zacházíte s anglickými turisty," bránil se muž. Prohlašoval, že je spisovatel a že si vyšel na ranní procházku.

Ve skutečnosti se zadržený jmenoval Roger Casement a byl britským státním úředníkem irského původu. Před pěti lety ho za humanitární činnost ve prospěch zotročených domorodců v Africe a v Jižní Americe povýšili do šlechtického stavu. V dalších letech začal usilovně podporovat myšlenky irského nacionalismu. Doufal, že válka s Německem zaměstná Velkou Británii natolik, že se naskytne příležitost vyhlásit nezávislost Irska. "Když jsem to ráno přistál v Irsku a promočený doplaval k neznámému pobřeží," napsal Casement později své sestře, "poprvé ten rok jsem se cítil šťastný."

O dva dny později Casementa dovezli do Londýna. V pondělí 24. dubna ho právě vyslychala policie, když dorazily zprávy, že se povstání v Dublinu podařilo potlačit. Jeden z poslanců parlamentu vzápětí požadoval, aby "ten zrádce [Casement] byl bezodkladně zastřelen". Po čtyřdenním soudním procesu byl Casement 29. června usvědčen z velezrady a odsouzen k trestu smrti.

Na cestě za dobrodružstvím

Narodil se 1. září 1864 v proanglicky orientované irské rodině, patřící k protestantské menšině. Na přání matky byl tajně pokřtěn jako katolík. Oba rodiče mu však zemřeli dřív, než mu bylo 10 let, a jeden z otcových příbuzných ho odvezl do severního Irska, kde ho vychovali v protestantské víře. Když potom jako zralý muž změnil politické přesvědčení, vrátil se ke katolicismu.

Casement doufal, že vstoupí do státních služeb, avšak namísto toho ho poslali do liverpoolské kanceláře jedné lodní společnosti. "Musím žít na čerstvém vzduchu," řekl vysoký, mužně vyhlížející mladík sestře. "Jinak zemřu." Podařilo se mu společnost přesvědčit, aby ho jmenovala hospodářem na lodi plující do západní Afriky, a chopil se tak příležitosti zažít dobrodružství, po němž tak zoufale toužil.

Afriku si v té době parcelovaly evropské mocnosti. Jedním z nepředpokládaných vítězů tohoto kořistnického zápasu se stal belgický král Leopold II. V roce 1885 se prohlásil vládcem Svobodného konžského státu a začal si na tomto území počínat jako na soukromém majetku. Casement získal práci na výstavbě dopravního systému daleko od civilizace. I když si nadřízení cenili jeho tvrdé práce, dávali mu najevo, že k domorodcům se chová až příliš mírně.

V roce 1892 Casementa zaměstnala britská obchodní společnost ve francouzské kolonii Nigeru. Kritické zprávy popisující zacházení jeho spoluobčanů s domorodci, které odtud posílal, se nakonec dostaly až do vládních kruhů v Londýně. V roce 1895 byl jmenován britským konzulem v Portugalské východní Africe, nyní Mosambiku. Byl pověřen ochranou britských poddaných a obhajobou britských zájmů a měl Londýn informovat o všem, co v této oblasti Afriky podniká soupeřící Německo. Byla to hodně rutinní práce a Casement po třech letech požádal o delší dovolenou v Evropě, aby se vzpamatoval z malárie a dalších nemocí, které dostal během pobytu v Africe. Potom byl vyslán do Portugalské západní Afriky, dnešní Angoly, ale teprve v roce 1900 získal pověření k tomu, co založilo jeho pozdější věhlas: otevřel britský konzulát v Léopoldvillu ve Svobodném konžském státě a posílal domů zprávy o krutostech belgických kolonialistů páchaných na zdejších domorodcích.

Odhalování krutosti Evropanů

Než se ujal úřadu, odjel Casement do Bruselu, kde požádal o přijetí u belgického krále Leopolda. Proč musejí domorodci pracovat, jako by byli odsouzeni na nucené práce, ptal se? Platí prací své daně, odpověděl král. A co takové krutosti jako utínání rukou za neposlušnost? Pomluvy, řekl král.

Casement brzy po svém příjezdu do Konga zjistil, že mu král lhal. Po řece Kongu pluly řady člunů, všechny naložené kaučukem, získaným otrockou prací ve vnitrozemí; proti proudu se dopravovaly jen pušky a náboje, s jejichž pomocí byli domorodci ovládnuti. Nechutné mrzačení vzbouřenců mohl dokumentovat fotografiemi. V Londýně Casementovy zprávy přikládali k "seznamu krutostí", vedenému britským ministerstvem zahraničí, a v roce 1908 jich Londýn použil proti králi Leopoldovi, aby ho donutil zavést ve Svobodném konžském státě reformy. Casementa mezitím přeložili do Jižní Ameriky. V roce 1910 ho poslali vyšetřit krutosti páchané na domorodcích na kaučukovníkových plantážích vlastněných Brity podél peruánské řeky Putumayo. Prokázal, že zprávy jsou pravdivé, a byl za to o rok později povýšen do šlechtického stavu.

Nový úkol

Léta strávená v tropech Casementovo zdraví podlomila natolik, že musel v roce 1913 odejít z vládních služeb. Vrátil se do rodného Irska a brzy se zapojil do hnutí za irskou nezávislost.

Irsko bylo od roku 1801 ovládáno z Londýna jako vzpurná a nepokojná součást Spojeného království. Koncem 19. století mu Londýn dvakrát odmítl poskytnout autonomii. V roce 1913 sice irskou autonomii odhlasovala Dolní sněmovna, neschválila ji však Sněmovna lordů. Po této poslední porážce se Casement dostal do vedení Irských dobrovolníků, hnutí odporu zasvěceného obraně práv a svobod irského lidu.

V červenci 1914 se Casement vypravil do Spojených států získat pro Irsko peníze a zbraně. Když o měsíc později vypukla 1. světová válka, postavil se na stranu Německa. Po zkušenostech z Konga nemohl připustit britskou obranu Belgie jako důvod ke vstupu do války proti Německu. Prostřednictvím silné irsko-americké organizace Clan-na-Gael se spojil s německým vyslancem ve Washingtonu. Doufal, že Německo boj Irů za nezávislost podpoří, aby mohlo zaútočit na britského nepřítele z týlu.

Ztracená důvěra

Vzhledem ke své činnosti ve Spojených státech se nemohl vrátit do Velké Británie a odplul v říjnu přes Norsko do Německa. Doprovázela ho mladý norský námořník Adler Christensen, který mu dělal sluhu a tlumočnicka do němčiny. V Kristianii, dnešním Oslu, se Christensen zřejmě pokusil udat Casementa britskému vyslanci, ale byl odmítnut. Casementovi však odvyprávěl jiný příběh, podle něhož mu Britové nabídli pět tisíc dolarů za to, že odláká svého pána na jisté místo, odkud ho bude možné unést nebo kde ho budou moct zabít. "Jsem rád, že ho mám," napsal Casement o svém sluhovi do deníku, "...je to poklad." Neměl ani tušení, že zrádný Christensen stále podává britskému vyslanectví v Norsku zprávy o všem, co Casement podniká.

V Berlíně, kam dorazil 31. října, si Casement vytyčil tři cíle: zformovat brigádu z irských válečných zajatců, kteří by bojovali proti Velké Británii, opatřit zbraně pro nadcházející irský boj za nezávislost a zajistit, aby německá vláda veřejně vyhlásila, že ho podporuje. "Nestává se každý den," svěřil se Casement svému deníku, "že by se dokonce i Ir dopustil velezrady - zejména Ir, který ve službách zrazovaného panovníka dosáhl jisté cti a trochy slávy."

Německá vláda v prohlášení z 20. listopadu podpořila irské snahy o nezávislost, avšak noví přátelé v Berlíně Casementovi zcela nedůvěřovali. Jeho záměr vytvořit irskou brigádu se nikdy neuskutečnil a dodávky zbraní nevyjednával Casement v Berlíně, nýbrž Clan-na-Gael a německé vyslanectví ve Washingtonu. Díky Christensenovým informacím však mezitím vznikl plán, jak zrádce polapit.

Velikonoční povstání

Irské povstání bylo nezávisle na Casementovi naplánováno na Hod boží velikonoční 23. dubna 1916. Německo přislíbilo, že na vyzbrojení vzbouřenců poskytne dvacet tisíc pušek s municí a že je do Irska propašuje na palubě rybářského kutru, který dorazí do zátoky Tralee o několik dnů dříve. Když se Casement o celém plánu dozvěděl, namítal, že zbraní je málo, a soudil, že povstání bude neúspěšné.

Dokonce se mu podařilo Němce přemluvit, aby ho dopravili na palubě ponorky do Irska - údajně proto, aby se ke vzpouře mohl připojit, ve skutečnosti však, aby zabránil jejímu předčasnému a nedostatečně připravenému zahájení.

Neúspěchem neskončila jen Casementova cesta. Rybářský kutr, který opustil Německo 9. dubna bez vysílačky na palubě, neměl možnost dozvědět se, že povstání bylo o den odloženo. Když 20. dubna dorazil do Tralee, nečekali tam žádní irští povstalci, aby převzali pašované zbraně. Během zbytečného vyčkávání na signál z pobřeží objevila kutr britská válečná loď. Než by se nechal zajmout, německý kapitán raději nařídil posádce opustit loď a potom kutr vyhodil do povětří. Bez německých zbraní bylo velikonoční povstání skutečně odsouzeno k neúspěchu. Britové je dokázali potlačit během několika dnů a pak obrátili pozornost na muže, o němž soudili, že je za ně částečně zodpovědný.

Černé deníky

Dalo se předpokládat, že soud Rogera Casementa usvědčí, a obžalovaný si připravil vášnivou obhajobu, v níž zpochybňoval pravomoc britského soudu. Provinil jsem se jedině tím, tvrdil Casement, že kladu zájem Irska nade vše ostatní. S mou vlastní se nezachází o nic lépe než s odsouzeným zločincem, její obyvatelé jsou vystaveni nelidskému zacházení, které by žádný divoký kmen nesnášel a vzbouřil by se. "Je-li zradou bojovat proti tak nepřirozenému osudu, jakým je tento, pak jsem pyšný, že jsem se vzbouřil, a budu stát za svou vzpourou do poslední kapky krve," uzavřel svou obhajobu.

Britské úřady se zjevně obávaly, že rozsudek smrti nebude nikdy vykonán, a proto se rozhodly podniknout kroky k diskreditaci svého vězně a zmařit veškeré snahy, které by mohly dosáhnout odložení poprav. Posloužily jim Casementovy soukromé

deníky z let 1903 a 1910, zabavené policií v jeho londýnském bytě.

Podle úryvků, které se dostaly do novin, Casementovy deníky obsahovaly podrobnosti o jeho skrývaných homosexuálních sklonech. Když byla tato senzační odhalení zveřejněna, přestaly významné politické a církevní osobnosti ve Spojených státech a ve Velké Británii Casementovu žádost o zmírnění trestu podporovat. 3. srpna 1916 Casementa pověsili.

Byly takzvané černé deníky pravé? Tento spor se táhne celá desetiletí - ti, pro něž je Casement zrádcem Velké Británie, považují deníky za autentické, ti, pro něž je irským vlastencem a obětí boje za nezávislost, tvrdí, že jsou to padělky. Zastánci tohoto názoru soudí, že Casement nebyl popraven za zradu, ale za svůj způsob života.

Irsko se dočkalo úplné nezávislosti na Velké Británii teprve v roce 1948, šest z devíti hrabství v severní části ostrova však zůstalo součástí Spojeného království jako Severní Irsko.

Po letech irských žádostí dovolila Velká Británie nakonec předat tělesné pozůstatky sira Rogera Casementa, aby mohly být pohřbeny v jeho rodné zemi. Rakev dorazila do Dublinu 23. února 1965 a shromáždily se tisíce lidí, aby mu projevíly úctu.

Osmaosmdesátiletého prezidenta Eamona de Valeru lékaři varovali, aby se obřadu na hřbitově neúčastnil. Ten však na své přítomnosti trval. Pak alespoň nesundávejte v tak nevlídném počasí klobouk, radili mu. "Casement si zaslouží víc," odpověděl de Valera a odešel pronést nad rakví řeč, v níž zaznělo i volání po irské jednotě z Casementova posledního projevu před soudem.

Irská otázka

Od roku 1154, kdy papež Hadrián IV. daroval ostrov králi Jindřichovi II. - v naději, že anglický panovník dokáže zreformovat irskou církev -, trpělo Irsko pod tvrdou vládou svého mocného souseda. Jindřich dorazil do Irska osobně v roce 1171, přijal pocty místní šlechty a později svého syna jmenoval vládcem Irska. Britští kolonisté začali Iry brzy krok za krokem vytlačovat z důležitých politických a hospodářských pozic.

Od anglických kolonistů je odděloval především keltský jazyk (gaelština). Počínaje údobím vlády Jindřicha VIII. to bylo i náboženství. Irové zůstali katolíky, zatímco Anglie se stala protestantskou zemí. Dcera Jindřicha VIII. Alžběta I. volně rozdávala irská panství svým oblíbencům, a tím umožnila vznik systému, kdy majitelé půdy žili jinde. Místní obyvatelstvo začalo chudnout.

V roce 1801 bylo Irsko spojeno s Velkou Británií, přesto mu však bylo upřeno rovnocenné zastoupení v parlamentu. V polovině století vzniklo hnutí dožadující se samosprávy, avšak zcela se rozpadlo poté, co se jeho vůdce Charles Stewart Parnell zapletl do rozvodového skandálu. Za 1. světové války se zdálo, že se Irsku konečně nabízí příležitost odtrhnout se od Británie.

Ani po roce 1916 se nacionalistické hnutí nedalo potlačit nadlouho. Politický boj vedla strana Sinn Fein (My sami) a jejím ozbrojeným křídlem se stala Irská republikánská armáda. V roce 1919 byla sice vyhlášena Irská republika a jejím prvním prezidentem zvolen Eamon de Valera, avšak teprve v roce 1921 podepsala Velká Británie s Irskem smlouvu. Ta zaručovala irskému státu statut dominia, skládajícího se z dvaceti šesti hrabství na jihu a na západě ostrova. Šest převážně protestantských hrabství se rozhodlo zůstat ve Spojeném království jako Severní Irsko, avšak toto pouto s Londýnem vyvolává už léta vážné otřesy.

Záhada jako z románu

Podivnou smrt newyorské prodavačky ohlašovaly v létě 1841 noviny palcovými titulky. Rok nato uveřejnil chudý mladý autor Edgar Allan Poe až nápadně podobný

příběh. Kolik toho věděl o skutečném případu?

J

ednoho horkého letního dne roku 1841 bylo v řece Hudsonu nedaleko Weehawkenu ve státě New Jersey nalezeno tělo mladé ženy. Ukázalo se, že jde o jednadvacetiletou Mary Cecílii Rogersovou, hezkou dívku, kterou dobře znali spisovatelé, herci a spousta dalších známých osobností. Ti všichni s ní tak trochu flirtovali v trafice Johna Andersona na Liberty Street, hned u mostu dole na Manhattanu. Newyorské noviny se na případ zuřivě vrhly a den co den popisovaly, co policie podniká ve snaze rozluštit záhadu dívčiny smrti. Noviny otiskovaly odvážné dohady, kdo může být jejím vrahem, - prakticky nikdo nepochyboval, že se Mary stala obětí zákeřné vraždy.

Nejpodezřelejší byl Maryin zaměstnavatel John Anderson, který dívku často večer doprovázel domů. I když pro den, kdy Mary zmizela a zřejmě i zemřela, neměl alibi, brzy ho propustili z vazby. Podezření se nakonec soustředilo na jejího snoubence Davida Paynea. Bydlel v penzionu její matky v Hobokenu v New Jersey. Payne přiznával, že se s Mary ráno v den jejího zmizení viděl. O tři dny později ji našli mrtvou.

První stopy související s případem objevila policie v lesíku nedaleko řeky: kombiné, slunečník a kapesník s monogramem M. R. Tráva kolem vypadala udupaně, jako kdyby se tam odehrála rvačka. Brzy poté na tomtéž místě spáchal David Payne sebevraždu. Vypil značnou dávku laudana, opia rozpuštěného v alkoholu. "Zde je to místo," napsal Payne v dopise na rozloučenou, "a Bůh mi odpusť můj promarněný život!" Dokazovalo to, že Mary zabil? Nikoli, usoudila policie, měl na spornou dobu alibi. Případ zůstal nerozřešený a vyšetřování pokračovalo.

Povídka podle skutečnosti

Také dvaatřicetiletý Edgar Allan Poe četl v novinách o vraždě. Stačil už vydat šest knih povídek a básní. To mu sice vyneslo jisté uznání, avšak málo peněz. Z ročního platu osm set dolarů, který dostával jako redaktor jistého filadelfského literárního časopisu, živil sebe a svou těžce nemocnou mladou ženu a hledal námět na další příběh, jenž by následoval po jeho první detektivní povídce "Vraždy v ulici Morgue". V příběhu Mary Rogersové našel pro svého fiktivního inspektora Dupina ideální případ. V Poeově povídce však se Mary jmenuje Marie Rogetová, z New Yorku je přenesena do Paříže a z řeky Hudson se stala Seina.

"Pod záminkou, že ukážu, jak Dupin odhalil tajemství Mariiny vraždy, jsem se pustil do důkladné analýzy skutečné newyorské tragédie," napsal Poe svému příteli 4. června 1842. "Nevynechal jsem jedinou maličkost. Probírám jeden po druhém všechny důkazy a názory otiskované o této záležitosti v novinách a snažím se prokázat (doufám, že dostatečně), že dosud nikdo se nepřiblížil pravdě. Noviny se vydaly po úplně špatné stopě. Jsem si jistý, že jsem nejen prokázal nesprávnost tvrzení, že se dívka stala obětí nějaké party zločinců, ale že jsem dokonce naznačil, kdo je skutečný vrah."

Poeova povídka "Záhadná vražda Marie Rogetové" vyšla na tři pokračování v jednom ženském časopise mezi listopadem 1842 a únorem 1843. Inspektor Dupin s bezchybnou logikou dokazuje, že může existovat jen jeden vrah, "muž s tmavou pletí", námořní důstojník, s nímž Marii (Mary) viděli naposled a s nímž o tři roky dřív na pár týdnů zmizela. Poeova povídka v tomto okamžiku končí, nesděluje viníkovu jméno, jako to udělal ve svých předchozích detektivních povídkách. Redakční poznámka nabízela toto vysvětlení: "Z důvodů, jež nebudeme vysvětlovat, které však mnozí čtenáři nepochybně plně chápou, rozhodli jsme se vypustit z rukopisu v našem držení část popisující jistou stopu, vypátranou Dupinem. Pokládáme za vhodné pouze ve stručnosti konstatovat, že žádaného výsledku bylo dosaženo..."
Byla to skutečně redakční poznámka? Nebo Poe tímto trikem zatajil důkazy

skutečného případu? V době, kdy povídka vycházela, policie ještě vraždu Mary Rogersové nevyřešila.

Podezřelý: Edgar Allan Poe

Netrvalo dlouho a lidé začali po zveřejnění "Záhadné vraždy Marie Rogetové" uvažovat o tom, jestli Poe neví víc, než je ochoten přiznat. Není snad do smrti newyorské prodavačky zapletený sám spisovatel?

Do New Yorku jezdil dost často a mohl se s Mary docela dobře seznámit v trafice, kde prodávala. Mohl u ní hledat i sexuální uspokojení, které mu jeho churavějící mladá žena nemohla poskytnout. Byl však schopen vraždit? V tomto životním údobí autora pronásledovaly chudoba a nedostatek uznání kritiky. Bojoval svou už zjevně prohranou bitvu s alkoholem a patrně i drogovou závislostí. Přátelům i příbuzným připadal nemocný, možná i duševně chorý.

Poeův stav se odráží v tom, jak se hrdinové jeho detektivních a strašidelných příběhů obírají sami sebou. Dovoluje svým literárním postavám oddávat se všemožným vášním, pro potěšení mučit, dokonce i vraždit. Jeho povídky prozrazují, že tohoto mistra hrůzy smrt zvláštním způsobem fascinovala. Mohl Poe ve chvíli šílenství sám podlehnout temným, potlačovaným instinktům, jimž jinak dovozoval, aby se promítly pouze do bizarních a bezzásadových postav, kterými se jeho literární tvorba hemží?

Psychologové studující význam chování prokazovali, že pachatelé zločinů často po sobě nechávají stopy, jež by mohly vést k jejich zadržení, aniž si při tom uvědomují podvědomou touhu po trestu. Neudělal Poe totéž, když naznačil, jak vrah Marie Rogetové vypadal? Poe sám měl snědou pleť a vysoké čelo mu zakrývaly husté černé vlasy. I když literární badatelé uvažovali o tom, zda nebyl do události zapletený a pak ji nepřepočítal do literární podoby, s vraždou Mary Rogersové ho však žádný hmatatelný důkaz nespojuje.

Literární vědci se však podařilo prokázat, že Poe povídku upravoval podle odhalených a policií oznamovaných faktů případu potom, co vyšlo její první pokračování, avšak dříve, než vyšla celá. "Muž se snědou pleť" nebyl žádný námořní důstojník, ale dělal potraty. Mary se patrně svěřila jeho rukám už v roce 1838. V létě 1841 pak mladá žena pravděpodobně zemřela na následky dalšího potratu. Když Poe o dva roky později povídku revidoval pro knižní vydání, udělal v textu patnáct menších oprav, aby bylo možné Mariinu smrt vysvětlit zbabraným potratem. Připsal i poznámky pod čarou, aby vytvořil dojem, že měl od samého počátku pravdu on.

"V Marii Rogetové nebylo vynecháno nic," psal Poe později svému příteli, "s výjimkou toho, co jsem vynechal já sám. Námořní důstojník, který spáchal vraždu (nebo spíše zavinil neúmyslně smrt tím, že zpackal potrat), se přiznal a záhada je už rozřešena. Ohledy na příbuzné mi však nedovolují se o této věci víc rozepisovat.

Pád oblíbenec

Mužně vyhlížející voják se anglické královně Alžbětě I. zalíbil, sotva se v roce 1581 objevil u dvora. Za nějakou dobu však sir Walter Raleigh upadl v nemilost a královnin nástupce Jakub I. ho dal popravit pro velezradu.

P

rotože mor v Londýně kosil každý týden dva tisíce lidí, konal se soud se zrádcem na hradě Wolversey ve Winchesteru, asi sto kilometrů jihozápadně od Londýna. Sir Walter Raleigh, za zesnulé královny Alžběty I. bohatý a všemi ctěný oblíbenec panovnického dvora, musel cestou snášet opovržení davu, který ho proklínal a házel na jeho kočár kamení a bláto. Obžalovaný šlechtic si ponižování a urážek nevšímal a klidně bafal z dýmky.

Byla proti němu vznesena čtyři obvinění: že se pokoušel svrhnout nového panovníka Jakuba I. a nastolit jeho sestřenicí Arabellu Stuartovnu; že podněcoval ke vzpouře v království; že spřádal intriky na obnovení katolicismu v říši a že se zúčastnil spiknutí na podporu španělské invaze do Británie.

Přestože prohlašoval, že je nevinný, a připomínal, že k jeho usvědčení je třeba nejméně dvou svědků obžaloby, přestože se obžalobě nepodařilo předvést soudu nikoho, kdo by Raleighe přímo obvinil, rozhodla porota po pouhých patnácti minutách rokování, že obžalovaný je vinen. Nejvyšší soudce sir John Popham bez zaváhání vynesl strašlivý trest. Raleigh měl být pověšen za hrdlo, ještě zaživa odříznut a čtvrcen. "Pak bude vaše hlava uťata od těla a tělo na čtyři části rozčtvrcené dáno králi, nechť s ním učiní, co uzná za vhodné. Bůh buď milostiv vaší duši!"

Vzestup u dvora

Raleighova cesta k soudnímu dvoru ve Winchesteru byla dlouhá a spletitá. Sedmnáctiletý syn venkovského zemana zběhl roku 1569 ze studií v Oxfordu a připojil se ve Francii k protestantské armádě. O deset let později doprovázel svého nevlastního bratra sira Humphreyho Gilberta na takzvané objevitelské cestě, ve skutečnosti loupežné výpravě do španělských držav v Západní Indii. Nedostal se však dál než na Kapverdské ostrovy. Potom pomáhal potlačovat povstání v Irsku a v prosinci 1581 byl poslán se zprávami z bojiště ke dvoru do Greenwiche.

Historika, podle níž Raleigh rozprostřel přes blátivou cestu plášť, aby mohla královna Alžběta suchou nohou projít, patří patrně mezi legendy. Jisté však je, že ani ne třicetiletý vysoký a statný voják se neprovdané osmačtyřicetileté královně zalíbil. Když pro nic jiného, pak pro svou pověst statečného muže s dvornými způsoby a bystrou myslí. Její dlouholetý oblíbenec hrabě z Leicesteru se nedávno znovu oženil a Alžběta očividně stála o Raleighovu společnost. Zahrnovala ho také dary: majetkem, úřady, výnosnými obchodními licencemi. V roce 1584 ho královna pasovala na rytíře.

Po smrti nevlastního bratra Gilberta připadlo Raleighovi jeho výsadní právo objevovat neznámé země v Novém světě a ovládnout je královniným jménem. První z jeho výprav prohlásila za anglické vlastnictví atlantské pobřeží Severní Ameriky na sever od Floridy. Toto území pojmenovali Angličané podle své panenské královny Virginie. Když později královna Raleighovi zakázala vzdalovat se od dvora, vyslal svého bratrance sira Richarda Grenvilla, aby založil kolonii na ostrově Roanoke. Ani tento ani následující pokus zachytit se trvale na severoamerickém kontinentu se však nepodařil.

Když se u anglického dvora objevil Robert Devereux, hrabě z Essexu, začal s Raleighem soupeřit o Alžbětinu náklonnost. Raleigh se tedy na čas stáhl na svá irská panství. Po návratu ke dvoru navázal známost s jednou z Alžbětiných dvorních dam Alžbětou Throckmortonovou. Žárlivé královny se to dotklo a dala oba uvěznit v londýnském Toweru. Nakonec byli milenci propuštěni a byl jim povolen sňatek, i když museli odejít od dvora a žít v ústraní na venkově.

V roce 1595 směl Raleigh konečně opustit Anglii v čele výpravy. Měl napadat španělské državy v Novém světě a hledat zlato v povodí řeky Orinoko v Jižní Americe. Rok nato se zúčastnil úspěšného útoku na španělský přístav Cádiz a v roce 1597 si nejen znovu vydobyl královninu přízeň, ale stal se i členem parlamentu.

Úsvit nové éry

Na sklonku století kdekdo tušil, že dlouhá a skvělá éra panování Alžběty I. se chýlí ke konci. Když 24. března 1603 zesnula, vymřel s ní i královský rod Tudorovců. Desetiletý úvah a intrik, kdo bude následníkem bezdětné královny, se rázem stalo minulostí. Během několika hodin byl anglickým králem prohlášen skotský panovník Jakub VI. syn nebohé skotské královny Marie Stuartovny - a obě království se

spojila pod jediným vládcem. Pro Raleighe to však znamenalo konec výsad u dvora. Zradili ho dva muži, které pokládal za své přátele. První byl sir Robert Cecil, malý a churavý hrbáč, královnin ministr. Alžběta I. o něm mluvila jako o "svém trpaslíkovi". Cecil už dlouho potají jednal se skotským králem Jakubem o jeho následnictví. Podporoval Jakubovy plány na posílení královské moci na úkor parlamentu a na ukončení nepřátelství se Španělskem. Informoval také Jakuba, že Raleigh má proti této politice značné výhrady. Druhý proradný přítel, lord Cobham, opatřil jediný důkaz, na jehož základě byl Raleigh odsouzen za velezradu.

Když Raleigh přispěchal, aby přísahal věrnost novému králi, přivítal Jakub Alžbětina oblíbenec až okázale nezdvořile. Během dalších dvou týdnů zbavil Raleigh postavení i obchodních licencí a nařídil mu opustit londýnský dům, který mu královna před několika lety darovala. 14. července 1603 ho Cecil - udržel si i za Jakuba funkci ministra - povolal před královskou radu na Windsorský hrad, aby vypovídal o spiknutí proti novému panovníkovi.

Obžaloba ze zrady

Někdejší Raleighův přítel lord Cobham se netajil svým odporem ke králi Jakubovi a opovržením k Cecilovi. Od velvyslance španělského Nizozemska hraběte Aremberga dostal půjčku 120 000 liber na financování převratu, jímž by byla na trůn na místo Jakuba dosazena jeho poddajnější sestřenice Arabella Stuartovna. Cecil spiknutí vyčlenil a žádal Raleighe, aby mu řekl, co ví o zrádcovských aktivitách svého přítele. Raleigh zpočátku popíral, že by o spiknutí cokoli věděl, ale později poslal Cecilovi dopis, v němž připustil, že mu Cobham nabídl 2500 liber za to, že napomůže uzavřít mír mezi Španělskem a Anglií, on však že tuto nabídku nebral vážně.

Když Cobhamovi ukázali Raleighův dopis, vyděšeně přiznal, že s hrabětem Arembergem vyjednával. Prohlásil však, že původcem spiknutí byl Raleigh. Právě tato pomluva přivedla Raleighe 17. listopadu před soud ve Winchesteru.

Rozsudek na základě pomluvy

Protože Raleighovi odepřeli právo na advokáta, musel se hájit sám. Jeho důvtip a výmluvnost mu v tom dobře posloužily. Podle jednoho z očitých svědků se přel se žalobci, jako by to byl "jeden z nejšťastnějších dnů jeho života". Když požádal, aby mohl odpovídat na jedno obvinění po druhém, řekli mu, že přednášení důkazů nelze přerušovat, protože by ztratily "působ i sílu". Když mu předložili Cobhamovo přiznání, klidně se vytasil s jeho odvoláním, napsaným Cobhamovou rukou. Státní zástupce sir Edward Coke na oplátku vytáhl odvolání tohoto odvolání, psané rovněž Cobhamem. V této neřešitelné situaci Raleigh žádal o konfrontaci před soudem. Coke žádost zamítl. Bylo předem jasné, že vystrašená porota uzná Raleighovu vinu. Někteří porotci pak před Raleighem poklekli a prosili ho o odpuštění. Dvořan ještě ráno všemi opovrhovaný se do večera stal mučedníkem, obětí vražedného soudního spiknutí. V zemi se zvedla vlna rozhořčení nad ukvapeným a očividně nespravedlivým procesem, která posléze vedla k reformě soudní procedury tak, jak ji dnes známe v právních systémech Británie i Spojených států. Jeden z tehdejších soudců na smrtelné posteli řekl: "ještě nikdy nebyla spravedlnost v Anglii tak znásilněna jako v tomto procesu."

Léta čekání

Raleigh měl být popraven 10. prosince. Den předtím král popravu odložil a poslal ho do londýnského vězení v Toweru. Tam strávil Raleigh, i když ve společnosti manželky a syna, dalších třináct let.

Léta krále bombardoval žádostmi o propuštění a o podporu pro svůj plán na další výpravu do Nového světa. Počátkem roku 1616 ho propustili na svobodu. V červnu následujícího roku už nashromáždil dost peněz, aby mohl vyplout. Královský dvůr ho však upozornil, že se má vyhnout nepřátelským střetům se Španěly.

Výpravu provázela série katastrof. Vyvrcholila útokem na španělskou osadu, při níž zahynul Raleighův syn. Po návratu do Anglie v červnu 1618 Raleighe opět zatkli a poslali do Toweru. Protože už nad ním byl jednou vynesen rozsudek smrti, nemohli ho soudit za neuposlechnutí králova příkazu vyhnout se konfliktu se Španěly. Odvedli ho tedy 29. října na popraviště, aby vykonal rozsudek starý patnáct let. Požádal, aby si mohl prohlédnout sekeru, kterou mu měli setnout hlavu. Prsty přešel ostří a zažertoval: "Ostrý a dobrý lék na všechny moje neduhy." Když jeden z přihlížejících požadoval, aby odsouzenec položil hlavu na špalek směrem k východu, řekl Raleigh: "Nezáleží na tom, jak leží hlava, ale kam míří srdce." Lepší epitaf by si dvorní oblíbenec, který upadl v nemilost, ani přát nemohl.

Dějiny světa

Sir Walter Raleigh byl nejen neohrožený dobrodruh a uhlazený dvořan, ale měl i značné literární nadání. Většina básní, které napsal, se ztratila, zachovalo se však několik pozoruhodných prozaických děl. Nejrozsáhlejší a nejdůležitější z nich jsou Dějiny světa, které napsal mezi lety 1607 a 1614, kdy byl jako odsouzenec k smrti vězněn v londýnském Toweru. I když se na ozdobně rytém titulním listu knihy jeho jméno neobjevilo, nebylo žádným tajemstvím, kdo ji napsal. Král Jakub I. knihu okamžitě zakázal.

Raleigh hodlal v této knize sepsat úplnou kroniku světa. První kapitoly sledovaly chronologii Starého zákona, pak chtěl pokračovat až do současnosti. Anglické dějiny se měly prolínat s dějinami ostatního světa. Raleigh se však dostal jen k pádu Makedonie v roce 130 př. n. l.

Jakubovu nelibost vyvolal způsob, jímž Raleigh zpodobil asyrskou královnu Semiramidu. Soudilo se totiž, že Raleigh tak vzdal hold Alžbětě I., zatímco nelichotivý portrét jejího zženštilého nástupce Nina považoval král za svou vlastní karikaturu.

Smrt pro atomové špiony

Nenápadný manželský pár, který dobře znalo jen několik přátel, skončil na elektrickém křesle, protože poskytl Sovětskému svazu tajemství atomové bomby. Nebyl však jejich proces zinscenován? Nestali se obětními beránky pro neschopnost vysokých míst?

N

ewyorské vězení Sing Sing hlídaly za soumraku v pátek 19. června 1953 desítky speciálně vybraných policistů. Za zdmi čekal na utajeném místě šestičlenný vyšetřovací tým FBI vybavený dvěma přímými linkami do Washingtonu a doufal, že Julius Rosenberg nebo jeho žena Ethel se raději přiznají ke špionážní činnosti, než by zemřeli na elektrickém křesle.

Asi padesát kilometrů směrem na jih se na Union Square v New Yorku shromáždilo sedm tisíc lidí, aby vzdali poslední poctu umírajícím. Před Bílým domem jedni žádali milost pro první Američany, odsouzené k trestu smrti za špionáž v době míru - a druzí pochodovali kolem pod transparenty s nápisem: "Smrt komunistickým krysám!"

Celkem 112 soudců projednávalo 23 odvolání včetně sedmi na úrovni Nejvyššího soudu a teď měly být konečně popravy, nařízené přede dvěma lety, vykonány. Poprava se měla zahájit v jedenáct hodin večer. Při západu slunce však začínal židovský šábes, a protože nebylo jisté, zda do té doby poprava skončí, byl časový program posunut na dřívější hodinu.

Když do jasně osvětlené popravčí místnosti přivedli jako prvního Julia Rosenberga, vypadal bledý a vyčerpaný. Při pohledu na elektrické křeslo se mu podlomila kolena, nic však neřekl. Mlčel od chvíle, kdy během dne vydal poslední prohlášení,

zakončené těmito slovy: "Necht' navždy vytrvá pravda naší nevinny." Popravčí zapnul elektrický proud - podle předpisu jednu krátkou a dvě dlouhé dávky - a ve 20 hodin a 6 minut lékař konstatoval odsouzenčovu smrt. Krátce poté byla popravena i Ethel Rosenbergová. Zůstali po nich dva synové. Jednomu bylo devět, druhému šest let. Mistři Isti?

Pro Edgara J. Hoovera, ředitele Federálního úřadu pro vyšetřování (FBI), představoval případ manželů Rosenbergových zločin století. Julius Rosenberg byl údajně řídicím mozkiem vyzvědačské skupiny - možná i dvou skupin -, s jejíž pomocí vyvinul Sovětský svaz vlastní atomovou bombu o řadu let dříve, než by se mu to mohlo vlastními silami podařit. Rovnováha sil ve světě se změnila.

Nic z jejich dosavadního života nenaznačovalo, že by Julia Rosenberga a Ethel Greenglassovou cokoli předurčovalo ke světovému věhlasu. Oba byli nejstaršími dětmi ze zchudlých rodin, zápasících v hospodářské krizi ve třicátých letech o živobytí v jihovýchodní části Manhattanu. Nadaný Rosenberg se v šestnácti letech zapsal na City College v New Yorku, kde začal studovat elektrotechniku, i když si z něho otec přál mít rabína. Vzestup nacismu v Německu stejně jako sociální a rasová nerovnost ve Spojených státech Julia znechucovaly a brzy ho přilákaly ideály vyhlašované komunistickou stranou. Začal aktivně pracovat v Lize mladých komunistů a studium šlo stranou.

Ethel Greenglassová se musela vyššího vzdělání vzdát. V patnácti letech začala za sedm dolarů týdně pracovat v kanceláři jedné loděřské společnosti. O čtyři roky později se postavila do čela sto padesáti stávkujících žen a byla za to propuštěna. Státní úřad pro pracovní vztahy však uznal její stížnost jako oprávněnou. Při přípravě dobročinného večírku pro Mezinárodní svaz námořníků se seznámila s téměř o tři roky mladším Juliem Rosenbergem a zamilovala se do něho. Jejich vášnivá láska nikdy neochabla.

Julius, povzbuzovaný Ethel, nakonec získal v roce 1939 inženýrský diplom a brzy nato se vzali. V roce 1940 dostal civilní místo u spojovací jednotky americké armády v Brooklynu. O rok později byl povýšen na inspektora. V novém zaměstnání musel cestovat po státech New York a New Jersey, ale dostával vyšší plat. V té době také manželé vstoupili do komunistické strany stejně jako Ethelin mladší bratr David Greenglass. Když se jim v roce 1943 narodil první syn, zjevně už neměli se stranou nic společného. O dva roky později Julia od spojařů propustili, protože zapřel, že byl kdysi komunist.

Ukradená tajemství

28. srpna 1948 stalinské Rusko s úspěchem vyzkoušelo první atomovou bombu. Počátkem následujícího roku jeden z pracovníků FBI zjistil, že sovětská tajná služba KGB má k dispozici zprávu o projektu Manhattan, což bylo krycí jméno tajného amerického plánu vývoje atomové bomby. Napsal ji Klaus Fuchs, vynikající vědec německého původu, který se účastnil v Los Alamos v Novém Mexiku práci na projektu a později vybudoval v anglickém Harwellu atomovou výzkumnou laboratoř. Fuchs se přiznal, že ještě v Německu vstoupil v roce 1933 na protest proti nacismu do komunistické strany. Když potom uprchl do Anglie, dostal zaměstnání v britském atomovém programu a stal se sovětským vyzvědačem.

Ve Spojených státech, kam Fuchse v rámci práci na projektu poslali, navázal kontakt se spojkou s krycím jménem Raymond. V roce 1945, kdy už bylo zjevné, že Německo na atomové zbrani nepracuje, začal Fuchs - stejně jako řada dalších vědců - pochybovat o amerických cílech a o následcích závodu v jaderném zbrojení. Nakonec Raymondovi předal dokumenty popisující první atomovou bombu odpálenou v poušti Nového Mexika.

Na základě Fuchsových informací dopadla FBI Raymonda, z něhož se vyklubal chemik Harry Gold. Začaly se rýsovat obrysy spiknutí. Golda řídil sovětský

vicekonzul v New Yorku Anatolij Jakovlev. Gold se také přiznal, že na Jakovlevův příkaz odjel v roce 1944 do Nového Mexika, kde měl vyhledat jistého Davida Greenglasse, mechanika zaměstnaného na losalamoském projektu. Ukázalo se, že mladý švagr Julia Rosenberga si nechal zaplatit pět set dolarů za nákresy zapalovacího mechanismu, tvaru čoček a vnitřní konstrukce atomové bomby. David Greenglass i jeho žena Ruth později vypověděli, že Raymondovi, i když ho neznali, věřili proto, že s sebou přivezl zakódované pověření od Julia Rosenberga. Už v době, kdy Golda vyšetřovala FBI, začal Rosenberg podle svého švagra chystat odjezd celé rodiny ze Spojených států. K útěku přemlouval také Greenglassovy a dokonce jim nabídl 4000 dolarů v hotovosti, aby měli cestu z čeho zaplatit. Nikdo z nich však nebyl dost rychlý. 15. června 1950 FBI zatkla Davida Greenglasse a ten nejen přiznal svou roli ve spiknutí, ale udal i švagra. Julius byl zatčen 17. července, Ethel nečekaně zatkli 11. srpna. Nedali jí ani čas, aby zařídila, kdo se má postarat o děti.

Stínové spiknutí

Vyšetřovatelé sice tvrdili, že Julius Rosenberg je hlavou vyzvědačské skupiny, přímé důkazy však nenašli. Podezření však přesto narůstalo. Z ničeho nic zmizeli dva z jeho přátel ze studií a o jednom z nich se zmiňovaly jisté sovětské dokumenty. Další ze spolužáků, Morton Sobell, prchl i se ženou do Mexika, odkud byl později předán FBI a podobně jako Rosenberg obviněn ze spiknutí za účelem vyzvědačství. Co však ve skutečnosti tato vyzvědačská "skupina" dokázala? Jaká "tajemství" předala nepříteli? Mnoho lidí dodnes pochybuje o tom, že vláda obvinila Rosenbergovy a Sobella oprávněně, především proto, že jednak chybí pevné důkazy a ty, které jsou, vycházejí z výpovědí manželů Greenglassových. Někteří autoři se domnívají, že právě oni se zachránili tím, že poskytli svědectví proti Rosenbergovým.

Horší než vražda

Proces, který začal 6. března 1951, podle mnohých neposkytl jasně odpovědi. Manželé Rosenbergovi se rozhodli hájit se sami a trvali na tom, že jsou nevinní. Julius však působil arogantně a bojovně a poskytoval tak státnímu zástupci Irvingu Saypolovi dost příležitostí k chytrým protiúderům. Ethel patrně ztratila část sympatií poroty nad svým údělem tím, že příliš trvala na pátém dodatku americké ústavy a z něho vyplývajícím právu nevypovídat o své komunistické minulosti. Porota jednomyslně potvrdila vinu obou obžalovaných. Soudce Irving R. Kaufman, když vynášel nad oběma manžely rozsudek smrti na elektrickém křesle, řekl: "Považuji váš zločin za horší než vraždu."

Sobell byl odsouzen na 30 let a Greenglass na 15 let vězení s tím, že v roce 1960 by mohl být podmíněčně propuštěn. Z vyšetřovacích spisů vyplývá, že jeho ochota vypovídat souvisela s dohodou, že nebude obviněna jeho žena Ruth. Gold už dříve dostal 30 let.

Během dalších dvou let se případu manželů Rosenbergových dostalo mezinárodního věhlasu. Po soudech různých instancí putovalo jedno odvolání za druhým, všechna však bez úspěchu. Rosenbergovi zatím čekali v celách smrti, jen zřídka jim povolili promluvit si nebo se vidět se svými syny.

Pohřbu popravených Rosenbergových se v Brooklynu zúčastnilo na osm tisíc truchlících, přesvědčených o jejich nevině. Nositel Nobelovy ceny Harold Urey zastával názor, že "člověk Greenglassových schopností by naprosto nesvedl komukoli sdělit fyzikální, chemické a matematické záležitosti týkající se bomby". Slavný francouzský existencialistický filozof Jean-Paul Sartre popravu Rosenbergových nazval "právním lynčem, jímž se celý národ poskrvnil krví". Edgar J. Hoover však rozsudek pokládal za jeden z největších úspěchů svého úřadu a Kongres prohlásil v roce 1954 vyzvědačství za hrdelní zločin i v době míru. Tato

právní norma nevyhnutelně získala přezdívku zákon Rosenbergových.

Po vítězství: studená válka

Spojené státy vyšly z 2. světové války jako nejsilnější stát na světě, a přesto mnoho jejich občanů začalo mít hluboké obavy z budoucnosti. Sovětský svaz se jakoby přes noc proměnil ze spolehlivého válečného spojence v nebezpečného nepřítele, odhodlaného svrhnout demokratické vlády všude kolem sebe. Střední a východní Evropa, dlouho ovládaná Hitlerovým Německem, teď ležela za Stalinovou železnou oponou. Pokusy obyvatel vzepřít se brutálně potlačila Rudá armáda a Moskva všude nastolila loutkové režimy.

Obrovská a lidnatá Čína - další z amerických válečných spojenců - padla v roce 1949 do rukou komunistických sil Mao Ce-tunga. Rok nato vypukla válka v Koreji. V tomto konfliktu dokonce čínští pěšáci bojovali muž proti muži s americkými vojáky. Co způsobilo, že vítězství tak náhle zhořklo? Bylo to dílem špatného politického odhadu a selhání, jak dokazovali někteří kritici dvacetileté vlády Demokratické strany? Nebo snad nepřátelé Spojených států sklízeli, co zaseli, prostřednictvím špionáže a domácích zrádců? Otřes způsobený událostmi konce čtyřicátých let živil celonárodní atmosféru strachu počátkem let padesátých. Právě v té době byli Rosenbergovi obviněni ze spiknutí s cílem vyzvědačství. I když si wisconsinský senátor Joseph R. McCarthy později vysloužil nálepkou demagoga, v oné době shrnul pocity mnoha Američanů: "V tomto bezmocném postavení se nalzáme ne proto, že by potenciální protivník obsadil naši zem svými lidmi, ale proto, že nás zradili ti, s nimiž naše země tak dobře zacházela."

Obžalovaná královna

Jako následník trůnu si příští anglický král Jiří IV. užíval života. Když ale chtěl zrušit své manželství s královnou Karolinou a pokoušel se ji zbavit panovnického titulu, mnozí soudili, že se v tomto případě uplatňuje dvojí morálka.

P

rotože se Karolina Amelie Alžběta chovala k jistému Bartolomeovi Pergamimu s "neslušnou a urážlivou důvěrností" a udržovala s ním "rozmařilý, ostudný a cizoložný poměr", má být zbavena "titulu, nároků, práv a výsad" královské manželky. Její manželství s Jiřím IV., panovníkem Spojeného království Velké Británie a Irska, má být rozvedeno.

Tak znělo obvinění obsažené v návrhu zákona o trestech a pokutách (Pains and Penalties), předneseném ve Sněmovně lordů 5. července 1820. Protože Pergami jako cizinec nepodléhal britské pravomoci a protože se údajné přečiny neodehrály na britské půdě, nemohli královnu soudit pro velezradu. Zákon - navržený soukromou osobou ve prospěch nejmenované strany, o níž ovšem každý věděl, že je jí sám král - se považoval za způsob, jak potrestat královnu Karolinu, aniž by musela stanout před soudem. Královna to nemohla chápat jinak než jako licoměrnou strategii prostopášného manžela, který se jí snažil vypudit ze zákonného místa na trůně. Pro Jiřího IV. to zase byl vhodný způsob, jak ukončit manželské rozbroje, jimiž trpěl jeho soukromý život celé čtvrtstoletí.

Rozmařilý princ

Že by Jiří IV. mohl kdy podat žalobu ve věci neslušného chování, vypadalo nanejvýš ironicky. Nejstarší syn Jiřího III., narozený 12. srpna 1762, byl hezký mládenec, inteligentní a přívětivý, s vybraným uměleckým vkusem. Až příliš brzy se však proměnil v obtlouštělého prostopášníka. Díky nesčetným milostným avantýrám a nehorázně marnotratnosti, které děsily poddané jeho otce, se mu začalo říkat zhýralý princ.

V roce 1784 se dvaadvacetiletý následník trůnu zamiloval, prý skutečně na první

pohled, do dvakrát ovdovělé a o šest let starší Marie Fitzherbertové. Jejich sňatku stály naneštěstí v cestě nepřekonatelné překážky. Jako neurozená osoba stála Marie Fitzherbertová společensky hluboko pod princem. Jako katolička se nemohla vdát za následníka trůnu. A konečně, vzhledem k tomu, že Jiřímu ještě nebylo pětadvacet, nemohl se oženit bez souhlasu svého otce a ten mu ho odmítl dát. Počestná paní se odmítla stát princovou milenkou, a Jiří tedy předstíral sebevraždu, aby ji vlákal do svého londýnského domu a tam na ní vymohl slib, že se za něho provdá. Když se dozvěděla, že byla podvedena, uprchla do Evropy. Jiří požádal otce, aby mohl žít v cizině. Jako důvod uváděl, že to přijde levněji, ve skutečnosti chtěl být nablízku paní Fitzherbertové. Král o princově milostné aféře věděl všechno a kategoricky odmítl.

Jiřímu trvalo rok, než se mu podařilo přimět paní Fitzherbertovou, aby se vrátila do Londýna a dala se s ním 15. prosince 1785 oddat v přijímacím pokoji svého domu. Nezákonný obřad provedl anglikánský kněz, který za to dostal peníze na zaplacení dluhů a slib, že až Jiří nastoupí na trůn, bude povýšen na biskupa. Ačkoli se od té doby princ stále pohyboval ve společnosti paní Fitzherbertové a jejich sňatek byl veřejným tajemstvím, žili z ohledu na společenské mravy nadále odděleně.

Nemilovaná nevěsta

Přes své tajné manželství Jiří nadále vyhledával jiné ženy a utrácel plnými hrstmi. Stále častěji se s paní Fitzherbertovou hádali a dluhy rostly. Princ si uvědomil, že před finanční katastrofou ho může zachránit jen oficiálně uznáný svazek s protestantskou princeznou. Jeho mladšímu bratrově, vévodovi z Yorku, zvýšil přece král za vhodný sňatek apanáž. V srpnu 1794 Jiří otci oznámil, že se s paní Fitzherbertovou rozešel a že je ochoten začít "spořádanější život". Jinými slovy, byl připraven uzavřít královský sňatek.

Za nevěstu si Jiří vybral svou sestřenicí z prvního kolena Karolinu, dceru vévody z Braunschweigu-Wolfenbüttelu. Jeho matku královnu Charlottu to vyděsilo natolik, že napsala svému bratrově: "Takovou ženu mu vůbec nemohu doporučit." O princezně se říkalo, že je tak vášnivě povahy, že jí otec nedovolí ani přejít z jedné místnosti do druhé bez doprovodu gardedámy. Na dvorních plesech jí byla v patách zvlášť k tomu určená guvernánka, která měla na starosti, aby princezna "nepůsobila ostudu neslušnými rozhovory s muži". Lord Malmesbury, vyslaný požádat o její ruku, ji popsal jako malou a baculatou osobu, s hlavou příliš velikou na svou postavu. Byla však veselá a pořád se smála. Otec o ní tvrdil, že hloupá není, avšak chybí jí rozvaha, ráda trousí o lidech netaktní poznámky a kdekoho řádně zkritizuje.

Když Karolina dorazila do Anglie, uvítala ji oficiálně hraběnka z Jersey, o níž se povídalo, že v princově srdci zaujala místo paní Fitzherbertové. Hraběnka princezně okamžitě poradila, aby se před setkáním s princem převlékla a nalíčila. Když mu Karolinu představili, Jiří ji poslušně objal, ale potom se rázně otočil a zvolal na lorda Malmesburyho: "Harrisi, není mi dobře! Přines mi, prosím, sklenici brandy!" Sotva její nastávající opustil místnost, zeptala se Karolina zděšeně francouzsky (angličtinu se teprve začala učit): "Mon Dieu, to se princ vždycky takhle chová?" Nelíbil se jí o nic víc než ona jemu: "Myslím, že je děsně tlustý a zdaleka ne tak hezký jako na portrétu." Na svatbu, která se konala o tři dny později 8. dubna 1795, dorazil princ značně opilý.

Šilink pro princeznu

V lednu 1796 porodila Karolina dceru. Tři dny nato Jiří, zcela malomyslný, nemocný a přesvědčený, že právě umírá, sepsal novou závěť, v níž veškeré své peníze a majetek odkázal "milované a zbožňované Marii Fitzherbertové", již nazýval "choť mého srdce a duše". Své právě narozené dceři odkázal klenoty, darované předtím Karolině. Své manželce před zákonem, "té, které se říká princezna z Walesu", nechal

doslova jeden šilink.

Následovala dlouhá výměna dopisů, v níž princezna žádala, aby napříště byli mužem a ženou jen podle jména. Jiří se už nesmí pokusit zplodit s ní žádného dalšího dědice, a to ani v případě, že by jejich dcera zemřela. "Příroda nám odepřela možnost žít spolu," odpověděl princ. K dohodě, že budou žít každý zvlášť, připsal zlomyslně: "Zbytek života prožijeme v nerušeném klidu." Král se pokoušel synovo manželství zachránit, avšak všechny pokusy skončily nezdarem. Formální rozvod však přesto dvojici nedovolil.

V létě 1797 se Karolina usadila ve venkovském sídle několik kilometrů od Londýna. Opuštěna i těmi několika přáteli, které si udělala ve šlechtických kruzích, obklopila se mladými důstojníky námořnictva, politiky, spisovateli. Špehové Jiřímu hlásili, že jeho odmrštěná manželka vede skandální život a že dokonce porodila nemanželské dítě jednoho ze svých milenců. V prosinci 1805 ji královská rada tohoto obvinění zprostila. Karolina lehkovážně podotkla, že udělala jedinou chybu - prý se vyspala s manželem paní Fitzherbertové.

Konečně volný

Duševní choroba, sužující už dlouho Jiřího III., propukla tak výrazně, že v roce 1811 krále prohlásili za neschopného vládnout a jako regent ho nahradil jeho syn. Princ nabyté moci využil mimo jiné k tomu, aby Karolinu zcela zapudil od dvora. V létě 1814 jí zabránil zúčastnit se londýnských oslav na počest panovníků, kteří zvítězili nad Napoleonem. Karolina se proto v srpnu pod jménem hraběnka z Wolfenbüttelu nalodila na fregatu směřující do Francie. Podle svědků opouštěla Anglii se slzami v očích.

Jiří doufal, že se Karolina usadí a v klidu dožije někde v Evropě. Karolina však byla odhodlána poznat svět, užít si života se vším všudy, dělat, co se jí zachce. Přijela poprvé po mnoha letech do Braunschweigu a brzy vyčerpala trpělivost svých hostitelů večerami, plesy a hráčskými večírky trvajících až do rána. V Ženevě šokovala hosty maškarního plesu, když se objevila oblečena - či spíše od pasu nahoru neoblečena - jako Venuše. V Milánu přibrala ke své suítě snědého a mohutného vojenského vysloužilce Bartolomea Pergamiho, o čtrnáct let mladšího než ona, a udělala z něj cosi jako osobního sluhu. Zanedlouho povýšila Pergamiho na komořího a udělila mu titul baron della Francina. Pergami organizoval i její pouť do Svaté země, vedoucí přes Sicílii, Alžírsko, Řecko a Turecko a vrcholící Karolininým vjezdem do Jeruzaléma na oslím hřbetě. Po návratu do Evropy si pronajala v Itálii vilu a pozvala Pergamiho rodinu - s výjimkou manželky, s níž nežil, - aby se tam nastěhovala. Jeho mladší dcera Viktorie spávala v Karolinině ložnici a oslovovala ji "mami".

Před koncem roku 1817 se Karolina dozvěděla, že její jednadvacetiletá dcera zemřela při porodu. Se smutkem si uvědomila, že tím zmizela i poslední překážka, která Jiřímu dosud bránila, aby se s ní rozvedl. Svému právníkovi Henrymu Broughamovi napsala, že po smrti dcery ji manžel bez okolků "křivě a lživě pošpinil". Následující léto vyslal Jiří do Itálie trojici vyšetřovatelů, aby shromáždili důkazy o princeznině výstředním chování a zejména o její nevěře.

Právo na korunu

Král Jiří III. zemřel 29. ledna 1820 a sedmapadesátiletý regent nastoupil na trůn jako Jiří IV. Nabídku na velkorysé finanční vyrovnání za to, že se vzdá titulu a zůstane v cizině, Karolina odmítla. Naopak, 5. června toho roku se vrátila do Anglie, aby svůj nárok na korunu jako králova manželka uplatnila. Nový panovník nebyl oblíbený, a tak ji při příjezdu do Londýna vítaly nadšené zástupy. "At' žije královna! Bez královny není krále!" rozléhaly se výkřiky jejich příznivců, shromážděných kolem její rezidence. Davy se objevily i pod královými okny a označovaly ho za Nerona. Polekaný král se uklidil z Londýna na Windsorský hrad. Než odjel, poslal oběma

komorám parlamentu poselství, aby věnovaly "okamžitou a důkladnou pozornost" obsahu jistého zeleného vaku. Obsahoval zprávu trojice vyšetřovatelů, vyslaných do Milána, a podklady pro návrh zákona o trestech a pokutách, který se měl o měsíc později projednat ve Sněmovně lordů.

"Non mi ricordo"

Královna se v den veřejného projednávání zákona - každý ovšem mluvil o procesu - dostavila do Sněmovny lordů osobně. I když noviny, stojící na její straně, psaly, že vypadá "velice dobře", méně soucitní pozorovatelé si neopomněli všimnout, jak Karolina ztloustla a jak silnou vrstvu líčidla má na obličeji.

Aby vláda prosadila zákon, který by královnu zbavil titulu a zrušil její manželství s králem, povolala z Itálie větší počet svědků včetně služebnictva a dělníků z její vily a námořníků z lodi, na níž se plavila do Svaté země. Měli potvrdit, že se dopustila s Pergamim cizoložství. První svědek, muž jménem Teodoro Majocchi, potvrdil, že královnu dvakrát spatřil v Pergamiho ložnici. Hlava královniých právních poradců Henry Brougham vyvrátil Majocchiho svědectví křížovým výsledkem a navíc nešťastného svědka natolik popletl, že ten potom na každou otázku odpovídal pouze: "Non mi ricordo," nepamatuji se. Italská věta v Anglii přes noc zcela zlidověla. Další svědkové sice přinesli důkazy o královniých prohřešcích, avšak stejně jako Majocchi ani oni nedokázali obvinění z cizoložství potvrdit.

Při hlasování, k němuž došlo 10. listopadu 1820, podpořilo zákon 108 lordů a 99 jich hlasovalo proti. Vláda pochopila, že při tak nepatrné většině ve Sněmovně lordů je nepravděpodobné, že by zákon mohla schválit Dolní sněmovna, kde měla Karolina daleko víc stoupců. Nezbylo, než chtít nechtít sdělit králi, že obvinění bude třeba stáhnout. V Londýně a dalších městech v celém království se Karolinino vítězství oslavovalo ohňostroji a tři dny trvající veselící s tanci a průvody.

Poslední slovo však měl přece jen král Jiří IV. Když se Karolina objevila 19.

července 1821 na slavnostní korunovaci ve Westminsterském opatství, zastavili ji hned u vchodu a nedovolili jí vejít. Neměla řádnou vstupenku.

Téměř vzápětí odmítnutá královna onemocněla akutní střevní chorobou. Lékaři jí předepsali pouštění žilou, opium a ricinový olej. Jak poznamenal Henry Brougham, bylo toho dost, "aby to porazilo i koně". Když 7. srpna umírala, mumlala si královna francouzsky: "Odcházím beze smutku, ničeho nelituji."

Když se král žení z lásky

Manželství bylo pro příslušníky evropských panovnických rodů vždy věcí povinnosti a jen málokdy záležitostí lásky. Partnerky, zejména pokud šlo o následníka trůnu, se vyhledávaly pokud možno stejně urozené, aby svazek byl politicky, vojensky a finančně co nejpevnější. Manželství s pouhou šlechtičnou se považovalo za nežádoucí, manželství s osobou neurozenou za nepřípustné. Přesto se stávalo, že se některý princ zamiloval do ženy, která se nemohla stát královnou. Řešením takové situace býval "morganatický sňatek". Tento pojem je odvozen z latiny a znamená "sňatek s jitrním darem". Nevěsta má v takovém případě právo pouze na věno, které dostane ráno v den svatby. Nezíská titul, erb ani majetek svého manžela a nic nemůžou zdědit ani její děti. Někdy se takovým sňatkům říká "levoboké", protože nevěsta při nich stojí po ženichově levé straně, a nikoli vpravo, jak se patří.

Takový morganatický svazek uzavřel po smrti Marie Thérèse francouzský král Ludvík XIV. se svou milenkou paní de Maintenon. Levoboké bylo i druhé manželství pruského krále Bedřicha Viléma III. s hraběnkou Harrachovou.

Snad nejslavnějším morganatickým svazkem novější doby bylo manželství rakouského následníka trůnu arcivévodky Františka Ferdinanda s hraběnkou Žofií Chotkovou, uzavřené v roce 1900. Hraběnce neustále předhazovali, že pochází z

nižšího rodu, nikdy nesměla vejít do místnosti manželovi po boku nebo při slavnostních průvodech sedět po jeho boku. Jedné významné události se však účastnili spolu: v Sarajevu 28. června 1914 jela v autě vedle něho. Výstřely atentátníka, které je oba připravily o život, byly zároveň prvními výstřely 1. světové války.

Spravedlnost rovným dílem všem?

Ve dvacátých letech se dostal do dějin americké justice proces, v němž byli odsouzeni k smrti dva italsí přistěhovalci. Stali se odsouzení oběťmi hysterie proti radikálům, nebo - což je stejně dobře možné - byl jeden z nich skutečně vinen?

J

e čtvrtek 15. dubna 1920. Krátce po třetí hodině odpoledne vychází z kanceláře pokladník obuvnické firmy Slater a Morrill ze South Braintree ve státě Massachusetts v doprovodu ozbrojeného strážce, aby donesl šestnáct tisíc dolarů na týdenní výplatu dělníků do továrny vzdálené jen několik bloků. Po cestě je zastaví dva snědí muži, vytáhnou zbraně a začnou střílet. Strážce umírá na místě, pokladník o několik hodin později v nemocnici. Když se jeden ze střelců sehne nad strážcem, aby mu vzal zbraň, spadne mu čepice. Oba střelci popadnou bedničky s penězi a objeví se třetí lupič s puškou. Na scénu se přiřítí auto se dvěma muži, tři ozbrojenci naskáčou dovnitř a jeden z nich kryje únik střelbou z brokovnice ze zadního okénka vozu. O dva dny později je inkriminovaný buick nalezen o pár kilometrů dál v lese bez poznávacích značek. Poblíž jsou zjištěny stopy pneumatik menšího auta, do něhož lupiči patrně přeložili kořist a pokračovali v útěku.

Mezitím policie žádá majitele autoservisů v hustě zastavěné oblasti na jih od Bostonu, aby dávali pozor na všechny snědé cizince, pravděpodobně Italy, kteří budou shánět nějaké auto. V devět hodin večer 5. května se Simon Johnson, majitel servisu v Bridgewateru, ležícím pár kilometrů na jih od Braintree, zrovna chystá do postele, když na dveře klepe jistý Mike Boda a chce si vyzvednout auto, které si nechal opravit. Johnsonova žena vykoukne z okna a zahlédne venku muže na motocyklu a po chodníku se blíží dva další. Zatímco Johnson protahuje jednání s Bodou, volá žena od sousedů policii.

Bodu příliš dlouhé jednání zjevně znervózňuje a navrhne, že si pro auto přijde druhý den ráno. Nastoupí do sajdkáru motocyklu a odjede. Dva zbývající muži odcházejí na nedalekou stanici tramvaje. Místní policejní šéf Michael Stewart telefonuje svému kolegovi z Brocktonu, městečka sousedícího na severu s Bridgewaterem, a žádá ho, aby oba muže zadržel. Krátce po desáté večer nastoupí dva policisté v Brocktonu do tramvaje a zatknou dva podezřelé: devětatřicetiletého obuvnického dělníka Nicolu Sacca a dvaatřicetiletého pouličního obchodníka s rybami Bartolomea Vanzettiho.

Oba muži mají u sebe zbraně a na dotazy, co ten večer dělali v Bridgewateru, odpovídají vyhýbavě. Nedokážou si ani vzpomenout, co dělali 15. dubna. Několik svědků loupežného přepadení v Braintree poznává v Saccovi jednoho ze střelců, další si však tím nejsou jistí. Jen jediný poznává Vanzettiho. Přesto jsou o pět měsíců později Sacco a Vanzetti obžalováni pro vraždy v Braintree.

Období strachu

Převzetí moci bolševiky v Rusku a následně vyhlášená světová revoluce vyděsily politické vůdce v západní Evropě i ve Spojených státech. Nejvyšší státní zástupce A. Mitchell Palmer varoval v roce 1918, že šedesát tisíc zahraničních radikálů je připraveno přenést rudou vzpouru do Ameriky. Uvedl přitom přesný počet bomb, zaslaných jen během dubna poštou veřejně činným osobnostem, a půlnoční pumový útok na domy vládních představitelů v osmi amerických městech v noci na 3. června včetně útoku na jeho vlastní dům ve Washingtonu. Nastal čas, řekl Palmer,

pozastavit "velmi liberální" ustanovení americké ústavy a podniknout proti podvrtným elementům nějaká opatření.

Palmer s pomocí tajných agentů ministerstva spravedlnosti pronikl mezi komunisty, do jejich odborových organizací a do socialistických stran. Na večer 2. ledna 1920 se mu podařilo zkoordinovat svolání schůzí všech radikálních skupin. Toho dne při raziích ve třiatřiceti městech agenti zatkli tři tisíce lidí, většinou cizinců, kteří byli obviněni z pokusu svrhnout vládu Spojených států. Takzvané Palmerovy razie pokračovaly až do června a bylo při nich vydáno šest tisíc zatykačů na nežádoucí cizince a téměř tisíc cizinců bylo deportováno. Protiradikální a proticizinecká hysterie právě vrcholila, když došlo k loupežnému přepadení v South Braintree a k zatčení a obvinění Sacca a Vanzettiho.

Cesta do Dedhamu

Sacco i Vanzetti se narodili v Itálii a v roce 1908 se nezávisle na sobě vystěhovali do Spojených států. O tři roky mladší Sacco se oženil, narodili se mu syn a dcera a usadil se jako obuvnický dělník v Milfordu ve státě Massachusetts. Vanzetti zůstal svobodný a prodával po ulicích v Plymouthu ryby. Během doby začal oba ovlivňovat filozofující anarchista Luigi Galleani, který prosazoval svržení kapitalismu. V letech 1917 - 1918 se oba mladí Italové ukrývali v Mexiku, aby nemuseli narukovat do 1. světové války.

Oba zpočátku před policejními vyšetřovateli své spojení s radikály popírali, avšak nakonec doznali, že onen večer, kdy byli zatčeni, se pokoušeli sehnat auto a zbavit se anarchistické literatury, kterou měli u sebe. Vlastnili zbraně, vypovídali nepravdivě a vyhýbavě, patřili mezi levičácké aktivisty. Svědkové je váhavě, avšak přece identifikovali. To všechno vrchovatě dostačovalo, aby byli obviněni z loupežného přepadení a zabití v South Braintree. Dříve, než se konal společný proces, Vanzettiho obžalovali, usvědčili a odsoudili do žaláře za jeho roli při neúspěšném loupežném přepadení mzdové pokladny v Bridgewateru 24. prosince 1919. V tomto procesu, stejně jako ve druhém, který začal 21. května 1921 v Dedhamu, byl soudcem Webster Thayer.

"Přestože svědci jsou Italové," poučil soudce Thayer porotu při prvním procesu, "neznamená to, že byste proti nim měli být předpojatí. Je nutno předpokládat, že lidé jsou čestní, pravdomluvní a nevinní." V Dedhamu sedm ze svědků obžaloby identifikovalo Sacca jako jednoho ze střelců v Braintree a čtyři poznali Vanzettiho. Všichni svědci potvrzující alibi dvojice obviněné z loupeže a zabití byli až na jednoho Italové. Porota se skládala především z příslušníků střední vrstvy, bydlících v malých městech, a převážně z Anglosasů. Jeden z nich později připustil, že svědecké výpovědi více méně vylučovaly jedna druhou. "Až na ty kulky," dodal však nakonec. "Vyhnout se tomuhle důkazu nebylo možné."

Obžalobě se nakonec podařilo prokázat, že kulky a nábojnice nalezené na místě činu byly vystřeleny z pistole nalezené u Sacca v okamžiku, kdy ho zadrželi.

Identifikace zbraně nalezené u Vanzettiho - měla patřit zabitému strážci - nebyla už tak průkazná. Předpokládaným výrokem poroty o vině ze 14. července však tragédie ani zdaleka nekončila.

Oběti rudé hysterie?

Sacco a Vanzetti seděli ve vězení a obhajoba několik let posílala jednu žádost na obnovení procesu za druhou. Soud všechny zamítl. Ve Spojených státech i po celém světě protestovaly spousty lidí proti rozsudkům, o nichž se soudilo, že souvisejí víc s nepopulárním politickým přesvědčením než se spáchanými zločiny. Koncem roku 1925 se zdálo, že v případě nastane zlom. Jistý Celestino Madeiros, který ve vězení v Dedhamu čekal na vykonání trestu smrti za bankovní loupež, se přiznal k účasti na loupežném přepadení v Braintree. Madeiros odpřísáhl, že ani Sacco ani Vanzetti nestříleli. I když nedokázal souvisle vylíčit, co se tehdy stalo, ani

identifikovat další účastníky loupeže, získal Madeiros téměř dva roky života, než byl nad ním trest smrti vykonán. Jeho "přiznání" však Saccovi s Vanzettim nepomohlo a soudní procedura pokračovala dál.

Na jaře 1927 harvardský profesor práv a pozdější soudce Nejvyššího soudu Felix Frankfurter otiskl text energicky odsuzující dedhamský proces. "Rudé hysterii, řádící všude kolem," psal, "se dovolilo vstoupit i do soudní síně." Frankfurterův právnícký výpad vyvolal novou vlnu protestů proti rozsudku. Massachusettský guvernér Alvin T. Fuller podlehl tlaku a jmenoval prezidenta Harvardovy univerzity do čela tříčlenné komise, která měla případ přezkoumat.

Vzniklo tak cosi, co by se dalo nazvat druhým procesem (trvajícím dokonce déle než původní šest a půl týdne dlouhý dedhamský soud). Lowellova komise prostudovala těsnopisný záznam procesu, znovu předvolala svědky, vyzpovídala soudce Thayera, státního zástupce a členy poroty. Závěr: Sacco je vinen nepochybně, Vanzetti, i když důkazy proti němu nejsou "tak pevné", je vinen rovněž. Obhajoba požádala 8. srpna o odklad poprav, žádost však byla zamítnuta.

Případ, který nebude nikdy uzavřen

Krátce po půlnoci 27. srpna 1927 zemřel nejprve Sacco a po něm Vanzetti na elektrickém křesle. "Ať žije anarchie!" zvolal před smrtí italsky Sacco. "Jsem nevinný," protestoval Vanzetti. Zpráva o popravě podnítila protiamerické bouře po celém světě.

Americký spisovatel Francis Russell se úvahám a psaní o případu Sacca a Vanzettiho věnoval po tři desetiletí od poloviny padesátých let. Zpočátku vycházel z běžného názoru, že proces byl fraškou a jeho výsledek justičním omylem. Když vydával svou první knihu nazvanou Dedhamská tragédie, soudil už, že Sacco byl vinen, ale Vanzettiho odsoudili neprávem. Sacco svého společníka sice mohl přiznáním zachránit, ale to by považoval za zradu anarchismu. I Vanzettimu zjevně anarchistické hnutí stálo za to, aby pro ně zemřel, i když žádný zločin nespáchal. V listopadu 1982 obdržel Francis Russell dopis od syna Giovanniho Gambery, nejdéle žijícího člena výboru na obranu Sacca a Vanzettiho. Několik měsíců před smrtí starší Gambera svému synovi přiznal, že v bostonských anarchistických kruzích věděl kdekdo, že Sacco je vinen a Vanzetti ne. Avšak nikdo by neporušil příkaz mlčení - i kdyby to Vanzettiho mělo stát život. "Čistě mezi námi, tohle je poslední slovo," napsal Gambera mladší Russellovi.

Oběť násilí a nespravedlnosti

Vévoda Karl Alexander z Württembergu, neoblíbený katolický panovník v protestantské zemi, zemřel na plicní chorobu 12. března 1737. Týž den byl zatčen jeho hlavní finanční rádce Joseph Süß Oppenheimer a obviněn z několika těžkých zločinů včetně velezrady a nedovolených styků se ženami od dvora. Süß Oppenheimer v oné době hrál roli "dvorního Žida" a měl na starosti finanční transakce, jako třeba půjčování peněz na vysoký úrok, což církevní zákony katolíkům nedovolovaly. Toto postavení mu sice umožňovalo pohybovat se u vévodova dvora a věnovat se státním záležitostem, styky s křesťanskými ženami však měl zapovězeny.

Süß Oppenheimer podporoval vévodův absolutismus, zavedl státní monopol na obchod se solí, kůží, vínem a tabákem, založil banku a zřídil porcelánku, v níž měl svůj soukromý podíl. Říkalo se rovněž, že dostává i podíly ze zisků heren a kaváren nevalné pověsti. Na vévodův rozkaz zbavoval venkovskou šlechtu jejich historických výsad a prosazoval stejná práva pro protestanty i katolíky, což poddaní považovali za první krok k tomu, aby vévoda nastolil katolicismus jako státní náboženství. To spolu s osobním bohatstvím a vévodovou přízní vyvolalo závist a získalo Oppenheimerovi řadu nepřátel. Právě oni se zasloužili o jeho zatčení a o

tvrdý rozsudek.

Süss Oppenheimer se na mučidlech doznal ke všem sedmi smrtelným hříchům. Když mu však nabídli, aby přestoupil na křesťanskou víru, řekl: "Chci umřít jako Žid. Jsem obětí násilí a nespravedlnosti." Když "dvorního Žida" převáželi 4. února 1738 v kleci na popraviště, lemovali ulice Stuttgartu jásající obyvatelé města.

Sebevražda na vůdcův rozkaz

Odvážný a vynalézavý velitel německých sil v Africe Erwin Rommel se proslavil pod přezdívkou Liška pouště. Hitler ho povýšil na polního maršála a svěřil mu velení vojsk, bránících invazi Spojenců do Francie. Účastnil se však Rommel příprav atentátu na vůdce?

U

Im, Německo, 13. října 1944. Velitelství posádky je informováno, že druhý den ráno přivezou rychlíkem z Berlína obrovský věnec. Někdo z důstojníků jej má přijít převzít. O něco dříve zdvíná ve své vile polní maršál Erwin Rommel telefon. Je to hovor z vůdcova hlavního stanu. Hitlerův první pobočník generál Wilhelm Burgdorf oznamuje, že 14. října přijede, aby s Rommelem projednal v soukromí "jeho budoucnost". Mezitím v Burgdorfově kanceláři připravují plán státního pohřbu. V sobotu ráno na procházce v zahradě uvažuje Rommel před svým šestnáctiletým synem nahlas, co mu ohlášený návštěvník chce. "Jsou jen dvě možnosti," říká. "Bud' se nestane vůbec nic - nebo tu večer nebudu já." V poledne dorazí Burgdorf se svým pobočníkem generálmajorem Ernestem Maiselem, odmítne pozvání Lucie Rommelové k obědu a žádá pouze, aby si mohl mezi čtyřma očima promluvit s jejím manželem. Trojice důstojníků se odebere do Rommelovy pracovny a potom v malém automobilu odjedou. Za necelých devadesát minut je polní maršál mrtev. Podle oficiální zprávy podlehl slavný německý válečný hrdina vážným zraněním hlavy, která utrpěl před několika týdny, kdy jeho vůz pronásledovaný britskými stíhačkami sjel ze silnice. Ve skutečnosti požil Rommel na vůdcův rozkaz jed. Rozkaz k sebevraždě měl jediný důvod: spoluúčast na přípravě atentátu na Hitlera 20. července 1944.

Kariéra důstojníka

I když Erwin Rommel pocházel z učitelské rodiny, zvolil si vojenskou dráhu. V červenci 1910 vstoupil jako důstojnický kadet do německé armády. Bylo to čtyři měsíce před jeho devatenáctými narozeninami. Bojoval jako poručík v 1. světové válce ve Francii, v Rumunsku a v Itálii, kde si vysloužil úctu vojáků, jimž velel, a nadřízeným důstojníkům zase předvedl vrozenou schopnost vést a rozhodovat. Versailleská smlouva, která válku ukončila, dovolovala poraženému Německu, aby si v armádě ponechal jen čtyři tisíce důstojníků. Rommel, v té době v hodnosti kapitána, zůstal mezi nimi.

Dvacátá léta byla pro Rommela údobím nudy, s jedinou výjimkou - oženil se s Lucíí Mollinovou a v roce 1928 se jim narodil syn Manfred. Devět let velel střelecké rotě pěšího pluku ve Stuttgartu, ale v roce 1933 mu bylo svěřeno velení praporu a o další dva roky později byl jmenován instruktorem v nově zřízené pěchotní škole v Postupimi. V září 1936 si ho všiml Adolf Hitler, když Rommel organizoval bezpečnostní opatření před vůdcovým vystoupením na sjezdu nacistické strany v Norimberku. Vůdce také četl jeho taktickou učebnici Útoky pěchoty, která vyšla v roce 1937.

Dne 25. srpna 1939, čerstvě povýšený do hodnosti generálmajora, se Rommel ujal velení jednotek určených na ochranu Hitlerova vojenského štábu. Tam se seznámil s podrobnostmi tajného plánu útoku na Polsko 1. září téhož roku, kterým začala druhá světová válka.

Vůdcova ochrana mohla stěží plně uspokojovat důstojníka, který toužil vést své

vojáky do bitev, a Rommelovi se podařilo Hitlera přemluvit, aby mu v únoru 1940 bez ohledu na personální rozhodnutí velitele armády svěřil velení sedmé pancéřové divize. I když byl Rommel vzděláním i praxí důstojníkem pěchoty, rychle si uvědomil, jakou taktickou převahu poskytnou Německu mechanizované a obrněné jednotky. Když se v květnu a červnu téhož roku přehnal Rommelovy tanky Francií, začalo se o něm mluvit jako o veliteli "přízračné divize". Tak rychle a nepozorovaně dokázal postupovat.

Liška pouště

Počátkem roku 1941 se italská fronta v severní Africe hroutila pod tlakem britských vojsk. Itálie proto zoufale žádala německého spojence o pomoc. Vůdce svěřil velení záchranné mise Erwinu Rommelovi. Lucii tehdy manžel napsal, že jeho nové velitelské působiště - válečná bezpečnostní opatření mu nedovolovala uvést, kam byl odvelen - mu konečně umožní, aby si léčil dlouholetý revmatismus. Lucie četla mezi řádky a vzpomněla si, že lékař kdysi jejímu manželovi řekl: "Prospělo by vám sluníčko, pane generále. Měl byste jet do Afriky."

Když Rommel dorazil v únoru 1941 do Afriky, aby se ujal velení Afrika-Korpsu, stál na prahu svých největších vojenských úspěchů. Díky odvaze nečekaných útoků si vysloužil přezdívku Liška pouště od nepřítele, který se ho bál a současně ho obdivoval. Vyhnal Brity z Kyrenaiky, dobyl jejich klíčové obranné postavení u Tobrúku a na rozkaz z Berlína zaútočil na jaře 1942 na egyptské hranice.

I když Rommela 22. června povýšili na polního maršála - ve dvaapadesáti letech byl nejmladším v německé armádě -, zastavili Britové jeho postup na východ u El Alameinu. Do Alexandrie a k nilské deltě mu zbývalo urazit ještě skoro sto kilometrů. V září 1942 odletěl vyčerpaný a nemocný Rommel na zotavenou do Německa. Když následující měsíc Britové zahájili protiútok, vrátil se do severní Afriky. "Ustoupit není kam," rozkázal Hitler. "Buď vítězství, nebo smrt!"

Zoufalá situace se proměnila v neřešitelnou v listopadu, když se v Maroku a v Alžírsku vylodila angloamerická vojska pod velením generála Dwighta D.

Eisenhowera. I když Liška pouště riskoval polní soud, nařídil stáhnout se z Egypta a na počátku roku 1943 ustoupil na německé předmostí v Tunisku. Když se pokusil přesvědčit Hitlera, že africké tažení je ztraceno, dostal rozkaz vrátit se domů. Poslali ho na zdravotní dovolenou. Jenomže pravdu měl prozíravý polní maršál. V květnu se poslední zbytky Němců a Italů bojující v severní Africe musely vzdát Spojencům. Při africkém tažení ztratily mocnosti Osy téměř milion mužů a Německo přišlo o osm tisíc letadel a dva a půl milionu tun válečného materiálu.

Vůdcova poslední šance

Když v únoru 1943 Sovětský svaz zastavil německý postup na východ u Stalingradu a téhož léta se vzdala Itálie, začínalo to s německým vítězstvím vypadat bledě. Když Rommela po návratu z nemocnice jmenovali "vojenským poradcem" v Hitlerově hlavním stanu, našel odvahu zmínit se o možnosti porážky. Hitler se rozzuřil.

Jestliže německý národ není schopen zvítězit, křičel, ať tedy zahyne!

Po porážkách na východě a na jihu muselo Německo soustředit pozornost i na západ, kde se očekávala spojenecká invaze přes Lamanšský průliv. V listopadu tam Hitler vyslal Rommela se zvláštním úkolem provést inspekci pobřežních opevnění od Dánska směrem k jihu až na hranici Francie s neutrálním Španělskem. 15. ledna 1944 se pak Rommel ujal velení všech německých jednotek určených k odražení invaze a okamžitě vydal rozkaz zarazit na mořských plážích do vody kůly, aby bránily lodím v přistání.

Spojenci se vylodili 6. června v Normandii. O šest dnů později Rommel poslal toto hlášení: "Nepřátelské jednotky přibývají rychleji, než naše zálohy dosahují fronty." Sám ani trochu nepochyboval, jak boje ve Francii nakonec dopadnou.

Během dvou setkání se polní maršál snažil Hitlera přesvědčit, aby si uvědomil

vážnost situace. Poprvé to bylo 17. června v Soissons ve Francii, asi dvě stě padesát kilometrů od bojiště v Normandii. Když se Rommel zmínil o možnosti učinit Spojencům mírovou nabídku, vůdce rozhovor rychle ukončil. Druhá schůzka 29. června v Hitlerově alpském hnízdě v jihovýchodním Německu dopadla stejně. V přítomnosti dalších generálů řekl vůdce Rommelovi, že "všechno by bylo v pořádku, kdybyste dokázali líp bojovat".

Naposledy se Rommel pokusil odvrátit katastrofu v hlášení, které poslal Hitlerovi 15. července. "Naši vojáci všude bojují jako hrdinové," psal, "ale nerovný zápas se chýlí ke konci. Podle mého názoru je třeba zvážit důsledky, které z toho plynou. Jako vrchní velitel armádní skupiny cítím povinnost vyjadřovat se zcela otevřeně."

Jednomu z pobočníků řekl: "Dal jsem mu poslední šanci. Jestli z toho nevyvodí závěry, budeme jednat." O dva dny později Rommel jen o vlásek unikl smrti, když britský stíhací bombardér zahnal jeho auto ze silnice. Onoho 20. července 1944, kdy selhal odvážný a pečlivě připravený pokus zabít Hitlera, ležel maršál v nemocnici.

Rýsuje se spiknutí

Od chvíle, kdy se Hitler dostal v roce 1933 k moci, odpuzovala jeho totalitní vláda lidi z nejrůznějších vrstev německé společnosti. Jeho političtí i náboženští odpůrci se však nikdy nedokázali sjednotit. V předvečer 2. světové války vznikl mezi členy generálního štábu armády plán odstranit Hitlera, avšak díky úspěchům zahraniční politiky získal vůdce takovou popularitu, že svrhnout ho nebylo myslitelné. Spiknutí, které vyvrcholilo v létě roku 1944, sjednotilo konečně civilní i vojenské skupiny, odhodlané zbavit Německo nacistického diktátora.

Spiklenci se zmítali vnitřními konflikty. Ti z nich, kteří patřili k armádě, měli jako důstojníci za povinnost řídit se vůdčovými rozkazy, avšak - podobně jako Rommel - začínali Hitlerovi přičítat osobní odpovědnost za vojenský debakl. Jiní, kteří byli jako starosta Stuttgartu Karl Strölin státními úředníky a zodpovídali za hladké fungování národně-socialistického státu, zase docházeli k přesvědčení, že jediné, co může ještě Německo zachránit, je odstranit Hitlera.

Právě Strölin, Rommelův přítel už z dob 1. světové války, navázal s polním maršálem první kontakt. V únoru 1944 ho navštívil doma a řekl mu, že jistí důstojníci mají v plánu Hitlera uvěznit a donutit ho, aby prostřednictvím rozhlasu ohlásil rezignaci. Strölin řekl Rommelovi, že jako nejoblíbenější německý generál je "jediný, kdo může zabránit občanské válce. Musíte hnutí podpořit svým jménem." I když Rommel uznal, že je jeho povinností přispět k záchraně Německa, slíbil pouze, že bude pokračovat ve svém tlaku na vůdce, aby si připustil fakta a uznal neudržitelnost vojenské situace.

Dalším ze spiklenců, který Rommela kontaktoval, byl šéf jeho štábu generálporučík Hans Speidel. Na 15. květen 1944 zorganizoval schůzku, při níž se měl polní maršál sejít mimo Paříž s vojenským guvernérem Francie generálem Karl-Heinrichem von Stülpnagel - ten jako jediný z vysokých důstojníků věděl, že plán spiknutí počítá s atentátem na Hitlera. Stülpnagelův pobočník podplukovník Caesar von Hofacker navštívil 9. července Rommela a řekl mu, že odmítne-li Hitler zahájit jednání o příměří, musí k tomu být "přinucen". Rommel takový drastický návrh odmítl, avšak slíbil, že požádá Hitlera, aby mu dovolil obrátit se s mírovou iniciativou na svého soka ze severní Afriky, britského polního maršála Bernarda Montgomeryho. Soudil, že by stálo za pokus Velkou Británií přesvědčit, aby se spojila s Německem k válce proti Sovětskému svazu.

Ačkoli Hofacker spěchal svého nadřízeného ujistit, že "Rommel se nám dal plně k dispozici", neexistuje žádný důkaz, že by on či kdokoli jiný ze spiklenců skutečně informoval Rommela o tom, že v nejbližší době dojde k atentátu. Zrovna tak není ani jisté, zda Rommelovi někdy někdo řekl, že se má stát náčelníkem generálního štábu armády nebo dokonce prezidentem německého státu, zbaveného nacistů.

Hitlerova pomsta

Výbuch na poradě 20. července přežil Hitler téměř zázrakem. "Teď mám ty chlapy v hrsti," řekl vůdce, když ho jeho osobní lékař obvazoval. "Teď si na ně můžu došlápnout."

Po neúspěšném pokusu o převrat následovala vlna zatýkání a téměř všichni spiklenci se octli za mřížemi. Jen málo jich vydrželo mučení gestapa. V seznamu spiklenců se brzy objevilo i Rommelovo jméno. Hitler si však dobře uvědomoval, jak nevídaný skandál by způsobilo, kdyby se tak oblíbený maršál octl jako obžalovaný před soudem. Rozkázal proto, aby ho zatkli pro velezradu. Generálové Burgdorf a Maisel 14. října přijeli z Berlína, aby toto ultimátum odevzdali.

Rommel požádal pouze o pár minut, aby si ten strašlivý požadavek rozmyslel.

"Můžu si půjčit vaše auto a v klidu někam odjet?" zeptal se Burgdorfa. "A taky si nejsem jistý, že to zvládnou pistole." Burgdorf ho informoval, že přivezli jed.

"Účinkuje během tří vteřin." Aniž dal najevo pohnutí, rozloučil se polní maršál se ženou a se synem.

Poslední maršálové chvíle později popsal řidič vozu, v němž tři důstojníci odjeli. Ujeli sotva pár metrů, když řidiči nařídili, aby zastavil, a řidič s Maiselem opustili vůz. O pět či deset minut později je Burgdorf zavolal zpátky. Rommel se svíjel na zadním sedadle, vzlykal a bylo zřejmé, že umírá. Když skončil, řidič uctivě zvedl tělo do sedu a na hlavu nasadil maršálovi čepici, která mu spadla.

Po válce dal jeden ze spiklenců, kteří unikli vůdcovu smrtícímu zátahu, zasadit pamětní desku těm, kdo "přišli o život, protože se zúčastnili spiknutí proti Hitlerovi nebo byli v těsném spojení s jeho účastníky". Mezi jmény na této desce je i jméno polního maršála Erwina Rommela.

Aktovka, kterou někdo posunul

Bylo ráno 20. července 1944. Podplukovníku Clausi von Stauffenbergovi nedělalo žádné potíže projít třemi kontrolami u Hitlerova "Vlčího doupěte", dobře chráněného hlavního stanu uprostřed lesů ve východním Prusku. Dostavil se na vůdcův rozkaz, aby přinesl nejnovější zprávy o tom, jak se formují nové divize, jež měly být co nejrychleji vyslány na hroutící se východní frontu. Vojáci, kteří kontrolovali jeho propustku, se však nedívali do jeho aktovky. Kdyby tak učinili, objevili by v ní časovanou nálož.

Den byl dusný, a tak Hitler přeložil každodenní poradu z podzemního betonového bunkru do dřevěného domku, jehož okna byla navíc dokořán, aby dovnitř vnikl alespoň závan vzduchu. Když Stauffenberg vstoupil do místnosti, seděl Hitler za dlouhým stolem a z obou stran ho obklopovaly asi dva tucty vysokých důstojníků a strážců. Nikdo si nevšiml, že Stauffenberg kradmo položil aktovku pod stůl necelé dva metry od vůdcových nohou. Stejně tak nikdo nezaznamenal, že po několika minutách místnost opustil. Potom však jeden z důstojníků, aby lépe viděl na mapu, odsunul aktovku na druhou stranu stolu. Aniž to tušil, zachránil Hitlerovi život, ale sám zahynul. I když výbuch zabil čtyři lidi a několik dalších vážně zranil, vyvázl Hitler jen s lehkými zraněními.

Stauffenberg se téhož odpoledne vrátil do Berlína. Byl přesvědčený, že vůdce je mrtvý a že převzetí moci probíhá podle pečlivě připraveného plánu. Místo toho však byl zatčen a s mnoha jinými popraven. Zatýkání podezřelých spiklenců pokračovalo a popravám padlo za oběť na pět tisíc lidí.

Bílá růže: mládež v opozici

Od roku 1933, kdy získal moc, si Hitler zajistil podporu mládeže tím, že zakázal neorganizované a nezávislé studentské skupiny a přinutil jejich členy vstoupit do Hitlerovy mládeže. Univerzitní studenti patřili ve třicátých letech k nejfanatičtějším

nacistům, avšak když 2. světová válka nekončila slibovaným rychlým vítězstvím, ztratili o vůdci iluze a začali vytvářet ilegální odbojové organizace.

Na univerzitě v Mnichově vedl studentský odboj pětadvacetiletý student medicíny Hans Scholl a jeho o čtyři roky mladší sestra Sophie. Povzbuzováni profesorem filozofie Kurtem Huberem rozšiřovali ještě s dalšími přáteli protinacistickou propagandu takzvanými dopisy Bílé růže, rozesílanými na další univerzity. Zdrucující porážka Německa sovětskými vojsky u Stalingradu v lednu 1943 přiměla mnichovské studenty k poslednímu a nejproslulejšímu z jejich protestů. Byl adresován "druhům v odboji" a začínal takto: "Otřesen a zlomen, hledí národ na muže, kteří padli u Stalingradu... nesmyslně a nezodpovědně hnáni na smrt a do zkázy velemoudrou strategií pouhého vojína z 1. světové války..."

Sourozence Scholloyvy udal gestapu správce domu, který je viděl podvrtné letáky rozšiřovat. Byli zatčeni, postaveni před soud a odsouzeni k smrti. Sophii vyslyšeli tak krutě, že se před soudem objevila se zlomenou nohou a 22. února 1943 se belhala k šibenici o berlích. Ona i její bratr zemřeli statečně. Hansova poslední slova byla "Ať žije svoboda!" O pár dnů později byl popraven i profesor Huber a několik dalších studentů.

Drtivé důkazy

Když byl unesen syn světově proslulého letce Charlese Lindbergha, pátraly po dítěti armády novinářů a tři různé policejní agentury po celé Americe. Stal se muž, který byl za zločin popraven, nevinnou obětí hysterie a spiknutí?

S

tudený noční vítr lomcoval ponurým desetipokojovým domem, stojícím osamoceně uprostřed lesů na vrcholku Sourland Mountain. Anne a Charles Lindberghovi, romantický a dobrodružný mladý pár, který si získal srdce milionů lidí na celém světě, trávili klidný úterní večer doma. Jindy by tento víkendový útulek ve státě New Jersey už opustili a odjeli do Eagelwoodu, kde žili se svým prvorozeným synem v Next Day Hillu, na pětadvacetihektarovém pozemku Anniny matky. Paní Lindberghová, citlivá mladá žena na prahu vynikající spisovatelské dráhy, čekala druhé dítě. I když svého muže milovala a respektovala jeho snahu vyhnout se zástupům příznivců a fotografů, nebyla z nového domu nijak nadšená. Stál o samotě sto čtyřicet kilometrů daleko od New Yorku, na dvě stě padesáti hektarech půdy obklopené močály a hustě zalesněnými kopci a přístupné jen po klikaté prašné cestě. Věděla však, že její muž tu nalezne klid.

Protože se jejich prvorozený dvacetiměsíční Charles o studeném a deštivém víkendu trochu nachladil, rozhodl Lindbergh, že se zdrží o dva dny déle. Obyčejně tu měla děcko na starosti Anne Lindberghová sama, ale tentokrát požádala chůvu z Next Day Hillu, aby jela s nimi. Manželé si četli, každý v jiném pokoji, a synek spal v postýlce v dětském pokojíku v prvním patře, jehož okenice se nedala dovřít.

Psal se 1. březen 1932 a právě měl být odhalen zločin, který otřásl celým světem.

Asi v deset hodin večer přišla chůva za paní Lindberghovou. Děcko nebylo v postýlce, a tak si myslela, že si je matka vzala k sobě. Trochu zneklidněné šly obě ženy za Charlesem, který si s "Cvaldou" rád hrál. K jejich úděsu nebylo dítě ani u něho. Když všichni zběsile vyběhli do dětského pokoje, objevili jen šlápoty kolem prázdné postýlky a obálku na okenním rámu. "Anne," vykřikl Lindbergh, "ukradli nám dítě!"

Záhadné stopy

Necelých sedmdesát metrů od domu objevila policie podomácku vyrobený žebřík s jednou zlomenou příčkou. Aby se dal snadno přenášet, mohl se rozložit na tři díly. Přímo pod oknem dětského pokoje vytlačily nohy žebříku důlky a kolem se zase našly stopy po botách. Leželo tam i truhlářské dláto.

Na žebříku, na dlátě ani na obálce nebyly žádné otisky prstů. Vyděračský dopis, napsaný angličtinou plnou podivných chyb, požadoval padesát tisíc dolarů výkupného v bankovkách nízkých hodnot. Podpis nahrazoval podivný znak: dva modré vzájemně se prolínající kruhy s červeným oválem uprostřed. Tento "potpis", jak stálo nesprávně v dopise, se měl objevit ještě v další korespondenci. Dopis rovněž varoval Lindbergha, aby nic neoznamoval policii a čekal na instrukce, kam má doručit peníze.

Lindbergh však únos oznámil a policie státu New Jersey mu v garáži instalovala dvacet telefonních linek a celé dny a noci prolézala dům a okolí. Některých stop si nikdo nevšiml a jiné zničily hordy novinářů, snažící se získat sólokapra a uspokojit celosvětovou zvědavost. Od doby, kdy Charles Lindbergh v letadle Spirit of St. Louis doletěl bez mezipřistání z New Yorku do Paříže, zajímal se o něho celý svět. Dům zaplnili slavní lidé a politici, snažící se i v této situaci přihřát na jeho slávu. Lindberghovi šlo především o synkovu bezpečnost, a tak se brzy se strážci zákona dostal do konfliktu. Ti ve snaze dopadnout únosce vyžadovali jeho stoprocentní spolupráci. Novináři, jimiž Lindbergh od prvních dnů své slávy pohrdal, nakonec souhlasili, že se stáhnou, aby umožnili doručení dalších dopisů s pokyny, jak předat výkupné. Další dva dorazily 5. března, oba s typickým "potpisem". V žádném nestálo jediné slovo o osudu dítěte nebo o tom, kde se nalézá.

Nečekaný prostředník

Vysoký a přísný, avšak sympatický Lindbergh si rad odborníků nevšiml a dělal, co sám uznal za vhodné. Nechtěně tím přidal k případu další nerozřešené záhady. Veřejně prohlásil, že hodlá s únosci navázat "osobní kontakt", a slíbil, že vyhoví jejich požadavkům. Výkupné vyrostlo na sedmdesát tisíc dolarů. Současně vyšel v místních novinách Home News v Bronxu inzerát doktora Johna Condon, v němž se výstřední učitel na penzi nabízel jako prostředník při jednání. Ač se to zdálo neuvěřitelné, brzy i on dostal dopis s "potpisem" a navíc mu zatelefonoval muž, mluvící s cizím přízvukem. Došlo k několika nočním schůzkám na hřbitově. Muž, skrývající se ve stínu, o sobě prohlašoval, že on sám je také pouze "prostředníkem" a předal pyžamo dítěte. Zoufalý otec i přes protesty policie slíbil, že zaplatí původně požadovaných padesát tisíc dolarů. Z auta pak sledoval, jak doktor Condon ve tmě předává peníze a přebírá zalepenou obálku. Měly v ní být údaje, kde najít dítě. "Chlapec je na lodi ménem Nelly ta je malá 28 stop dlouhá. Sou na ní dvě lidi, oba nevyný. Lot' najdete mezi Horseneck Beach a Gay Head u Alžbětiného ostrova."

Lindbergh plný naděje létal podél pobřeží Connecticutu a Rhode Islandu a snažil se popisovanou loď objevit. Druhý den večer si ještě ve vzduchu uvědomil, že ho převezli. Doktor Condon uveřejnil další inzeráty, tentokrát s otázkou: "Podvedli jste mě?" Jenomže další dopis ani telefonát špatnou angličtinou už nepřišly.

12. května zastavil na silnici nedaleko Lindberghova domu na Sourland Mountain nákladňák. Řidič si všiml mělké jámy, zakryté nahoře listím. Když špičkou boty odhrnul trochu hlíny, objevila se dětská ručička. V márnici v Trentonu potom pobledlý a smutný Lindbergh požádal, aby nadzdvihli prostěradlo zakrývající tělíčko. Mlčky si je prohlížel, zvláště pečlivě se díval na zuby mrtvého chlapce. "Ano," řekl nakonec. "Jsem si naprosto jistý, že je to moje dítě."

S největší pravděpodobností Lindberghův syn zemřel následkem úderu, který mu prorazil lebku, a to ještě oné noci, kdy byl unesen. Byl záměrně zabit oním dlátém? Nebo nešťastnou náhodou, nárazem o okenní rám, když se zlomila příčka žebříku? Stopa vede do Bronxu

Celé měsíce byly v severní části Manhattanu a v sousedním Bronxu vylepeny plakáty s čísly bankovek, jimiž bylo zapláceno výkupné. FBI okamžitě uvolnila patnáct mužů pro pátrání v New Yorku. Doktor Condon popsal nočního

"prostředníka" jako "muže se špičatou bradou, uhýbavýma očima a německým přízvukem". Objevili se svědci, kteří podobného člověka viděli. Dřevařský odborník zjistil, že polámaný žebřík byl vyroben ze dřeva koupeného v jednom skladu v Bronxu, firma si však nevedla záznamy o zákaznících.

O dva roky později, 15. září 1934, si všímavý pumpař zapsal číslo auta, jehož řidič mu zaplatil desetidolarovým zlatým certifikátem. Certifikáty přestaly platit už před rokem, část výkupného však byla kryta právě jimi. Číslo auta dovedlo policii do Bronxu k domu, v němž žil se ženou Annou a synem Manfredem německý truhlář Bruno Richard Hauptmann. Nakonec ho muži zákona z New Jersey, New Yorku a z vládních bezpečnostních agentur zadrželi v autě. Měl u sebe dvacetidolarový certifikát, který rovněž pocházel z výkupného.

Zaplňování bílých míst

I když Hauptmann popíral, že by s Lindberghovou záležitostí měl cokoli společného, policie tušila, že chytila tu pravou rybu. Lindbergh prohlásil, že hlas podezřelého tehdy slyšel křičet: "Hej, doktore! Sem, doktore!" Doktor Condon se připojil, stejně jako taxikář, který doručil jednu část výkupného. V několika úkrytech v Hauptmannově garáži objevili celkem 14 500 dolarů pocházejících z výkupného. Policejní experti zjistili, že Hauptmannův rukopis a chyby v angličtině se shodují s dopisy s "potpisem" víc než rukopisy dalších podezřelých. Na boku skříně v Hauptmannově ložnici bylo napsáno telefonní číslo doktora Condon a jeho adresa. Na půdě domu policie objevila úlomek dřeva, podle mikroskopických zkoušek shodného s tím, z něhož pocházela zlomená příčka žebříku. Našla se i účtenka za nákup dřeva ve zmíněném skladu v Bronxu. V Hauptmannově náradí chybělo pouze dláto.

Novináři dělali, co mohli, aby všechny tyto důkazy i svědectví před soudem zpochybnili. Obviňovali jiné novináře a policii, že důkazy podvrhli. Knihy, snažící se dokázat Hauptmannovu nevinu, nacházejí ještě dnes své čtenáře.

Jak mohl přistěhovalec z Bronxu, jednající na vlastní pěst, tušit, že Lindberghovi změni své víkendové plány a zůstanou v domě i 1. března a že se okenice v dětském pokoji nedá pořádně zavřít? I když Hauptmann z Německa uprchl poté, co se dopustil série vloupání, a do Spojených států připlul jako černý pasažér, nic z jeho minulosti nenapovídalo, že by mohl provést něco tak hrozného, jako byl únos Lindberghova dítěte. On sám vzdoroval veškerému nátlaku, aby se přiznal, a nepochybně byl vystaven tak krutému bití, že se pokusil o sebevraždu.

Obscénní cirkus

Proces začal 2. ledna 1935 ve Flemingtonu ve státě New Jersey. Tisíce zvědavců, dychtivých zúčastnit se divadla, způsobily v okolí ospalého městečka mnohakilometrové dopravní zácpy. Osmašedesát telegrafistů posílalo do celého světa milion slov denně od tří stovek reportérů, potulujících se soudní budovou a kolem ní. Na ulicích nabízeli prodavači "zaručeně pravé vlásky Lindberghovic chlapečka" a padělané autogramy slavného letce.

Dvakrát se dostavila Anne Lindberghová a důstojně a vyrovnaně odpovídala na otázky soudce. Její manžel přicházel den co den, pečlivě vše pozoroval a nedával najevo žádné dojetí. Později popisoval oči obžalovaného jako "podlé, uhýbavé, malé a kruté".

Hauptmanna obhajoval advokát Edward J. Reilly, známý svou hrubostí a opovržlivým chováním. Neodvedl nejlepší práci. Často se po ginovém koktajlu, nazývaném pomerančový květ, sotva držel na nohou a se svým klientem hovořil dohromady jen osmatřicet minut.

Zatímco zástup venku před soudní síní skandoval "Zabte Hauptmanna", vyslechl soudce 13. února jednomyslný výrok poroty: vinen vraždou prvního stupně. Vzápětí odsoudil Hauptmanna k smrti.

Nejistota až do konce

Ačkoli se Lindberghovi zpočátku vyjadřovali skepticky, nakonec došli k závěru, že Hauptmannova vina byla prokázána mimo vší pochybnost. "Všechno je to jen shoda okolností," řekla zoufalá Anne Lindberghová ve snaze vysvětlit si události onoho 1. března pouze krutou hrou náhody. Měla za sebou několik těžkých let. V roce 1931 náhle zemřel její otec Dwight Morrow, pravděpodobný prezidentský kandidát Republikánské strany pro volby v roce 1932. V roce 1934 jí po operaci slepého střeva zemřela sestra Elizabeth. Jejich druhý syn John nemohl jít ani do školky, aby se na něj nevrhali novináři. Znechucení Lindberghovi se v prosinci 1935 přestěhovali do Evropy.

Hauptmann se mezitím odvolal a do případu se vložil i newjersejský guvernér - domníval se, že Hauptmanna nastrčili za někoho jiného. I usvědčený únosce dlouho odmítal uvěřit, že ho skutečně čeká elektrické křeslo, nakonec však také ztratil naději. Podle dozorců v newjersejské státní věznici "zemřel už tři dny před popravou". První impuls elektrického proudu projel jeho tělem 3. dubna 1936 ve 20.44 hodin. O tři a půl minuty později soudní lékař konstatoval smrt.

Román zrozený z tragédie

Ještě než byl Bruno Hauptmann zatčen, inspiroval únos slavnou anglickou autorku detektivek Agathu Christieovou k důmyslně vystavěné Vraždě v Orient-Expresu, vydané v roce 1934. Její detektiv Hercule Poirot objevil, že oběť vraždy v luxusním rychlovlaku byla kdysi hlavou skupiny profesionálních únosců. Nakonec zjistí, že všech dvanáct podezřelých se spiklo, aby společně zločince ubodali.

Agatha Christieová napsala devadesát čtyři románů a sedmáct divadelních her. Vymýšlela důmyslné detektivní příběhy s nečekanými rozuzleními, založenými na jemných náznacích stop, obratně skrytých v ději.

V roce 1926 se však sama zapletla do záhady plné napětí. Když její manžel požádal o rozvod, aby se mohl znovu oženit s jinou, Agatha Christieová náhle zmizela a stopy, které po sobě zanechala, napovídaly, že ji buď někdo zabil, nebo že spáchala sebevraždu. Protože do té doby napsala už šest detektivních románů plných zápletek a zločinů, byla dost slavná, aby policie vyhlásila pátrání po celé Anglii včetně leteckého průzkumu.

Podezření padající na jejího manžela stále vzrůstalo, ale po deseti dnech upozornil anonymní dopis na lázeňský hotýlek, kde se spisovatelka zapsala pod jménem milenky svého manžela. Lékaři u ní zjistili ztrátu paměti. Přechodné onemocnění? Akt pomsty? Volání o pomoc? Mazaný reklamní trik? Slavná autorka to nikdy nikomu nevysvětlila, a dokonce se o celé záležitosti nezmínila ani ve své autobiografii.

"Klikař Lindy"

Synovi kongresmana státu Minnesota Charlesi A. Lindberghovi bylo dvacet, když v roce 1922 opustil vysokou školu. Chtěl se stát pilotem - počátky letectví lákaly svou romantikou. Brzy začal po Středozápadu a na Jihu předvádět svoje akrobatické kousky. Procházel se také po křídle, skákal padákem a za pět dolarů byl ochotný svézt každého, kdo toužil po dobrodružství. V dubnu 1923 si za pět set dolarů koupil první letadlo, školní stroj z armádních přebytků. Rok nato vstoupil do armádní letecké školy v texaském San Antoniu a ukončil ji jako nejlepší z ročníku. V roce 1925 byl vyřazen jako záložní podporučík. Létání s poštou na trase mezi Chicagem a St. Louis však vysokého a hubeného pilota nelákalo. V roce 1927 se rozhodl, že získá pětadvacet tisíc dolarů, určených pro toho, kdo první bez mezipřistání doletí z New Yorku do Paříže.

Přátelé vypomohli finančně, Lindbergh přidal vlastní dva tisíce dolarů a koupil

jednomotorový jednoplošník. Pojmenoval ho Spirit of St. Louis a 20. května 1927 v 7.32 odstartoval z letiště Roosevelt Field na Long Islandu. Měl s sebou zásobní kanistry s benzinem, sendviče a pitnou vodu, ale ve snaze o snížení váhy si nevzal vysílačku ani padák. 5800 kilometrů dlouhý let trval třiatřicet a půl hodiny. Lindbergh těžce bojoval s únavou a snažil se nepodléhat panice, když mu viditelnost ztěžovala mlha a mraky plné sněhu.

Následující den večer ho na pařížském letišti Le Bourget vítaly nespočetné davy. Sláva však vynesla "Klikaři Lindymu" a Anne Morrowové, s níž se o dva roky později oženil, také málo vítanou pozornost novinářů, obdivovatelů a dost možná i zájem muže, který v roce 1932 unesl a zabil jejich prvorozeného syna.

177

5

Pravda, nebo legenda?

Pátrání po králi Artušovi

Jeho vláda byla pro Británii zlatou dobou, časem rytířských soubojů a dvorné lásky. Artušův příběh po staletí přikrašlovali spisovatelé a umělci. Novodobí badatelé a literární vědci nicméně hovoří o skutečnosti této legendě velmi vzdálené.

V ponurém hradě na skalnatém ostrohu vyběhající do moře čeká Igraina, až se vrátí její manžel Gorlois, vévoda z Cornwallu. Není to však on, kdo té noci vstoupí do její komnaty, nýbrž Uther Pendragon, král Británie - v podobě Gorloisově, kterou mu přičaroval kouzelník Merlin, aby ukojil královu zapovězenou touhu po Igraině. Vévodkyně počne syna. Tak začíná příběh legendárního krále Artuše, vyprávění, jež dlouhá staletí inspiruje spisovatele a umělce a poutá lidskou představivost.

Chlapce, který se Igraině narodí, tajně unese Merlin a předá jej dobrému panu Ectorovi. Ten ho má vychovat jako vlastního syna. Král Pendragon už žádné další děti nemá, avšak Ingraině a Gorloisovi se narodí ještě tři dcery - dvě jsou později provdány za cizí krále a třetí pošlou do kláštera. Tato dcera, víla Morgana, získá čarodějné schopnosti a nakonec sehraje osudovou roli v životě svého nevlastního bratra a budoucího vládce Británie.

Teprve když král zemře a Artuš dosáhne šestnácti let, odhalí mu Merlin, kdo je jeho pravým otcem. Učiní tak ovšem až poté, co mladík vytáhne meč vražený do kovadliny, zasazené do mramorového kvádrů na nádvoří chrámu. Před ním to nikdo nedokázal, protože touto zkouškou dokáže úspěšně projít pouze "král vší Británie po právu i rodem". Merlin mladíkovi rovněž poví o kouzlu, jímž ho jako nemluvně začarovaly víly z tajemné země Avalonu. Podle něj se Artuš má stát nejlepším z rytířů a největším z králů, jenž bude žít "déle, než kdo kdy sezná". Lidé poklekají, aby novému panovníkovi složili přísahu, a arcibiskup mu na hlavu vkládá korunu.

Rytířský věk

Za Artušovy dobrotivé vlády Británie prožije dvanáct let v míru. Je to čas mohutného rozkvětu rytířského života. Artuš na svůj hrad Kamelot povolává nejstatečnější a nejoddanější rytíře - Lancelota, Gawaina, Percivala a mnohé další - a vykazuje jim místo u obrovského Kruhového stolu, kde má každý své jméno vyryté ve zlatě u svého sedadla čili stolice. Takto rozsazeným rytířům Merlin ukládá, aby se stranili vraždění, krutosti a bezbožnosti, aby se vyhýbali zradě, lži a nečestným skutkům, aby byli milosrdní k těm, kdo o milost žádají, a především aby

ctili a chránili ženy. Z Kamelotu rytíři vyražejí k soubojům s draky, obry a úskočnými skřety. Jejich střetnutí se silami temna se obvykle odvíjí v strašidelných hradech, temných hvozdech a začarovaných zahradách. Hrdí na svá vítězství se rytíři posléze vrací zpět ke dvoru, aby vyprávěli, co zažili.

Na Kamelot si Artuš přivádí také krásnou Gueneveru, aby se stala jeho královnou. Když Lancelot nedokáže vzdorovat své hříšné touze po ní, Artušův synovec Mordred, syn víly Morgany, oba milence odhalí a donutí Artuše, aby svou ženu veřejně upálil. Lancelot však královnu zachrání a uprchne s ní do Francie. Než se za nimi Artuš vypraví se svým vojskem, předává vládu nad královstvím Mordredovi. Ten královy nepřítomnosti využije, aby ho sesadil z trůnu. Po návratu do Anglie se Artuš se svým synovcem střetává na bitevním poli. Jeho kopí pronikne pod Mordredovým štítem a projede mu tělem. Než však Mordred zemře, stačí ještě králi zasadit smrtící ránu.

Artušovi věrní položí umírajícího krále do člunu a ten bílým oparem neslyšně odplouvá přes moře do Avalonu.

"Upokojte se," volá Artuš na své zarmoucené rytíře na břehu. "Vězte, že se vrátím, až mě Británie bude potřebovat."

Británie v Artušově době

Předpokládá se, že král Artuš panoval na přelomu 5. a 6. století. Pro jeho poslední bitvu s Mordredem se udávají letopočty 537 či 542. Jaká však byla tehdy v ostrovní říši politická situace? A kdo zemi vládl?

V předcházejícím století se odtud postupně stáhli Římané, kteří své britské kolonii vládli od chvíle, kdy ji dobyl císař Claudius roku 43 n. l. Nebyli už totiž schopni čelit vpádům barbarských Jutů, Anglů a Sasů z evropské pevniny ani nájezdům kmene Piktů ze severu. V neklidných časech, jež následovaly, se vetřelcům stavěli na odpor různí náčelníci ozbrojených družin, ti však bojovali také mezi sebou. Nemáme doklady o tom, že by zde v této době existovalo nějaké sjednocené království či že by některý z vládců měl jinou než pouze místní pravomoc. Křesťanství se v Anglii ujalo až po příchodu svatého Augustina a jeho čtyřiceti mnichů roku 597. Pro Británii a většinu Evropy konec 5. století znamenal počátek "temného", raného středověku.

Můžeme-li věřit velšskému mnichu Nenniovi, odpor proti vetřelcům vedl - "spolu s králi britského lidu" - válečník jménem Artuš. Ve své Historii Britů, napsané kolem roku 826, Nennius vypočítává dvanáct bitev, v nichž Artuš nad barbary zvítězil. Při svém posledním vítězství prý sám zahubil 960 nepřátel.

Asi sto padesát let po Nenniovi neznámý Velšan sepsal sled britské historie, takzvané Anály z Kambrie. K letopočtu 537 v nich zařazuje "bitvu u Camlannu, v níž padli Artuš a Medraut". Není obtížné číst Medraut jako Mordred. Přesto muselo uběhnout dalších sto padesát let, než se o Artušovi zmínil další dějepisec. Hovoří o něm navíc provokativním způsobem. Je to mnich William z Malmesbury, který roku 1125 píše o jistém bojechtivém Artušovi, "o němž Britové pouze planě básní. On si však vskutku zaslouží, aby se o něm nebánilo a nesnilo, nýbrž aby se stal námětem opravdové historie. Dlouho byl totiž oporou své otčiny, jež hrozila pádem, a podněcoval zlomeného ducha svých krajanů k válce." Až další historik, Williamův současník, udělal z Artuše panovníka.

Kolem roku 1139 dokončil velšský duchovní a později biskup Geoffrey z Monmouthu své velkolepé Dějiny britských králů, rozsáhlý přehled vládců Británie od římských dob. Díla starších historiků, jako byl Nennius, Geoffrey obohatil o barvitě detaily převzaté z místní tradice, z keltských a skandinávských mýtů i biblických dějin. Dvě z dvanácti Geoffreyových knih jsou věnovány Artušovi. V nich se poprvé objevuje kouzelník Merlin a příběhy o únosu Guenevery a Mordredově zradě. Geoffrey přikrášlil skrovné historické záznamy vyprávěním o smyšlených

událostech a osobách, o nichž ve skutečnosti není nic známo, a vytvořil tak model, který vydržel staletí - příběh válečníka 5. století přetvořeného v krále-hrdinu.

Artušova proměna

Roku 1155 anglonormanský klerik známý jako Wace přeložil Geoffreyovo vyprávění do francouzštiny. Jeho příběh je dvorským románem, v němž Artuš vládne svému dvoru jako uhlazený hrdina rytířského věku. Koncem téhož století proměňuje anglický mnich Layamon Geoffreyova Artuše v lítého válečníka a přísného, otcovského přítele. Oba autoři, Wace i Layamon, se zmiňují o Kruhovém stole. Byl to však patrně francouzský básník Chrétien de Troyes, píšící mezi léty 1160 a 1180, kdo z Artuše vytvořil arbitra v záležitostech vybraného chování a etikety i vzor rytířskosti a dvorné lásky. Počátkem 13. století vznikly dvě artušovské epické skladby v Německu: Parzival Wolframa z Eschenbachu a Tristan Gottfrieda ze Strassburgu.

Za konečnou proměnu postavy krále Artuše v trvalou součást literárního dědictví vděčíme posmrtně vydanému dílu sira Thomase Maloryho, Angličana žijícího v 15. století. Malory materiál starších podání zhustil, upravil a přeskupil do víceméně souvislého vyprávění. To zahrnuje všechny hlavní postavy a klíčové události, jež se dnes s artušovským příběhem spojují. Od svého vydání roku 1485 se Maloryho *Le Morte d'Arthur* (Artušova smrt) těší velkému čtenářskému zájmu. Stala se zdrojem básnických knih od Královny víl Edmunda Spensera (1590 - 6) po Královské idyly Alfreda Tennysona (1859 - 85). Moderní verze legendy, Král minulý a budoucí T. H. Whitea, se stala předlohou pro divadelní a filmový muzikál *Kamelot*.

Objev Artušova sídla

Popularita a životnost artušovského příběhu nakonec nevyhnutelně přiměla vědce, aby legendu zbavili literárních zdob a zjistili její pravou tvář. V roce 1965 byla ustavena komise pro výzkum *Kamelotu*. Její zakladatelé nechtěli ani slyšet, že by měli objevit Kruhový stůl nebo Svatý grál. Avšak po pětiletém kopání v hrabství Somerset identifikovali archeologové, kteří byli členy této komise, ruiny hrady *Cadbury* poblíž *Glastonbury* jako *Kamelot*.

Na vrcholku kopce se v době před příchodem Římanů nacházela pevnost. Místo bylo bezpochyby zvoleno proto, že skýtalo strategický rozhled po planinách táhnoucích se až k *Bristolskému zálivu*. Odpadky nalezené ve zdi nad původní pevností prokázaly, že *Cadbury* byl obydlen i během římské okupace *Británie*. Nejvíce však badatele vzrušil nález keramiky nasvědčující, že toto místo obýval keltský kmenový náčelník kolem roku 500 - po odchodu Římanů a dříve, než zemi dobyli *Anglosasové*. Sídli v domě dlouhém osmnáct a širokém devět metrů, postaveném ze dřeva a krytém pravděpodobně doškovou střechou. Nebyl-li tento muž Artuš, hrdina legend a literárních děl, byl to alespoň Kelt, který se snažil uchránit výdobytky římské civilizace před nájezdy *barbarských vetřelců*. Závěry komise pro výzkum *Kamelotu* však odmítla americká badatelka *Norma Lorre Goodrichová*. Ta soudí, že král Artuš nevládl v *Anglii*, nýbrž na severu, ve *Skotsku*. Její vyčerpávající výzkum ztotožňuje místo, kde kdysi stával *Kamelot*, se *Stirlingem*, ležícím na severozápad od *Edinburghu*.

Pokud jde o Artušovu opěvovanou rytířskost, je třeba říct, že vládl v čase zuřivých bojů za zachování územní celistvosti a politické nezávislosti. Rytířský věk měl přijít až za mnoho století, v klidnějších časech, kdy dějepisci jako *Geoffrey z Monmouthu* či *sir Thomas Malory* mohli ocenit větší mírumilovnost své doby a vybájenou minulost podrobit jejím měřítkům a hodnotám. A přece dnes žije jejich Artuš a ne onen záhadný válečník divokých dob. Řečeno slovy jednoho badatele: *Artušova slavná, nezapomenutelná vláda byla "krátkým údobím světla, jež zazářilo jako hvězda na nebi uprostřed temného věku"*.

Hledání Svatého grálu

Ústředním příběhem vyprávění o králi Artušovi je hledání Svatého grálu, poháru, z něhož Ježíš pil při Poslední večeři a jenž měl podle pověsti zázračné léčivé a obrozující vlastnosti. Pohár spolu s kopím, kterým římský voják probodl bok Ježíše na kříži, získal Josef z Arimatie. Jeho potomci pohár posléze donesli do Británie. Legenda vypráví, že jeden ze strážců těchto svatých relikvií zapomněl na své posvátné poslání natolik, že zrakem žádostivě spočinul na jakési poutnici. V té chvíli na něho kopí dopadlo a způsobilo mu nezhojitelnou ránu. Svatý grál mezitím zmizel. Merlin o tom poslal zprávu na Kamelot a vybídl Artuše, aby dal ztracený pohár hledat. Naznačil mu, že se brzo objeví rytíř, jemuž je souzeno jej najít. Artuš a jeho rytíři seděli v předvečer Božího hodů svatodušního kolem Kruhového stolu, když tu zaburácel hrom a ve světle blesku se jim zjevil Svatý grál. Přikryt bohatou bílou tkaninou se vznášel hodovní síní. Krátce nato jakýsi stařec navrhl, kdo by měl obsadit poslední volné místo u Kruhového stolu - mladý rytíř pan Galahad, syn Lancelotův.

Na cestě za Svatým grálem rytíři Kruhového stolu zažili mnohá dobrodružství a často se museli odhodlat k obětem, jež se ukázaly nad jejich síly. Pan Lancelot byl však nakonec z hledání Svatého grálu vyloučen, protože se vůbec nedokázal vzdát své zapovězené vášně pro královnu Gueneveru. Jak předpověděl Merlin, nalezením Svatého grálu a svatým přijímáním z něho byl nakonec odměněn pan Galahad. Když tento mladý rytíř posléze klečel před Svatým grálem, uvědomil si, že jeho životní poslání je naplněno. Zatímco jeho duše stoupala k nebesům, jeho mrtvé tělo leželo před oltářem. Za dva roky od toho dne se rytíři vrátili na Kamelot a vyprávěli králi o svém hledání plném dobrodružství.

V jiné verzi příběhu dojde až na konec pouti za Svatým grálem pan Percival. Posvátnou nádobu objeví na hradě Monsalvat ve španělských Pyrenejích pod ochranou Amfortase, krále rytířů Svatého grálu. Mezitím však jakýsi čaroděj Amfortase ranil kopím, jímž byl kdysi probodnut Ježíšův bok, a král má nyní smrt na jazyku. Odmítá ale přijmout svátost oltářní, neboť mu nebyly odpuštěny hříchy. Teprve když mu Percival ránu zahojí dotekem posvátného kopí, zjeví se Svatý grál na oltáři.

Kouzelník Merlin

Snad nejpodivnější, nejzáhadnější postavou artušovských příběhů je Merlin, syn ctnostné mladé ženy a inkuba - jednoho z nehmotných zlých duchů, kteří se prý v noci vrhají na nevinné ženy. Když se Merlin narodil, spěšně ho dali pokřtít a uchránili ho tak od otcovy zlé povahy. Přesto mu však jisté nadpřirozené schopnosti zůstaly. Nejenže znal minulost, ale dokázal i předpovídat budoucnost. Převtělil se do jakékoli podoby pro něho bylo hračkou: dovedl být skřetem, dívkou, chrtem či jelenem. Když však taje svého umění prozradil své milence, krásné Vivianě, použila jeho kouzla proti němu, spoutala ho svým závojem a uvěznila ve věži, kam za ním mohla jen ona sama.

Tohoto kouzelníka představil čtenářům Geoffrey z Monmouthu v krátkém latinském pojednání Kniha o Merlinovi, které sepsal ještě před Dějinami britských králů. Vědci pro Geoffreyova Merlina našli několik možných předobrazů, například velšského věštce Myrrdhina či skotského jasnovidce známého pouze pod jménem Lailoken.

Upír vlastenec

Strašidelně bledý, démonický Drákula, z jehož ostrých špičáků kape krev, dnes představuje klasickou postavu z hororu. Drákulův skutečný, neméně krvelačný předchůdce však zůstává národním hrdinou.

"M

é nejnítěrnější pocity se proměnily v odpor a hrůzu, když jsem viděl, jak ten muž pomalu vystupuje z okna a slézá po hradní zdi s tou děsivou propastí pod sebou. Pohlížel dolů a jeho plášť se kolem něj nadouval jako veliká křídla." Tak zahlédl právnícký elév Jonathan Harker svého urozeného hostitele jedné měsíčné noci v Transylvánii, divoké, skalnaté krajině uprostřed Karpat na území dnešního Rumunska.

Hrabě Drákula, vysoký, chorobně bledý muž, který chodil vždycky oblečený v černém, se už předtím choval velmi podivně. Když zdola z údolí, ležícího tři sta metrů pod jeho starobylým rodinným hradním sídlem, slyšel vlčí vytí, zaleskly se mu oči a zvolal: "Slyšíte - děti noci. To je učiněná hudba!" Když se Harker pořezal při holení, vrhl se mu hostitel po hrdle a oči mu plály "dábelskou posedlostí". Couvl však, když na krku svého vyděšeného hosta nahmatal řetízek s křížkem. Harker si později uvědomil, že v zrcátku vůbec neviděl, jak se k němu Drákula zezadu blíží. Když se Harker při příchodu rozhodl udělat poslední zastávku na své cestě ve vesnici pod hradem, vesničané se kolem něho seběhli, mumlavě se zaklínali slovy ordog, d'ábel, a pokol, peklo, a chvatně se přežehnávali znamením kříže. Ted' je Harker uvězněn "v obrovském pobořeném hradě, z jehož vysokých černých oken nevyjde ani paprsek světla a jehož rozbité cimbuří se ježí proti měsícem ozářenému nebi". Jeho hostitel, podle všeho jediný obyvatel této chmurné pevnosti, se zjevuje pouze v noci. Vyděšený Harker přemítá, zda ještě někdy spatří svou vlast.

Stokerův román jako zjevení

Harker je samozřejmě mladým hrdinou jedné z nejoblíbenějších knih všech dob, románu Drákula Brama Stokera. Jeho první vydání v roce 1897 zaznamenalo okamžitý úspěch a od té doby román vychází stále znovu. Příběh odpudivého upíra sajícího krev znají miliony diváků a čtenářů po celém světě z několika filmových a divadelních zpracování, kreslených příběhů a dokonce i baletu. V románu hrabě Drákula cestuje do Anglie, aby tam rozšířil svůj upíří kult, jeho plán je však nakonec zmařen, když Harker z jeho hradu přece jen unikne a spojí se s doktorem Abrahamem Van Helsingem, holandským odborníkem na vampyrismus. Patrně jenom Van Helsing ví, že netvor nesnáší sluneční svit, česnek a znamení kříže. Holand'an rovněž zjistil, že tyto "živé mrtvé", jak se upírům také říká, lze usmrtit jedině tak, že se jim srdce probodne dřevěným kolíkem.

Legenda, která přetrvává

Stokerův román o upírech vychází z bohaté a velmi rozšířené tradice víry v hrůzostrašné bytosti, jejichž historie sahá až k literaturám starověkého Egypta a Řecka. Protože umírající člověk slábne ztrátou krve, prostí lidé nejspíš předpokládali, že pití krve naopak sílu obnovuje anebo že dokonce krev živých dokáže vrátit mrtvé zpátky do života.

Román Drákula je ovšem nejvíce poplatný lidovým pověrám hluboce zakořeněným na rumunském venkově. Podle řeckokatolického náboženství, převládajícího v těchto oblastech, bloudí lidé, kteří zemřou v prokletí či klatbě, po světě jako živé mrtvolky, moroi, dokud je církev klatby nezproští. Tamní pověry vyznávají i bytosti známé jako strigoi, démonické ptáky. Létají pouze v noci a lační po lidském mase a krvi. Upíři se v této oblasti také tradičně považovali za příčinu morových ran. Podle rumunských legend je některým lidem - například nemanželským nebo nepokřtěným dětem, čarodějnicím či sedmému synu sedmého syna - souzeno stát se upíry. Upír se dokáže převtělit ve zvíře, nejčastěji vlka či netopýra. Lidé, kteří odmítají jíst česnek, jsou v některých vesnicích podezírání z upírství. Česnekem potřené dveře a okna jsou dokonce považovány za nejlepší ochranu před nočními útoky podobných krvežíznivých bytostí.

Stoker se o těchto legendách dozvěděl při svém intenzivním bádání v londýnském Britském muzeu a z rozhovorů s maďarským vědcem Arminiem Vamberem.

Ovlivnily ho také neobjasněné vraždy smutně proslulého Jacka Rozparovače i přátelství s cestovatelem a literátem Richardem Burtonem, jehož překlady zahrnují také jedenáct hindských příběhů o upírech.

Skrytá smyslnost

V čase potlačované sexuality za vlády královny Viktorie se podle mnoha literárních kritiků erotika objevovala v přestrojení. Je možné, že Stoker ve svém románu nevědomky sublimoval výrazná sexuální témata, když upíří útoky plné násilí a krve mísil s vášnivou touhou po smyslových prožitcích za tajemných nocí. Jak se například k spícímu Harkerovi přiblíží trojice půvabných Drákulových následovnic, bezesporu probouzejí v mladíkovi žádost: "Zářivě bílé zuby jim v rubínu smyslných rtů svítily jako perly. Bylo v nich cosi znepokojivého, zakoušel jsem žádost a zároveň smrtelný strach. V srdci jsem pociťoval zvrácenou, palčivou touhu, aby mě těmi rudými rty políbily..."

Erotická přitažlivost je - spolu s nepopíratelně vzrušujícími starodávnými pověrami o krvelačných "živých mrtvých", potulujících se nocí - ve Stokerově románu umocněna ještě jedním fantastickým prvkem: neuvěřitelným, avšak pravdivým příběhem uctívaného rumunského národního hrdiny. Sám Drákula se Harkerovi chlubí svým bojechtivým, vlasteneckým předkem, který odvážně bojoval proti tureckým nepřátelům, krutovládce, známým v dějinách jako Vlad Tepes.

Barbar a vlastenec

Skutečný Drákula byl kníže Valašska, hornatého území sousedícího s Transylvánií. Na dochovaných obrazech a dřevorytech bývá zobrazen s mocným knírem, orlím nosem a velkýma vystouplýma očima. U křtu dostal jméno Vlad, avšak na základě rodového znaku, draka - rumunsky dracul - si vysloužil přízvisko Drákula. To slovo shodou okolností značí také d'ábla.

Jako mladík Drákula padl do tureckého zajetí. Tam poznal nesmírně bolestivý způsob popravby naražením na kůl. Tělo člověka odsouzeného k tomuto barbarskému trestu je probodeno dřevěným kulem či kovovým bodcem. Kůl se poté zasadí do země a oběť v agonii umírá.

Roku 1448 byl Vlad, tehdy pravděpodobně teprve osmnáctiletý, dosazen Turky na valašský trůn. Po dvou měsících však uprchl do kláštera. Když padla do tureckých rukou Konstantinopol, významná bašta křesťanství, Vlad se roku 1456 na zděděný trůn vrátil a započal svou čtyřletou hrůzovládou, jež si vynalézavostí nezapadala s Turky. Jednou bez zjevné příčiny vyplenil spřátelené město a pobil tam a umučil deset tisíc svých poddaných, z toho mnohé naražením na kůl. Získal si tak další přízvisko, Tepes neboli "ten, který naráží na kůl". Při nejodpornější masakru, k němuž kdy dal pokyn, bylo v jednom transylvánském městě ve svátek svatého Bartoloměje roku 1460 naraženo na kůl asi třicet tisíc lidí.

Byl Drákula pouhým sadistou, anebo krutým drancováním sledoval politický záměr? Patrně trochu obojího. Když se poslové tureckého dvora opovážili ponechat si v jeho přítomnosti turbany na hlavě, přikázal, aby jim je přibíli k lebce. To byl od vladaře dozajista odvážný projev nezávislosti. Ať už byl barbar nebo ne, získal si slávu po celé křesťanské Evropě, protože znovu opanoval podunajské pevnosti a jeho vojsko proniklo téměř až k Černému moři.

Na druhé straně je pravda, že když Turci jeho vojsko odrazili, jeho vlastní lidé padělali dopisy naznačující, že se chystá přejít na tureckou stranu. Uherský král Matyáš vsadil Drákulu okamžitě na dvanáct let do vězení. Možná se už Valaši nechtěli dál nechat stahovat z kůže a vařit za živa, pálit a mrzačit. Měli už podivuhodně pestrých trestů, jimiž je jejich pán pronásledoval, plné zuby. Za dlouhá léta v žaláři si Drákula, který uměl být i okouzlující společník, naklonil strážce a ti ho ochotně zásobovali myšmi a jinými drobnými živočichy. Zvířata si pak Drákula ve své kobce pro potěšení narážel na kůl. Dva roky poté, co ho roku

1474 propustili na svobodu, zmocnil se potřetí valašského trůnu, avšak dva měsíce nato padl v další bitvě proti Turkům. Bylo mu pětáctyřicet let. Turci mu uťali hlavu, naložili ji do medu a poslali jako trofej sultánovi. Drákulovo tělo leží kdesi v neoznačeném hrobě.

Upír, který neumírá

Proč asi Stoker z Drákuly - či Vlada Tepese - udělal upíra? Celé generace rumunských dětí znají lidovou pohružku: "Bud' hodný, nebo si tě vezme Drákula!" Na druhé straně se tradičně věří, že až bude národu opravdu nejhůř, hrdinný vůdce lidu se vrátí. Je možné, že autor, který chtěl v románu využít dochované lidové zvyky a tajuplně krásnou a divokou krajinu východního Rumunska, nedokázal prostě odolat stále ještě živé legendě o krutém trýzniteli.

Je jisté, že Stokerův literární hrabě Drákula se smrti vzdává. Filmy, hračky, hry a dokonce i potraviny s drákulovským emblémem jdou i dnes dobře na odbyt. Nejslavnějšímu filmovému představiteli Drákuly, maďarskému herci Bélovi Lugosimu, tato role vynesla jmění. Skoro všechno však zase rozházel, když bojoval se závislostí na morfiu. Zemřel jako třiasedmdesátiletý v roce 1956 a byl podle svého přání pohřben ve svém filmovém kostýmu - černé pláštěnce s podšívku z červeného saténu.

Lékařské popisy mimořádně vzácné choroby zvané porfyrie, které se objevily v polovině osmdesátých let, vyvolaly spekulace o tom, zda legendy o upírech nemůžou mít reálný podklad. Noviny se rozepisovaly o "Drákulově nemoci". Ve skutečnosti však jen jedna forma porfyrie, známá pod zkratkou CEP, vyvolává "upíří" symptomy: špičaté zuby, bujně ochlupení, krajní citlivost na světlo a potřebu krve. Zaznamenáno bylo pouze šedesát takových případů.

Vzrušené reportáže o lékařském výzkumu porfyrie nicméně znovu potvrdily, že fiktivní Drákula i nadále fascinuje lidi stejně hluboce jako mladého Harkera, který se ptá: "Copak je to za člověka či jakou bytost skrývá ta lidská tvář?"

Podivný kult "živých mrtvol"

Podle úmrtního listu zemřel haitský venkovan Clairvius Narcisse roku 1962 poblíž své domovské vesnice v Arbonitském údolí. Přestože byl fyzicky zdatný a stonal zřídka, poté, co se pohádal s bratrem o kus půdy, začal mít potíže s dechem. Celkově zeslábl, přidala se žaludeční nevolnost, plival krev a za dva dny zemřel. Pohřbili ho na malém venkovském hřbitůvku.

O osmnáct let později se Narcisse objevil na tržišti ve své vesnici. Podobně jako další lidé, kteří se potulovali po okolí města Cap Haitien, i on tvrdil, že jeho tělo vykopali ze země. Pak prý ho surově zbili a donutili, aby jako zombie vykonával otrockou práci. Stal se tak jednou ze smutně proslulých "živých mrtvol". Ty se dlouho považovaly za výplody lidových pověr na ostrově, kde údajně vládnu vúdúistické kultury. Po dvou letech strašlivé otročiny byl Narcissův pán zabit, ale nebožák se neodvážil vrátit se domů, dokud nezemřel jeho bratr. Věděl, že právě on zařídil jeho proměnu.

Odborníci soudí, že zombiové jsou produkty intenzivního psychologického tlaku spojeného s podáváním domorodých farmak. Nejbližší rodina či sousedé se pak obvykle začnou oběti stranit a zacházejí s ní, jako by skutečně umírala. Navíc jí podávají silné přírodní anestetikum tetrodotoxin. Ten dokáže člověka usmrtit anebo paralyzovat a přivést do stavu, který se smrti opravdu podobá. Otrávený člověk pak přesto i nadále vnímá své okolí. Když tělo oběti posléze vyzdvihnou z hrobu, hungan neboli kněz kultu vúdú ji přiměje pozřít pastu vyrobenou pravděpodobně z psychoaktivní rostliny, známé v kreolštině jako "magnólie zombiů". Nového zombieho se pak zmocňuje pocit nemohoucnosti podobný psychóze. V tomto stavu vykonává zcela apaticky namáhavou fyzickou práci, dokud nezemře nebo dokud

jeho trýznitelé neusoudí, že si už vytrpěl dost.

Zbojníkovi na stopě

Jeho jméno je synonymem boje prostého člověka za svobodu a proti nespravedlnosti mocných. Sláva Robina Hooda přečkala už déle než šest století, vědci však teprve musejí prokázat, že doopravdy žil.

"R

obin byl hrdý psanec," praví neznámý autor balady Gesta o Robinu Hoodovi ze sklonku 15. století, když představuje svého hrdinu. "Lidé vyprávějí, že chodil světem s veselou písni na rtech."

Čtenář se zde s neohroženým vůdcem a jeho lesní družinou, kteří bohatým berou a chudým dávají, setkává ve čtyřech navzájem spojených příbězích. V prvním Robin půjčí peníze svoje i jednoho ze svých společníků, Malého Johna, zchudlému rytíři, aby se dostal na kobytku hrabivému opatovi. Ve druhém příběhu lstí přiměje opovrhovaného nottinghamského šerifa, aby s ním zasedl k večeři. Tu však zbojníci připraví ze zvěřiny napytlačené v šerifově části Sherwoodského lesa. Posléze Robin šerifa donutí, aby své skvostné šaty vyměnil za prostý zbojnický oděv zelené barvy. Ve třetím příběhu k Robinovi přichází král Edward v přestrojení za mnicha, aby vyšetřil jeho prohřešky proti zákonu. Robin ho pozná, zaváže se mu věností a vstoupí do jeho služeb. Poslední příběh celé balady, vydané tiskem kolem roku 1495, vypráví, jak se Robin vrátil ke zbojnickému řemeslu a jak ho zradila převorka Kirkleeského opatství. Když se k ní přišel dát ošetřit, nechala ho vykrváct. Tyto příběhy jsou prvním literárním dokladem o Robinu Hoodovi. Lidé si historiky o něm bezpochyby vyprávěli a zase převypravovávali už alespoň o sto padesát let dříve. Svě k nim dodala i staletí následující. Roku 1819 Robin Hood posloužil Walteru Scottovi jako vzor pro jednu z postav románu Ivanhoe. Dnes žije v dětských knížkách, v televizi a ve filmu.

Člověk v pozadí mýtu

Vysvětlit, proč Robin Hood zůstává oblíbenou postavou, je snadné. Tento hrdý a nezávislý zbojník se stavěl proti těm, kdo zneužívali svého postavení a bohatství - zejména proti představitelům zákona a duchovenstvu -, aby podváděli a utlačovali prosté lidi. Zachoval však přitom věnost králi i Bohu, jak nasvědčuje přítomnost fráteru Tucka v jeho družině. Nenapadal společenský řád své doby, nýbrž jeho zneužívání bezzásadovými a hrabivými lidmi. Robin Hood je natolik přitažlivou postavou, že historikové za jeho legendou už dávno hledají skutečného člověka. V textu B svého mistrovského básnického díla Vidění o Petru Oráči, datovaného 1377, se William Langland odvolává na "skládání o Robinu Hoodovi". Langlandův současník Geoffrey Chaucer se v Troilovi a Kressidě zmiňuje o "ořeši, v němž zvesela dováděl Robin". Zbojník je hlavní postavou Povídky o Gamelynovi, která se objevuje v rukopisech Chaucerových Canterburských povídek. Literární detektivové z těchto souvislostí usuzují, že balady o Robinu Hoodovi byly pravděpodobně dobře známy už v polovině 14. století, tedy sto padesát let před tím, než poprvé vyšly tiskem. Navrhují několik historických osob, jež pro psance ze Sherwoodského lesa mohly sloužit modelem.

V seznamech sčítání lidu z let 1228 a 1230 figuruje jméno Roberta Hooda, přezdíváného Hobbehod. Praví se zde, že je na útěku před spravedlností. Přibližně do téže doby se datuje hnutí vedené sirem Robertem Thwingem - se svými stoupenci přepadal kláštery a obilí z jejich sýpek rozdával chudým. Jak však dosvědčují pozdější soupisy daňových poplatníků na jednotlivých panstvích, jméno Robin Hood nebylo nijak vzácné. Proto se toto chatrné svědectví o raném Robinu Hoodovi všeobecně odmítá. Vytrvalejší jsou snahy ztotožnit Robina Hooda s jistým Robertem Fitzoothem, uchazečem o huntingdonské hrabství, který se narodil kolem

roku 1160 a zemřel v roce 1247. Některé příručky tyto letopočty jako životní data Robina Hooda také udávají. Skeptici nicméně poukazují na to, že dobové prameny se o žádném odbojném šlechtici jménem Robert Fitzooth nezmiňují.

Který panovník byl králem Robina Hooda?

Jednu z nesnází datace vzniku příběhů o Robinu Hoodovi představují odkazy k anglickým vladařům: příběh od příběhu se totiž liší. Raný historik Walter Bower sebejistě považuje Robina Hooda za účastníka povstání vedeného roku 1265 Šimonem z Montfortu proti jeho švagrovi, králi Jindřichu III. Po Šimonově porážce v bitvě u Eveshamu mnozí povstalci nesložili zbraně a žili po lesích podobně jako Robin Hood ve zmíněných baladách. Bower píše: "V tomto čase se do popředí mezi lidmi, kteří byli za účast v povstání vydědění či posláni do vyhnanství,... dostal slavný lapka Robin Hood. Tito muži... s oblibou oslavovali své činy v nejrůznějších romancích i pantomimických hrách." Zásadní potíž Bowerovy teze představuje dlouhý luk, ona tolik výrazná rekvizita v baladách o Robinu Hoodovi: za povstání Šimona z Montfortu ještě neexistoval.

Jistá listina z roku 1322 se zmiňuje o "kameni Robina Hooda" v Yorkshiru a naznačuje tak, že alespoň balady - když ne skutečný Robin - byly tehdy už dobře známy. Ti, kdo historického Robina Hooda kladou do této doby, spatřují jeho předobraz v Robertu Hoodovi z Wakefieldu, účastníku povstání hraběte z Lancasteru v témže roce. Upozorňují, že o rok později (1323) král Edward II. navštívil Nottingham a přijal do svých služeb jako komorníka jistého Roberta Hooda. Tomuto Hoodovi bylo vypláceno služné po dobu příštích dvanácti měsíců, dokud neodešel do výslužby, "neboť už nemohl dále pracovat". Toto svědectví přesně odpovídá třetímu příběhu Gest o Robinu Hoodovi.

Zmínka o králi Edwardu II. by legendárního psance kladla do poslední čtvrtiny 14. století. V jiných verzích však Robin Hood vystupuje jako stoupenec krále Richarda Lví srdce, panovníka devadesátých let 12. století, a jako odpůrce Richardova bratra a pozdějšího krále Jana Bezzemka, který si svůj přídomek vysloužil ztrátou francouzských držav.

Vyšperkované příběhy

Jistotou zůstává, že se povaha legendy o Robinu Hoodovi vyvíjí. Rané balady se ještě nezmiňují o Robinově milé Marianě. Poprvé se objevuje v podáních z 15. století, kdy se v májových slavnostech začínaly těšit velké oblibě lidové hry a tance. Obrovitý Malý John je členem Robinovy tlupy jen v raných baladách. Fráter Tuck naproti tomu vystupuje jen v jedné z mladších verzí, když smočí Robina v potoce. Robin sám je původně prostý zeman, ale pozdější podání ho představují jako šlechtice na útěku.

Dodatky k legendě o Robinu Hoodovi jsou tak četné a tolik si protirečí, že skutečný předobraz této postavy bude sotva kdy nalezen. Vědci se dnes většinou shodují, že Robin ztělesňuje prototyp postavy - psance hrdinu - oslavovaný v baladách, které se předávaly z generace na generaci přinejmenším od počátku 14. století. Vypravěči ve svých líčeních volně vkládali soudobé události a význačné činy skutečných lidí do příběhu muže, který pravděpodobně nikdy neexistoval. Jak napsal jistý profesor, Robin Hood se stal "ryzím výtvozem baladické múzy", výmyslem neznámých básníků, kteří chtěli opěvovat prostého člověka, bojujícího za spravedlnost proti útlaku vysoce postavených a mocných. A odtud také plyne všeobecná a trvalá přitažlivost jeho legendy, shrnutá ve slovech požehnání jedné z balad:

Kriste, spasiž jeho duši,
jenž na kříži jsi skončil;
byl' on psanec, jak se sluší,
a chudým dobro konal.

Sicilský Robin Hood

V září 1943, když se zhroutila německá a italská obrana proti invazi Spojenců na Sicílii, zastřelil dvacetiletý šmelinář Salvatore Giuliano policistu, aby unikl zatčení. Začal tak život plný zločinu. Na sklonku roku 1949 byl nejhledanějším mužem v celé Itálii. Přesto ho oslavovali jako hrdinu boje za nezávislost Sicílie a novodobého Robina Hooda.

Giuliano a jeho banda se z horských úkrytů jako dravci snášeli na města a vesnice. Loupili, zabíjeli a odvlékali rukojmí. Přestože do pátrání po tomto banditovi nasadila policie víc než dva tisíce mužů, Giulianovi styky s mafií mu zaručovaly bezpečí. Sicilští separatisté ho jmenovali plukovníkem armády, která usilovala o dobytí nezávislosti na pevninské Itálii. Příběhy o jeho hrdinských skutcích se pro povyražení cestujících prodávaly na nádražích a potulní zpěváci balad bavili venkovský lid písněmi na jeho počest, dokud Giuliano nesmyslně krutým skutkem neukázal, jak má k hrdinství daleko. Při prvomájových oslavách roku 1947 jeho bandité zahájili palbu ze samopalů do davu, který si přišel poslechnout socialistického řečníka. Zahynulo osm lidí a třiatřicet bylo zraněno. Mafie Giulianovi vypověděla podporu a pro vládu se jeho dopadení stalo jedním z nejdůležitějších úkolů.

Možná že Giuliana zradil jeho bratranec, který mu tvrdil, že přináší vládní nabídku amnestie a možnost útěku do Spojených států. Jisté je, že 5. července 1950 za rozbřesku policisté banditu obklíčili poblíž domu jeho přítele. Giuliano zahynul na místě v dešti olova z automatických zbraní.

Smlouva s ďáblem

Byl mocným čarodějem, který zaprodal duši ďáblu, anebo pouhým šarlatánem? Je pozoruhodné, že nejasný životní příběh skutečného Fausta dal vzniknout literárním dílům, jež buď odsuzují hříšnou pýchu člověka, anebo oslavují jeho schopnost dosáhnout moudrosti.

Z

dmi hostince U Lva otřásal celou noc strašlivý lomoz. Lidé ze sousedství děsil jekot, řev a podivný rachot. Až za rozbřesku se hostinský odvážil zaklepat na dveře pokoje, kde se ubytoval podivín, známý pod jménem Faust. Když se nikdo neozýval, rozklepaný hospodský odemkl. Na podlaze uprostřed polámaného nábytku leželo zkroucené tělo věhlasného černokněžníka, strašlivě zmrzačené a znetvořené.

Jak si tajemství jeho smrti vysvětlili obyvatelé města - německého Württembergu - se lze dočíst na desce vsazené do zdi hostince: "Jeden z nejmocnějších ďáblů, Mefistofeles, kterého za života nazýval svým švagrem, mu po čtyřadvaceti letech, kdy smlouva mezi nimi vypršela, zlámal vaz a jeho duši vydal věčnému zatracení." K vraždě došlo někdy kolem roku 1540. Dobové zprávy se ve skutečném letopočtu rozcházejí. Shodně však tvrdí, že magistr Georgius Sabellicus Faustus Junior, jak si sám říkal, se v celé Evropě po desetiletí těšil věhlasu, ať už jako podvodník anebo opravdový čaroděj.

Šarlatán, či netvor?

Jeden názor na Fausta se nám zachoval v díle protestantského pastora Johanna Gasta. Píše, že kouzelníkův cvičený kůň a pes jsou ve skutečnosti zlí duchové, spolupracující se svým pánem na základě smlouvy s ďáblem. Jiný autor popisuje Fausta jako "hanebného neřáda a přísluhovače kdejakého ďábla". Na druhé straně mnich a uznávaný učenec Trithemius, sám amatérský kouzelník, tohoto svého současníka zavrhuje coby blázna a šarlatána, který by zasloužil pořádně napráskat bičem. Takový názor zastávají i další včetně jistého dějepisce, jenž Fausta řadí mezi "bezbožné, podvodné, neužitečné a nevzdělané doktory".

Přestože Fausta jeho současníci tak vášnivě odsuzovali, o nejdůležitějších událostech jeho života se toho ví překvapivě málo. Patrně - pod jménem Johann Faust - dokončil roku 1509 studium na slavné univerzitě v Heidelbergu a odebral se do Polska, aby tam studoval přírodní vědy. Brzy se zřejmě začal živit jako potulný astrolog a vyvolavač duchů - už jako Georgu Faustovi - zakázali přístup na univerzitu v Erfurtu. Roku 1520 pobýval u dvora Jiřího III., knížete a biskupa bamberského, a sestavoval pro něj horoskop. Od té chvíle o sobě Faust rozhlašoval, že je "knížecím a biskupským dvorním astrologem". O osm let později ho jako věštce Jörga Fausta vyhnali z města Ingolstadtu. Poté byl načas zaměstnán jako ředitel chlapecké internátní školy v Norimberku. Roku 1532 ho však propustili a vypověděli z města, protože kazil studentské mravy.

Historickému Faustovi byla patrně vrozena schopnost přežít, neboť se po každé porážce a ostudě vždycky zas vynořil někde jinde. Bujaře rozdával navštívenky, na nichž sám sebe charakterizoval jako "studnici nekromantie, astrologa, pomocníka kouzelníků, hadače z ruky, věštce ze vzduchu, ohně a vody". Roku 1536 ho navštívili nejméně dva význační klienti, aby kvůli nim nahlédli do budoucnosti. Jistý würzburgský dvorní rada chtěl vědět, jak podle hvězd dopadne válka Karla V. s Francií. Druhý zákazník, německý dobrodruh, který chystal výpravu do Jižní Ameriky, se zajímal, zda se mu podaří objevit bájně Eldorádo. Faust oba klienty patrně uspokojil, i když v druhém případě se jeho věštba pravděpodobně zakládala spíše na selském rozumu než na nadpřirozené prorocké schopnosti. Faust totiž dotyčnému dobrodruhu sdělil, že se jeho cesta s úspěchem nesetká. A vskutku - Eldorádo nikdo nenašel.

Prchavý smysl vědy

V dnešní době jen obtížně chápeme renesanční postoje vůči všem těm "vědám", které provozovali Faust a další jasnovidci, alchymisté, astrologové a iluzionisté. I ti nejvzdělanější lidé tehdy považovali astrologii za seriózní vědu. Přijatelné byly rovněž některé formy magie. Tato takzvaná bílá magie usilovala přirozenými cestami odhalit a ovládnout síly skryté v přírodě.

Dá-li se věřit legendě, byl Faust jedním z mála, kdo se odvážili provozovat magii "černou". Tito lidé nesli riziko prokletí, plynoucí ze spojení se zlými duchy a démony. Ti jim zato měli pomoci proniknout k tajnému vědění. Takové čarodějnictví pohoršovalo sloupy světské i církevní společenské struktury, avšak prostí lidé mu pravděpodobně ochotně věřili. Právě oni představovali zdroj zisku, který Faust s úspěchem využíval.

Zdá se pravděpodobné, že i on - stejně jako ostatní, kdo se zabývali tradiční alchymii - toužil objevit takzvaný kámen mudrců, katalyzátor, o němž se soudilo, že proměňuje běžné kovy v ryzí zlato. Někteří historikové přišli s teorií, že Faust mohl být dokonce jedním z "pravých alchymistů": ti se snažili vyčerpávajícím studiem v ústraní dosáhnout vnitřní dokonalosti a očistit svou duši. Podle této teorie právě časové mezery v tom, co známe z Faustova životopisu, odpovídají obdobím samoty, kdy mu peníze našetřené z výdělků za věšteckou a kouzelnickou činnost umožňovaly tajně studovat. Tato revizionistická teorie však nemá příliš stoupců. Spíše je Faustovo jméno od konce 16. století - a patrně navždy - spojeno s okultními vědami. Dokonce sám Martin Luther, jehož protesty proti zlořádům v římskokatolické církvi uspišily protestantskou reformaci, tvrdil, že se obrací k Bohu o pomoc proti d'áblům, které na něho pošval Faust.

Legenda své doby

Ať už je pravda o historickém Faustovi jakákoli, narodil se do správné doby, aby se mohl stát živoucí legendou. Faustovu věku vládlo křesťanství - římskokatolické či protestantské - a předpokládalo se, že pravda Božích zjevení a velmi odlišné pravdy, které objevovala lidská věda, se nevyhnutelně dostanou do sváru. Světské vědění

se v samé své podstatě pokládalo za rouhání. Až do 6. století sahají legendy založené na představě, že učenci můžou veliké moudrosti nabýt pouze tak, že zaprodají duši ďáblu. Styky se Satanem měl prý arcijáhen prvotní křesťanské církve Theofilus a o papeži Silvestru II., jehož učenost daleko předstihla svou dobu, se všeobecně věřilo, že se spolčil s pekelnými silami. Ještě dřív, na úsvitu křesťanství, vytvořili židovští mystikové zaklínadla, kterými vzývali ďábla. Tyto zaklínací formule byly ve Faustově době dosud součástí kouzelnických knih. Je také třeba mít na paměti, že v oněch časech v moc kouzel věřil téměř každý. A soudilo se, že démoni bez ustání horečně naplňují ďáblovo dílo.

K nesmírné popularitě faustovského příběhu přispěla rovněž reformace, kdy se stoupenci protestantismu postavili proti římskokatolické církvi. Tito reformátoři považovali tradiční víru za zkaženou a hlásali návrat k myšlenkám a obřadům "čistého slova Božího". Faustovy snahy o poznání zapovězené moudrosti považovali za bezbožné, stejně jako každou jinou vzpouru lidského intelektu proti biblí. Podle ortodoxní protestantské víry zasluhoval vyvolavač duchů věčné zatracení prostě proto, že dal přednost lidské moudrosti před moudrostí boží.

Ze satanisty šaškem

Z Německa se Faustova sláva šířila rychlostí blesku díky neuměle sepsané sbírce legendárních příběhů Historie o Johannu Faustovi (1587). Tato takzvaná Kniha o Faustovi (německy Volksbuch), některými kritiky považovaná za první významný německý román, odpovídala přesně lidovému vkusu a byla přeložena do několika jazyků. "Dějiny se skládají ze skutečných a zaznamenaných událostí," podotýká její neznámý autor rádoby duchaplně.

Následují zmodernizované verze středověkých příběhů o kouzelnících, hrdinou je však nyní Faust. Autor rovněž přidává scény plné prostoduchého humoru, kdy se terčem posměchu stávají nebohé oběti Faustových kousků. Nicméně popisy pekelných muk a podobné pasáže mají sílu upřímného přesvědčení. Obrazy Mefistofela jako zarytého krutého ďábla a Fausta jako hrůzou naplněného hříšníka tehdejší čtenáři zcela určitě vychutnávali. Kniha se v příštím století dočkala dalších dvou úspěšných zpracování.

Výrazné však zůstalo i ústní podání, založené na anekdotických příbězích o čarodějových úžasných schopnostech. Faust prý smlouvy se Satanem často využíval i ve všedním životě. Povíдалo se, že prý jednou narazil obyčejný dřevěný stůl, jako by to byl sud, a vytrysklo víno. Jindy zase svému ďáblu poručil, aby mu uprostřed zimy přinesl čerstvé jahody. V jedné historce měl Faust takový hlad, že spolkl celého koně i s vozem a fúrou sena. Když se v létě nudil a bylo mu horko, nečistě síly mu přinesly sníh, aby se mohl povozit na saních.

Uprostřed jedné noční pitky si prý povšiml, jak se čtyři svalovci lopotí s těžkým sudem ze sklepa. "Hlupáci!" zvolal. "Ten sud já vynesu sám!" Hostinský a hosté v údivu ustoupili stranou a čaroděj seběhl po schodech do sklepa, vyhoupl se na sud a vítězoslavně na něm vyjel po schodech do sálu.

Ze šaška hrdinou

Toto nicotné předvádění nám může připadat směšné, zejména musel-li za ně Faust, jak tvrdí legendy, zaplatit věčným zatracením své duše. A přece se ukázalo, že ony základní prvky Faustova příběhu, přitažlivé pro neškolené lidové myšlení, mají univerzální význam a dokážou inspirovat velké dramatické, básnické a hudební skladby.

První takové dílo, jež se dočkalo velké chvály, mělo premiéru v Anglii roku 1594, rok po záhadné smrti svého autora Christophera Marlowa. Jeho Tragická historie o doktoru Faustovi, ač poznamenána zbytečnými urážkami římského katolicismu a neohrabaným humorem, ovlivnila svým tématem všechna díla vážné faustovské literatury po příštích dvě stě let. Hlavní hrdina hry platí svou duší za to, že se vzepřel

Božímu slovu. Marlowův Faust není pouhý eskamotér či uctíváč ďábla, nýbrž člověk, který se k Satanovi obrací o pomoc, aby poznal všechny možnosti lidské zkušenosti. Drama často dostupuje závratných výšek ve skvělých verších, jako například ve scéně, kde se zjevuje duch Heleny Trojské. Nejpůsobivější je však Marlowův text tam, kde líčí Faustovo marné úsilí kát se ve chvíli, kdy zjišťuje nesmírný dosah smlouvy uzavřené s ďáblem a poznává, že následkům neunikne. Renesanční publikum se muselo třást hrůzou nad Faustovou vizí jeho věčné zkázy:

"Ó Bože,
když nechceš se už smilovat nad mou duší,
pro Krista, jehož krev mě vykoupila,
ukonči aspoň tu mou stálou trýzeň!
Nech Fausta prožít v pekle tisíc let,
sto tisíc let, však nakonec ho spas!"

Méně působivé jsou další divadelní a loutkové hry, které vznikaly v průběhu 17. a 18. století, a to zejména v Německu. Obecně řečeno zdůrazňovaly spíš hrůzostrašnost a pošetilosti než literární aspekty faustovského námětu. V téže době se všude prodávaly příručky magie s Faustovým jménem. Čtenář, který se jejich radami patřičně řídil, se prý dokázal vyhnout jakémukoli nebezpečnému spolku s ďáblem, anebo s ním mohl sice uzavřít smlouvu, avšak později ji bez rizika zase porušit.

Od Faustovy smrti však muselo uplynout téměř tři sta let, než Johann Wolfgang Goethe vytvořil snad největší literární zpracování jeho života. Vážený německý básník psal své básnické drama Faust skoro třicet let. Jeho první díl dokončil roku 1808, druhý roku 1832. Goethova hlavní postava se zřetelně vymyká tradičnímu výkladu. Bůh vlastně Fausta zatracení uchrání, neboť "dobrý člověk, byť by choval tu nejtemnější touhu, si je vždy vědom jediné pravé cesty". Jinak řečeno, Goethův Faust je hrdina. Neuspokojen intelektuálním a vědeckým poznáním smění svou duši za jediný okamžik naplnění. Nepostačí mu "nízká", smyslná rozkoš - smysl života nachází ve věrné lásce prosté venkovské dívky, kterou předtím svedl a opustil. Spásy však nakonec dochází proto, že usiluje vytvořit lepší společnost pro celé lidstvo. Goethovo poselství vyznívá v tom smyslu, že člověk je schopen dosáhnout vznešenosti a dobra, byť by mu bylo vrozeno zlo.

Tak hluboké filozofické a psychologické dílo nedokázal z legendy o Faustovi vytěžit snad žádný jiný umělec. Mnozí však na základě faustovské inspirace vytvořili díla trvalé hodnoty. Hector Berlioz je autorem Faustova prokletí, dramatické kantáty, která se občas hraje na operních jevištích. Faust a Markétka Charlese Gounoda se stal jednou z nejobdivovanějších oper všech dob.

Pročpak asi násilná smrt opovrhovaného šarlatána upoutává tolik tvůrčích duchů? A proč jejich díla zůstávají i dnes v takové oblibě? Možná že odpověď na tyto otázky poskytuje právě ona deska vsazená do zdi hostince U Lva. Říká totiž jasně, že Faust - ač nakonec zatracen - se přece jen po čtyřicet let těšil z moci a radostí plynoucích ze zapovězených tajemství ďábelského zla. Zapovězených... avšak vábíivých.

Věda v nevědeckém čase

I když se dnes alchymie považuje za bezmála pošetilou snahu nalézt způsob, jak proměnit jiné kovy ve zlato, byla ve skutečnosti chemií středověku. Vycházela z jednotlicího filozofického principu, že všechna tělesa jsou tvořena "obecnou hmotou" spojenou s různým množstvím čtyř prvků stanovených řeckým filozofem Aristotelem: země, vzduchu, ohně a vody. Podle této teorie bylo například možno olovo proměnit ve zlato tak, že se nejprve vyloučily charakteristické vlastnosti

olova, čímž vznikla ona čistá "obecná hmota". K této základní pralátce se posléze přidávaly vlastnosti charakteristické pro zlato.

Navzdory faustovským asociacím, které přežívají dodnes, se tento alchymistický postup ani v nejmenším nepovažoval za magický či nadpřirozený. Právě naopak: pokoušeli se objevit laboratorní metody, jež by byly přesnou nápodobou změn v přírodě.

Historie slova "alchymie" sahá nejméně do 4. století, umění samo však legendy připisují bohu Hermovi. Ze zvyku alchymistů pečetit nádoby Hermovým znakem pochází dnes často užívané spojení "hermeticky uzavřít". Rozvoj této vědy ve starověkém Řecku a Římě ovlivnila magie a astrologie známá v Babylonii, v Persii a v Egyptě. Do západní Evropy se alchymie dostala v 11. století, když Maurové dobyli Španělsko a přinesli s sebou arabskou vzdělanost. Ke snahám vytvořit ušlechtilý kov tehdy přibýly pokusy najít elixír života, substanci, jež měla být zdrojem věčného mládí a lékem na všechny nemoci.

Orgie na počest svěťice

Jednou z nejslavnějších scén prvního dílu Goethova Fausta je návštěva hlavního hrdiny na výročním čarodějnickém sabatu známém jako Valpuržina noc. Germánská tradice říká, že o půlnoci na prvního máje se na vrcholku hory shromažďují třešticí čarodějnice k obscénním obřadům.

Je neuvěřitelné, že název této obhroublé oslavy vznikl jako zkomolenina jména svěťice, jejíž kult se uctívá v Německu: svaté Walburgy, která přišla jako misionářka z Anglie v polovině 8. století. Právě v předvečer prvního máje byly její ostatky vyzvednuty z hrobu a přeneseny do chrámu sv. Kříže v Eichstattu. Tato zřejmá shoda dat představuje jeden možný výklad jména čarodějnické slavnosti. Na druhé straně je také pravda, že svátek svaté Walburgy, církevně zachovávaný 1. května, vychází na den, kdy se konala dávná slavnost příchodu jara, zasvěcená Waldborze, pohanské bohyni plodnosti.

Víra v existenci čarodějnic byla ve středověku a za renesance stejně běžná jako strach z faustovských d'áblů a pro postižené to mnohdy mělo závažné důsledky. Ženy obžalované z čarodějnictví byly k přiznání často donuceny krutým a vynalézavým mučením a poté zaživa upáleny.

Žena na papežském stolci

Středověcí vládcové křesťanské církve měli velmi často daleko ke svatosti. Důvěřiví lidé byli ochotni uvěřit i těm nejpohoršlivějším historkám, jež se o papežích vyprávěly.

J

žní Itálií otřásají silná zemětřesení, ve Francii prý prší krev a puch kobylek, které se hemží nad Římem a posléze padají mrtvé do moře, otravuje vzduch nad Věčným městem do té míry, že nákaze podléhají lidé i zvířata. Masy zachvacuje panika. Je snad Karel Veliký, korunovaný císařem před pouhým půlstoletím, oním mocným vládcem, jehož panování má předcházet konci světa? Byl snad Mohamed předzvěstí obávaného Antikrista a pohlčí vlna jeho fanatických stoupenců, valící se zdánlivě nezadržitelně na západ, celou křesťanskou civilizaci?

Píše se rok 857 a Římané požadují, aby jim papež Jan VIII., kterého si během dvou let jeho pontifikátu oblíbili, poskytl duchovní útěchu. Když papež kráčí na čele průvodu z baziliky sv. Petra do své rezidence v Lateránském paláci na opačném břehu Tibery, sbíhá se dav, aby mu provolal slávu. Když však procesí vejde do úzké uličky mezi Koloseem a kostelem sv. Klimenta, Svatý otec klopýtne a zhrouť se na zem. Diváci se zhrozí: vychází najevo, že papež Jan je vlastně žena a že se svíjí v porodních bolestech. Za několik minut přivede na svět dítě a zbožný zástup se mění

ve zběsilou hordu. Rozlícení svědkové se zmocní nešťastné matky i novorozeněte, vyvečou je z městských bran a ukamenují je.

Tento příběh se znovu a znovu vypráví po celé Evropě přinejmenším od konce 13. století. Mnoho lidí v následujících stoletích věří, že se skutečně stal.

Všechno pro lásku

Počátkem 9. století, někdy kolem roku 818, se anglickým misionářům v městě Mohuči na řece Rýně narodila dcera Johana. Jako dítě vynikala krásou a pozoruhodnou inteligencí. Když se ve dvanácti letech zamilovala do jistého mnicha, odešla z rodičovského domu, oblékla mužské šaty, a aby mohla být se svým milencem, vstoupila jako novic do kláštera. Přes den se John Anglicus či Jan Angličan, jak si říkala, modlil či studoval v knihovně; v noci se oddával lásce. Zanedlouho se na podvod přišlo a dvojice musela uprchnout - útěk před církevním trestem se odehrál pod pláštíkem pouti Evropou na jih do Svaté země. V Aténách Johanin společník zmizel, ona však pokračovala do Říma. Stále v přestrojení za muže přijala práci jako notář nebo - podle jiné verze příběhu - jako učitel. Ať zprvu dělala cokoli, záhy dosáhla proslulosti. Studenti obdivovali její výmluvnost, filozofové ctili její moudrost, kardinálové si povšimli její teologické erudice a papežovi dvořané ji milovali pro její štědrost. Když roku 855 zemřel papež Lev IV., Johana byla jednomyslně zvolena za jeho následovnici. Na papežský stolec usedla jako Jan VIII.

Tajemství svého pohlaví dokázala uchránit přede všemi, až na jednoho, a to byla její zkáza. Osamělá, vášnivá žena našla milence ve svém komorníkovi a zanedlouho s ním čekala dítě. Když se narodilo před zraky veřejnosti a dav neprodleně vykonal svou pomstu, byl do úřadu spěšně uveden nový papež, Benedikt III. Církevní historikové později jeho nástup posunuli zpět do roku 855, aby odstranili veškeré doklady o Johanině pontifikátu. Když se patnáct let poté, v roce 872, stal papežem další Jan, nedostal jméno Jan IX., nýbrž Jan VIII.

Důkazy pro skeptiky

Příběh papežky Johany vznikl s největší pravděpodobností v průběhu 10. století, kdy vládlo dokonce třiatdvacet papežů - z toho někteří jen několik měsíců. Výčet způsobů, jakými se skončila jejich vláda, působí jako děsivá litanie: uvězněn, zavražděn, sesazen, zemřel v hladomorně, oslepen. Za mnoha těmito neúspěšnými a krátkodechými pontifikáty stály ženy ze vznešených římských rodin. Prostí lidé se proto ptali: vládnou-li ženy takovou mocí, proč by nemohla být žena i papežem? Nejstarší zmínku o papežce Johaně nacházejí historici ve spise Sedm darů Ducha svatého, díle Štěpána z Bourbonu, francouzského dominikána 13. století. Příběh, který Štěpán vypráví, se stal součástí Kroniky papežů a císařů, hojně čteného spisu dalšího dominikána 13. století, Poláka Martina z Opavy.

Ti, kdo v pravdivost příběhu papežky Johany věří, uvádějí takové důkazy, jako je například socha matky s dítětem v uličce mezi Koloseem a kostelem sv. Klimenta, kde se papežský průvod roku 857 za tak dramatických okolností zastavil. Pro pohanu, kterou Johana papežství způsobila, se průvody uličce napříště vyhýbaly. Déle než dvě stě let se mezi papežskými bustami v sienské katedrále nacházela socha označená slovy "papež Jan VIII., žena z Anglie". V 16. století ji papež Klement VIII. nařídil přejmenovat na "papeže Zachariáše".

Snad nejbizarnějším svědectvím potvrzujícím pravdivost příběhu o papežce Johaně se stala takzvaná Sella stercoraria z baziliky sv. Jana Lateránského, podivná mramorová židle s otvorem v sedadle. Od 11. do 16. století se jí údajně užívalo při uvádění papežů do úřadu. Každý nový papež byl požádán, aby se na ni posadil a mohlo být lékařsky ověřeno, jakého je pohlaví.

Vědci důkazy vyvracejí

Příběh o ženě na papežském stolci se bral tak vážně, že ho Kostnický koncil roku

1415 uvedl v debatě o pravomocích papeže. Učený papež Pius II., který úřad zastával později v témže století, se legendu pokusil uvést na pravou míru, patrně však s malým úspěchem. V 16. a 17. století se příběhu o papežce Johaně chopili protestantští autoři, aby jím podpořili své útoky proti papežství. Byl to však kupodivu kalvinistický spisovatel David Blondel, kdo tuto vytrvale tradovanou historii poprvé vážně napadl. Jeho pojednání z roku 1647 nese sáhodlouhý název: Prosté objasnění otázky, zda na papežský stolec v Římě kdy usedla žena. V dnešní době vědci příběh o papežce Johaně odmítají. Podotýkají, že není záznamem skutečných událostí, ale spíš dědictvím středověkých dějin Vatikánu - bouřlivých časů, kdy papeži prosluli vším, jen ne svatostí, a kdy nic, co se o nich říkalo, nebylo dost zlé či podivné, aby se tomu nedalo věřit. A pokud jde o mramorovou stolicí, soudí se, že nejspíš šlo o židli s otvorem pro nočník ze starověkých římských lázní.

Papežský ženský pluk

Za středověku - a zejména v 10. století, kdy legenda o papežce Johaně pravděpodobně vznikla - měly nad papežským dvorem nesmírnou moc ženy z římských aristokratických rodů. Řada papežů si nepokrytě vydržovala milenky a o nemanželských potomcích zbloudilých pontifiků se eufemisticky hovořilo jako o jejich neteřích či synovcích. "Synovce" se matkám často podařilo dosadit na papežský stolec, a tak se po čase říkalo, že Vatikánu vládne "ženský pluk". Mezi těmito ženami nejvíce proslula jistá Marozia, dcera římského senátora. V patnácti letech se stala milenkou papeže Sergia III. a porodila mu syna. Když Sergius v roce 911 zemřel, bylo jejich synovi pouhých šest let. Marozia si ovšem počkala na další vhodnou příležitost: provdala se za hraběte Alberika Toskánského a přivedla na svět dalšího syna, rovněž Alberika. Roku 931 byl syn, kterého měla se Sergiem, v pouhých pětadvaceti letech intronizován jako papež Jan XI. Když hrabě Alberic zemřel, provdala se Marozia za jeho bratra Huga z Provence. Druhému sňatku své matky poželhal nový papež osobně. Na svatební hostině došlo k rozepři mezi mladým Alberikem a jeho novým otčímem. V nastalé šarvátce Alberic Huga vyhnal z města a Marozii i papeže Jana XI. dal vsadit do vězení. Papež za několik let zemřel, avšak jeho matka se dožila toho, že Alberikův syn, a tedy její vnuk, byl zvolen papežem Janem XII.

Pochybný rekord vytvořil o nějakých pět set let později papež Alexandr VI. Uznal za vlastní přinejmenším čtyři ze svých nemanželských dětí a jedno, syna Cesara Borgiu, jmenoval kardinálem.

Pomsta za Siegfrieda

Smělé dvoření, hrdinské činy nadlidské síly a soupeření dvou královen, jež skončí krveprolitím - to všechno se odehrává v německém středověkém eposu Píseň o Nibelunzích. Literární a historické kořeny básně vědci dosud hledají.

Z

věst o roztomilosti a jedinečné kráse královny Kriemhildy se nesla krajem a dorazila také na hrad Xanten ležící v rovině na dolním toku Rýna. Když zdejší mladý princ Siegfried oznámí svému otci, že nechce za ženu žádnou jinou, král ho varuje, aby se sestře pyšného burgundského vladaře Gunthera nedvořil. Kdejaký nadutý a prchlivý vazal na wormsském dvoře mu bude chtít námluvy překazit. Avšak Siegfried se nedá odradit a vyráží za svou vyvolenou v doprovodu dvanácti skvostně oblečených a skvěle vyzbrojených válečníků. Žena, kterou se Siegfried vydává dobýt, mu přinese štěstí lásky, ale nepřímou zaviní i jeho smrt.

Tak začíná velký německý epos Nibelungenlied, tedy Píseň o Nibelunzích, dílo neznámého básníka dokončené kolem roku 1203. V poslední třetině 12. a v první

polovině 13. století došlo k prvnímu období rozkvětu německé literatury, charakterizovanému rovněž dvěma artušovskými příběhy, Parzivalem Wolframa z Eschenbachu a Tristanem Gottfrieda ze Strassburgu.

V následujících třech stoletích dosáhla Píseň o Nibelunzích nesmírné obliby - zachovala se v plných čtyřiatřiceti rukopisných verzích. Její působivost není obtížné pochopit: postavy nadživotní velikosti se oddávají rytířskému dvoření, nelitostně spolu bojují a vášnivě se mstí. V rozvleklých popisech odění, zbraní a dvorské etikety se zrcadlí rytířský věk, který v čase vzniku skladby už pomalu zanikal, avšak básníkovy současníky tyto pasáže bezpochyby fascinovaly. Dnešním čtenářům epos připadá spíš jako pohádka než záznam historických událostí.

Dva princové na námluvách

Siegfriedův příchod vzbudí ve Wormsu rozruch. Kdo je ten skvělý cizinec, ptá se král Gunther svého bratrance a vazala Hagena. Hagen odpovídá, že je to onen nepřemožitelný princ, co na své poslední výpravě zabil draka, zmocnil se ohromného bohatství Nibelungů a sebral skřetu Alberichovi neviditelný plášť.

Tohoto mladého válečníka by měli ve Wormsu přijmout se všemi poctami, radí Hagen králi, "abychom snad nesklidili jeho hněv". Burgundové tedy Siegfriedovi poskytnou veškeré pohostinství a postarají se, aby svou bojechtivost vybíjel v přátelských kláních a v rytířském umění. Mřížovým oknem zatím švarného cizince sleduje Kriemhilda. Probouzí se v ní touha, která si nezadá se Siegfriedovou vášní pro ni. Čas, kdy se mají setkat, však ještě nenastal. Tak uplyne rok.

Když do Wormsu dorazí zpráva o vpádu saského a dánského krále do země, Siegfried nabízí, že půjde bránit Burgundsko se zbraní v ruce. Zakrátko se z pole vrací a přivádí i oba zajaté královské vetřelce. Na turnaji pořádaném na oslavu Siegfriedova vítězství se hrdina konečně setkává s Kriemhildou. Zamilují se do sebe a Siegfried žádá Kriemhildina bratra o její ruku. Gunther má podmínku: žádá, aby ho Siegfried nejprve doprovodil přes moře na Island a pomohl mu tam získat přízeň proslulé válečnice, princezny Brunhildy. Spanilá princezna, vládnoucí nadlidskou silou, totiž přísahala, že se provdá jedině za toho, kdo vrhne kopí, mrští kámen a doskočí dál než ona. Ten, kdo v jediném z těchto soubojů neuspěje, přijde o život. Gunther hodlá k útoku na Brunhildinu říši i srdce shromáždit třicet tisíc mužů.

Siegfried ho však nabádá k mírnějšímu postupu, a tak se spolu vydávají na dvanáctidenní plavbu k Islandu provázeni pouze Hagenem a statečným válečníkem Dankwartem. Brunhilda, k níž se už donesla Siegfriedova sláva, žasne, když ho vidí přijíždět pouze jako vazala neznámého krále, který se o ni chystá ucházet.

Brunhilda dokazuje svou strašlivou sílu i um v zacházení s mečem a vyrazí proti Guntherovu štítu. Avšak Siegfried, zahalený do neviditelného pláště, Brunhildin mocný úder odrazí a sám naopak provede výpad, s nímž si ona poradit nedokáže. Brunhilda se směsí úžasu a zloby Guntherovi blahopřeje. Vzápětí mrští obrovský kámen do velké vzdálenosti a sama doskočí ještě dál. Neviditelný Siegfried ji však svým hodem překoná, zvedne Gunthera a doskočí s ním až za místo, kam jeho kámen dopadl. Princezně Brunhildě nezbyvá než přiznat porážku a odejít s Guntherem do Burgundska jako jeho nastávající. I když Kriemhilda snoubenku svého bratra ve Wormsu vlídně vítá, všem přítomným je jasné, že se obě krasavice dříve či později střetnou.

Spor královen

Po návratu do Burgundska se konají dvě svatby současně. Siegfriedovi přináší svatební noc neskonalou rozkoš, Gunthera pokoří a zklame. Brunhilda totiž krále odmítne pustit do svého lože, surově ho přemůže, sváže ho svým pásem a pověsí ho na hřeb ve stěně. Když se Gunther se svou ostudou svěří novému švagrovi, Siegfried mu naposledy přichází na pomoc. Pod příkrovem tmy a mlčky, aby se neprozradil, se vkrade do Brunhildiny ložnice, svou silou si ji podmaní a opět ji

postupuje Guntherovi. Před odchodem si však na památku vítězství nad Brunhildinou cudností vezme její ozdobný pás a drahocenný zlatý prsten. Když jsou svatební slavnosti u konce, Siegfried si svou nevěstu odvádí domů do nížin, kde jim mezitím jeho rodiče uvolnili trůn. Ve Wormsu zatím Brunhilda přemítá, jak je možné, že Gunther dal svou sestru za ženu pouhému vazalovi, a Gunther se vyhýbá odpovědi. Brunhilda také marně čeká na dar od Siegfrieda, který pokladem Nibelungů nesmírně zbohatl. Žádá tedy Gunthera, aby opět Siegfrieda a Kriemhildu do Wormsu pozval.

U vchodu do wormské katedrály se obě královny začnou přít, která z nich vstoupí první. Brunhilda povýšeně prohlašuje, že nemůže dát přednost ženě pouhého vazala. Je-li můj manžel pouhý vazal, pak jsi spala s vazalem, odsekne Kriemhilda. Prozradí tak, že to byl Siegfried, kdo Guntherovu nepovolnou nevěstu o svatební noci přemohl, a ukáže Brunhildě prsten a pás, které jí její muž svěřil. Brunhilda pláče hanbou a přísahá pomstu.

Tajemství Siegfriedovy nesmrtelnosti

Když Siegfried při svém předchozím dobrodružství zabil draka, vykoupal se v jeho krvi, aby se stal nepřemožitelným v boji. Při koupeli se mu však mezi lopatky snesl list a kůže pod ním zůstala neочиštěná. Jedině na tom místě bylo proto možné Siegfrieda smrtelně zranit.

S Hagenovou pomocí Brunhilda na Siegfrieda nastraží past. Guntherův věrný rytíř nejprve královskému hostu oznámí, že Burgundsko opět čeká útok saského a dánského panovníka a že je třeba, aby Siegfried opět vedl vojsko a odrazil nepřitele. Díky tomu Hagen z Kriemhildy vyláká tajemství Siegfriedovy nezranitelnosti a přesvědčí ji, aby na manželův oděv v daném místě vyšila kříž. Pak Siegfriedovi sdělí, že hrozba vpádu pominula, a navrhne mu, aby si vyjeli na lov do lesa. Když se Siegfried skloní ke studánce, aby se napil, zrádný Hagen mu mezi lopatky zarazí kopí, a tak jej usmrtí.

Siegfriedovou smrtí příběh pomsty nekončí. Kriemhilda přichází o poklad Nibelungů. Skvosty připadnou Hagenovi, ten je však hodí do Rýna. Kriemhilda se provdá za hunského krále Attilu. Po mnoha letech pozve svého bratra i s jeho dvorem do svého nového království na Dunaji. Zatímco její hosté stolují v Attilově hradu, Kriemhilda nařídí pobít bratrovy strážce, rozestavené venku. Hagen na oplátku zabije syna Kriemhildy a Attily. Královna bratrovi nabízí svobodný odchod, jestliže jí vraha vydá. Gunther však Hageny vydat odmítá a Kriemhilda přikáže, aby Gunthera st'ali. Hagenovi pomstychtivá královna vzápětí slíbí, že ho ušetří, pokud prozradí, kde se nachází poklad Nibelungů. Hagen odmítne a ona mu Siegfriedovým mečem srazí hlavu. Hrůzou zkamenělý Attila nedokáže zabránit jednomu ze svých dvořanů, aby běsnící královnu na místě neprobodl.

Pátrání po Siegfriedovi

Příštích tři sta let se Píseň o Nibelunzích v německy mluvících zemích těšila obecné popularitě. Počátkem 16. století však upadla v zapomenutí. To trvalo až do roku 1757, kdy byl objeven a vydán tiskem jeden z původních rukopisů básně. Na začátku 19. století, kdy Evropu zalila vlna romantismu, báseň představovala svébytný německý národní epos. Obnovený všeobecný zájem vedl ke snahám najít její literární a historické prameny.

Když selhaly pokusy zjistit totožnost autora, vědci se pokusili určit literární zdroje neznámého básníka. Ságu o Nibelunzích obsahují také tři skandinávská díla, psaná prózou, nikoli veršem. Dvě jsou islandská, jedno norské. Všechna však vznikla později než německá skladba a alespoň jedna z nich z Písně o Nibelunzích pravděpodobně vychází. Dá se předpokládat, že předlohou německému básníku i skandinávským autorům posloužily dnes už ztracené písně oslavující skutečné historické události. Na základě tohoto předpokladu se badatelé pokusili k

pohádkovému příběhu vysledovat historické podklady.

Kolem roku 200 přišel z východu germánský kmen Burgundů a usadil se na středním toku Rýna. Jejich hlavním městem mohl být Worms. Za vlády krále Gundahariho na počátku 5. století se Burgundové pokusili svou říši rozšířit po proudu řeky - do rovin, z nichž pocházel Siegfried. Byli však zastaveni římským vojevůdcem Aëtiem a přinuceni žádat o mír. Přibližně v roce 436 do Burgundského království vpadli Hunové pod vedením neblaze proslulého Attily. Ve středověké horní němčině slovo Attila zní Etzel - tedy stejně jako jméno hunského krále v Písni o Nibelunzích. Soudobé prameny uvádějí, že Attila dal povraždit dvacet tisíc Burgundů, což může mít souvislost s krveprolitím, jímž epos končí. O několik let později Aëtius přinutil Burgundy opustit Porýní a usadit se v dnešní jihovýchodní Francii a severozápadní Itálii. Tyto události jsou natolik převratné, že mohly po stovky let snadno přežívat v písních a vyprávěních, až se ve 13. století staly součástí velkých německých epických básní a skandinávských ság.

Siegfriedovy hrdinské skutky jsou zřetelně legendární povahy. On sám představuje archetypálního hrdinu, který nemá žádný historický protějšek. Přece však existuje slibné vodítko v případě ženské pomsty zaznamenané u Merovejců, francké dynastie 6. století. Fredegunda, konkubína krále Chilpericha I., zavraždí jeho manželku, aby se královnou stala sama. Tak se dostává do střetu se sestrou mrtvé královny Brunhildou, ženou Sigeberta, krále Austrasie. Aby se Fredegunda Brunhildě pomstila, zosnuje vraždu jejího manžela. Vyrovnává se tak Kriemhildě, která svou krutostí přivodí strašlivý závěr Písne o Nibelunzích.

Středověcí pěvci lásky

Hrdinská epika, jejímž nejznámějším německým příkladem je Píseň o Nibelunzích, nebyla nutně nejoblíbenějším literárním útvarem pozdního středověku. Uhlazenější, a tedy zejména ženám milou literární formu představovaly rafinované básně minnesängerů 12. a 13. století. Výraz "minne" se odvozuje ze starohornoněmeckého slova minna, "láska".

Tito potulní pěvci zpívali pod vlivem francouzských trubadúrů o lásce rytířů ke vdaným paním, které se přísahou zavázali chránit. Protože objekty jejich náklonnosti byly nedosažitelné, láska opěvovaná minnesängery nutně zůstávala platonická a touhy, jež probouzela, byly úzkostlivě potlačovány. Jejich písně představovaly dvorský minnesang. Příkladným skladatelem této písňové formy byl Reinmar von Hagenau, který vrcholu své tvorby dosáhl kolem roku 1190.

V ostrém protikladu se vyvíjel lidový minnesang, zastupovaný na počátku 13. století Walterem von der Vogelweide. Ten požadoval, aby minnesang posluchači přinášel radost, a tak zdůrazňoval téma lásky naplněné. Jeho nejslavnější písní je Pod lipou v trávě, v níž laškovně - byť diskrétně a pouze v narážkách - popisuje noc plnou milování.

Zachovaly se nám básně více než sto šedesáti minnesängerů. Z nich vědci usuzují, že tito pěvci měli daleko ke spontánně tvořícím umělcům. Spíše šlo o zručné mistry pěveckého řemesla, kteří při zachování přísných básnických konvencí vytvářeli vytříbená díla, jež udržovala povědomí o společenských a náboženských zvyklostech dohasínajícího rytířského věku.

Bič boží

"Jsou podsadití a statní, mají široké šíje a jsou odpudivě ohyzdní a hnusní, jako dvounohé šelmy." Tak popsal jistý římský dějepisec ve 4. století Huny, kteří se přihnali ze své domoviny uprostřed asijských stepí, aby ovládli rozsáhlé území na sever od Dunaje. Řím se zpočátku snažil Huny odradit od nájezdů každoročními platbami ve zlatě.

Roku 433 stanul v čele Hunů Attila, což znamená "tatiček", a jeho bratr Bleda. Poté, co dal Attila svého bratra zavraždit, dovedl své asijské hordy k velkým vojenským vítězstvím. Ta mu vynesla přívěslo flagellum Dei, "Bič boží". Později se už s úplatky nespokojil a zaútočil na východní část říše. Byl však odražen, dřív než dosáhl Konstantinopole. Obrátil tedy svou pozornost na západ a roku 451 vtrhl do Galie. Ač byl poražen římským vojevůdcem Aëtiem v bitvě u Châlons, vydal se na jih, do Itálie, a následujícího roku dobyl Milán. Papež Lev I. - podle legendy prý za podpory svatého Petra a Pavla - navštívil hunské ležení a Attilu přesvědčil, aby odtáhl zpátky na sever. Roku 453 "Bič boží" zemřel. Podle všeho sešel rukou vrahu, i když romantický příběh vypráví, že mu při svatební noci s překrásnou gótskou pannou Hildiko praskla céva. Bez jeho vlády se hunské království rychle rozpadlo. Pod svým středověkým hornoněmeckým jménem Etzel vystupuje Attila i v Písni o Nibelunzích. Vědci se domnívají, že neznámý básník v této postavě spojil Attilu s prvním králem a patronem Uher svatým Štěpánem, který panoval v první polovině 11. století.

Bandita pochybným hrdinou

Jesse James, vůdce nejproslulejší bandy desperátů amerických dějin, si vysloužil pověst jakéhosi novodobého Robina Hooda - i když rozvracel společenský řád a zabil přinejmenším šestnáct nevinných lidí.

V

e státě Missouri vyšly 1. února 1874 s titulky přes celou stranu: "Nejtroufalejší vlaková loupež všech dob!" Zpráva popisovala, jak tlupa po zuby ozbrojených, mimořádně vysokých mužů na pěkných koních přepadla předchozího dne železniční zastávku v maličkém missourském městečku Gads Hill. Reportér psal, že bandité drze přehodili návštěvník, zastavili expres směřující na jih do Little Rocku a z jeho trezoru vybrali dvaadvacet tisíc dolarů v hotovosti a ve zlatě.

Přestože bandity nikdo neidentifikoval, každý poznal stylovou práci Jesseho Woodsona Jamese a jeho bratra Franka. Jádro zpravodajství bylo vlastně dílem samotného Jesseho - než s kořistí zmizel v lesích, zanechal u strojvůdce rukou psané sdělení pro tisk. Jesse věřil v publicitu, neboť věděl, že jeho úspěch v Missouri závisí z valné části na tichém souhlasu prostých obyvatel tohoto státu. Byli to většinou ubozí, živořící farmáři a Jesse se svými stoupenci se pro ně stali modlami, symboly statečného vzdoru proti úřadům.

Učednická léta

Těmto divokým a lstivým způsobům se Jesse James naučil v občanské válce, kdy jako výrostek bojoval v partyzánské "armádě" Williama Quantrilla. Tahle banda dobrodruhů, která v unionistické Missouri formálně pracovala pro věc Konfederace, ve skutečnosti vykrádala poštovní zásilky Unie, ze zálohy přepadávala federální hlídky a útočila na lodi plavící se po Missouri s rychlostí a brutalitou, jaké byla pravidelná armáda Severu jen zřídka schopna vzdorovat. Protože Quantrillovi muži nikdy nepobírali žádné služné - konfедераční armáda se od nich distancovala -, museli se žít prostředky, jaké měli k dispozici, včetně loupeží a vydírání.

Roku 1864 se sedmnáctiletý Jesse přidal k jednomu z Quantrillových oddílů, bandě hrdlořezů pod vedením "Krvavého Billa" Andersona. Následoval tak svého staršího bratra Franka a bratrance Colea Youngera, už ostřílené záškodníky. Anderson je naučil mnoho z toho, jak plánovat nájezdy, vykonávat výzvědnou činnost, jak k největšímu prospěchu rozmístit síly a jak se smrtícím výsledkem používat koně a lehké střelné zbraně.

Anderson si brzy povšiml, že Jesse James "je z jeho chlapců ten nejhorlivější a nejlepší". Svůj úsudek si potvrdil v krvavé srážce v Centralii 27. září 1864. Bandité tam zastavili vlak, ukradli tři tisíce dolarů ve federálních bankovkách a povraždili víc

než 225 vojáků Unie. James, který neúnavně cválal s uzdou mezi zuby, aby mohl pálit z obou šestiranných revolverů najednou, prý tehdy zabil tři protivníky. Když válka skončila, na partyzány Konfederace, jako byli Jesse a Frank Jamesové, se na rozdíl od pravidelného vojska nevztahovala amnestie. Místo toho je prohlásili za psance a nařídili jim, aby se vzdali spravedlnosti. Frank uposlechl a zanedlouho byl podmíněčně propuštěn, Jesseho však postřelili federální vojáci u missourského městečka Lexingtonu. Byl vážně zraněn, a tak dostal povolení, že smí být převezen na farmu své matky v Kearney. Soudilo se, že se domů vrací jen zemřít. Brzo se ale začal uzdravovat, a když se mu vrátily síly, rozhodli se s Frankem, bratrancem Colem a dalšími třemi muži z Youngerova klanu, že opět začnou tam, kde přestali. Opět chtěli loupit podle libosti, jen si vzali na mušku jiného nepřítele: banky, železnice a velké statkáře.

Krvavé řemeslo

Svou novou profesi bratři Jamesové zahájili 13. února 1866 přepadením spořitelny v nedaleké Liberty. Zatímco osm členů tlupy zaujalo obranné postavení na hlavní ulici, Frank a Jesse vešli dovnitř s revolvery v rukou. Prikázali pokladníkovi, aby otevřel sejf a naplnil donesené pytle od pšenice penězi a cennostmi. Pak se s lupem v přibližné hodnotě 60 000 dolarů zase všichni vyhoupli do sedel a odjeli z města. Nikdo z nich nebyl poznán, a když se stíhací oddíl složený z dobrovolníků vydal po jejich stopách, zastavila ho sněhová vánice. Bandité se rozdělili o kořist a každý se nepozorovaně vrátil na svou farmu, kde se všemožně snažil neupoutat pozornost. Déle než tři roky tlupa vykonávala své krvavé řemeslo - plánovitě, ale v dlouhých časových intervalech -, aniž jí v tom někdo vážně bránil. Na cestě za dostatkem peněz k pohodlnému životu bandité zabili starostu jednoho města, několik bankovních úředníků a možná víc než dvě desítky náhodných svědků. I když mnozí měli v podezření právě bratry Jamesovy a Youngerovy, banda se mezi domorodci těšila takovým sympatiím, že se nikdo neodvážil proti jejím členům svědčit. Šťěstí však Jesseho a Franka opustilo, když v prosinci 1869 přepadli banku v Gallatinu. Jindy chladnokrevný Jesse tehdy zastřelil pokladníka, protože mu připomínal opovrhovaného unionistického důstojníka, a hluk střelby přivábil pozornost. Z deště kulek, které za nimi obyvatelé města vyslali, oba bratři vyvázli jen taktak a v nastalé vřavě se Jesseho kůň splašil a tryskem vyrazil pryč. Jezdce přitom shodil ze sedla a nějakých deset metrů ho vlekl za sebou. Když se Jesse konečně vyprostil, dokázal se ještě dostat do sedla za Franka a společně unikli. Jesseho koně však chytli, takže totožnost majitele vyšla najevo nade vší pochybnost. Bratři se rozhodli, že nastal čas se skrývat, a na dva roky zmizeli. K přepadům začali zase vyjíždět v červnu 1871, ovšem v sousedním státě, lowě, a to v městečku Corydonu. Tamní eskapáda se ukázala jedním z nejsnadnějších přepadení v celé jejich kariéře a oni si ji nesmírně vychutnali. Když už z města odjížděli, zastavili se krátce v kostele. Jesse pastrovi skočil do řeči a oznámil, že "nějací jezdcí" právě vyloupili městskou banku. "Lidi, bylo by nejlíp, kdybyste se tam fofrem vydali," poradil bandita užaslým věřícím. V příštích třech letech bratry Jamesovy potkával jeden úspěch za druhým a jejich troufalost rostla. 26. září 1872 vjeli do obřího zábavního parku v Kansas City a přímo před očima davu uloupili přibližně desetitisícovou tržbu. Aby měli jistotu, že diváci jejich husarský kousek jaksepatří ocení, vjeli vzápětí do zástupu a stříleli do vzduchu jako v cirkusových vystoupeních imitujících Divoký západ.

O vyšší ceny

Nedlouho po přepadení zábavního parku se bratři rozhodli zkusit štěstí s vlaky. Jako první cíl zvolili expres Chicago-Rock Island-Pacifik, který měl 21. července 1873 na východ dopravit 100 000 dolarů ve zlatě. V ohybu trati u Council Bluffs ve státě Iowa banda přerušila trať. Než stačil strojevůdce blížícího se vlaku zpomalit,

vyletěla lokomotiva ze zatáčky a vykolejila. Vzdálenější vagóny přitom drtily přední část vlaku. Jeden brzdař zahynul a asi deset cestujících bylo zraněno. Oba Jamesové vlezli do zavazadlového vozu a nařídili úředníkům otevřít sejfy. Zjistili však, že zlato tudy už s předstihem projelo a že na ně zbylo sotva pár tisícovek ve federálních bankovkách. Zato při svých dalších pokusech pochodili mnohem lépe. Z vlaku, který přepadli v lednu 1874 v Gads Hillu, si odnesli 22 000 a tři další přepadení jim vynesla dalších 135 000 dolarů.

Jak soupis zločinů rostl a místní strážci zákona dělali jen málo nebo vůbec nic, aby psance zadrželi, vzaly celý případ do rukou banky a železnice a najaly Pinkertonovu detektivní kancelář. Protože však sám Allan Pinkerton za občanské války poskytoval tajné služby federální armádě, a byl tedy těsně spjat s věcí Unie, považovala značná část missourské společnosti, dosud sympatizující s poraženou Konfederací, jeho muže za nepřátele. Pinkertonovi detektivové měli ještě jednu nevýhodu: postrádali totiž fotografie údajných pachatelů, které by jim pomohly kořist vystopovat bez pomoci místních lidí. Jamesova tlupa naopak neměla se zjišťováním Pinkertonových mužů žádné potíže, a kdykoli se naskytla příležitost, bez skrupulí po nich střílela.

Tak byli za jediný týden počátkem roku 1874 zavražděni tři Pinkertonovi agenti. Kancelář stupňovala své úsilí a připravila plán obklíčení farmy v Kearney, kde žila ve druhém manželství matka bratří Jamesů Zerelda Samuelová. Detektivové předpokládali, že Jesseho a Franka polapí při návštěvě. Jeden z agentů se doslechl, že bratři už prý na farmě jsou, a tak do domu hodil bombu. Výbuch však pouze utrhl pravou ruku paní Samuelové a zabil Jesseho nevlastního bratra Archieho. Psanci už v té době pobývali v bezpečném úkrytu v Tennessee. Neuvážený útok spíše posílil Jesseho pověst nespravedlivě stíhaného štvance.

Nucené skrývání

Při přepadení banky v Northfieldu v Minnesotě 7. září 1876 bandu opustilo štěstí. Dva členové tlupy byli zabiti na místě; třetí zahynul při přestřelce s oddílem, který bandity stíhal. Všichni tři bratři Youngerové byli zraněni a za několik dní je zadrželi. Unikli pouze Frank a Jesse, a protože je představitelé zákona pronásledovali ještě úporněji než kdy předtím, rozhodli se, že nezbyvá než změnit si jména a znovu se skrýt.

Kdyby byli bratři Jamesové i nadále zůstali inkognito, mohl Jesse zemřít v posteli sešlostí věkem. Avšak on a Frank tři roky po svém zmizení vytvořili novou bandu a znovu začali šířit rozruch. Thomas T. Crittenden, nový guvernér státu Missouri, vypsal na dopadení Jesseho či Franka Jamesových odměnu ve výši pěti tisíc dolarů. Další částky byly určeny pro toho, kdo by kohokoli z nich usvědčil z loupeže či vraždy.

Robert a Charles Fordovi, dva nováčci v Jamesově bandě, se necítili vázání věrností jako jejich předchůdci a guvernérovi nabídce nedokázali odolat. Bob Ford Crittendena tajně vyhledal a získal od něho slib amnestie výměnou za vydání Jesseho Jamese.

Nato se oba Fordové vydali na návštěvu k Jesseho rodině, která žila v městě St. Joseph pod jménem Howard. James měl radost, že své kumpány ve zbrani vidí, a pozval je, ať u nich pobudou. Fordové čekali, až přistihnou Jesseho beze zbraně. Příležitost se jim naskytla teprve za několik dní ráno, kdy bandita odepjal pás s pistolemi, vylezl na židli a obrácený zády k Bobu Fordovi začal oprašovat obraz na zdi. Ford pomalu vytáhl zbraň, zamířil Jessemu na hlavu a stiskl spoušť. Střela banditu na místě zabila.

O pět měsíců později se Frank James, jemuž tehdy bylo devětatřicet let, dobrovolně vzdal spravedlnosti - obřadně rozmáchlým gestem položil svůj opasek s pistolemi před guvernéra. Crittenden mu slíbil spravedlivý soud a snad proto, že veřejnost

silně pobouřila úkladná vražda Jesseho, byl Frank zproštěn všech obvinění a v klidu dožil zbytek života.

Legenda o Jesse Jamesovi nezapadla. Celé generace Američanů si v tomto banditovi připomínaly otrlého hrdinu, který bohatým bral, aby chudým dával, který se však stal obětí nespravedlivé moci státu. Tuto představu zvěčnily šestákové romány, lidové balady a divadelní představení. Skutečnost, že Jesse se svými lidmi vlastně žádný rozdíl mezi bohatými a chudými nedělal, že zavraždil víc než tucet nevinných lidí a že na mnoha místech amerického Západu vytvořil ovzduší neklidu a strachu, se už do populární představy jaksi nevešla.

Z vojáků psanci

Než americká občanská válka roku 1865 skončila, mnohé z poražených států Konfederace byly zpustošeny a jejich politická, společenská a hospodářská struktura se ocitla v troskách. Podobný osud postihl i obyvatele Missouri, která se původně jako otrokářský stát připojila ke Konfederaci, avšak za války zůstala oficiálně loajální Unii. Toto rozporné postavení vedlo v oblastech při západní hranici tohoto státu k neustálým bojům mezi konfедераčními partyzánskými záškodníky a drancujícími unionistickými bandami. Válka prostě jenom posílila střety mezi těmito urputně soupeřícími frakcemi.

Ve snaze čelit této hrozbě zavedli velitelé armády Unie řadu represivních opatření, jejichž smyslem bylo zničit jižanské záškodníky a potrestat civilní obyvatelstvo, o němž se předpokládalo, že jim poskytuje podporu a pomoc. Záškodníci se pro pravidelné vojsko Unie ukázali příliš chytří, avšak tisíce farmářů byly donuceny uprchnout před unionistickými oddíly, které vypalovaly usedlosti a pobíjely domácí zvířata.

Mír v Missouri neznamenal konec problémů. V okrese Cass, kde v roce 1860 žilo deset tisíc lidí, mezi nimi také příbuzní proslulého Daltonova gangu, jich o pět let později zůstalo sotva šest set. Podobné vylidnění postihlo také nedaleké okresy Clay a Jackson, odkud pocházeli bratři Jamesové a Youngerové. V této atmosféře násilí a zoufalství se úkolem dne stalo přežít se zbraní v ruce. Není tedy divu, že se po válce k tlupám psanců přidalo tolik lidí ani že po letech válečné praxe v lupičském řemesle tak neobyčejně vynikali.

Husarský kousek

Vlakové loupeže neskončily s 19. stoletím a s pádem mužů, jako byl Jesse James. Počátkem šedesátých let tohoto století jedna britská banda zosnovala velkolepé přepadení vlaku, na jehož okázalou odvážnost - a také finanční úspěch - by američtí kolegové těchto lupičů určitě zírali. Velká vlaková loupež, jak tuto událost nazvali Britové, se odehrála časně ráno 8. srpna 1963. Čtrnáct maskovaných mužů tehdy přepadlo poštovní vlak jedoucí z Glasgowu do Londýna a zmocnilo se 120 pytlů s 2 600 000 liber. Jak Scotland Yard záhy zjistil, gang zlodějů-amatérů vlak zastavil jednoduchým trikem - přehodili návštěvku a přiměli tím strojvůdce, aby soupravu zarazil poblíž místa, kde už čekalo jejich nákladní auto.

Úřadům se za několik dní přece jen podařilo pachatele identifikovat. Byl mezi nimi malíř pokojů, kadeřník, prodavač květin, tesař, stříbrotepec a dva bookmakeři. Policie pochytila všechny. Kořist však s výjimkou pouhých 343 000 liber zmizela. Případem pověřený soudce viníky odsoudil k trestům dosahujícím v některých případech až třiceti let. Doufal, že tyto nejvyšší možné sazby na velmi dlouho kterémukoli z lupičů zabrání, aby si svých ukrytých "nečestně nabytých zisků" užil. Většina odsouzených si ve vězení tak dlouhou dobu skutečně odseděla a jejich jména a osudy brzy upadly v zapomnění. Ronald Biggs se však na dvě desetiletí stal nejhledanějším zločincem Scotland Yardu a tak trochu populárním hrdinou. Brzy po

vynesení rozsudku totiž uprchl a dostal se do Brazílie. Tam si našel družku a zplodil s ní syna. Jako otec brazilského občana pak nemohl být vydán zpátky do Británie.

Dáma s kaméliemi

Byla nejobdivovanější a nejvyhledávanější kurtizánou své doby. Svou přízní obšťastňovala mnohé zámožné a urozené muže Paříže. Nehynoucí slávu však Marii Duplessisové vynesl až milostný poměr se zchudlým mladíkem.

P

o dni stráveném jízdou na koni mimo město se vysoký, ramenatý mladý muž - jako vždy dokonale oblečený, ač si to stěží mohl dovolit - vydal večer spolu s přítelem do jednoho z pařížských divadel. V divadle Varieté Alexandre Dumas pohlížel kukátkem mnohem častěji na nápadně oblečené přitažlivé ženy v lóžích než na jeviště. V publiku zasedlo toho zářijového večera několik svůdných příslušnic polosvěta, vrstva žen žijících na okraji počestné společnosti. Ač vydržovány bohatými, většinou staršími muži, které častovaly svou přízní, přece většina z nich toužila po opravdové lásce hezkých, byť chudých mladíků. To se alespoň skálopevně domnívali právě takoví mladí muži, jako byl dvacetiletý Dumas.

Jedna z žen ho obzvláště zaujala. "Byla vysoká, velmi štíhlá, černovlasá," napsal později. "Měla narůžovělou pleť, malou hlavu a lehce šikmé oči, jež se dívaly oním porcelánovým pohledem, jaký lze spatřit u japonských žen. Bylo v nich však něco, co prozrazovalo hrdou a živou povahu... Vypadala jako panenka z míšeňského porcelánu." Žena, které se dostalo tak nadšeného popisu, byla Marie Duplessisová, nejslavnější kurtizána své doby.

Ona si Dumase rovněž povšimla, protože záhy dávala znamení své přítelkyni Clémence Pratové, jež se s mladým mužem znala. Když představení skončilo, madame Pratová laskavě pozvala Dumase i jeho přítele k sobě. Její dům měl příhodnou polohu: stál na módním bulváru Madeleine hned vedle domu, kde bydlela Marie. Ta na svou sousedku brzy zavolala oknem, že se s hrabětem, který je u ní na návštěvě, nudí a že touží po společnosti. Madame Pratová se k ní drobnými krůčky neprodleně dostavila, těsně sledována oběma mladíky. Jakmile se hraběte podařilo vypudit, Marie svým třem hostům předložila večeri se šampaňským. Avšak když dojídali, přemohl ji záchvat kašle a musela se vzdálit. Dumas se vydal za ní a našel ji zhroucenou na pohovce. Voda ve stříbrné míse stojící opodál obsahovala stopy krve.

"Bolí vás něco?" zeptal se mladík. "Jen trochu. Už jsem si na to zvykla," odvětila ta líbezná žena. "Zabijíte se," vyrazil ze sebe. "Pročpak ta náhlá náklonnost? jste snad do mne zamilován?" chtěla vědět. Když s odpovědí váhal, dožadovala se jeho vyznání, zároveň ho však varovala před dvěma důsledky. "Buď vás odmítnu a vy se na mne rozhněváte, nebo vás vyslyším a vy zjistíte, že máte zasmušilou milenkou, nervózní, nemocnou a melancholickou ženu, jejíž veselost vám bude připadat smutnější než její žal."

Alexandre Dumas a Marie Duplessisová se setkali počátkem podzimu roku 1844. Následoval krátký, hořkosladký milostný vztah. Předchozí rozhovor ovšem pochází z románu, který Dumas vydal o čtyři roky později, z Dámy s kaméliemi.

Život kurtizány

Alphonsine Plessisová se narodila v selské rodině v témž roce jako Dumas - 1824. Otec ji prý posléze prodal cikánům, ale nakonec se objevila v Paříži, kde se živila jako švadlena a říkala si Marie Duplessisová. Dlouho ovšem šít nemusela, neboť její jemné krásy si brzy povšiml jistý restauratér a opatřil jí byt. Tohoto prvního milence záhy vystřídal vévoda de Guiche, bohatý mladý lev salonů, který odešel z armády, aby formálně studoval na Polytechnice. Tehdy už o Marii Duplessisové mluvila celá Paříž a ctitelé se jen hrnuli. Bylo jí teprve šestnáct.

Denní vyjížďky kočárem, večerní návštěvy opery a divadel, po nichž následovaly skvělé večírky a romantická dostaveníčka s muži ochotnými je vydržovat - takový byl život kurtizán. Zanedlouho Marie dostávala za své služby zapláceno tak dobře, že si prý mohla dovolit na svůj rozmařilý život vynaložit sto tisíc zlatých franků ročně. Nosila nádherné šaty a obklopovala se květinami. Vůně růží jí však působila závratě, a tak místo nich nosila kamélie. Těmito něžnými květy bez vůně si naplnila dům, až - jak podotkl jeden kritický pozorovatel - "zůstala uvězněna v pevnosti z nich vystavěné". Přečetla mnoho knih ze své knihovny a dovedla o nich debatovat; výborně také hrála na klavír. Její jedinou chybou bylo, jak sama připouštěla, lhaní. To však vesele odbývala poznámkou, že "lež zachovává zubům bělost".

V době, kdy poznala Dumase, si ji vydržoval obstarožní hrabě de Stackelberg, a to prý proto, jak zalhala svému novému nápadníkovi, že mu připomíná jeho zemřelou dceru. Stackelbergovi zase o večerech věnovaných Dumasovi ta falešnice sdělila, že je tráví s přítelkyní Zélií. Ani jednomu z nich však patrně neřekla o třetím milenci, hraběti de Perregaux. Její obdivovatelé se ovšem shodovali, že měla zlaté srdce. Přesto se zdálo, že ji cosi žene z náruče do náruče, jakási "posedlost po klidu, tichu a lásce", řečeno slovy soudobého kritika. Štíhlá a bledá, jak velela dobová móda, Marie vyspěla do éterické krásy. Zároveň to však byla nemocná žena, pronásledovaná obavou, že nebude žít dlouho.

Po několika málo měsících romantické blaženosti, které ho uvrhly do dluhů, se Dumas Marii začal vzdalovat, přestože mu nabízela přátelství, nemůže-li už být jeho milenkou. 30. srpna 1845 jí na znamení konce jejich poměru napsal: "Nejsem ani dost bohatý, abych vás mohl milovat tak, jak bych si přál, ani dost chudý, abych vás miloval tak, jak byste si přála vy... Máte příliš veliké srdce, než abyste nechápala, proč vám píši, a příliš mnoho rozumu, než abyste mi mohla odpustit."

Splacená vina

Když Dumas Marii opustil, uchýlila se nejprve ke skladateli Ferenci Lisztovi.

Posléze, počátkem roku 1846, přijala nečekanou nabídku k sňatku od hraběte de Perregaux. Oddáni byli 21. února v Londýně.

Existuje názor, že hrabě Marii pouze litoval, neboť rychle scházela na souchotiny, jak se tehdy říkalo tuberkulóze. Brzy po návratu do Paříže se rozešli a Marie záhy zůstala sama - už neměla dost sil, aby se zapojila do společenského víru, a musela prodat většinu svého majetku, aby se zbavila věřitelů. V ložnici si zřídila malé klekátko, aby se mohla o samotě modlit, a nakonec povolala kněze, aby ji zaopatřil. Smrt si pro tříadvacetiletou kurtizánu přišla 3. února 1847, právě když prostranství před domem na bulváru Madeleine přetékal karnevalovým veselím, zpěvem a smíchem.

Dumas mezitím cestoval po Španělsku a Alžírsku se svým otcem, mužem stejného jména a proslulým autorem Tří mušketýrů a Hraběte Monte Christa. (Otce a syna odlišují přídomky "starší" a "mladší".) O Mariině smrti se Dumas mladší dozvěděl na zpáteční cestě. Když procházel kolem domu, kde se poprvé potkali a kde mívali svá romantická dostaveníčka, spatřil oznámení o dražbě věcí, jež v domě dosud zbývaly. Protože na nic nákladnějšího neměl, spokojil se s koupí zlatého řetízku, který Marie nosívala na krku. Dražba shodou okolností vynesla dost nejen na umoření Mariiných zbylých dluhů, ale i na nevelkou dědickou částku pro její oblíbenou normandskou neteř. Jediná podmínka s odkazem spojená stanovila, že dívka nikdy nepřijede do Paříže, města, jehož svody se staly osudnými její tetě.

Zármutek inspirací pro klasické dílo

V květnu 1847 si Alexandre Dumas najal pokoj v hotelu, znovu si přečetl dopisy od Marie a pustil se do psaní románu, který mu měl přinést slávu.

V knize nazvané Dáma s kaméliemi se kurtizána Markéta Gautierová vzdává skvělého pařížského života, aby se svým mladým milencem Armandem Duvallem

odešla na venkov. Jejich idylu přerušil Armandův otec. Ten Markétu navštíví a vyjádří pochyby o ryzosti jejích citů k jeho synovi. Když se mu nepodaří Markétu podplatit, zapřisáhá ji, aby Armanda opustila pro dobré jméno Duvalovy rodiny. Vysvětluje, že pro svou dceru nesežene vhodného ženicha, dokud jeho syn bude žít s takovou pochybnou ženou. Markéta svého mladého milence smutně opouští s vysvětlením, že dává přednost bohatému šlechtici z hlavního města. Avšak návrat do horečného života kurtizány si od ženy nemocné souchotinami vybírá svou daň a ona se brzy ocitá na smrtelné posteli. Armand se o podvodu dozvěděl příliš pozdě, přijíždí ale ještě včas, aby Markétu sevřel v náručí dřív, než se propadne do bezvědomí.

Dáma s kaméliemi vyšla roku 1848 a měla ohromný úspěch. Dumas byl zavalen nabídkami profesionálních dramatiků, že knihu převedou do jevištní podoby. On však žádnou nepřijal a uchýlil se místo toho na venkov, kde horečně vytvořil svou vlastní divadelní hru. Když však vzápětí navrhl otci, aby ji uvedl v pařížském divadle, jehož byl hlavním autorem a ředitelem, měl Dumas starší námitky. Látka se prý na jeviště nehodí, jeho samého by něco podobného ani ve snu nenapadlo. Syn nicméně otce donutil, aby si rukopis hry přečetl. "Je to velmi dobré," poznamenal Dumas starší, když dočetl první akt. V té chvíli Dumase mladšího kamsi odvolali. Když se vrátil, našel otce v slzách. "Chlapče," zvolal, "úplně jsem se zmýlil! Tvá hra se bude dávat..."

Hra byla poprvé uvedena roku 1852 a zaznamenala ještě větší úspěch nežli román. A když Giuseppe Verdi příběh následujícího roku přetvořil v operu La Traviata, dosáhla Marie Duplessisová nesmrtelnosti. Její proslulost sahá ovšem i hluboko do 20. století, kdy Dumasova předloha dala vzniknout ne méně než pěti filmovým verzím. Z nich největší obdiv sklidila Dáma s kaméliemi z roku 1936 s Gretou Garbo v hlavní roli.

Po králově boku: madame Pompadour

Marie Duplessisová nemohla jako kurtizána proniknout do urozené pařížské společnosti. Avšak ještě sto let před ní byly ženy jako ona na nejvyšší společenské úrovni přijímány. Nejslavnější z nich se stala Jeanne-Antoinette Poissonová, po téměř dvacet let oficiální milenka francouzského krále Ludvíka XV.

Když její otec musel kvůli finančnímu skandálu opustit Francii, vzal si Jeanne-Antoinettu na vychování rodinný přítel. Umožnil jí, aby se vzdělala v literatuře a umění a mohla se tak stát ženou nějakého boháče. Roku 1741 byla jako devatenáctiletá skutečně provdána za Charlese-Guillauma le Normant, muže tak bohatého, že v Paříži založil salon. Tam jeho mladá choť hostila přední intelektuální a společenské veličiny té doby. Přestože se manželský pár zdál šťastný, Jeanne-Antoinette hleděla výš. Jako devítileté dívence jí totiž věštkyňe prorokovala, že bude milenkou krále.

S Ludvíkem XV., mužem o patnáct let starším než byla sama, se setkala až v únoru 1745 na plese pořádaném na počest sňatku králova syna. Téměř vzápětí se stali milenci. Neuplynul ani rok a Jeanne-Antoinettu uvedli do jejích vlastních komnat ve versailleském paláci. Její manželství bylo bez nesnází rozvázáno a ona sama získala titul markýza de Pompadour.

Jako králova oficiální milenka madame Pompadour udávala tón doby. Uznávala ji dokonce i královna, kritici jí však zazlívali přílišnou politickou moc. Poté, co král obrátil svou pozornost k mladším ženám, jeho poměr s madame Pompadour vyzrál v přátelství. Její smrt roku 1764 ho podle všeho zdrtila.

Hledání Eldoráda

Starý indián z kolumbijského kmene Čibčů evropským dobyvatelům vyprávěl -

patrně na mučidlech - příběh o Zlatém muži. To stačilo, aby se utlačitelé vydali na východ. Starcův příběh však také znamenal počátek staletého pátrání po mystické zemi.

K

břehům hlubokého, temného jezera v kráteru vyhaslé sopky zhruba tři tisíce metrů nad mořem zdaleka putovaly stovky a stovky příslušníků kmene. Nad shromážděnými zástupy se rozhostilo ticho a slavný obřad započal. Služebníci panovníka zvolna vysvlékli a jeho nahé tělo potřeli jílem. Pak ho poprášili zlatým práškem, až se proměnil - jak napsal španělský kronikář roku 1636 - ve Zlatého muže, El (Hombre) Dorado. Poté vládce odvedli na vor z balzového dřeva, kde se k němu připojili čtyři náčelníci. Vor, naložený obětinami v podobě zlata a smaragdů, odstrčili na jezero.

Zpěv a instrumentální hudba se odrážely od okolních hor a rituál spěl ke svému vrcholu. Pak nastalo ticho. Náčelníci naházeli obětiny do vody; panovník se vrhl za nimi. Když se z hlubin opět vynořil, bylo jeho tělo od zlatého pláště očištěno. Znovu se rozezněla hudba a rychle sílila.

Španěl, který tuto scénu tak živě popsal, Juan Rodriguez Freyle, svědkem obřadu ve skutečnosti nebyl. V jeho době už rituál Zlatého muže, El Dorada, - pokud ho opravdu někdy někde provozovali - patřil minulosti. Téměř o století dříve na náhorní plošině uprostřed dnešní Kolumbie spojili síly španělští conquistadoři ve snaze najít bájný poklad. Místo toho se jim však pouze podařilo zničit domorodou kulturu kmene Čibčů.

Dobyvatelé přicházejí

Poměrná snadnost, s níž Hernán Cortés rozvrátil aztéckou říši v Mexiku roku 1521 a dvanáct let nato Francisco Pizarro v Peru říši inkou, povzbudila i v dalších Evropanech chuť dobývat a plenit. V dubnu 1536 se jich na devět set za doprovodu neurčeného počtu domorodých nosičů vypravilo z osady Santa Marta na severozápadní pobřeží Kolumbie. Jejich záměrem bylo doputovat podél řeky Magdaleny až k prameni, najít novou cestu pohořím And do Peru a snad i objevit další domorodou říši jako stvořenou pro drancování. V jejich čele stál strohý, zbožný viceguvernér této provincie, šestatřicetiletý granadský advokát Gonzalo Jiménez de Quesada.

Jeho lidé po jedenáct měsíců zakoušeli neuvěřitelné utrpení. Museli se mačetami prosekávat zdánlivě neproniknutelnou vegetací a brodit se po pás močály. Neustále je ohrožovali hadi, aligátoři a jaguáři. Neviditelní domorodci je zasypávali otrávenými šípy. Nejednen samozvaný conquistador podlehl hladu a žizni; ti, kdo přežili, se živili ještěrkami a žábami. Když už de Quesadovi zbývaly necelé dvě stovky mužů schopných pochodu a on se chystal obrátit nazpět, doklopýtala jeho zbědovaná expedice na náhorní plošinu Cundinamarca. Před užaslými vetřelci se rozprostřela pečlivě obdělávaná kukuřičná a bramborová pole a mezi nimi uviděli úpravné a očividně kvetoucí vesnice. Nad vchodem do každé chýše visely tenké pláty zlata. Točily se a cinkaly ve větru a vydávaly zvuk, který Evropané popsali jako "nejsladší melodii", jakou kdy slyšeli. Dosáhli země Čibčů.

Mnoho domorodců vesnice v úleku nad příchodem cizinců a v nábožné hrůze z jejich koní opustilo, aby se vyhnuli obávanému setkání. Jiní je pozdravovali jako bohy sestoupivší z nebes a nabízelo jim potravu, ženy a zlato. Toho se Evropané zdáli být velmi žádostivi. Čibčové zlato snadno získávali od jiných kmenů výměnou za smaragdy a sůl, které se jim dostávalo v hojné míře. Samo o sobě pro ně mělo malou hodnotu, přestože si na něm cenili lesku a snadné zpracovatelnosti. Tyto vlastnosti využívali jejich řemeslníci při výrobě ozdob oděvů, příbytků a svatyní. Evropané však stále neměli dost a brzy si brali násilím, co se jim neposkytlo z přátelství. Dřevěné kyje a oštěpy Čibčů se jejich střelným zbraním nemohly rovnat.

Za několik měsíců si Jiménez de Quesada podmanil celou oblast, aniž by přitom ztratil jediného ze svých vojáků.

Původ čibčského zlata však nenasytní Evropané neobjevili. Pak se jednoho dne od jakéhosi starce - patrně až když ho zmučili - dozvěděli tajemství El Dorada, Zlatého muže. Prozradil jim, že na východě, tam, kde se v sevření hor choulí jezero Guatavita, je uložen nesmírný poklad. V těch místech prý jistý náčelník každý rok vrhá část zlata a smaragdů ze svého obrovského bohatství do vod jezera jako oběť bohům, vyprávěl ten starý muž důvěřivým Evropanům. Vždy si také pokryje tělo zlatým prachem a ponoří se do vod jezera. K pokladu tak přidává další zlato. Ať už byl starcův příběh skutečností, legendou anebo lstí, jež měla utlačitele odvést ze země, Evropané mu bez váhání uvěřili. El Dorado vstoupil do análů dobývání Nového světa. Čas proměnil příběh o bizarním královském obřadu v cíl snažení nesčetných hledačů pokladů. Eldorado, zem neuvěřitelného bohatství, pro ně leželo vždy za nejbližší horou či na protějším břehu nejbližší řeky.

Tři hlavy, jedna myšlenka

Než se Jiménez de Quesada se svými lidmi vydal za Zlatým mužem, rozhodl se nejprve v osadě Santa Marta potvrdit, že se stal místodržitelem náhorní oblasti, kterou si podmanil a překřtil na Novou Granadu. K návratu na pobřeží nicméně nedošlo, protože v únoru 1539 de Quesadu zastihla zpráva, že se k jeho nově založenému hlavnímu městu, Santa Fé de Bogotá, od severovýchodu přibližuje další výprava Evropanů.

Ukázalo se, že jde o skupinu asi sto šedesáti mužů vedenou Němcem Nikolausem Federmannem a jednající v zájmu augsburgské firmy Welserů. Za to, že Welserové finančně podpořili zvolení Karla I. císařem Svaté říše římské, daroval tento španělský král německému obchodníkovi provincii Venezuela. Federmann, který se rovněž vydal dobýt novou domorodou říši, vyrazil z pobřežní osady Coro několik měsíců poté, co Jiménez de Quesada opustil Santa Martu. Déle než dva roky Federmann hledal cestu přes hory na náhorní plošinu Cundinamarca. Jiménez de Quesada přijal vyčerpané, napůl vyhladovělé a téměř nahé příchozí poněkud obezřetně. Poskytl jim potraviny a oděv a přemýšlel, jak je použít při útoku na Eldorado.

Dlouho však rozvažovat nemusel, neboť se záhy dozvěděl, že se k Santa Fé de Bogotá blíží třetí výprava, tentokrát z jihozápadu. Vedl ji Sebastián de Belalcázar, který působil jako Pizarrův zástupce při dobytí Peru.

Belalcázar se při pronásledování zbytků incké armády do Ekvádoru, kde založil Quito, rovněž dozvěděl o bájném bohatství, jež kyne ve vnitrozemí. K dlouhému pochodu na sever se z Quita vydal přibližně v době, kdy Jiménez de Quesada opustil osadu Santa Marta. Do Santa Fé de Bogotá Belalcázar dorazil s tlupou statných, dobře oblečených a dobře ozbrojených Evropanů, z nichž mnozí jeli na pěkných koních. Měl s sebou rovněž velké množství domorodých sluhů, stříbrný jídelní servis a tři sta vepřů. Ti se stali vítaným zpestřením jídelníčku pro ty, kdo na náhorní plošinu dorazili dříve a byli vyhládlí po mase. Mimořádně zvláštní shodou okolností čítala každá z výprav v okamžiku, kdy se spojily, sto šedesát šest lidí. Protože se tři vůdcové nemohli dohodnout, kdo má mít přednostní hledačské právo, odjeli společně do Španělska, aby své nároky předložili soudu. Federmannovi zaměstnavatelé byli Venezuelu nuceni přenechat jistému španělskému dobrodruhovi, a tak se Němec záhy ocitl mimo hru a zemřel v zapomenutí.

Belalcázarovi svěřili velení nad jedním z měst, která založil na cestě do Santa Fé de Bogotá. Zdá se však, že svou kariéru zakončil neslavně. Jiménezovi de Quesada titul místodržitele upřeli, a tak mu nezbylo než se spokojit s čestnou vojenskou hodností maršála Nové Granady. Ač se dožil osmdesáti let a svého snu o tom, že nalezne zemi Zlatého muže, se nikdy nevzdal, dny jeho slávy minuly.

Jezero Guatavita nevydá svá tajemství

Tři rivalové ještě hájili každý svůj nárok před španělským králem a hledání Eldoráda už začalo. Jako první se poklad údajně ležící na dně jezera Guatavita pokusil vyzdvihnout Hernán Pérez de Quesada, bratr dobyvatele Nové Granady. Roku 1540 v období sucha přiměl své muže, aby začali tykvemi vybírat vodu z jezera. Po třech měsících trpělivé práce se jim podařilo hladinu snížit asi o tři metry. Z míst, odkud voda ustoupila, vytáhli na tři a půl tisíce zlatých předmětů, avšak do středu jezera, kde se měl nalézat skutečný poklad, se nedostali.

O čtyři desetiletí později došlo k ještě senzačnějšímu pokusu o vyčerpání vody z jezera. Jistý bohatý bogotský kupec najal tisíce domorodců, aby napříč jedním z okolních kopců vyhloubili koryto. Když byli hotovi, voda se z jezera skutečně začala řinout ven.

Tentokrát se hladina snížila o více než osmnáct metrů. Nalezen byl smaragd velký jako vejce a četné drobné zlaté šperky, avšak odměna sotva odpovídala vynaloženému úsilí. Jiný hledač pokladu dal vykopat tunel a tím chtěl vodu odvést. Když se však tunel probořil a zavalil většinu jeho dělníků, musel se svého záměru vzdát.

Příběh o Eldorádu nezapadl. Upoutal dokonce pozornost německého přírodovědce Alexandra von Humboldta. Ten Kolumbii navštívil v průběhu vědecké expedice počátkem 19. století. Ač měl o poklad zájem pouze teoretický, vypočítal, že pod hladinou jezera Guatavita leží zlato za tři sta milionů dolarů. K tomuto číslu došel na základě úvahy, že během jednoho století se výročního obřadu vždy zúčastnilo tisíc poutníků, z nichž každý obětoval pět zlatých předmětů.

Poslední pokus o odvodnění jezera podnikli roku 1912 britští hledači za pomoci obřích pump. Přestože se jim podařilo většinu vody odstranit, měkké bahno na dně začalo rychle polykat každého, kdo se na ně odvážil. A do druhého dne ztuhlo tak, že svou neprodyšností připomínalo beton. Na celou operaci Britové vynaložili sto šedesát tisíc dolarů, vytěžili z ní však zlaté předměty za pouhých deset tisíc. Konec všem podobným marným snahám dosáhnout dna jezera Guatavita přinesl rok 1965, kdy ho kolumbijská vláda prohlásila za státem chráněné historické území.

Jiný směr pátrání

Roku 1541, pět let poté, co Belalcázar vytáhl z Quita do Kolumbie, vydal se z téhož města Gonzalo Pizarro, jeden z bratří dobyvatele Peru, hledat Eldorádo, o jehož pokladech se doslechl, že nezahnují jen zlato, nýbrž i vzácné koření - skořici.

Zanedlouho se k němu přidal žoldněř Francisco de Orellana. Když jejich výprava překročila Andy a sestoupila do tropických pralesů na východě, oba muži se rozdělili. Pizarro se nakonec vrátil do Quita, avšak Orellana postupoval podél toku jakési široké, líně tekoucí řeky až k Atlantskému oceánu. Po cestě dorazil na území kmene, jehož ženské příslušnice předčily ve střelbě z luku tamní muže. Dal si je do souvislosti s řeckou bájí o bojechtivých ženách a řeku pojmenoval Amazonka.

Po stopách Pizarra a Orellana se vydávali další španělští dobrodruzi. Zlatého muže hledali i v povodí Amazonky a Orinoka. Jedním z nejúpornějších hledačů pokladu byl Antonio de Berrío, místodržící rozsáhlého území mezi těmito dvěma řekami.

Stejně jako jeho předchůdci i Berrío nabyt přesvědčení, že Zlatého muže lze objevit v jezeře na vrcholku hory. Ne ovšem v jezeře Guatavita, nýbrž na jednom z vrcholků v Guyaně, kam - jak tvrdil - uprchli poražení Inkové a kde založili nové bájně město, Manoa, v němž prý i ulice jsou dlážděny zlatem.

V období od roku 1584 do roku 1595 podnikl Berrío do Guyany tři výpravy. Při třetí pokračoval až na Trinidad. Tam se setkal se sirem Walterem Raleighem, který se pokoušel napravit svou poněkud pošramocenou reputaci kolonizátora. Zatímco spolu popíjeli, Angličan z Berría vymámil tajemství El Dorada. Vzápětí dal svého důvěrníka dočasně uvěznit a vrátil se domů. Tam se s nadšením rozepsal o městu

Manoa a Eldorádu, jak nazval království Zlatého muže. Raleigh ta místa nepotřeboval vidět, aby uvěřil, že existují. Bohatství Eldoráda, tvrdil skálopevně, překoná poklady Peru. Psal, že "...[Manoa] svou velkolepostí, svým bohatstvím i svou skvělou polohou daleko předčí kterékoli jiné místo na světě..." Raleighova kniha o Guyaně však žádný velký zájem o tuto oblast nevzbudila a jeho vlastní pokusy objevit Eldorádo skončily celkem bez překvapení neúspěchem.

Příběh, který neumírá

Už téměř čtyři století příběh o Zlatém muži - pravděpodobně vynucený na zoufalém domorodci, který jím chtěl docílit pouze toho, aby evropští dobyvatelé zamířili jinam - znepokojuje a trýzní hledače pokladů. Nikdo z těchto dobrodruhů přirozeně žádné jezero, jehož dno by pokrývalo zlato, či město, jehož ulice by byly zlatem dlážděny, nikdy nenašel. Zlato, které přece jen našli, mělo často podobu zvláště opracovaných předmětů sloužících jako ozdoby osob či příbytků. Protože tyto drobné šperky nevyhovovaly evropským uměleckým měřítkům, většinou docházelo k tomu, že byly roztaveny a odesílány do Evropy v podobě zlatých cihel. Poměrně nemnohé předměty, které přežily, dnes představují cenné muzejní exponáty.

Ač evropští dobrodruzi horečně křížovali pohoří, džungli a savany Jižní Ameriky, přece svou touhu po snadno nabytém bohatství nenaplnili. Takřka neúmyslně však přitom prozkoumali a zmapovali celý jeden světadíl. Hnala je lačnost po zlatě. Díky této opojné vidině dokázali překonat neuvěřitelné útrapy, jež jim působil neznámý terén, drsné podnebí a nepřátelští domorodci.

Tragédií domorodého obyvatelstva bylo, že vlastnili kov, kterého si Evropané tolik cenili. Pro národy předkolumbovského Nového světa zlato znamenalo krásný kov sloužící k okrase lidí, příbytků a svatyní. Když přes moře připluli cizinci, domorodci nechápali, proč po zlatě tolik touží. Zlato přece nezažene chlad jako příkrývka; nenaplní žaludek jako kukuřice; nepřináší potěšení jako tabák nebo opojné nápoje. Přesto právě zlato bylo Evropanům nade vše. A proto nežádoucí návštěvníci tak ochotně uvěřili ve Zlatého muže, El Dorada, který - pokud vůbec existoval - zmizel dávno před tím, než ho oni přišli hledat.

Čtyři sta let poté: nová mánie

Neuhasitelná žízeň Evropanů po zlatě přivodila zánik domorodých kultur Nového světa, jako byli Čibčové. O čtyři století později se nad lidem Kolumbie vznáší stejně vážná hrozba: téměř jistá smrt, budou-li se protivit mocným drogovým kartelům působícím v Medelínu a Cali.

Časopis Fortune nezákonné obchodování s narkotiky charakterizoval jako "obrovský nadnárodní obchod s čilým, špičkovým managementem, rozvětvenou distribuční sítí a zákazníky, jimž nezáleží na ceně zboží". Zdrojem světové zásoby kokainu jsou rostliny koka, pěstované venkovany v peruánských a bolivijských Andách. Odhaduje se, že na tuto drogu - a to zejména její lacinější verzi, crack, kterou lze kouřit - má jen v USA návyk už šest milionů lidí.

Pěstování koky financují kolumbijští narkobaroni. Ti také dovážejí lepkavou základní surovinu vyráběnou z listů této rostliny a ve svých tajných laboratořích ji mísí s éterem a acetonem v čistý kokain. Tento bílý prášek se zpravidla balí do plastických balíčků po jednom kilogramu a ilegálně se dopravuje letadly do Spojených států a na další místa. Tam už síť překupníků drogu rozšiřuje na ulicích. Zdá se, že vládní úředníci v této nejstarší demokratické zemi Latinské Ameriky jsou proti podobným obchodům bezmocní, a to zejména proto, že nabídka narkobaronů zní plomo o plato, "olovo nebo stříbro", čili "kulku do hlavy nebo úplatek".

Odhaduje se, že ročně se z Kolumbie podloudně vyveze tři sta padesát až čtyři sta padesát metrických tun kokainu. Toto množství vynáší čtyři miliardy dolarů a kokain se tak stává hlavní položkou vývozu. Zakladatele jednoho kartelu roku 1982 nejenže

nepovažovali za zločince, ale dokonce ho zvolili za náhradníka do kolumbijského zákonodárského shromáždění. Své funkce využil k zákulisnímu ovlivňování poslanců proti zákonům, podle nichž by osoby podezřelé z obchodu s drogami mohly být vydávány do Spojených států k trestnímu stíhání.

Otec švýcarské svobody?

Věhlasný střelec dvakrát zvedl kuši a jeho šíp dvakrát zasáhl cíl. První střela mu zachránila život, druhá zahájila válku za nezávislost Švýcarska. Tak alespoň lidé ten příběh už staletí vyprávějí a tak se mu také všeobecně věří.

"T

atínku, podívej!" volá malý chlapec. "Tam nahoře na kůlu visí klobouk." "Co je nám po klobouku? Pojd', jdeme!" odvětí netečně otec. Nevinný dotaz dítěte, otcova lhostejná odpověď. A přece se v té chvíli začínají tvořit dějiny.

Rozhovor otce a syna se odehrává na tržišti městečka Altdorfu v kantonu Uri, jednom ze tří lesních kantonů či států v srdci Švýcarska. Je počátek 13. století a kantony Uri, Schwyz a Unterwalden teprve nedávno zpečetily úmluvu o tom, že své spory nebudou řešit bojem, ale smírně, a že se v případě útoku zvenčí spojí k společné obraně. Kantonům po staletí na dálku vládli císaři Svaté říše římské a pro hrdé sedláky, lopotící se v takřka nepřístupných horských údolích, zůstávala nezávislost pouhým snem.

Milovníkem svobody je i Vilém Tell. To on dnes dává najevo, jak opovrhne kloboukem, který na kůl zavěsil Hermann Gessler, autokratický místodržitel dosazený z Vídně. Nařídil, že klobouk bude představovat jeho úřad v době jeho nepřítomnosti. Všichni kolemjdoucí se před kloboukem musí zastavit a vzdát mu poctu. Tellova nedbalého, neuctivého chování si povšimne žoldnér jménem Friesshart. Aby Tella zastavil, namíří na něho kopí a vzkřikne: "Stůj! Jménem císaře tě žaluji." Tellovi hrozí, že bude zatčen, a na okamžik si neví rady. Jeho syn Walter zatím běží pro pomoc a brzy se vrací s několika dalšími sedláky. Stejně jako jeho otec i oni jsou rozhořčeni místodržitelovým ostudným požadavkem. Hádka mezi Tellem a Friesshartem hrozí přerůst v násilí, když tu se objevuje jezdec na koni. Ozve se volání: "Ustupte místodržiteli!"

Gessler chce vědět, co se stalo, a Friesshartovo hlášení ho nepotěší. Ví, že Tell má pověst báječného střelce z kuše. Otcovy střelecké schopnosti hrdě dosvědčuje malý Walter: "Můj tatínek sestřelí na sto metrů jablko ze stromu." Tyranovou tváří probleskne krutý úsměv. Za to, že projevil neúctu ke klobouku, musí Tell nyní svou dovednost prokázat - ať sestřelí jablko nikoli ze stromu, nýbrž z hlavy svého syna. Zástup ztichne děsem. Tell žádá o milost, Gessler však nedbá. "Střílej, nebo zemřeš!" hřímá místodržitel. "Ty i tvůj syn."

Tellovi se pomalu vrací klid a chystá se na strašlivý boží soud. Walter, který v otce chová naprostou důvěru, odmítá, aby mu zavázali oči. Tell vloží šíp do kuše a pomalu míří. Pak se však zastaví, skloní zbraň, vyjme z toulce ještě jeden šíp a zasune si ho za opasek. Teprve pak se nepříjemného úkolu zhostí. Šíp jablko na Walterově hlavě rozlomí přesně v půli. Chlapec běží ke svému otci, ten ho zvedne do náruče a něžně ho přitiskne k hrudi. Gessler střelci sice blahopřeje, ví však už, proč si Tell připravil šípy dva. Tell jeho podezření potvrzuje: "Kdyby byl první šíp zasáhl mé drahé dítě, byl bych druhým mířil na tebe. A buď si jist, že bych neminul." První jiskra vzpoury

Místodržitel Tella za jeho opovážlivost zatýká. "Dám tě odsud odvézt a zavřu tě na bezpečném místě, kde se k tvým očím nedonese ani sluneční, ani měsíční svit," láteří Gessler. "Tak uniknu tvým šípům."

Když však vězně vezou ve člunu přes Vierwaldstättské jezero, promění vichřice hladinu v zuřivý vír. Veslaři si vzpomenu, že Tell je také zkušený kormidelník, a

zapřísahají Gesslera, aby mu uvolnil pouta a on se mohl chopit kormidla. Tell s člunem dovedně dopluje ke břehu, a když plavidlo míjí výstupek ve skále, vyskočí na svobodu.

Vilém Tell se skrývá a osnuje pomstu. Přísahá, že s Gesslerovými krutými rozmary skoncuje. Zná cestu, kudy místodržitel musí jet, aby se dostal na hrad, a číhá v houští nad úvozem, kudy vede lesní cesta. "Jinudy na Küssnacht nemůže," mumlá si pro sebe. "Tady ho dostanu."

Tellův šíp znovu nachází cíl. Gessler padá k zemi, a než zemře, stačí ještě zachroptět vrahovo jméno. "Však ty víš, kdo po tobě šel, ani hledat nemusíš," volá rozjařeně Tell ze skály. "Statky zas mají svobodu, nevinnost je v bezpečí a ty už této zemi neuškodíš." Ve válkách za nezávislost Švýcarska zasvištěl první šíp.

Historie, nebo drama?

Jablko sestřelené ze synovy hlavy, únik vězně za bouře na jezeře, úkladné zavraždění tyрана, taková je zápleтка Viléma Tella, dramatu ve verších od Friedricha Schillera. Poprvé se hrálo roku 1804, tedy asi pět set let poté, co se údajně sběhly události v něm obsažené. Schiller si ovšem příběh pro napínavou divadelní hru jen tak nevymyslel. Založil ji na záznamech pocházejících z konce 14. století, postavených na ještě starší ústní lidové tradici.

První tištěný odkaz na Viléma Tella pochází z balady nazvané Zpěv o původu konfederace, vydané roku 1477. Jejich dvacet devět slok oslavuje švýcarskou jednotu a nezávislost dosaženou v předchozím století. Čtyři z nich pak pojednávají o nejmenovaném střelci, kterého donutili sestřelit jablko ze synovy hlavy. O místodržiteli jménem Gessler, klobouku zavěšeném na kůlu, Tellově úniku ze zajetí či vraždě na Küssnachtu se balada nezmiňuje. Tyto a další podrobnosti lze zato najít v jiném díle srovnatelného data.

Někdy mezi lety 1467 a 1474 shromáždil neznámý notář v Sarnenu v kantonu Unterwalden několik historických vyprávění, předávaných patrně od úst k ústům, do sbírky pro barvu pergamenové vazby známé jako Sarnenská bílá kniha. Zde se o Gesslerovi mluví, je to však jen královský rychtář. Požaduje, aby se jeho klobouku vzdávala úcta, a když jistý střelec neuposlechne, donutí ho, aby svému synovi sestřelil jablko z hlavy. Střelce dá posléze uvěznit za to, že mu pohrozil druhým šípem. Vězeň nakonec uprchne a rychtáře zavraždí. Střelec se však nejmenuje Tell, nýbrž Thall a nemá žádnou spojitost s povstáním, jež dobylo Švýcarsku nezávislost. Dlouhá literární tradice

Jistý přední odborník na počátky švýcarských dějin položil otázku, jak je možné, že Tell či Thall hraje tak výraznou úlohu ve dvou dílech vydaných déle než půldruhého století poté, co švýcarské povstání vypuklo. Starší historici povstaleckého hnutí se přitom o žádném takovém hrdinovi nezmiňují. Odpověď na tuto otázku podle něho leží mimo území Švýcarska.

Boží soud se až do konce středověku po celé Evropě považoval za způsob prokázání viny či nevin. Byl-li obviněný vinen, pak při božím soudu zahynul; byl-li nevinen, přežil ho. Taková byla boží vůle a lidé jeho rozsudek měli respektovat. Téma střelce procházejícího zkouškou, při níž musí sestřelit jablko z hlavy dítěte, lze najít v ústní tradici většiny evropských zemí včetně Německa, Dánska, Norska a Islandu. Zpěvu o původu konfederace se pozoruhodným způsobem podobá stará anglická balada o Vilému z Cloudesly:

"Mám syna v stáří sedm let;
a nade všecko mám ho rád;
já ke kůlu ho připoutám;
kde se mi zachce, bude stát;
Na témě jablko mu dám,

sto dvacet kroků udělám;
pak sám silným šípem svým
jablko vedví rozpoltím."

Vilémův panovník - stejně jako místodržitel v příběhu o Tellovi - vyjadřuje obavu, že střelcův šíp jednou zasáhne i jeho.

Dílo, jemuž se švýcarské vyprávění o Vilému Tellovi podobá nejvíc, jsou však Gesta Danorum, dánské dějiny od jistého Saxona Grammatica. Jeden z jeho hrdinů, Toko či Tiki, se při popíjení chvástá svým lukostřeleckým uměním. Krutý král Harald I. Modrozubý ho za to podrobí zkoušce, v níž má sestřelit jablko z hlavy svému synovi. Stejně jako Tell i Toko si nechává jeden šíp v záloze, kdyby minul. Vzápětí vypukne vzpoura a lučištník krále zabije ze zálohy v lese. Ať už je autorem příběhu o Vilému Tellovi kdokoli, dost možná, že měl pro svého švýcarského čarostřelce, který se vzepře krutému tyranovi, předlohu právě v Tokovi.

Zpochybněná legenda

Už v šestnáctém století vyvolával příběh o Vilému Tellovi pochybnosti. Jistý kronikář z kantonu Sankt Gallen tehdy poznamenal, že tři lesní kantony "vyprávějí podivné věci o svém stáří a původu... obávám se, že mnoho z nich je smyšlených a jiné zas se nepodobají pravdě". François Guilliman Viléma Tella začlenil do svých dějin De Rebus Helvetiorum, vydaných roku 1607, ba dokonce jeho příběh vyšperkoval vymyšlenými detaily. V dopise příteli však překvapivě doznává, že po zralé úvaze dospěl k přesvědčení, že celá věc je jen báchorka, která měla živit nenávist k Rakušanům.

V roce 1760 vydal švýcarský pastor Uriel Freudenberg knížečku, kde Viléma Tella spojuje právě s dánským legendárním hrdinou Tokim. Avšak hodnostáři kantonu Uri přikázali toto bezbožné dílo veřejně spálit. Jistý luzernský autor vydal spisek na obranu legendy o Tellovi a na její podporu vystoupili také dva významní soudobí dějepisci, i když jeden z nich v soukromí vyslovil vůči autenticitě oblíbeného příběhu výhrady. Také Schiller musel přiznat, že se ve svém dramatu odchýlil od skutečnosti, když Viléma Tella postavil do čela zápasu Švýcarů za nezávislost. Poslední úder zasadil legendě historik Josef Eutych Kopp ve třech vědeckých pojednáních vydaných mezi lety 1835 a 1853. Zevrubně prošel archivy všech tří lesních kantonů a dospěl k závěru, že Vilém Tell nikdy neexistoval. Vyvolal tím asi takové veřejné protesty, jaké by vzbudil americký historik tvrdící, že George Washington byl pouhou legendární postavou. Po čase se nicméně většina Švýcarů smířila se skutečností, že Vilém Tell nikdy nežil a že nezávislost jejich země nemá jednoho hrdinského otce. Nejmilovanější legendu země bohužel fakta nikterak nepotvrzují.

Zrození samostatnosti

I když se boj Švýcarů za nezávislost musí obejít bez ústřední hrdinské postavy, přece nepostrádá dramatické prvky. Smlouva, kterou v roce 1291 podepsaly kantony Uri, Schwyz a Unterwalden, neznamena prohlášení nezávislosti, třebaže tato lesnatá území strádala pod vládou císařů Svaté říše římské a zejména se jim protivila skutečnost, že je habsburští panovníci považují za svůj dědičný majetek. Počátkem roku 1314 vtrhl na území těchto kantonů vévoda Leopold Habsburský ve snaze podrobit odbojné horaly moci císařského rodu. Početně i výzbrojí slabší jednotka složená ze schwyzských pěšáků a několika horalů z kantonu Uri však v bitvě u Morgartenu 15. listopadu 1315 Rakušany vlákala do pastí horského průsmyku, zasypala je balvany a dosáhla přesvědčivého vítězství. Jméno, které konfederace přijala - Švýcarsko, Schweiz (německy), Suisse (francouzsky), Svizzera (italsky), Switzerland (anglicky) - je uznáním úlohy, jakou kanton Schwyz u Morgartenu sehrál.

Po tomto vítězství se od habsburského impéria postupně odtrhly další provincie a přidávaly se k třem lesním kantonům. Roku 1353 měla konfederace osm členů včetně měst Luzernu, Curychu a Bernu. Ve snaze zastavit růst švýcarské nezávislosti Habsburkové zasáhli znovu, ve dvou rozhodujících bitvách však opět prohráli.

Nesmrtelný Tell

Švýcaři - jako každý národ - potřebují hrdiny. Legendární Vilém Tell se proto připomíná na mnoha místech po celé zemi. Turistům se ukazuje výstupek ve skále nad Vierwaldstättským jezerem, na který Tell vyskočil za svobodu, úvoz poblíž Küsnachtu, kde přepadl Gesslera, a samozřejmě i altdorfské tržiště, kde Walterovi sestřelil jablko z hlavy. V roce 1569, tedy dvě stě padesát let po údajném božím soudu, stála na tomto tržišti lípa. Tradice vypráví, že právě pod jejími větvemi Walter čelil otcovu šípu. Ve skutečnosti strom označoval místo, kde se konaly soudy. Dobové právní dokumenty totiž obsahují poznámku "podepsáno pod lipovým stromem v Altdorfu". Když posléze uschlý strom porazili, postavili na jeho místě kašnu.

Pokud jde o klobouk na kůlu, zdá se, že představuje prvek božího soudu typický právě pro Švýcarsko. Vzhledem k tomu, že řada švýcarských rodů má klobouk v erbů, moderní historici zvažují, zda nepředstavoval jakési znamení úřední moci. Klobouk zavěšený na kůlu pak ani zdaleka nemusel být rozmarem tyрана. Mohl prostě jen oznamovat přítomnost správního úředníka - například starosty - na veřejném shromáždění.

Vítězství u Morgartenu

Aby Švýcaři získali na habsburském panství, potřebovali konfederaci stvrdit pevněji než jen přísahou na louce v Rütli roku 1291. Tento odvážný projev vzdoru vůči opovrhovaným Rakušanům měl vsutku malý bezprostřední vliv na vztahy hrdých horalů a jejich vzdálených pánů. Až na drobné protestní akce a občanské útoky proti habsburským hradům ke vzpouře nedošlo. A pokud Rakušané vůbec zareagovali, dali najevo pouze lhostejnost.

To se ovšem změnilo, když povstalci z kantonu Schwyz přepadli opatství v Einsiedelnu, církevní majetek požívající habsburské ochrany. Bedřich Krásný, vévoda rakouský a král německý, vyslal svého bratra Leopolda, aby buřiče ztrestal. Pro Bedřicha to shodou okolností znamenalo příležitost k uplatnění nároku na císařský trůn před Ludvíkem IV. Bavorským, který se těšil podpoře právě švýcarských kantonů.

Ráno 15. listopadu 1315 Rakušané o síle asi dvou tisíc mužů sebevědomě vtáhli do Morgartenského průsmyku. Horské svahy se kolem nich svíraly, takže nakonec museli postupovat husím pochodem. Nahoře čekali v úkrytech schwyžští horalé, až nepřítel dojde na nejpříhodnější místo. Pak uvolnili lavinu balvanů a drtili muže i koně bez rozdílu. Rakušané se v těžkém brnění pohybovali jen s obtížemi a pro horaly ozbrojené pouze kopími se stali snadnou kořistí.

K dosažení nezávislosti na Rakousku museli Švýcaři během příštích třiasedmdesáti let svést ještě tři války. Avšak vítězství u Morgartenu se stalo první přesvědčivou ukázkou švýcarské vojenské síly, přehlídkou jejich důmyslu, kázně a připravenosti, jež jim za čas vynesly pověst nejskvělejších vojáků v Evropě.

I tak vynikající stratég jako Napoleon prohlásil, že "nejlepší vojáci jsou Švýcaři - protože se jim dá nejvíc důvěřovat". Od roku 1515 švýcarská armáda jen s malými obtížemi hájí a prosazuje přísnou neutralitu země.

Položil život za revoluci

Ernesto "Che" Guevara, který pomohl Fidelu Castrovi uskutečnit komunistickou

revoluci na Kubě roku 1959, si představoval Latinskou Ameriku jako kontinent, kde by jednotlivé národy nefigurovaly odděleně, nýbrž jako součást jednotného kulturního a hospodářského společenství, jistým způsobem připomínajícího konfederaci švýcarských kantonů. Tomuto snu také obětoval život.

Narodil se v Argentině 14. června 1928. Vystudoval a stal se chirurgem, roku 1953 však svou vlast opustil, aby se vyhnul vojenské službě. Politické a ekonomické poměry v zemích Latinské Ameriky, které navštívil, ho přivedly k marxismu a protiamerickému postoji. Když byl v Guatemale roku 1954 svržen levicový režim Jacoba Arbenze Guzmána - údajně za pomoci americké CIA -, Guevara se zapojil do tamního neúspěšného odbojového hnutí. Poté uprchl do Mexika, kde se zakrátko seznámil s bratry Fidelem a Raulem Castrovy. Zúčastnil se jejich vylodění na Kubě v prosinci 1956 a o dva roky později společně svrhli pravicový režim Fulgencia Batisty. Che Guevara se posléze stal naturalizovaným Kubáncem a jako ministr průmyslu v Castrově vládě vedl zuřivé tažení proti americkému imperialismu. Přitom nebral na vědomí protesty Spojených států proti vyvlastnění amerického majetku Castrovy komunisty. Poté, co v roce 1962 navštívil Sovětský svaz, začal hovořit o vývozu kubánské revoluce.

Na jaře 1965 se Guevara vytratil. Za nějaký čas proskočily zprávy, že organizuje partyzánský boj v konžské občanské válce. V říjnu 1967 byl bolivijskou armádou zajat jako spolubojovník tamních revolucionářů a bez prodlení popraven.

Na koni do dějepisu

Zbožná žena mercijského hraběte byla v polovině 11. století oslavována za to, že podporovala několik klášterů. Moderní doba si ji ironií osudu pamatuje jen pro její proslulou jízdu na koni, kterou však asi podnikla jen stěží.

S

tejně jako většinu poddaných Edwarda Vyznavače, předposledního anglosaského krále Anglie, také obyvatelé Coventry tížily vysoké daně. Žádali o úlevu, avšak jejich vrchní pán Leofric, mocný hrabě mercijský, jejich prosby nechával bez povšimnutí. Měl vlastní závazky a nebylo mu zatěžko přenášet je na prosté poddané. A tak se obyvatelům Coventry namísto slitování dostalo daní ještě vyšších. Aby je zaplatili, museli by sami sebe ožebračit.

Do této napjaté situace vstoupila Leofrikova hluboce věřící manželka Godgifu, což značí "Boží dar". Naplněna soucitem se zoufalými obyvateli města předstoupila před svého manžela - tak jako už několikrát v minulosti - a žádala ho, aby jim tíživé daně odpustil. Hraběte možná rozeznila manželčina neodbytnost, možná chtěl jejím únavným žádostem učinit přítrž. "Vsedni nahá na koně," vyzval svou ženu neomaleně, "a až se lidé shromáždí, projed' tržištěm z jednoho konce na druhý." Slíbil Godgifu, že až se z vyjížd'ky vrátí, její přání vyslyší a nehorázné daně promine. Leofric čekal, že se jeho žena poleká a v rozpacích ustoupí. Ona však k jeho úžasu souhlasila. Na druhý den ráno, zahalena jen závojem vlasů, vsedla Godgifu na válečného oře a tržištěm opravdu projela. Leofric neměl na vybranou, musel její přání splnit a daně zrušit. A Godgifu vjela coby paní Godiva do dějin - alespoň tak tomu lidé věří.

Příznavkyně klášterů se stává slavnou

Někdy kolem roku 1028 jistá bohatá vdova jménem Godgifu či Godiva (její jméno se dochovalo zapsané v sedmnácti různých podobách) odkázala v domnění, že umírá, svůj rozsáhlý majetek klášteru v Ely. Uzdravila se však a zhruba za deset let se znovu vdala. Zájem o dobročinnost záhy vzbudila také u svého nového manžela, hraběte mercijského. Roku 1043 společně založili benediktinský klášter v Coventry, jednom z měst pod správou hraběte. 4. října zasvětili klášterní kostel svatému Petru, svaté Osburze, Všem svatým a Panně Marii, jejímuž kultu byla Godiva zvlášť

oddána. Hraběnciny pozdější dary - zlato a drahokamy - proměnily klášterní kapli v jednu z nejbohatších v celé Anglii. Po smrti hraběte paní Godiva i nadále podporovala chrám a ještě alespoň půltuctu dalších klášterů.

Hraběncina památka však přesto nezůstala zachována pro dobré skutky, které vykonala, nýbrž spíše pro její proslulou jízdu, kdy projela nahá na koni napříč Coventry. Tento příběh se poprvé objevuje v kronice Flores Historiarum Rogera z Wendoveru, dějepisce žijícího asi dvě stě let po paní Godivě. Zdá se, že své líčení založil na starší, dnes však ztracené kronice. Pozdější spisovatelé toto pikantní vyprávění vytrvale vyšperkovávali.

V jedné verzi nejede paní Godiva zahalena do pramenů svých kadeří, ale do neviditelného pláště, kterým ji zakryl Bůh. V jiné verzi přikazuje obyvatelům Coventry, aby ráno v den jízdy zůstali doma a zavřeli okenice a ona tak zůstala ušetřena nestoudných pohledů prostých lidí. Počátkem 18. století v příběhu přibyla další postava. Začalo se vyprávět, že prý jistý krejčík jménem Tom hraběncina příkazu neuposlechl. Tiskl oko na škvíru v okenici tak dlouho, až ho Bůh stihl slepotou. Spravedlivě potrestaný krejčík se stal součástí anglického folklóru jako Peeping Tom, "šmírující Tom".

Pokud jde o Leofrikovy daně, jedna raná balada obsahuje verš, v němž se praví, že pokořený hrabě odměnil milosrdný skutek své manželky zrušením všech daní v Coventry s výjimkou daně z koní. Ještě v 17. století se město takovými daňovými poměry skutečně pyšnilo.

Na paměť paní Godivy

31. května 1678 Coventry uspořádalo první opakování jízdy paní Godivy, přičemž její úlohu sehrál chlapec. Průvod se periodicky opakoval až do roku 1907. Tehdy začaly spory občanů o to, zda má osoba představující paní Godivu jet oblečená či neoděná. Město dosud zdobí sochy slavné jezdkyne i Toma, prvního z voyerů. Za uplynulých sto let dva evropští dramatici včlenili legendu o paní Godivě do svých her. V Monně Vanně Maurice Maeterlinck, belgický nositel Nobelovy ceny za literaturu z roku 1911, paní Godivu proměnil v italskou šlechtičnu. Ta - aby své město Pisu zachránila před vyhladověním - vyhoví požadavku chlípného nepřátelského generála a objeví se v jeho ležení oblečena pouze v plášti. Další postavu podobnou Godivě vytvořil rakouský dramatik Arthur Schnitzler v hrdince své hry Slečna Elsa. Ta má nařizeno, aby předstoupila nahá před muže, v jehož moci je zachránit jejího otce. Elsa se nedokáže rozhodnout mezi cudností a sebeobětováním pro dobrou věc a volí dobrovolnou smrt.

Ještě v roce 1966 se paní Godivě dostalo velké publicity, a to za zcela nepředvídaných okolností. Toho roku Debrettova ročenka, nejobsažnější příručka britské šlechty, vrhla nové, i když silně nevěrohodné světlo na rodokmen Alžběty II. Královnu, o níž je dlouho známo, že mezi své předky počítá Viléma Dobyvatele, tam najednou označili za jednatřicátou hlavu království počínaje posledním anglosaským králem Haroldem - tedy panovníkem, kterého Vilém sesadil.

Haroldova dcera, princezna Gytha, prý po porážce a smrti svého otce v bitvě u Hastingsu 14. října 1066 uprchla na kontinent. Zde se seznámila s Vladimírem I. Monomachem, velkoknížetem kyjevským, a provdala se za něho. Osudy jejich potomků lze sledovat v několika evropských královských rodinách. Jeden z těchto potomků se do Anglie vrátil v době Edwarda II. Plantageneta, kterého roku 1327 brutálně zavraždili ve vězení. Pilní čtenáři Debrettovy ročenky si rychle povšimli Gythina rodového původu: jejím prapradědečkem nebyl nikdo jiný než Leofric, despotický hrabě, který údajně poslal svou zbožnou ženu, aby nahá projela na koni ulicemi Coventry. Královna Alžběta II. tak může odvozovat svůj původ i od paní Godivy.

Nejslavnější románový trosečník

Už tři století vzrušuje příběh Robinsona Crusoea představitelost milionů čtenářů na celém světě. Málokterý z nich však ví, že tento pozoruhodný dobrodruh měl své protějšky v reálném životě.

J

e to jeden z nejúžasnějších momentů v celé světové literatuře. Jednoho dne kolem poledne Robinson Crusoe při obchůzce opuštěného ostrova, kde už déle než dvě desetiletí v osamocení žije, spatří znenadání v písku před sebou otisk bosé nohy. "Stál jsem jako zasažený bleskem," píše hrdina románu Daniela Defoea z roku 1719. "Nedokážu ani vypovědět, jaké vidiny se míhaly v mé vyjevené obraznosti, jaká spousta divých představ se mi kupila v mysli a jaké nevysvětlitelné myšlenky mě napadaly."

K této události dochází přibližně v polovině příběhu a pro Robinsona znamená začátek dalších dobrodružství. Osamělý trosečník totiž zachrání divocha před tlupou lidojedů a pojmenuje ho "Pátek", protože právě v ten den se potkali. Největší nesnáze má však Robinson v té době již za sebou. Tohoto syna úspěšného anglického obchodníka v mládí zlákal moře svou romantikou. Ještě než ztroskotal na ostrově, přišel málem za veliké bouře o život, byl zajat tureckými piráty, uprchl do Brazílie, kde se stal majitelem plantáže, a nakonec začal z Afriky dovážet otroky. Právě na jedné takové výpravě narazila jeho loď na útes poblíž ústí jihoamerické řeky Orinoka a ztroskotala. Všichni zahynuli, jen Robinsona moře vyplavilo na ostrově, podle všeho zcela liduprázdném.

Věrnost puritánské etice

Žádný autor před Defoem se neodvážil napsat příběh o lidské samotě. On sám přitom vyprávění o zkoušce, jíž je Robinson vystaven, zamýšlel jako oslavu britských ctností. Místo aby propadl zoufalství, začíná Robinson divočinu okamžitě "civilizovat", je vždy připraven tvrdě pracovat a nacházet praktická řešení. Nejenže pěstuje obilí, staví si nábytek a krotí divoké kozy a papoušky, ale učí se také hrnčířskému řemeslu. A zejména neztrácí křesťanskou víru - každé ráno a večer děkuje Bohu, že ho zachránil před utonutím. Defoe jako zapřísáhlý středostavovský protestant nechává svého hrdinu čelit prázdnotě osamělého života otázkou: "Co jsem já a všichni ostatní tvorové, divoci i ochočení, lidé i zvířata? Odkud pocházíme?" A Robinson si sám odpovídá - uznává, že celý stvořený svět vyjadřuje Boží vůli a že podřídí-li se člověk Prozřetelnosti, přinese mu to štěstí na zemi. Defoeův hrdina spoléhá sám na sebe a přitom zůstává věrný protestantské etice. Předjímá tak politický vývoj 18. století, kdy střední vrstvy rostou, zlepšují své finanční postavení a nabývají na síle. V jistém smyslu Robinson představuje ideálního demokrata - věří ve vlastní schopnosti a zároveň v důležitost mezi dobrem a zlem.

Čtenářské oblibě se ovšem těší především jeho příběh, překypující podrobnostmi přirozeného světa, jež mu dodávají přesvědčivě realistický ráz. I když Defoe naznačil, že se román zakládá na jeho vlastních zážitcích, uvažoval v něm symbolicky. Všechny zkoušky a strasti, které líčí, se neodehrály na vzdáleném a neobydleném ostrově, nýbrž v rozlehlé a hustě osídlené Anglii, kde autor strávil život klíčkováním před věřiteli a sužován útoky politických odpůrců. Vzpomíná na to ve vtipném dvojverší:

Tak rozmanitý osud neměl nikdo snad -
jen bohatý a chudý byl jsem třináctkrát.

Zaznamenal mnohé nezdary. Přišel také o továrnu na cihly a střešní tašky, tedy

živnost, jež mohla inspirovat jeho hrdinu, jak na pustém ostrově vyrábět hrncířské zboží. Za politické přečiny Defoea třikrát odsoudili na pranýř, avšak on si kurážným "Hymnem na pranýř" získal davy na svou stranu. Lidé mu připíjeli a nástroj trestu, k němuž byl připoután, rozjařeně věncili květinami. Tento velice plodný novinář, esejista a autor pamfletů, který vytvořil na pět set titulů, se přitom k beletristické tvorbě obrátil až ve svých devětapadesáti letech.

Zachránil ho kufr

Román, který se stal mezníkem Defoeovy tvorby, vycházel do určité míry ze skutečných dobrodružství jeho současníka, Alexandra Selkirka. Dramatický příběh Selkirkova přežití zaznamenal Woodes Rogers ve své Námořní cestě kolem světa. Než by Selkirk, sedmý syn skotského ševce, čelil obvinění z nepřístojného chování v kostele, odešel raději na moře. Koncem roku 1704 se plavil v loďstvu, jemuž velel William Dampier. Z neznámých důvodů se Selkirk tak rozčílil na kapitána lodi, že požádal, aby ho vysadili na pustém ostrově v souostroví Juan Fernández při pobřeží Chile. Než loď odplula, celou věc si rozmyslel a prosil, aby ho vzali zpátky na palubu, jeho nadřízený však odmítl.

Příští čtyři roky Selkirk přežil odkázán pouze sám na sebe a jen díky několika nezbytnostem ze svého skromného lodního kufru. Mezi ně patřily šaty, trocha potravy, necelých čtyři sta gramů tabáku, mušketa, kotlík, sekyrka a nůž. V kufru měl i navigační přístroje a příručky, ty však jeho zoufalství spíš prohlubovaly. Podle Selkirkových vlastních slov se mu ale mimořádným pokladem v neúprosné samotě stala bible. Podobné základní zásoby měl i Robinson Crusoe, neboť se mu podařilo sestrojít vor a z vraku lodi vyzvednout řadu věcí včetně tří biblí. Po zbytek svého pobytu bibli také velmi pečlivě četl.

Stejně jako Crusoe objevil i Selkirk divoké kozy a přírodní prameny, jimiž na povrch vyvěrala pitná voda. Na ostrově se také vyskytovala prasata a kuřata, a tak jejich masem doplňoval jídelníček složený z ryb a tropického ovoce. Ač ho samota vyhnanství soužila, přece si tento vynalézavý dobrodruh dokázal z kozích kůží starým hřebíkem místo jehly ušít nové šaty. Kus plátna a nitě z obnošených ponožek mu zase posloužily na novou košili. A téměř jako jeho románový protějšek si zbudoval dřevěné přístřešky, jež používal jako ložnici a kuchyň, a naučil se rozdělovat oheň třením borových dřev.

Zachráněn byl roku 1709 právě Rogersem, který velel výpravě do Tichého oceánu a jako navigačního důstojníka s sebou měl Dampiera. Rogers Selkirka vzápětí jmenoval lodním důstojníkem a později mu svěřil velení ukořistěné lodi Increase. Temperamentní Skot zemřel na moři roku 1721, avšak kdykoli se mezitím na čas vrátil domů, jeho přátelé u něho vždy zaznamenali velikou proměnu. Říkalo se, že si kdesi dal vyhloubit jeskyni, aby tam o samotě trávil dlouhé hodiny meditací, patrně veden lítostí nad ztrátou své odloučené existence na ostrůvku v Tichém oceánu. Zapomenut při chvatném ústupu

Sám Dampier shodou okolností zaznamenal příběh jiného trosečníka v knize Nová cesta kolem světa, vydané roku 1697. Když se počátkem předchozího desetiletí plavil jako korzár kolem souostroví, na němž později žil Selkirk, poslal jednou několik námořníků na břeh pro pitnou vodu a něco k jídlu. Vtom se na obzoru objevila nepřátelská španělská fregata a zlověstně zamířila k anglickému plavidlu. Dampierovi lidé se spěšně vrátili na palubu a loď rychle odplula.

V nastalém poplachu a zmatku patrně všichni zapomněli, že se jistý horlivý lodník, indián ze středoamerického kmene Miskito, pustil do nitra ostrova, aby ulovil kozu. Nešťastný lovec se tedy musel spolehnout jen na to, co měl u sebe, a přežít díky svému důvtipu. Z pušky například získal kov. Pazourkem a malým úlomkem železa rozdělal oheň a nahřál hlaveň, aby ji mohl snáz rozlámat. Z úlomků pak vyrobil harpuny, rybářské háčky, hroty k oštěpům a pilu. Z tulení kůže si zhotovil vlasce a

řemínky.

Tento energický trosečník si stejně jako Selkirk a románový Crusoe postavil chýši a svůj nevelký příbytek zakryl kůžemi z ulovených koz. Ty mu posloužily i na jednoduchý oděv. Čekal celé tři roky, než se Dampier pro svého námořníka mohl vrátit.

Vězněm v ráji

Defoeův román mohl mít ještě jeden zdroj ze skutečného života, tiskem vydané vzpomínky Londýňana Roberta Knoxe, kterého proti jeho vůli po dvacet let věznili v Kandyjském království na Cejlonu (dnešní Srí Lance). Knoxovo Historické vyprávění o ostrově Cejlonu z roku 1681 čtenáře fascinovalo popisy cizokrajných zvyků, krásných hor a lesů s palmami dorůstajícími až pětatřiceti metrů.

Roku 1659 tehdy devatenáctiletého Knoxe, jeho otce a další námořníky z obchodní lodi zajali Cejloňané. Podmínky jejich věznění však byly podivuhodně mírné. Pokud se drželi dál od mořského břehu, jenž skýtal možnosti úniku z ostrova, mohli se volně pohybovat, obchodovat a postavit si vlastní domy. Knox založil plantáž a někteří jeho přátelé se oženili s domorodými ženami. Celou dobu se toužil vrátit domů, čekal v zapadlé vesnici na svou příležitost a odolával královským pokusům udělat ho dvorním písařem. Nakonec se mu ještě s jedním přítelem podařilo zorganizovat falešnou obchodní cestu. Tak se dostali napříč ostrovem na pobřeží, kde narazili na britskou loď mířící do vlasti.

I když autokratický vládce ostrova dokázal být velmi krutý, pokud ho někdo rozzlobil, a cejlonská společnost se beze zbytku zakládala na systému kast, Knoxovy postřehy jednoznačně ukazují, že šlo o civilizovanou a pokojnou zemi. Naproti tomu nejbarbarštější příklad cizokrajných zvyků, kanibalismus, který Robinson odhalí na údajně pustém ostrově, čerpal Defoe z vyprávění námořníků.

Nevýrazný předchůdce

Tajemství neutuchající přitažlivosti příběhu Robinsona Crusoea tkví i přes možné literární vlivy především v genialitě samotného Defoea. Z dobře známých údajů vytvořil dílo natolik originální, že je dnes považován za otce anglického románu. Úspěch jeho knihy vynikne ještě výrazněji, srovnáme-li ji s chabým pokusem jiného autora vytvořit - jedenáct let před vydáním Robinsona - velké literární dílo z jednotlivých zpráv o osamělých trosečnících a romantických ostrovech v Tichém oceánu.

Texel, mladý hrdina románu Holanďana Hendrika Smeekse, se rovněž ocitá sám na ostrově. Avšak na rozdíl od odvážného a vynalézavého Robinsona nedokáže nesnázím čelit a jeho osobnost se stále více rozkládá. Defoeův hrdina naproti tomu nejenže ostrov opanovává, ale dociluje toho s takovou sebedůvěrou a přirozeným nadáním, že mnozí čtenáři jeho ostrovní vězení paradoxně považují za jakési idylické, rajske místo. Je-li jím skutečně, pak právě jen Robinsonovou zásluhou. Defoe později ve Vážných úvahách vysvětluje, že osamocení jeho světoznámého hrdiny by mělo čtenáři připomínat duchovní samotu, kterou všichni cítíme i uprostřed přelidněných velkoměst a činorodých životů. Kritici v Defoeově nezapomenutelném románu spatřují mistrovskou ukázkou fyzického a psychologického realismu, ať už je jeho zdrojem symbolika, radostné líčení Robinsonových pozoruhodných dobrodružství či kombinace obojího. Možná proto román tolik svádí k přesvědčení, že se jeho příběh doopravdy stal. Asi bychom rádi uvěřili, že lidské bytosti dokážou mít vždy tolik vnitřní síly a důvtipu jako onen trosečník par excellence.

Útočiště vzbouřenců

Pitcairn, rozeklaný sopečný ostrov, jehož skalnaté útesy dosahují výšky téměř čtyři sta metrů, působí jako odlehlé, hrozné místo v jižním Tichomoří, vzdálené téměř

dva a půl tisíce kilometrů od legendárního Tahiti. Tato jeho pochmurná tvář však kupodivu tají pravý ráj úrodné půdy a teplého, subtropického podnebí.

Pitcairn vešel do obecného povědomí jako útočiště britských námořníků, kteří se roku 1789 vzbouřili proti Williamu Blighovi, veliteli lodi Bount, a pedantického kapitána s několika jeho stoupenci vysadili v otevřeném člunu na moře. Navigátor Fletcher Christian a dalších osm členů posádky pak usoudili, že je třeba zmizet. Bylo jim totiž jasné, že po nich Britové budou usilovně pátrat, aby je dovedli pod šibenici. Vzbouřenci, provázeni devatenácti polynéskými muži a ženami, uprchli na Pitcairn.

I když se to zdá neuvěřitelné, Bligh plavbu na člunu přežil - po jedenačtyřiceti dnech a šesti tisících pěti stech kilometrech dorazil k ostrovu Timor. Měl větší štěstí než někteří jeho odpůrci. Alkoholismus a spory kvůli ženám totiž záhy zahubily téměř všechny vzbouřence včetně Christiana. Jeden z nich byl zajat, král Jiří III. mu však udělil milost. Roku 1800 žil na ostrově už jen jediný z rebelů, John Adams. Než roku 1829 ve věku osmašedesáti let zemřel, podařilo se mu vytvořit mírumilovné, pevné společenství. Od roku 1877 ostrované vyznávají náboženství Adventistů sedmého dne a stejně jako jejich předkové pěstují plodiny pouze pro vlastní potřebu. Protože lidé odcházejí za lákavými vzdělávacími a pracovními příležitostmi jinam, scvrklo se už tak malé ostrovní společenství z někdejších více než dvou set osob na dnešních necelých padesát.

Za kříž a korunu

Když se Karel Veliký vracel ze Španělska, svěřil velení zadního voje Rolandovi a tento hrdina všech hrdinů položil za svého krále při útoku Saracénů život. Tak to alespoň stojí v eposu složeném dlouho po této události.

S

edm let vede francký král Karel Veliký tažení proti muslimským uchvatitelům Španělska. V jejich moci už zbývá jediné město - Zaragoza. Její obránce, král Marsilius, přestává doufat, že útokům křesťanů dokáže vzdorovat, a svolává své šlechtice k poradě. Nejmoudřejší z nich, Blancandrin, mu navrhuje uchýlit se ke Isti. Řekni Karlovi, že jsi hotov přestoupit na jeho víru, radí králi. Pokud se rozhodne ze Španěl odtáhnout, budeš ho následovat do Francie, abys v chrámu v Aix přijal křest. Marsilius plán schvaluje a vysílá Blancandrina se svou nabídkou do franckého ležení.

Synovec Karla Velikého Roland nabídce nevěří a připomíná strýci, že Marsilius Franky už jednou podvedl. Do rozhovoru však rozhněvaně zasáhne Rolandův nevlastní otec Ganelon a nutí krále, aby nabídku přijal. "Ať ti, pane, radí kdokoli, abychom tuto nabídku odmítli, nezáleží mi příliš na tom, jakou smrtí sejdeme." Ano, souhlasí jiný starší rádce, války už bylo dost a Marsilius je poražen. "Zapřísahá-li tě, aby ses nad ním slítoval, dopustil by ses hříchu, kdybys válčil dál." Král souhlasí a táže se, koho má vyslat na nebezpečnou cestu do Zaragozy s poselstvím, že nabídku přijímá. Roland navrhuje, aby jel Ganelon. Toho to tak rozčílí, že upustí rukavici, kterou Karel posílá Marsiliovu na znamení míru. To je neblahé znamení. Cestou do Zaragozy Ganelon Blancandrinovi vyjeví svou zášť vůči Rolandovi a sděluje mu, že Karel Španělsko neopustí, dokud bude dopřávat sluchu svému bojechtivému synovci. Než ti dva dorazí k Marsiliovu dvoru, je na světě plán, jak zradit Karla a odstranit Rolanda. Marsilius slíbí, že se podrobí, a Karel nabude přesvědčení, že se může stáhnout. Rolanda pověří velením zadního voje a vystaví ho tak útoku muslimů. To všechno se také stane.

Zrádný Ganelon odevzdá Karlovi klíče od Zaragozy a král se vydá nazpět přes Pyreneje ve víře, že ho Marsilius bude pokojně následovat. Když však Frankové vstoupí do Roncesvalleského průsmyku, Roland velící zadnímu voji je přepaden

početným muslimským oddílem. Hrdý rytíř nedbá na radu svého veselého druha Olivera, aby zatroubil na roh ze slonoviny a přivolal tak na pomoc Karla Velikého. "Tak by si počínal jen hlupák!" odvětlí Oliverovi příkře. Slibuje mu, že již brzy bude bít nepřátele tak, že se ostří jeho meče Durendalu až po jilec zalije muslimskou krví. Navzdory Rolandově šílené odvaze a jeho hrdinskému úsilí čelit přesile nepřátel padají Frankové jeden po druhém. Příliš pozdě troubí Roland na svůj roh a námahou mu při tom ve spánku praskne žíla. Karel vzdálený signál zaslechne a spěšně se vrací, nachází však uprostřed pobitých soukmenovců už jen mrtvolu svého až příliš odvážného synovce.

Mistrovské dílo středověku

Příběh Rolandovy tragické smrti sepsal někdy koncem 11. století básník či písař známý jen jako Tuoldus - anebo snad jen zaznamenal tehdy už známou legendu. Jeho báseň o více než čtyřech tisících veršů, známá jako Píseň o Rolandovi, je skvělou ukázkou středověkého francouzského literárního útvaru chanson de geste, píseň o hrdinských činech. Zachovala se v půltuctu verzí, třech francouzských a třech v překladech do jiných jazyků. Učenci považují za nejstarší a nejkrásnější rukopis znovu nalezený v Bodleyově knihovně Oxfordské univerzity roku 1837. Historikové sice souhlasí s těmi, kdo Píseň o Rolandovi označují za mistrovské dílo, jedním dechem však upozorňují, že vyprávění se skutečným událostem, které údajně zobrazuje, podobá jen rámcově. Karel Veliký skutečně koncem 8. století do Španělska vtrhl a jeho zadní voj byl při návratu napaden v Roncesvalleském průsmyku. Tím však souvislost historie a slavného chanson de geste končí.

Karel Veliký ve Španělsku

Arabští muslimové se přehnali severní Afrikou, překročili roku 711 Gibraltarský průliv a vpadli do Španělska. Za osm let se jim tamní křesťany podařilo zahnat až do Pyrenejí. Když se však pokusili dobýt také Francii, byli v roce 732 odrazeni Karlem Marcelem u Poitiers.

O dvě desítky let později franckým králem zvolili Karlova syna Pipina Krátkého. Pipinův pravuk pod svou vládou sjednotil většinu Evropy a do dějin vešel jako Charlemagne čili Karel Veliký. Roku 777 tento urputný obránce křesťanské víry využil sporu mezi dvěma muslimskými vůdci nejen k rozšíření svého panství na jih, ale i k navrácení křesťanství do zemí, jichž se počátkem století zmocnili vetřelci ze severní Afriky. Toho roku někdy po Velikonocích Karel vtrhl do Španělska na žádost místodržitele zaragozského, aby mu pomohl čelit tlaku chalífy córdobského.

Zpočátku Karlu Velikému přálo štěstí, zmocňoval se jednoho města za druhým, s výjimkou Zaragozy. Když však zarazil vojska, aby na dobytém území zřídil franckou správu, místodržitel, který ho do Španělska pozval, svůj spor s chalífou urovnal, a dokonce se snažil získat pomoc zbylého křesťanského obyvatelstva, aby nežádoucí Franky vypudil ze země. Co se dělo dál, není ze sporných historických dokladů zřejmé. Zdá se, že v polovině srpna se Karel Veliký vracel s vojskem zpátky do Francie a v Roncesvalleském průsmyku v Pyrenejích byl jeho zadní voj zákeřně přepaden. Nezaútočili na něho muslimové, ale spíš domorodí obyvatelé, Baskové, toužící zejména po kořisti.

Mezi franckými padlými v Roncesvalleském průsmyku byl jistý Hruotland, blíže určený jen jako "správce bretoňské marky". V životopise Karla Velikého, Vita Caroli Magni, sepsaném královským dvorním písařem několik let po panovníkově smrti roku 814, se srážka v Pyrenejích zmiňuje jen krátce. Bezpochyby by se na ni bývalo zanedlouho zapomnělo úplně nebýt legendy, která z ní vzešla.

Čas hrdinů

Když psal Tuoldus Píseň o Rolandovi, křesťanská Evropa se chystala do křížáckých válek, k dlouhodobému a ve svém závěru neúspěšnému pokusu vyrvat Svatou zemi z moci muslimů. Bylo zapotřebí hrdinů, ušlechtilých rytířů oddaných

boji za kříž a korunu. Takovým hrdinou byl i Roland, jen ho přenesli o několik století zpět a obdařili ho nadlidskou silou a odvahou. Církev toužila zvěčnit ideál rytíře vyzbrojeného křesťanskými ctnostmi, jimiž má oplývat voják ve válce proti bezvěrcům. To vysvětluje, proč písaři přetvořili neznámého válečníka, bojujícího v zadním voji Karla Velikého, v mučedníka víry.

Zlatý věk Španělska za vlády Maurů

Pouhých šestnáct kilometrů dělí marockou Džabal Musa od jejího dvojčete, Gibraltarské skály, podobného ostrohu na protější straně Středozemního moře, v její jižní výběžku Španělska. Toto bývaly ve starověku Heraklovy sloupy, tehdy nejzápadnější výspa známého světa. Přes zdejší úžinu převezl roku 711 ve čtyřech vypůjčených lodích Tarík ibn Sijád vojsko čítající dvanáct tisíc arabských muslimů, aby zahájil bleskové dobývání Iberského poloostrova. Muslimové před sebou hnali křesťanské Vizigóty až k Pyrenejím. Těch dosáhli roku 719. Vpadnout do Francie se jim už nepodařilo, avšak ve Španělsku založili Maurové - jak se těmto útočníkům začalo říkat - mocný stát zvaný Al-Andalus. Měl trvat téměř osm set let.

V 10. století córdobští chalífové z dynastie Umájovců soupeřili s bagdádkými Abbásovci o nadvládu nad islámským světem. Měli největší moc v období zlatého věku, kdy muslimové, křesťané i Židé žili mezi sebou v souladu. Obchod a řemesla přinášela blahobyt, vzdělanost a umění vzkvétalo. Córdoba se svým necelým půl milionem obyvatel představovala jedno z největších evropských hlavních měst a pyšnila se knihovny, školami a nemocnicemi.

Arabští učenci posouvali hranice poznání v matematice, astronomii i filozofii. Jejich díla se urychleně překládala do latiny a hebrejštiny, aby poznání nastřádané na Východě proniklo také na Západ. Arabští lékaři kladli základy homeopatické medicíny a psali první pojednání o léčivých rostlinách. Objevili také terapeutickou sílu hudby - mentálně nemocným například předepisovali uklidňující zvuk loutny. Převratné maurské zavlažovací metody proměnily vyprahlou španělskou krajinu v kvetoucí zelinářské zahrady a citrusové sady.

Neúspěšná výprava Karla Velikého přes Pyreneje roku 777 znamenala první tažení v rámci staletých snah obnovit ve Španělsku křesťanství. Roku 1094 legendární El Cid dobyl Valencii. V roce 1118 padla Zaragoza do rukou Alfonsovi I. Aragonskému. Sama Córdoba byla dobyta roku 1236, Sevilla o dvanáct let později. Koncem 15. století Maurům zbývala už jen jediná bašta - Granada. Když ji roku 1492 opanoval katolický královský pár Ferdinand a Isabella Kastilští, zbavili se břemene války a mohli také financovat plavbu do neznáma, na níž Kryštof Kolumbus objevil Nový svět.

Ač byli Maurové ze Španělska vyhnáni už před pěti sty lety, dědictví islámu dosud jasně dosvědčují dva architektonické skvosty. Základní kámen velké córdobské mešity položili roku 786 a celá stavba se rodila následujících dvě stě let. Dodnes ohromuje své návštěvníky "lesem tisíce sloupů", z nichž mnohé byly uloupeny ze starších římských či vizigótských budov. Mešita obepíná takový prostor, že křesťanská bazilika dostavěná až po reconquistě se v ní úplně ztrácí. V srdci mešity, která je dnes chráněna jako kulturní památka, se nachází zlatý modlitební výklenek obrácený k Mekce.

Dalším divem maurského Španělska je palácová pevnost Alhambra v Granadě. Bludiště chladných, zatemněných komnat tu v trsech obklopuje slunná nádvoří, kde z četných kašen tryská voda. Oblouky ve stylu oslího hřbetu, okna rámovaná sloupovím, oslnivé mozaiky na stěnách a stropech, kam jen oko pohlédne. Není divu, že když Ferdinand a Isabella roku 1492 přebírali od obránců klíče k pevnosti, uvědomovali si, že získali cosi jedinečného, že dobyli velkého vítězství.

Mladí milenci z Verony

Kritici i veřejnost se shodují, že v Romeovi a Julii vytvořil Shakespeare nejpůsobivější milostný příběh všech dob. Opravdu takový osudem pronásledovaný pár někdy žil, anebo příběh zneprátelených Monteků a Kapuletů představuje něco docela jiného?

"D

va rody, stejně staroslavné oba - jsem v krásné Veroně - svůj dávný hněv zas ženou na nůž a zas občanova v občanských rebeliích teče krev. Dva milující, pod nešťastnou hvězdou z těch rodů narozeni..."

Těmito slovy otevírá William Shakespeare svou nesmrtelnou tragédii Romeo a Julie, snad nejslavnější milostný příběh světové literatury. Drama se poprvé hrálo někdy kolem roku 1595 a hned si získalo velikou oblibu londýnského publika. První vydání tiskem má v roce 1597 a na titulní straně poznámku, že hra "byla často (a za velikého potlesku) předváděna na veřejnosti". Na své popularitě nic neztratila ani v příštích čtyřech stoletích.

Na začátku hry se mladý Montek Romeo souží domnělou láskou k povýšené Rosalině. Když se dozví, že se Rosalina má zúčastnit plesu v paláci znepráteleného rodu Kapuletů, nasazuje si spolu s přítelem Mercuziem masku a bez pozvání se na ples vydává. Tam poznává ani ne čtrnáctiletou Julii, překrásnou dceru Kapuletových. Nejprve prosí, aby jí směl políbit ruku, pak na rty. Rázem se do sebe zamilují, avšak Romeo má neblahé tušení, že ho jeho vášnivý cit přivede do nebezpečí. Když Julie zjistí, že hezký cizinec pochází z Monteků, běduje nad svým osudem: "Mám ráda teď, co jsem si ošklivila."

Po plesu se Romeo vkrádá do zahrady Kapuletových a tajně vyslechne, jak Julie vyznává svou lásku noci - slibuje, že pokud se Romeo neodřekne otce a nezapře své jméno, ona přestane být Kapuletová. Její nápadník vystoupí ze tmy a ve vzájemném okouzlení si přísahají, že nebudou dbát na kruté nepřátelství, jež rozděluje jejich rodiny, a dají se tajně oddat.

Naivní, avšak dobromyslný bratr Vavřinec - v naději, že svazek znesvářené Monteky a Kapulety smíří - souhlasí, že Romea a Julii na druhý den oddá. Hned po obřadu se však ženich s nevěstou musí rozloučit. Slibují si nicméně, že se večer sejdou u okna do zahrady, kde si poprvé přísahali lásku. Jejich radost ale nemá mít dlouhého trvání, neboť dochází k první tragické shodě okolností.

Cestou ze svatby se Romeo nachomýtné k tomu, jak Juliin vznětlivý bratranec Tybalt popichuje jeho přítele Mercuzia. Když se Tybalt vrhne na Romea, Montek se svým novým příbuzným odmítá bojovat. Mercuzio je přítelovou domnělou zbabělostí šokován a tasí kord, aby od Tybalta vzápětí utržil smrtící ránu. "Mor na oba vaše rody!" křičí Mercuzio, než ho odvedou do jednoho z domů, kde umírá. Aby pomstil přítelovu smrt, Romeo Tybalta probodne a jako vrah je neprodleně z Verony vypovězen.

Ještě než odejde, dostaví se na schůzku s Julií, avšak za rozednění se spolu musí rozloučit. Zatímco její manžel sestupuje z okna do zahrady, Julie se chvěje strašlivou vizí a vzkřikne: "Tak se mi zdá... žes jako na dně hrobu nebožtík." Na radu bratra Vavřince odchází Romeo do Mantovy, aby tam vyčkal, až jeho tajný sňatek s Julií vejde ve známost. Bratr Vavřinec nepřestává doufat, že svatba zneprátelené rody opravdu usmíří.

Julie teď stojí před těžkým rozhodnutím, neboť rodiče ji nutí, aby se provdala za Parise, příbuzného veronského vévody. Uvědomuje si, že se nemůže dopustit bigamie, a tak žádá o radu bratra Vavřince. Ten jí slibuje omamný nápoj, po jehož požití upadne do stavu podobného smrti. Vavřinec ji ujišťuje, že až bude uložena do hrobky, pošle pro Romea a ten si ji odvede s sebou do vyhnanství. Tento plán však naruší další tragická náhoda, neboť Vavřincův dopis se k Romeovi nikdy nedostane.

Místo toho se mladý Montek dozvídá, že jeho žena zemřela a byla pohřbena. Tajně se vrací do Verony a vstupuje do hrobky, kde nachází Parise, jak truchlí u Juliina hrobu. Romeo a Paris se střetnou v souboji a Paris umírá. Romeo políbí Julii, již pokládá za mrtvou, a vypije jed, který si přinesl. Julie se probouzí a nachází vedle sebe svého muže mrtvého. Uvědomí si, jak si s nimi osud zahrál, a probodne se Romeovou dýkou.

Montekové a Kapuleti se shromáždí na místě tragédie a vévoda jim připomíná, že toto neštěstí je plodem jejich vzájemné zášti. Soupeřící rody uzavírají mír; otec Montek slibuje vztyčit zlatou sochu na památku Julii, otec Kapulet Romeovi. Poslední slovo má vévoda:

"Však věčně bude srdce jímat znova
žal Juliin a bolest Romeova."

Žili opravdu?

Mladí milenci jsou neobyčejně dojemní i věrohodní a jejich příběh mimořádně znepokojivý. Čtenáři i návštěvníci divadel proto záhy začali považovat za samozřejmé, že hra vychází ze skutečných postav a událostí. O pravdivosti tohoto příběhu byl přesvědčen i Shakespeareův italský současník Giralomo della Corte, a tak tragické smrti této dvojice přiřkl ve svých dějinách Verony sebejistě, i když poněkud nahodile letopočet 1303. Shakespeare sám - nebo alespoň jeho vydavatel - nikde netvrdí, že by milenecký pár měl historický původ. Vydání hry z roku 1597 ji označuje za "znamenitou smyšlenou tragédii".

Literární vědci upozorňují, že takoví "pod nešťastnou hvězdou narození milenci" figurují už v tak raných dílech, jako je řecký milostný román z 2. století Anthia a Habrokomes od Xenofonta z Efesu. Shakespeare však zřejmě čerpal ze současnějších pramenů.

Příběh podobný Romeovi a Julii se objevuje v Novelách Massuccia ze Salerna roku 1476. O zhruba padesát let později ho vypráví také Luigi da Porto. Ten také svým hrdinům dává jména Romeo a Julie. Jeho "nedávno objevený příběh o dvou urozených milencích" obsahuje všechny hlavní prvky Shakespeareovy tragédie: Veronu jako místo děje, dva znesvářené rody jménem Montecchiové a Cappellettiové i závěrečnou dvojnásobnou sebevraždu. Jiný Ital, Matteo Bandello, tento příběh volně upravil ve svých Novelách z roku 1554. Jeho podání bylo brzy přeloženo do francouzštiny Pierrem Boistaeu de Launay a stalo se také součástí Tragických historií od Françoise de Belleforest z roku 1559.

Francouzskou verzi zveršoval do angličtiny Arthur Brooke pod názvem Romeus a Julie (1562) a do prózy přeložil William Paynter jako Palác potěchy (1567). Protože Brooke píše, jak viděl "tentýž děj nedávno předveden na jevišti", vědci usuzují, že Shakespeare možná upravoval dnes ztracenou hru, i když jeho mistrovské dílo tvoří paralelu k Brookeově básni.

Italské znesvářené rody

I když se zdá dost jisté, že Romeo a Julie představují jen plody literární tvořivosti, a to bez ohledu na dobu či jazykové prostředí, v nichž vznikli, existuje domněnka, že oba znesvářené rody - tedy prostředí tvořící rámec tragédie - jsou skutečné. Jména Montecchiové a Cappellettiové (v Shakespeareovi mají podobu Monteků a Kapuletů) nevynalezl da Porto. Božská komedie Danta Alighieriho z roku 1320 obsahuje zmínku o jistém sváru v italském veřejném životě: "Pojď a pohleď na Montecchie a Cappellettie..." V části věnované očistci Dante v šestém zpěvu říká: "Pozpávej na ty, jež zdrtilo hoře, i na ty, jež zkrušil strach; pojď, krutý člověče, a pohleď, jak nespravedlivě vládnu tví vlastní šlechtici; a potrestej jejich zločiny." Přesto všechny dosavadní snahy najít přesvědčivé historické odkazy na rody zvané Montecchiové a Cappellettiové vyznívají naprázdno.

Řešení této hádanky navrhl americký historik Olin H. Moore. "Navzdory obecným představám," napsal roku 1930, "označení Montecchiové a Cappellettiové byla přízvisky politických stran, a nikoli jména rodová." Moore předpokládá, že tyto představovaly v místním měřítku guelfy a ghibelliny, soupeřící frakce, které vládly italskému politickému životu pozdního středověku.

Guelfové, kteří své jméno odvozovali od německého rodu Welfů, byli zastánci Itálie jako federálního státu v čele s papežem. Ghibellini, nazvaní tak podle starobylého sídla německé hohenštaufské dynastie, podporovali snahy císaře Svaté říše římské o nadvládu nad celým Apeninským poloostrovem. Tento mezinárodní mocenský souboj trval od poloviny 12. století do druhé poloviny století třináctého. Poté se zvrhl v pouhé hašteření místního významu.

Jedna skupina ghibellinů si dala jméno Montecchiové, a to podle hradu Montecchio Maggiore poblíž Vicenzy, na němž se konalo jejich první shromáždění. Podařilo se jim podrobit si guelfského vládce Verony, města ležícího necelých padesát kilometrů na západ. Neexistují však žádné doklady o tom, že by se Montecchiové někdy střetli s Cappellettii, guelfskou stranou v Cremoně, jejíž stoupenci své přízvisko odvozovali od kloboučku, charakteristické součásti svého oděvu (italsky cappelletto).

Jak se tedy z těchto místních italských politických stran staly dva znesvářené rody veronské? Chyby se patrně dopustili ranní komentátoři Dantova velkého díla.

Domnívali se totiž, že se jeho odkazy k frakcím ve skutečnosti týkají soupeřících rodin. Když pak Luigi da Porto roku 1524 psal svůj původní příběh o Romeovi a Julii, z něhož pocházejí pozdější zpracování francouzská a anglická, a zejména podání Shakespearovo, prostě si jen zvolil verzi, jež se mu nejlíp hodila.

Nesmrtelní milenci

Návštěvníci půvabného severoitalského městečka Verony si nemusejí lámat hlavu hádankou, zda tam Romeo a Julie doopravdy někdy žili. Snáze se této iluzi oddají, vejdou-li na nádvoří Palazzo di Capuletti (paláce Kapuletů) a zahledí se vzhůru na balkon, kam Shakespeare umístil onu nezapomenutelnou jímavou milostnou scénu. V zahradě kláštera svatého Františka si zase můžou představit, že stojí na místě, kde se odehrál tajný svatební obřad - a pranic nezáleží na tom, že klášter kdysi patřil kartuziánům, zatímco bratr Vavřinec byl františkán. Z takové zahrady si Vavřinec mohl přinést byliny na omamný nápoj pro Julii. A nakonec můžou návštěvníci uronit slzu v šeré kryptě, kde prý Romeo a Julie zemřeli.

Nezáleží přece na tom, že existenci těch mladých milenců nelze dokázat. Podstatné je, že se díky Shakespearovu géniu stali nesmrtelnými.

Pro lásku se zřekl trůnu

Na rozdíl od Shakespearova Romea a Julie se nejslavnější milostná historie 20. století týká dvou skutečných lidí: britského krále Edwarda VIII. a ženy, kvůli které se vzdal trůnu.

Edwarda jako nejstaršího syna krále Jiřího V. na královský úřad připravovali už od útlého věku. Když roku 1914 propukla 1. světová válka, bylo mu sotva dvacet let. Získal důstojnickou hodnost, avšak na frontu ho nepustili, což mu bylo velice proti mysli. Po válce neúnavně objížděl zeměkouli jako králův pověřenec. O hezkém, štíhlém princovi se brzy hovořilo jako o nejlepší partii na světě. Ač se v jeho životě ženy vyskytly, podařilo se mu vyhnout se sňatku s některou z evropských princezen, jež by pro něho představovaly vhodný protějšek. Místo toho se počátkem roku 1931 setkal s Wallis Warfield Simpsonovou, rozvedenou a podruhé provdanou Američankou, a zamiloval se do ní. Bylo mu sedmatřicet, jí o rok víc. Když kvůli němu paní Simpsonová opustila manžela, skandál se před britskou veřejností zpočátku dařilo tutlat: pod tlakem z vládních míst se noviny neodvážily cokoli

otisknout.

Když jeho otec roku 1936 zemřel, nastoupil Edward na trůn. Doufal přitom, že až paní Simpsonovou podruhé rozvedou, bude mu povolen alespoň morganatický sňatek. Svazku však bylo zabráněno. 10. prosince proto Edward VIII. veřejně oznámil, že jelikož je nemožné, aby své královské povinnosti vykonával, vzdává se trůnu ve prospěch svého bratra, vévody z Yorku. O půl roku později - 3. června 1937 - se s Wallis Simpsonovou oženil.

227

6

Nezodpovězené otázky

Ošidili ho o právo na trůn?

V květnu 1828 se v bavorském Norimberku objevil mladík, který nedokázal říct, kdo je ani odkud přišel. O pět let později byl zavražděn a zanechal za sebou nevyřešenou záhadu svého původu.

"Šel parkem... měl nůž... dal jsem mu peněženku... bodl mě... utíkal jsem, co mi nohy stačily," sípal mladík, který vyběhl ze zámeckého parku, jako by ho pronásledovaly lítice. Zjistilo se, že má hlubokou ránu v levé části hrudníku. Odnесли ho do domku místního profesora, kde bydlel. O tři dny později, 17. prosince 1833, Kaspar Hauser zranění podlehl.

Peněženka se našla a brzy poté i vražedná zbraň: dýka zhruba třicet centimetrů dlouhá. Ale kdo byl ten vrah a jaký měl ke svému útoku motiv? Odpověď na tyto otázky se skrývá za záhadou spojenou s pravou totožností Kaspara Hausera, který se objevil v Norimberku o pět a půl roku dříve.

Pomatený cizinec

V pondělí 26. května 1828 asi ve čtyři odpoledne jakási "podivná a směšná" postavička "vklopýtala" (podle slov dvou náhodných chodců) na náměstí Unschlichtt v Norimberku. Človíček měl na sobě šedý kabát, obnošené kalhoty, starou silně ošuntělou vestu, košili, nízké boty a na hlavě něco jako cylindr. Šel nejistým krokem jako dítě, které se právě naučilo chodit.

Když ti dva měšťané - ševci Jakob Beck a Georg Leonhardt Weickmann - mladíka oslovili, blábolil pouze nesmyslná slova. Nakonec jim ukázal dopis adresovaný veliteli čtvrté eskadrony 6. pluku lehké kavalerie, který byl tehdy umístěn v Norimberku.

Beck s Weickmannem usoudili, že udělají nejlíp, když toho podivného cizince dovedou k strážnici u městské brány. Protože Weickmann stejně tím směrem šel, vzal si za úkol doprovodit tam klopýtajícího mladíka a odevzdat ho veliteli stráže. Ten už zařídí další.

Když cizinec po průtazích dorazil do domu velitele posádky, byl tam pouze sluha; přijal dopis a poradil zjevně zmatenému a vyčerpanému chlapci, aby šel do stáje a odpočinul si tam, než se velitel vrátí. Protože se zdálo, že podivný host má hlad a žízeň, nabídl mu kousek masa a džbánec piva. Mládenec obojí se zcela zjevným odporem odmítl, ale vděčně přijal chléb a vodu. Když ukojil hlad a žízeň, okamžitě usnul hlubokým spánkem.

Kolem osmé se velitel, baron Friedrich von Wessenig, vrátil domů. Když uslyšel o

nezvaném hostu, chtěl vidět dopis, ale ani po jeho přečtení nebyl o nic moudřejší. Nechal tedy neznámého vzbudit a přivést. Ale jakékoli pokusy vymámit z něj srozumitelné odpovědi na otázky, kdo je, odkud pochází a kdo mu dal ten dopis, selhaly. Nedostali z něj nic než směsici nesouvislých slov.

Barona ten záhadný věřelec rozčilil a rozhodl se ho bez meškání předat policii. Tam se ho také snažili vyslýchat; avšak ten podivný člověk, jehož každý považoval za tuláka, pouze plakal a tiše kňoural, na každou otázku odpovídal "nevím" a ukazoval si na nohy, které ho zřejmě značně bolely. Chováním připomínal dítě - jediný rozdíl byl v tom, že to dítě vězelo v těle přibližně šestnáctiletého mládence.

Výslechem se nepodařilo nic zjistit. Teprve když jeden z policistů dostal nápad, podal mladíkovi pero a papír a řekl mu, ať napíše svoje jméno, stalo se to, co nikdo nečekal. Tulák bez váhání napsal "Kaspar Hauser". Když však po něm chtěli, aby napsal, odkud přišel, vykřikl jen, že neví. Nakonec ho umístili do cely v Luginslandu, vězení na norimberském hradě, kde zas okamžitě usnul.

Pozoruhodný dopis

Tak tedy podle dochovaných záznamů proběhl první den Kaspara Hausera v Norimberku. Mezi doklady je také dopis veliteli kavalerie; avšak místo aby poskytoval odpovědi, opět vzbuzuje další otázky.

Autor dopisu psal, že je nádeník, otec deseti dětí, a tvrdí, že se 7. října 1812 ujal opuštěného dítěte a tajně ho vychoval. Dopis neobsahuje žádné podrobnosti, pokud jde o chlapcovo rodiště a jeho rodiče. Podpis chybí. Obálka obsahovala také lístek, který měl zřejmě vzbudit dojem, že ho psala chlapcova matka a někdo ho u dítěte našel v roce 1812. Stojí tam, že je "chudá služka", která se už dál nemůže starat o dítě narozené šest měsíců předtím, 30. dubna 1812, a pokřtěné jménem Kaspar. Podle matčina lístku otec dítěte už nežije. Sloužil prý u lehké kavalerie a z tohoto důvodu matka žádá, aby chlapce, až povyroste, poslali k šestému pluku lehké kavalerie do Norimberku. I na tomto lístku chybí podpis. Když navíc Kaspar nebyl schopen odpovídat na otázky týkající se jeho minulosti, skrovné informace obou dopisů situaci nijak neosvětlily a pouze vyvolaly další hádanky.

Jak mohla žena, která vzkaz psala, vůbec tušit, že právě tento pluk bude roku 1828 působit v Norimberku? V roce 1812 sloužil v úplně jiném místě a nikdo tehdy nemohl odhadnout, kde bude posádkou za šestnáct let. Šlo tedy o nevydařený padělek; inkoust a papír dopisu i vzkazu byly stejné, což dokazovalo, že vznikly ve stejnou dobu - pokud je nepsala táž ruka.

Tato skutečnost spolu s jinými rozpory brzy vzbudila podezření, že se tu někdo záměrně snaží lidi zmást. Možnost, že by dopis a vzkaz napsal sám Kaspar Hauser, lze vyloučit srovnáním rukopisů. Mazaný podvodník, který by chtěl získat prospěch tím, že by hrál roli pomateného nalezněnce, by si určitě vymyslel přesvědčivější příběh.

Nalezenec jako senzace

Kaspara Hausera zanedlouho přemístili z cely do pokojíku vedle bytu vězeňského dozorce Andrease Hiltela. Hiltel měl tak možnost pozorovat svého podivného svěřence zblízka a došel k závěru, že Kaspar Hauser není duševně zaostalý, ale prostě se mu nedostalo žádného vzdělání. Rozhodl se vzít ho k sobě do rodiny. U Hiltelů se Kaspar Hauser naučil sedět na židli u stolu, jíst nožem a vidličkou a pečovat o tělesnou čistotu. Nedokázali však překonat jeho odpor k jakémukoli jídlu kromě chleba a vody. Hrál si s Hiltelovými dětmi a zvláště měl rád jedenáctiletého Julia. Učil se od něho nová slova a brzy dokázal tvořit celé věty.

Zpráva o podivném cizinci ve vězení se brzy roznesla po městě a k hradu denně proudily hordy zvědavých čumilů, aby se na "krotkého divocha" podívaly zblízka. Taková morbidní zvědavost vážně zhoršila Kasparův zdravotní stav a městská rada se rozhodla učinit nedůstojné podívané přítrž. Svěřila ho do péče profesora na

gymnáziu, Georga Friedricha Daumera. Během následujících měsíců zájem lidí o cizince postupně slábl. Pod Daumerovým trpělivým vedením Kaspar pomalu překonával podivnou duševní zaostalost.

Stal se však opět zdrojem veřejných klevet, když se objevila zpráva, že ho 17. října 1829 neznámý muž v tmavém oblečení napadl přímo před Daumerovým domem. Zranil Kaspara na čele nástrojem podobným sekyře a utekl.

Řešení záhady?

V červenci 1828, pár dní poté, co se Kaspar Hauser objevil v Norimberku, došel se na nalezence podívat právník a filozof Paul Johann Anselm von Feuerbach a začal jeho případ s velkým zájmem sledovat. V roce 1832 už si myslel, že záhadu Hauserova původu vyřešil. 4. ledna si Feuerbach zapsal do deníku: "Zjistil jsem, že Kaspar Hauser je patrně původem princ z panujícího rodu z B[ádenska]..."

Dohady, a dokonce i anonymní tipy pro veřejného žalobce, se šířily od chvíle, kdy tenhle nesdílňý neznámý vklopýtal do Norimberku. Týkaly se možnosti, že se Kaspar Hauser stal obětí dynastického spiknutí - je prý ve skutečnosti dědicem trůnu velkovévodství bádenského a někdo ho o dědictví připravil. Feuerbach se však jako první snažil tyto dohady důkladně a logicky doložit. Své myšlenky svěřil papíru v důvěrném sdělení, které v únoru roku 1832 poslal bádenské princezně Karolíně, tedy - pokud se Feuerbachova teorie nemýlila - chlapcově tetě z otcovy strany.

Feuerbachův výzkum historie německých královských rodů ho vedl k závěru, že se Kaspar Hauser narodil 29. září 1812 jako syn bádenského velkovévody Karla a jeho ženy, Stéphanie de Beauharnais. Stéphanii, neteř prvního manžela francouzské císařovny Joséphiny, adoptoval Joséphinin druhý manžel, Napoleon Bonaparte. Byla jen jednou z mnoha příbuzných, které před konečnou porážkou u Waterloo Napoleon dosadil na evropské trůny.

Dítě vzešlé z manželství Stéphanie s velkovévodou Karlem podle oficiálních pramenů zemřelo tři týdny po narození. Podle Feuerbachova názoru však byl pravoplatný dědic bádenského trůnu tajně unesen a vyměněn za dítě, o jehož úmrtí pak vydali zprávu. Osobou za tímto komplotem byla hraběnka von Hochberg, druhá žena velkovévody Karla Friedricha. Toho na bádenském trůně vystřídal roku 1811 jeho vnuk Karl. Protože postavení hraběnky nebylo dost vysoké, aby jejím dětem zajistilo nárok na trůn, rozhodla se odstranit všechny překážky, které by jim mohly bránit v nástupnictví. Hlavní překážkou by bylo jakékoli legitimní dítě současného vládce.

Feuerbach byl přesvědčen, že záhady obestírající Kaspara Hausera vyluštil. Když asi o rok později Feuerbach po krátké a očividně nevysvětlitelné nemoci zemřel, okamžitě vzniklo podezření, že byl otráven, protože odhalil dlouho skrývanou intriku.

Bádenský princ Kaspar Hauser?

Na první pohled působí Feuerbachova argumentace přesvědčivě. Je nesporné, že Kasparovi Hauserovi bylo zhruba šestnáct let, když se roku 1828 objevil v Norimberku. Dopis i údajný lístek od matky tvrdily, že se narodil roku 1812, ve stejném roce jako bezejmenný bádenský princ. Ale přesto - mohla hraběnka von Hochberg v tu dobu počítat s tím, že dosadí své syny na trůn, když se zbaví mladičského prince?

V roce 1812 měl vládnoucí velkovévoda Karl dva strýce, kteří byli ještě naživu a v přímé následnické linii: markrabě Friedrich a markrabě Ludwig pocházeli z prvního manželství Karla Friedricha. Friedrich zemřel roku 1817 a Ludwig vládl v Bádensku po smrti svého synovce od roku 1818 do roku 1830. Až tehdy nastoupil na trůn první potomek rodu Hochbergů. Ale tento vývoj se rozhodně nedal předvídat už v roce 1812.

Kromě této námitky je nutno si položit další otázku: proč nebyl malý princ prostě v roce 1812 zavražděn, ale unesen a nahrazen jiným dítětem - což zvýšilo riziko celé záležitosti? A skutečně k takové záměně v královském sídle v Bádensku došlo? Nezvratný důkaz o této události neexistuje. Máme pouze náznak, že v princově kolébce byl zanechán jakýsi Ernst Jakob Blochmann, dítě z dělnické rodiny. Zda malý Blochmann zemřel přirozenou smrtí, je předmětem sporů. Avšak skutečnost, že princově chůvě zakázali přístup do dětského pokoje a k umírajícímu dítěti nesměla ani jeho matka Stéphanie, skýtá důvod k domněnce, že k takové výměně dojít mohlo. Ačkoli nelze přesvědčivě dokázat, že hraběnka von Hochberg výměnu zosnovala, není pochyb o tom, že měla volný přístup do chlapcova pokoje, a tedy i možnost to udělat. Dalším důvodem k podezření je skutečnost, že hraběnka zaměstnávala Blochmannovu rodinu.

Ale jak může kdo vědět, jestli dítě Blochmannů mělo doopravdy s touto výměnou něco společného? Systematický výzkum a trocha štěstí vedly v tomto směru k zajímavým zjištěním. Křest Johanna Ernsta Jakoba Blochmanna byl zaznamenán ve farní matrice města Karlsruhe 4. října 1812. Za normálních okolností by po takovém záznamu za nějaký čas následoval údaj o smrti. V tomto případě úmrtní údaj chybí a místo něj je tu záznam zapsaný mezi 14. a 16. prosincem 1833: "27. listopadu [1833]... Kaspar Ernst Blochmann, voják Královského řeckého sboru a syn dvorního sluhy Christopha Blochmanna... zemřel v Mnichově." Šetření prokázalo, že žádný voják jménem Blochmann v té době v bavorské armádě nesloužil.

Křestní jména Kaspar Ernst nutí k zamyšlení - zvláště proto, že záznam stejného znění v mnichovské úmrtní matrice zmiňuje pouze jméno Ernst. Jako by nějakým nevysvětlitelným způsobem Ernst Blochmann a Kaspar Hauser splynuli v jednu a tutéž osobu. Chronologie událostí také poskytuje námět k úvaze, protože k vražednému útoku na Kaspara Hausera v zámeckém parku v Norimberku došlo 14. prosince 1833.

Život v temnotách

Dětství a rané mládí Kaspara Hausera obestírá tajemství. Jestli byl skutečně tím uneseným princem, vychovávali ho patrně nejdříve rodiče zemřelého Blochmannova synka. V lednu 1815, když už jako dvouletý začínal mluvit, ho snad převezli na hrad Beuggen u Laufenbergu v Horním Porýní. Hrad patřil hraběnce von Hochberg a představoval bezpečnou skrýš, neboť dříve sloužil jako vojenský špitál pro nemocné malárii a místní obyvatelé se mu stále ještě obloukem vyhýbali.

Kasparu Hauserovi se opakovaně ve snu zjevoval hrad a erb, který se podle toho, jak jej popsal a nakreslil, velice podobal erbu hradu Beuggenu. Už tato skutečnost dává víc než tušit, že tam Kaspar skutečně nějakou dobu žil. Dalším vodítkem je láhev vylovená z Rýna roku 1816. Obsahovala latinsky psanou zprávu: "Vězní mě v žaláři blízko Laufenbergu na Rýně. Osoba na trůnu neví, kde se moje vězení nachází." Následoval podpis S. HANES SPRANCIO, jehož písmena lze v němčině seřadit jako "Jeho syn Caspar". Tuto zprávu samozřejmě nemohlo napsat ani ne čtyřleté dítě; ale lze z ní vyvodit, že jedna z osob zapletených do spiknutí chtěla na uvězněného chlapce z nějakého důvodu upozornit.

Dalším předpokládaným místem Kasparova věznění byl hrad Pilsach, vzdálený asi čtyřicet kilometrů od Norimberku. Patřil baronu Karlu von Griessenbeckovi, který přijížděl do Pilsachu pouze jednou ročně, aby zkontroloval účty svého správce. Na hradě Pilsachu má vězení mezi přízemím a druhým podlažím větrací šachtu, kterou z vnější strany ještě dnes zabezpečuje mříž s rostlinným motivem. 24. dubna 1829, když Kaspara vyslýchali ve snaze dopátrat se jeho minulosti, nakreslil cosi jako tulipán, který se podobal emblému na mříži hradu Pilsachu. Navíc, když se Kaspar Hauser snažil popsat svůj dřívější život ve vězení, zmínil se o dřevěném koníku, s nímž si tam hrál. V roce 1982 se na hradě Pilsachu prováděla rekonstrukce a našel

se starý dřevěný koník; byl v poměrně dobrém stavu a pozoruhodně odpovídal Kasparovu popisu hračky.

Pokud bychom považovali věznění Kaspara Hausera na hradu Pilsachu za jasně prokázané na základě uvedeného důkazu, pak se naskytá další otázka. Proč Kaspara Hausera v roce 1828 z jeho vězení v tak zuboženém stavu propustili a zanechali v Norimberku?

Kaspara Hausera sice připravili o dětství a mládí, ale zbývajících pět a půl roku života strávil mezi laskavými lidmi. Naučil se mluvit a psát, byl biřmován a nakonec dohnal vzdělání, které mu až do šestnácti let upírali. Minulost ho však nepřestávala pronásledovat a stále se pokoušel rozpomenout se, co se během těch ztracených let stalo. Různí lidé se snažili pátrat v Kasparových četných, ale zlomkovitých vzpomínkách, avšak mezi těmito jednotlivými dílky skládky cosi chybí, a neposkytují proto jasný obraz událostí, které předcházely květnu 1828.

Vyrostli v odloučení

Občas se ještě dnes objeví chlapec nebo děvče, kteří vyrostli bez styku s lidskou společností - tedy v podmínkách podobných dětství Kaspara Hausera.

V roce 1976 našli v Indii ve společnosti tří vlků asi desetiletého chlapce. Běhal po čtyřech, jedl pouze syrové maso a své zachránce se pokoušel kousnout. Matka Tereza, slavná misionářka odměněná za svou práci mezi chudými lidmi v Kalkatě Nobelovou cenou za mír, se ho ujala, ale nepodařilo se jí naučit ho lidskému chování a vysvětlit mu pojmy jako "Bůh" a "láska".

Dalším podobným případem je děvče, Susan W., nazývaná Genie. Objevili ji v Los Angeles roku 1970. Její otec nesnášel hluk dětské společnosti, a děvčátko proto muselo strávit skoro dvanáct let přivázané k židli v téměř prázdné místnosti.

Vyrostlo beze styku s lidmi, stěží se dokázalo postavit, tím méně chodit, a neumělo mluvit. Pouze s velkými obtížemi se v následujících letech učilo lidskému chování.

Jestliže porovnáme tyto děti s Kasparem Hauserem, který patrně v žaláři hradu Pilsachu strávil dvanáct let, neubráníme se pocitu, že si na lidskou společnost zvykl dost rychle a obdivuhodně brzy se naučil číst a psát. Pouze v rozrušení nesla jeho řeč stopy minulosti. Kasparovu učenlivost lze možná vysvětlit tím, že nejméně první dva roky žil v poměrně normálních podmínkách - a to je podle názoru vědců období nejdůležitější pro další vývoj.

Tajný manipulátor?

Jednou z nejpochybnějších postav, s níž Kaspar Hauser přišel do styku, byl Angličan Philip Henry, pátý hrabě Stanhope. Koncem května 1831 se objevil v Norimberku v roli bohatého aristokrata, dojatého osudem neznámého nalezněnce. Zahrnoval Kaspara důkazy své dobré vůle a tak vytrvale přesvědčoval městskou radu, až ho jmenovala Kasparovým adoptivním otcem. Sotva svého cíle dosáhl, opustil Kaspara Hausera a nikdy se už v Norimberku neukázal. Navíc začal svého dřívějšího chráněnce pomlouvat a tvrdil, že mladík je vykutálený podvodník. Stanhopeova role v tragédii Kaspara Hausera je skutečně tajemná a jeden z Feuerbachových synů choval možná důvodné podezření, že "se Stanhope stal nástrojem v rukou Hauserových nepřátel a jednal z jejich pověření".

Zajímavé je, že Stanhope se objevil v Norimberku už v roce 1829, jen pár dní po prvním, nezdařeném pokusu Kaspara Hausera zavraždit. Snažil se získat nejen přesné informace o této události, ale i další známé podrobnosti z Kasparova předchozího života.

Zdá se, že Stanhope byl Kasparu Hauserovi na stopě už v roce 1826. Procestoval celé jižní Německo, přičemž navázal styky s dvory v Bádensku i Bavorsku. Rovněž udržoval spojení s Bourbony, kteří se po sesazení Napoleona opět chopili

francouzského trůnu. Znal se s rakouským ministrem zahraničí Metternichem, díky němuž Vídeň vstoupila do aliance proti Napoleonovi. Stanhope zřejmě působil jako tajný agent a jeho zájem o Kaspara potvrzuje domněnku, že nešlo o žádného obyčejného nalezence. Pokud byl Kaspar korunním princem Bádenska, pak také musel být Napoleonovým vnukem - a ničeho se v Paříži a ve Vídni nebáli víc než obnovení napoleonské dynastie.

Překvapení za úsvitu

Ničivý japonský útok na Pearl Harbor ráno 7. prosince 1941 zavlekl Spojené státy do 2. světové války proti zemím Osy. Přehlížela snad Amerika varování zpravodajů, aby Japonsko vypadalo jako agresor?

V

rchní velitel Tichomořské flotily Spojených států se sídlem v Pearl Harboru na havajském ostrově Oahu admirál Husband E. Kimmel vstával toho nedělního rána kolem sedmé. Chystal se na golf s velitelem pozemních vojsk, generálporučíkem Walterem C. Shortem. Než se však stačil obléknout a nasnídat, dostal zprávu, že torpédoborec hlídkující u ústí přístavu zpozoroval a potopil nepřátelskou ponorku. Třebaže to mohl být jen další falešný poplach, admirál slíbil, že se hned dostaví na velitelství flotily a počká na další zprávy. Vojáka na mobilní radarové stanici na severním výběžku ostrova mezitím vyděsila ozvěna na monitoru, podle níž se k Oahu rychle blížilo přes padesát letadel. V 7.30 se tyto neidentifikované letouny nacházely už jen asi sedmdesát kilometrů od pobřeží.

Oahu halila ranní oblačnost a útočící japonské letouny uviděly ostrov, až když se nacházely přímo nad ním. Velitel Micuo Fučida naváděl svých 140 bombardérů a 43 doprovodných stíhaček na západ a jih, aby se dostaly k ústí Pearl Harboru. V tu chvíli si pomyslel, že mraky přímo nad cílem snad musela odhrnout "boží ruka". Dole se objevilo cosi "vznešeného, téměř neuvěřitelného": sedm velkých lodí v kotvištích na Battleship Row. Osmá bitevní loď, Pennsylvania, a dva torpédoborce stály v suchém doku poblíž. Po přístavu dále různě kotvilo dalších 29 torpédoborců, devět křižníků a řada menších lodí, celkem 94 plavidel. Fučida jen litoval, že chybí mateřské letadlové lodi.

Několik minut před osmou vzhlédl kontraadmirál William Furlong z paluby vlajkové lodi Oglala a uviděl na obloze nad Fordovým ostrovem v Pearl Harboru jedno jediné letadlo. Když shodilo bombu na hangáry, usoudil, že je to omyl, a tiše zanedával na toho "pitomého lajdáka pilota", který nezajistil řádně vrhač bomb. Avšak když letoun změnil kurz a zamířil mezi jeho loď a Fordův ostrov, uviděl admirál znak s vycházejícím sluncem a pochopil, že jde o japonský útok.

Sousedka admirála Kimmela, paní Earleová, chystala právě snídani. Uslyšela výbuch a rozběhla se k oknu do ulice, odkud zahlédla kouř a plameny valící se z hangárů na Fordově ostrově. Šla se podívat ven, kde se k ní přidal admirál. Vypadal "naprosto zděšeně", tvář "měl bílou jako tu uniformu, co měl na sobě". Jak se dál "naprosto nevěřičně" dívali, bitevní loď Arizona se nadzdvihla z vody a pak klesla pod hladinu.

Za dvě hodiny bylo po všem

Admirál Kimmel chvatně sedl do služebního auta a dorazil na velitelství v 8.05. V tu chvíli zasáhlo torpédo bitevní loď Kalifornii. Admirál mohl jen naprosto bezmocně přihlížet, jak hrozivé kolosy zakotvené v Battleship Row jeden po druhém podléhají nepřátelským zásahům. První vlna útoku skončila v 8.35, avšak po dvacetiminutové přestávce přišla druhá, která trvala hodinu a skončila v 9.55. Žeň byla děsivá: 18 plavidel včetně osmi bitevních lodí buď potopených, překocených nebo poškozených; desítky zničených letadel námořnictva i pozemního vojska; 2403 mrtvých, 1178 raněných. Ztráty na japonské straně byly ve srovnání s tím minimální:

29 letadel, šest ponorek a zřejmě necelá stovka mrtvých a raněných.

Když prezident Franklin D. Roosevelt následujícího odpoledne žádal Kongres a národ o souhlas k vyhlášení války Japonsku, prohlásil, že 7. prosinec 1941 "přetrvá jako chmurná vzpomínka". Po vyšetřování vedeném přímo na místě ministrem válečného námořnictva Frankem Knoxem byli admirál Kimmel a generál Short 16. prosince zbaveni velení. Ale nesli skutečně zodpovědnost za to, jak tvrdila později vyšetřovací komise, že neodhadli vážnost situace před překvapivým útokem a nepřijali nutná opatření, aby mu čelili? Pět desítek let uběhlo, než se začaly rýsovat odpovědi na tuto otázku.

"Rakovina Tichomoří"

Třebaže si to tehdy jen málo lidí uvědomovalo, Japonsko šlo ke střetu se Spojenými státy už skoro deset let, v podstatě od období 1931-32, kdy zabralo Číně Mandžusko. V roce 1937 vtrhli Japonci do severní Číny a o dva roky později se vydali na jih, aby se zmocnili ostrova Čaj-nanu. Přitom už hladově pošilhávali po Malajsku, Filipínách a Nizozemské Východní Indii (dnešní Indonésii). Spojené státy mezitím nejenže podporovaly Čankajškovu vládu v Číně, ale zdálo se, že schvalují britský, francouzský a nizozemský kolonialismus v Asii v době, kdy Japonci vytrubovali do světa, že "Asie patří Asijcům". Japonci velkými slovy vynášeli Sféru společné prosperity pro východní Asii, ale ve skutečnosti zoufale hledali chybějící přírodní zdroje, aby uživilí rychle rostoucí populaci a rozvinuli svůj výrobní potenciál.

Pád Francie v červnu 1940 poskytl Japonsku potřebnou záminku, aby mohlo vyslat jednotky do Francouzské Indočíny (dnešního Vietnamu, Kambodže a Laosu) a 27. září pak podepsali pakt se zeměmi Osy, Německem a Itálií. "Připadá mi stále jasnější, že jednoho dne dojde k zúčtování," psal americký velvyslanec v Tokiu Joseph C. Grew prezidentu Franklinu D. Rooseveltovi, "a lze se pouze dohadovat o tom, zda bude pro nás to zúčtování výhodnější dříve, nebo později." Roosevelt otevřeně sympatizoval s Británií proti mocnostem Osy a postaral se, aby bylo uvaleno embargo na dovoz důležitého válečného materiálu do Japonska, vyjma ropy. Japonci nazvali ten nepřijemný chlad mezi dvěma mocnostmi taihei-jono-gan, "rakovina Tichomoří". Ve snaze najít diplomatické řešení problému povolalo Japonsko z důchodu admirála Kičisabura Nómuru a poslalo ho v lednu 1941 jako velvyslance do Washingtonu. Ale už když Nómura cestoval do Spojených států, jiný japonský admirál začínal připravovat plán, který měl mezi oběma zeměmi rozpoutat válku.

Rozhodnout válku hned první den

Velitel japonské spojené námořní flotily Isoroku Jamamoto napsal 7. ledna 1941 ministrowi válečného námořnictva přísně tajné memorandum. Jelikož střet se Spojenými státy považuje za "nevyhnutelný", navrhoval admirál Jamamoto odvážný úder, aby se "o osudu války rozhodlo už první den". Navrhoval proto překvapivý letecký útok na americkou flotilu v Pearl Harboru za "měsíčné noci či za úsvitu". Kolem poloviny dubna byl Jamamotův plán postoupen štábu k dalšímu prostudování; ještě téhož měsíce vznikla První letecká flotila a Jamamoto získal potřebnou údernou sílu k provedení svého ochromujícího útoku.

Tři týdny poté, co poslal Jamamoto memorandum ministru válečného námořnictva, se o plánu doslechl velvyslanec Grew a varoval Washington. Námořní výzvědná služba postoupila Grewovu zprávu admirálovi Kimmelovi na Havajských ostrovech s dodatkem, že ji nepovažuje za věrohodnou. Ministr válečného námořnictva Knox nicméně napsal ministrowi války Henrymu L. Stimsonovi. Podle jeho názoru bylo "docela dobře možné", že by válka mezi Japonskem a Spojenými státy mohla začít překvapivým útokem na Pearl Harbor, a požádal o posílení pozemních i námořních sil, aby takový nálet mohl být odražen. Stimson souhlasil a rovněž tak vrchní velitel

pozemních vojsk George C. Marshall, který prohlásil, že jeho prvotní starostí je chránit flotilu. Velitel pozemních vojsk na Havaji, generál Short, však měl zřejmě jiný názor a domníval se, že přítomnost flotily v Pearl Harboru spíše chrání jeho vojáky před potenciálním nepřítelem. Přestože se zprávě velvyslance Grewa nepřikládala patřičná důležitost, bral admirál Kimmel možnost japonského útoku na flotilu vážně, ale domníval se, že bude veden z ponorek, a ne ze vzduchu.

Velvyslanec Nómura, který o Jamamotových plánech nevěděl, předal své pověřovací listiny prezidentu Rooseveltovi. Ten ho srdečně uvítal, pravil, že "v Tichomoří je spousta místa pro všechny", a vybídl ho, aby s ministrem zahraničí Cordellem Hullem vypracovali nějaké urovnání. Nebylo to tak snadné, jak prezident naznačil, neboť japonský expansionismus a spojení s Německem a Itálií se neslučovaly s americkou zahraniční politikou. Když Japonsko odmítlo svou politiku korigovat, Spojené státy přijaly další ekonomická opatření a 26. července 1941 zmrazily japonská aktiva v Americe, přičemž o šest dní později rozšířily embargo i na ropu. V Tokiu si spočítali, že nedostatek amerických petrochemických výrobků a ropy japonský průmysl do roka ochromí.

Po zhoršení vztahů mezi jeho zemí a Spojenými státy admirál Jamamoto prosazoval jako "tím nutnější" přijetí jeho plánu s Pearl Harbor. "Japonsko musí zasadit válečnému námořnictvu Spojených států osudnou ránu hned na začátku války." Japonské námořní velení Jamamotův plán překvapivého útoku na Pearl Harbor schválilo.

Purpur podlehe Magiku

K zajištění úspěchu akce potřebovali Japonci přesné, aktuální informace o rozložení flotily na Havajských ostrovech. 24. září požádalo ministerstvo zahraničí pracovníky japonského konzulátu v Honolulu, aby jim na plánek Pearl Harboru zakreslili postavení každé jednotlivé lodi. Tajný agent Takeo Jošikawa si navlékl havajskou košili, vzal s sebou přítelkyni, aby vypadal co možná nenápadně, a koupil si vyhlídkový let nad Oahu, aby si flotilu prohlédl. Od časného podzimu až do 6. prosince dostávalo Tokio zprávy o pohybech flotily z přístavu a zpět a o přesném postavení všech plavidel v přístavu.

Washington kupodivu věděl, že Japonci tichomořskou flotilu sledují. Tokijská diplomatická korespondence se přenášela kódem, označovaným jako purpurový. Aniž se to Japonci dozvěděli, Američané kód v roce 1940 rozluštili a přidali jej do zásobníku dešifrovacích přístrojů, kterým říkali Magic. V červenci 1941 měly Spojené státy osm těchto dešifrovacích přístrojů. Čtyři byly ve Washingtonu - po dvou mělo válečné námořnictvo a armáda - a tři poslali Američani Britům do Londýna. Osmý přístroj putoval k americké armádě na Filipínách, o nichž se Američané domnívali, že jsou nejzranitelnější výspou mezi jejich tichomořskými základnami. Magic však s dešifrováním japonských námořních kódů teprve začínal, a Washingtonu tudíž zůstaly utajeny pokyny, které poslal Jamamoto První letecké flotile, když se vydal z Japonska k Havaji.

"Tak tohle je válka"

Americké ekonomické sankce pouze upevnily rozhodnutí Japonska pokračovat v expanzionistické politice. Japonsko, jak se snažil 3. listopadu 1941 vysvětlit Washingtonu velvyslanec Grew, by raději riskovalo "národní harakiri, než by se podvolilo cizímu nátlaku". Japonsko požadovalo, aby Spojené státy zrušily zmrazení aktiv, zásobily jejich zemi naftou a přestaly podporovat Čínu, zatímco na oplátku slibovalo pouze, že stáhne své jednotky do severní Indočíny a nepustí se dál do jihovýchodní Asie. Cordell Hull nazval tento návrh "absurdním".

Prezident Roosevelt se 25. listopadu sešel se svou válečnou radou. Podle poznámek ministra války Stimsona prezident řekl, že Japonsko pravděpodobně zaútočí do 1. prosince. Válečná rada dostala za úkol, píše Stimson, "nalézt způsob,

jak Japonce vmanévrovat do postavení, že vystřelí první, aniž by nás to nějak výrazně ohrozilo". Stimsonova zápisu se později chopili takzvaní revizionističtí historikové ve svých snahách dokázat, že Spojené státy chtěly, aby Japonsko válku uspíšilo.

Americký historik Gordon W. Prange strávil třicet sedm let zkoumáním útoku na Pearl Harbor a rozhovory s pamětníky v Japonsku i ve Spojených státech. Výsledky tohoto badatelského úsilí se objevily v několika knihách uveřejněných po jeho smrti v roce 1980. V první z nich, *Za úsvitu jsme spali*, profesor Prange revizionistické hledisko odmítl. Nikdo z těch, kdo prozkoumali historické důkazy, nemůže pochybovat o tom, že Spojené státy chtěly udržet mír s Japonskem co možná nejdéle, aby mohly co nejúčinněji pomáhat Británii v boji proti Ose v Evropě. "Ale aby bylo jasno," napsal Prange, "Japonsko se chystalo do války a kdo měl přístup k dešifrovaným zprávám, ten to věděl." Problémem pro Spojené státy nebylo udržet mír, ale zařídit to tak, aby se Japonsko projevalo jako skutečný agresor.

Den poté, co se Roosevelt sešel s válečnou radou, Jamamotova První letecká flotila opustila Japonsko. Ráno 7. prosince 1941 v 5.50 se nacházela 220 km od cíle leteckého úderu na Oahu, aniž ji kdo zpozoroval. Japonská flotila se skládala ze dvou bitevních a ze šesti letadlových lodí, tří křižníků, eskadry torpédoborců a doprovodných tankerů a ponorek.

V Tokiu zatím japonská vláda sepsala "poslední sdělení Spojeným státům", které měl doručit velvyslanec Nómura v jednu hodinu odpoledne washingtonského času v neděli 7. prosince. To mělo být 7.30 v Honolulu, půl hodiny před plánovaným útokem. Americká výzvědná služba zprávu zachytila a dešifrovala, její obsah pak sdělila prezidentu Rooseveltovi v sobotu večer. "Tak tohle je válka," řekl na to prezident.

Z pokynu Nómurovi, aby zprávu doručil přesně v jednu hodinu odpoledne washingtonského času, důstojník výzvědné služby plukovník Rufus S. Bratton pochopil, že na tu dobu Japonci cosi chystají - ale co a kde? V neděli ráno šel za vrchním velitelem pozemních vojsk Georgem C. Marshalllem, ale dozvěděl se, že generál si vyjel na koni a vrátí se do kanceláře až v půl dvanácté.

Když Marshall dostal kopii japonské zprávy, také usoudil, že japonský útok hrozí bezprostředně, a připravil varování pro všechny americké námořní základny. Měla být odeslána "ihned těmi nejrychlejšími bezpečnými prostředky", a přednostně na Filipíny. Telefonickým zprávám hrozil odposlech, a bylo proto rozhodnuto, že Marshallovu zprávu odešlou telegraficky a kódem. Americká výzvědná služba rozhodně nepotřebovala, aby se Japonsko dozvědělo, že Magic dešifroval purpurový kód. A tak se stalo, že generál Short v Pearl Harboru dostal varování až po úderu.

"Tora! Tora! Tora!"

Když se v 7.53 v neděli ráno Fučida snášel na Pearl Harbor, zakřičel do vysílačky "Tora! Tora! Tora!" ("Tygr! Tygr! Tygr!"). Sděloval tímto kódem japonskému válečnému námořnictvu, že americkou tichomořskou flotilu zastihli nepřipravenou. Jamamoto předpověděl, že zničení flotily Spojené státy natolik demoralizuje, že přestanou klást japonské expanzi odpor. Přesto však admirál 24. prosince uvítal První leteckou flotilu doma upozorněním, že zatím dokončili pouze jednu operaci. "Musíte se tvrdě bránit jakémukoli domýšlivému pocitu sebeuspokojení z tohoto počátečního úspěchu," varoval je. "Mnoho dalších bitev nás ještě čeká."

Německý kódovací přístroj Enigma

Když německá bitevní loď Scharnhorst v prosinci 1943 s tajným posláním opustila Norsko, byl už její osud zpečetěn. Toto plavidlo - jedno ze tří největších v německém válečném loďstvu - o dva dny později potopilo britské námořnictvo díky přesné

informaci o rozložení námořních sil nepřítele. Stejný osud stihl řadu dalších německých ponorek: 287 v roce 1943, což bylo víc než za předchozí tři roky dohromady. Snahy Německa odříznout životně důležitou americkou zásobovací trasu do Británie selhaly.

Vítězství Spojenců v severním Atlantiku bylo do slova a do písmene triumfem britské výzvědné služby. Ještě než vypukla válka, věděli Britové o přístroji Enigma (Hádanka), který v roce 1923 vyvinul německý inženýr Arthur Scherbius a jímž se elektromechanickou cestou kódovaly tajné zprávy. Třebaže dva takové přístroje dostali Britové od svých polských spojenců, kód se jim podařilo rozluštit teprve na jaře 1941, kdy zadrželi německou ponorku a na její palubě našli nejen přístroj Enigma, ale také kódovací příručky potřebné k jeho použití. Němci se o vzácném úlovku Britů nedozvěděli a žili v jistotě, že mají k dispozici ty nejrafinovanější a nejbezpečnější existující kódy.

Nečekaná kořist poskytla Británii prostředek k dekódování německých rádiových sdělení. Přesné informace Spojenců o postavení německých ponorek podle některých odhadů připravily v rozhodujících bojích o ovládnutí severního Atlantiku o život 28 000 z 39 000 členů německých posádek.

Nechceme války v cizině

"Poslouchejte mě, matky a otcové, chci vás znovu ujistit. Už jsem to říkal, ale budu to opakovat znovu a znovu: Vaši chlapci nepůjdou bojovat do cizích válek." Takové sliby v době volební kampaně zajistily Franklinu D. Rooseveltovi 5. listopadu 1940 jako prvnímu v historii USA třetí vítězství v prezidentských volbách.

Zklamání z mírového urovnání po 1. světové válce způsobilo, že se Spojené státy ve dvacátých a třicátých letech stáhly do izolace. Během prvních dvou funkčních období měl Roosevelt hodně starostí s hospodářským oživením po krizi a nemohl než přihlížet, jak Evropa pomalu spěje k válce. V evropském konfliktu, který vzplanul v září 1939, zůstala sice Amerika oficiálně neutrální, avšak Rooseveltovy sympatie jasně patřily americkým spojencům z 1. světové války, Británii a Francii, proti mocnostem Osy: Německu a Itálii a po 27. září 1940 také Japonsku. Po svém znovuzvolení podepsal Roosevelt Zákon o půjčce a pronájmu, který mu dával pravomoc poskytovat zboží a služby těm národům, jejichž obrana mu připadala z hlediska Spojených států životně důležitá - což bylo opatření ve prospěch Británie. V srpnu 1941 se prezident setkal s britským předsedou vlády Winstonem Churchillem, aby podepsali Atlantickou chartu, společnou deklaraci mírových cílů ve válce proti Osě.

Tyto odvážné kroky přivedly Roosevelta pod palbu Kongresu i veřejnosti, když po celé zemi propukly protiválečné demonstrace. "Zachraňte naše syny" se stalo heslem výboru Na prvním místě Amerika (America First), který hájil přísnou neutralitu. Ještě v říjnu 1941 průzkum veřejného mínění ukázal, že 74 procent Američanů je proti vyhlášení války Německu. Japonský útok na Pearl Harbor o dva měsíce později však Američany sjednotil a Roosevelt mohl vyhlásit válku agresorovi a jeho evropským spojencům.

Neznámý génius

Romeo a Julie, Hamlet, Král Lear, Macbeth, Othello - jejich činy a myšlenky zná celý svět. Tím podivnější je, jak málo víme o Williamu Shakespearovi, herci a dramatikovi, který tyto fiktivní postavy vytvořil.

J

eho literární odkaz je snad nejbohatší na světě: 37 her, 154 sonetů, 2 dlouhé výpravné básně a různé další verše. Přesto pouze dvě jeho podobizny si můžou činit jakýsi nárok na autentičnost; nemáme žádné dopisy či deníky, jež by

vyjadřovaly jeho osobní pocity; a rukopis dokládá pouze řada načmáraných podpisů a 147 veršů scény, kterou přispěl do hry několika autorů, napsané asi v roce 1595, ale zadržené cenzurou.

Třebaže úspěchy Williama Shakespeara jako dramatika uznávali již jeho současníci, on sám se domníval, že pokud si zaslouží trvalou slávu, přinesou mu ji básně. Celý soubor Shakespeareových her byl vydán až sedm let po jeho smrti v roce 1616 a někteří badatelé dosud neuznávají, že by všechny beze zbytku pocházely z jeho pera. Případní životopisci můžou rekonstruovat Shakespeareův život pouze z útržkovitých detailů.

Kdo byl Shakespeare?

Ve farní matrice Stratfordu nad Avonou, dvacetitisícového městečka, ležícího v Anglii pětatřicet kilometrů jihovýchodně od Birminghamu, je latinsky psaný záznam křtu 26. dubna 1564: "Gulielmus, filius Johannes Shaksper" - William, syn Johna Shakespeara. William byl prvním synem a třetím z osmi dětí, které se narodily Mary Ardenové a jejímu manželovi Johnu Shakespeareovi, rukavičkáři a bývalému úředníkovi místní správy. Pravděpodobně se narodil tak dva tři dny před křtem. Neexistují žádné záznamy o Williamově vzdělání, ale lze předpokládat, že chodil ve Stratfordu do klasické střední školy - tedy, že se vzdělával v latině. Nejspíš byl také veden k návštěvám kostela a k pilnému studiu bible.

Koncem listopadu či začátkem prosince 1582 se osmnáctiletý Shakespeare oženil s Anne Hathawayovou, o osm let starší dcerou bohatého sedláka. Za šest měsíců se jim narodila dcera Susanna a v únoru 1585 dvojčata - syn Hamnet a dcera Juditha. Od toho data až do doby, kdy se jako oblíbený herec a začínající dramatik objevil roku 1592 v Londýně, není o Williamu Shakespeareovi známo vůbec nic. Je to jeho sedm ztracených let.

Povýšenecká vrána

V době, kdy Shakespeare dospíval, stratfordští radní občas o Svatodušních svátcích financovali amatérská divadelní představení. Při jednom z nich mohl Shakespeare dostat svou první hereckou příležitost. Nebo možná zajel do blízkého Coventry podívat se na jeden z posledních cyklů středověkých mystérií, jež předváděli členové řemeslnických cechů. A nejspíš měl Shakespeare možnost vidět potulné herce, kteří jeho městečko pravidelně navštěvovali. V době od prosince 1586 do prosince 1587 se ve Stratfordu objevilo dokonce pět hereckých společností. Jedné z nich chyběl herec, který krátce předtím přišel o život v hospodské rvačce. Propadl snad Shakespeare divadlu natolik, že odešel ze Stratfordu s kočovnou společností? První zmínka o Shakespeareovi v Londýně není pochvalná. V posmrtně uveřejněném pamfletu z roku 1592, nazvaném Za groš vtípu, plodný mladý dramatik Robert Greene napadal divadelního "sluhu pro všechno", který měl tu drzost vydávat se za dramatika. Nevěřte téhle "povýšenecké vráně", varoval Greene jiné autory, "...která si s tygřím srdcem v kůži herce myslí, že může ze sebe sypat blankvers jako ti nejlepší z vás". Ten přivandrovalec, stěžoval si Greene, "je ve své domýšlivosti jediný Shakescene (= kdo otrásá divadlem) v naší zemi". Literární detektivové poukazují nejen na slovní hříčku připomínající Shakespeara, ale také na parodii verše z jedné z dramatikových nejranějších her, Jindřicha VI., část III., v níž zajatý vévoda z Yorku nazývá pomstychtivou královnu Margaretu "tygřím srdcem v ženské kůži".

Služebníci lorda komořího

Zejména kvůli Greenově hanlivé poznámce považují historikové tři díly Jindřicha VI. za Shakespeareovy první hry. Nejspíš byly napsány před rokem 1592, když začínal v jedné z londýnských divadelních společností, jako byli například Služebníci královny. Avšak 28. ledna 1593 Shakespeareova herecká a dramatická činnost dočasně ustala a stejně tak tomu bylo v případě všech ostatních jeho

profesionálních kolegů. V Londýně totiž propukl mor a královnina tajná rada zakázala "veškeré hry, medvědí a býčí zápasy, kuželky a jakékoli podobné příležitosti k shromažďování lidí (s výjimkou kázání a bohoslužeb v kostelech)". Divadla se opět otevřela až na podzim 1594.

V době, kdy mor ustupoval, získal Shakespeare mecenáše v hezkém mladém hraběti ze Southamptonu a věnoval mu své výpravné básně Venuše a Adonis a Znásilnění Lukrécie. Venuše a Adonis vyšla roku 1593 jako jeho první dílo vydané tiskem. Když se divadla opět otevřela, vstoupil Shakespeare mezi Služebníky lorda komořího a s nimi pak spolupracoval dalších osmnáct let, než od divadla odešel. Účetní kniha pokladníka královny Alžběty jmenuje Williama Shakespeara jako jednoho ze tří "služebníků lorda komořího", kterým zaplatili za představení před královnou v paláci v Greenwichi 26. a 28. prosince 1594.

Jak jedna za druhou následovaly komedie, tragédie a historické hry, Shakespeare získával slávu i bohatství, neboť se brzy stal podílníkem ve společnosti i jejím hlavním dramatikem. Nejspíš vlastní hry také inscenoval a současně v nich i hrál. Také vystupoval v dramatech jiných autorů, mezi nimiž najdeme jméno jeho mladého chráněnce Bena Jonsona. Říká se, že nejlepší výkon podal jako duch Hamletova otce, a Shakespearův mladší bratr vzpomínal na jeho roli starého sluhy Adama v Jak se vám líbí.

Třebaže se Shakespeare ke knižnímu vydávání svých her stavěl celkem lhostejně, do konce století jich bylo vytištěno několik - s jeho souhlasem či bez něj, často bez uvedení autora. V některých případech musel dramatik vydat opravené verze her, které se objevily v neúplné či zkomolené podobě.

V únoru 1599 si Shakespeare spolu s jinými členy Služebníků lorda komořího pronajali pozemek na jižním břehu řeky Temže a postavili tam skvělé nové divadlo, Globe. Toho roku na podzim zahájil Globe svou činnost představením Julia Caesara.

Domů do Stratfordu

Neexistuje doklad, že by Anne Hathawayová přivezla své tři děti do Londýna a žila tam s manželem. Zdá se, že slavný herec a dramatik ponechával svou rodinu ve Stratfordu, nejdříve v malém domku v Henley Street, ale po roce 1597 v pěkném dvouposchoďovém domě s pěti štíty a s nádvořím vpředu v Chapel Street naproti kostelu, kam chodil jako chlapec. Jejich syn Hamnet zemřel v jedenácti letech, ale Shakespeare se dožil svatby obou dcer a od nejstarší také jediného vnoučete, Elizabeth Hallové.

Někdy po roce 1612 se Shakespeare odebral na odpočinek do Stratfordu, 25. března 1616 podepsal poslední vůli a závěť - v ní podivínsky odkázal své ženě Anne Hathawayové po třiatřiceti letech manželství svou "druhou nejlepší postel". Zemřel o měsíc později, 23. dubna, na své dvaapadesáté narozeniny, možná o několik dnů dřív nebo později.

Pátrání po Shakespearovi

Dílo Williama Shakespeara je tak trvalé a bohaté, že se během doby vyskytly pochybnosti, zda mohlo vzejít z pera jediné osoby - zvláště pak osoby relativně nevzdělané, jakou byl nedůležitý herec ze Stratfordu. Svými složitými zápletkami a nezapomenutelnými postavami tyto oslavované hry pokrývají značnou šíři i hloubku lidských citů a odhalují autorovu znalost dějin, literatury, filozofie, práva a dokonce dvorské etikety. Kde se tento venkovský člověk, pohybující se v profesi na okraji společnosti, naučil, jak se chovají aristokraté a jak mluví právníci? Je snad možné, že by herec propůjčil své jméno vzdělanému muži ve vysokém postavení, který si přál, aby jeho autorství her zůstalo utajeno?

Když anglický klerik J. Wilmot prozkoumal v roce 1781 záznamy ve Stratfordu, došel k překvapivému závěru, že muži s Shakespearovým původem chybělo vzdělání a

zkušenost, aby mohl ty nesmrtelné hry napsat. Wilmot nechtěl tuto tezi zveřejnit a své poznámky spálil, avšak se svým podezřením se svěřil příteli. Záznam jejich rozhovorů, jak jej přítel pořídil, se znovu vynořil až roku 1932. Mezitím, kolem poloviny 19. století, začali podobné teorie předkládat britští i američtí badatelé. Jeden z nich, William Henry Smith, navrhoval v roce 1856 jako autora her sira Francise Bacona. Tento filozof, esejista a státník zaujímal za Jakuba I., následníka královny Alžběty I., vysoký úřad a později ho jeho královský patron povýšil do šlechtického stavu. Badatelé na obou stranách Atlantiku se zmocnili Smithovy hypotézy a na doklad tohoto tvrzení snesli celou lavinu důkazů.

Baconologové, jak se jim začalo říkat, poukazovali na to, že sir Francis měl všechny náležitosti, které herci chyběly: klasické vzdělání, postavení u dvora, obstojnou znalost práva. Naneštěstí pro tuto teorii bylo Baconovi divadlo zcela zjevně lhostejné a není známo, že by kdy napsal jediný blankvers.

Americký badatel jménem Calvin Hoffman označil roku 1955 jako autora Shakespearových her alžbětinského dramatika Christophera Marlowa. V roce 1593 hrozilo Marlowovi uvěznění, možná dokonce smrt za kacířské názory. Podle Hoffmanovy teorie zinscenoval svou vlastní vraždu v jedné hospodě na jihu Londýna - přičemž skutečnou obětí byl cizí námořník. Marlowe pak utekl na kontinent, kde pokračoval v psaní her, kterými si už získal uznání v Londýně, a posílal je zpátky do Anglie, kde měly být uváděny pod Shakespearovým jménem.

Aristokratičtí kandidáti

Jiní literární detektivové tvrdí, že Shakespearovy hry nepsal ani Bacon, ani Marlowe, ani mladší dramatik Ben Jonson. Pravým autorem byl šlechtic, který měl buď pocit, že psát pro divadlo je pod jeho důstojnost, či se obával královské nepřízně za to, že by veřejně vyjadřoval sporné politické názory. Mezi kandidáty - převážně Shakespearovými současníky - se uvádí William Stanley, šestý hrabě z Derby; Roger Manners, pátý hrabě z Rutlandu; a Edward de Vere, sedmnáctý hrabě z Oxfordu.

Třebaže lord Derby jevil velký zájem o divadlo, a dokonce napsal pár her, je třeba poznamenat, že přežil Shakespeara o šestadvacet let a během této doby se žádná další Shakespearova hra neobjevila. U názoru podporujícího lorda Rutlanda je problém v tom, že mu roku 1592, kdy byly napsány a uvedeny nejméně tři Shakespearovy hry, bylo teprve šestnáct. Pokud jde o lorda Oxforda, zemřel roku 1602, zatímco mistrovská Shakespearova díla jako Král Lear, Macbeth a Bouře vznikala později, do roku 1612, kdy se podle našich domněnek Shakespeare uchýlil zpět do Stratfordu.

Přes tyto vzrušující dohady o tajném autorovi, který skrýval svou totožnost za jménem venkovského herce, přijímá dnes většina badatelů názor, že William Shakespeare ze Stratfordu nad Avonou je pravým autorem velkých dramát, jež mu až dosud byla připisována. Jeho génia uznávali už za jeho života a dobové zpochybnění jeho autorství neexistuje. Je zbytečné snažit se vysvětlit, jak získal zkušenost a talent potřebný k sepsání tak rozsáhlého díla. Mnohem lepší je cítit vděčnost za to, že ten mladík opustil před 400 lety své skromné poměry a vydal se do Londýna, aby posléze svým uměním obohatil svět.

Zlatý věk divadla

Ku prospěchu a nehynoucí slávě anglické literatury Shakespeare a londýnské divadlo dospěli ve stejnou dobu. V roce 1574, kdy budoucí dramatik žil ještě jako desetiletý venkovský chlapec ve Stratfordu, královna Alžběta udělila skupině herců pod záštitou hraběte z Leicesteru povolení provozovat divadelní hry v hlavním městě a v celém království. Hlavní herec, James Burbage, hned vzápětí postavil první komerční divadlo v Londýně, amfiteátr pod širým nebem o průměru asi 30

metrů, kam se vešlo 3000 diváků. Vstupné činilo jednu penci - dvanáctinu šilinku. Tolik si zručný řemeslník vydělal za den.

Burbageovo divadlo, stavěné podle vzoru dobových amfiteátrů používaných k býčím a medvědím zápasům, byla polygonální stavba s třemi galeriemi pro sedící diváky. Většina publika však stála v "jámě", v prostoru, do něhož vybíhalo jeviště o rozměrech asi 12 × 8 metrů.

Burbageův syn Richard byl hlavním hercem společnosti Služebníků lorda komořího, pro niž Shakespeare napsal své nejlepší hry. S několika dalšími společníky roku 1599 postavili Globe. Tam Richard Burbage vytvořil titulní role v Hamletovi, Richardu III., Othellovi a Králi Learovi - přičemž podával tak úchvatné výkony, že hry prý neměly přežít jeho smrt roku 1619. Ale ani rozhodnutí parlamentu z roku 1642, kterým se uzavřela všechna londýnská divadla, nedokázalo potlačit Shakespearova nesmrtelného génia.

Muž, kterého nikdo neznal

Shakespearovo autorství se začalo zpochybňovat až dlouho po jeho smrti. Záhada totožnosti romanopisce 20. století, B. Travena, přetrvala celou jeho dráhu.

Řada radikálních, protiautoritářských knih plných krutostí, samoty, strachu, pověr a smrti se začala objevovat v Německu v polovině dvacátých let. Později byly publikovány i česky pod názvy *Lod' mrtvých*, *Most v džungli*, *Vzpouza pověšenců* a *Poklad na Sierra Madre*. O jejich autorovi B. Travenovi se vědělo, že žije v Mexiku, svým vydavatelům však odmítl poskytnout jakékoli fotografie či životopisný materiál. Autorova mlčenlivost tím víc dráždila novináře a literární historiky, ale teprve v roce 1990, jednadvacet let po jeho smrti, tajemství manželovy totožnosti prozradila vdova po Travenovi, Elena Lujánová.

Podle ní psal romány herec Ret Marut, který se stal revolucionářem a po nezdařeném pokusu o povstání v Mnichově roku 1919 musel prchnout z Německa. V Mexiku používal například jméno Hal Croves. Pod ním ho režisér John Huston, když v roce 1947 natáčel *Poklad na Sierra Madre*, najal jako technického poradce. Jeho mexický pas z padesátých let je na jméno Travena Torsvana, narozeného v Chicagu 3. května 1890 v rodině norských přistěhovalců. Romanopisec se také s oblibou zmiňoval o možnosti, že je nelegitimním synem německého císaře Viléma II. Protože Reta Maruta lze vysledovat pouze zpátky k roku 1907, zanechává odhalení paní Lujánové nezodpovězenou otázku: Kdo byl B. Traven předtím, než přijal totožnost Reta Maruta?

Ukradené volby

Když v lidovém hlasování v prezidentských volbách roku 1876 sečetli hlasy, zdálo se, že demokrat Samuel J. Tilden porazil republikána Rutherforda B. Hayese. Konečný výsledek však rozhodl sbor volitelů, složený ze zástupců voličů.

R

utherford B. Hayes, guvernér státu Ohio a republikánský kandidát na úřad prezidenta Spojených států, sedí s manželkou Lucií a několika přáteli v salonu svého domu naproti sídlu vlády v Columbusu a napjatě čekají na výsledky voleb. Je úterý 7. listopadu 1876. Během celého večera přicházejí a odcházejí poslíčkové z místního telegrafického úřadu s posledními zprávami, které jsou většinou špatné. New York, který Hayes považoval za klíč k vítězství, zůstal věrný svému oblíbenému synovi, guvernérovi Samuelovi J. Tildenovi, kandidátovi demokratů. Connecticut, New Jersey a dokonce i tradiční opora republikánů Indiana připadly demokratům. Protože se také čeká, že demokraté zvítězí v takzvané jižanské baště, zdá se, že tvrdý konkurenční boj vyhrál Tilden. Hayes se pokusí utěšit manželku slovy, že porážka znamená klidnější soukromý život, a brzy po půlnoci si jde lehnout; pro

něho záležitost zřejmě skončila. Ve své newyorské rezidenci v Gramercy Park mezitím guvernér Tilden přijímá blahopřejné dopisy.

Poražený vítězem

Zvolení Tildena prezidentem však nechce uznat šéfredaktor newyorských Timesů, John C. Reid. Dotaz od demokratů, který redakce obdržela ve středu ve 3.45 ráno, poskytne Reidovi tip - chybí přesné informace o výsledku hlasování ve třech jižních státech: v Louisianě s osmi hlasy volitelů, v Jižní Karolíně se sedmi a na Floridě se čtyřmi. Podle Reidových výpočtů získal Tilden 184 hlasy volitelů, oproti Hayesovým 166. Demokratovi chybí už jen jeden hlas, aby měl většinu, ale pokud lze ty tři jižanské státy zařadit na republikánskou stranu, stane se vítězem Hayes. Jako zapálený a neochvějný republikán pojme novinář plán.

Vyburcuje ze spánku v hotelu na Páté Avenue celonárodního vůdce republikánů a získá povolení, aby mohl zaslat předsedům republikánů v těch třech státech vzkaz tohoto znění: "Hayes bude zvolen, když se nám podaří zvítězit v Jižní Karolíně, na Floridě a v Louisianě. Můžete to u vás pozdržet? Odpovězte okamžitě." Reid odspěchá zpátky do redakce Timesů a zamkne první vydání středečních novin, kde konstatoval, že "o výsledcích prezidentských voleb ještě není rozhodnuto". Druhé vydání, zveřejněné v 6.30, přiznává 184 hlasy volitelů Tildenovi, ale o své vůli připisuje Louisianu a Jižní Karolínu Hayesovi, čímž republikánům dává 181 hlasů. Konečný výsledek, tvrdí Timesy, teď závisí na čtyřech volitelských hlasech Floridy. Reidovi trvá pouze další den, než přisoudí vítězství ve volbách republikánům. Vydání Timesů z 9. listopadu ohlašuje bez váhání, že "Hayes získal 185 volitelských hlasů, a byl tudíž zvolen".

Nedostatky v ústavě

Neobvyklé a politicky značně zaujaté počínání šéfredaktora Timesů uvedlo podle většiny historiků do chodu sled událostí, jež vyústily v inauguraci muže, který vlastně volby roku 1876 prohrál. Avšak Reid a ti, kdo úspěšně vmanévrovali Hayese do Bílého domu, pouze využili slabin a možností dvojího výkladu ústavy, aby zajistili svému favoritovi vítězství.

Podle Článku II, Oddílu 1 Ústavy Spojených států amerických je prezident zvolen většinou hlasů sboru volitelů, přičemž každý stát má stejný počet volitelů jako senátorů a členů Sněmovny reprezentantů. (V roce 1876 měl tudíž New York s velkou hustotou obyvatelstva 35 volitelů, což odpovídalo dvěma senátorům a 33 členům Sněmovny reprezentantů; řídké osídlený Oregon měl pouze tři, odpovídající dvěma senátorům a jedinému členu Sněmovny reprezentantů.) Když se po lidovém hlasování sejdou volitelé ve svých státech, potvrdí volbu lidu a výsledky ve svém státě postoupí do Washingtonu. Tudíž kandidát, který zvítězí ve všeobecném hlasování, získává alespoň tradičně hlasy všech volitelů daného státu. A zároveň je možné, aby kandidát získal po celých Státech víc lidových hlasů než jeho protivník, ale prohrál při sčítání hlasů volitelů.

Předseda Senátu, praví se dále v ústavě, má otevřít osvědčení o volbě z jednotlivých států a spočítat hlasy za přítomnosti Senátu a Sněmovny reprezentantů. Ústava se vůbec nezmiňuje o tom, co dělat v případě, že z určitého státu dojdou výsledky volitelského hlasování, které neodpovídají předchozímu hlasování lidovému. Pokud ale ve sboru volitelů nezíská jasnou většinu žádný z kandidátů, prezidenta má zvolit Sněmovna reprezentantů.

Bouřlivá doba

Abychom pochopili, jak a proč byl 4. března 1877 uveden do úřadu jako 19. prezident Spojených států Hayes, a ne Tilden, potřebujeme vědět něco o bouřlivé době, v níž se sporné volby konaly. V roce 1876, pouhých jedenáct let po vítězství Severu v občanské válce, se národ jen pomalu vzpamatovával z výstřelků takzvaného období rekonstrukce. V jižních státech, kde opět vládli demokraté, byla

osvobozeným otrokům často odpírána účast ve volbách zastrašováním, pokud ne přímo fyzickou silou. Ve třech státech však drželi moc v rukou republikáni vojensky: v Louisianě, Jižní Karolíně a na Floridě.

Ve Washingtonu dobíhalo funkční období Ulysees S. Granta a to, co si dovozovala jeho republikánská vláda, šokovalo i ty nejoddanější zastávce populárního válečného hrdiny. Avšak republikáni se jako strana vládoucí v Bílém domě přesto rozhodli zopakovat své jasné vítězství z minulých dvou prezidentských voleb. Demokraté žádali ukončení rekonstrukce a prahli po návratu k nesporné vůdčí roli, jež jim byla upírána od Lincolnova překvapivého vítězství v roce 1860. Toto ostré rozdělení národa se odráželo v republikánském Senátu a v demokratické Sněmovně reprezentantů Kongresu.

V sázce bylo mnoho a vášně vřely. Tildenovi zastávci nechtěli přijmout verdikt newyorských Timesů, a demokraté proto okamžitě vyslali na Jih delegaci. Měla přezkoumat postup, jímž podle všeho ty tři státy odmítly dát své hlasy jejich kandidátovi. Republikáni rovněž poslali své vyslance na Jih, aby zabezpečili Hayesovy zájmy. Prezident Grant jako oddaný republikán upozornil federální jednotky v jižních státech na potřebu zamezit jakémukoli falšování při sčítání hlasů, když se volební komise chystaly potvrdit hlasování volitelů a zaslat výsledky do Washingtonu. Naprosto zkorumpované volební komise v Louisianě, v Jižní Karolíně a na Floridě ovládali republikáni. James A. Garfield, republikánský vůdce ve Sněmovně reprezentantů (a budoucí prezident Spojených států), nazval volební komisaře své strany v Louisianě "sbírkou nestydatých darebáků". Existují důkazy, že komise v Louisianě nabídla potvrzení Tildenovy volby, pokud demokraté dodají jako úplatek milion dolarů.

Volitelé Hayese i Tildena ve třech sporných státech se sešli 6. prosince odděleně, hlasovali a výsledky odeslali do Washingtonu. Pokud by rozporný výsledek hlasování volitelů měl v tu chvíli rozhodnout republikánský předseda Senátu, byl by vyhrál Hayes. Pokud by ani jeden z kandidátů nezískal většinu sboru volitelů, volba by závisela na Sněmovně reprezentantů ovládané demokraty a prezidentem by se stal Tilden.

Napětí ještě stoupl, když se další pochybnosti ohledně sčítání hlasů volitelů vyskytly v Oregonu. Jedním ze tří volitelů, kteří zde hlasovali pro Hayese, byl John W. Watts, nedůležitý poštovní úředník, jehož roční plat činil 268 dolarů. Demokratický guvernér Oregonu rozhodl, že Watts je "služebně vázán a placen vládou Spojených států" a že mu tudíž ústava zakazuje být volitelem. Na jeho místo jmenoval guvernér demokratického volitele, který - pokud by jeho volbu předseda Senátu přijal - by dal Tildenovi ten poslední potřebný hlas.

Kompromis

Jakožto úctyhodný a vážný muž se guvernér Tilden po volbách věnoval sepsání učené studie o tom, že žádný předchozí předseda Senátu zatím nepoužil možnosti vlastního zásahu při sčítání hlasů. Každému členovi Kongresu zaslal po výtisku v naději, že neřešitelná situace bude postoupena k hlasování ve Sněmovně reprezentantů, kde mohl očekávat pro sebe vítězství. Rovněž tak Hayes se šarvátek osobně neúčastnil, třebaže spříznění politikové pilně dojednávali za scénou kompromis s nerozhodnými demokraty, kteří si více přáli odsun federálních jednotek ze svých států než demokratického prezidenta.

Konečně se příslušníci obou stran dohodli na způsobu řešení krize. 29. ledna 1877 Kongres zvláštním zákonem zřídil patnáctičlennou volební komisi. Měla se skládat ze tří republikánských a dvou demokratických senátorů, tří demokratických a dvou republikánských členů Sněmovny reprezentantů a ze dvou soudců Nejvyššího soudu z každé strany. Patnáctým, údajně neutrálním členem komise měl být nezávislý soudce Nejvyššího soudu, David Davis z Illinois. V den, kdy měl prezident

Grant návrh zákona podepsat, dostal soudce Davis vyrozumění, že ho illinoiský zákonodárny sbor zvolil do amerického Senátu. Nezáujatost Josepha P. Bradleyho, který ho v komisi nahradil, už nebyla tak nesporná.

Obě komory Kongresu se sešly 1. února, aby začaly sčítat výsledky voleb, přičemž postupovaly abecedně podle seznamu států: Alabama a Arkansas - Tilden; Californie a Colorado - Hayes; Connecticut a Delaware - Tilden. Když však byly předloženy nejasné výsledky z Floridy, předseda Senátu sčítání zarazil a odkázal spor do volební komise.

Večer předtím, než měla komise vyhlásit své rozhodnutí o Floridě, navštívil předseda Demokratické strany soudce Bradleyho, který ho ujistil, že bude hlasovat s demokraty. Avšak někdy mezi půlnocí a rozbřeskem, po návštěvě dvou vlivných republikánů, změnil Bradley názor. Poměrem hlasů osm ku sedmi, když Bradley hlasoval s republikány, přisoudila komise čtyři hlasy Floridy Hayesovi. Třebaže o konečném výsledku už nemohlo být pochyb, šaráda pokračovala až do chvíle, kdy byl někdy kolem čtvrté ráno 2. března výčet států úplný. Rutherford B. Hayes zvítězil nad Tildenem poměrem 185 volitelských hlasů proti 184. O dva dny později byl Hayes inaugurován jako prezident Spojených států.

Kdo vlastně volby vyhrál?

Podle konečných volebních výsledků získal Tilden v lidovém hlasování 4 300 590 hlasů a Hayes jenom 4 036 298 - což znamenalo jasnou většinu pro zástupce Demokratické strany. O konečném hlasování volitelů se však dodnes mezi odborníky na toto období vedou spory.

Většina historiků je zajedno v tom, že pouze technická záležitost zabránila Hayesovi v tom, aby právem získal všechny tři hlasy Oregonu. Také Jižní Karolínu přisuzují republikánskému kandidátovi. Tím, že bylo hlasování Louisiany přiřčeno Hayesovi, volební komise tohoto státu a později i volební komise ve Washingtonu pominuly všeobecné hlasování. Avšak zastrašování černých voličů v Louisianě pomohlo vytvořit lidovou většinu pro Tildena; ve spravedlivých volbách mohl zvítězit Hayes. Na Floridě se však největšího volebního podvodu dopustili republikáni. Pokud by volby byly regulérní, bílí voliči - představovali většinu a stáli pevně na demokratických pozicích - by byli přisoudili stát Tildenovi. Kdyby byl čtyři volitelské hlasy Floridy získal Tilden, mohly mu zajistit vítězství: 188 hlasů proti Hayesovým 181.

Přes sporné volby se Hayes projevil jako schopný prezident, který během jediného funkčního období jasně dokázal, že to, co prohlásil ve svém inauguračním projevu, myslí vážně: "Své straně nejlépe poslouží, kdo nejlépe poslouží své zemi." Pokud jde o Tildena, působil jedno dvouleté období jako guvernér státu New York a roku 1877 odešel z politiky - přesvědčen o tom, že ho podvodem připravili o prezidentství. Nikdy se už o žádnou veřejnou funkci neucházel.

Vraždy na nábřeží Temže

Bestiální vrah rychlý jako šelma a lačnicí po krvi si vybíral oběti mezi pouličními prostitutkami ve slizkých londýnských brlozích. Zabiják z roku 1888 nikdy nebyl dopaden, a přesto policie případ uzavřela. Proč?

P

olicie obdržela v balíčku kousek lidské ledviny a s ním dopis: "Posílám vám půlku ledviny, kerou sem vybral z jedny žencký... tu druhou polovičku sem si usmažil a sněd..." Zpáteční adresa: "Peklo". Byl podzim roku 1888 a celý Londýn okamžitě věděl, že hrůzný vzkaz přišel od "Jacka Rozparovače", který právě ubodal k smrti svou čtvrtou známou obět', třiačtyřicetiletou Catherine Eddowesovou.

Všechny čtyři byly žalostné, povadlé a stárnoucí prostitutky, nucené provozovat

ponižující řemeslo ve čtvrti slumů zvané Whitechapel. Byla to skutečná žumpa, kde žili ti nejubožejší - úzké uličky a proluky tvořily špinavý labyrint kořalen, bordelů a opiových doupat. Méně než polovina dětí se dožívala pěti let; v každém pokojíku tohoto lidského smetiště se tísnilo až sedm nájemníků. Mnohým mladým ženám, pokud v těchto zoufalých podmínkách nechtěly umřít hlady, nezbývalo nic jiného než šlapat chodník. A takové se teď z nejasných důvodů stávaly kořistí Rozparovače, kterého policie nikdy nezadržela, dokonce ani nezjistila jeho totožnost.

Smrt v mlhavém šeru

První oběti, dvačtyřicetileté Mary Ann "Polly" Nicholsové, kdosi podřízl hrdlo v noci 31. srpna. Než na blátivé dlažbě uličky stačila umřít, vrah jí dlouhým nožem rozřízl břicho. Osm dní nato "Černá Annie" Chapmanová, už oslabená tuberkulózou, přišla o život stejným způsobem, za použití stejného typu nástroje.

Lidé si vzpomněli na předešlou vraždu prostitutky z Whitechapelu. Tu vrah pouze ubodal, a policie proto nehledala žádnou spojitost. Veřejnost však měla jiný názor a spustila poděšený křik. Teprve pak policie poslala do ulic chudinské čtvrti posily. Soukromí detektivové a dobrovolníci z řad civilistů se dychtivě hlásili do Hlídkového výboru Whitechapelu, organizovaného znepokojenými londýnskými obchodními kruhy.

Vzrůstající obavy živilo také odhalení temných stránek viktoriánské spořádanosti. Zámožnější společnost si dlouho odmítala přiznat, v jak krutých podmínkách jsou chudí nuceni žít. V době, kdy se neslušelo vůbec se o sexuálních záležitostech zmiňovat, natož pak diskutovat, takzvaně slušní lidé nechtěli ani připustit, že by se ulice města mohly hemžit prostitutkami.

Nadále se však pozornost soustřeďovala na vraha, který svůj první vychloubavý dopis napsal červeným inkoustem a podepsal se vlastní přezdívkou: "Jack Rozparovač". Jeho posměšky, že ho policie nechytí, vypadaly hodnověrně, třebaže ve zločinech se začínala rýsovat jasná metoda.

Lékařští odborníci určili, že je levák a má značné znalosti z anatomie, protože podle všeho dokáže přesně vyjmout lidský orgán. Postupně se také ukázalo, že ke všem vraždám došlo mezi jedenáctou hodinou večer a čtvrtou ráno. Tyto důkazy však zdaleka nestačily. Vyšetřovatelé začali sbírat nevinné lidi - duševně choré chirurgy či řezníky nebo pouze obyčejné zločince či lidi známé sexuálními přestupky. Toto pátrání nepřineslo žádné ovoce.

Vrahovy zločiny začaly být ještě odvážnější - a ohavnější. Když ho vyrušili těsně poté, co prořízl hrdlo pětačtyřicetileté Elizabeth Strideové zvané "Dlouhá Líza", Rozparovač nevzrušeně odkráčel do noční mlhy. Oběť našli krátce po půlnoci 30. září s hroznem vína v jedné ruce a bonbony v druhé, mrtvou, ale nezohavenou.

Náhodný svědek uslyšel kroky, ale nepodařilo se mu zabijáka zahlédnout.

Protože se Jacku Rozparovači nedostalo jeho obvyklého potěšení, vyhledal je během pětačtyřiceti minut znovu. Tentokrát se stala jeho terčem právě Eddowesová. Zabil ji, vykuchal a kousek její ledviny poslal policii poštou. Člověk hlídající jen o pár metrů dál neslyšel k všeobecnému údivu nic. Zabijákovi dost pravděpodobně potřísněnému krví se záhadným způsobem podařilo uniknout, přestože tu rušnou sobotní noc se čtvrt' doupat hemžila nejen pochybnými zákazníky, ale i desítkami policejních posil a hlídek odhodlaných dopadnout vraha při činu.

V podezření člen královské rodiny...

Celých šest týdnů po té dvojnásobné vraždě se Rozparovač zřejmě skrýval. Policie mezitím sledovala zajímavé vodítko.

V noci, kdy došlo k vraždám Strideové a Eddowesové, si jeden policista ve Whitechapelu všiml elegantně oblečeného pána rozmlouvajícího s prostitutkou. Na dotaz policisty podezřelý - který se do té temné čtvrti naprosto nehodil - vytríbeným

jazykem prohlásil, že je lékař, a přesvědčil policistu, aby ho propustil. V tu chvíli se nekontrolovaně začaly šířit zvěsti. Pochází snad vrah z vysokých kruhů společnosti a je z nějakého šíleného popudu posedlý bídným životem slumů?

Téměř sto let byl podle této teorie nejčastěji podezírán vévoda z Clarence, vnuk královny Viktorie. Soudobé noviny však nikdy takovou domněnku neotiskly, protože vévoda byl nejstarším synem dědice trůnu Edwarda, prince Waleského, později krále Edwarda VII. Nicméně se vědělo, že vévoda trpí jakousi duševní poruchou. Zastánci názoru, že Jack Rozparovač byl on, upozorňují, že vévodu dal lékař po poslední vraždě odvézt do ústavu pro choromyslné, odkud už nikdy nevyšel na svobodu. Zemřel roku 1892.

...a příhodná sebevražda

K nejohavnější vraždě došlo časně ráno 10. listopadu. Ve 3.45 ráno vzbudily sousedy výkřiky z pokojíku Jane Kellyové zvané "Černá Máry". Když se pak za denního světla sluha domácích odvážil dovnitř, bylo jasné, že Rozparovač využil soukromí, jež mu obydlí čtyřicetileté oběti poskytl. Pečlivě mrtvolu vykuchal, vyňal srdce a ledviny a části těla úhledně rozložil po pokoji.

Tato brutální vražda zakončila řadu zločinů připisovanou Jacku Rozparovači.

Během příštích několika týdnů policie případ beze slova vysvětlení uzavřela. Někteří členové Hlídkového výboru Whitechapel si mezi sebou vyprávěli, že se vrah doznal a pak se utopil v Temži. Mnoho lidí se domnívá, že tato falešná zpráva měla ochránit dobrou pověst vévody z Clarence či nějakého zvrhlého policisty.

Pokud šlo o utopence, jednoho sebevraha z Temže po vraždě "Černé Máry" Kellyové skutečně vytáhli. 3. prosince se utopil Montague John Druitt, nepříliš úspěšný právník, pronásledovaný utkvělou představou duševní choroby své matky. Jeho dopis na rozloučenou nikdy nebyl zveřejněn - mohlo jít o doznání citované policii, když případ uzavřela.

Jako potomek aristokratické lékařské rodiny měl Druitt styky v nejvyšší anglické společnosti. Příslušníci elitního Klubu apoštolů, který navštěvoval, pocházeli z předních anglických rodin. Všichni, kdo advokáta znali, se shodovali v tom, že nesnášel ženy.

Paní Druittová byla 1. července 1888 umístěna na kliniku pro duševně choré. Její syn ji tam pravidelně navštěvoval a možná se tím víc obával o vlastní duševní rovnováhu. Ať už Druitt chodil ze své právníkové kanceláře nebo ze soukromé chlapecké školy, kde si musel přivydělávat na živobytí jako učitel tělocviku, v obou případech nutně procházel Whitechapelem.

Spojily se snad Druittovy obavy a nenávisť k ženám a zplodily netvora, který si říkal Jack Rozparovač? Už v říjnu na něm jeho bratr William pozoroval známky duševního vyčerpání a vyšinutého chování. 30. listopadu byl Druitt s okamžitou platností propuštěn ze zaměstnání ve škole.

Někteří zastánci této teorie věří, že Apoštolové mohli využít svého značného společenského vlivu, aby uchránili jméno jednoho z nich. Možná Druitta k sebevraždě donutili, nebo se dokonce spolčili a zabili ho. Pak přesvědčili odpovědné činitele, aby utajili pravdu a případ uzavřeli.

Existovali i další podezřelí včetně jistého šílence Aarona Kosminského, který bydlel přímo uprostřed čtvrti, kde k vraždám došlo, a bylo o něm známo, že prostitutky zuřivě nenávidí. V případě žádného z nich se však nenašlo dost důkazů.

Neznámému násilníkovi se sice připisovalo čtrnáct vražd, ale během své tříměsíční hrůzovlády jich patrně spáchal pouze pět. Jacka Rozparovače neodolatelně přitahovala krev a své oběti si vybíral tak, aby místa činu vytvořila na mapě Whitechapelu kříž. Jeho skutečnou totožnost už patrně nikdy nezjistíme, tím méně pak, co ho k vraždám vedlo.

Plameny nad Berlínem

Sotva byl Adolf Hitler jmenován kancléřem, vzplál Říšský sněm. Nacistická a komunistická strana se vzájemně obviňovaly ze spoluviny. Kdo vlastně nesl odpovědnost za dramatický akt politického zhářství?

T

oho chladného, větrného večera 27. února 1933 byla velká kamenná budova Říšského sněmu téměř prázdná. Poslanci odešli domů a zanechali tam pouze několik nočních hlídačů, aby pozhasínali, hlídkovali po chodbách a střežili jediný vchod, který zůstával odemčený. Těsně po deváté nějaký student krácející dole po ulici uslyšel řinkot skla, a když vzhlédl, spatřil na balkoně v prvním patře postavu. Nesla cosi jako planoucí pochodeň.

Student začal okamžitě jednat a rozběhl se k nejbližší strážnici, aby spustil poplach. Službu konající policista Karl Buwert se rozhodl zprávu přešetřit, než ji předá nadřízeným, a šel se na to rozbité okno podívat. Když uviděl vytloučené sklo a červenavou záři uvnitř, uvědomil si, že hoří už na několika místech, a vyrazil uvědomit policii a vládní úředníky. Za pár minut už po městě ječely hasičské sirény. To už všude pobíhali strážníci a hlídači a snažili se odemknout vchody, aby hasiči mohli dovnitř. Mezi okamžikem, kdy student zahlédl vetřelce, a chvílí, kdy první člověk rozrazil dveře sněmovny, kde požár řádil nejvíc, uběhlo 19 minut. Zjistili, že hoří silné plyšové závěsy po obou stranách dveří a částečně také dřevěné obložení stěn. Na druhé straně místnosti už se plameny zmocnily pultíku stenografky a desítky ohniček se rozhořely na stolech poslanců. Jeden ze strážníků, který se rozběhl ke vchodu č. 5, aby podal zprávu, si také povšiml několika hořících košů na papír, více než dvou desítek hořících hadrů a konečně zapomenuté čepice a vázanky. Požár byl zcela jasně dílem zháře - možná několika zhářů.

V 9.25 dorazili do zasedacího sálu strážník Helmut Poeschel a inspektor budovy Alexander Scranowitz. Zatímco užasle zírali na požár, proběhl kolem nich mladík bez košile, celý umouněný a rozcučaný. Policisté ho vyzvali, aby se zastavil a zvedl ruce. Muž se nijak nebránil, takže ho Poeschel se Scranowitzem okamžitě prohledali, jestli nemá zbraň nebo nějaký jiný podezřelý předmět. Našli pouze kapesní nůž, peněženku a holandský pas, podle něhož šlo o Marina van der Lubbeho, narozeného 13. ledna 1909 v Leidenu. Bylo jasné, že jim náhoda přihrála do ruky přímého viníka. "Proč jste to udělal?" řval na něj Scranowitz. "Na protest," zamumlal muž.

Když vedli policisté van Lubbeho na policejní ředitelství, na místě bylo už 15 hasičských sborů a hořící budovu brzy zalávalo vodou 60 stříkaček a několik hasičích lodí. Za půldruhé hodiny hasiči oheň zvládli. Budovu zachránili, ale zasedací síň byla zničená a z ozdobného skleněného stropu zbývala jen hromada střepů na podlaze.

Komunistické spiknutí?

Když ministr vnitra Hermann Göring dostal zprávu, že hoří Říšský sněm, večerel právě s Adolfem Hitlerem, vůdcem národněsocialistické strany a novopečeným říšským kancléřem. Göring se vůdci omluvil a spěchal na druhý konec města, aby dohlédl na záchranné práce. Když se ho reportéři ptali, kdo je asi za zločin odpovědný, Göring nezaváhal. Obvinil německé komunisty, proti nimž nacisté právě vedli rozsáhlou represivní kampaň. "Je to komunistický zločin proti nové vládě," prohlásil. A když nějaký úředník namítl, že chytili jen jednoho vetřelce, štěkl zpátky: "Jednoho člověka? Těch bylo nejmíň deset nebo dvacet! Tohle je signál ke komunistickému povstání!" Když se Göringa ptali, jak se mohli zháří do Říšského sněmu dostat - a všichni kromě jednoho zase uniknout - vytasil se s nápadem, že použili podzemní chodbu vedoucí z jeho ministerstva vnitra na protější straně ulice.

Göring téměř říčel nadšením a přísahal, že okamžitě udělá razii a ty čtyři tisíce "rudých teroristů", jak je nazval, potrestá.

Legalizace totality

Mnohé jiné nacistické kruhy si však nebyly tak jisty Göringovým ukvapeným soudem. Komunisté neměli v Německu silnou pozici a těžko si lze představit, že by jim strategie žhářství mohla zajistit přízeň ostražitého obyvatelstva. Navíc podzemní tunely, kterými údajně do Říšského sněmu vnikli, měl pod zvláštním dohledem Göring a jeho policie; pro nacistické žháře by patrně bylo snadné založit oheň a pak spořádaně ustoupit, ale komunistům by se totéž provádělo velice těžko. Zároveň existovalo mnoho důvodů, proč by z působivého požáru mohli mít prospěch nacisté, zvláště když mohli v předvečer důležitých celostátních voleb shodit vinu na své úhlavní nepřátele. Nepřísahal snad Göring zcela nedávno, že dostane rudé "nepřímo", ale až přijde ta "vhodná chvíle", až "vzplane" to, čemu říkal bolševická revoluce?

Göringovi kritici také postřehli, jak si ministr vnitra pospíšil s "Dekretem na ochranu lidu a státu", který dal nacistům do rukou doslova veškerou zákonnou moc potřebnou k zavedení totalitní diktatury. Ráno po požáru se Göring objevil v kanceláři vetchého starého prezidenta Výmarské republiky Paula von Hindenburga a požadoval, aby rozsáhlému dekretu "proti násilnickým činům komunistů" udělil svým podpisem platnost zákona. Göringův dekret omezoval osobní svobodu, svobodu projevu včetně svobody tisku a práva shromažďovacího a sdružovacího. Navíc dekret vládě povoloval prověřovat veškeré poštovní a telefonní služby, podnikat přepadové domovní prohlídky a v zájmu bezpečnosti státu konfiskovat soukromý majetek.

Už v době, kdy policie zatýkala německé komunisty, ozvalo se pár statečných a požadovali, aby vláda zahájila objektivní vyšetřování zločinu a obnovila lidská práva. Skupina komunistů různých národností vydala v Paříži dokument nazvaný Hnědá kniha. Publikace údajně zveřejňovala pravdivou verzi toho, jak si nacisté zapálili vlastní parlament. Autoři však pracovali v zahraničí, neměli možnost ověřit fakta na místě a celkem bez zábran uváděli účast Göringa a dalších vysoko postavených nacistů na základě vymyšlených důkazů.

Neprůkazný soud

Hnědá kniha nakonec pouze ještě víc zmátla veřejné mínění v cizině a nacisté, kterých se debata ani v nejmenším nedotkla, postupovali podle vlastních plánů. Zvláště Göring jako by stále víc ztrácel zábrany, když viděl, jak nedůvěra veřejnosti ke komunistům sílí. "Spoluobčané," oslovil shromážděný dav dva dny před volbami poslanců 5. března, "žádnému právníckému kličkování se nepodaří moje opatření oklestit... Já si nemusím zatěžovat hlavu spravedlností... Náš boj bude bojem proti chaosu."

Tři týdny po zatčení van der Lubbeho, 22. března, vydala kancelář Nejvyššího soudu prohlášení: "Dosavadní vyšetřování prokázalo, že holandský komunist van der Lubbe... byl před požárem bezprostředně ve spojení nejen s komunisty v Německu, ale také s komunisty v zahraničí." Dodala, že tyto osoby jsou ve vazbě a nachází se mezi nimi parlamentní vůdce německých komunistů Ernst Torgler a tři Bulhaři. Následoval proces před Nejvyšším soudem v Lipsku a v Berlíně. Trval od 21. září do 23. prosince a vyzněl pro nacisty poněkud trapně, protože mimo veškerou pochybnost prokázal, že za tímto zločinem nestáli komunisté. Obžalobě se nepodařilo předložit usvědčující důkazy proti Torglerovi či Bulharům. Přestože jako svědci obžaloby vystoupili před soudem mnozí prominenti, nebyly prokázány žádné přímé spojitosti mezi van der Lubbem a čtyřmi "spiklenci". Georgi Dimitrovovi, jednomu z Bulharů, se dokonce podařilo dokázat Göringovi řadu nesrovnalostí v obžalobě. V křížovém výslechu, který Bulhar vedl sám za sebe, Göringa natolik

vyvedl z míry, že se ministr přestal ovládat, a místo aby odpověděl na Dimitrovovi klidné otázky, vyhrožoval Bulharovi smrtí.

Van der Lubbe působil nakonec na lavici obžalovaných ještě trapněji, ale z jiného důvodu. Nizozemce obhajoba vůbec nezajímala. Doznal se k založení požáru hned na počátku a nikdy během celého procesu nezakolísal. Třebaže se van der Lubbeho zevrubně vyptávali na jeho motivy a spojení, podařilo se jim z něho dostat pouze pyšné tvrzení, že všech několik desítek ohníčků v Říšském sněmu založil sám - a že se nemůže dočkat, až ho za ten zločin odsoudí.

Mnohým z těch, kdo pozorovali netečnou postavu na lavici obžalovaných, připadala van der Lubbeho prohlášení o nezávislé a bleskové akci neuvěřitelná. Nejenže při nehodě v dětství údajně napůl oslepl, ale také se obtížně pohyboval. Při vzácných příležitostech, kdy svým vyšetřovatelům odpovídal, vyjadřoval se nesoustředěně, dětinsky a rozporně. Když se ho ptali, kdo mu nařídil, aby podpálil Říšský sněm, trval na tom, že jednal na popud "vnitřních hlasů". A pokud šlo o politické přesvědčení, stěží se dalo brát vážně jeho tvrzení, že je komunista. Nemohl uvést jako důkaz žádné členství, pouze to, že v šestnácti letech krátce působil v jedné nizozemské buňce.

Soudem určený obhájce van der Lubbeho, jehož pomoc se údajný žhář snažil hned na počátku odmítnout, podal dost přesvědčivý portrét "vzpurného rošťáka", duševně vyšinitého tuláka, který měl už od dětství opletačky s policií. Jak řekl advokát, van der Lubbe měl sklon k impulzivnímu jednání a potřeboval pozornost, které se mu dopadením mohlo dostat. O nějakých revolučních ideálech se u něho nedalo hovořit.

Přesto však obraz van der Lubbeho, jak ho podala obhajoba, nepůsobil zcela přesvědčivě. Když se obžalovaného podrobně vyptávali na večer 27. února, dokázal si vybavit obdivuhodně přesné podrobnosti; a když mu policisté dali zpětně přehrát jednotlivé kroky a měřili mu čas, všechno dokonale souhlasilo. S použitím prudce hořlavé látky a roztrhaných kousků saka mohla tedy docela pravděpodobně založit rozsáhlý požár jediná osoba. Jakkoli chtěly obě strany uvěřit teorii spiknutí, bylo možné připustit, že tenhle výstřední, postižený a mírně vyšinitý mladík mohl takový plán vymyslet a vykonat, pokud na něj soustředil veškerou energii a schopnosti. Proces se chýlil ke konci. Soud byl nucen pro nedostatek důkazného materiálu zbavit čtyři komunisty obvinění z účasti ve spiknutí a muže okamžitě vypověděli ze země. Van der Lubbeho, který očividně hrál při požáru určitou roli, odsoudili k smrti. Po formálních žádostech o zmírnění trestu byl 10. ledna 1934 popraven.

Bizarní doznání

Třebaže celá záležitost byla popravou Marina van der Lubbeho oficiálně uzavřena, dohady týkající se celé pravdy o požáru Říšského sněmu nikdy neutichly. Několik obžalovaných nacistů v norimberském procesu po 2. světové válce dosvědčilo, že spiknutí zcela určitě zosnoval Göring. A velitel německého generálního štábu v prvních letech války generál Franz Halder si vzpomněl, jak se Göring tímhle kouskem doslova chvástal na večírku pořádaném pro Hitlera roku 1942.

Když jeden host začal při oslavě mluvit o osudných událostech roku 1933, Göring ho přerušil. "Jediný, kdo opravdu něco ví o požáru Říšského sněmu, jsem já, protože já jsem ho zapálil!" Pravděpodobně se však už nikdo s určitostí nedozví, zda Göring mluvil pravdu, nebo zda šlo pouze o ukázkou jeho velikášství. Ať už Říšský sněm zapálil kdokoli, není pochyb, že nacistům na cestě k moci výrazně pomohl.

Jasnovidec, který věděl příliš mnoho

Necelé tři měsíce po požáru Říšského sněmu, 5. dubna 1933, našli cestáři pár kilometrů východně od Berlína v příkopu zkrvavenou mrtvolu. V mrtvém poznali

slavného jasnovidce Jana Erika Hanussena.

Hanussen se narodil v rodině správce synagogy. Už jako mladík ze židovského ghetta odešel a hledal štěstí v kabaretu. Pokoušel se uchytit se jako vrhač nožů, zápasník, polykač ohně - a pokaždé svým způsobem uspěl. Po návratu z 1. světové války získal angažmá u velkého cirkusu, kde u sebe objevil pozoruhodný jasnovidecký talent. Brzy fascinoval obecnost neobyčejnými schopnostmi: "viděl" předměty v kapsách lidí, ale také předpovídal bankovní loupeže a ukazoval na viníky. Ve dvacátých letech mu už jasnovidecké výkony získaly opravdovou slávu a později se stal miláčkem nacistického vedení.

Netrvalo však dlouho a po skvělém nástupu došel krvavého konce. Do dneška se historikové neshodli, čím Hanussen vyvolal nelibost svých ochránců. Podle některých dostal nacistickou stranu do špatného světla, když večer 24. února 1933, pouhé tři dny před požárem Říšského sněmu, předpověděl "oheň ve velké budově" a dodal, že to má být signál k nějakému lidovému povstání.

Avšak toto vysvětlení vraždy jasnovidce dává smysl jen tehdy, nesou-li nacisté skutečně za zhářství přímou odpovědnost. Pravděpodobnější je teorie, že Hanussena dal zabít jistý nacistický činitel, jemuž věstec neprozíravě půjčil značnou sumu peněz.

Pečlivě zosnované skandály

Díky tajným intrikám se Hitlerovi zřejmě podařilo sesadit v předvečer 2. světové války dva nejvyšší vojenské představitele. Prvním smeteným generálem byl ministr války, polní maršál Werner von Blomberg. Maršál se několikrát veřejně vyjádřil, že by nebylo moudré vyprovokovat válku s Británií nebo s Francií. Hitler nesnášel odpor a rozhodl se přichystat Blombergův pád.

Koncem prosince 1937 požádal tento devětapadesátiletý vdovec Hitlera o svolení oženit se s jistou Evou Gruhnovou. Blomberg ovšem netušil, že Gruhnová má policejní záznam, protože se kdysi živila jako prostitutka a modelka. Hermann Göring, který o podobných věcech určitě, věděl, v tom viděl dokonalou příležitost, jak nepohodlného generála vyhodit ze sedla, a oznámil vše vůdci. Zanedlouho po svatbě začaly o Evě Gruhnové kolovat nepěkné pomluvy. Generála obvinili, že zneuctil vysokou státní funkci, a donutili ho odstoupit.

Göring doufal, že Blomberga ve funkci ministra války vystřídá. Nejdřív se však musel zbavit Blombergova logického následníka, vrchního velitele německé armády Wenera von Fritsche. Fritsch byl stejně jako Blomberg skeptický k Hitlerovým válečným plánům na Západě.

Göring si zajistil pomoc Heinricha Himmlera, šéfa Hitlerovy osobní policie. Jen pár dní po Blombergově rezignaci předložili oba intrikáni "důkaz" o Fritschově homosexualitě. Jako svědek tohoto "zločinu" vystupoval profesionální vyděrač Otto Schmidt a potvrdil, že udržoval s Fritschem poměr. Hitler požadoval, aby generál z bezpečnostních důvodů odstoupil. Fritsch tvrdil, že je nevinný, a nakonec se úspěšně obhájil. Rozruch však trval dost dlouho, aby se Hitler stačil prohlásit vrchním velitelem sám.

Muž s maskou

Dvaadvacet let - možná déle - strádal ve francouzských věznicích bezejmenný muž s tváří zakrytou maskou. Čím mohl tajemný vězeň ohrozit všemocného krále Slunce Ludvíka XIV.?

E

tienne du Junca, královský správce pařížské Bastily, učinil 18. září 1698 přesný, byť překvapivý zápis do oficiálního deníku. Ve tři hodiny odpoledne dorazil nový velitel věznice Bénigne D'Auvergne de Saint-Mars z jižní Francie, kde velel pevnosti v

zálivu u Cannes. S ním dorazil v uzavřených nosítkách postarší bezejmenný vězeň v masce. Saint-Mars, poznamenal správce, měl záhadného svěřence pod dohledem už od doby, kdy sloužil jako velitel pevnosti a vězení Pinerolo v Piemontu v severozápadní Itálii. Protože služební období Saint-Marse v Pinerolu trvalo od roku 1664 do roku 1681, du Juncův zápis znamenal, že ten člověk byl vězněn přinejmenším 17 let, možná i víc než tři desetiletí. Během následujících let strávených v Bastile vězeň neustále nosil masku a nikdy nepadlo žádné jméno. Po pěti letech v pařížském vězení se muži v masce udělalo při návratu z bohoslužby nevolno a obvyklý strážní doprovod ho donesl na postel v cele. Okamžitě zavolali vězeňského lékaře, který ovšem prohlásil, že pacientovi už není pomoci. V deset večer 19. listopadu 1703 bezejmenný vězeň zemřel. Ještě té noci zmizely ze světa veškeré stopy jeho existence. Nábytek z cely zničili, pár jeho osobních věcí spálili, stěny místnosti, kterou obýval, znovu omítli. O pár dní později du Junca poznamenal v deníku, že neznámý vězeň byl pochován na hřbitově svatého Pavla. Jak si zjistil du Junca ve farní matrice, zemřelý se jmenoval M. de Marchiel, věk "asi 45 let".

Tvář pod maskou

Pouze hrstka lidí - mezi nimi král Ludvík XIV. - znala totožnost Masky, jak se bezejmennému vězni často říkalo.

"Král Slunce" je přímo zosobněním panovnického absolutismu v dějinách. Když v květnu 1643 zemřel jeho otec, stal se Ludvík králem čtyři měsíce před svými pátými narozeninami. Jako regentka svého syna vložila Anna Rakouská vládu do rukou kardinála Mazarina, který ji vykonával dál, i když Ludvík mezitím dospěl. Avšak roku 1661, když Mazarin zemřel, řekl mladý král užaslým ministrům, že nadále miní vládnout Francii sám. S pravomocemi, které mu náležely, mohl Ludvík snadno zatknout a uvěznit, koho se mu zachtělo.

Král a jeho důvěrníci si odnesli tajemství totožnosti záhadného vězně s sebou do hrobu a zanechali nevyřešenou záhadu, vyvolávající dohady po celé generace. Vězně jednou ztotožňovali s anglickým šlechticem, přinuceným uprchnout z vlastní země, když selhalo spiknutí proti Vilému III.; jindy s francouzským dramatikem potrestaným za nactiutrháčné hry či s nemanželským nevlastním bratrem Ludvíka XIV., narozeným ze spojení Anny Rakouské a kardinála Mazarina. Jako nejspolehlivější však lze přijmout vysvětlení, že Maska byl italský dvořan, který si vysloužil králův hněv.

Podvedený král

Za ta léta, kdy Saint-Mars velel pevnosti Pinerolo, svěřili do jeho péče mnoho vězňů. Osobně byl králi zodpovědný za jednoho - o němž se v dopisech Ludvíkova ministra války, markýze du Louvois, mluvilo pouze jako o "vězni". Indicie ukazují, že tento muž mohl být Maskou.

Ercole Antonio Mattioli byl ministrem u dvora mantovského vévody Ferdinanda Carla Gonzagy a měl na starosti hraniční pevnost Casale Monferrato, kterou Ludvík XIV. velice toužil ovládnout, aby rozšířil svůj vliv do Itálie. Když Mattioli navštívil francouzského krále v Paříži v prosinci 1677, obdržel vzácné dary a zařídil pak prodej Casale Monferrato za 100 000 tolarů. Po návratu domů se buď dvořana zmocnily výčitky, že prodal italský majetek Francii, nebo zvěřil možnost dalšího výtěžku, který by mu zabezpečil jeho výstřední způsob života. Zprávu o tajné transakci pustil do oběhu na vladařských dvorech Rakouska, Španělska, v Benátkách a v Savojsku. Náhle celá Evropa věděla o záměrech Ludvíka XIV. v Itálii. Král Slunce byl nucen svou nabídku na pevnost zahanbeně stáhnout.

Ludvík se Mattiolimu za předpokládanou zradu pomstil tím, že dal italského dvořana v roce 1679 unést a předat - s maskou na tváři - Saint-Marsovi do Pinerola. Roku 1681 Saint-Mars možná vzal, možná také nechal, svého maskovaného italského

vězně s sebou do další pevnosti, Exiles. Je však známo, že v březnu 1694 byli tři vězni včetně jednoho s maskou převezeni z Pinerola do věznice na Svaté Markétě v zálivu u Cannes, kde tehdy velel Saint-Mars. "Víte, že jsou to důležitější osoby - alespoň jedna z nich - než vězni, které dnes na ostrově máte," psal králův ministr Saint-Marsovi. Sled událostí souhlasí s du Juncovým zápisem v deníku roku 1698, který uvádí, že Maska dorazil do Paříže po věznění v Pinerolu a na ostrově Svaté Markéty. Ve farní matrice je navíc u pohřbu vězně roku 1703 jméno Marchioly, a ne Marchiel, jak zapsal du Junca. Francouzský písař, pokud se nevyznal v psaní italských jmen, mohl snadno udělat chybu a zapsat Marchioly místo Mattioli. Odpůrci teorie o Mattiolim namítají, že měsíc po Italově příjezdu na ostrov Svaté Markéty byla hlášena smrt vězně, který měl komorníka. Vědělo se, že v Pinerolu povolili Mattiolimu osobního sluhu; žádný jiný ze Saint-Marsových svěřenců v Cannes sluhu neměl. Mattioli se narodil 1640 a v roce, kdy zemřel muž v masce, by mu tudíž bylo třiašedesát, ne "asi 45". A konečně, dodávají skeptici, Mattioliho zatčení a uvěznění nebylo ve své době žádným tajemstvím a Saint-Mars se v dopisech o svém italském svěřenci občas zmiňoval, i když jeho jméno psal nesprávně Marthioly.

Nešťastné dvojče

Pro ty, kdo nejsou ochotni přijmout Mattioliho jako Masku, existuje ještě překvapivější teorie: anonymní vězeň byl dvojčetem a věrnou podobou samotného krále Slunce.

První ministr krále Ludvíka XIII., kardinál Richelieu, odhalil ve svých pamětech, že Anna Rakouská porodila 5. září 1638 dvojčata - chlapce. První se narodil kolem poledního a okamžitě byl prohlášen za dědice trůnu. Asi v půl deváté večer královna porodila druhé dítě. Zatímco narození budoucího krále bylo podle Richelieua "tak skvělé a slavné, narození jeho bratra v přísné tajnosti bylo o to smutnější".

Podle zákonů té doby se dvojče narozené jako druhé pokládalo za starší. Protože však už prvorozené dítě bylo jmenováno dědicem Ludvíka XIII., považovalo se za prozíravé narození druhého dítěte zatajit. Neuznaného prince předali do péče porodní báby a královně oznámili, že druhé dítě zemřelo. Tak bratři dorostli do věku dospělosti, jeden u dvora, druhý v nějakém skrovném příbytku. Za čas však už podobnost druhého mladíka s králem Ludvíkem XIV. byla natolik zjevná, že ho museli poslat do ciziny - do Anglie, kde se mu dostalo královské výchovy od tety z otcovy strany, Henrietty Marie, manželky krále Karla I.

Podle složitého scénáře založeného na senzačním odhalení Richelieua se nešťastný sourozenec nakonec dozvěděl o své pravé totožnosti a snažil se dosáhnout nároku na trůn, který mu právoplatně patřil. Ve věku jednatřicet let se roku 1669 spojil s francouzským hugenotem Rouxem de Marsilly, tajným agentem protestantské aliance proti Francii, do níž patřila Anglie, Nizozemsko, Švédsko a několik švýcarských kantonů. V dubnu zadržela Marsillyho ve Švýcarsku tajná policie Ludvíka XIV. a unesla ho do Paříže, kde na mučení zemřel. Před smrtí odhalil, že Eustache Dauger, muž, který v Anglii vystupoval jako jeho komorník, je ve skutečnosti královo dlouho pohřešované dvojče.

Když Dauger připlul 19. července 1669 do Dunkirku, byl na příkaz Louvoise zatčen. Ještě téhož dne ministr války napsal Saint-Marsovi, že mu posílá do Pinerola důležitého vězně. Velitel ho měl držet pod tím nejpřísnějším dohledem.

V následujících letech - když Saint-Marse přeložili do Exiles, na ostrov Svaté Markéty a nakonec do Paříže - bral Daugera s sebou. Velitel věznice se choval ke svému svěřenci vždy uctivě, povolil mu dobré ošacení, knihy, kytaru, dokonce osobního sluhu. Saint-Mars se zkrátka choval, jako by Dauger náležel k aristokracii, pokud by snad neměl přímo královskou krev. Musel však nosit černou sametovou masku, kdykoli do vězení přijela návštěva a když cestoval se Saint-Marsem na nové

působíště - jako tomu bylo v září 1698 do Paříže, která se stala jeho posledním vězením.

Život pod dohledem

Kdo tedy byl Eustache Dauger? Po vyčerpávajícím výzkumu otiskl britský historik roku 1910 poněkud prozaickou odpověď. Dauger byl komorníkem Nicholase Fouqueta, ministra financí u dvora Ludvíka XIV. Fouquet byl v roce 1661 zatčen, usvědčen ze zpronevěry státních financí a odsouzen na doživotí. Zemřel ve vězení v Pinerolu roku 1680. Protože Fouquet svěřoval během svého uvěznění v Pinerolu státní tajemství svému sluhovi, zůstal komorník - podle této teorie Dauger - za mřížemi i po pánově smrti. On byl tím zvláštním svěřencem Saint-Marse až do své smrti v Paříži o třiadvacet let později.

Sluha, či vyděděný člen královské rodiny? Prostě neexistuje dostatek důkazů, aby se na tuto otázku dalo s určitostí odpovědět. Ti, kdo znali tajemství v té době - král, Louvois a samozřejmě Saint-Mars - si dávali pozor, aby je neprozradili písemně, takže neexistuje důkaz, který by podpořil či vyvrátil předpoklad, že Dauger byl právoplatným dědicem francouzského trůnu.

Dauger, uvězněný a pod dohledem Saint-Marse od roku 1669; Mattioli, pod dohledem a speciální svěřenec velitele od roku 1679. To je vše, co mají ti dva společného. Jeden z nich byl s velkou pravděpodobností mužem v masce. Který z nich, to se patrně nikdy neprokáže.

Hrabě Monte Christo

Za vlády Napoleona Bonaparta v roce 1807 stihl mladého pařížského ševce jménem François Picaud osud podobný osudu muže s maskou. Když se žárlivý přítel Mathieu Loupian dozvěděl, že si Picaud má brát krásnou Marguerite Vigorouxovou, vymyslel si, že švec je anglický špion, a udal ho. Napoleonova policie Picauda zatkla a uvrhla ho do vězení, kde v anonymitě strádal až do roku 1814.

Během těch sedmi let v cele se Picaud spřátelil s italským duchovním, který mu na smrtelné posteli pověděl o skrytém pokladu. Když zatpklého vězně propustili, vyzvedl poklad a vrátil se do Paříže jako bohatý muž. V Paříži se dozvěděl nejen o Loupianově proradnosti, ale i to, že se Marguerite Vigorouxová za člověka, který ho zradil, vzápětí vdala. V různých převlecích se Picaud začal mstít Loupianovi a jeho komplicům - zabíjel je jednoho po druhém, až jeho samotného zavraždila jedna ze zamýšlených obětí. Příběh zveřejněný roku 1838 zaujal Alexandra Dumase.

Několik let předtím jel Dumas na hon na ostrov poblíž Elby, místa Napoleonova prvního vyhnanství. V dálce uviděl skalnatý ostrůvek vystupující z moře. Jmenoval se Monte Christo. Dumasovi ten pohled učaroval a slíbil si, že napíše román s použitím tohoto jména. Když si pak přečetl Picaudův tragický příběh, uzpůsobil ho a vytvořil hraběte Monte Christa.

Stejně jako Picaud se i Dumasův hrdina Edmond Dantes zradou přátel dostane do vězení - neoprávněně ho obviní z účasti na spiknutí, které má zapuzenému císaři pomoci, aby se znovu dostal k moci. Podobně jako Picaud se Dantes spřátelí se spoluvězněm, italským duchovním, a dozví se o ukrytém pokladu. Zde však se příběhu ujímá spisovatelova fantazie. Když kněz zemře, Dantes se schová do pohřebního pytle místo něho, nechá se hodit do moře, odplave do bezpečí a vyloví ho gang pašeráků. Jeho zachránci ho odvezou na ostrov Monte Christo a hrdina zde v podzemní jeskyni najde zlato a šperky. Jako hrabě Monte Christo se Dantes vrací do Paříže, aby se pomstil.

"Stát jsem já"

Když po smrti kardinála Mazarina v roce 1661 Ludvík XIV. převzal veškerou moc, považoval svou vládu za diktaturu danou božím právem, tedy - jak král Slunce

údajně prohlásil - "L'état, c'est moi" ("Stát jsem já"). Během příštích čtyřiapadesáti let na trůně vládl Ludvík železnou rukou a tvrdě potlačoval každý odpor. Francie se stala nejmocnějším a nejobávanějším státem Evropy.

Otcův lovecký zámeček u Paříže přestavěl Ludvík ve velkolepý palác Versailles a přinutil přední francouzské aristokraty, aby tam žili s ním, i když příbytky ostatních byly často primitivní. Králova procházka nádhernými zahradami - jako ostatně každá událost denního režimu ve Versailles - se stala honosným rituálem.

Ve dvaadvaceti letech se král poslušně oženil s Marií-Théresou, dcerou španělského krále, aby upevnil vztahy mezi oběma zeměmi. S královnou zacházel vždy laskavě a s úctou. Přežilo pouze první z jejich dětí - korunní princ Ludvík. Přes námítky církve si král otevřeně vydržoval ve Versailles milenky, sedm potomků z jednoho takového vztahu prohlásil za vlastní a dohlédl na to, aby se manželskými svazky spojili s důležitými rody říše. Když královna roku 1683 zemřela, Ludvík se tajně oženil se svou poslední milenkou, madame de Maintenon, pobožnou vdovou, která původně přišla ke dvoru jako guvernánka jeho nemanželských dětí.

Ludvík XIV. přežil svého jediného syna i jeho syna, vévodu burgundského. Když král Slunce roku 1715 zemřel, dosedl na trůn jeho pravnuk jako Ludvík XV.

Černá ruka

Výstřely vypálenými v Sarajevu 28. června 1914 vlastně začala 1. světová válka.

Nesou na atentátu vinu pouze mladiství spiklenci? Nebo se na něm podílel i někdo jiný, výše postavený?

H

absburského následníka rakouského a uherského trůnu toho nedělního rána 28. června 1914 nadšeně zdravili obyvatelé provinčního hlavního města. Brzy po desáté však na kabriolet, v němž arcivévoda František Ferdinand a jeho manželka Žofie, vévodkyně z Hohenbergu, projížděli ulicemi Sarajeva, někdo hodil bombu. Arcivévoda zvedl ruku, aby Žofii ochránil před letícím předmětem, a tím nálož odrazil, takže vybuchla na ulici za nimi.

Střepiny lehce zranily několik diváků a pasažéry v následujícím autě, ale rozhodlo se, že následník na uvítací ceremoniál na městské radnici přesto pojedě. "Myslíte, že přiletí ještě další bomby?" zeptal se rozzlobený František Ferdinand svého hostitele, bosenského vojenského velitele generála Oskara Potiorka. Generál se snažil incident zlehčit a zeptal se královského hosta: "Myslí si snad Vaše Výsost, že ulice jsou plné atentátníků?" Přesto rozhodli, že původní veřejně oznamovanou trasu průjezdu městem změni. O změně plánu však zapomněli informovat řidiče.

"Co to má být? Tudy je to špatně!" křičel generál, když auto arcivévody zabočilo z širokého Appelova nábřeží do ulice Františka Josefa. Řidič zmateně zastavil a chtěl s vozidlem z úzké ulice vycouvat. Tento manévr vysunul královskou dvojici přímo do palebného pole atentátníka. Vyšly dvě rány. Jedna kulka zasáhla Františka Ferdinanda do krku, druhá pronikla Žofii do dutiny břišní. Oba manželé v několika minutách zemřeli.

Mladá Bosna

Střelec byl na místě zatčen, stejně jako atentátník s bombou o hodinu dříve - v pokusu o sebevraždu jim zabránil okolní dav. Ukázalo se, že jde o jihoslovanské revolucionáře Gavrila Principa a Nedeljka Čabrinoviše, členy skupiny Mladá Bosna. Inspirováni svými revolučními současníky v Rusku - a v předzvěsti politických nepokojů, které měly otřásat Balkánem o osmdesát let později - tito mladíci zasvětili život osvobození Bosny a sousední Hercegoviny od rakousko-uherské nadvlády. Spolu se čtyřmi dalšími spiklenci se Princip a Čabrinoviš postavili podél průjezdní trasy se záměrem zabít arcivévodu jako nenáviděný symbol habsburského útlaku. Ti dva studovali v srbském hlavním městě Bělehradě a spiknutí plánovali už od jara,

kdy se dozvěděli o arcivévodově úmyslu navštívit Sarajevo. Přibrali ještě třetího mladíka, Trifka Grabeže, a sehnali si zbraně od staršího bosenského nacionalisty Milana Ciganoviše. Naučil je střílet z pistole, vyškolil je v zacházení s bombami a poskytl jim kyanidové kapsle, aby mohli po vykonaném činu spáchat sebevraždu. Mezitím napsal Princip učitelí a spisovateli Danilu Ilišovi do Sarajeva. Ten naverboval tři další atentátníky a ujal se vedení spiknutí.

Stopa vede do Srbska

Jak se ukázalo, Iliš byl členem tajné teroristické organizace s názvem Jednota, nebo smrt, neoficiálně známé jako Černá ruka. Její členové se zavázali, že všemi dosažitelnými prostředky vysvobodí Bosnu a Hercegovinu z rakousko-uherského područí a spojí jihoslovanské obyvatelstvo provincií se Srbskem. V čele organizace stál plukovník Dragutin Dimitrijeviš, šéf rozvědky srbského generálního štábu, známý v Černé ruce jako Apis. V listopadu 1913 navštívil Iliš Srbsko, aby s Apisem projednal přípravu na atentát - tehdy byl ovšem terčem vojenský velitel Bosny generál Potiorek. Na počátku roku 1914 poslal Apis svého hlavního zástupce na schůzku bosenských revolucionářů ve francouzském Toulouse, kde měli atentát na generála naplánovat.

Patrně se už nikdy nedovíme, jak a kdy splynulo spiknutí Černé ruky s plány Principa a jeho mladistvých společníků. Je však velmi pravděpodobné, že se Princip s členy Černé ruky setkal při častých návštěvách bělehradských kaváren, kde se srbští revolucionáři scházeli. Motivy obou atentátů se shodovaly: teror měl donutit habsburskou říši ke zmírnění útisku jihoslovanských poddaných.

Cesta k válce

Podle Vídně neslo zodpovědnost za atentát na následníka trůnu a jeho manželku Srbsko. O měsíc později, 23. července, poslalo Rakousko-Uhersko Srbsku ultimátum. Vídeň požadovala rozpuštění vlasteneckých organizací nepřátelských habsburské říši; účast na srbském vyšetřování odpovědnosti za atentát; zatčení srbských činitelů, o nichž bylo známo, že kuli pikle proti rakouské monarchii; vysvětlení srbského provinění a omluvu za ně.

Třebaže se srbská odpověď chtěla tvářit smířlivě, působila vyhýbavě. Ve víře, že Rusko přijde Srbsku na pomoc, vyhlásilo malé království mobilizaci. Pět dní po doručení ultimáta vyhlásilo Rakousko-Uhersko Srbsku válku. Když ruský car vydal rozkaz k všeobecné mobilizaci, vyhlásilo Německo jako spojenec Rakouska-Uherska válku Rusku. Francie a Británie, spojenci Ruska, vyhlásili válku Německu. Na konci srpna už válčila celá Evropa.

Trest a vina

U obvodního soudu v Sarajevu začal 12. října 1914 proces s Principem a s dalšími dvaceti čtyřmi obžalovanými, pozatýkanými během vyšetřování atentátu. Na lavici obžalovaných seděli pouze místní účastníci. Opravdoví viníci, jak se všeobecně věřilo, se nacházeli v Bělehradě - za nepřátelskou linií, kde nepodléhali stíhání. Když se Principa zeptali, zda se cítí vinen, odpověděl: "Nejsem zločinec, jen jsem odstranil zlo. Chtěl jsem udělat dobrý skutek."

Přelíčení skončilo 23. října a šest dní poté vynesli soudci rozsudek. Princip, Čabrinoviš a Grabež byli shledáni vinnými z vraždy a velezrady. Nedosáhli věku dvaceti let, a proto nemohli dostat trest smrti. Odsoudili je k nejdelšímu možnému trestu - dvaceti letům káznice. Všichni tři zemřeli ve vězení ještě před koncem války, kterou pomohli rozdmýchat, - Princip a Čabrinoviš na tuberkulózu, Grabež na chronickou podvýživu. Iliš a čtyři další dostali trest smrti, dvěma z nich byl po odvolání zmírněn na vězení. Popravy byly vykonány v únoru 1915. Menší tresty dostalo osm dalších obžalovaných, devět bylo zproštěno viny.

O dva roky později, jako matoucí postskriptum k soudnímu procesu, se k odpovědnosti za spiknutí přihlásil plukovník Dimitrijeviš. Vůdce Černé ruky byl

mezitím odsouzen k smrti za pokus o atentát na srbského prince-regenta. V písemném svědectví doručeném vojenskému tribunálu se Apis také doznal k účasti na spiknutí, které vedlo k smrti arcivévody. Historikové se dosud dohadují, zda skutečně celý plán vypracoval a z pozadí řídil. Gavrilo Princip se však v Jugoslávii své doby - jihoslovanské vlasti, za niž bojoval - stal národním hrdinou.

KAL 007 se nehlásí

Studená válka odeznávala a zdálo se, že Spojené státy a Sovětský svaz jsou ochotny začít jednat o sporných otázkách. Do toho však sovětské stíhačky sestřelily korejské dopravní letadlo plné civilistů. Byla to lidská chyba, provokace, nebo logický důsledek dlouholetého strachu z vnějšího ohrožení?

"Z

kusím rakety," ozval se v šumu rádia klidný hlas. "Zaměřuji na cíl... rakety vypuštěny. Cíl zničen."

Zatímco se pilot sovětské nadzvukové stíhačky Suchoj-15 snažil ještě vizuálně potvrdit zásah, Boeing 747-200B už vývrtkou padal do ledových vod Japonského moře. Bylo 6.45. Lovce sestřelil kořist dvěma důmyslnými zbraněmi - střelou vedenou na zdroj tepla, která zasáhla motor, a střelou naváděnou radarem, jež patrně prorazila trup. "Korejské aerolinie 007," stačil ještě pilot dopravního letadla vykřiknout do vysílačky. Pak nastalo ticho. Čtrnáct minut padalo obrovské letadlo z jedenáctikilometrové výšky a roztříštilo se ve vlnách 1. září 1983 někde západně od tajných vojenských základen na ruském ostrově Sachalinu. Japonští rybáři lovící poblíž ucítili pach hořícího paliva.

Na palubě letadla zahynulo všech 269 civilních cestujících a členů posádky - 76 Korejců, 61 Američanů a další občané jedenácti zemí. Většina z nich nastoupila do osudného letadla krátce po půlnoci východního času na letišti Johna F. Kennedyho v New Yorku. O sedm hodin později skončila první část cesty v Anchorage na Aljašce, kde vystoupili čtyři cestující. Letoun převzala nová posádka v čele s pětačtyřicetiletým zkušeným kapitánem Čun Bjong-inem, který měl za sebou 10 547 letových hodin, z toho 6619 v obřích letounech podobného typu jako Boeing 747. Se zpožděním 39 minut odstartoval KAL 007 ve 4 hodiny ráno místního času a zamířil do korejského hlavního města Soulu, vzdáleného asi šest tisíc kilometrů.

Mučivá nejistota

Bylo letadlo KAL 007 uneseno? Došlo k nehodě? Osmnáct hodin se naděje střídala s obavami, neboť zmizení letadla nikdo oficiálně nevysvětlil. Nikde nezachytili kapitánovo SOS. Japonská letecká kontrola si na radaru zjevně nepovšimla, jak výrazně se letoun odchýlil od kurzu. Jihokorejský pilot letící ve vzdálenosti asi sto padesát kilometrů od letounu nedokázal navázat s kapitánem Čunem spojení, ale nepřipadalo mu nutné spustit poplach.

Nakonec ministr zahraničí USA George Schultz omráčil svět prohlášením, že když odborníci výzvědné služby prozkoumali údaje získané z počítačů, zjistili, že KAL 007 úmyslně sestřelilo sovětské vojenské letectvo. "Tato událost otřásla city lidí všude na světě," prohlásil prezident Ronald Reagan. Jeden americký kongresman vyjádřil to, co si mysleli mnozí: "Zaútočit na neozbrojené civilní letadlo je totéž jako napadnout školní autobus."

Dva dny představitelé Sovětského svazu událost vůbec nekomentovali. Když pak lidé po celém světě vyjadřovali účast truchlícím a zmateným pozůstalým, v ruském prohlášení se objevilo "neurčené letadlo", které "bezohledně narušilo sovětský vzdušný prostor". Oficiální tisková agentura TASS tvrdila, že stíhačky vypálily pouze varovné výstřely a svítící střely. Rozhořčení světové veřejnosti označila jako "kravál" a naznačila, že letadlo plnilo špionážní úkol pro Američany.

To už světové veřejnosti došla trpělivost. Desítky tisíc Korejců se zúčastnily protestních pochodů v Soulu; komunistické strany Itálie a Japonska žádaly, aby Moskva tento zločin vysvětlila; čtyři západoevropské země podaly formální protest u sovětského velvyslanectví. "Civilizované národy nepovažují odklon od leteckého kurzu za hrdelní zločin," rozhořčila se velvyslankyně USA v OSN Jeanne Kirkpatricková. Ztuhlí hrůzou sledovali delegáti ze záznamu hlas sovětského pilota. Magnetofonový pásek poskytnutý japonským ministerstvem obrany dokazoval, že letadlo bylo chladnokrevně sestřeleno. Sovětský ministr zahraničí Andrej Gromyko reagoval bojovně: "Sovětské území a jeho hranice jsou svaté. Ať k podobné provokaci sáhne kdokoli, měl by vědět, že za ni ponese plnou odpovědnost."

Černá skříňka se našla

Hluboko pod vodou leželo jediné možné vodítko k záhadě, takzvaná černá skříňka, obsahující záznam průběhu letu a rozhovorů v pilotní kabině. Sovětské a americké speciální oddíly rychle vyrazily na předpokládané místo dopadu a úporně se předháněly, kdo jako první najde průkazné svědectví. Baterii poháněný zvukový indikátor, který černá skříňka obsahovala, sice vysílal informace i z hloubky sedmi kilometrů pod hladinou, avšak baterie mohly vydržet pouze měsíc. S plně nabitými bateriemi měl být signál slyšitelný na vzdálenost osmi kilometrů kterýmkoli směrem.

Podle zpráv americké raketové fregaty Stertett se v tom šíleném spěchu ve vodách západně od ostrova Sachalinu pátrací lodi málem srazily. Sověti nasadili větší počet lodí a černou skříňku vylovili 20. října 1983, padesát dní po katastrofě. Novinku si však nechali pro sebe a Američané až do 5. listopadu pokračovali v neplodném pátrání.

Teprve v říjnu 1992 ruský prezident Boris Jelcin předal přepis záznamu z černé skříňky představitelům Jižní Koreje, Spojených států a příbuzným obětí. Naděje se však vzápětí rozplynuly, protože se zjistilo, že přepis žádné nové informace neobsahuje. Hovor v pilotní kabině byl naprosto rutinní.

Špionáž pro Spojené státy?

Osm dní po nehodě vystoupil sovětský náčelník generálního štábu Nikolaj Ogarkov v televizi s novou verzí. Nepřímo přiznal, že stíhačky jeho země "zastavily" letoun dvěma raketami vzduch-vzduch, a ospravedlňoval sovětský postup dvěma protichůdnými argumenty. Na jedné straně tvrdil, že sovětská pozemní kontrola si spletla KAL 007 s americkým špionážním letadlem, pohybujícím se ve stejné oblasti. Na druhé straně obvinil korejské letadlo z účasti na špionáži pro Spojené státy. Vysvětlil, že čistě vojenské rozhodnutí Boeing sestřelit nečinila nejvyšší místa armády nebo civilní vlády, ale velitel obrany sovětského Dálného východu. Západní pozorovatelé obě teorie odmítli. Americké výzvědné letadlo RC-135 skutečně pár hodin před katastrofou letělo ve vzdálenosti asi sto kilometrů od KAL 007, ale opačným směrem. Podle záznamů pilot sovětské stíhačky uviděl Boeing 747, dvakrát větší než RC-135, a dvakrát hlásil, že vidí navigační světla a majáky. Pokud jde o obvinění ze špionáže, je pravda, že nějaké záhadné okolnosti lze najít. Jako většina pilotů jihokorejských aerolinií sloužil kapitán Čun původně jako vojenský letec a kdysi pilotoval osobní letadlo korejského prezidenta. Navíc odchýlil Boeing od kurzu v nesmírně citlivé oblasti. Na ostrově Sachalinu se nacházel vojenský námořní přístav a šest velice důležitých leteckých základen. Poloostrov Kamčatka, cílová oblast zkoušek střel s dlouhou dráhou letu, měl pro sovětské hraniční pásmo obrany nesmírnou důležitost. V Ochotském moři mezi ostrovem a poloostrovem se ukryvaly sovětské jaderné ponorky, jejichž střely mířily na americké cíle.

Přes všechny tyto indikace však odborníci neviděli důvod, proč by někdo riskoval životy civilistů kvůli tajné špionážní misi. Boeing 747 letící v noci ve značné výšce

by nemohl shromažďovat žádné závažné informace, pokud by nebyl speciálně vybaven obrovskou anténou viditelnou z velké dálky. A i v tom případě by nemohl poskytovat podrobné informace, které běžně získávaly špionážní letouny RC-135 a americké družice na oběžné dráze. Korejský prezident Čon Du-hwan nedůtklivě odmítl tvrzení maršála Ogarkova: "Snad jen sovětské úřady můžou uvěřit, že by někdo posadil sedmdesátiletého člověka nebo čtyřleté dítě do civilního letadla se špionážním posláním, jehož cílem je narušit sovětský vzdušný prostor."

Nevysvětlitelná odchylka

Proč tedy zkušený pilot s nejmodernější navigační technikou zbloudil hluboko na sovětské území? Souprava tří Nezávislých navigačních systémů (INS) s využitím dokonalých měřicích přístrojů měla vést letadlo po jeho předem naprogramované dráze. K zajištění ještě větší přesnosti měly tyto tři počítače vyhodnocovat informace každý zvlášť. Dostaly snad všechny tři nesprávné souřadnice? Zanedbala snad posádka porovnávání souřadnic INS se souřadnicemi na letových plánech, což je její povinností? Nepřesvědčil se zkušený pilot, zda skutečná poloha letadla souhlasí s kontrolními body, které cestou registroval INS?

Při posledním rádiovém spojení s Tokiem kapitán Čun bez váhání hlásil, že se nachází sto osmdesát kilometrů jihovýchodně od japonského ostrova Hokkaidó. Ve skutečnosti letěl sto osmdesát kilometrů severně od ostrova. Proč ho kontrolní stanoviště neuvědomilo, že se mylí? Mohl snad úmyslně letět nad zakázaným sovětským územím, aby svým spořivým zaměstnavatelům ušetřil drahé letecké palivo? Už teď letěl po trase nazývané Romeo 20 tak blízko Sovětského svazu, že se zde normálně piloti pomocí palubního radaru ujistí, zda nepřekračují hranici. Kdyby ohrozil letadlo změnou trasy, stejně by moc peněz neušetřil a záznamy dokazují, že letoun na pravidelné lince se nikdy z předepsaného plánu letu neodchýlil.

Krom toho měli Jihokorejci zvláštní důvod, aby o nebezpečích odchylky od kurzu věděli. V roce 1978 Rusové střelili po jiném zbloudilém korejském letadle a přinutili je přistát. Sedmsetšedmička zasažená střelou naváděnou na zdroj tepla nekontrolovaně padala z výšky kolem deseti kilometrů, než se pilotovi podařilo letoun vyrovnat a nouzově přistát na zamrzlém jezeře za arktickým polárním kruhem u Murmanska. Dva cestující zahynuli. Ostatní trosečníky včetně 13 zraněných Sověti zachránili a pak poslali jihokorejské vládě účet na sto tisíc dolarů.

Ukvapený závěr?

Incident zanechal v sovětských hlavách stín podezření, protože letadlo, jež nepozorovaně proniklo nad jejich území, způsobilo značné rozpaky. V případě KAL 007 sledovali asi dvě a půl hodiny radarový bod blížící se do jejich vzdušného prostoru. V okamžiku, kdy letoun překročil východní hranici kamčatského poloostrova, vyrazily čtyři MiG-23 a Su-15, aby vetřelce zastavily, třebaže se na záznamu pak objevili piloti pouze dva. Čtyři další stíhačky se připojily k honičce později.

Piloti stíhaček se obávali, že jim dojde palivo. I s přidavnými nádržemi mohli zůstat ve vzduchu ani ne hodinu. Pilot 805, který vypálil osudné střely, odhodil prázdné přidavné nádrže pár vteřin předtím, než zahlédl KAL 007, takže mu na dokončení úkolu a bezpečný návrat na základnu zbývalo pouhých 35 minut. Když na nic netušící terč zaměřil zezadu radar, vyslal k letounu identifikační signál: Přítel, či nepřítel? (IFF). Tuto speciální frekvenci však mohlo zachytit pouze sovětské letadlo. V tu chvíli letěl patrně korejský letoun rychlostí asi 860 km za hodinu, takže pilot 805 nemusel použít forsáž, kterou by zvýšil rychlost Su-15 na víc než 2200 km za hodinu.

Pilot 805 řekl, že vidí blikající maják korejského letounu. Pilot jednoho migu hlásil ze vzdálenosti asi deseti kilometrů, že vidí stíhačku i její cíl. Podle západních

odborníků měla být tu noc ve výšce přes deset tisíc metrů dobrá viditelnost. Navíc se sovětští piloti stejně jako piloti Spojených států a jiných západních zemí během výcviku učí rozpoznávat siluety letadel. Boeing 747 se svým charakteristickým hrbem je z profilu nezaměnitelný. Bíle natřené obří letadlo letělo nad mraky a osvětloval je měsíc. Odborníci výzvědné služby se také shodují v tom, že sovětští navigátoři určitě sledovali všechny civilní lety, plánované podél jejich hranic. Pilot 805 později tvrdil, že vystřelil 120 varovných světelných střel. Záznam jeho vysílání však tuto verzi nepotvrzuje. Když KAL 007 dosáhl bodu asi 90 vteřin od mezinárodního vzdušného prostoru - tedy asi 19 km - pilot Su-15 vypálil a kontrolou výsledku se zdržel jen velice krátce, protože mu k návratu na základnu zbývalo jen velmi málo paliva.

Matoucí dozvuky

Přes rozhořčená obviňování mezi diplomaty a politiky obou stran si nikdo nepřál, aby se incident rozvinul v mocenskou konfrontaci. Prezident Reagan mluvil o "zločinu proti lidskosti", avšak odvetné akce Spojených států - jako například návrh, aby jiné země na dva měsíce přerušily letecké spojení se SSSR - byly opatrné. Jedenáct západních států se dohodlo tuto lhůtu zkrátit. Smrt nevinných civilistů byla tragická, ale svět se zřejmě shodl na tom, že pomsta či trest by neměly stát v cestě pokroku, který mohl zachránit život milionům lidí. Už v době, kdy se vyjasňovaly podrobnosti zničení KAL 007, pracovali sovětští a američtí vyjednaváci v Ženevě na smlouvě o omezení jaderných zbraní. Řečeno slovy prezidenta Reagana, Američané zaujali postoj, že musejí sice "projevit rozhořčení, ale zároveň pokračovat v jednáních".

Odborníci chtěli tedy spíš rozřešit záhadu než přemýšlet, jak se pomstít. Mohla by se taková katastrofální chyba v navigaci přihodit znovu? Vyšetřování, výzkum ani dohady neposkytly uklidňující odpověď. Jedno poměrně přesvědčivé řešení nabízely výpočty na mechanickém simulátoru letu v továrně Boeing v Seattlu. Když kapitán Čon vyletěl z Anchorage, nemohl si systémem INS zkontrolovat předem naprogramovanou dráhu letu, protože na vysokofrekvenčním radarovém zařízení na aljašském letišti prováděli údržbu, a dočasně ho vyřadili z provozu. Pokud pilot spoléhal při startu na kompas, nařídil patrně kurz 246. Odchylka od předepsané trasy Romeo 20 by byla pouhých devět stupňů na kompasu, což je asi 24 km na zemi. Jestliže by kapitán dál užíval toto nastavení a nepřepnul na INS, mohla jeho chyba spolu s prouděním větru ve vyšší vrstvě atmosféry té noci zavést KAL 007 až před elektronicky ovládané zaměřovače ostražitých sovětských stíhaček.

Nebo snad obří letoun ochromila nějaká elektrická závada na palubě, čímž by došlo k naprosté nepoužitelnosti důležitých navigačních systémů, světel a rádiového spojení? To vypadá velice nepravděpodobně. Každý ze tří systémů INS měl svůj nezávislý zdroj. Světla stačil udržovat v provozu pouze jediný ze čtyř elektrických generátorů, spřažených se čtyřmi proudovými motory letadla. Na palubě Boeingu se nacházelo pět samostatných vysílaček. Až do osudného zásahu udržovala posádka neustálé spojení s pozemními stanicemi.

Lidská tragédie na světovém jevišti

"Nic zvláštního, prostě obyčejný let. Letěli jsme velice klidně," vzpomínal hlavní stevard první části letu KAL 007 na Aljašku. Kromě amerického kongresmana, který jako jediný seděl v první třídě, cestovali letadlem obyčejní lidé a několik celých rodin. Druhá třída měla plně obsazeno, ale vzadu v turistické části letadla bylo asi osmdesát volných míst. Většina lidí trávila čas stejně - pospávali ve spoře osvětlené kabině. Všechno probíhalo normálně. Každý měsíc létaly na trase KAL 007 desítky civilních letadel.

Právě ta obyčejnost způsobila, že příbuzní a přátelé nesli zármutek tíž. Společnost KAL dopravila korejské pozůstalé na Hokkaidó, odkud je trajekty dovezly do míst,

kde se našlo tělo dítěte. Na uctění památky všech mrtvých házeli pozůstalí do mořských vln věnce a kytice květů.

"Cíl zničen"

Asi čtyři hodiny po odletu z Anchorage se KAL 007 spojil vysílačkou s Tokiem a hlásil pokračování letu do Soulu, jako by dosud letěl ve správném kurzu. V 17.07 (greenwichského času; 5.07 na Sachalinu) letoun hlásil, že právě proletěl nad kontrolním bodem NIPPI; ve skutečnosti prolétal nad sovětskou Kamčatkou a směřoval k Sachalinu. V 18.15 si korejský obří letoun žádal povolení z Tokia, aby mohl vystoupat do výšky téměř 12 kilometrů. Povolení dostal a Tokio obdrželo potvrzení, že se manévr uskutečnil. O pár minut později zachytilo Tokio poslední neúplnou zprávu: "Korejské aerolinie 007..." Na žádost Tokia, aby korejské letadlo pro lepší slyšitelnost přešlo na jiný kanál, odpovědělo už pouze ticho.

Mezitím už mezi vzduchem a zemí probíhal rozhovor ruského pilota 805 s velením sovětské letecké obrany na Sachalinu. Japonské hlasem aktivované magnetofony zachytily jeho průběh. Zde jsou výňatky:

1812:10 Vidím ho na vlastní oči i na radaru.

1813:05 Sleduji cíl radarem.

1813:26 Cíl nereaguje na dotaz.

1813:40 Zapnutý [zbraňový systém].

1819:02 Nalétám na cíl.

1819:08 Nevidí mě.

1820:49 Střílím z kulometů.

1823:37 Zkusím rakety.

1826:20 Rakety vypuštěny.

1826:22 Cíl zničen.

Osudná chyba

Pouhých pět let po katastrofě KAL 007 americký křižník, "nejmodernější loď na světě", sestřelil omylem v Perském zálivu íránské civilní letadlo a zabil všech 290 lidí na palubě. Během dopoledne 3. července 1988 byl křižník Vincennes pod velením kapitána Willa Rogerse III. už dvakrát napaden v nepřátelských vodách Hormuzského průlivu. Tři íránské lodi střelily po jednom vrtulníku z křižníku; pak se křižník a další americká loď dostaly do potyčky s flotilou malých íránských člunů a dva z nich potopily. O pár minut později modré obrazovky počítačů zaznamenaly letoun blížící se k Vincennes.

Všechny následující události zaznamenaly počítače, ale na palubě křižníku je vlastně nikdo přímo neviděl. Podle systému identifikace spojenců a nepřátel (IFF) to vypadalo, že letoun vysílá signály používané íránskými bojovými letouny. Přestože Vincennes od vysílal tři varování na civilní nouzové frekvenci a čtyři na vojenské tísňové frekvenci, íránský pilot nereagoval ani nezměnil kurz, jak varování požadovalo. Podle amerických bojových pravidel může námořní velitel vypálit z vlastního rozhodnutí, kdykoli se letadlo dostane na vzdálenost menší než 30 kilometrů. V 10.51 letoun tuto hranici překročil a počítačový systém Aegis automaticky vysunul dvě střely země-vzduch Standard 2.

Kapitán ještě jednou vyslal varovné signály. Připadalo mu, že se letadlo začíná snášet a nabírat rychlost, jako by se chystalo na loď zaútočit. Neměl už příliš na vybranou, protože nejmenší vzdálenost pro použití střely je 10 kilometrů. V 10.54, když se letoun přiblížil na necelých 15 kilometrů, kapitán obě střely odpálil. Nejméně jedna z nich civilní letadlo zasáhla. To vybuchlo a trosky dopadly do vln.

Řeznický syn králem?

První italský král Viktor Emanuel II. pocházel ze starého a nesmírně váženého savojského rodu. Avšak nevypadal ani se nechoval jako příslušník královské rodiny. Zaujal snad nemanželský syn jakéhosi obchodníka místo královského potomka, jenž zahynul při požáru?

N

a sklonku léta roku 1822 pobýval princ savojsko-carignanský Karel Albert s rodinou ve Villa del Poggio Imperiale blízko Florencie. Večer 16. září odešla chůva do pokoje princova dvouletého syna Viktora Emanuela. Nesla si svíčku, aby zaháněla komáry, kteří rušili spánek malého prince. Jak se sklonila nad kolébkou, krajka z dětské přikrývky se dotkla plamene a chytla. V šílené snaze o záchranu chlapcova života utrpěla ubohá chůva tak vážné popáleniny, že pár týdnů poté zemřela.

Malého prince však zachránila. Oficiální deník velkovévodského dvora ve Florencii zaznamenával bez výjimky každou událost v životě prince Karla Alberta a jeho ženy Marie Terezie. Tak bylo 16. září 1822 řádně zapsáno, že jejich syn Viktor Emanuel utrpěl popáleniny na třech částech těla, ale očekává se, že se brzy uzdraví. Téměř celý další měsíc se však o malém princovi a jeho rodině neobjevují žádné zprávy. Další záznam je až z 10. října, kdy se Karel Albert účastnil nějaké významné dvorské události ve Florencii, třebaže z jeho korespondence vysvítá, že se do města vrátil už 20. září - čtyři dny po neštěstí ve vile.

V dopisech Karla Alberta z té doby zaznívá úleva nad tím, že syn unikl vážnému zranění, a alespoň zpočátku naznačují, že chůva snad těžkým popáleninám nepodlehne. 3. října jedna z dvorních dam Marie Terezie hlásila, že chůva Teresa Zanotti Raccaová se pěkně zotavuje a doprovodí princovu rodinu, až se budou příští den vracet do Florencie. Starosta vesnice Santo Spirito, kde vila stála, informoval, jak mu povinnost ukládala, nadřízené policejní ředitelství, že princ savojsko-carignanský s rodinou ukončili letní pobyt ve vile večer 4. října. O dva dny později Teresa Zanotti Raccaová upadla ve Florencii do kómatu a zemřela.

Proč se v dataci návratu Karla Alberta do Florencie vyskytují takové nesrovnalosti? A proč se tvrdilo, že se chůva z popálenin zotavuje, pouhé tři dny předtím, než zemřela? Stala se Teresa Zanotti Raccaová jedinou obětí požáru ve vile?

Náhradní dítě

Během týdnů, jež následovaly po neštěstí, se začaly po Florencii a okolí šířit pověsti, že princův syn při požáru zahynul a že ho v královském dětském pokoji nahradilo jiné dítě. Jak se brzy šeptem povídalo, náhradníkem se stal nemanželský syn řezníka Gaetana Tiburziho - jinak zvaného Maciacia - a jeho milenky Reginy Bettiniové.

Zanedlouho po požáru se Tiburzi oženil s jinou ženou a postavil si tříposchodový dům u florentské Porta Romana, kudy vedla silnice k Villa del Poggio Imperiale. V přízemí svého nového prostorného příbytku si řezník otevřel obchod. Lásky jeho mládí, Regina Bettiniová, si později vzala Tiburziho mladšího bratra Pasqualeho. Brzy měl řezník dost peněz na to, aby si postavil druhý dům, a postupně vložil do realit značné množství peněz. Když v roce 1888 zemřel, čítal jeho majetek 43 různých nájemních domů. Mezitím ještě pohodlně uživil sedmnáct dětí. Měl snad nějaký skrytý zdroj příjmu? Poskytl snad Tiburzi Karlu Albertovi mimořádnou službu a dostal za své mlčení odměnu?

Pokud jde o statečnou chůvu, která patrně obětovala život, aby zachránila syna Karla Alberta, ani ona ani členové její rodiny žádnou odměnu nedostali a nepřišlo ani oficiální uznání její oběti. Dokonce se brzy ututlaly veškeré zmínky o strašlivém neštěstí. Villa del Poggio Imperiale se přestala považovat za vhodné královské letní sídlo a stala se z ní klášterní škola pro mladé šlechtičny.

Úsilí o trůn

Předpokládejme, že pověsti o náhradním dítěti se zakládají na pravdě. Jaký však

mohl mít Karel Albert motiv k tomu, aby zprávu o synově smrti ututlal? Než zodpovíme tuto otázku, je třeba se podívat na velice složitou politickou situaci Itálie ve dvacátých letech 19. století.

Po pádu Napoleonovy říše v letech 1814-15 přešly mnohé z rozdrobených států italského poloostrova pod rakouskou nadvládu. Jedním z nich bylo Království sardinské, ke kterému patřil nejen velký ostrov tohoto jména, ale také pevnina v oblasti Piemontu. Když povstání proti Rakousku v roce 1821 neuspělo, sardinský král Viktor Emanuel I. byl nucen abdikovat ve prospěch svého bratra Karla Felixe. Protože bezdětný Karel Felix byl posledním mužským potomkem hlavní větve savojského rodu, sešlo se ve Veroně shromáždění církevních a státních hodnostářů, aby určili dědice. Jedním z kandidátů byl Karel Albert, vzdálený králův bratranec ze savojsko-carignanské linie královské rodiny. Karel Albert měl malého syna, a nabízel tudíž neklidné Itálii zajištěné následnictví.

V této napjaté situaci došlo ve Villa del Poggio Imperiale k požáru. Bez mužského potomka by se Karel Albert stal méně žádoucím kandidátem na následnictví po bratranci na trůně Sardinie-Piemontu. To byl skutečně dobrý důvod, aby princ zprávu o tragédii v dětském pokoji utajil a mrtvého synka nahradil jiným dítětem. **Neposlušný princ, nekonvenční král**

Karel Albert a Marie Terezie zřejmě zdaleka nebyli spokojeni s intelektuálním a společenským vývojem svého prvorozence. V dopise otci si princezna stěžovala, že Viktor Emanuel dohání celou královskou domácnost k zoufalství. Následník trůnu se svou impulzivní povahou a nezájmem o studium působil jako pravý opak svého mladšího bratra Ferdinanda. Ferdinand, narozený až po tragédii ve Villa del Poggio Imperiale, byl tiché, citlivé, pobožné a poslušné dítě - jako by z oka vypadl svému vážnému otci Karlu Albertovi. Viktor Emanuel, jak přiznala jeho matka, se ani v nejmenším nepodobal žádnému členu královské rodiny. Zatímco Ferdinand měl křehké zdraví (zemřel na tuberkulózu ve 32 letech), Viktor Emanuel vyrostl v silného, svalnatého mladíka s hrubými rysy, neurvalým chováním a - jak se všude šušvalo - se sklonem k milostným avantýrám, takže si časem pořídil několik nemanželských dětí.

V roce 1831 vystřídal Karel Albert svého bratrance na trůnu Sardinie-Piemontu. Jako schopný administrátor zreformoval finanční systém království, přezbrojil armádu a vydal liberální ústavu. Když se však snažil vymanit ze závislosti na Rakousku, utrpěl porážku a vítězové ho přinutili přijmout ponižující mírové podmínky. Pod dojmem, že už své zemi nemůže nijak prospět, Karel Albert 23. března 1849 abdikoval ve prospěch svého devětadvacetiletého syna a zemřel o pár měsíců později v exilu v jednom portugalském klášteře. Neposlušný princ nastoupil na trůn jako král Viktor Emanuel II.

I když se udatně vrhal do bitev, neprojevil se jako příliš geniální vojevůdce. Ihned po nástupu na trůn prokázal politickou odvahu, když odmítl rakouský požadavek, aby odvolal otcovu ústavu - třebaže jeho vzdor stál království značnou část území. Když trval na amnestii poražených italských povstalců, stal se pro národ hrdinou. Jeho nejmoudřejší tah však spočíval v tom, že si do kabinetu vybral hraběte Camilla Bensa di Cavour a v roce 1852 jmenoval tohoto politického génia a propagátora sjednocení Itálie premiérem.

Přesto se ještě vyskytovali lidé, kteří nekonvenční chování mladého krále sledovali s nedůvěrou. K těmto kritikům patřila také britská královna Viktorie, o rok starší než Viktor Emanuel. "Tenhle král vypadá na koni jako divoch, ostatně se tak chová i v životě vůbec," napsala se špatně skrývanou nevráživostí. "Zvykla jsem si na jeho podivné a neotesané způsoby i na to, jak zuřivě koulí očima... Opravdu výstřední člověk!" Zcela jasně ho považovala za vetřelce mezi korunovanými hlavami Evropy. **Cesta k italskému státu**

Než vstoupil hrabě Cavour do politiky, úspěšně hospodařil a obchodoval. V roce 1847 spolu s dalšími založil deník Il Risorgimento (obrození či obnova), jenž se stal ústředním listem italského národního hnutí. Jako předseda vlády Sardinie-Piemontu musel bojovat na dvou frontách. V Itálii se snažil urovnat rozdíly mezi dvěma frakcemi: těmi, které uspokojovala federace existujících států, a těmi, kteří naopak vyžadovali novou, pevně stmelenou Itálii. V cizině se pak pokoušel přesvědčit evropské vlády, že od jednotné Itálie vedené starobylým a váženým rodem savojským by se neměly čeho obávat.

Kombinací války a diplomacie dosáhl Cavour svých cílů. 17. března 1861 bylo vyhlášeno Italské království s Viktorem Emanuelem II. jako hlavou státu. Za tři měsíce Cavour zemřel. Usedl snad díky Cavourovu nesmírnému úsilí na trůn sjednocené Itálie syn řezníka?

Pochybnosti přetrvávají

Viktor Emanuel zřejmě nepěkné klepy o svém plebejském původu dobře znal a očividně se velice snažil všechny pochyby rozptýlit. V roce 1860 navštívil jako představitel sjednocovacího hnutí Florencii. Před královskou návštěvou poslal syn Teresy Zanotti Raccaové - tehdy zaměstnaný jako správce královských držav v Piemontu - toskánskému místokráli soubor dopisů Karla Alberta napsaných v létě 1822 ve Villa del Poggio Imperiale. 15. dubna 1860, den před příjezdem Viktora Emanuela II. do Florencie, se výňatky z dopisů objevily na titulní straně novin *Monitore Toscano*. Strašlivé neštěstí, chůva statečně zachraňuje dítě, královský potomek jako zázrakem přežil - to vše se osmatřicet let po tragédii dostalo znovu na stránky tisku.

Jak se syn chůvy dostal k dopisům Karla Alberta? Musel mu je poskytnout sám král. Než Viktor Emanuel odjel z Florencie, napravil čtyřicetiletou křivdu. Jako uznání obětavé snahy, kterou mu Teresa Zanotti Raccaová tenkrát večer před mnoha lety zachránila život, odhalil jí král ve vile přeměněné na klášter pamětní desku. Přesto se nedaly pověsti jen tak snadno potlačit a pronásledovaly Viktora Emanuela až za hrob. Navíc i ti, kdo považovali povídačky o králově domnělém skromném původu za pouhé klepy neinformovaných a důvěřivých lidí, utrpěli roku 1883, pět let po králově smrti, těžký otřes.

Mezi původními zastánci Viktora Emanuela stál romanopisec Massimo d'Azeglio. Jako králův první předseda vlády v letech 1849-52 vedl nezkušeného monarchu obtížnými úskalími státnictví a naočkoval mu vášeň pro risorgimento. D'Azeglio byl o nějakých dvacet let starší než král a stal se velice ceněným důvěrníkem a rádcem - až mezi ty dva cosi vstoupilo a Viktor Emanuel na jeho místo jmenoval Cavoura. Šest měsíců před svou smrtí v roce 1866 se d'Azeglio svěřil příteli a nakladateli Gasperu Barberovi se svým přesvědčením, že král je skutečně synem toskánskému řezníka. Barbera odhalení zapracoval do svých pamětí, zveřejněných posmrtně v roce 1883. "Králové a královské děti se podobají anglickým závodním koním; mají velice štíhlé končetiny," napsal Barbera. "Ale Viktor Emanuel? Má ruce jako řezník." Byl snad komentář nakladatele parafrází toho, co mu sdělil d'Azeglio? A kde měl někdejší premiér pro své nařčení důkaz? Vyhrkl snad král své strašné tajemství ve chvílce sebezapření? Nebo se d'Azeglio snažil ospravedlnit odcizení králi? Bylo dobře známo, že než premiér pozbyl úřadu, začaly mu neotesanost a volný život Viktora Emanuela připadat nevhodné pro krále sjednocené Itálie.

Pro většinu Italů je původ jejich prvního krále relativně nedůležitý. V roce 1946 Itálie monarchii zrušila a pravuk Viktora Emanuela byl zbaven trůnu - toho trůnu, na kterém možná jako první seděl syn řezníka. I přesto však se Viktor Emanuel II., pravý muž v pravou chvíli, stále ještě s láskou připomíná jako otec vlasti.

Šest manželek za dědice

Po staletí bylo obecně uznávanou první povinností krále zajistit následnictví svého rodu vlastním potomkem - nejlépe mužského pohlaví. Vytrvalé snahy Jindřicha VIII. zajistit udržení trůnu pro královský rod Tudorovců vedly v Anglii 16. století k roztržce s Římem a k založení anglikánské církve.

V roce 1509 nastoupil Jindřich po svém otci na anglický trůn a oženil se s vdovou po zemřelém bratru Arthurovi Kateřinou Aragonskou, dcerou španělského královského páru Isabely a Ferdinanda. Poté, co se její první čtyři děti narodily mrtvé nebo zemřely v útlém věku, porodila Kateřina roku 1516 dceru Marii. To Jindřichovi nestačilo a jako další manželku zvolil hezkou Annu Boleynovou. Král přesvědčil sám sebe, že svazkem s Kateřinou porušil biblický zákaz manželství s vdovou po bratrovi, a požádal papeže o zrušení manželství. Když to papež odmítl udělat, obrátil se Jindřich na Thomase Cranmera, arcibiskupa z Canterbury, který v květnu 1533 poslušně prohlásil svazek Jindřicha a Kateřiny za neplatný. Mezitím se Jindřich tajně oženil s Annou Boleynovou; jejich dcera Alžběta se narodila v září. Když se pak Anně nepodařilo dát králi mužského dědice, Jindřich ji dal roku 1536 odsoudit a popravit na základě smyšleného obvinění z cizoložství a okamžitě se oženil s Jane Seymourovou, která příštího roku zemřela při porodu syna Edwarda. Jindřich se oženil ještě třikrát: s Annou z Cleves, s níž se rozvedl roku 1540; s Kateřinou Howardovou, kterou roku 1542 popravili za cizoložství; a s dvakrát ovdovělou Kateřinou Parrovou, jež přežila královu smrt roku 1547. Ani jedna z nich mu dědice nedala.

Sen o sjednocení

Během prvních několika desetiletí 19. století zasáhlo Itálii risorgimento, hnutí za založení jednotného státu. V době, kdy byla Itálie součástí Napoleonovy říše, vstřebala mnoho z liberálního učení francouzského osvícenství. Avšak Vídeňský kongres - mírová konference po Napoleonově porážce - obnovil roku 1815 starý konzervativní pořádek.

Vůdčím hlasatelem národního uvědomění byl Giuseppe Mazzini, zatčený roku 1831 za burčující výzvy k revoltě proti starému řádu; větší část zbývajících života pak prožil ve vyhnanství. Rakouská vojska mezitím brutálně potlačila spontánní povstání v různých částech italského poloostrova. Když král Karel Albert dal Sardinii-Piemontu v roce 1848 liberální ústavu, upnuli italsí nacionalisté své naděje na sjednocení k savojskému rodu - zvláště poté, co si syn a následník Karla Alberta, Viktor Emanuel II., vybral hraběte Cavoura za svého ministerského předsedu. Giuseppe Garibaldi vyplul v květnu 1860 z Janova a zahájil invazi na Sicílii a později se mu podařilo svrhnout bourbonského vládce v Neapoli. Když Garibaldi slavil úspěchy na jihu a Viktor Emanuel II. vítězil ve střední Itálii, Cavour se roku 1861 chopil příležitosti a dal svého vládce korunovat italským králem. Benátky byly včleněny do sjednoceného království o pět let později. V roce 1870 padl pod náporem vojsk Viktora Emanuela Řím a stal se hlavním městem Itálie.

Cíl zasažen - potopen!

7. května 1915 torpédovala německá ponorka britskou osobní loď. Zahynulo 1198 lidí včetně 128 Američanů. Zavinił to kapitán svou nedbalostí? Nebo šlo o spiknutí s cílem přinutit Spojené státy vstoupit do 1. světové války?

P

lavba severním Atlantikem probíhala na časnou roční dobu - první květnový týden - neobyčejně klidně. Cestující na palubě britského luxusního parníku Lusitania si krátili čas u karet, soutěžemi ve hrách na palubě, na koncertech. Mnozí posedávali v salonech nebo se jen tak procházeli či podřimovali v lehátkách na palubě, aby si užili zdravého mořského vzduchu. Sedmého rána po vyplutí z New Yorku vjela loď

poblíž jižního pobřeží Irska do nesouvislého pásma mlhy. Kapitán William Turner dal zpomalit z 21 na 18 uzlů za hodinu - chvílemi dokonce na 15 - a nařídil mezi 8. a 11. hodinou v šedesáti vteřinových intervalech výstražné houkání do mlhy. K polednímu se však mlha rozptýlila a mnozí cestující se po obědě usadili v teplém sluníčku na lehátka a kochali se smaragdovou krásou irského pobřeží.

Na mnohé však doléhaly neodbytné pochybnosti a špatně skrývané obavy, protože se plavili za války a loď vjížděla do britských vod. Pouhé tři měsíce předtím, 4. února 1915, Německo v urputném zápase s Británií prohlásilo moře obklopující Britské ostrovy za válečnou zónu a nařídilo svým ponorkám, aby v ní ničily i nepřátelské obchodní lodi. Do konce dubna jich německé ponorky potopily šestašedesát.

Během plavby probíhaly denně instruktáže, jak zacházet se záchrannými čluny, a osm členů posádky předvádělo cestujícím, jak se do nich nastupuje a jak si mají zapnout záchranný pás. Jeden ustrašený pasažér se ptal kapitána Turnera, zda jsou pro případ skutečné nouze takové přípravy dostatečné. "Lusitanii nemůže torpédo zasáhnout," odpověděl. "Pluje příliš rychle."

Krátce před čtvrt na tři nejdřív dva cestující na palubě zahlédli hrozivý periskop a pak rozpoznali ponořený trup a velitelskou věž. "Podívej, támhle je ponorka," vykřikl jeden z nich. "Pane na nebi," řekl druhý, "to je konec!" V tom okamžiku uviděl osmnáctiletý námořník Leslie Morton, hlídkující na pravoboku přídě, jak vodní hladinou asi 500 metrů od nich letí obrovská bublina a bílá zpěněná čára míří přímo k lodi. Popadl megafon a křikl k můstku: "Torpédo na pravoboku!"

Střela zasáhla loď mezi přídí a střed asi tři metry pod hladinou. Po ostrém počátečním výbuchu torpéda následoval téměř okamžitě druhý, ještě ničivější, po němž z lodních větráků a komínů vyrazila voda, pára, kouř, uhelný prach a trosky. Lusitania se ztěžka naklonila na pravý bok a během osmnácti minut se potopila. Z potápějícího se plavidla se zachránilo 761 cestujících a členů posádky, ale dalších 1198 jich ve vodách poblíž Irska utonulo.

Zločin proti lidskosti?

Událost vzbudila okamžitou vlnu rozhořčení nad útokem německé ponorky na neozbrojenou osobní loď - zvláště v neutrální Americe, která ztratila 128 občanů.

"Nic v brutálních dějinách pirátství se nevyrovná krutému a zákeřnému zničení Lusitanie," napsal louisvillský Courier-Journal. "Německo se snad zbláznilo," přizvukoval deník Times-Dispatch z Richmondu.

Tři dny po potopení lodi, 10. května, obdržel Washington od německé vlády nótu vyjadřující "hlubokou účast" nad smrtí amerických občanů. Němci však vinu zcela jasně přisoudili Británii a prohlásili, že byli nuceni přijmout odvetná opatření, aby se bránili britské blokádě Německa, která jim ztěžovala dodávky nutných potravin a surovin. Navíc, jak tvrdil Berlín, Lusitania vezla 5450 beden s municí a jiným válečným materiálem, který popíral její status neutrální osobní lodi. "Německo má právo zabránit tomu, aby se vojenský náklad dostal do rukou Dohody," napsal prezidentu Woodrowu Wilsonovi ministr zahraničí William Jennings Bryan, "a loď vezoucí kontraband by neměla spoléhat na to, že ji civilní cestující před útokem ochrání." Oficiální deklarace nákladu Lusitanie neobsahovala žádnou municí; pouze dodatečný nákladový list, podepsaný čtyři dny po vyplutí, uváděl válečný náklad. Nikdo také nemohl popřít, že cestující Lusitanie byli varováni před nebezpečím, jemuž se vystavují. 1. května vyšlo v ranních newyorských novinách oznámení německé vlády a upozorňovalo cestující, že plavidla plující pod britskou vlajkou můžou být ve válečné zóně kolem Britských ostrovů zničena. Zlověstné varování se objevilo právě v den, kdy měla Lusitania zvednout kotvy. Jenom pár cestujících změnilo loď.

Vjeli do pasti

Německá ponorka U-20 pod velením třicetiletého poručíka Walthera Schwiegera vyplula 30. dubna z námořní základny Emden v Severním moři. Spolu s dalšími dvěma ponorkami měla rozkaz vyhledávat a ničit nepřátelské válečné lodi, armádní transporty a obchodní lodi ve vodách obklopujících Britské ostrovy. Schwieger měl operovat v Irském moři poblíž Liverpoolu, kam Lusitania zamířila 1. května z New Yorku. U-20 obeplula severní pobřeží Skotska a západní pobřeží Irska a do určené oblasti dorazila 5. května. Toho dne Schwieger potopil poblíž jihoirského pobřeží škuner; 6. května zničil dva velké parníky.

Znepokojená Britská admirála v Londýně poslala Lusitanii zprávu rádiem a varovala kapitána Turnera, že v oblasti, k níž se blíží, operují nepřátelské ponorky. Byla to první ze čtyř zpráv, které Turner toho večera a během dopoledne 7. května obdržel. Jedna se dokonce opakovala šestkrát. Žádná z nich mu však neoznámila, že Schwiegerova U-20 už nějaká plavidla potopila.

Jako všichni kapitáni britských lodí ve válečné zóně měl Turner řídit loď podle zvláštních předpisů vydaných v únoru 1915 v odpověď na německé vyhlášení válečné zóny. Mezi jiným šlo o směrnici, že mají křížovat středem průlivu a plout nejvyšší možnou rychlostí. Toho osudného dopoledne 7. května se Lusitania nalézala asi 19 kilometrů od irského pobřeží ve vzdálenosti asi 220 kilometrů od jižní Anglie. Udržovala víceméně přímý kurz. Kvůli mlze a ve snaze zpozdit příjezd do Liverpoolu, tak aby mohl při vjezdu do přístavu využít přílivovou vlnu, kapitán Turner zpomalil chod lodí z původních 21 na 18 uzlů (nejvyšší možná rychlost byla 25 uzlů). Kdyby byl Turner křížoval uprostřed průlivu plnou rychlostí, mohl se U-20 snadno vyhnout.

Chybějící doprovod

Kapitán očekával, že na poslední hodiny plavby do Liverpoolu dostane doprovod. Potřeboval torpédoborec o rychlosti 35 uzlů, který by zpozoroval a odstranil z trasy osobního parníku jakékoli ponorky. Torpédoborce však doprovázely především transporty vojáků do Francie a do Středomoří. Když se Lusitania blížila k Irsku, byl k dispozici pouze zastaralý křižník Juno. Ten mohl vyvinout maximální rychlost 17-18 uzlů a nebyl vybaven hloubkovými náložemi proti ponorkám. Nemohl tedy Lusitanii poskytnout téměř žádnou pomoc a byl by možná postup plavidla ještě zpomalil. Když Lusitanii zasáhlo torpédo, viceadmirál sir Charles Coke vyslal z nedalekého Queenstownu v odpověď na tísňové volání všechny záchranné lodi, jimiž disponoval - včetně přestavěných rybářských traulerů. Když zachránci asi za dvě hodiny dorazili na místo, stačili už jen vylovit z moře pár trosečnicků a odtáhnout do přístavu těch několik záchranných člunů, které se úspěšně podařilo spustit na vodu. Křižníku Juno to trvalo trochu déle, a proto byl odvolán zpět do Queenstownu, jakmile se zjistilo, že menší lodi zvládnou vše potřebné. Pokud by se německé ponorky ještě vyskytovaly nablízku, Juno by se stal dalším lákavým terčem. Coke samozřejmě nemohl vědět, že Schwiegerovi zbylo po potopení Lusitanie už jen jediné torpédo a vydal se okamžitě zpět na základnu.

Neměl špatné svědomí

Podle názoru celé německé flotily splnil Schwieger svůj úkol velice úspěšně. Zato v Berlíně, kde vládu pořádně rozbolela hlava z reakce mezinárodního společenství, se mladému poručíkovi dostalo mrazivého přivítání. Strojopis jeho deníku, možná poněkud redakčně upravený, obsahuje prohlášení, že netušil, co vlastně poslal ke dnu, dokud nezahlédl jméno na boku potápějící se lodi.

O čtyři měsíce později - třebaže už měl přísné rozkazy neútočit na osobní lodi - potopil další britský parník Hesperian. Tentokrát přišlo o život dvaatřicet lidí. Když se ho ptali, proč porušil instrukce, Schwieger řekl, že si spletl Hesperian s křižníkem. Ptali se ho také, zda ho trápilo svědomí, když si svou chybu uvědomil. "To rozhodně ne," odpověděl. Než Schwieger v září 1917 přišel o život při plnění

úroku, potopil značný počet britských lodí o celkovém výtlačku 190 000 tun a obdržel nejvyšší vyznamenání německého námořnictva.

"Nutná opatření"

Třebaže americká vláda neprotestovala proti britské blokádě Německa v listopadu 1914, na německé vyhlášení válečné zóny kolem Britských ostrovů reagoval prezident Wilson okamžitě a nepřátelsky. Německo bude "neúprosně" pohnáno k "zodpovědnosti", pokud při útocích ponorek přijde Amerika o nějaká plavidla nebo zahynou američtí občané. Spojené státy jsou připraveny "přijmout jakákoli nutná opatření na ochranu života svých občanů a jejich majetku".

Pro některé lidi - možná i pro Američany, kteří se přes německé varování plavili na Lusitanii - prezidentovo prohlášení znamenalo, že vlajka ochrání občany Spojených států na širém moři bez ohledu na zemi původu lodí. Pro jiné - možná včetně vysoko postavených britských vládních úředníků - to znamenalo, že Wilson je připraven připojit se k Dohodě, pokud by při útoku německé ponorky zahynuli Američané. A to podle britského spisovatele Colina Simpsona vedlo ke spiknutí za účasti britských i amerických činitelů s cílem vyprovokovat útok na Lusitanii.

Proč v původním seznamu lodního nákladu nebyl zakázaný válečný materiál? Poslal snad Lusitanii ke dnu výbuch munice, a ne torpédo? Proč Britská admirála nezařídila doprovod, když se parník společnosti Cunard dostal do nebezpečných vod jižně od Irska? Měl snad kapitán Turner tajný rozkaz, aby nedodržel bezpečnostní opatření, s jejichž pomocí by loď unikla záhubě? Proč nedostal kapitán Lusitania jasnou informaci o plavidlech potopených před útokem U-20? A co měl přesně na mysli lord Mersey, oficiální britský vyšetřovatel neštěstí, když nazval potopení Lusitania "zatraceně špinavou záležitostí"?

Tragédie nezatáhla Spojené státy do války, jak snad někteří lidé na obou stranách Atlantiku doufali. To se stalo až o dva roky později v dubnu 1917, když Německo obnovilo totální ponorkovou válku. A americká intervence vedla nakonec k porážce Německa.

Královna Atlantiku

Lusitania a sesterská loď Mauretania, dokončené v roce 1907, byly jasnými přebornicemi severního Atlantiku. Na cestách mezi New Yorkem a Liverpoolem často získaly pro společnost Cunard žádoucí modrou stuhu za nejrychlejší plavbu roku. Díky luxusnímu vybavení se často nazývaly plovoucí paláce a mohly soutěžit s kterýmkoli prvotřídním hotelem na světě.

Lusitania mohla ubytovat 2600 cestujících. Každý jejich rozmar ochotně plnilo 700 členů posádky. Luxusní apartmá obsahovala obývací pokoj, jídelnu, dvě ložnice a koupelnu obloženou ušlechtilým dřevem. Loď byla 240 metrů dlouhá a nejvýš 25 metrů široká, takže působila velice štíhlým dojmem. Čtyři obrovské komíny vypouštěly kouř z podpalubních strojoven, kde kotle na uhlí o výkonu 68 000 koňských sil mohly loď pohánět až rychlostí 25 uzlů v hodině - tedy dost rychle na to, aby unikla tehdejšími pomalým, nemotorným ponorkám. Alespoň to si ještě v květnu 1915 mohl myslet mnohý cestující. Až do té doby se Němcům nikdy nepodařilo potopit loď, která by se jen vzdáleně blížila velikosti a rychlosti pyšné královny Atlantiku.

Útok bez varování

Podle mezinárodního práva se v roce 1914 válečnému plavidlu povolovalo zastavit jakoukoli neozbrojenou obchodní loď a přezkoumat, zda její náklad neobsahuje kontraband - tedy nepovolený válečný materiál. Pokud kontrola na palubě objevila náklad pro nepřítele, válečná loď mohla zadržet loď buď dovést do přátelského přístavu, nebo potopit. Útočník pak měl vzít na svou palubu posádku či jakékoli

cestující, nebo dohlédnout na jejich přemístění do záchranných člunů. Avšak s příchodem ponorek - zvláště při způsobu boje, který používalo Německo za 1. světové války - se pravidla změnila.

Ještě před vypuknutím války začala Británie vybavovat své obchodní loďstvo děly schopnými vyřadit ponorku. Mnohá plavidla - válečné lodi i osobní parníky jako Lusitania - mohla ponorky dohonit a vrazit do nich přídí. První lord Britské admirality Winston Churchill začal s taktikou vysílání válečných lodí maskovaných jako obchodní lodi. Měly nalákat německé ponorky do své blízkosti a pak je zničit. Když Německo vyhlásilo vody kolem Britských ostrovů za válečnou zónu - jako odvetné opatření na britskou blokádu jeho přístavů -, neutrální lodi dostaly doporučení této oblasti se vyhýbat. Němci však tvrdili, že Británie zneužívá neutrální vlajky, a nutně proto musí docházet k přehmatům.

Protože se ponorky daly snadno zničit palbou z děl nebo nárazem přídě, uchýlili se Němci k předem promyšleným útokům bez varování - z nich nejznámější v prvním roce války bylo právě potopení Lusitanie. Německo se chtělo vyhnout konfrontaci se Spojenými státy, a proto 1. září 1915 vyhlásilo, že žádný osobní parník nebude potopen bez výstrahy a aniž se zajistí bezpečí cestujících a posádky. Opětovně zahájení neomezených ponorkových útoků na začátku roku 1917 však nakonec přimělo 6. dubna Spojené státy vyhlásit válku Německu.

Ztracený dauphin

Bourbonskou monarchii smetl chaos Francouzské revoluce. Ludvík XVI. a jeho manželka Marie Antoinetta zemřeli potupnou smrtí pod gilotinou. Jejich syn, dauphin Ludvík Karel, zemřel ve vězení - alespoň se to tehdy tvrdilo.

U

ž pět let, tedy od okamžiku, kdy pařížský dav vzal 14. července 1789 útokem Bastilu, se Francie zmítala v bouřích. Zničení nechvalně známého vězení, symbolu zkorumpované a lhostejné bourbonské monarchie, znamenalo začátek Francouzské revoluce. V říjnu se skupina hladových žen dala na pochod k versailleskému paláci a přinutila Ludvíka XVI., jeho ženu Marii Antoinettu a jejich děti, aby se s nimi vrátili do města, kde byl král donucen podepsat mírné reformy navržené Národním shromážděním. To však nestačilo zarazit příval změn, který měl zachvátit celou zemi.

Ludvík si uvědomil hrozící nebezpečí a v červnu roku 1791 i s rodinou utekl. Ve Varennes na severovýchodní hranici je však zastavili a jako vězně odvezli zpět do hlavního města. 21. září 1792 Konvent svým hlasováním monarchii zrušil a vyhlásil ve Francii republiku. Ludvík XVI. byl souzen pro zradu, usvědčen a odsouzen k smrti poměrem hlasů 387 ku 334. Král šel 21. ledna 1793 pod gilotinu. Marie Antoinetta ho následovala devět měsíců poté. Během tohoto období, známého v historii jako vláda teroru, stál v čele republiky nekompromisní revolucionář Maximilien Robespierre.

27. července 1794 došlo i na Robespiera. Spolu se svými jednadvaceti komplici byl zatčen a odsouzen k smrti vykonané nazítří touž gilotinou, pod kterou poslal tolik jiných. Za Robespierrovým pádem stál Paul de Barras, jeden z pozdějších pěti direktorů. V den odplaty spěchal z místa popravky do Templu, vězení v srdci města. Chtěl se přesvědčit o stavu jeho dvou královských obyvatel, šestnáctileté Marie Thérèse a devítiletého Ludvíka Karla, sirotků po Ludvíku XVI. a Marii Antoinettě. Z paláce do vězení

Ludvík Karel se narodil na Boží hod velikonoční roku 1785 a strávil bezstarostné dětství královského synka ve Versailles - až do doby, kdy jeho domov rozvrátila revoluce. Pouhý měsíc před dobytím Bastily zemřel jeho starší bratr na tuberkulózu a Ludvík Karel se stal dauphinem, korunním princem Francie a právoplatným

dědicem Ludvíka XVI. Po popravě panovníka ho royalisté ve vyhnanství prohlásili králem Ludvíkem XVII. a po dobu jeho nedospělosti jmenovali regentem jeho strýce, hraběte provensálského.

Čin royalistů znamenal hrozbu pro Konvent, který nařídil, aby dauphina předali do péče ševce Antoina Simona a jeho ženy. Manželé zacházeli s chlapcem hrubě a bez servítků, jako by patřil k jejich třídě, a snažili se z něho vychovat republikána - dokonce ho učili zpívat revoluční hymnu Marseillaisu. Toto chování vysloužilo Simonovi a jeho ženě později označení sadistické bestie.

V lednu 1794 vzali Ludvíka Karla ze Simonovy pěstounské péče a přidělili mu tutéž místnost v Templu, kde v posledních dnech života věznili jeho otce. Denně se u něho střídali čtyři strážci a chlapec žil v takovém odloučení, že Marie Thérèse - vězněná o patro výš - došla k přesvědčení, že bratr je buď mrtev, nebo ho z Templu někam odvezli. 28. července ho navštívil Barras a našel zanedbaného a nemocného chlapce, propadajícího trudnomyslnosti. Barrase to rozhořčilo, zařídil lékařskou péči a trval na tom, aby se s královským svěřencem zacházelo lidštěji.

Začátkem následujícího roku odhlasovali členové Konventu pro Ludvíka Karla vyhnanství, ale dozvěděli se, že chlapec je na cestu příliš slabý. Dauphin - pro některé Ludvík XVII. - údajně zemřel 28. června 1795 na skrofulózu, tuberkulózu lymfatických žláz.

Záplava pretendentů

Ani smrt Robespiera a konec vlády velkého teroru nepřinesly Francii klid. Příští dvě desetiletí zažila vzestup a pád Napoleona, vojenského génia a politického megalomana, který zatáhl celou Evropu do ničivých válek. Když Napoleona v roce 1814 porazila nepřátelská koalice, došlo k obnovení bourbonské monarchie - hrabě provensálský byl prohlášen králem Ludvíkem XVIII.

Nový král a jeho mladší bratr, později král Karel X., se museli potýkat s nároky různých pretendentů - stejně jako Karlův nástupce, občanský král Ludvík Filip. Vládl od roku 1830 do roku 1848, kdy další revoluce proměnila Francii v republiku. Během této doby se vynořilo více než třicet mužů a tvrdilo, že jsou oním zmizelým dauphinem.

V roce 1834 se jeden z pretendentů ocitl v Paříži před soudem. Svědek obžaloby vyvolal pozdvižení v soudní síni, když přečetl dopis od "skutečného" Ludvíka XVII. Byl to chudobný hodinář jménem Karl Wilhelm Naundorff, který strávil mnoho let v Německu a francouzsky mluvil pouze lámaně. Naundorffovi se nějak podařilo přesvědčit bývalé příslušníky versailleského dvora, že je skutečně právoplatným králem Francie.

Dobrodružství hodináře

Nejvyšší společenské kruhy v Paříži užasle naslouchaly, když Naundorff odhaloval důvěrné podrobnosti z rodinného života Ludvíka XVI. a Marie Antoinetty. Když se ho ptali na určité události ve Versailles těsně před revolucí nebo později ve vězení, vždycky odpovídal správně. Bez váhání oslovoval jménem lidí, které mu předvedli, třebaže se s nimi mohl setkat pouze jako dítě o pár desítek let dříve.

A přece hodinář nedokázal vysvětlit přesně, kdy a jak byl zachráněn z vězení v Templu. Jeho osudy mezi rokem 1795, kdy byl naposledy prokazatelně naživu, a rokem 1810, kdy se objevil v Berlíně, připomínaly napínavý historický román.

Naundorff tvrdil, že po únosu z Paříže zůstával nadále v zajetí a jeho domnělí osvoboditelé s ním často špatně zacházeli. V Naundorffově fascinujícím vyprávění nechybělo nic: cesta přes oceán do Ameriky, zrada, krádež, padělané doklady, vražda, návrat do Evropy. Bohužel žádnou z těchto událostí nemohl dokázat.

Naundorffův život po roce 1810, na který důkazy měl, neodpovídal člověku, jenž by vyvolal důvěru těch, kdo podporovali jeho tvrzení, že je dávno ztracený dauphin. Dva roky po doloženém příjezdu do Berlína se Naundorff přestěhoval do Spandau,

kde zřejmě bez velkých obtíží získal pruské občanství. Roku 1822 už žil u jedné rodiny v Braniborsku. Brzy poté stál před soudem pro obvinění z padělání a podvodu - vinili ho, že si sám podpálil dům. Třebaže ho jeden ze soudců prohlásil za duševně chorého, byl Naundorff odsouzen ke třem letům vězení. Po propuštění se přestěhoval do pruského městečka Crossen. Někdy po roce 1827 vyrukoval s historikou, že je právoplatným dědicem francouzského trůnu. Díky novinám se historika dostala až do francouzského hlavního města a Naundorffa povolali do Paříže.

Sestřino odmítnutí

Nejjednodušší způsob, jak přesvědčit ty, kdo byli stále skeptičtí k Naundorffovým tvrzením, byla konfrontace s osobou, která dosud žila a před rokem 1795 ho znala nejlépe: s jeho sestrou Marií Thérésou. Princezně se podařilo uvěznění přežít a pobývala ve vyhnanství.

Třebaže Marie Thérèse připustila jako pravděpodobnou možnost, že v Templu vyměnili jejího bratra za jiného chlapce, odmítla Naundorffa osobně přijmout. Příkře prohlásila, že mezi Ludvíkem Karlem a obrázkem hodináře, který jí ukázali, nevidí žádnou podobnost. A když Naundorff konečně mohl přednést svá tvrzení před francouzským soudem, Marie Thérèse tvrdě odmítala jít svědčit. Soud Naundorffův nárok na trůn neuznal. Hodinář byl na příkaz krále Ludvíka Filipa zatčen a deportován do Anglie.

Plný nenávisti k Bourbonům, kteří ho odmítli přijmout, si založil v Anglii chemickou továrnu, v níž chtěl zkonstruovat takzvanou bourbonskou bombu. Vybuchla však předčasně a značně poškodila jeho vlastní dům. Dále předpověděl svůj nástup na francouzský trůn 1. ledna 1840. Když se jeho proroctví nevyplnilo, Naundorff ztratil podporu i všech zbývajících přívrženců. Zemřel 10. srpna 1845 v Nizozemsku - zřejmě na následky otravy.

Obdivuhodné je, že Naundorffovi potomci se nevzdali svých nároků a ještě ve 20. století tvrdošijně připisovali za své jméno "Bourbonský". Podle oficiálního prohlášení Ludvík Karel, následník francouzského trůnu a nekorunovaný král Ludvík XVII., zemřel v Templu 8. června 1795. Ačkoli hodnota nároku na neexistující francouzský trůn je více než sporná, byl přiznán bourbonsko-parmské větvi bývalé královské rodiny.

Vyměněný zajatec?

Třebaže se tvrzení Naundorffa nepodařilo prokázat, někteří historikové dosud pochybují, že k smrti Ludvíka Karla došlo tak, jak byla hlášena Konventu před dvěma sty lety. Jisté důkazy podle nich nasvědčují tomu, že dauphina nahradil jiný chlapec.

Podle zprávy člena Konventu, který královského vězně navštívil v Templu na počátku roku 1795, se desetiletý chlapec jevil jako hluchoněmý. Jeden z posledních strážců popsal svého svěřence jako nezvykle vysokého na svůj věk; dauphin, jak je řádně doloženo, byl drobný a štíhlý. Lékař povoláný k ohledání těla stručně napsal, že mu ukázali "údajnou mrtvolu" syna Ludvíka XVI. Z lékařova komentáře zaznívají pochyby o totožnosti zesnulého. Kadeř vlasů odstřižená mrtvému byla později porovnávána s prstýnkem dauphinových vlasů v medailónku Marie Antoinetty -nevypadaly stejně.

Dopravili snad do Templu jiného chlapce a Ludvíka Karla v tichosti přemístili? Žena Antoina Simona, dauphinova poručníka z druhé poloviny roku 1794, nechtěně poskytla vodítko, jak mohlo k výměně dojít. K nuznému vybavení vězeňské cely jejich královského svěřence patřil velký koš na prádlo s falešným dnem. Mohli v něm ukrýt a přenést malého chlapce dovnitř i ven.

Proti všem těmto pochybám však stojí svědectví vévodkyně z Tourzelu, guvernanky dětí Marie Antoinetty. Přes nebezpečí, že se dotkne revolucionářů,

prechovávala ve svém obývacím pokoji miniaturu Ludvíka Karla. Po ohlášené smrti dauphina ji navštívili dva jeho vězňové se smutnou zprávou. Když uviděli portrét, řekli vévodkyni, že se jejich zesnulému svěřenci velice podobá. Kněz, který sloužil mši na pohřbu, také potvrdil, že tělo patřilo chlapci na miniatuře.

Návrat Bourbonů

Hrabě provensálský, o rok mladší než jeho bratr Ludvík XVI., hrál za Francouzské revoluce nebezpečnou hru, za následující vlády Napoleona se choval obezřetně. Původně vyjádřil podporu reformám a pohrdal příslušníky šlechty, kteří z Francie na počátku revoluce uprchli. Avšak v červnu 1791 - právě v době, kdy králi s rodinou znemožnili útěk ze země - odešel hrabě za hranice.

Když vydával protirevoluční prohlášení, organizoval emigranty v zahraničí a žádal jiné vládcy v Evropě, aby mu pomohli v jeho úsilí revoluci potlačit, osudem Ludvíka, Marie Antoinetty a jejich dětí uvězněných v Paříži se příliš neznepokojoval. Po králově popravě byl jmenován regentem svého synovce Ludvíka Karla, jehož royalisté v zahraničí prohlásili králem Ludvíkem XVII.

Za Napoleonovy vlády zůstal hrabě v exilu, a třebaže mu chyběly peníze, odmítl císařův návrh, aby se vzdal nároku na trůn výměnou za pravidelnou rentu. Hrál o čas, což se mu vyplatilo, když Napoleon počátkem roku 1814 utrpěl porážku. 3. května byl hrabě provensálský - nyní král Ludvík XVII. - radostně uvítán v Paříži.

Život ve vyhnanství

Marie Thérèse byla druhým dítětem Ludvíka XVI. a Marie Antoinetty. Dva měsíce jí chyběly do jedenáctých narozenin, když toho děsivého říjnového dne dav přinutil královskou rodinu opustit přepych ve Versailles a jít vstříc pochybné budoucnosti v Paříži. Po nezdařeném pokusu o útěk roku 1791 princezně nejdřív popravili otce, pak matku. V červnu 1795 jí oznámili, že bratr, dauphin Ludvík Karel, zemřel ve stejném vězení, kde drželi ji. O šest měsíců později, 19. prosince, ji z vězení z nepochopitelných důvodů propustili a vypověděli ze země. Tehdy jí bylo sedmnáct. První zastávkou jejího složitého putování po Evropě bylo Rakousko, vlast její matky. Avšak od bratrance ve Vídni, císaře Františka II., se jí nedostalo nijak vřelého uvítání. Aby unikla samotě, vydala se na cestu do Kuronska (dnešní Lotyšsko), kde jí strýc navrhl sňatek z rozumu s bratrancem a spoluvyhnanecm Louisem Antoinem, vévodou z Angouleme.

Po obnovení monarchie, kdy na trůn v roce 1814 nastoupil jako Ludvík XVII. její strýc, vévoda provensálský, se Marie Thérèse vrátila do Francie. Roku 1824 se jako Karel X. dostal na trůn její tchán. O šest let později, kdy byl Karel nucen abdikovat ve prospěch občanského krále Ludvíka Filipa, uprchla Marie Thérèse do Prahy a nějakou dobu tu žila na Hradčanech. Jejím putování však ještě nebyl konec a naposledy se usadila ve Friuli, v dnešní severní Itálii, kde roku 1851 ve věku dvaasedmdesáti let zemřela, zatrpklá vůči celému světu.

Nepřemožitelné loďstvo

Španělský král Filip II. shromáždil na svou dobu největší námořní sílu, aby svrhl anglickou královnu Alžbětu I. a v její říši opět nastolil katolicismus. Osudně se přepočítal.

Vévoda byl zděšen úkolem, kterým ho pověřil španělský král Filip II. Po smrti markýze ze Santa Cruzu 9. února 1588 ho král pověřil vedením válečné výpravy proti Anglii. "Zdraví mi nedovoluje, abych podnikl takovou plavbu," zapřísahal vévoda krále v dopise, kterým potvrzoval příjem královského rozkazu, "neboť dle oněch nemnohých zkušeností, jež mám s pobytem na moři, vím, že vždy dostanu mořskou nemoc a pokaždé trpím nastuzením... Protože nemám žádných zkušeností námořních ani válečných, nejsem přesvědčen, že měl bych velet výpravě tak důležité."

Avšak královské vůli vzdorovat nešlo. Don Alonso Pérez de Guzmán el Bueno, vévoda Medina Sidonia a vrchní vojevůdce andaluský, nakonec rozkaz poslušně přijal. Jako zbožnému katolíkovu a šlechtici ze starého a vznešeného rodu mu bylo jasné, že nemá na vybranou. Opustil pohodlí svého domu na jihu Španělska a spěchal do Lisabonu, kde se již soustřeďovaly španělské námořní síly. Markýzova smrt horečné přípravy k odplutí flotily na nějaký čas přerušila a před vévodou stál herkulovský úkol vnést do chaosu v přístavu nějaký řád.

To se mu podařilo, a tak se 25. dubna odebral do katedrály, aby tam převzal zástavu, s níž odpluje do boje: standartu se španělským erbem, lemovaným podobiznami Ježíše a Panny Marie. Její stuha nesla motto válečné výpravy: "Povstaň, ó Pane, a braň věc svoji." Pro Španěly to byla svatá válka, v níž dle svého přesvědčení musí zvítězit - i přesto, že Angličané měli rychlejší lodě, lepší děla a zkušenější námořníky. Na otázku, jak si může být tak jistý vítězstvím, odpověděl jeden z vévodových vysokých důstojníků: "Je to velmi prosté. Bojujeme za věc boží."

Katolíci a protestanti

Celý konflikt doutnal již téměř třicet let - od doby, kdy v roce 1558 vystřídala na anglickém trůně svoji nevlastní sestru Marii královna Alžběta I. Jejich otec Jindřich VII. se rozešel s katolickou církví, aby se mohl rozvést s matkou Marie, Kateřinou Aragonskou. Oženil se s matkou Alžběty Annou Boleynovou a založil anglikánskou církev. Během krátké vlády se Marie provdala za španělského korunního prince, pozdějšího krále Filipa II., a pokusila se v Anglii znovu nastolit katolicismus. Zemřela však bez potomků a koruna přešla na Alžbětu, která se stejnou horlivostí podporovala protestantství, v němž byla vychována. Zapřísáhlý katolík Filip považoval tyto snahy za kacířství.

Když později Alžběta podepsala dohodu s Nizozemskem a vyslala vojsko na podporu tamějších protestantských vzbouřenců proti Filipovi, stal se spor španělského krále s Anglií záležitostí nejen náboženskou, ale i politickou.

Filip ale přesto váhal. Existovala jediná naděje: že stárnoucí neprovdanou královnu vystřídá na trůnu její katolická sestřenice Marie Stuartovna, sesazená skotská královna. 8. února 1587 však byla Marie Stuartovna na rozkaz královny Alžběty popravena. Filip pochopil, že musí jednat.

Nejšťastnější flotila

Filip zamýšlel vyslat po zuby ozbrojenou válečnou flotilu do Lamanšského průlivu, kde by se připojila k invazním jednotkám z Nizozemska, vedeným vévodou z Parmy. Pod ochranou válečného loďstva se pak měla třicetitisícová armáda vévody z Parmy přeplavit z Nizozemska na člunech přes průliv, vylodit se v Margate, dát se na pochod podél Temže a obsadit Londýn.

Námořní výpravu, jejíž vedení po značném váhání převzal vévoda Medina Sidonia, tvořilo 130 lodí vyzbrojených 2400 děly a zásobených 124 000 dělovými koulemi.

Lodě měly různou velikost: od obrovitých plovoucích pevností nazývaných galeony

přes vesly poháněné galéry až po rychlé průzkumné fregaty a zásobovací "urky" (doslova "necky"). Na lodích sloužilo 8000 námořníků a přepravovaly téměř 19 000 vojáků. Výprava byla oficiálně nazvána La felicissima armada ("nejšťastnější flotila"). Pro svoji mohutnost byla Španěly nazývána La Invencible ("Nepřemožitelná"). Dne 9. května 1588 zvedla první loď flotily kotvu a vydala se po širokém proudu řeky Tajo do Atlantského oceánu.

Pro bouřlivé počasí se však podařilo shromáždit celou flotilu až koncem měsíce. To se už začínaly kazit zásoby potravin - část masa, ryb a sucharů byla totiž uložena do sudů v létě roku 1587, protože výprava měla původně odplout v říjnu. Navíc se zjistilo, že voda, skladovaná již nejméně měsíc, se nedá pít. Po jistém váhání vévoda nařídil, aby flotila 19. června 1588 zakotvila v La Coruně na severozápadním pobřeží Španělska a nabrała zde zásoby a vodu. Na širé moře opět vyplula až 21. července.

Dost času porazit Španěly

Zatímco španělské bitevní loďstvo se shromažďovalo už od podzimu předchozího roku, anglická flotila zahájila plné přípravy teprve v dubnu. Tato nepřipravenost paradoxně znamenala výhodu pro královnu Alžbětu. Potraviny a voda na palubách lodí se nekazily a mužstvo se nenudilo. Velitelem královniny flotily byl jmenován lord Howard z Effinghamu. Tato funkce mu byla svěřena z podobných důvodů jako vévodovi Medina Sidonia - byl horlivý protestant plně oddaný královně Alžbětě a pocházel z urozeného rodu, který dal Anglii již tři admirály. Mužem číslo dvě ve velení byl švihácký korzár sir Francis Drake.

Angličané, jejichž pozornosti zdlouhavé přípravy Španělů pochopitelně neunikly, shromážдили podél jižního pobřeží Anglie pozemní vojsko o síle téměř 30 000 mužů a dalších 17 000 mužů tábořilo v Tilbury na dolním toku Temže. Jakmile by se španělské loďstvo dostalo na dohled, mělo je vojsko sledovat podél pobřeží a v případě pokusu o vylodění okamžitě napadnout. Od cornwallského poloostrova až po Londýn byly připraveny signální ohně.

Jak praví známá anglická pověst, hrál právě Drake v pátek 29. července v Plymouthu hru v koule, když dostal zprávu, že u jihozápadního pobřeží spatřili první španělské lodě. S klidem odolal pokušení nařídít okamžité nalodění. "Máme dost času dokončit hru i porazit Španěly," prohlásil údajně sir Francis.

Velkolepý půlměsíc

Zpráva o blížícím se loďstvu dorazila do Plymouthu nejspíš v časném odpoledni, v době největšího odlivu. Howardova bitevní flotila by mohla využít přílivu a vyplout na moře až po desáté hodině večer, takže by stejně bylo dost času dokončit hru - pokud vůbec nějaká probíhala. Ale Howard nařídil, aby loďstvo bylo z přístavu vyvečeno - taženo na lanech veslicemi nebo přitahováno ke kotvám vyhazovaným před lodě. Se svítáním dne 30. července bylo 105 válečných lodí anglické flotily připraveno utkat se se španělským loďstvem. Než večerní bouře a soumrak znemožnily obráncům výhled, měli možnost spatřit dosud největší počet nepřátelských lodí, jaký se kdy shromáždil. Plavbu ze Španělska přestálo 125 z celkem 130 vévodových lodí. Zapálené signální ohně roznášely tuto zprávu po celé říši královny Alžběty.

Během plavby Lamanšským průlivem zformoval vévoda Medina Sidonia svoji obrovskou flotilu do sevřeného půlkruhu, jehož vysunutá křídla směřovala k nepříteli. Španělé chtěli vylákat anglické lodě do zesíleného středu prstence, kde by je pak mohli zahákovat a jejich posádky přemocť v boji muže proti muži. Angličané doufali, že se jejich menším a rychlejším lodím podaří vyhnout se boji zblízka a že zničí nepřátelská plavidla chytrým manévrováním a účinnou palbou děl. Během týdne zuřivých šarvátek u jižního pobřeží Anglie se Španělům dařilo udržovat svoji sevřenou formaci. Dne 6. srpna však získal Howard početní převahu, když jeho flotilu posílila plavidla, která měla u Doveru blokovat jakýkoliv pohyb lodí vévody z

Parmy. Pro vévodu Medina Sidonia to však neměla být ta nejhorší zpráva dne. Když totiž zakotvil ve francouzském přístavu Calais, zjistil, že invazní jednotky nejsou na překročení průlivu vůbec připraveny.

Král se nedělí o své tajemství

Vévoda z Parmy od začátku roku 1588 několikrát napsal králi Filipovi, že nemůže riskovat plavbu vyloďovacích člunů přes průliv, pokud jim španělská válečná flotila nezajistí ochranu nejen před anglickým bitevním loďstvem, ale i před loděmi nizozemských vzbouřenců. Král ovšem tuto informaci veliteli španělského loďstva nikdy nesdělil, přestože spolupráce obou velitelů představovala klíčový bod celé válečné výpravy. Někteří historikové se domnívají, že král Filip možná o invazi do Anglie nikdy ani vážně neuvažoval. Snad chtěl královnu Alžbětu jen postrašit a přimět k poslušnosti. Je-li tomu tak, potom ho tahle chyba přišla draho - zasadila vážnou ránu moci i pýše Španělska.

Medina Sidonia odrážel anglické útoky ještě několik dní, avšak jeho pronásledovatelé ho tlačili stále dál na sever od místa, kde by ještě mohl poskytnout ochranu případným invazním jednotkám. Dne 12. srpna se anglická flotila obrátila, protože nutně potřebovala doplnit zásoby. Howard byl mimoto přesvědčen, že hrozba invaze pominula. Během dvou týdnů bojů neztratili Angličané jedinou loď.

Španělský velitel po určitém váhání dospěl k názoru, že mu nezbývá než vydat se na zpáteční cestu okružní trasou: proplout Severním mořem, mezi Orkneji a Shetlandami kolem severního Skotska, podél západního pobřeží Irska a pak teprve zamířit na jih. Plavba španělské flotily však skončila katastrofou - řada lodí v bouřích zabloudila nebo ztroskotala u skalnatého pobřeží. Mnohé z těch, kteří se zachránili, zajali a často na místě pobili Angličané. Vlajková loď vévody Medina Sidonia se 21. září 1588 dovlekla do přístavu severošpanělského města Santander. Ke španělským břehům doplulo ještě 67 dalších plavidel - jen něco víc než polovina celé španělské nepřemožitelné námořní flotily.

"Vyslal jsem své lodě do boje proti lidem," údajně poznamenal král Filip, když se k němu donesla zpráva o drtivé porážce, "ne však proti větrům a vlnám božím." V tom jediném by s ním nejspíš souhlasila i královna Alžběta - ta totiž složila na oslavu vítězství následující verše:

**On dal větrům i vodám sil a dych,
by rozprášily řady nepřátel mých.**

Boj zblízka

Služba na válečných lodích v 16. století byla namáhavá i nebezpečná. Přestože námořníci museli tvrdě pracovat, dostávali jen malé příděly jídla, které navíc často bývalo zkažené. Pracovali a spali ve stísněných prostorách, a tak není divu, že mezi nimi často propukaly epidemie různých nemocí.

Jakmile hlídka spatřila nepřítele, zabubnovala signál "loď připravit k boji". Posádce bylo jasné, že půjde o střetnutí na velmi malou vzdálenost, neboť dostřel jejich děl nepřesahoval tři sta metrů. Na tuto vzdálenost však obrovské dělové koule snadno dokázaly prorazit dřevo lodi a útočníci pak do takto vzniklých otvorů vrhali kotlíky se zápalnou směsí.

Jakmile se lodě k sobě dostaly ještě blíže, zahájily obě strany palbu z ručních zbraní, aby ještě před bojem na palubě zblízka co nejvíce zdecimovaly protivníka. Loď se k nepřátelskému plavidlu přitáhla hákovacími kotvicemi. Útočníci pak přeskočili na palubu a pustili se do rozhodujícího boje muže proti muži. V roce 1588 byli Španělé přesvědčeni, že větší rozměry jejich lodí jim zajistí vítězství; nepočítali však s novou taktikou protivníka - dávala před bojem zblízka přednost rychlému manévrování a umožňovala Angličanům poškodit plavidla protivníka i z větší vzdálenosti.

Blesková válka nevyšla

Když Hitlerovy elitní jednotky přepadly v roce 1941 Sovětský svaz, zdálo se, že vítězství nacistů nestojí nic v cestě. Hitler však z neznámých důvodů vojska při postupu na Moskvu na čas zastavil. Tato katastrofální chyba prokázala, že třetí říše není neporazitelná.

S

Stalin hleděl na kapitalistický Západ podezíravě a nevěřil rychle se vršícím důkazům, že Hitler připravuje na rok 1941 bleskový útok na Sovětský svaz. Ke zděšení celého světa podepsaly Sovětský svaz a nacistické Německo - samozvaní spasitelé světa s diametrálně odlišnými politickými systémy - 23. srpna 1939 smlouvu o neútočení. Smlouva byla uzavřena na deset let, během nichž měly obě strany řešit případné neshody mírovými prostředky. O devět dní později - 1. září - vtrhlo Německo do Polska, když se předtím se Sovětským svazem tajně dohodlo, že si bezmocnou zemi mezi sebou rozdělí. Tento zákeřný útok uspořádal vypuknutí 2. světové války. Zatímco válka už pustošila západní Evropu a vítězná nacistická vojska se nezadržetelně blížila k pobřeží Atlantiku, Stalin se stále ještě zoufale držel iluze, že jeho obrovský národ zápasící s hospodářskými těžkostmi bude války ušetřen. "Nejlepší postup je zůstat stranou tohoto konfliktu," vysvětloval představitel mezinárodní komunistické organizace, známé pod názvem Kominternu, "a připravovat se k zásahu ve chvíli, kdy se zúčastněné mocnosti válkou vyčerpají - pak nastane čas pro sociální revoluci." Stalin proto zásoboval svého nespolehlivého spojence důležitými surovinami - obilím, ropou a železnou rudou. Po obsazení Francie a upevnění pozic v Evropě však Hitlera dostal do patové situace odhodlaný odpor Velké Británie. Angličané se v létě roku 1940 úspěšně ubránili opakovaným náletům mohutné německé luftwaffe. Už během bitvy o Británii oznámil Hitler svým velkým generálům, že je třeba jednou a provždy porazit komunismus v Sovětském svazu. Doufal, že když rozdrtí Sovětský svaz jako posledního možného spojence, podaří se mu položit na lopatky i Anglii. Zároveň po roce úvah došel k přesvědčení, že Sovětský svaz se stává nebezpečně silnou zemí. Hitler 18. prosince 1940 zahájil přísně tajným rozkazem číslo 21 přípravu na bleskové tažení do Sovětského svazu v létě příštího roku. Operace Barbarossa - nazvaná po německém císaři svaté říše římské ze 12. století - neměla trvat déle než čtyři měsíce. Měly se jí zúčastnit nejméně tři miliony německých vojáků, 3400 tanků a asi 3000 letadel - šlo tedy o největší pozemní vojenské tažení v dějinách. Stalin mezitím nařídil, že se Německo nesmí jakýmkoli způsobem provokovat - zakázal dokonce i odvetné akce na průzkumné lety německých letadel nad sovětským územím. Varování britského ministerského předsedy Winstona Churchilla odmítl jako kapitalistický úskok a nebral na vědomí pesimistické a přesné zprávy vlastní špionážní sítě, operující v Německu. Asi ve dvě hodiny ráno 22. června 1941 překročil hranici do Německa nákladní vlak naložený sovětským obilím. O hodinu a patnáct minut později, aniž by se obtěžoval vyhlásit válku, vrhl Hitler přes tutéž hranici na Moskvu své armády. Smlouva o neútočení vydržela 22 měsíců.

Hitler se přepočítal

Vůdce a nacisté považovali Rusy za Untermenschen - méněcenné lidské bytosti. Byli přesvědčeni, že komunismus je dílem židovských intelektuálů, a chtěli tuto údajnou židobolševickou třídu vyhladit. Hitler doufal, že po ovládnutí světa nastolí nový pořádek. K tomu se potřeboval zmocnit výjimečně bohatých přírodních zdrojů a zemědělské půdy Sovětského svazu - a to i za cenu, že miliony lidí zemřou hladu. Nacistický diktátor zvolil politiku bezpříkladné krutosti a oznámil svým vojevůdcům, že můžou ignorovat běžná pravidla války, protože Sovětský svaz není signatářem

Ženevské konvence. Hlavní zbraní proti lidem se měl stát teror. Správu nad obsazeným územím okamžitě přejímala nacistická strana a jednotky SS. Všichni sovětští političtí pracovníci, civilní i vojenští, měli být zatčeni a zastřeleni. Nehledě na hanebnost takového postupu šlo i o zásadně nesprávný odhad situace, protože mnoho nekomunistických občanů Sovětského svazu považovalo Němce za osvoboditele, kteří jim pomůžou zbavit se všudypřítomného stalinského teroru. Na Ukrajině vesničané Němce vítali a děkovali Bohu v kostelech, které Stalin nechal zavřít. Ale když nepřítel brutálně pustošil dobytou zemi, začalo mu zděšené obyvatelstvo klást odpor.

Rusové si totiž mohli vybrat pouze ze dvou stejně hrůzných možností. 3. července Stalin poprvé za dlouhé roky své vlády přednesl veřejný projev (a překvapil občany Sovětského svazu silným gruzínským přízvukem). Zdržel se jakékoli obvyklé partajní propagandy a vyzval k záchraně vlasti ve jménu Matičky Rusi.

Jeho vlasteneckou výzvu lid sice vyslyšel, ale k poslušnosti už ho donutila tajná policie - NKVD. Ranou do týla byli zastřeleni velitelé, kteří vydali rozkaz ke strategickému ústupu. Důstojníci zase stříleli vlastní podřízené. Obyčejný voják se tak stal terčem postupujícího nepřítele i vlastních nadřízených v týlu.

Před koncem roku se Hitler chlubil, že bylo sestřeleno již 17 000 sovětských letadel. Do 19. července se ocitlo v zajetí více než 400 000 sovětských vojáků. Ještě hrozivější byla skutečnost, že 3. července pronikla německá vojska plných 500 kilometrů do hloubky sovětského území - urazila tedy polovinu vzdálenosti do Moskvy. Druhý den Hitler poznamenal: "Tuhle válku už nepřítel prakticky prohrál." Nepředvídané okolnosti

Němcům se zdálo, že mají vítězství na dosah ruky. V tom však zasáhla příroda. Prudké červencové lijáky změnily cesty na moře bahna a v něm uvízla bojová technika. Několik málo sjízdných silnic a železničních tratí v zemi s nedostatečně rozvinutou infrastrukturou praskalo pod nápořem zásob pro invazní vojska. I když měli Sověti obrovské ztráty, způsobené zejména neschopným velením, jež ponechalo tolik jednotek v první linii, stačili armádu z početného obyvatelstva doplňovat.

Německé válečné mašinérii, dosahující jednoho vítězství za druhým, však tyto náznaky možné budoucí katastrofy nepřipadaly zvláště důležité. 19. července se Hitlerova vojska přiblížila až na 320 kilometrů k neopevněnému hlavnímu městu. Rozhodující vítězství se zdálo na dosah ruky. Pak ale Hitler nařídil svým generálům zastavit postup.

Vůdce totiž obvykle dával přednost vedení války bočními údery a nyní se rozhodl, že dřív, než dobude hlavní město, zaútočí na Leningrad na severu a na průmyslový jih, bohatý na uhlí a ropu. Byl přesvědčen, že pád Leningradu bude znamenat obrovské psychologické vítězství a získání surovinové základny bude životně důležité pro jeho celou válečnou mašinérii. Předpokládal, že dosáhne obou cílů ještě před začátkem zimy. Vojenští historikové později zhodnotili toto období nečinnosti jako klíčové pro neúspěch celého Hitlerova východního tažení.

I přes obavy vojenských poradců tento plán zpočátku probíhal úspěšně. Na jižní frontě padl 20. září Kyjev a do zajateckých táborů putovalo 700 000 lidí. Na severu se vystrašení obyvatelé Leningradu ve dne v noci připravovali na nejhorší. Malebná metropole, postavená Petrem Velikým, byla odříznuta od veškeré pomoci zvenčí a odsouzena k záhubě. Němci se ani neobtěžovali na ni zaútočit - nepochybovali, že vyčerpávající blokáda vůli obyvatel Leningradu zlomí.

Po měsíční přestávce se teď Hitler chystal zhltnout Moskvu. Během dvou měsíců války ztratil 409 998 vojáků včetně 87 489 padlých. Více než polovina klíčově důležitých německých tanků byla vyřazena z boje. K překvapení německých generálů se ukázalo, že jejich informace o síle nepřítele jsou žalostně nedostatečné.

Odhadovali sílu nepřítele na dvě stě divizí a zatím jich Sověti proti nim nasadili už tři sta šedesát. Přesto útok na hlavní město pod krycím názvem Operace Tajfun začal slibně. V prvních dvou bitvách zajali 663 000 sovětských vojáků, další tisíce vojáků - demoralizované německými vítězstvími na severní i jižní frontě - dezertovaly. Ještě žádná válka v historii nezaznamenala tak obrovské počty zajatců a takový objem válečné kořisti včetně tanků a děl.

Příroda jako úhlavní nepřítel

V říjnu se opět rozpršelo, a tak se stal pověstný "generál Bahno" opět nepřítelem invazních jednotek. Bleskový postup přešel v pouhé ploužení. V blátě uvázly tisíce vozidel. V červenci Němci postupovali průměrnou rychlostí 45 kilometrů denně; teď přišly dny, kdy se jim nepodařilo postoupit o jediný kilometr. V období oddechu, umožněném Hitlerovým rozhodnutím zatím neútočit, stačil Stalin přesunout na obranu Moskvy 30 sibiřských divizí.

Sovětský svaz už mimoto nasadil nové tanky T-34, dnes považované za nejlepší tanky na bojištích 2. světové války. Na Němce se sypaly rakety z kaťuší, přezdívaných Stalinovy varhany. Asi sto tisíc Moskvanů - většinou žen - kopalo obranné zákopy, budovalo kulometná hnízda a stavělo zátarasy z ostnatého drátu. Na dva miliony obyvatel hlavního města bylo evakuováno na východ. Obranu Moskvy tvořila Rudá armáda a civilní obrana.

Konečně přišly první mrazy. Bláto ztuhlo a Němci mohli opět postupovat. 15. listopadu mrazy zesílily. Během několika málo dní se rozpoutala krutá ruská zima - a všechno zamrzlo: motory tanků, pušky i kulomety. Němci používali letní oleje; jak začal padat sníh, vážlo zásobování a vojáci, kteří nevyfasovali ani teplé zimní kabáty či vysokou zimní obuv, trpěli omrzlinami. Počátkem prosince klesla teplota na minus čtyřicet stupňů a Němci krutým podmínkám nedokázali vzdorovat. Téměř 100 000 mužů Hitlerovy armády bylo vyřazeno z boje, čtrnácti tisícům z nich museli amputovat končetiny a řada raněných zmrzla. A další tisíce německých vetřelců kosil jeden sovětský protiútok za druhým.

Konec iluze

"představa, že se nepřátelské síly čelící našim vojskům zhroutí, je iluzorní," uváděl 1. prosince 1941 jeden německý generál. O dva dny později začal německý ústup, ztěžovaný tvrdými ruskými protiúderem, vedenými válečným hrdinou, slavným maršálem Georgiem Žukovem. Po celý zbytek stále krutější zimy už německá vojska nepřevzala iniciativu. Probojovala se sice až na vzdálenost 44 kilometrů od Moskvy, ale dobýt se jí nepodařilo. Ani Leningrad nepadl. Přestože se Němci zmocnili obilních sýpek na Ukrajině a větší části zdrojů uhlí a železné rudy, zůstali odříznuti od bohatých kavkazských ložisek ropy.

Podobně jako Napoleonovi, ani Hitlerovi tažení proti Rusku nevyšlo. Hitler byl přesvědčen, že pro morálku vojsk je nebezpečný i strategický ústup. Povzbudil tedy odhodlání svých generálů a nechal vojska dál krváčet. Řadoví vojáci zachovávali vůdci věrnost, i když přežívali už jen na mase mrtvých jezdeckých koní. Pro svět to však představovalo důkaz, že nacisté nejsou nepřemožitelní, a toto vědomí dodávalo odvahu Spojeným státům a Velké Británii.

Na jedné straně Němci pobili asi půl milionu sovětských vojáků, zranili asi dvojnásobek a zajali přibližně tři miliony vojáků - tedy stejný počet, jaký měla celá armáda agresora. Na druhé straně ztratili asi čtvrtinu vlastních sil - 830 903 německých vojáků bylo buď zabito, zmrzačeno, zajato či pohřešováno. Tento fakt vyvracel Hitlerovo lživé tvrzení, že Rudá armáda nedokáže bojovat.

Vůdce se nijak nerozpakoval shodit vinu na podřízené. V důstojnickém sboru proběhly čistky - bylo odvoláno 35 velitelů divizí. Tato čistka Hitlerovi umožnila v ještě větší míře rozhodovat o vojenských operacích. Avšak jeho zásadní omyly se již nedaly zakrýt. Propásl příležitost získat si srdce a myšlení utlačovaných

sovětských lidí, kteří doufali v záchranu poté, co kolem nich od roku 1917 zemřelo násilnou smrtí 20 milionů jejich spoluobčanů. Hitler podcenil možnou sílu nepřátelského odporu a obtíže války proti Sovětskému svazu: dlouhé zásobovací trasy, drsné počasí a nepotlačitelnou lásku lidí k vlastní zemi.

Neúspěšný útok na Moskvu znamenal zásadní zvrat v bojích 2. světové války. Velká Británie, povzbuzená německým neúspěchem, znovu nabírala síly, zatímco Hitler se vyčerpával na východní frontě. Spojené státy získaly více času připravit se na otevření druhé fronty a Sovětský svaz - i přesto, že nadále kapitalistickému Západu nedůvěřoval - byl ochoten spolupracovat se Spojenci.

Konečný úder

Oslabený Hitler se však nedal zastrašit a plánoval na léto roku 1942 rozsáhlou ofenzívu, namířenou proti Stalingradu - bráně ke kavkazským ložiskům ropy. Při jediném náletu zahynulo 40 000 Rusů. Německý diktátor se ale znovu zastavil krátce před konečným úspěchem a na dva týdny vojska od vyčerpaného města stáhl. Než je znovu nasadil, stačili se už rozhořčení obránci města opevnit v padesáti kilometrech sutin průmyslové čtvrti Stalingradu, připraveni bojovat o každý kousek půdy. Stála proti nim obrovská přesila, zvýrazňovaná navíc kvalitnějšími zbraněmi Němců - dokud se opět se vší divokostí nepřihnala krutá zima.

Sovětská protiofenzíva začala 19. listopadu 1942 svírat do kleští německou 6. armádu, obléhající Stalingrad. Stejně jako v zimě roku 1941 mrazivé bouře decimovaly nedostatečně vystrojené německé vojáky, trpící omrzlinami, nemocemi a strádající hladem. Hitler slavnostně prohlašoval, že neustoupí ani o píd'. Avšak 31. ledna 1943 byly trosky původně třístatisícové německé armády donuceny kapitulovat. Opojně týdny, kdy se moskevské Rudé náměstí málem stalo další z válečných kořistí Německa, zmizely kdesi v dávné minulosti. Při tažení na Moskvu i při útoku na Stalingrad Hitlerovo podivné váhání změnilo osud celých národů. Zaskočený vůdce mohl už jen bědovat, že "Bůh války přešel na stranu nepřítele".

Zázrak u Dunkerque

Více než rok před bitvou o Moskvu Hitler podobně zaváhal na prahu úspěchu a poskytl tak protivníkovi příležitost přeskupit síly. Dne 20. května 1940 německá vojska postupující přes Flandry sevřela britské a francouzské síly do kleští a jedinou únikovou cestu představovala evakuace po moři. Operace Dynamo za použití vojenských i civilních plavidel začala u starobylého Dunkerque, třetího největšího přístavu Francie. Hitler však 24. května vydal nepochopitelný rozkaz a zastavil německé tanky necelých dvacet kilometrů před městem. Umožnil tak protivníkovi ústup za moře.

Nejprve bylo přes Lamanšský průliv ke křídovým útesům Doveru úspěšně přepraveno 28 000 příslušníků ženijních jednotek. Další tisíce vojáků, trpělivě čekajících někdy až po krk ve vodě, pak braly na palubu velké i malé čluny. Tato pestrá flotila čítala 848 plavidel, mezi nimi 45 osobních lodí, 230 rybářských lodí a více než 200 soukromých jachet. 26. května se na Hitlerův rozkaz daly tanky opět na postup. Rozpoutaly se prudké boje. Když 4. června dopoledne Dunkerque, kde zůstalo ještě asi 40 000 mužů, kapituloval, bylo už celkem 338 226 britských, francouzských, belgických a nizozemských vojáků v bezpečí v Anglii.

Proč nedala pověstná německá zpravodajská služba Hitlerovi zprávu, že se průliv hemží záchrannými plavidly, zatímco německé tanky stojí bez hnutí před městem? Ať už je vysvětlení této záhady jakékoliv, ozbrojené síly třetí říše promarnily další významnou příležitost, když nechaly protivníka z Dunkerque uniknout. A přitom nemuselo jít ani o zázrak.

Obyvatelé Leningradu, odříznutí nepřítelem a zeměpisnou polohou města, se museli koncem léta 1941 bránit před neúprosně postupujícími německými vojsky. Asi třetina ze tří milionů obyvatel metropole zoufale budovala improvizovaná opevnění, kopala protitankové příkopy a obranné zákopy, kladla miny a stavěla barikády. Odvahu jim dodávaly úspěchy nezlomného maršála Žukova při obraně Moskvy. Sousední Finsko, ještě rozrušené nedávným ruským vpádem do země, udeřilo ze severu a získalo zpátky všechna území. Na podzim se spojilo s Německem a společně pak svými vojenskými silami téměř dokonale obklíčily druhé nejdůležitější město Sovětského svazu. Tak začala blokáda trvající 900 dní. Železniční tratě byly přerušeny, nepřátelské oddíly se opevnily na předměstích a německé letectvo ve dne v noci bombardovalo. Jak uváděl jeden německý důstojník: "Vůdce se chce vyhnout boji od domu k domu, který by pro naše vojáky mohl znamenat vážné ztráty. Město neprodyšně uzavřeme, rozstřílíme děly a vyhladovíme."

Díky občasnému ruskému spojenci "generálu Zimě", zůstala v železném obklíčení přece jen skulina. Ladožské jezero zamrzalo tak hluboko, že přes něj mohly konvoje nákladních vozů přivážet zásoby. Tudy přicházely potraviny, které město nakonec zachránily - ale i tak téměř jeden milion lidí zemřel hladu. Mnoho obyvatel také zmrzlo, protože ve městě nebylo čím topit.

V lednu roku 1942 zatlačila sovětská protiofenzíva vojska útočníků od západního břehu jezera. Ženisté položili koleje a vlaky začaly přivážet potraviny a další nezbytné zásoby, které pozvedly zdraví i morálku hrdinných obyvatel Leningradu. Ostřelování i přesto pokračovalo a město bylo osvobozeno až 27. ledna 1944.

Zemřel jako hrdina?

Proti beznadějně přesile mužů i zbraní dal Custer rozkaz k útoku, který byl předem odsouzen k neúspěchu. Nové archeologické nálezy však dnes přinášejí poněkud poopravený pohled na bitvu u Little Bighornu.

V prvních měsících roku 1876 ožila vrchovina Black Hills v Jižní Dakotě horečnou činností. Skončilo nejisté příměří mezi prérijními indiány a bělochy, jakžtakž udržované do právě uplynulé zimy. Bylo zřejmé, že na tomto území musí dojít k zásadním změnám a ty že se pravděpodobně neobejdou bez krveprolití. Vojenské jednotky bělochů cvičily, indiánští náčelníci rokovali. Všichni se připravovali na střetnutí.

Potíže začaly o dva roky dříve, když 7. kavalerie pod velením George Armstronga Custerova prozkoumávala takzvaná velká loviště siouxských kmenů v západní části státu Jižní Dakota. Zástěrkou Custerovy výpravy bylo založení nového vojenského tábora, který měl chránit indiánské pozemky před nezákonným zábořem ze strany bílých osadníků. Ve skutečnosti však měl fešácký podplukovník Custer za úkol hledat zlato. Nezklamal ani novináře, účastníci se výpravy, ani davy Američanů, očekávající doma na východě jeho zprávy. Vzkázal jim, že zlato tu je - "v kořenech trávy".

Prospektoři se jen hrnuli a v roce 1876 už posvátná siouxská loviště křižovaly stovky bílých mužů - i přes dohodu z Fort Laramie. Ta indiánům výslovně zaručovala, že půda v Dakotě jim bude patřit tak dlouho, "dokud poroste tráva nebo poteče voda".

Siouxští náčelníci se zpočátku pokoušeli s představiteli americké vlády jednat a připomínat jejich závazky. Když se ukázalo, že z této strany se jim ochrany nedostane, tisíce indiánů opustily rezervaci, aby lovily a žily v dosud nedotčených horách sousední Montany. Úřad pro indiánské záležitosti ve Washingtonu poslal Siouxům ultimativní příkaz, aby se okamžitě vrátili. Po 31. lednu 1876 bude podle tohoto nařízení každý prérijní indián, přistižený na "nepostoupeném území", považován za nepřítele a může být uvězněn nebo na místě zastřelen.

V případě, že by se armáda pokusila hrozbu splnit, nezbývalo indiánům nic jiného

než vykopat válečnou sekyru. Siouxští náčelníci Splašený kůň z kmene Oglalů a Sedící býk z kmene Hunkpapa proto svolali poradu dalších náčelníků Siouxů a jejich čejenských spojenců. I když jednotlivé kmeny indiánů obvykle společně ani nežily, ani neválčily, pocítily teď potřebu spojit síly. Indiáni se usnesli, že se utáboří v širokém údolí řeky Little Bighornu. Jejich půldruhého tisíce bojovníků bylo odhodláno bránit se do posledního muže.

"Indiánů je dost pro všechny"

Americká armáda dostala rozkaz zajistit splnění ultimáta Úřadu pro indiánské záležitosti. Koncem roku 1875 a počátkem roku 1876 vypracovala plány na vyslání tří armádních kolon, které by indiány sevřely do kleští a vytlačily zpátky do rezervace. Součástí vojenské kolony generála Alfreda H. Terryho se stala i 7. kavalerie o síle 600 mužů. Velel jí Custer. Obdržel písemný rozkaz postupovat s kavalerií před ostatními, provádět průzkum a zjišťovat postavení indiánů v údolí řeky Little Bighornu. Někteří odborníci však uvádějí, že Custer možná dostal od Terryho i ústní rozkazy, opravňující ho k jednání na vlastní pěst. Kavalerie vyjela 22. června 1876 s příkazem postupovat skrytě až do 27. června, kdy do určeného prostoru měly dorazit i obě zbývající kolony. Pak by všechna tři uskupení současně začala indiány svírat. Taková strategie zaručovala vítězství, protože indiáni obvykle bojovali partyzánským způsobem, a dalo se tedy předpokládat, že se tváří v tvář hradbě vojenských jednotek rozprchnou na všechny strany a stanou se pro armádní střelce snadným terčem.

Terry však nepočítal s Custerovou vrtkavou povahou. Ale spíš s ní počítat měl, protože v důstojnických kruzích se o Custerovi všeobecně vědělo, že je neukázněný a rád se předvádí. Tento šestatřicetiletý důstojník už před deseti lety stál před vojenským soudem jako zběh. Bylo mu prokázáno, že bez povolení opustil jednotku, aby navštívil milovanou ženu. Přestože Custer absolvoval vojenskou akademii ve West Pointu a získal si během občanské války značnou proslulost coby nejmladší titulární generál armády Severu, jako vojenský stratég nebo velitel nikdy zvláštní talent neprokázal.

Vojáci také s trpkostí zjišťovali, že Custer bere na bojišti jen pramalé ohledy na jejich bezpečnost. Jeho způsobem vedení boje byl vždy přímý útok na nepřítele. Nejednou tak bezohledně ohrozil životy svých mužů jen proto, aby předvedl nějaký okázalý manévr. Že se mu po celá ta léta dařilo udržet si velitelskou funkci, na tom měla zásluhu jak jeho chvástavost, tak jeho vzhled. Nikdo jiný totiž nesplňoval tak dokonale představu šviháckého a elegantního kavalíra jako právě Custer - se zlatými kadeřemi až po ramena, ošlehanou tváří a blýskajícímá modrýma očima, vojensky vzpřímený v sedle a nastrojený do fešácké uniformy. Uměl si také dělat přátele na vysokých místech - a právě na základě zásahů mocných spojenců se mu chyby promíjely.

Možná že právě pro tuto známou ješitnost jeden z důstojníků na Custeru, opouštějícího se svými vojáky 22. června základní tábor, zavolał: "A ne abys chtěl zas urvat všecko pro sebe. Indiánů je dost pro všechny. Počkej na nás."

Rozdělil rozkazy

Jak ale víme z historie, Custer nečekal. Od chvíle, kdy vyjel z Terryho tábora, vedl své jednotky vražedným tempem vstříc osudnému konci. Jeli dnem i nocí, až muži i koně padali vyčerpáním. Už první noc tažení si vojáci mezi sebou povídali, že i obvykle prchlivý Custer je víc než jindy napjatý a rozjařený. Vysvětlil svým důstojníkům, proč odmítl Terryho nabídku posíl v podobě dalšího praporu jezdeckva a jedné baterie Gatlingových kulometů. Nebude jich třeba, prohlásil, protože 7. kavalerie je silnější než všichni bojovníci, které proti nim můžou nasadit Siouxové. Ráno 25. června se Custer se svými muži dostal až na vzdálenost několika kilometrů od indiánského tábořiště - alespoň podle informací, které přinášeli zvědové. Protože

se Custer obával, že už ho Siouxové odhalili, začal jednotkám přidělovat postavení. Nejprve odeslal jednu rotu k ostraze pomalu postupující zásobovací karavany. Pak vyslal kapitána Fredericka W. Benteena se 125 muži na průzkumnou výpravu a oslabil tím hlavní údernou sílu. Nato poslal majora Marcuse Rena a dalších 140 mužů opačným směrem, aby se přiblížili až k jižnímu okraji indiánského tábora. A Custer sám se v čele pěti zbývajících rot s celkem 210 muži vydal zaujmout výchozí bod k útoku o něco níž po proudu řeky. Jel s ním i jeho bratr Thomas Custer (jeho další bratr Boston se k nim připojil později), synovec Henry Armstrong Reed a švagr James Calhoun.

I když vezmeme v úvahu Custerovu pověstnou impulzivnost a někdy i ztřeštěnost, lze jednání stěží vysvětlit jinak než touhou po velitelské slávě. Nejenže ignoroval pokyny generála Terryho, aby pouze prováděl průzkum, zjišťoval rozmístění indiánů a čekal do 27. června na společný útok. Zdá se, že si navíc i špatně vykládal zprávy vlastních vojenských špehů. Jeho zvědové, pozorující indiánskou vesnici z okolních kopců, napočítali na dvou až tříkilometrovém úseku údolí nejméně sedm táborů. I Krvavý nůž, jemuž Custer nejvíc důvěřoval, ho varoval, že v údolí je víc Siouxů, než mají vojáci nábojů v zásobníkových pásech.

Co tedy přimělo Custeru, aby se vrhl do dobrodružství s tak katastrofálním koncem? Historici se o této záhadě prou dodnes. Podle některých byl Custer přesvědčen, že siouxští zvědové pohyb jeho jednotek odhalili. Snažil se proto udeřit co možná nejdřív, aby indiáni neměli čas zorganizovat obranu nebo utéct. Jiní - vůči Custerovi méně ohleduplní - zase vyslovili názor, že prostě jen dokázal to, co příslušníci jeho jednotek říkali za zády svého velitele již dávno: že je jen parodií opravdového důstojníka jezdeckta, nafoukaným a marnivým šaškem bez kouska zdravého rozumu.

Panika v údolí

Dnes už víme, že někdy po poledni 25. června, když zem sálala největším horkem, Custer - pravděpodobně s teatrálně vztyčenou šavlí v tradičním povelu k útoku - vyrazil se svými 210 muži na severozápad k osudnému střetnutí s indiány, bez podpory zbývajících dvou praporů. Vojáci možná ve vítězství nevěřili tak jako Custer, ale následovali ho.

Kapitán Reno se podle Custerova rozkazu vydal proti indiánské vesnici. Místo přímého útoku však muže rozptýlil a vytvořil rojnici, na kterou brzy z boku zaútočili indiáni. Na půl hodiny se tedy stáhli do relativně bezpečného lesíka. Reno však brzy zjistil, že do jejich pozic rychle proniká velký počet indiánů, a rozhodl se proto ochranu stromů opustit. Okamžitě je překvapil mocný protiútok nepřítele ze všech stran.

Reno a jeho muži, pronásledovaní indiánskými bojovníky, propadli panice. Celý prapor se dal na neuspořádaný útěk. Padlo nějakých třicet mužů, ostatní se drápali do příkrého srázu nad řekou. (Asi deset opozdílů se překvapivě objevilo o něco později.) Nahoře Reno spatřil blížící se jednotku kapitána Benteena. Benteen, přivolaný Custerem, se obloukem vracel, a když slyšel střelbu, myslel, že jde o Custeru. Místo toho narazil na zbědovaný a silně oslabený Renův prapor, který ztratil mnoho koní a měl nedostatek střeliva. Asi hodinu přeskupovali síly a společně se zásobovací karavanou pak vyrazili za Custerem. Silný indiánský útok je donutil stáhnout se na výchozí pozici nad řekou, kde se v obranném postavení zakopali. Někteří vojáci později uváděli, že slyšeli střelbu - ale to už měl Custer svoji bitvu za sebou.

Mučedník a hrdina?

Doposud se s určitostí nepodařilo zjistit, jak k porážce Custerových jednotek došlo. Ale výsledky desetiletého zkoumání archeologických nálezů a porovnávání výpovědí očitých svědků z řad indiánských bojovníků (odporujících svědectvím

jiných indiánských účastníků bitvy), zveřejněné v roce 1993, vrhly nové a rozporné světlo na události onoho osudného dne.

Zatímco Reno útočil, Custer rozdělil svých pět rot do dvou křídel. Se štábem a levým křídlem (asi s 85 muži) se vydal na průzkum terénu po proudu řeky. Pravé křídlo mezitím čekalo na hřebenu nad údolím řeky. Zanedlouho je tam napadli indiáni. Vojáci propadli panice a soudržnost jednotky se rozpadla. Jen dvacet z nich se podařilo uniknout ke Custerovi na kopec, kam se po krátkém průzkumu terénu opět vrátil. Lze předpokládat, že pár mužů vyslali pro pomoc. Asi patnáct dalších se pokusilo probít a indiáni je v blízké roklí postříleli.

Obležení trvalo jen pár minut. Custer a dalších asi čtyřicet mužů, kteří s ním zůstali, zahynuli jeden po druhém, když se pokoušeli krýt se za těly zastřelených koní. Nešlo tedy o žádný hrdinný odpor.

Na Benteena a Rena útočili indiáni celých šestatřicet hodin, tentokrát však měli vojáci dobré obranné postavení. Splašený kuň a další náčelníci pak zjistili, že se blíží další vojsko, a tak kolem poledne opustili tábor a odtáhli. Zbytky 7. kavalerie se mohly jen dohadovat, jaký osud asi potkal Custer. Reno a Benteen se strašnou pravdu dozvěděli až 27. června, když Terry se svými jednotkami našel místo "Custerova posledního hrdinného odporu" na kopci.

Pro veřejnost Custer představoval mučedníka a hrdinu. Vdova po něm, paní Elizabeth Bacon Custerová, tuto představu živila až do své smrti v roce 1933.

Custerovi důstojníci proti obrazu mučedníka a hrdiny nic nenamítali - alespoň ne na veřejnosti. U vyšetřovacího soudu, který měl zjistit, kdo vlastně nese odpovědnost za obrovské ztráty na lidských životech, se Custerovi přívrženci pokusili udělat obětního beránka z majora Rena. Po šestadvacetidenním slyšení soud Rena očistil od jakéhokoliv obvinění, neshledal však žádnou vinu ani na straně Custer.

Za jediné viníky Custerovy smrti byli nakonec označeni pouze Siouxové. Represe proti indiánům předčily svou krutostí všechny předešlé. Na rok 1876 přece připadalo sté výročí vyhlášení nezávislosti Spojených států a Američané obzvlášť překypovali nacionalistickou pýchou a pocitem neporazitelnosti. Během dvou let pobili většinu indiánů, kteří se podíleli na porážce Custer a 7. kavalerie, nebo je zahnali do Kanady. Náčelník Splašený kuň, kterému v roce 1877 nezbylo nic jiného než zavést zbývající Siouxe kmene Oglalů do rezervace, byl obviněn z podněcování ke vzpouře a na místě zastřelen - údajně kladl odpor při zatýkání.

Zrada na zradě

V roce 1830 přijal americký Kongres zákon o odsunu indiánů. Uděloval prezidentovi pravomoc násilně odsunovat indiány z jejich domovin v osídlených částech Spojených států do oblastí za řekou Mississippi, považovaných tehdy za bezcenné pozemky.

Přesídleným indiánům bylo zpočátku relativně bez omezení povoleno vést dál kočovný způsob života. Po skončení občanské války však nová rozpínavost hnala na západ další a další vlny farmářů, horníků, lovců, dřevorubců a stavitelů železnic. Indiánská území se tak opět stala předmětem zájmu bělochů. Federální vláda, která se slavnostně zavázala indiány ochraňovat, reagovala novou politikou. Přinutila každý indiánský kmen uzavřít s vládou smlouvu, v níž se zavazoval usídlit se ve vyhrazených oblastech výměnou za roční finanční příspěvek z Washingtonu. Když ani tyto sliby nebyly dodržovány, pokusili se indiáni vynutit si jejich dodržování zoufalým bojem.

Pro dobře vyzbrojené a živené vojsko však nepředstavovali vážného nepřítele - kolem roku 1880 přestali jako nezávislý národ prakticky existovat. Z necelých osmi milionů hektarů půdy, jež jim patřila ve třicátých letech minulého století, jim jako majetek zůstaly jen rozptýlené kousky země v některých nejméně přitažlivých

oblastech amerického Západu. Jejich situace se nijak nezlepšila. Dnes je ve 285 rezervacích po celých Spojených státech usídleno asi 1,5 milionu původních obyvatel Ameriky. Řada indiánů nemůže ani žít tradičním způsobem předků, ani najít zaměstnání ve světě bílých. Živoří v rezervacích v tichém zoufalství a v podvýživě, propadají alkoholismu, pocitu neužitečnosti a mnoho jich končí sebevraždou.

Mocenská hra v Římě

V létě roku 1943 se váčky 2. světové války definitivně vychýlily v neprospěch mocností Osy. Na Sicílii se vylodili Spojenci a italský diktátor Benito Mussolini začal mít politické problémy i na domácí frontě. Zvládne je?

P

o vylodění Spojenců na Sicílii ve dnech 9. až 10. července 1943 nevívali obyvatelé tohoto ostrova americké a britské vojáky jako nepřátele, ale jako osvoboditele. Pro ně tím šťastně končilo nechtěné a zhoubné partnerství s nacistickým Německem. Podobné pocity sdílela i většina obyvatel na italské pevnině. Tři roky války stály tuto zemi spoustu lidských životů i peněz. Bombastický sen o impériu, předkládaný lidu fašistickým diktátorem Benitem Mussolinim, se rozplynul jako pára.

Když se ukázalo, že italští vojáci na Sicílii už nehodlají obětovat život za Mussoliniho a že postupujícím spojeneckým silám kladou odpor jen německé jednotky, musel se Adolf Hitler rozhodnout. Jen těžko si mohl dovolit vyslat na hrotící se frontu nějaké vlastní posily, ale na druhé straně nemohl připustit vojenský debakl italského partnera. V neděli 18. července 1943 doručilo německé velvyslanectví v Římě ducemu - jak se Mussolinimu říkalo - naléhavé pozvání na schůzku s Hitlerem. Měla se konat příští den dopoledne ve vile severozápadně od Benátek.

Celodenní konference obou státníků se změnila na jediný vodopád výčitek ze strany Hitlera, který se ani neobtěžoval dát svůj monolog překládat do italštiny. Nicméně bylo zřejmé, že výměnou za přísun vojenských posil vyžaduje kontrolu nad italskými ozbrojenými silami. Mussolini po celou schůzku zachovával chmurné mlčení, jen občas si ztěžka povzdechl. Levou ruku si často tiskl na záda, aby zmírnil krutou bolest žaludečního vředu. Přerušil Hitlera jen jednou, aby oznámil nepříjemnou zprávu, kterou mu do místnosti přišel sdělit tajemník: právě v tuto chvíli podnikají letadla Spojenců první nálet na Řím.

Když se v pondělí večer loučili, požádal Mussolini Hitlera, aby co možná nejdříve vyslal všechny potřebné posily. "Máme přece společné zájmy," připomínal vůdci. Hitler nikdy žádné posily nepošle, šeptal jeden z Mussoliniho pobočníků druhému. Duce klame sám sebe, když doufá, že válka ještě může skončit vítězně.

Dvě spiknutí najednou

Ve středu 21. července dopoledne, po konzultacích v rodné Bologni, přijel do Říma fašistický předák Dino Grandi. Přivezl návrh dopisu králi Viktoru Emanuelovi III., jímž nejvyššího představitele italského království žádal, aby v Itálii opětovně nastolil svobodu, jednotu a nezávislost, kterou země za dvě desetiletí Mussoliniho diktatury ztratila. Nešlo o žádnou překvapivou iniciativu. Už před dvěma lety tlačil Grandi na krále Viktora Emanuela III., aby Mussoliniho přiměl svolávat parlament a Velkou radu - duceho superkabinet - jako funkční politické orgány. Pokud by Mussolini odmítl - naléhal Grandi v roce 1941 -, měl král Viktor Emanuel III. osobně převzít vrchní velení ozbrojených sil i všechny povinnosti hlavy státu. Král tenkrát unaveně poznamenal, že Grandiho návrh nemůže ducemu sdělit. "Ten čas jistě přijde," dodal. "Ale teď je ještě brzy." Postup Spojenců na Sicílii a bombardování Říma Grandiho přesvědčilo, že vhodný čas už nastal.

Ještě než Grandi stačil domluvit audienci u krále, obdržel od Mussoliniho pozvánku

na sobotu 24. července na pátou hodinu odpoledne. Duce poprvé po čtyřech letech svolal zasedání osmadvacetičlenné Velké rady. "Tohle je ta pravá příležitost," řekl si Grandi. Po celý zbytek středečního dne zasvěcoval do svého plánu další členy Velké rady. Chystal se navrhnout rezoluci, kterou by Velká rada zbavila Mussoliniho všech jeho pravomocí.

V naději, že tomuto plánu dodá zdání legality, vydal se Grandi ve čtvrtek večer na původně patnáctiminutovou schůzku s Mussolinim. Rozhovor - podle Grandiho přátelský - nakonec trval půl druhé hodiny. Když duceho požádal, aby se dobrovolně vzdal všech svých pravomocí, Mussolini odvětil, že takový krok by učinil pouze v případě, že by už válka byla prohraná. "Jenomže my válku vyhraje," řekl Grandimu, "protože během několika dní budou mít Němci zbraň, která celou situaci změní."

Grandi ovšem nevěděl o dalším spiknutí mezi náčelníkem štábu ozbrojených sil generálem Vittoriem Ambrosiem a vévodou Pietrem d'Acquaronem, ministrem pro správu královského majetku. Grandiho rezoluce pro Velkou radu se mezitím stala v římských mocenských kruzích veřejným tajemstvím a spiklenci ji hodlali využít jako záminku, aby k zatčení Mussoliniho použili karabiniéry - příslušníky italské policie. Vybrali už i diktátorova nástupce: měl se jím stát maršál Pietro Badoglio, pravděpodobně nejvýraznější postava v italské armádě.

Noc dlouhých nožů

Když Mussolini v sobotu odjížděl ze své rezidence ve Villa Torlonia na odpolední zasedání Velké rady, naléhala na něj manželka, aby dal členy Rady zatknout. "Tak podle tvé matky," řekl duce rozšafně synu Vittoriovi, "jsem obklopen samými zrádci, špiony, sabotéry a slabochy." Opovrhoval spiklenci natolik, že většinu příslušníků osobní stráže uvolnil na záchranné práce ve vybombardovaných částech města. V pět hodin odpoledne se v Benátském paláci shromáždili všichni členové Velké rady. Grandi stále ještě sháněl podporu pro svou rezoluci. Přestože dvanáct ze čtrnácti členů rady, s nimiž měl možnost hovořit, jí vyslovilo podporu, jen deset z nich rezoluci podepsalo. Grandi si velmi dobře uvědomoval, jaké obrovské nebezpečí mu hrozí; šel ke zpovědi, zanechal dopis na rozloučenou pro ženu a děti a k noze si připevnil ruční granát. Nehodlal se v případě neúspěchu nechat zatknout. Když Mussolini vstoupil do místnosti, Grandi se mechanicky připojil k fašistickému pozdravu ostatních členů Rady. Jakmile se duce pustil do dvouhodinové nesouvislé obhajoby svého způsobu vedení války, přisunul Grandi text rezoluce k členovi Rady vedle sebe. Po krátké šeptem vedené domluvě ji kolega podepsal. Jedenáct hlasů - ještě další čtyři a získá většinu na svou stranu. Vznik Grandiho rezoluce, v níž boloňská Rada vášnivě útočila proti ducemu, vyprovokoval vlastně sám Mussolini. Rezoluce konstatovala, že za vojenské neúspěchy Itálie není odpovědná armáda, nýbrž Mussoliniho diktátorství. Obviňovala ho, že v zemi je už 100 000 matek, které křičí, že jim duce zavraždil syny. Kolem půlnoci se Mussolini pokusil jednání přerušit, avšak členové Rady odmítli opustit místnost. Během přestávky na občerstvení se Grandimu podařilo získat několik dalších podpisů, avšak neplodná debata pokračovala dál. Ve 2.40 ráno konečně došlo k hlasování. Jeden z Mussoliniho zbývajících přívrženců později popsal duceho podivně nezúčastněné chování v tomto kritickém okamžiku: "Připadalo mi to, jako kdyby si zakryl hlavu tógou - stejně jako Caesar ve chvíli, kdy mu Brutus a další spiklenci zasazovali rány dýkou." Pro Grandiho rezoluci hlasovalo 19 členů rady. Sedm bylo proti, jeden se zdržel hlasování a jeden pro vlastní návrh. Velká rada sice fašistického diktátora svrhla, ale Mussolini jako by svůj osud vůbec nechápal.

Audience u krále

I když se Mussolini v neděli dostal domů až k ránu, vstal časně a již v devět hodin

pracoval ve své kanceláři. Kolem poledne pověřil osobního tajemníka, aby se pokusil zajistit přeložení jeho pravidelné pondělní schůzky s králem už na neděli v pět. Král s tímto termínem souhlasil, ovšem s podmínkou, že se duce dostaví v civilním oděvu, ne jako obvykle v uniformě.

Mussolini v modrém seržovém obleku, vysoké buřince a s perlově šedými rukavicemi v levé ruce se objevil v královské rezidenci pět minut před domluvenou hodinou. Dovolili mu sice soukromým automobilem zajet až na nádvoří, ale auta s osobními strážci musela zůstat před branami paláce.

Viktor Emanuel duceho uvítal překvapivě již ve vstupních dveřích rezidence; s úsměvem mu podával ruku. "Vaše Veličenstvo se už určitě doslechlo o tom včerejším dětském žertíku," zažertoval Mussolini. Král ho prudce přerušil. "Jste dnes nejnenáviděnějším člověkem v celé Itálii. Mimo mne se nemůžete spolehnout na jediného přítele." Viktor Emanuel požádal duceho o rezignaci; přijal ji a slíbil, že osobně dohlédne, aby byla sesazenému diktátorovi zajištěna bezpečnost.

Během krátkého rozhovoru s králem byl duceho řidič vylákán do domku vrátného a tam zatčen. Na nádvoří zacouvala sanitka plná policistů. Když Mussolini vycházel ze dveří rezidence, donutili ho nastoupit do sanitky, která ho pak převezla do vězení.

Šest týdnů po sesazení Mussoliniho podepsal králem jmenovaný nástupce duceho maršál Badoglio se Spojenci příměří. O několik dní později, 12. září 1943, osvobodilo německé komando Mussoliniho, který pak v severní Itálii znovu vyhlásil fašistickou vládu. Stal se však už jen pouhou loutkou ovládanou Hitlerem.

Počátkem roku 1945 se německá obrana Itálie začala hroutit. Spojenci nezadržitelně postupovali na sever. Mussolini, převlečený za německého vojáka, byl zadržen komunistickými partyzány v konvoji nákladních aut směřujících k hranici a 28.

dubna 1945 pak bez soudu popraven. Rozstřílené tělo kdysi všemocného duceho, společně s mrtvolami jeho milenky Claretty Petacciové a třinácti dalších fašistů, bylo hlavou dolů pověšeno na milánském Piazzale Loreto. Osvobozeným městem se radostně rozezněly kostelní zvony.

Co prozradily deníky

Proti Mussolinimu hlasoval ve Velké radě oné osudné noci z 24. na 25. července 1943 i jeho zeť Galeazzo Ciano, hrabě Cortellazzo. Jeho závratná politická dráha začala v roce 1930 svatbou s duceho dcerou Eddou. V roce 1936 byl jmenován ministrem zahraničí a v mocenské hierarchii italské vlády stál hned po Mussolinim. Přesto se nijak netajil úmyslem nahradit svého tchána, kterému za zády hanlivě říkal "starej pošuk". Hrabě osudově chybil, když vyjádřil opovržení nad spojenectvím Itálie s nacistickým Německem.

Mussolini 5. února 1943 neočekávaně odvolal Ciana z funkce ministra zahraničí; jmenoval ho však velvyslancem ve Vatikánu - určitá prestiž mu tedy zůstala zachována. "Pamatuj si, že až přijdou těžké časy - protože jednou určitě přijdou," upozorňoval hrabě Mussoliniho při jejich jinak srdečném loučení, "doložím všechny zrádné činy Němců proti nám." Cianova dokumentace byla uložena v tajných denících, které si vedl jako určitou životní pojistku.

I když Ciano hlasoval proti ducemu, obával se, že vzhledem k jejich dlouholetému politickému spojenectví a rodinným svazkům bude potrestán společně s Mussolinim. Za přispění bývalých spojenců svého otce Edda Mussoliniová zajistila rodině německou pomoc při útěku do neutrálního Španělska. Dne 27. srpna 1943 - tedy měsíc po osudném zasedání Velké rady - nastoupil v Římě Ciano se ženou a třemi dětmi do německého letadla. Pod záminkou technického mezipřistání v Mnichově zde byl Ciano i s rodinou vzat do domácího vězení. O dva měsíce později Němci hraběte Ciana opět převezli k soudu do severní Itálie, kam mezitím jako loutku nainstalovali do funkce hlavy státu jeho tchána.

Ciano a čtyři další členové Rady byli souzeni, usvědčeni z velezrady a 11. ledna 1944 popraveni. Dva dny před popravou svého muže uprchla Edda Cianová do Švýcarska. Pod sukni měla ukryté deníky svého manžela. Jejich vydání v roce 1946 vyvolalo značný rozruch.

Nepotopitelná loď

Obrovitý dopravní parník Titanic o délce tří fotbalových hřišť a výšce jedenáctipodlažní budovy považovali všichni za nepotopitelný; stačila však jedna plující ledová hora a tato loď klesla na dno oceánu pouhých pět dní poté, co se vydala z Anglie na svou panenskou plavbu. Zavinila smrt stovek pasažérů lidská nedbalost?

"T

uhle loď by nepotopil ani sám Bůh," vychloubal se jeden člen posádky Titaniku, honosně vybaveného zaoceánského parníku společnosti White Star Line o výtlaku 46 000 tun - největší lodi, jaká byla do té doby spuštěna na vodu. 10. dubna roku 1912 vyplula luxusní parolod' z anglického Southamptonu do New Yorku. Na palubě měla 891 členů posádky a 1316 cestujících. Někteří cestující byli velmi bohatí; naopak většinu ze 700 pasažérů nejlacinější třetí třídy tvořili chudí přistěhovalci. Ale nikdo z nich nepochyboval, že plavba zádrnými vodami severního Atlantiku proběhne bez jakýchkoliv problémů. Se svými šestnácti vodotěsnými přepážkami představovalo toto výjimečné plavidlo vrchol lodního stavitelství své doby. Nechyběly na něm ani takové požitky jako turecké lázně a široké promenády lemované palmami ve velkých květináčích, luxusní jídelny a špičkový lodní orchestr. Titanic představoval svět sám pro sebe, netečný k bičujícím poryvům větru a nárazům vln.

A přece se 15. dubna 1912 na zvlněných a mrazivých vodách Atlantiku mezi ledovými krami kolébaly dva vratké skládací čluny a patnáct záchranných člunů. Promrzlí a šokem vyčerpaní lidé na těchto plavidlech byli jediným důkazem skutečnosti, že slavný Titanic sice existoval, ale v průběhu předchozí noci nenávratně zmizel v hlubinách oceánu. Na rozsáhlé ploše kolem místa katastrofy plavaly ve vlnách obličejů vzhůru stovky mrtvých těl, většinou zohavených k nepoznání. Jednomu svědkovi katastrofy připadaly jako hejno mořských racků, kolébajících se na vlnách. Mnoho žen mezi nimi k sobě i po smrti křečovitě tisklo mrtvé nemluvně. První "nepotopitelná" loď na světě zmizela pod hladinou jen několik hodin poté, co ji rozpáral odvěký nepřítel všech nepozorných námořníků v severních vodách - mlčenlivá, neúprosná ledová hora.

Marná varování

Na rozdíl od dnešní běžné praxe proplouval oné klidné bezměsíčné noci Titanic oblastí, kde lze předpokládat přítomnost ledových hor, rychlostí dvaadvaceti uzlů. Onu mrazivou neděli přijal radiotelegrafista lodi po deváté hodině ranní od dalších lodí plujících do Severní Ameriky stejnou trasou - známou jako Newfoundlandská cesta - nejméně šest varování upozorňujících na výskyt ledových hor. Prvním byla depeše radiotelegrafisty parníku Caronia kapitánovi Titaniku E. J. Smithovi, který příjem potvrdil. V časném odpoledni radiotelegrafista Titaniku předal kapitánu Smithovi zvláštní varování lodi Baltic. "Ledové hory a četné ledové kry na 41° 51' severní šířky a 49° 52' západní délky." Kapitán depeši podal J. B. Ismayovi, generálnímu řediteli rejdářství White Star Line. Ten si ji přečetl a beze slova komentáře zasunul do kapsy. Parník Californian telegrafoval nejméně dvakrát. První varování jeho radiotelegrafisty znělo: "Tři velké ledové hory." Večer pak vyslal z místa vzdáleného asi třicet kilometrů od Titaniku následující depeši: "Poslyš, starouši, uvízli jsme uprostřed ledu." Podrážděný Jack Phillips se na něj osopil: "Vypni. Zmlkni. Rušíš mi spojení. Mluvím s mysem Race."

Tato reakce radiotelegrafisty nám dnes zní téměř neuvěřitelně - odhaluje ovšem skutečné poslání rádiového spojení na tehdejších luxusních zaoceánských lodích. Phillips přijímal od radiotelegrafisty na mysu Race na Novém Foundlandu depeše pro významné pasažéry Titaniku. Tato činnost měla absolutní prioritu. Phillips i ostatní radiotelegrafisté Titaniku byli zaměstnanci telegrafní společnosti British Marconi Company; nepatřili tedy ani mezi členy posádky rejdařství White Star Line, ani mezi podřízené kapitána Smithe.

Ve 21.40 hlásila loď Mesaba: "41° až 42° 25' severní šířky a 49° až 50° 30' západní délky - spatřeno mnoho plovoucích ker, ledových hor a ledová pole." Pokud velící důstojníci Titaniku obdrželi tuto depeši - což ovšem není jisté -, nepochybně si museli uvědomit, že nebezpečná oblast je přímo před Titanikem. Hlídky na předním stožáru byly upozorněny, že kdykoliv po půl desáté večer se můžou objevit ledová pole - nicméně hlídky neměly k dispozici dalekohledy a žádný led během večera nezahledly. Bezoblačné nebe, poseté jasně zářícími hvězdami, osvětlovalo jen blyštivou a klidnou hladinu moře.

Mezitím ovšem došlo k znepokojivému jevu. Teplota vody během několika hodin poklesla ze sedmi stupňů nad nulou až těsně k bodu mrazu - což v severních vodách vždy znamená blízkost plovoucích ledových ker. Titanic však ani nezpomalil, ani nestočil směr plavby na jih, aby se vyhnul nebezpečné oblasti, do níž směřoval.

Jen takové ťuknutí

Kolem dvaadvacáté hodiny většina pasažérů odpočívala po večeři a na palubě se shromáždilo několik cestujících druhé třídy, aby si zazpívali náboženské písně. Zpívali též starý námořnický chorál "Milosti Tvé necht' těm se dostane, kdo v zrádných vodách se plaví, ó Pane". Ve 23.40 náhle Frederick Fleet, hlídka na předním stožáru, zahlédl nějaký menší, tmavý objekt - tmavší než modravé půlnoční vody pod ním. Tmavá skvrna se zvětšovala a Fleet třikrát trhnul provazem poplašného zvonce a současně telefonoval na můstek: "Led přímo před námi!" První důstojník William Murdoch vydal do strojovny příkaz zapnout motory na plný zpětný chod a nařídil kormidelníkovi Robertu Hichensovi otočit kormidlo "tvrdě na pravobok". V tehdejší námořnické terminologii to znamenalo obrátit záď lodi doprava, aby se před' zhoupala doleva.

Titanic, který v těchto chvílích plul rychlostí 22 uzlů a vytlačoval 66 000 tun vody, však nešlo zpomalit okamžitě. Když se konečně obrovitá loď začala stáčet směrem od ledové hory tyčící se nad vodami, vyděšený Fleet vydechl úlevou - avšak předčasně. Na palubu dopadaly kusy ledu, zatímco plovoucí hora prořezávala v pravém boku lodi trhlinu dlouhou devadesát metrů. Když se do kotelny č. 6 začaly valit proudy zelenavé mrazivé mořské vody, stačil topič Frederick Barret na poslední chvíli, ještě než zapadly vodotěsné dveře, vklouznout do sousední kotelny č. 5.

Avšak těm několika cestujícím, kteří srážku vůbec zaznamenali, připadala jen jako pouhé drcnutí. Jeden cestující uváděl, že se mu zdálo, "jako kdyby nějaký obří prst škrábal na bok lodi". Jiná dáma zase přirovnala zvuk v okamžiku srážky k praskání trhajícího se plátna. Někteří cestující první třídy povstali z pohodlných kožených lenošek v kužárně, aby si prohlédli ledovou horu tyčící se nad horní palubou ve chvílích, kdy pronikala do jejich lodi. Neviděli však v této srážce žádný důvod k jakémukoliv vzrušení, tím méně k poplachu.

Zato posádka už věděla své. Kapitán Smith se radil s Thomasem Andrewsem, hlavním konstruktérem lodi. Při krátké inspekci podpalubí zjistili, že pět přepážek lodi je proražených a zaplavených vodou. Andrews odhadoval, že se nepotopitelný Titanic může na hladině udržet "hodinu a půl. Možná dvě. Ale déle ne."

Nedostatek záchranných člunů

Krátce po půlnoci, asi dvacet pět minut po této zdánlivě bezvýznamné srážce, dostala posádka rozkaz připravit šestnáct záchranných člunů a čtyři plátěné skládací čluny. V nejlepším případě mohly pojmout dohromady 1178 lidí, tedy asi o tisíc méně, než byl celkový počet pasažérů, začínajících se teď shromažďovat na palubě lodi. Je ironií osudu, že platné předpisy vyžadovaly záchranné čluny pouze pro 962 osob, neboť se stavbou tak velké lodi vůbec nepočítaly. Navíc pochopitelně nikdo nebral vážně možnost, že by vlajkovou loď společnosti White Star Line bylo někdy nutné nouzově opustit. Na některých záchranných člunech ke všemu chyběly signální rakety, potraviny a pitná voda a nedostávalo se ani záchranných vest. Zmatek postupně přerůstal v chaos, protože cestující nikdo nepoučil, jak se v podobné situaci chovat. Neexistoval ani žádný evakuační plán. V zájmu zachování klidu nechal kapelník Wallace Henry Hartley hrát lodní orchestr ragtimové kousky; když pak tři čtvrtě hodiny po půlnoci posádka vypálila první signální raketu, náhle si všichni uvědomili vážnost situace.

MLČÍCÍ CALIFORNIAN

Jen pár týdnů před katastrofou Titaniku byla na mezinárodní konferenci v Berlíně přijata dohoda o používání nového signálu - SOS. Radiotelegrafista Phillips ho teď zoufale vysílal. Loď Californian uvízla mezi ledovými poli jen šestnáct kilometrů od Titaniku a několik členů posádky dokonce zahlédlo světla na jihovýchodě. Nevěděli však, že jde o Titanic - a už vůbec by je ani nenapadlo, že se taková luxusní loď dostala do nesnází. Znavený a nejspíš i znechucený radiotelegrafista Californianu vypnul vysílačku hned poté, co se na něj Phillips obořil. Tvrdě spal, zatímco Titanic úpěnlivě volal okolní lodě na pomoc.

Někdy po půlnoci se radiotelegrafista poloprázdného osobního parníku Carpathia rozhodl zavolat na Titanic, aby předal některé depeše z mysu Race. "CQD SOS," slyšel ohromený radiotelegrafista. "Okamžitě nám přijďte na pomoc. Narazili jsme na ledovou horu." Carpathia byla vzdálená od Titaniku více než čtyři hodiny plavby. Vyrázila plnou parou k potápějící se lodi. V rozporu s předpisy obsluha zatížila bezpečnostní záklopy kotlů, aby zvýšila maximální rychlost lodi ze 14 na 17 uzlů. Přesto nemohla na místo srážky dorazit dřív než asi dvě hodiny poté, co Titanic klesl ke dnu.

Signální rakety mezitím zahlédla i posádka lodi Californian. Její kapitán Stanley Lord se ale neodhodlal probudit svého spícího radiotelegrafistu, který měl za sebou patnáctihodinovou směnu. Kapitán Lord vyslal neidentifikované lodi morseové signály, nedostal však odpověď. Většina pozdějších rekonstrukcí potvrdila, že Californian mohl dorazit na místo katastrofy právě ve chvíli, kdy se Titanic potápěl. "Nemrhejte časem!"

Na rozkaz k evakuaci lodi multimilionář John Jacob Astor ironicky poznamenal: "Tady jsme přece ve větším bezpečí než na nějaké kocábce." Když stejný názor vyslovila další dáma z vyšší společnosti, odsekl jeden rozzlobený člen posádky: "Nemrhejte časem! Kdo nechce nastoupit, nemusí!" Nechuť k evakuaci postupně slábla, vtipkování ustávalo a cestující nastupovali do záchranných člunů. Muži v klidu stáli na palubě, zatímco do vratkých plavidel nasedaly ženy s dětmi. Ve zmatku byl první záchranný člun o kapacitě 65 osob spuštěn na vodu jen s osmadvaceti lidmi. Další, který jich mohl nabrat čtyřicet, spustili jen s dvanácti.

Paní Isidor Strausová, žena bývalého senátora a výkonného ředitele podniků Macy's, odmítla nastoupit k ostatním ženám. "Vždy jsem byla se svým manželem," prohlásila. Otočila se k němu: "Půjdu tam, kam půjdeš ty." Pan Astor pomohl své mladé nevěstě nastoupit do jednoho z poloprázdných člunů a sám zůstal na palubě. Jeho mrtvé tělo později vylovili z moře. Loď se naklonila na levý bok a paluba se začala ostře svažovat. Milionář Benjamin Guggenheim se převlékl do večerních šatů a prohlásil, že je připraven zemřít jako gentleman. "Na palubě nesmí zůstat jediná

žena jen proto, že Ben Guggenheim byl zbabělec," prohlásil.

Když se zdálo, že na Titaniku už další ženy a děti nejsou, nastoupil asi v 01.40 do jednoho z posledních záchranných člunů pan Ismay, který doposud pomáhal evakuovat ostatní z lodi. Ředitele společnosti White Star Line později pranýřoval tisk za to, že opustil loď, když spousta dalších cestujících na ní zůstala. Když se v 02.15 měly spustit poslední dva skládací čluny, byl Titanic už příliš nakloněný a čluny se spustit nepodařilo. Z podpalubí proudili na palubu cestující, na které se zapomnělo - mezi nimi řada žen a dětí. Neměli ponětí, co se vlastně děje. Nikdo je nevaroval a v okamžiku, kdy se loď potopila, jich pravděpodobně mnoho zůstalo v nitru vraku.

Do záchranných člunů se nedostalo asi 1600 pasažérů. I přes rozšířenou pověst, že lodní orchestr v okamžiku potopení hrál píseň "Blíže k tobě, Pane můj", jako poslední zazněla episkopální hymna "Podzim":

Soucít měj a slitování,

tu bolest ber na bedra svá.

Slyš smutek můj a bédování,

jež k nohám tvým se poskládá.

Nes mne po vodách bouřlivých...

Více než 1500 mrtvých

Na zádi Titaniku, trčící teď vysoko nad vodami, se shromáždilo několik set lidí. V 02.18 se záď Titaniku zvedla téměř kolmo k hladině a na pár vteřin v této poloze znehybněla. Pak se s duněním zlomil jeden z komínů, utržené kotle protrhly vodotěsné přepážky a všechno, co nebylo připevněné k palubě, pohltila voda o teplotě čtyři stupně pod bodem mrazu - včetně zbylých cestujících a členů posádky. Jeden ze zachráněných cestujících později vzpomínal na "srdcervoucí výkřiky smrti z více než tisíce hrdel, nářek a sténání trpících, kvílení vyděšených lidí a strašlivé skřeky tonoucích." Topiče, kteří se snažili plavat od potápějící se lodi, opařily výbuchy kotlů. Ledová voda kolem nich krátkou chvíli dokonce vřela.

V 02.20 potápějící se parník, nakloněný v úhlu 70 stupňů, zmizel pod hladinou, rozlomil se na dva kusy a klesal rychlostí asi dvaceti uzlů do hlubin. Rozlomená loď se v hloubce 2400 metrů dostala do mohutného podmořského proudu. Kolem půl třetí ráno dopadly obě poloviny trupu na dno oceánu v hloubce téměř čtyři tisíce metrů. Trosky se rozptýlily do okruhu více než půl kilometru. Vrak spočinul pod obrovským tlakem vodní hmoty asi 570 kilometrů jihovýchodně od Nového Foundlandu. Titanic se mohl pochlubit, že brázdil oceán přesně 4 dny, 17 hodin a 30 minut.

Asi o tři a půl hodiny později, kolem šesté ráno v pondělí 15. dubna, zachytila konečně loď Californian tragickou zprávu a vyplula k místu neštěstí. Do 8 hodin 50 minut vzal parník Carpathia na palubu všechny zachráněné a nabral kurz na New York. Když na místo neštěstí dorazil Californian, hledal kapitán asi hodinu těla obětí. Avšak - ač je to téměř k nevíře - nenalezl ani jediné. O týden později vylovila z moře v oblasti neštěstí kabelová loď McKay-Bennett tři sta šest mrtvých těl.

Neštěstí přežila jen necelá třetina všech cestujících a členů posádky - celkem 705 osob. Zachránilo se 338 mužů a 316 žen, tedy asi 20 procent mužů a 74 procent žen z původního počtu; zbytek zachráněných tvořily děti. Mezi ty, kdo katastrofu nepřežili, patřil i kapitán Titaniku E. J. Smith a radiotelegrafista Jack Phillips.

Podmořský hrob Titaniku

Vrak Titaniku objevili až téměř tři čtvrtě století po katastrofě. Kolem jedné hodiny ráno 1. září 1985 začalo podmořské plavidlo Argo - veliké asi jako automobil - speciálními videokamerami snímat ve světle silných reflektorů výmluvné trosky Titaniku, rozptýlené po mořském dně. Pevná dálkově řízená ponorka patřila

americké expedici vedené námořním geologem Robertem Ballardem. Nalezla v hloubce asi 3700 metrů a vzdálenosti 570 kilometrů jihovýchodně od Nového Foundlandu jeden z devětadvaceti kotlů Titaniku. Později tatáž expedice objevila obě poloviny obrovského plavidla ležící na mořském dně 650 metrů od sebe. Ballard, který hledání potopené lodi navrhoval už v roce 1971, se v tomto okamžiku cítil jako "archeolog otevírající faraónovu hrobku".

O rok později další expedice pořídila podrobnou fotografickou dokumentaci vraku a získala i snímky některých legendárních luxusních předmětů, zachovaných v překvapivě dobrém stavu: lustrů z křišťálového skla, porcelánových toaletních mís a umyvadel, láhví vína a celých řad stolního nádobí. Nenašla se však ani stopa po trhlině, která údajně loď potopila. Výzkum vzorků přivezených z pozdějších expedic prozrazují, že kovové pláty lodi byly vyrobeny z nekvalitní, tehdy často používané oceli. Ta v ledové vodě ztrácí pružnost. Pláty se tedy zřejmě při srážce s ledovou horou roztříštily.

Poučili jsme se z historie?

K podobné katastrofě, jakou představovalo potopení Titaniku, bezpochyby již nedojde. Na konferenci v roce 1914 schválily zúčastněné státy nová a přísnější opatření ke zvýšení bezpečnosti cestujících. Tak například na každé lodi musí být takový počet záchranných člunů, aby postačoval k záchraně všech cestujících i posádky; rádiové spojení musí být zajišťováno čtyřadvacet hodin. Nově postavené lodi už musí mít vodotěsné přepážky až do výše vrchní paluby. Německý fyzik Alexander Brehm vynalezl echolot - pomocí zvukových vln dokáže lokalizovat potenciálně nebezpečné ledové hory. Nepochybně se všichni poučili z tragédie, kterou představovala zkáza "nepotopitelné" lodi společnosti White Star Line během panenské plavby severním Atlantikem.

Zaráží proto, že se podobná katastrofa málem opakovala 20. července 1989. Dvě stě metrů dlouhou sovětskou turistickou loď Maxim Gorkij krátce po půlnoci protrhl obrovský kus ledové kry v Grónském moři severně od Norska. Kapitán lodi a ostatní členové posádky v lodní restauraci právě oslavovali dosažení nejsevernějšího bodu plavby lodi. Podobně jako kdysi na Titaniku už tou dobou většina cestujících spala. Zatímco účastníci oslavy tančili, prorazil led do boku parníku dva otvory - jeden o délce šest a druhý šest a čtvrt metru. Během několika minut vniklo do lodi 18 000 tun vody. Všech 575 cestujících - hlavně postarší turisté ze Spolkové republiky Německo - dostalo pokyn, aby se shromáždili na vrchní palubě a navlékli si záchranné vesty.

"Při nastupování do záchranných člunů vládl jistý zmátek," uvedl později jeden z cestujících. "Ne však panika." I když si jeden z pasažérů stěžoval, že člun s ním dvě hodiny visel nad hladinou na boku lodi, většina cestujících chválila organizovanost sovětské posádky během evakuace lodi a pohotovost norské pobřežní stráže při záchranné operaci.

V mlze a mrznoucím dešti při teplotě kolem bodu mrazu se řada cestujících musela dlouhé hodiny choulit pod tenkými příkrývkami v člunech nebo na ledových krách. Lidé s chorobami srdce a cukrovkou byli okamžitě přepraveni helikoptérou na Špicberky, vzdálené asi 350 kilometrů východním směrem. Pro některé cestující rozložili na ledové kry lehátka z paluby lodi. Většinou však museli na ledu ležet, protože existovalo nebezpečí, že by se kry jinak rozlomily. Záchranné čluny sice na palubě měly spoustu alkoholu, zato v nich chyběla pitná voda. Kupodivu nebyl zraněn ani jediný z cestujících, kteří se do vod nad polárním kruhem vydali spatřit půlnoční slunce.

Když se norská záchranná loď Senje prodírala pěti kilometry ledu k poškozenému Maximu Gorkému, zlobil se její kapitán: "Ve vodách s takovými ledovými krami bych

se neodvažoval plout větší rychlostí než nějaké dva nebo tři uzle." Turistická loď svojí rychlostí 18,4 uzle jako by kopírovala praxi z roku 1912, kdy námořníci až do případu katastrofy Titaniku volili taktiku odrážení ledových ker vysokou rychlostí lodi. I při dnešní technice bývají zkušené kapitány v severských vodách zvláště opatrní, protože led dává na obrazovkách radaru slabší odrazový signál. Podle odborníků by Maxim Gorkij potřeboval na úplné zastavení nejméně 45 minut - a to i v případě, že by ledové hory nebo kry spatřili na vzdálenost šestnácti kilometrů. Kapitán sovětské lodi nepochybně nikdy předtím v severských vodách neoperoval. V daném prostoru se mimoto vyskytovalo nezvykle velké množství plovoucího ledu. Poškození lodi Maxim Gorkij se společným úsilím norských a sovětských námořníků podařilo stabilizovat a loď pak odtáhli k opravě do přístavu. Sdělovací prostředky si však neodpustily otázku, zda se na lekci z tragické zkázy Titaniku nezapomnělo příliš brzo.

Sewardova lednice

Po občanské válce se americká vláda rozhodla oprostít Severní Ameriku od vlivů ze zahraničí a vyjasnit otázku hranic. Dopustil se však ministr zahraničí Seward při koupi vzdálené a pusté ruské Aljašky skutečně tak nehorázné pošetilosti?

V

roce 1867 se carské Rusko dostalo do finanční i diplomatické tísně. V důsledku drtivé porážky v krymské válce se země obrovsky zadlužila a ministři ve vládě cara Alexandra II. měli navíc značné problémy se správou rozlehlého impéria. Jedno z takových problematických území představovala i Aljaška. Patřila Rusku už od roku 1741, kdy zde přistála ruská expedice Vituse Beringa a obsadila ji pro loveckou společnost. I přes hojnost mořských vyder a dalších kožešinových zvířat potřebovala Rusko-americká společnost spravující toto území neustálé finanční příspěvky od státu, aby vůbec mohla existovat. Vzhledem k drsnému podnebí a omezeným možnostem zemědělství Aljaška nikdy nepřitáhla dostatek přistěhovalců. Od asijského kontinentu ji oddělovalo Beringovo moře a na členitém pobřeží s řadou hlubokých zálivů sídlila jen hrstka firem obchodujících s kožešinami, několik set ruských lovců, obchodních cestujících a příslušníků vojenské posádky. Pokud by však Anglie nebo Spojené státy dostaly na Aljašku záslusk, car se svými generály by se nejspíš ani nezmohl na účinnou nebo včasnou obranu. Pověsti, že se na Aljašce nachází zlato a další vzácné minerály, pro dosavadní majitele riziko jen zvyšovaly. Jakmile by Američané jednou zjistili, co všechno se pod povrchem nehostinné Aljašky skrývá, mohl si car být jistý, že by nastal stejný poprask jako v roce 1849, kdy se Kalifornie odtrhla od Mexika. Bude proto lepší celé území za mírný obnos okamžitě prodat, než si ho nechat za pár let tak jako tak proklouznout mezi prsty, a navíc zadarmo.

Cena se zvyšuje

Počátkem března 1867 pověřil car svého vyslance barona Eduarda de Stoeckela, aby toto rozsáhlé území nabídl za pět milionů dolarů americkému ministru zahraničí Williamu H. Sewardovi. Ve Washingtonu okamžitě začaly srdečné rozhovory. Jak se brzy ukázalo, Seward měl nejen velký zájem koupit dojednat, ale navíc s uzavřením dohody dost spěchal. Jako přesvědčený expanzionista a vyznavač "osudového poslání" Spojených států rozšířit sféru působnosti na celý severoamerický kontinent si byl Seward naprosto jist, že Aljaška - jakkoliv vzdálená - bude mít jednoho dne pro Spojené státy obrovskou cenu, i když v Americe si její skutečnou hodnotu uvědomí možná až budoucí generace. Musel si však zajistit podporu Kongresu ještě dřív, než se protivníkům prezidenta Andrewa Johnsona podaří stmelit řady a vyrazit do protiútku.

Stoeckel vycítil Sewardovo naléhání a rozhodl se s prodejem nespěchat.

Předpokládal, že jak poroste Sewardova touha obchod uzavřít, bude se zvyšovat i potenciální cena Aljašky. A tento taktický manévr mu plně vyšel. V příštích dvou týdnech Seward váhavě se tvářícímu Stoeckelovi nabídku několikrát zvýšil. Večer 29. března americký ministr zahraničí nabídl 7,2 milionu dolarů a oba muži si konečně plácli. Seward trval na tom, aby smlouvu podepsali ještě tu noc. Oba tedy vytáhli z postelí své úředníky a v budově ministerstva zahraničí pak kolem čtvrté hodiny ranní Stoeckel a Seward připojili k sedmadvacetistránkové smlouvě o prodeji své podpisy.

Rozzuření protivníci

Baron Eduard de Stoeckel byl pochopitelně hrdý na výsledky svého vyjednávání a předpokládal, že jeho vláda jeho úsilí také patřičně ocení. Mimoto byl přesvědčen, že za tak mistrně odvedenou práci si zaslouží i významnější osobní odměnu.

Seward však potřeboval pro schválení smlouvy na svou stranu získat Senát a přesvědčit Sněmovnu reprezentantů, aby přijala příslušný schvalující zákon. Senát byl transakci poměrně příznivě nakloněn, avšak členové Sněmovny zuřili, že ministr zahraničí s nimi tak velký výdaj předem neprojednal. Kritici hovořili o "Sewardově lednici" a "Johnsonově výběhu pro lední medvědy" a obviňovali ministerstvo z "půlnočních čachrů".

Seward potřeboval získat o hodnotě Aljašky více praktických informací, aby mohl účinně argumentovat ve prospěch její koupě. Než došlo k ratifikování smlouvy, zorganizoval proto pod dohledem Smithsonova ústavu výpravu, aby provedla bleskový pobřežní průzkum Aljašky. Dne 21. července 1867 vyplul ze San Franciska geolog George Davidson s malou skupinou badatelů na průzkumnou expedici. Měla shromáždit údaje o mořských proudech, podnebí, typu krajiny, přístavech, ekonomickém potenciálu, přírodě, hustotě osídlení a veškerých dalších pozitivních rysech Aljašky, které se jim podaří zjistit. Davidson a jeho lidé ve vymezeném čase dělali, co mohli. Již koncem roku se vrátili do San Franciska a podali zprávu o výsledcích expedice. I když se příznivcům zakoupení Aljašky podařilo během průzkumu pobřeží shromáždit na podporu svého stanoviska řadu pozitivních informací, byla zpráva badatelů nejspíš příliš neurčitá a příliš neúplná, než aby dokázala zvrátit přesvědčení řady oponentů celé transakce.

Souboj v Kongresu

Na zajištění podpory pro přijetí smlouvy mezitím pilně pracoval i baron Stoeckel. Když se mu začalo zdát, že k ratifikaci smlouvy nedojde jen tak bez komplikací, obrátil se na bývalého amerického ministra financí Roberta J. Walkera a požádal ho, zda by nemohl tajně vystupovat ve prospěch zájmů ruského impéria.

Walker byl stejně zanícený expanzionista jako Seward a navíc měl i mocné přátele ve Washingtonu a přístup do vlivných novin Daily Morning Chronicle. Mimoto nutně potřeboval peníze, protože jeho majetkové poměry vypadaly poslední dobou dost neutěšeně. Walker se svého úkolu ujal se značným zanícením a výmluvností. Téměř denně popisoval v novinových článcích Aljašku jako území ideální pro nadcházející boj o nadvládu nad Tichým oceánem. Uváděl, že podnebí je tam "okouzlující" a půda tak nepředstavitelně bohatá, že zlato lze sbírat "po hrstech". Chytré upozorňoval, že i když Aljaška má svou cenu především z obchodního hlediska, měli by Američané být hrdí na skutečnost, že ve stopách obchodu vstoupí na Aljašku i křesťanství.

Kampani proti koupi Aljašky propůjčil svůj talent novinář Uriah Painter, který publikoval hněvivá odsouzení Sewardovy smlouvy. Walkerovy argumenty nakonec byly přesvědčivější a 18. července 1868 zákon o koupi Aljašky prošel poměrem 113 ku 43 hlasům; 44 členů Sněmovny se hlasování zdrželo.

Painter se však rozhodl, že si s Walkerem vyřídí účty. Když americké ministerstvo financí vystavilo 1. srpna 1867 šeky na částku 7,2 milionu dolarů a předalo je

Stoeckelovi, Painter číhal, kdo z aktérů této transakce - v Kongresu i mimo něj - náhle zbohatne. Nemusel ani čekat dlouho. O pár dní později se dočetl v jedněch newyorských novinách, že Walker se při návštěvě na severu stal obětí kapesního zloděje a přišel o státní dluhopisy v hodnotě 16 000 dolarů ve zlatě. Když se místní policii podařilo zloděje dopadnout a získat cennosti zpět, Walker ho ze záhadných důvodů odmítl zažalovat. To pro Painterera představovalo pozitivní důkaz, že Walker se obává publicity, protože se k penězům dostal nečestným způsobem. Painter veřejně obvinil Walkera, že jednal v zájmu ruské vlády a za její peníze. Poté, co několik republikánských novin spustilo povyk, byl vytvořen kongresový výbor, aby nařčení z korupce prověřil. Nakonec se ale nepodařilo nic významnějšího prokázat. Hlasy nikdo nekupoval, peníze šly pouze na "osvětu" veřejnosti a členů Kongresu, což se nedalo kvalifikovat jako protizákonné jednání.

Hektar půdy za pakatel

Ruská Aljaška se mezitím de facto stala americkým územím. Rusové ji toužili okamžitě opustit a Američané zase ihned převzít. Na základě příkazu prezidenta Johnsona vyplul už v září 1867 do hlavního města ruské Aljašky Novoarchangelska (dnešní Sitky) generál Lovell H. Rousseau. Dne 18. října byl přítomen ceremonálu stažení vlajky ruského impéria a nad Sitkou zavlála vlajka americká.

Jako symbol americké přítomnosti byly do Sitky a do několika dalších přístavních osad vyslány nepočetné vojenské jednotky. V následujícím desetiletí jich však větší část opět odvolali domů, kde se federální vojsko neustále potýkalo s indiány. Obavy z možných nezákonností a nepořádků na zanedbávaném území nakonec v roce 1912 donutily Kongres přijmout správní zákon, který Aljašce přidělil guvernéra, správní úřady a menší finanční obnos na vzdělávání původních obyvatel. Nicméně pochybnosti o skutečné hodnotě poloostrova trvaly i nadále - až konečně vojenské a strategické zájmy během 2. světové války tuto "Sewardovu pošetilost" pevně přičlenily ke Spojeným státům. To už začínalo být všeobecně zřejmé, že území o dvojnásobné rozloze státu Texas, koupené za tři centy za hektar půdy, je skutečně výhodnou investicí. Konečně - Seward to tvrdil vždycky.

Třpytivá odměna

Na základě logického předpokladu, že řetězce hor, na jejichž jižních úbočích se nalézá zlato, by mohly být stejně štědré i ze severní strany, se na Aljašku postupně vydávali zlatokopové. Do sedmdesátých let minulého století rýžovalo zlato na dolním toku řeky Yukonu jen pár ostřílených severských vlků, ovšem s nevalnými výsledky. V srpnu roku 1896 však při průzkumu jednoho přítoku řeky Klondike našel jeden starý samotářský zlatokop v břidličnaté hornině "čisté zlato v tlustých vrstvách, jako sýr mezi chlebem". Během několika týdnů se počet obyvatel nedalekého Dawsonu zvýšil z pěti set na pět tisíc. Když pak několik prvních zlatokopů dorazilo do San Franciska se zlatými nuggety v hodnotě tří milionů dolarů, nahrnulo se během jediného roku dalších asi sto tisíc zelenáčů na lodi a cestou plnou útrap dorazilo k rýžovištím ve vnitrozemí Aljašky.

Zlatá horečka na Klondiku pominula poměrně brzy, protože nově příchozí už nacházeli nejlepší rýžoviště vytěžená. Brzy se však bohatá ložiska zlata našla v černých pískách Sewardova poloostrova poblíž mysu Nome. Ti, které Dawson zklamal, se na lodích, saních tažených psími spřeženími, na lyžích a dokonce i na kolech vydávali na 1300 kilometrů dlouhou cestu na západ. Také zlatá horečka v Nome pominula rychle - během dvou let byly z dokonale prosetého písku pobřeží vytěženy zlaté nuggety v hodnotě dvou milionů dolarů. Pak už pánve zlatokopů zůstávaly prázdné. Touha po dobrodružství však i nadále přitahovala na toto rozlehlé území hordy osadníků. Spolu s nimi tam posléze dorazil i zákon a pořádek.

Císařova poslední bitva

V úsilí obnovit císařství stál nejslavnější generál své doby Napoleon Bonaparte proti dvěma nepřátelům. Rozděлил tedy síly, aby je porazil jednoho po druhém. Osvědčená taktika však tentokrát selhala.

T

a zpráva otřásla Evropou. 1. března roku 1815, tři dny po svém útěku z vyhnanství na italském ostrově Elbě, se Napoleon Bonaparte vrátil do Francie.

Necelý rok předtím francouzský císař abdikoval, když do Paříže vpochodovala koalice jeho nepřátel. Směl si do vyhnanství na Elbu vzít tisíc vojáků a odloučení na ostrově mu osladili štědrá apanáží. S tím se však geniální vojevůdce, který po dvě desetiletí ovládal Evropu, nemohl spokojit. Zatímco představitelé znovunastoleného království Bourbonů ve Vídni jednali s diplomaty vítězných spojeneckých mocností Rakouska, Británie, Pruska a Ruska, aby nově vytyčili hranice evropských států, Napoleon pracoval na svém návratu. Zpočátku šlo všechno hladce.

Když Napoleon přistál na jižním pobřeží Francie mezi Cannes a Antibes, nadšeně ho vítali občané Francie, toužící po návratu slávy, k níž kdysi tuto zemi pozvedl. Ale trochu přitom pozapomínali na léta válek a obětí. Během tažení na Paříž se k němu rychle přidávaly celé oddíly dezertérů z vojska krále Ludvíka XVIII. Král sám uprchl do Gentu, dnešní Belgie, jen několik hodin před Napoleonovým vstupem do Paříže. Nepřátelé se shromažďují

Ve Vídni se Napoleonovi nepřátelé rozhodli jeho návratu vzdorovat. Z východu měly Francii napadnout vojenské svazy Rakouska a Ruska. Na severu byly spěšně shromážděny dvě armády, aby Napoleonovi zabránily v předpokládaném pronásledování Ludvíka XVIII. Mezinárodnímu sboru u Bruselu, čítajícímu 106 000 mužů, velel šestačtyřicetiletý britský vévoda z Wellingtonu, vítěz z války na Pyrenejském poloostrově, který vyhnal Francouze ze Španělska a Portugalska. Necelou třetinu vojsk tvořili Britové. Dále na východ stálo 120 000 vojáků pruské armády pod velením dvaasedmdesátiletého maršála Gebharda Leberechta von Blücher, nazývaného oddanými vojáky "papá Blücher".

Napoleon brzy shromáždil čtvrt milionu vojáků a z nich vytvořil dobře vyzbrojené pěší, jezdecké a dělostřelecké jednotky. Měly mu pomoci svrhnout bourbonskou monarchii a potvrdit jeho návrat k moci. Většinu ze 128 000 důstojníků a vojáků, s nimiž se vydal na sever, tvořili veteráni z jeho předchozích válek.

Císař překročil hranici do Gentu 15. června 1815. S úmyslem vrazit klín mezi Wellingtona a Blüchera zformoval svá vojska postupující na sever do tvaru písmena Y. Levé křídlo svěřil maršálu Michelu Neyovi, nazývanému "nejstatečnější ze statečných" pro hrdinné velení zadnímu voji při Napoleonově ústupu od Moskvy v roce 1812. Pravé křídlo vedl markýz de Grouchy, šlechtic a známý kavalérista, který však ještě nikdy nevelel pěchotě ani dělostřelectvu. Císařská garda zůstávala v záloze, aby mohla být nasazena, pokud bude třeba v průběhu bitvy některé křídlo posílit.

Přerušená slavnost

Wellingtonovi, který se v Bruselu právě účastnil plesu, pořádaného vévodkyní z Richmondu, sdělili zprávu o Napoleonově nečekaně rychlém postupu v pátek 16. června asi v jednu hodinu ráno. Protože nechtěl návštěvníky plesu poplašit, setrval mezi nimi ještě asi dvacet minut a pak se rozloučil pod záminkou, že jde spát. Ale ještě než odešel z domu, vyžádal si od hostitelky mapu. "Ach Bože, Napoleon mě převezl!" zvolal. "Předběhl mě o čtyřicet hodin." Na otázku, co zamýšlí podniknout, vévoda odpověděl, že soustředí svá vojska u Quatre Bras, asi 35 kilometrů jižně od Bruselu.

Ani přes Napoleonův rozkaz se maršálu Neyovi nepodařilo téhož dne Wellingtonova vojska z Quatre Bras vytlačit. Když vévoda přijel za svým spojencem do Ligny,

ležícího pár kilometrů východně, se zděšením zjistil, že pruská vojska jsou rozmístěna na úbočí kopce, nekryta před francouzským dělostřelectvem Grouchyho. "Mí vojáci mají rádi nepřítele na očích," vysvětloval Blücher. Prusové si toho dne pohledu na nepřítele užili až běda - zvláště Blücher sám. Při zoufalém útoku jezdeckva, který vedl, pod ním padl kůň. Statečný Prušák uvízl pod zastřeleným zvířetem a přežil dva útoky jezdeckva, než ho konečně vyprostili. Večer pak nařídil ústup na sever. Mezitím byl jeden z Neyových vojenských sborů bez jeho vědomí přesunut do Ligny, později zase odvelen k útoku na Quatre Bras, takže jen pochodoval sem a tam a nezasáhl ani do jedné bitvy.

Přesun do postavení

Vzhledem k porážce Blüchera u Ligny byl Wellington nucen stáhnout se od Quatre Bras a zaujmout 17. června nové postavení blíž Bruselu. Na rozdíl od taktiky svého spojence z předešlého dne soustředil vévoda většinu ze svých téměř 68 000 vojáků za nízkým hřebenem, zvedajícím se na jih od vesnice Mont-St. Jean. Byl odhodlán držet tři strategické body před tímto hřebenem: zámek Hougomont napravo, statek La Haie Sainte uprostřed a několik budov v Papelotte nalevo. Prusové zaujali postavení u Wavre, 16 kilometrů na východ, tedy úplně vlevo od vévody. Wellington sdělil Blücherovi, že udrží postavení u Mont-St. Jean, jestliže mu jeho spojenc vyše příští den na pomoc dva vojenské sbory. Blücher mu to přislíbil.

Jen necelých 1500 metrů před bojovou linií Wellingtonových vojsk nasadil Napoleon v neděli k čelnímu útoku 72 000 mužů. Kvůli silnému nočnímu dešti ale zahájil útok až po jedenácté hodině dopoledne, kdy zem už trochu ztvrdla a jeho vojáci si vysušili zbraně. Při boji v sevřených šicích vzdorovalo u Hougomontu 2500 mužů opakujícím se vlnám francouzských útoků na zámek, takže anglické vojsko na sebe na tomto křídle vázalo 13 000 císařských vojáků.

Někdy po jedné hodině odpoledne nařídil Napoleon sboru asi 16 000 mužů, aby zaútočili na střed Wellingtonova vojska. Byl přesvědčen, že jeho dělostřelectvo už dostatečně oslabilo odpor nepřítele. Ale vévodova vojska byla většinou bezpečně ukryta za hřebenem, a kdykoliv se Francouzi objevili na vrcholku, jezdeckvo je vždy zahnal zpět. I po zahájení útoku na střed Wellingtonova postavení Napoleon a jeho generálové úzkostně hleděli na východ, kde se měl objevit Grouchy, který předtím u Ligny porazil Blücherova vojska. Od zajatého pruského kurýra se však dozvěděli, že se Blücherovi podařilo odpoutat se od Grouchyho u Wavre a teď se blíží se dvěma slíbenými sbory k místu bojů.

Osudné zpoždění, zmatené rozkazy

Napoleon udělal už jednu chybu, která jeho vyhlídky na úspěch značně snížila. Když Grouchy požádal o pokyny, jak postupovat po úspěchu u Ligny, císař několik hodin otálel s odpovědí a pak vydal rozkazy, které si navzájem odporovaly. Velitel pravého křídla francouzských vojsk měl Blüchera zahnat na sever a spojit se s jádrem armády - tím se Grouchy vlastně měl přesunovat do dvou různých směrů současně. Proč učinil tento bezesporu brilantní stratég, který porazil většinu evropských armád, takovou zásadní chybu? O několik let později prozradil jeho bratr Jeroným, velitel divize Neyových vojsk, že v den bitvy trápila Napoleona horečka, zánět močového měchýře a hemeroidy, zhoršené dlouhými hodinami strávenými v sedle. Podle svědků byl císař během celého tažení ospalý a netečný. Ti, kdo ho v posledních letech neviděli, se zděsili, jak ztloustl a jak vypadá sešle a staře, i když je jen o tři měsíce starší než Wellington.

V sedm hodin večer nasadil Napoleon k čelnímu útoku osm praporů císařské gardy a dovedl své jednotky až do vzdálenosti necelých 600 metrů od bitevní linie, kde předal velení Neyovi. I když se jeho pěšákům podařilo dobýt statek La Haie Sainte, císařův čas se rychle krátil.

"Podívejte, támhle jdou Prusové!" vykřikl někdo, když se k bojišti začaly od

východu přibližovat Blücherovy slíbené posily. Pak se ozvalo volání, že císařská garda ustupuje. "Zachraň se, kdo můžeš," začali na sebe volat Francouzi a jejich odvaha se vytrácela. Na hřebenu zvedl Wellington svůj třírohý klobouk - signál k ofenzivě na všech frontách. Obrátila Napoleonovu armádu na bezhlavý útěk. Napoleonovi s nečetným doprovodem se podařilo uprchnout. Dorazil do Paříže o tři dny později a 22. června 1815 podepsal svoji druhou abdikaci. Když se pak 15. července vzdal v přístavu Rochefortu Angličanům, byl na doživotní vyhnanství poslán na ostrov Svaté Heleny. Jeho návrat k moci trval pouhých sto dní a na bojišti jižně od Bruselu zanechal 25 000 mrtvých nebo zraněných vojáků. Dalších 16 000 jich dezertovalo nebo padlo do zajetí. Ztráty spojeneckých vojsk činily celkem 22 000 mužů.

Kolem deváté hodiny dopoledne 18. června se poblíž statku La Belle Alliance, který během bitvy sloužil císaři za hlavní stan, setkali a objali Wellington a Blücher. Prus navrhoval, aby jejich slavné vítězství bylo nazváno La Belle Alliance, avšak Wellington trval na tom, aby dostalo jméno po jeho hlavním stanu, kam se poté odebral sepsat zprávu o bitvě: Waterloo.

Vídeňský kongres

V září roku 1814 se začali do Vídně sjíždět diplomaté a přední politické osobnosti Evropy, aby po zmatcích napoleonské éry vypracovali pro kontinent nový řád. Po abdikaci francouzského císaře a jeho vyhoštění na ostrov Elbu koalice Británie, Rakouska, Pruska a Ruska, která se zasloužila o Napoleonovu porážku, zacházela s Francií blahosklonně. V osobě krále Ludvíka XVIII. došlo k obnovení bourbonské monarchie, opět byly uznány hranice Francie z roku 1792 a králův ministr zahraničí kníže Talleyrand se jako rovnocenný partner směl účastnit mírových jednání Vídeňského kongresu.

Napoleonův návrat do Francie a jeho krátké převzetí moci - takzvaných Sto dní, ukončených druhou abdikací císaře a jeho kapitulací - vyděsilo diplomaty shromážděné ve Vídni. Přesto dokázali 8. června 1815 vypracovat závěrečný akt Vídeňského kongresu, který prakticky rozhodl o politické budoucnosti Evropy pro zbytek 19. století. Rakousko obnovilo vládu nad svými bývalými územími a dostalo část severní Itálie. Prusko bylo uznáno jako velmoc, i když ke sjednocení Německa pod jeho vedením zatím ještě nedošlo. Rusko dostalo Polsko, Nizozemská republika byla sloučena s rakouským Jižním Nizozemskem a uznána či obnovena byla řada malých království.

I když některá rozhodnutí Vídeňského kongresu měla jen krátkou životnost, ušetřily tyto mírové dohody Evropu na dlouhou dobu větších válečných konfliktů, nepřihlédly však bohužel k sílící vlně nacionalismu. Ten odmítal, aby o osudu kontinentu trvale rozhodovaly pouze velmoci. Tato osudová chyba způsobila rozpad mocenské rovnováhy, když výstřely v Sarajevu v létě roku 1914 zažehly požár první světové války.

Hitlerovy tajné deníky

Jak prohlašovali vydavatelé německého časopisu Stern, šlo o "největší novinářský trhák od 2. světové války". Jeden z jejich reportérů objevil doposud neznámé soukromé zápisky Adolfa Hitlera.

K

rvavě rudým písmem na obálce svého čísla z 25. dubna 1983 oznamoval německý týdeník Stern publikování exkluzivních materiálů: "Hitlerovy deníky objeveny." Časopis obsahoval 42 stránek ukázek z těchto deníků, doložených deseti fotokopii rukopisu nacistického vůdce. Šlo o první z celkem 28 pokračování, jež měla být publikována v následujících 18 měsících. Tento senzační materiál pocházel

z 62 sešitů vázaných v černé kožence, které se časopisu nedávno podařilo získat. Jak vítězoslavně prohlašoval šéfredaktor Sternu Peter Koch na tiskové konferenci v Hamburku, ani Hitlerovým současníkům, ani tehdejšími historikům nebylo známo, že si vůdce od poloviny roku 1932 až do poloviny dubna 1945 psal deník. O dva týdny později zemřel v troskách Berlína. Hitlerovy deníky obstaral pro časopis jeho jednapadesátiletý reportér Gerd Heidemann.

Za práva na publikování deníků ve Velké Británii zaplatily londýnské Sunday Times 400 000 liber. Otištění ukázek plánoval i francouzský týdeník Paris Match a italská Panorama. V americkém Newsweeku se hned následující týden objevil třináctistránkový článek o těchto denících. Uváděl, že to, co jeho redaktoři četli, "má pravou příchut' historie... Třináct let nejstrašnějšího období v dějinách lidstva popisuje člověk, který k jejich hrůzám tolik přispěl." Nicméně redaktoři Newsweeku odmítli zakoupit práva na publikování deníků v USA, protože nesouhlasili s plánem Sternu otiskovat jednotlivé části tak pomalu. Požadovali mimoto jejich "systematičtější a přesvědčivější autorizaci".

Stern nabídl hodnocení britského historika Hughu Trevora-Ropera a Gerharda L. Weinberga ze Severokarolínské univerzity, kteří deníky krátce prozkoumali a přiklonili se k názoru, že jsou pravé.

Objevují se pochybnosti

Na tiskové konferenci v Hamburku se o slovo přihlásil britský historik David Irving a položil nepříjemnou otázku: Provedli jste chemický rozbor inkoustu, použitého v dokumentech, a ověřili jste jeho stáří? Neprovedli. Oba zahraniční experti Sternu se začali distancovat od posudků, které předtím podepsali. Gerhart L. Weinberg požádal Stern, aby povolal grafology a dal deníky stránku po stránce vědecky prozkoumat. Trevor-Roper nejprve prohlásil, že některé z dokumentů možná jsou padělky, později však řekl, že padělané jsou všechny, "pokud se neprokáže opak". Do sporu se vložili němečtí historikové a jeden z nich obvinil Stern, že mu jde jen o zvýšení prodejnosti časopisu. Po publikování první ukázky skutečně stoupl dosavadní náklad Sternu 1,87 milionu o tři sta tisíc výtisků a jeho cena na novinových stáncích se zvýšila o šestnáct procent.

Skeptici se ptali, jak by Hitler dokázal deníky skrýt před svými sekretářkami, komorníky a vojenskými poradci. Nikdo z užšího kruhu se nikdy nezmínil, že by si vůdce vedl deník. Bylo všeobecně známo, že Hitler psaní nenáviděl a dopisy vždy diktoval sekretářce. V nejnútnejších případech psal obvykle tužkou. Od ledna roku 1943 trpěl Hitler třesavkou a prodělal několik silných záchvatů. Jeho rukopis byl pak prakticky nečitelný.

"Máme se za co stydět"

Dva sešity, které Stern poslal do New Yorku, předal Newsweek k přezkoumání grafologovi. Ten prohlásil, že nejde "jen o padělky, nýbrž o špatné padělky". V Německu vědci prokázali, že papír deníků i inkoust, lepidlo vazby sešitů, imitace kůže na deskách i červené stužky, visící z voskových pečeti na některých z těchto desek, pocházejí až z poválečného období. Hans Booms, ředitel Německého spolkového archivu, prohlásil deníky Sternu za "naprosto jasné, groteskní a povrchní padělky". Jeden z jeho spolupracovníků dokonce objevil pramen, z něhož deníky čerpají - knihu Maxe Domaruse z roku 1962 s názvem Hitler: Projevy a prohlášení z let 1932-1945. Ať již deníky Sternu sestavoval kdokoliv, držel se otrocky této knihy - převzal dokonce i některé Domarusovy chyby.

V Hamburku uspořádali rozhořčení pracovníci Sternu šestidenní okupační stávkou. Chtěli vědět, proč se vedení časopisu nechalo tak snadno oklamat, a poukazovali na škody, jež tato akce způsobí pověsti vydavatele. Peter Koch byl nucen odstoupit. Vydavatel Henri Nannen smutně přiznal: "Máme se za co stydět."

Odhalení pachatelů

Stern uvěřil Heidemannovi, pracujícím v redakci již 32 let. Heidemann se v soukromí už velmi dlouho zabýval nacistickou érou, dokonce prodal svůj dům v Hamburku, aby mohl koupit jachtu, která kdysi patřila Hermannu Göringovi, muži číslo dvě v nacistickém Německu. Na této jachtě Heidemann rád hostil bývalé nacistické pamětníky. Přes jednoho z nich se tak seznámil s Konradem Kujauem alias Konradem Fischerem, majitelem stuttgartského obchodu s nacistickými memorabiliemi. Začátkem roku 1981 Kujau naznačil Heidemannovi, že jeho bratr - důstojník východoněmecké armády - propašoval přes hranice do Spolkové republiky doposud neznámé Hitlerovy deníky a nabízí je k prodeji. Když se Hitlerova říše začala hroutit, naložili prý podle Kujaua deníky koncem dubna 1945 společně s dalšími vůdčovými cennostmi do dopravního letadla, aby je přepravili do bezpečí do Berchtesgadenu v bavorských Alpách. Hitler měl do svého opevněného hnízda v horách odletět dalším letadlem. První stroj se však údajně zřítil nedaleko Drážďan a Hitler - jak je všeobecně známo - už Berlín opustit nestačil. V troskách letadla přežil jediný člen posádky. Místnímu sedlákovi se však podařilo část nákladu zachránit a objevil i deníky, které bezpečně ukryl. Heidemann tomuto fantastickému příběhu uvěřil a během následujících dvou let se mu podařilo přemluvit své zaměstnavatele, aby za deníky vyplatili devět milionů marek. Za zprostředkování celé transakce si reportér pro sebe z peněz Sternu ponechal půl druhého milionu marek. Jak se však ukázalo, žádné letadlo se nezřítilo, v NDR žádné ukryté deníky nebyly a nikdo je přes hranice nepašoval. Dokumenty falšoval po několik let sám Kujau. Kujau se přiznal a pokoušel se část viny shodit na Heidemanna. Toho z redakce časopisu okamžitě propustili, i když prohlašoval, že se stal pouze obětí podvodníka. Dlouhý soudní proces prokázal, že se oba muži dopustili podvodu. V roce 1985 byl Heidemann odsouzen ke čtyřem letům a osmi měsícům vězení, Kujau dostal trest o dva měsíce kratší. Největší kritika soudu se však snesla na vedení Sternu. Jak prohlásil předseda senátu, vydavatelé časopisu zaslepení nestoudnou hamižností opomněli provést řádné ověření deníků dřív, než je koupili - a navíc neuváženě velkým finančním obnosem padělatele i jeho komplice povzbudili.

Padělatel při práci

Všechny stěny dvou místností malé galerie na tiché ulici ve Stuttgartu lemují obrazy Rembrandta, Renoira, Van Gogha, Degase, Picassa, Dalího a dalších mistrů - alespoň na první pohled se zdá, že skutečně jde o obrazy těchto mistrů. Avšak jejich ceny, pohybující se od sta do necelých dvou tisíc marek, prozrazují jejich původ. Jsou to malby Konrada Kujaua, odsouzeného a uvězněného za padělání "Hitlerových deníků", které Stern v roce 1983 koupil za 9,4 milionu marek. Kujau ve vězení onemocněl rakovinou hrtanu, a když si odpykal dva roky ze svého čtyřapůlletého trestu, byl v polovině roku 1987 propuštěn. Vzhledem k tomu, že všechny peníze od Sternu padly na zaplacení právníků a dluhů na daních, ocitl se na mizině. Rozhodl se proto žít tím, co uměl nejlépe: padělky. Jenomže teď už je ve své stuttgartské galerii vyrábí legálně. Na zadní straně každého "Rembrandta", "Dalího" či jiných obrazů dalších slavných mistrů je razítko: "Ověřený padělek Konrada Kujaua". Jak Kujau vysvětluje, má toto razítko předcházet problémům se zákony. "Najdou se ale určití zákazníci, kteří toto razítko bezpodmínečně vyžadují. Tvrdí totiž, že i já sám jsem získal proslulost jako originální umělec." Asi deset let před tím, než podvedl Stern, prodával Kujau padělky memorabilií třetí říše obdivovatelům nacismu. Mezi jeho výrobky patřily akvarely připisované vůdci (obrazy malované Hitlerem z doby před jeho vstupem do politiky skutečně existují), s podpisem, který Kujau údajně dokáže vyhotovit stejně rychle jako svůj vlastní. Na dnešních obrazech začal pracovat ještě ve vězení a dnes v malování pokračuje v

podkrovní pracovně svého stuttgartského domu. Kujau neopomene podotknout, že jeho malby nejsou pouhé kopie už existujících obrazů, nýbrž původní výtvary. Než se pustí do dalšího obrazu, pečlivě prozkoumá umělcem použité barvy, techniku i materiály, aby jeho práce věrně připomínala mistrův originál.

Debakl v poušti

Téměř šest měsíců nedokázaly Spojené státy dosáhnout propuštění svých 53 rukojmí, držených v zajetí fanatickými Íránci v Teheránu. A když supervelmoc konečně udeřila, její vojenský zásah skončil fiaskem.

T

Teherán, 25. dubna 1980. K zadnímu vchodu amerického velvyslanectví přijíždějí nákladní auta se znaky íránské armády. Noční ticho protrhává praskot výstřelů a těžké vozy prorážejí vrata velvyslanectví. Na obloze se z ničeho nic objevuje šest vojenských helikoptér. Tři z nich přistávají na pozemku velvyslanectví. Ze vzduchu je silnou palbou kryjí tři zbývající helikoptéry. K útoku na velvyslanectví se kromě pozemních vojenských sil připojuje i výsadek 90 mužů přepadového komanda. Společně pak snadno přemůžou strážce hlídající padesát amerických rukojmí. Další jednotka přivádí tři zbývající rukojmí, držené odděleně na nedalekém íránském ministerstvu zahraničních věcí.

Zatímco íránské vojenské jednotky ve městě po sobě ve zmatku navzájem střelíjí, výsadekové komando odvádí rukojmí do helikoptér. Letka se odlepjuje od země a mizí ve tmě. Krátce nato přistává na odlehlém místě v poušti, kde čekají nákladní letouny, aby rukojmí i jejich zachránce přepravily do bezpečí daleko mimo íránské území. Spojené státy ukončily dlouhé období svého ponižování rázným úderem a prezident Carter je po celé zemi veleben za odvahu, s níž tuto odvážnou akci zorganizoval.

Tak nějak si stratégové v Bílém domě představovali závěr přepadové akce, podniknuté na záchranu rukojmí, držených již 172 dní v zajetí. Výsledek však bohužel dopadl úplně jinak.

Nenávistná kampaň

Krise ve vztazích mezi Spojenými státy a Íránem propukla o patnáct měsíců dříve - 16. ledna 1979, kdy byl šáh Mohammad Réza Pahlaví nucen uprchnout před revolučními zmatky ze země. Staříčkový ajatolláh Ruholláh Chomejní, vůdce fundamentalistických šíitských muslimů, se triumfálně vrátil z pařížského exilu a rozpoutal nenávistnou protizápadní a protiamerickou kampaň. Šáhova vláda, po dlouhá léta podporovaná finančními i vojenskými injekcemi USA, se zhroutila ze dne na den. Ajatolláh byl prohlášen nejvyšším duchovním - a v důsledku toho i světským - vládcem Íránu.

Potupený a moci zbavený šáh putoval z jedné země do druhé a hledal pro sebe i pro svou rodinu azyl. Když se zjistilo, že má rakovinu, povolil prezident Carter 22. října šáhovi vstup do USA, aby se mohl léčit na newyorské klinice. V Teheránu tato zpráva rozpoutala vlnu hněvivých demonstrací. Zfanatizovaní stoupenci pochodovali ulicemi hlavního města s výkřiky "Smrt šáhovi!" a "Pryč s Amerikou!" Ajatolláhova nenávistná kampaň proti Spojeným státům vyvrcholila 4. listopadu 1979, kdy dav fanatických mladých revolucionářů obsadil americké velvyslanectví a zajal jeho zaměstnance jako rukojmí. Mohli být propuštěni na svobodu pouze výměnou za vyhoštění šáha z USA a jeho vydání do Íránu, kde měl být souzen za zločiny proti lidu.

Pevný postoj vůči nezákonnostem

Prezident Carter odmítl na požadavky ulice přistoupit; zpočátku měl i plnou podporu obrovské většiny Američanů. Spoléhal na tichou zákulisní diplomacii a doufal, že ajatolláh bude přinucen jednání davu odsoudit. Chomejní však místo toho využil

situace k upevnění moci a zamítl požadavky umírněnějších členů vlády na smírné řešení. Navíc mu bylo jasné, že rozjařenost z úspěšného vydráždění supervelmoci odvrací pozornost iránského lidu od hospodářských těžkostí země.

Protože se v roce 1979 krizi vyřešit nepodařilo, musel Carter v této očividně neudržitelné situaci uvažovat o ráznějších opatřeních. V dubnu 1980 přerušil s Íránem diplomatické styky a uvalil obchodní embargo na veškeré americké zboží pro Írán, s výjimkou potravin a léků. Přísné sledování zmrazených iránských aktiv v USA mělo umožnit využití těchto finančních prostředků na odškodnění rukojmí poté, co budou propuštěni, a na úhradu pohledávek amerických firem v Íránu. Carterova opožděná opatření však Američanům nestačila. Podle nového průzkumu veřejného mínění bylo 65 procent občanů přesvědčeno, že sankce propuštění rukojmí nijak neuspíší. 51 procent respondentů vyslovilo názor, že prezidentova opatření nejsou dostatečně tvrdá.

Když Carter zjistil, že ajatolláh hodlá rukojmí zadržovat minimálně do dne prvního výročí jejich zajetí - tedy do 4. listopadu 1980 - bylo mu jasné, že problém nabývá mezinárodně politických rozměrů. Demokratický prezident bude v tu dobu potřebovat podporu pro svoje zvolení na druhé období a jeho hlavní republikánský soupeř, Ronald Reagan, už teď těžil z Carterovy zřejmé bezmocnosti. "Od začátku zvolil nesprávný postup," prohlásil Reagan o prezidentově opatrnické politice. "Ti rukojmí neměli zůstat v zajetí ani šest dní, natož šest měsíců."

Vojenské řešení

Možnost vysvobodit rukojmí vojenským zásahem zvažoval prezident již od počátku celé krize. 9. listopadu - tedy pouhých pět dní poté, co se dav zmocnil zaměstnanců velvyslanectví - přikázal Carter užšímu kruhu svých poradců, aby navrhli možné způsoby vojenského řešení, mezi jiným i záchrannou misi. O deset dní později měl na stole požadovanou zprávu. I když pověřil protiteroristickou jednotku ministerstva obrany Modré světlo, aby misi naplánovala a okamžitě se na ni začala připravovat, uvažoval o její realizaci až v krajním případě. Chtěl si být jist, že vyčerpá veškeré prostředky diplomatického řešení krize. Aby Írán držel v omylu, poznamenal 8. ledna 1980 na tiskové konferenci, že jakýkoliv pokus o záchranu "by téměř určitě skončil neúspěchem... a smrtí rukojmí".

Koncem března už bylo zřejmé, že ajatolláh neustoupí. Chomejní nehodlal svým fanatickým stoupencům přitáhnout uzdu. Carter navenek dál postupoval prostřednictvím diplomatických jednání a hospodářských sankcí, avšak 11. dubna vydal tajný příkaz k zahájení záchranné mise. V konečné fázi ji měly realizovat čtyři složky ozbrojených sil: pozemní vojsko, letecké síly, námořnictvo a námořní pěchota.

Šlo o složitý a odvážný plán. Šest nákladních letadel C-130 Hercules mělo vzlétnout z egyptské letecké základny, obletět Arabský poloostrov a přistát v odlehlém místě iránské pouště označeném jako Desert One, asi 500 kilometrů jihovýchodně od Teheránu. Tam se k nim mělo z letadlové lodi operující jižně od Perského zálivu připojit osm helikoptér RH-53 Sea Stallion. Měly přepravit do Teheránu devadesát dobrovolníků, příslušníků elitního přepadového komanda. Zde by ve spolupráci s proamerickými Íránci, jež měla na místo dopravit maskovaná nákladní auta, proběhl výsadek a útok na velvyslanectví. Osvobozené rukojmí a příslušníky přepadového komanda pak měly helikoptéry přepravit na Desert One, kde by přestoupili do nákladních letadel a odletěli do bezpečí do Egypta. Po doplnění paliva z letadel C-130 by se helikoptéry vrátily na mateřskou letadlovou loď.

Celý plán vyžadoval pečlivou přípravu, intenzivní výcvik, na vteřiny přesnou koordinaci, naprosté utajení - a možná i něco víc, než jen trochu štěstí.

Co nevyšlo

Ve čtvrtek odpoledne 24. dubna vzlétla nákladní letadla C-130 v určenou dobu z

egyptské základny. V malé výšce - aby je nezachytily radary - přeletěla Írán. Ale u dvou helikoptér z letadlové lodi se téměř okamžitě po přeletu íránské hranice vyskytly mechanické závady. Jedna se vrátila na letadlovou loď, druhá však byla nucena přistát. Její posádka vzala na palubu další ze zbývajících šesti helikoptér a pokračovala v nízkém letu do oblasti Desert One.

Při doplňování paliva v poušti se zjistilo, že třetí helikoptéra má vážnou poruchu na hydraulickém systému a není schopná dalšího letu. Velitel pozemních sil, plukovník Charles Beckwirth, jednapadesátiletý veterán Zelených baretů z Vietnamu, stál před těžkým rozhodnutím. Pro přepravu rukojmí a jejich zachránců z Teheránu nezbytně potřeboval šest helikoptér. Nyní měl k dispozici jen pět strojů. Požádal tedy 13 000 kilometrů vzdálený Washington, aby rozhodl, zda pokračovat v akci, nebo ji odvolat. Odpověď zněla akci odvolat a opustit Írán. "Naštěstí nedošlo k žádným ztrátám," řekl Carter svým pobočníkům, "a neodhalili nás."

Téměř okamžitě měl prezident zjistit, že se v obou bodech mýlil. V poušti se náhle objevil autobus s asi čtyřiceti Íránci. Američané usoudili, že má-li akce zůstat utajena, musí na zpáteční cestu naložit na nákladní letadla i všechny Íránce. Při doplňování paliva však jedna z helikoptér odstartovala příliš rychle, čepelí rotoru se zařízla do trupu nákladního letounu a oba stroje pohltily plameny. Pět příslušníků letectva uhořelo v C-130. V helikoptéře zahynuli tři příslušníci námořní pěchoty. Další čtyři Američané utrpěli vážné popáleniny. Nebyl čas čekat, až letadla vychladnou a bude možné vyprostit těla mrtvých, natož pak nakládat Íránce. Přepadové jednotky nastoupily do zbylých nákladních letadel a ta rychle opustila Desert One.

Bezprostředně po neúspěšné záchranné akci rozptýlili íránští extrémisté jednotlivá rukojmí po různých místech Teheránu, aby znemožnili další pokusy o jejich vysvobození. Prezident Carter v celostátním televizním vysílání převzal plnou odpovědnost za neúspěch na sebe. "O záchranné operaci jsem rozhodl já," řekl. "Rozhodl jsem i o odvolání akce, když se objevily problémy."

Podle názoru řady komentátorů připravil neúspěch všech pokusů osvobodit rukojmí - a hlavně potupný výsledek záchranné mise - Jimmyho Cartera o druhé prezidentské období. V listopadových volbách ho Ronald Reagan hladce porazil. A 20. ledna 1981 - právě v den, kdy Ronald Reagan skládal prezidentskou přísahu - propustil Írán poslední rukojmí.

Bravurní kousek v Entebbe

O čtyři roky dříve Izrael úspěšně předvedl, co se Američanům v dubnu 1980 v Íránu nezdařilo: překvapivým útokem zachránil rukojmí.

Palestinští teroristé unesli 27. června 1976 po mezipřistání v řeckých Aténách dopravní letadlo společnosti Air France na lince Tel Aviv - Paříž. Palestinci požadovali propuštění třiapadesáti takzvaných bojovníků za svobodu, uvězněných v Izraeli, Keni a několika evropských zemích. S uneseným letadlem a 258 cestujícími odletěli na letiště v ugandském Entebbe, kde je uvítal Idi Amin, tehdejší diktátor této východoafrické země.

Izrael s únosci vyjednával a současně připravoval záchrannou akci. Když začali únosci propouštět rukojmí nežidovského původu, izraelské přepadové jednotky zintenzívnily přípravu a celou akci nacvičily za čtyři dny. Dne 2. července vzlétly na více než 3000 kilometrů dlouhý let do Ugandy dva obří nákladní letouny C-130 Hercules a dvě dopravní letadla Boeing 707, jedno vybavené jako nemocnice. Nemocniční letadlo přistálo na jednom z letišť v Keni, druhý Boeing 707 zůstal jako spojovací letoun ve vzduchu a oba nákladní stroje se v jedenáct hodin v noci snesly na letiště v Entebbe.

Příslušníci přepadové jednotky vyběhli z letadel a snadno přemohli teroristy. Sedm

z nich zabili, vyděšené rukojmí přemístili do nákladních letadel a zase z letiště zmizeli. Za 53 minut bylo po všem. Izraelci zanechali na místě tři omylem zastřelené rukojmí a svého velitele Jonatana Netanyahua, kterého zasáhl ostřelovač.

Íránská islámská republika

Íránci jsou indoevropský národ, který se někdy na přelomu prvního tisíciletí př. n. l. usídlil na pouštní náhorní rovině mezi Kaspickým mořem a Perským zálivem. I když používají arabské písmo, jejich jazyk - perština či farsí - je příbuzný s evropskými jazyky. Naprostou většinu obyvatelstva tvoří muslimové, patřící k šíitské větvi tohoto náboženství, zatímco ve většině arabských států převládají sunnité. Šíité jsou přesvědčeni, že jediným oprávněným následovníkem proroka je Mohamedův bratranec a zeť chalíf ibn Abú Tálíb a že jeho dnešní personifikací jsou ajatolláhové - duchovní vůdcové, vykládající a uplatňující ortodoxní učení.

Ajatolláh Ruholláh Chomejní se po svém návratu z exilu v roce 1979 postavil do čela kampaně za očistění Íránu od prozápadních vlivů. Jeho hlavním nepřítelem se stal šáh vyhnaný do exilu; druhým pak americká vláda, která šáhovi dlouho poskytovala podporu. Pro Chomejního představovalo zadržení rukojmí legitimní prostředek, jak tyto dva nepřátele ponížit a porazit.

I když íránská ústava, přijatá v roce 1979, počítá s voleným prezidentem i zákonodárným sborem, přesto největší moc zůstala v rukách Chomejního, jmenovaného doživotním duchovním vůdcem země. Ajatolláhova smrt v roce 1989 byla příčinou celonárodních projevů hysterického zármutku. Lid ho považoval za bohem vyvoleného vůdce revoluce, která vytvořila první islámskou republiku na světě.

Zahozené vítězství?

Když na švédský trůn usedl rozmařilý a sebejistý mladík, tři mocné národy se nedočkavě spojily, aby ho připravily o území. Karel XII. sice všechny tři rozdrtil, nedokázal však pronásledovat ruského protivníka až do Moskvy.

V

elká severní válka začala v roce 1700 velkolepým vítězstvím švédského krále Karla XII. nad carem Velkoruské říše Petrem Velikým u strategicky významného baltského města Narvy. Zdálo se, že se Švédsko, nazývané pro svou pevnou nadvládu nad severní Evropou Královna Severu, stane i Císařovnou Východu, protože před dobře vycvičenými a nikdy neporaženými švédskými vojsky nestálo nic, co by jim mohlo zabránit dobýt chatrně opevněnou Moskvu. Přesto Karel XII., tento nevyzpytatelný mladý vojenský génius, který se přes noc proslavil po celém světě, svá vojska zastavil. Zahodil nejlepší příležitost své válečnické kariéry? Celých devět let pak vedl vyčerpávající tažení proti mnohem slabšímu nepříteli, zatímco car Petr stihl vybudovat moderní armádu a poprvé v historii své země i válečné námořnictvo. Výsledkem byla památná bitva u Poltavy 28. června 1709, kde švédská vojska utrpěla zdrcující porážku. Jejich pyšný král musel raněný a ponížený uprchnout do vzdálených končin Osmanské říše.

Zrozen k válčení

Když král Karel XI. ve věku 42 let zemřel na rakovinu žaludku, nebyl jeho čtrnáctiletý syn připraven převzít vládu nad zemí. Mladík žil od šesti let jen v mužské společnosti a oblíbil si drsné sporty a válečné hry. Sám si ukládal zkoušky vytrvalosti. V jedenácti letech mu zemřela matka; téhož roku zastřelil svého prvního medvěda. Brzy se rozhodl, že je nesportovní chodit na medvědy se střílnou zbraní, a tak používal jen vidle. S výjimkou jediného krátkodobého milostného vztahu společnost dívek nevyhledával a nikdy se neoženil. Král Karel XII. byl totiž posedlý touhou po vítězstvích na bitevních polích. Nadprůměrně inteligentní hoch se toužil

přiblížit vojevůdci Alexandru Velikému a jeho životopis vozil neustále s sebou. Byl přemýšlivý a přesvědčený o tom, že spravedlnost a pravda by se měly ctít nade vše ostatní. Dychtivě studoval bibli a dbal, aby se jeho luteránští vojáci dvakrát denně modlili. Přesto se pro neomalené chování stal v mládí ostudou Stockholmu.

I když o nedospělého krále měla až do jeho osmnácti let pečovat regentská rada, brzy začalo být zřejmé, že je odhodlaný vládnout samostatně. K hrůze svobodmilovných Švédů se ve svých patnácti letech sám veřejně korunoval. Pouštěl se stále do nových a nových prostopášností, zpíjel se do němoty nebo stínal hlavy živým ovcím, až po chodbách paláce tekly proudy krve. V tutéž neděli kázali hned tři pastoři: "Běda tobě, když ti dítě vládne!" Karel se pak na krátký čas mírnil ve výstřednostech, avšak při návštěvě prostopášného švagra se choval jako divoké zvíře. Když ho babička probudila z kocoviny a vyčinila mu, že opil svého ochočeného medvěda, až huňáč vypadl z okna a zabil se, složil zahanbený panovník přísahu střídmosti a kromě vodou ředěného piva se už nikdy ničeho silnějšího nenapil.

Přísahu složil naštěstí v pravou chvíli. Historiky o nezodpovědném mladistvém králi totiž povzbudily choutky panovníků v Dánsku, Sasku a v Rusku. Dohodli se, že situace využijí, všichni současně vtrhnou do Švédska a podělí se o kořist.

Vlci krouží

Když nepřátelé v roce 1700 udeřili, čerstvě vystřízlivělého krále to zaskočilo a rozzlobilo, zmatku však nepodleh. "Rozhodl jsem se, že nikdy nezačnu nespravedlivou válku," prohlásil, "ale také neskončím spravedlivou válku jinak, než vítězstvím nad nepřítelem." Jeho první strategické rozhodnutí bylo dokonale prosté a účinné - rozhodl se vyřídit vetřelce postupně. Byl si jist, že Bůh stojí na straně Švédska.

Vyplul do Dánska 13. dubna 1700, aniž ho napadlo, že Stockholm už nikdy nespátří. Odvážným manévrem vyděsil své poradce a spojil švédskou flotilu se spřáteleným loďstvem Anglie a Nizozemska, které mu poslal na pomoc anglický král Vilém III. Během dvou týdnů byla Kodaň z pevniny obklíčena a dánské loďstvo zneškodněno. Pokořenému dánskému králi Frederikovi nezbylo než podepsat smlouvu obnovující status quo před jeho neúspěšným přepadem Švédska.

Král Karel okamžitě vedl své vojáky - vyzbrojené novými křesacími mušketami a bajonety - na ruské síly, které zaujaly pozice poblíž Baltského moře. Zimní bouře, taktika spálené země uplatňovaná ustupujícími vojsky cara Petra a nedostatek zásob přiměly královy vojevůdce, aby Karlovi zimní tažení rozmlouvali. Tytéž důvody utvrdily cara v přesvědčení, že Švédové za ním do Narvy hned tak nedorazí. To však ještě neznal téměř nadlidské odhodlání svého mladého protivníka. Karel se 13. listopadu 1700 s 10 500 muži vydal na pochod k opevněnému městu, kde čekalo téměř 40 000 ruských vojáků. Když se roznesla zpráva o blížících se Švédech, provedl car Petr čin, který dodnes mate historiky. Zvolil právě tuto chvíli k odjezdu za svým posledním spojencem, saským vévodou Augustem? Nebo ze strachu utekl? Každopádně nechal své vojáky v rukou velitele, který ani neuměl rusky. V řezavě studeném ránu 20. listopadu dorazila k městu vojska krále Karla. Když se k polednímu zvedla prudká sněhová bouře, chtěli Švédové vyčkávat. Karel si však okamžitě uvědomil, že jim štěstěna hraje přímo do ruky. Oslepující vánice fičela Rusům do tváří a bránila jim v útoku na Švédy. Ve dvě hodiny odpoledne dal vzrušený mladý král povel k útoku, který se měl stát jedním z nejslavnějších v historii vojenství. Švédské vojsko v asi čtyřnásobné početní menšině bleskově překonalo různé překážky a rychle rozdrtilo ruskou obranu. Snad 10 000 prchajících Rusů se utopilo v řece; další zahynuli, když se pod nimi zřítily dva mosty. Do zajetí padlo tolik vojáků, že Karel musel přes noc tajně nechat jeden most znovu postavit, aby měli kudy uniknout - jinak by se totiž mohli obrátit proti Švédům, kteří byli z

větší části vyčerpaní nebo zcela neschopní boje, protože vítězství zapíjeli silným alkoholem.

O tomto tažení se záhy mluvilo po celé Evropě. Karel XII., oslavovaný jako hrdina a génius, dal razit medaili zobrazující cara Petra Velikého na útěku a se slzami v očích. Nepřátelé Švédska byli zastrašeni. Zrodila se legenda o nepřemožitelném králi. Této legendě však bohužel uvěřil především sám devatenáctiletý král Karel a to se mu později mělo stát osudným.

Rozhodující desetiletí

Karel původně uvažoval o okamžitém útoku na Moskvu, protože Rusko bylo v té chvíli téměř bezbranné. Nakonec se však rozhodl této příležitosti nevyužít. I když nezanedbatelnou úlohu jistě hrály i hlad a choroby, vybírající si krutou daň v řadách švédských vojáků, rozhodl se spíš z osobních důvodů. Saský vévoda August, v této válce dosud neporažený, byl králův bratranec a jeho role ve spojeneckém vpádu do Švédska představovala neodpuštělnou zradu - alespoň v očích Karla XII. Vítěz od Narvy dospěl k závěru, že poražené Rusy teď může nechat na pokoji, a místo toho obrátil pozornost na západ.

Nikdo nepochopil osudovost této chyby švédského krále lépe než Petr Veliký. Později si zapsal do deníku, že porážka u Narvy přinutila jeho i celý národ "pilně pracovat a získávat zkušenosti". Zatímco Karel sužoval Sasy různými taktickými manévry - například vždy před útokem přes nějakou řeku vytvořil pálením hnoje a mokrého sena kouřovou clonu, car Petr Veliký využil všech zdrojů absolutního vládce, aby vybudoval silnou armádu. Na vojenství šlo snad 90 procent státních výdajů. Stejně důležité bylo, že car - přes skrytý odpor šlechty a ruského lidu - dal v bažinách u Baltského moře založit nové velké město. Stavbou Petrohradu jasně prokázal své odhodlání hájit pobřeží.

Asi šest let pronásledoval král Karel XII. stále unikajícího Augusta, který se mezitím nechal korunovat také králem Polska. V jednu chvíli vyslal zoufalý Sas nejkrásnější a nejprohnanější ze svých milenek, aby přiměla bratrance k vyjednávání.

Přesvědčený starý mládenec však ženu zdvořile vyprovodil. Tato neústupnost se mu vyplatila. Na podzim roku 1706 byl August jako polský král donucen odstoupit a Karel dosadil vlastního loutkového krále. Sebevědomý až arogantní švédský král a válečník tak porazil druhého ze tří vůdců, kteří v roce 1700 troufale napadli jeho říši. V roce 1707 si chtěl vyřídit účty s Petrem Velikým.

Jak potrestat cara?

Během přestávky v bojích dosáhl car Petr několika menších vítězství, také znovu dobyl Narvu a dal Švédy ve městě "pobít na jednu hromadu". Naučil své jednotky kázni a podobně jako vojska krále Karla měla i carova armáda ve výzbroji nové muškety a bajonety a také pojízdna děla, schopná odpalovat koule o váze půldruhého kilogramu. Přesto však 70 000 Švédů, kteří se v roce 1707 vydali na 1600 kilometrů dlouhý pochod na Moskvu, představovalo téměř nepřemožitelnou vojenskou sílu. Šel z nich strach už jen proto, že se v boji muže proti muži spoléhali na chladnou ocel. Byli sice dobře živení a výborně vyzbrojeni ve žlutomodrých uniformách, brzy se však měli utkat s nejmocnějšími spojenci Rusů: rozlehlou, nekončící krajinou a zrádným počasím.

Zatímco se car Petr dal na taktický ústup, zanecháváje za sebou spálená města a zpustošený venkov, sužovali Švédy přesní ostřelovači z řad místních lovců. V zoufalé snaze získat nějaké potraviny začali nakonec Švédové zabíjet i děti, aby venkovany donutili prozradit, kde mají uschované zásoby. Na půli cesty do Moskvy, po významném vítězství nad početně silnějšími Rusy, král Karel své jednotky zastavil. Car Petr se pokoušel uhodnout, jaký bude příští tah protivníka.

Hlavní město se dalo dosáhnout třemi cestami. Petr dal v okolí všech tří zničit úplně všechno, aby Švédové nenašli žádné potraviny. Proti sobě stálo 110 000 Rusů a asi

62 000 Švédů, kteří však už začínali pociťovat kruté důsledky taktiky spálené země. Karel se rozhodl, že ještě než se pokusí o útok na Moskvu, musí si opatřit více zásob. V létě roku 1708 proto stočil směr postupu svých vojsk na úrodný jih Ruska. A tím se dopustil další chyby. Vzdálil se tak na sto padesát kilometrů od posil, které švédským jednotkám vezly potraviny a munici. Asi polovinu z této dvanáctitisícové kolony Rusové pobili nebo zajali. Petr mimoto tento tah očekával a jeho poddaní stačili zpustošit i jižní oblasti, kde chtěl král Karel najít píci a potraviny.

Po celé Evropě byla zima 1708-1709 nejkrutější, jakou historie pamatovala. Z Karlových mužů nepřežily podmínky kruté zimy asi tři tisíce. Ale král tvrdohlavě udržoval svoji otrhanou, řidnoucí armádu a dělil se s vojáky o skromné přídělky. V dubnu začal obléhat Rusy, zaskočené v Poltavě, malém městě na pahorku asi 300 kilometrů jihovýchodně od Kyjeva. Na zteč města, které hájilo 42 000 ruských obránců, teď mohl vrhnout už jen asi 19 000 mužů. Královi poradci naléhali, aby vojsko obrátil a vydal se na cestu domů. Jen králova statečnost dokázala přesvědčit sklíčené vojáky, že vítězství je možné.

Konec legendy

Švédskými řadami před Poltavou náhle proběhla vlna hrůzy. Král Karel byl zasažen do nohy. Jak bylo pro něho typické, ještě další tři hodiny vedl své muže a pak si sám odřízl kus masa, když se lékař neodvážil vytáhnout střepiny z rány. Nikdy přitom nedal najevo sebemenší známku bolesti. Brzy však dostal horečku a upadl do bezvědomí. I když později opět přišel k sobě, musel zůstat ležet na nosítkách a nebyl schopen sledovat další průběh bitvy. Přesto ve čtyři hodiny odpoledne 28. června 1709 vydal povel k útoku na město. Ten skončil katastrofou.

Švédští velitelé sočili jeden na druhého a nedokázali řádně zkoordinovat svůj postup. Když palba Rusů zahrnala na útěk švédskou pěchotu, bez králova vojevůdcovského génia zavládl chaos. Během šarvátek padlo jednadvacet ze čtyřiadvaceti mužů, kteří nesli nosítka s raněným králem. Do soumraku byla polovina švédských vojáků mrtvá, zraněná nebo v zajetí.

Sklíčený, horečkou zmítaný Karel se mlčky nechal odnést z bitevního pole. Rusové rozjaření vítězstvím ho málem dostihli dřív, než stačil uniknout na druhý břeh Dněpru. Nakonec se mu podařilo přejít rozlehlé stepi, dosáhnout břehů řeky Bugu a překročit hranice Osmanské říše.

Rusko svým vítězstvím vytlačilo Švédsko z velmocenského postavení v severní Evropě. Karel byl nucen několik let žít s Turky napůl jako jejich host, napůl jako vězeň. Pohostinnost Turků podporoval z válečné pokladny. V roce 1714 se mu konečně podařilo uprchnout a během pouhých dvou týdnů jízdy dorazil v přestrojení za "kapitána Friska" do Švédska. Pokoušel se povzbudit ducha pokořené vlasti, napadané teď ze všech stran. Jako první krok chystané války proti Rusku zahájil Karel tažení na Norsko, avšak 30. listopadu 1718 byl ve Fredriksstenu zastřelen.

Padl v bitvě, nebo byl zavražděn?

Když Karel XII. pozoroval v podvečer 30. listopadu 1718 kopáče v zákopech u Fredriksstenu, vypadal zamyšlený a smutný. Asi v půl desáté zvedl hlavu nad úroveň zákopu v přední linii, aby sledoval palbu. Jednou rukou si podepíral bradu. Vyděšení přátelé svého vojevůdce a krále ani nestačili varovat před nebezpečím. Jeho průvodce náhle zaslechl zvuk, jako kdyby do bláta pleskl kámen. Králi poklesla hlava, tělo se ani nepohnulo. Do levého spánku ho zasáhla střela z muškety. Byl na místě mrtev.

Stal se však skutečně obětí přesného zásahu nepřátelského střelce? Šířily se pověsti, že ho nechal zavraždit někdo ze švédských vyšších kruhů. V úvahu připadala jeho mladší sestra Ulrika Eleonora se svým manželem Frederikem,

vévodou hessenským, který byl s králem u Fredriksstenu. Než Frederik opustil Stockholm, nařídil své ženě, aby se nechala korunovat, pokud by se s králem něco stalo. Když pak do hlavního města dorazila zpráva o králově smrti, okamžitě usedla na trůn. V roce 1722 rozrazil churavý král Frederik okna své královské rezidence a ječel do ulice, že Karla zavraždil. Šlo o blouznění pacienta v deliriu, nebo o pravdivé doznání umírajícího?

*****

*****

***

*

Reader's
Digest

Jak je to s „chemtrails“?

Michael J. Murphy

SAG (Stratospheric Aerosol Geoengineering) – chemtrails.

Další perlička z dnešního šíleného světa. Zdá se, že přední světoví odborníci na geo-inženýrství, kteří v rámci víry v globální oteplování zkoumají možnosti rozptylování aerosolů do atmosféry za účelem ochlazení, vůbec netuší, že tento program je již po mnoho let denně realizován nad celou zeměkouli. V klidu diskutují a už přišli na to, že asi nejlepší pro tyto účely bude aluminiový aerosol... asi tak 20 megatun ročně. Možná ještě provedou nějaké studie kvůli možným rizikům.

Co byste řekli na to, kdyby vám někdo sdělil, že letadla nad všemi oblastmi světa pravidelně rozptylují po obloze toxické aerosoly? Přesně to chtěla vědět skupina demonstrující před místem konání každoroční schůze Americké asociace pro pokrok vědy (AAAS)(1), která proběhla 18. – 22. února v San Diego. V konferenčním sále ovšem šlo o něco jiného. Shromáždění vědci, pod záminkou člověkem způsobeného globálního oteplování, diskutovali o „přijatelnosti“ celosvětového provádění různých geoinženýrských akcí, jako je rozptylování aerosolu aluminia a dalších částic po obloze za účelem blokování slunečního záření, které by mohly částečně vyřešit uvedený problém.

Když byli dotázáni, zda je možné, že tyto programy již existují, tvrdili, že v praxi dosud žádné aerosolové programy realizovány nebyly. Podivné. Proč se před kongresovou halou shromáždili demonstranti prohlašující, že celosvětově probíhají rozsáhlé aerosolové programy, zatímco vědci teprve diskutují o možnosti jejich realizace? Nemůže být, že jedna z obou skupin je klamána?

Mezi demonstranty byl Mauro Oliveira.(2) Prohlásil, že na celém světě probíhá program stratosférického aerosolového geoengineeringu (SAG), projevující se známými chemtrails. Důkazem jsou svědectví ze všech koutů světa, kde téměř nad každým velkým městem skoro každodenně probíhá vydatné rozptylování aerosolů. Dále vysvětlil rozdíl mezi contrails a chemtrails: za letadlem letícím v určité výšce se někdy tvoří stopa z kondenzované vodní páry. Tomu se říká contrail (kondenzační stopa). Contrails jsou normální jev a obvykle se rozplynou během několika sekund podobně, jako když dýcháme v chladu. To, co se děje za letouny SAG, je ovšem něco úplně jiného. Pozorovaná hustá bílá linie, chemtrail,

se drží na obloze i několik hodin. Částice jsou rozptylovány do vyšší části atmosféry, odkud se pak šíří, klesají a vytvářejí závoje a různé formy, které se jeví jako mraky. Částičky aerosolů nakonec dopadají na zem, kde pronikají do půdy a vody a současně je i vdechujeme.

Skupina demonstrantů sem cestovala 10 hodin z malé komunity Shasta

County na severu Kalifornie. Začali se o chemtrails zajímat poté, když mnozí členové komunity začali vnímat dramatické změny nejen na obloze, ale i na zemi. Odumírají stromy, neroste tráva a mnozí farmáři mají potíže získat vůbec nějakou úrodu. Tato krize donutila biology z komunity otestovat půdu. Výsledky jsou šokující. Bylo zjištěno aluminum, barium a další prvky, v množstvích přesahujících normální limity více než tisíckrát. To vedlo k nezdravým hodnotám půdního pH, které mohou být zhoubné pro biologické systémy. Šokující výsledky vedly k následnému testování vzorků vody z jezera Shasta a řeky Pit, přičemž se prokázalo, že kontaminace zmíněnými látkami 4610x přesahuje maximální úroveň povolenou pro pitnou vodu ve státě Kalifornie. Existují také recenzované vědecké studie uvádějící, že biologicky vstřebatelné aluminium, které se nyní v obrovských množstvích nachází v dešťové vodě po celém světě, nesmírně škodí flóře a všem ekosystémům. Významné pří-

tom je, že se jedná právě o látky, jejichž použití vědci zvažují v potenciálních akcích, o jejichž „možném budoucím použití“ se diskutovalo na konferenci...

Mnozí demonstranti uvedli, že se začali zajímat o SAG poté, co zažili pálení očí, migrénové bolesti hlavy, úzkost, nepravdělný srdeční rytmus, vysoký krevní tlak a další zdravotní problémy ve dnech, kdy letadla rozprašovala aerosoly. Deborah Whitman, zakladatelka a předsedkyně Environmental Voices a producentka dokumentu „Sky Lines“, tyto symptomy dobře zná. Ve dnech po „hutném sprejování“, jak tomu říká, byla 51x hospitalizována. Whitman zasvětila život pomoci lidem zažívajícím v důsledku sprejování aerosoly podobné problémy a na svůj dokumentární film dostává na své webové stránce ohlasy z celých Spojených států. Její zdravotní doporučení můžete najít na internetu.(3)

Dalšími indikátory dokazujícími souvislost SAG se zdravotními problémy, je úmrtnost na respirační choroby, která během uplynulých 5 let postoupila z 8. na 3. místo, a fakt, že Alzheimerova choroba, a jiné s aluminím spojené nemoci, se od počátku sprejování šíří po zeměkouli přímo kosmickou rychlostí.

Schůze AAAS se účastnilo několik předních světových odborníků na geoinženýrství. Účastníci, vědci s mnoha lety vzdělávání a spoustou praktických zkušeností, se věnovali geoinženýrským tématům z mnoha úhlů. Náměty pracovní schůzky sahaly od účinnosti geoinženýrství na současné i možné nové problémy a dotkly se i etické stránky věci. Podle Stewarta Howe z Los Angeles se zdálo, že všichni přítomní vědci usilovali o řešení toho, co pokládají za problém – globální oteplování.

Howe poznamenal, že to vypadalo, jakoby vědci prezentující potenciální akce v boji s člověkem způsobenému globálnímu oteplování pečlivě zvažovali všechna pro

i proti programu SAG. Mnozí obhajovali alternativní metody, vzhledem k tomu, že SAG zahrnuje potenciální rizika jako sucho, odčerpávání ozonu, narušení vzorců počasí, vojenské využití technologie a různé další vlivy na životní prostředí. Howe řekl: „**Byl jsem jejich rozpravou překvapen, vzhledem k tomu, že svědky aerosolového sprejování jsme už celá léta.**“ Osobně se domnívá, že většina zúčastněných vědců neměla o současném stavu SAG ani zdání. Když se zeptal na probíhající aerosolové operace, Ken Caldiera, přední odborník na geoinženýrství řekl, že si žádných probíhajících akcí není vědom, a když byl požádán o vysvětlení dlouho přetrvávajících stop za letadly, prohlásil, že se jedná o normální kondenzační pruhy.

Další přední odborník, David Keith, diskutoval o dobře fundovaných studiích provedených za účelem předpovědi možných s geoinženýrstvím spojených rizik i užitků. Mezi některé z možných prospěchů podle nich patří chladnější planeta, redukce tání mořského ledu a tím i stoupaní mořských hladin. Keith se zmínil i o tom, které aerosolové částice by k dosažení cílů stanovených programem SAG byly

nejúčinnější. Řekl, že původně uvažovali o síře, avšak účinnější je aluminium, kterého lze každoročně dostat do stratosféry 10 až 20 megatun. Na dotaz, zda byly provedeny zdravotní studie pro předvídaní možných rizik částic v našem vzduchu, odpověděl, že proběhlo mnoho studií naznačujících jen malá rizika. Když však byl dotázán specificky na užití aerosolu aluminia přiznal: „**O aluminu jsme žádné seriózní studie nedělali, takže by mohlo hrozit něco, na co jsme se ještě nepodívali a na co přijdeme až zítra.**“

Po schůzi Keith projevil zájem o demonstranty před budovou a začal s nimi diskusi o programu SAG. Když byl konfrontován s otázkami okolo šíření SAG, řekl, že má podobný názor, a že je proti jakémukoli použití, dokud nebude proveden řádný výzkum k určení potenciálních rizik. Řekl, že si není vědom žádných probíhajících operací, ale je ochoten zabývat se jakýmkoli vědeckými důkazy, které mu budou předloženy.

Obloha po celém světě se nadále mění, což může být silný důkaz ukazující na běžně probíhající rozsáhlé aerosolové operace. Je snad možné, že pro předčasné provádění programu SAG jsou využívána vědecká data a studie předních odborníků, pracujících na tomto výzkumu, bez jejich vědomí? Je-li tomu tak, jaké etické ohledy lze od geoinženýrského společenství očekávat v budoucnu? Máme snad uvěřit, že podivné bílé linie na obloze, dosvědčené po celém světě, a toxické prvky nacházející se v půdě, vodě a vzduchu, pocházejí z jiného zdroje.

- (1) www.aaas.org/
- (2) www.geoengineeringwatch.org/
- (3) www.environmentalvoices.org

**Zdroj: www.countercurrents.org/murphy030310.htm
Viz také www.naturalnews.tv/**

Please wait

READER'S DIGEST

The World's Last Mysteries

20th THE EVENTFUL CENTURY

GREAT MYSTERIES OF THE 20th CENTURY

20th
THE
EVENTFUL
CENTURY

GREAT MYSTERIES OF THE 20th CENTURY

Reader's Digest